

200836

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200836

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No **A294.11/V46R.** Accession No **K.5232**

Author சிவசுந்தர் H. P.

Title ಇದೊಂದು ಸಂಶೋಧನಾ ಕೃತಿ. 7
This book should be returned on or before the date last marked below. 1949.

This book should be returned on or before the date last marked by

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ನೇದರತ್ನನಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೭

RIG-VEDA

..ಸಾ.ಯಾ ಐ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಯು ಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದನಿವರಣೆಗಲೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೭

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಲು—೪೦-೪೪

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

ASTHANA MAHAVIDWAN

H. P. VENKATA RAO.

Editor.

Printed at

SREE VINAYAK PRINTING WORKS, MYSORE.

1949

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಡಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ಪದ್ಧಂತಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಸರಿವಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಸೀರಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ಪದ್ಧಂತಿ

1. ಜಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟ, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠ ಶಾಲೆ, ಮೈಸೂರು.
2. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು,
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಯುಗ್ವೇದ ಘನವಾರಿಗಳು.
4. ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಾಜಭಟ್ಟರು, ಮಿಷುಂಸಾದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಐತಿಹ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು,
Govt Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪಂಪಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪೀಠಿಕೆ

ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪ್ರತಿಸೂತ್ರದ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ, ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು ಅರ್ಷೇಯಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ಪದ್ಧತಿಯು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಸೂತ್ರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಿಂದರೆ ಶಾಸಕಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ, ಆ ಋಕ್ಕುಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರು, ಸೂತ್ರದ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ಭಂದಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಈ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಷೇಯಾನುಕ್ರಮಣಿ, ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಂದೋನುಕ್ರಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂತ್ರದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ವಿನಿಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಋಷಿಗಳು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳು, ಶ್ರುತಸೂತ್ರಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಾವು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ವಾಚಕರ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಭಂದೋಬಧ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿವೆ. ಪ್ರೌಢಶೈಲಿಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಭಂದೋಬಧ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಋಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುವು. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಅನೇಕರಿರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ವೇದಾಂಗವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಿಂಗಲಕೃತ ಭಂದಸ್ತಂಭ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿವರಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳ ವಿವರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಋಗ್ವೇದದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವಾಗ ಅನರಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ, ಹ್ರಸ್ವ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ

ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಾತ್ರವೇ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯದಕ್ಷರಪರಿಮಾಣಂ ತಚ್ಚಂದಃ ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಏಳು ಇದ್ದರೂ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿರುವುದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಇತರ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಈ ಮುಖ್ಯಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳು. ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

1. ಗಾಯತ್ರೀ	24 ಅಕ್ಷರಗಳು	8. ಅತಿಜಗತೀ	52 ಅಕ್ಷರಗಳು
2. ಉಷ್ಣಿಕ್	28 ,,	9. ಶಕ್ವರೀ	56 ,,
3. ಅನುಷ್ಠುಪ್	32 ,,	10. ಅತಿಶಕ್ವರೀ	60 ,,
4. ಬೃಹತೀ	36 ,,	11. ಅಷ್ಟಿ	64 ,,
5. ಸಂಕ್ತಿ	40 ,,	12. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ	68 ,,
6. ತ್ರಿಸುಪ್	44 ,,	13. ಧೃತಿ	72 ,,
7. ಜಗತೀ	48 ,,	14. ಅತಿಧೃತಿ	76 ,,

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಸ್ತುತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು. ಈ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೆಂದೂ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಪಾದ ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ ಇರುವುವು. ಶಕ್ವರೀಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವುವು.

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯು ಅದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಕಡೆಯ ಭಂದಸ್ಸಾದ ಅತಿಧೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಯಾವ ಕ್ರಮವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವುವು. ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯಾದ ವಿವರಣೆಯು ಉದಾಹರಣೆಸಹಿತವಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಭಾಗದ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಪೇಜುಗಳು 221-231) ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವು ಗಾಯತ್ರೀ, ತ್ರಿಸುಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವುದು. ಶಾಂಕಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಭಂದೋನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿರುವ (ಶಾಕಲಶಾಖೆ) ವಿಧ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಮತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುವು—

1.	ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತುಗಳು ಒಟ್ಟು	೨೪೬೭
2.	ಉಷ್ಣಿಕ್	” ”	೩೪೧
3.	ಅನುಷ್ಠುಪ್	” ”	೮೫೧
4.	ಬೃಹತೀ	” ”	೧೮೧
5.	ಸಂಕ್ತಿಃ	” ”	೩೧೨
6.	ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್	” ”	೪೨೫೩
7.	ಜಗತೀ	” ”	೧೩೬೮
8.	ಅತಿಜಗತೀ	” ”	೧೭
9.	ತಕ್ತರೀ	” ”	೧೯
10.	ಅತಿತಕ್ತರೀ	” ”	೯
11.	ಅಷ್ಟಿ	” ”	೬
12.	ಅತ್ಯಷ್ಟಿ	” ”	೪೪
13.	ಧೃತಿ	” ”	೭
14.	ಅತಿಧೃತಿ	” ”	೧

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಮುಖ್ಯವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಮಿಶ್ರವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುವುವು. ಮತ್ತು—

ಒಂದು ಪಾದಮಾತ್ರವಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳು	6
ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ” 17
ಪ್ರಾಣಾಭಿ ಬಾರ್ಹತಛಂದಸ್ಸಿನ ” 194
ಕಕುಭ ” 55
ಮಹಾಬಾರ್ಹತ ” 257

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳೂ ಇರುವುವು. ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುಮಾತ್ರವಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅಧ್ಯಯನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದ್ವಿಪಾದ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಒಂದು ಮುಕ್ತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅಷ್ಟು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುಷಿದ್ಧವ್ಯವಾದ ಮುಗ್ಧೀದದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಊನಾಧಿಕೇನೈಕೇನ ನಿಚ್ಛದ್ಧೃ-ರಿಜಾ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರಾಜಾ || ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಸುಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಸುಕ್ತಿನ

ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚತ್ ಎಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಭೂರಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅದರಂತೆ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ನಿರಾಟ ಎಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಟ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಣ ಕ್ರಮಾನುಸಾರಣಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಾದ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಇದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾದದ ಕಡೆಯ ಅಕ್ಷರವಾದ ಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವು ಣಿ+ಅಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸುವರು. ಇಂತಹ ಲೋಪಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ೨೩ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಚ್ಚದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರಂತೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಭೂರಿದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ೪೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ೩೯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿರಾಟ್ಯಂಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೪೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಟ್ಯಂಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಸರಣೆಯು ಸು. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ರ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ೧೩ನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮೇಲಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ೪೧ಗೂ ಸುಕ್ಕುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಸೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಇರುವುದು. ಪುರಾಣಾದಿಯಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ನೇದದಲ್ಲಿರುವ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೃತ್ತಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವವು ಹೇಗೆಂದರೆ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತವೂ ಹನ್ನೊಂದ ಅಕ್ಷರಗಳ ವಾದಗಳೂ, ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಂತ್ರವಪ್ರ ಮತ್ತು ಉಪೇಂತ್ರವಪ್ರ ಎಂಬ ವೃತ್ತಗಳೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ವಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತೀ ಭಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಂಶಸ್ಪವೃತ್ತವೂ, ರಕ್ತರೀ ಭಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಸಂತತಿಲಕಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತವೂ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು.

ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ಅನೇಕ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಗ್ರಂಥರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿರುವುದು. ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳ ಏಳನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಈ ವೃತ್ತರಚನೆಯು ಸಾಧ್ಯವು. ಹೆಚ್ಚು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಾಯತ್ರಾದಿಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹಳ ಪುರಾತನಪಾದವು. ಅತಿಪ್ರಾಚೀನಕಾಲವಾದ ಮುಗ್ಧೇದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಕ್ಕುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಂದೇಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಸುಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದವು ಸದ್ಭೂತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮುಗ್ಧೇದದ ಅನೇಕ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು—

ಅಗ್ನೇರ್ಗಾಯತ್ರೈಭವತ್ಯಯುಗ್ವೋಷ್ಟಿಹಯಾ ಸವಿತಾ ಸಂ ಬಭೂವ |

ಅನುಷ್ಪುಛಾ ಸೋಮ ಉಕ್ತ್ಯಮ್‌ಹಸ್ವಾನ್ ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ಬೃಹತೀ ನಾಚಮಾವತ್ ||

ನಿರಾಣ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರಭಿಶ್ರೀರಿಂದ್ರಸ್ಯ ತ್ರಿಷ್ಪುಬ್ಧಿಃ ಧಾಗೋ ಅತ್ಯುಃ |

ನಿಶ್ಯಾನ್ವೇನಾನ್ ಜಗತ್ಯಾ ನಿವೇಶ ತೇನ ಚಾಕ್ಲ್ಯಸ್ತ್ವ ಋಷಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩-೪ ಮತ್ತು ೫)

ತ್ರಿಷ್ಪುಬ್ಧಿಯೇತ್ರೀ ಭಂದಾಂಸಿ ಸರ್ವಾ ತಾ ಯಮ ಆಹಿತಾ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೪-೧೬)

ಈ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಾತ್ಮದಿಭಂದಸ್ಥಿನ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತೂ, ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ತೂ, ಸೋಮನಿಂದ ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ತೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತೂ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಂದ ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ತೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೆಂಬ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ತ್ರಿಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದುದರಿಂದ ಆ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಋಷಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಶಕ್ವರೀಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಸಾಮಗಾನನಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಋಚಾಂ ತ್ಯಃ ಪೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ಯಾನ್ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ವರೀಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧೧)

ಯಚ್ಚಕ್ವರೀಷು ಬೃಹತಾ ರನೇಣೇಂದ್ರೇ ಶುಷ್ಮಮದಧಾತಾ ವಸಿಷ್ಠಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು. ಅದುವರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ, ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಮನುರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಬಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್, ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ, ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ಮಹಾ ಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಕರ್ನಾಟಕಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಸುತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ

ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ)ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ, ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತ್ಯೋಪ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ವಿನೋದಿನಾಮ ಸಂ|| ಪುಷ್ಯ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ ಶುಕ್ರವಾರ
30—12—1949

}

ಅನುವಾದಕ
ಹೆಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್,
ಅಧ್ಯಾಪಕರು, ಮೈಸೂರು

॥ ೥ ॥

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮನುಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೮೧-೯೪

— — — — —

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೮೧	ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೆ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	1
	ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
	ರಹೂಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ	11
	ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	22
೮೨.	ಉಪೋ ಮು ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	33
	ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	34
	ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	47
೮೩.	ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	55
	ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	56
	ದವಿಧಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ, ಭದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	68
	ಗ್ರಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	79
೮೪.	ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	81
	ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	82
	ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು	98
	ದಧೀಚ ಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವು	115
	ದಧೀಚ ಋಷಿಯ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವು	118

ಶರ್ಯ್ಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದ ವಿಚಾರ	119
ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಿನರಣೆ	122
ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗವು	127

ಅ. ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗ	143
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	144
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವು	146
ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವು	152
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಾದ ಪೃಷತಿ ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳ ವಿಸಯ	161
ಅ ವೋ ವಹಂತು ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗವು	168
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	172
ಗೋತಮ ಋಷಿಯು ಜಲಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	183

ಆ. ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	192
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	193
ಶರಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಚಾರ	205

ಆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು.	215
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	216
ಖಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	239

ಆ. ಆ ವಿದ್ಯುದಿತ್ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು.	241
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	242
ಮರುಚ್ಚಬ್ದರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.	245
ನರಾಹುನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	260

ಆ. ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು—	264
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	265

ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಿಷಯ.	275
ದಕ್ಷ, ಅರ್ಯಮಾ, ಸೋಮ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಸ್ವತೀ ಇವರ ವಿಚಾರ.	277
ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ವೃತ್ತಾಂತ.	286
ಅಗ್ನಿಜಡ್ಡಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	290
ಭಂದ್ರಂ ಕರ್ಣೀಭಿಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗವು.	293
ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ.	300
೯೦. ಋಜುನೀತಿ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ವಿಯೋಗ.	303
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	303
ಉತ ನೋ ಧಿಯಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗವು.	313
ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	314
ನವಸ್ವತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	321
ವಿಸ್ತುವಿನ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	323
೯೧. ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ವಿಯೋಗವು	325
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	326
ಸೋಮದೇವತಾಕಮಂತ್ರಗಳ ವಿಭಜನಾಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ.	328
ತ್ವಂ ಸೋಮಕೃತುಭಿಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗವು.	332
ನೃಚಿಕ್ಷಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	333
ಯಾತೇ ಧಾಮಾಸಿ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	340
ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ	345
ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	348
ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮದೇ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	351
ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	354
ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	356
ಮಯೇಭುವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ.	357
ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	361
ಗಯಸ್ವಾನಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ವಿಯೋಗ.	364
ಗಯಸ್ವಾನ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	364
ಆ ಪ್ತಾಯಸ್ತು ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗವು.	375

ಸಂ ತೇ ಸಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ನಿಯೋಗ.	381
ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿಶೇಷವಿನ್ನಿಯೋಗ.	384
ಪರಿಭೂಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	384
ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗವು	388
ಅಷಾಱ್ತಂ ಯುತ್ಯು ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	391
ಓಷಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	395

೯೨. ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	402
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	403
ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	419
ಸ್ವರುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	420
ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	440
ಉಷಸ್ತಚ್ಚೈತ್ರಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	455
ಅಶ್ವಿನಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	462

೯೩. ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ನಿಯೋಗವು	469
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	470
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	474
ಪಣಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತ	481
ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ನಿಯೋಗ	486
ಆನ್ಯಂ ದಿವೋ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ನಿಯೋಗ	488
ಶ್ಯಾನಸಕ್ತಿಯು ಸೋಮವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ	491
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ನಿಯೋಗ	500

೯೪. ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ತೊಂಬತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ನಿಯೋಗವು	509
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	510
ಜಾತವೇದಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	512
ಅದಿತ್ಯಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	520
ಈಶ್ವಋಷಿಯು ಮಿತ್ರಾವರಣರನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತ	551
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ವಿಚಾರ	554

ಏಳನೆಯ ಭಾಗದ ವಿಸಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗ್ಗೀತಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಶ್ಯಮೇ |
ಯಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ಮತತ್ತ್ವಾಃ ಸ್ತುತ್ವಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ಸರ್ವಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಾರ್ಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಯೈವೈವರ್ತಯತ್ಸೇವ ವೇದವೇದವ ಸದಾ ಜಗೇತ್ ||

ಸಾಯಣಿಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಯುಗ್ಮೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೭

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ॥

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಾರ್ಹೇಶ್ವರಂ ||
ದಶತಯ್ಯಾಃ ಸಂಚಮೋಽಯಮಧ್ಯಾಯೋ ನ್ಯಾತ್ಯತಃ ಪುರಾ |
ಧೀಮಹಿ ಸಾಯಣಾರ್ಯೇಣ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯೋಽಥ ವರ್ಣಿತೇ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ರಯೋದಶಾನುಮಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ ವ್ಯಾಕ್ಯತಾನಿ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತಿ ನವರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರೋ ನವೇತಿ | ಇಯಸಿಶ್ವಾನ್ಯಸ್ಮಾ-
ದೈವೇಃ (ಅನು. ೧೨-೨) ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ರಹೂಗಣಪುತ್ರಸ್ಯ ಗೋತಮಸ್ಯಾನುವೃತ್ತೇರಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ
ಯಸಿಃ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಸಾಂಕ್ತಂ ಹೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮುಕ್ತರಂ ಚ ಸೂಕ್ತಂ

ಪಾಂಕ್ತಂ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚಮೇದಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ
ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಸತ್ರಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ |
ಅ. ೭-೧೨ | ಇತಿ || ಆರಂಭಣೀಯೇ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇದಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ
ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ತುಚೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಬಂಡೇ
ಸೂತ್ರಿತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾ-
ವೃತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಉತ್ತರಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯೇಕಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಸೂತ್ರಿತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ | ಐ. ಅ. ೫-೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಶೃಧಮ ಮಂಡಲಗ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಇಮವರೆಗೆ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳು
ಮುಗಿದು ಎಂಟನೆಯ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು. ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕಳು
ಗಳಿರುವುವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ನಮ ಎಂ ಗು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅನು. ೧೦-೨) ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೂಗಣ
ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುದನು ಬುಡಿಯು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಪಂಕ್ತಿ
ಭಾಗವಸ್ತವು. ಇಂವ್ರಣೇ ದೇವತೆಯು ಪೃಷ್ಠ್ಯಯಾಗದ ವಿಸ್ತರಣೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರನುಂತ್ರಪರನಕ್ಕಾಗಿ
ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನರ್ರತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ
ಸತ್ರಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತರಣೆಯಾಗುವುದು. (ಅ. ೭-೧೨) ಆರಂಭಣೀಯ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೃತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೪)
ಮಹಾವೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರನುಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪರಿವ-
ರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದ-
ದೋಹಾಃ ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷ್ಯವು ಹೇಳಿರುವುದು (ಐ ಅ ೫ ೨-೨)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೧ ||

|| ಅಪ್ಪಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂವೈ— ೪ ||

|| ಬುಡಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಬೆಂಟೆ—ಪರಿತಿ ? ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಧೇ ಶವಸೇ ವೃತ್ತಹಾ ನೃಭಿಃ |
ತಮಿನ್ವಹತೃಜಿಷ್ಣೂತೇಮರ್ಭೇ ಹವಾಮಹೇ ಸ ವಾಜೇಷು
ಪ್ರ ನೋ ವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಃ | ಮದಾಯ | ವಾವೃಧೇ | ಶವಸೇ | ವೃತ್ತಹಾ | ನೃಭಿಃ |
ತಂ | ಇತ್ | ಮಹತ್ | ಸು | ಆಜಿಷು | ಉತ | ಈಂ | ಅರ್ಭೇ | ಹವಾಮಹೇ |
ಸ | ವಾಜೇಷು | ಪ್ರ | ನಃ | ಅವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ತಸ್ಯಾವರಕಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ನಾ ಹಂತಾ | ಯದ್ವಾ |
ಅವರಕಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ ಶವಸೇ ಬಲಾನಮೃತತ್ | ಬಲಾರ್ಥಂ
ಚ ನೃಭಿರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಭಿರ್ಯಜ್ಞಿಗ್ನಿವೃಧೇ | ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರರೂಪಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರವರ್ಧಿತೋ
ಬಭೂವ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿ ದೇವತಾ ಪ್ರಾಪ್ತಬಲಾ ಸತೀ ಪ್ರವರ್ಧತೇ | ತಮಿತ್ರಮೇವೇಂದ್ರಂ ಮಹತ್ಸು
ಪ್ರಭೂತೇಷ್ವಾಜಿಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಹವಾಮಹೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯಾಹ್ವಯಾಮಹೇ | ಉತಾಸಿ
ಚೇಮೇನಮರ್ಭೇಽಪ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹವಾಮಹೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಃ ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ವಾಜೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾವಿಷತ್ | ಪ್ರಾವತು | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ಷತು || ವೃಧೇ | ವೃಧೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮಧ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೆ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತುಜಾದಿತ್ಯೇ ಹಿ
ತೂತುಜಾನ ಇತಿವತ್ಪದಕಾಲೇ ದೀರ್ಘಃ ಶ್ರುಯೇತ | ನೃಭಿಃ | ಸಾನೇಕಾಚೆ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನೌ ಜಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರತೀವೇಧಃ | ಹವಾಮಹೇ | ಹ್ವಯತೇರ್ಲಟಿ ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಸಿ ಗುಣಾನಾದೇಶಾ ಅವಿಷತ್ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದ್ಬಲಾದಿಲ್ಪಣಿ
ಇಟ್ || ೧ ||

॥ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ॥

ವೃತ್ತೇಹಾ—ವೃತ್ತಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಅಥವಾ (ಲೋಕವನ್ನು) ಆವರಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಹಂತಕನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮದಾಯೇ—ಸಂತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ಶವಸೇ—ಶಕ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ನೈಭಿಃ—(ಮಿತ್ರಿ ಗ್ರೂಪರಾದ) ಮಾನವರಿಂದ | ವವೃಧೇ—(ಸ್ತುತನಾಗಿ) ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದನು | ತಮಿತ್—ಅಜೀ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮಹತ್ಸು—ಪ್ರಬಲಗಳಾದ | ಅಜಿಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಹನಾಮಹೇ—(ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಈಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಅರ್ಭೇ—ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ (ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ) | ಸಃ—ಅ ಇಂದ್ರನು | ನಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ನಃ - ನಮ್ಮನ್ನು | ಪ್ರ ಅನಿಷತ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ ॥

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ವೃತ್ತಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಿತ್ರಿಕೃಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನಿಗೆ ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಬಲವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಅವನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, acquires vigour by means of men's praises (or is pleased by our praises) We invoke him in great battles as well as in little conflicts ; may he defend us in (all such) battles.

॥ ವಿಶೇಷಸೂಯಗಳು ॥

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಬಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುವುರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಆಮರೆಂದ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಆತಿಶಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳಲಿ. ಇಂತಹ ವೃತ್ತಸಂಹಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಕದನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ನೇಹದಿಂದ, ದೊಡ್ಡದಿಂದ, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡಲಿ.

ಮದಾಯೇ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅರ್ಥ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷಪಡುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಸೇ—ಇಂದ್ರನ ಬಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಾರ್ಥವಾಗಿ ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾ ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಣಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಸೇ ಎಂದರೆ ಬಲಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಶವಃ ಎಂಬ ರೂಪವು ಶವಸ್ ಎಂಬ ಸಕಾರಾಂತರಬ್ದದ ಚತುರ್ಥೀಕನಚನವು

ಅಜಿಷು, ನಾಜೇಷು— ಈ ಶಬ್ದಗಳು, ರಣಃ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮಾನು ಗಳೆ'ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಂದರ್ಥವು. (ನಿ.-೩-೯)

ಅರ್ಚೆ— ಅರ್ಚ ಇತ್ಯಲ್ಪನಾಮ | ಸ್ತೋದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ.

" ನ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ "

ವವೃಥೆ—ವೃಥಾ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು, ಭ್ರಾತೃದಿ. ವೃಥಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟು. ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಕದ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದು ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಕಾರಮಾತ್ರ ಉಳಿದು ತಿರ್ಫ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ವವೃಥೆ ಎಂದಾಗು ತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩) ಅನುಕ್ತವಾದವುಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಾವೃಥೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದಿದೆ ಇದು ಐಚ್ಛಿಕವಾದುದು. ತೂತುಣಾಸ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅದು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಪರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘವು ರುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದಿತ್ತು. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು

ನೈಘಿ—ಯಕಾರಾಂತವಾದ ನೈರಬ್ದವ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾಯವಚನ ವಿಭಕ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾವೇಕಾಚೆ ಸ್ತೃತೀಯಾದಿವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ತೃತೀಯಾಯವಚನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ಮುಂತಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ **ನೈಘಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೈರಬ್ದವ ಮೇಲಿರುವ ಝಲಾದಿಗಳಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಹನಾಮುಹೆ—ಹೈಂಜ್ ಸ್ವರ್ಣಯಾಂ ರವ್ಯೇ ಚ. ಧಾತು, ಭ್ರಾತೃದಿ, ಲಿಟು ಉತ್ತಮವುಮ ಬರುವಚನ ಇದಕ್ಕೆ ನಿ ಅಭಿ ಉಪ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ನೈಘ್ಯಪವಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ವಿಹಿತವಾಗರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹ್ಯಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಸೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಹುಂ ಭಂವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಮುಂತಾದ ಉಪಸರವಿಷ್ಣದಿದ್ದರೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಯಣ್ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಇಕ್ಕೆಗೆ (ಇ ಉ ಮ ಲ್ಪ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬಂದರೆ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಮುಪೆ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಕರ್ತರಿ ಶಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ಯಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಒಂದರೆ ಓಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಶಸ್ಪಿನ ಆಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವಾದೇಶಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಹವ+ನುಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಅತೋದೀರ್ಘೋಯಜಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಹವಾನುಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಿಷತ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪವು. ನಿಧ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲೇಟಿನ ಪ್ರಯೋಗ. ಅದನ್ನೇ **ಅಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. **ಲೇಟೋದಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೫೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿಗೆ (ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ತಿಬ್ಬಿಗೆ) ಆಡಾಗನು ಬಂದಿದೆ. ತಿಂಬುದರ ಅದಿಗೆ ಬಂದಾಗ **ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಬ್ಬಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್ ಎಂಬ ಏಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಬ್ಬ ಮತ್ತು ತಿತ್ ಆಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ **ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಪ್+ಇನ್+ಆತ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನಿಷತ್**. || ೧ ||

|| ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾ ||

ಅಸಿ ಹಿ ವೀರ ಸೇನ್ಯೋಽಸಿ ಭೂರಿ ಪರಾದದಿಃ |

ಅಸಿ ದ್ವಭ್ರಸ್ತ ಚಿದ್ವ್ಯುಧೋ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ ಸುನ್ವತೇ

ಭೂರಿ ತೇ ವಸು || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಿ | ಹಿ | ವೀರ | ಸೇನ್ಯಃ | ಅಸಿ | ಭೂರಿ | ಪರಾಽದದಿಃ |

ಅಸಿ | ದ್ವಭ್ರಸ್ತ | ಚಿತ್ | ವೃಧಃ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಸುನ್ವತೇ |

ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು || ೧ ||

॥ ಸಾಯುಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೀ ವೀರ ಶತ್ರುತ್ತೇಪಣಕುಶಲೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸೇನ್ಯೋಜ್ಞಸಿ | ಸೇನಾರ್ಹೋ ಭವಸಿ | ತ್ವಮೇಕೋಽಸಿ
ಸೇನಾಸದೃಶೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಭೂರಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಶತ್ರುಜ್ಞಾಂ ಧನಂ ಪರಾದದಿಃ
ಪರಾದಾತಾ ಶತ್ರುಜ್ಞಾಂ ಪರಾಜ್ಞುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಮಾತಾಸಿ | ಭವಸಿ | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ |
ಅಲ್ಪನಾಮೈತತ್ | ಅಲ್ಪಸ್ಯಾಸಿ ತವ ಸ್ತೋತುರ್ವಧೋ ವರ್ಧಯಿತಾಸಿ | ತಥಾ ಯಜಮಾನಾಯ
ಯಾಗಂ ಕುರ್ವತೇ ಸುಸ್ತತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಪುರುಷಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಂ
ದದಾಸಿ | ಶಿಕ್ಷತಿರ್ವಾನಕರ್ಮಾ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲಮುಕ್ತಯಂ ಧನಂ ವಿಧ್ಯತೇ |
ತಸ್ಮಾದ್ವದಾಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಪರಾದದಿಃ | ಡಾದಾಇೌ ದಾನೇ | ಅವ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಿವರ್ಧಿತೇ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ವೃಧಃ | ವೃಧೇ-
ರಂತರ್ಭಾವನಿತ್ಯಣ್ಯಾದಿಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುಸ್ತತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

॥ ಪ್ರ ಸಮಾರ್ಥ ॥

ವೀರ— ಸೂಕ್ತಮುಖಾಲಿಯಾಗ ಇಂದ್ರನೇ, (ನೀನು) | ಸೇನ್ಯಃ ಅಸಿ— (ಮೊದ್ವ ಸೇನೆಯ ಬಲ
ವೃಳ್ಳ) ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಹಿ — ಆದ್ದರಿಂದಲೇ | ಭೂರಿ— (ಶತ್ರುಗಳ) ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು |
ಪರಾದದಿಃ— ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ತಂದು ಕೊಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್—ಅಲ್ಪ
ನಾದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ | ವೃಧಃ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. |
ಯಜಮಾನಾಯ— ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನೂ | ಸುಸ್ತತೇ— ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಶಿಕ್ಷಸಿ— (ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ) | ತೇ— ನೀನಿಗೆ | ವಸು— ಧನವು |
ಭೂರಿ— ಪ್ರಭೂತನಾಗಿ (ಇದೆ) |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಸೂಕ್ತಮುಖಾಲಿಯಾಗ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಸಹ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯ ಬಲವುಳ್ಳ
ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಅವರ ಧನವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ನನಗೆ
ತಂದು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅಲ್ಪನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುತ್ತೀಯೆ. ನೀನಿಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕ
ವಾದ ಧನವಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು, ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಅವನ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

O Indra, you are a hero, you have the strength of an army ; you are
the giver of much booty ; though your worshipper is humble you make him
great and you bestow riches upon the sacrificer who offers you Soma-
libations , for your wealth is abundant.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸೇನೈಃ—ಸೇನಾರ್ಹಃ | ತ್ವಮೇಕೋಽಪಿ ಸೇನಾಸದೃಶೋ ಭವಸಿ | ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಒಂದು ಸೇನೆಗೆ ಇರುವಷ್ಟು ಬಲವು ಅವನಿಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭೂರಿ— ಬಹಳವಾಗಿ, much, abundant

ಪರಾದದಿಃ—ದುರಾಹಾ ದಾನೇ | ಪರಸ್ಯ ಅದಾತಾ | ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧನವು ನಮಗೆ ಲಭಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಭ್ಯಸ್ಯ—ಅಲ್ಪಸ್ಯ | ಅಲ್ಪನಾದವನ, ದೊಡ್ಡನಲ್ಲದವನ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನ. ಪುಹನ್, ಹ್ರಸ್ವಃ ನೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಲ್ಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಭ್ಯ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು.

ಶಿಕ್ಷಸಿ— ದಾತಿ ದಾಶತಿ ನೊದಲಾದ ಹತ್ತು ದಾನಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷತಿ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷತಿ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು. (೧. ೨. ೧೯)

॥ ಸ್ವಾಕರಣಸ್ಯಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪರಾದದಿಃ ದುರಾಹಾ ದಾನೇ, ಧಾತು. ಪುಹೋಽತ್ಯಾದಿ, ಉಭಯಪದೀ, ಪರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. **ಅದೃಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನ್ ಲಿಟ್ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೭೧) ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಮುಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಗಮಾದಿಗಳ, ಮೇಲೂ ಭಂದಿಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವು ಲಿಟ್ಟಿನ ಧರ್ನು ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುಮಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಲಠಕ್ಕೆತ್ತಿದ್ವಿತೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರವು ಇತ್ಯಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲೊರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದ ಮೇರೆ ಪುನ್-ಬಂಡಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವಾಗ **ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದದಾ+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೪) ಕಿತ್ ಬಾಳಿ ಆದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲೊರುವಾಗ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲೊರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವಿರುತ್ತದೆ. ಕೃದಂತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ವೃಧಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು, ಭೃದಿ. ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಣಿಚ್ಛನ್ನು ಹೊಂದಿದಿದ್ದರೂ ಣಿಚ್ಛಿನ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕಧಾತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ವೃಧುಧಾತುವು ಅಂತಹದಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. **ಇಗುಪಥ-ಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃಕಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೧-೧೩೪) ಇತ್ ಉಪಧೇಯುಳ್ಳ ಧಾತು, ಜ್ಞಾ, ಪ್ರೀ, ಕಿತ್ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಿ ಎಂದರೆ ಅಲೋಕ್ಯಾತ್ಮವರ್ಣ ಉಪಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ವರ್ಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣ ಇಲ್ಲಿ ಮುಕಾರವು ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಕಾರವು ಲೋಪವಾದರೆ ಉಳಿಯುವುದು ಅಕಾರ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ವೃಧಃ ||

ಸುಸ್ತುತೆ—ಪುಷ್ ಅಭಿಪವೆ. ಧಾತು, ಸ್ವಾದಿ, ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟಃ ಶತ್ಪಶಾನಚಾನಪ್ರಥಮಾಸಮಾ-
ನಾಧಿಕರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಶಕಾರವು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾದಿಗೆ ರ್ವು ಎಂಬುದು ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಇದೆ. ಸುಸ್ತುತ್ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ವಿಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಖ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂದು ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿಯಾದ ರಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಚತುರ್ಥೀಕವಚನವು ಅಜಾದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಡುದೀರತ ಆಜಯೋ ಧೃಷ್ಟವೇ ಧೀಯತೇ ಧನಾ |

ಯುಕ್ತ್ವಾ ಮದಚ್ಯುತಾ ಹರೀ ಕಂ ಹನಃ ಕಂ ವಸೌ ದಧೋಃ |

ಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರ ವಸೌ ದಧಃ || ೩ ||

ಸದಾಶರೀ

ಯತ್ | ಉತ್ ೨ ಈರತೇ | ಆಜಯಃ | ಧೃಷ್ಟವೇ | ಧೀಯತೇ | ಧನಾ |

ಯುಕ್ತ್ವಾ | ಮದ ೨ ಚ್ಯುತಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಕಂ | ಹನಃ | ಕಂ | ವಸೌ | ದಧಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ವಸೌ | ದಧಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ರಹೂಗಣಿಸ್ತತ್ರೋ ಗೋತಮಃ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಯುಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ತೃಕೇಯಾನಾಂ ಜಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಾಸೇತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ಪುರೋಹಿತತ್ವಂ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿರಾಮ್ನಾತಂ | ಗೋತನೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀದಿತಿ || ಯದ್ಯದಾಜಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾ ಉದೀರತೇ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ತದಾನೀಂ ಧನಾ ಧನಂ ಧೃಷ್ಟವೇ ಯೋ ಧೃಷ್ಟಾರ್ಥಾರ್ಪಯಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾ ಭವತಿ ತಸ್ಮೈ ಧೀಯತೇ | ನಿಧೀಯತೇ | ಜಯತೋ ಧನಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತಾದೃಶೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತೇಷು ಮದಚ್ಯುತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮದಸ್ಯ ಗರ್ವಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರೌ ಹರಿರ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚ ಯುಷ್ತಃ | ರಥೇ ಯೋಜಯ | ಯೋಜಯಿತ್ಯಾ ಚ ಕಂ ಕಂಚಿದ್ರಾಜಾನಂ ತವ ಪರಿಚರಣಮಕುರ್ವಂತಂ ಹನಃ | ಹನ್ಯಾಃ | ಕಂಚನ ತ್ವಾಂ ಪರಿಚರಂತಂ ವಸೌ ವಸುನಿ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ತಾಪಯಸಿ | ಅತೋ ಜಯಪರಾಜಯಯೋ- ಸ್ತುಮೇವ ಕಾರಯಿತಾಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ಮಾನಸ್ಯದೀಯಾನ್ಯಾಜ್ಞೋ ವಸೌ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ತಾಪಯ || ಉದೀರತೇ | ಈರ ಗತಾ | ಆದಾದಿಕಃ | ಅನುದಾತ್ರೇತ್ಯ್ವಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ತೇರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಧನಾ | ಸುಪಾಂ ಸಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಷ್ತಃ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತನ್ಯೋರ್ಭಾವಿಲ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದ್ವ್ಯಚೋಽತಸ್ತೀಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಹನಃ | ಹಂತೇಲೋಟಿ ಸಿಪ್ಯಡಾಗಮಃ | ಹನಶ್ಚ ದಧಶ್ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಸೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವಸೌ | ಲಿಂಗವ್ಯುತ್ಪಯಃ | ದಧಃ | ದಧ ಧಾರಣೇ ಲೋಟಿ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ || ೩ ||

ಶ್ರುತಿಗದಾರ್ಥಃ

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಆಜಯಿ—ಯುದ್ಧಗಳು | ಉದೀರತೇ—ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆಯೋ, (ಆಗ) | ಧನಾ - ಧನವು | ಧೃಷ್ಟವೇ— ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ | ಧೀಯತೇ— ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಮದಚ್ಯುತಾ—(ಶತ್ರುಗಳ)ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ, | ಹರಿ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ಯುಷ್ತ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸು. | ಕಂ— (ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ) ಯಾವನನ್ನು ಗಲಿ | ಹನಃ—ಕೊಲ್ಲು. | (ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು) ವಸೌ—ಧನದಲ್ಲಿ | ದಧಃ—ಸ್ಥಿರವಾಗದು. | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಆಸ್ಮಾನ್ - ನಮ್ಮನ್ನು | ವಸೌ - ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ | ದಧಃ— ನ್ನಾಪಿಸಿದು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯುದ್ಧಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ ಧನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಿಕ್ಕಪಡಿಸು. ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಜರನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು

English Translation

When battles arise, wealth will be the rewards of the victor ; O Indra, yoke your horses, humblers of the pride of the enemies, in order that you may kill one and give wealth to another. Place us in possession of wealth.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ರಹೂಗಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಕುರು ಮತ್ತು ಸ್ವಂಜಯ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಆ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗೋತಮನು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕುರು ಸ್ವಂಜಯ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಸೂಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಗೋತಮನು ಕುರುಸ್ವಂಜಯರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತ ನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಗೋತಮೋ ಹ ವೈ ರಾಹುಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ವಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಅಸೀತ್ ಎಂಬ ವಾಚಸನೀಯ ರ್ವಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಉದೀರತೇ ಈರ ಗತೌ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ, ಸಂಭವಿಸುವಾಗ, arise, happen.

ಆಜಯೇ—ಯುದ್ಧಗಳು. (ಐ. ೩.೯)

ದೃಷ್ಟವೇ—ಧಾಷ್ಠ್ಯಯುಕ್ತಾಯ. ಬಲವಳ್ಳವನಿಗೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲವಳ್ಳವನು ಗೆಲುವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು

ಮದಚ್ಯುತಾ—ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನಡಗಿಸುವ. ಎಂದರೆ ಈ ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ, ಕುದುರೆಗಳು ಶತ್ರುವಿನ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವುವು ಆದುದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉದೀರತೇ—ಈರಗತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ, ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಧಾತ್ವರ್ಧಪು ಬೇರೆ ಯಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ, “ ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಧಃ ಬಲಾವನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನುದಾತ್ವೇತ್ತಾಗ ಧಾತು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇನ್ ವದು-ಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಮನುದಾತ್ವಮುಖ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ತಾಸ್ಯ, ಅನುದಾತ್ವೇತ್ತಾದ ಧಾತು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ತಿಬಾಗಿ ಅನುದಾತ್ವಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಬಿಜನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ತಿಜಾದೇಶವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವೇ ಧಾತುಸ್ವರ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯದ್ಯುಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಸ್ವದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯಚ್ಚಬ್ಬವಿದ್ದರೆ ಅದರ ವರದಲ್ಲಿರುವ ತಿರುತನು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾರದಲ್ಲಿ 'ಯದುದೀರತ' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಬ್ಬವೆಂಬಂಥ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ಸಿಂಧವಾಗಿದೆ.

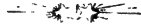
ಧನಾ—ಧನಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಧನಃಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಡಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಡಕಾರವು ಇತ್ಯಂಚ್ಚೆಯಿಂದ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಡಾಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧನ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಲ್ಲದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರವು ಲುಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ರೂಪವಿದ್ದು ಯಾಗುವುದು.

ಯುಕ್ತ್ಯು—ಯುಜ್ ಯೋಗೇ, ಧಾತು, ರುಧಾದಿ, ಉಭಯರೂ ಇವು ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿದೆ. ಇಜರ್ಥವನ್ನೂ ಧಾತುರ್ಧವೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ. ರುಧಾದಿಗೆ ರ್ನನ್ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. **ಸವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷನ ಸೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಕಾರದಿಂದ ಚಿತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಕಾರವೂ, ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವವೂ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಸಕಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ವರ್ಣವಲ್ಲ. ಯುಕ್ತ್ಯು ಎಂದಿರುವಾಗ, ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಎರಡು ಸ್ವರವಿರುವ ತಿರುತದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾರದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ್ಯು ಎಂದು ದೀರ್ಘವು ರ್ಪುತವಾಗಿದೆ.

ಹನಃ—ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ. ಧಾತು, ಅದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಹಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ (೧-೬-೨೧-೧) ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಅಡಾಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹನನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೇ ವರ್ಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪಬಾರದೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಸಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಚ, ವಾ, ಹಾ, ಅಹ ಇವುಗಳು ಲೋಪವಾದಾಗ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರಿತವಾದ ತಿವ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹನಶ್ಚ, ವಧಶ್ಚ ಎಂದು ಚಾರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಕಾರಲೋಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಸೌ—ಸಪ್ತಮೈಕವಚನ. ವಸುಶಬ್ದವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಲಿಂಗದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

‘ದಧಃ—ದಧ ಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಭೃದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಆತ್ಮನೇಪದದಲ್ಲಿ ದಧಸ್ತು ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿಕಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಮೈಪದವು ಬಂದಿದೆ. ಶಬ್ದಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಸವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರೇ ||

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ ಮ॒ಹಾ ಅ॒ನು॒ಸ್ವ॒ಧಂ ಭೀ॒ಮ ಆ ವಾ॒ವೃ॒ಧೇ ಶ॒ವಃ |

ಶ್ರೀ॒ಯ ಋ॒ಷ್ಃ ಉ॒ಪಾ॒ಕ॒ಯೋನಿ॑ ಶ್ರಿ॒ಪ್ರೀ ಹರಿ॑ವಾನ್ದ॒ಧೇ ಹ॒ಸ್ತ-

ಯೋ॒ರ್ವಜ್ರ॑ಮಾ॒ಯಸಂ || ೪ ||

ಸದಸಾಕಃ

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ | ಮ॒ಹಾನ್ | ಅ॒ನು॒ಸ್ವ॒ಧಂ | ಭೀ॒ಮಃ | ಆ | ವ॒ವೃ॒ಧೇ | ಶ॒ವಃ |

ಶ್ರೀ॒ಯೇ | ಋ॒ಷಃ | ಉ॒ಪಾ॒ಕ॒ಯೋಃ | ನಿ | ಶ್ರಿ॒ಪ್ರೀ | ಹರಿ॑ನ್ ವಾನ್ | ದ॒ಧೇ |

ಹ॒ಸ್ತ॒ಯೋಃ | ವಜ್ರ॑ಂ | ಆ॒ಯಸಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕ್ರತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಯಾ ವಾ ಮಹಾನ್ ಸರ್ವಾಧಿಕೋ ಭೀಮಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರ ಇಂದ್ರೋಽನುಸ್ವಧಂ | ಸ್ವಧೇತ್ಯನ್ನನಾಮ | ಸ್ವಧಾಯಾಂ | ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಽವ್ಯಯಾಭಾವಃ | ಸೋಮ-ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಪಾನೇ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶವ ಆತ್ಮೀಯಂ ಬಲಮಾ ವವೃಧೇ | ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾವರ್ಧಯತ್ | ತದನಂತರಮ್ನೋ ದರ್ಶನೀಯಃ ಶಿಪ್ರೀ | ಶಿಪ್ರೀ ಹನೂ ನಾಕೇಸಿ ವಾ | ತದ್ಭುಕ್ತಃ ಹರಿನಾನ್ ಹರಿನಾಮಕಾಶ್ಲೋಕೇತ ಇಂದ್ರ ಉಪಾಕಯೋಃ | ಅಂತಿಕನಾಮೈತತ್ | ಸಮಾಪವರ್ತಿನೋ-

ಹೃಸ್ತಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋರಾಯಸಮಯೋಮಯಂ ವಜ್ರಂ ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ನಿ ದಧೇ | ನಿಧಧಾತಿ | ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಸೋಮಸಾನೇನ ಹೃಷ್ಯಃ ಪ್ರಬಲ ಇಂದ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹನನಾಯ ಹಸ್ತೇ ವಜ್ರಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಕೃತ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಸ್ಯ ವಿಳಿತಿತ್ವಾದಭಾವಃ | ಆಯಸಂ | ತಸ್ಯ ವಿಕಾರ ಇತ್ಯಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೫ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಧವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ | ಮಹರ್ವಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ | ಭೀಮಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅನುಷ್ಠಧಂ—(ಸೋಮರೂಪವಾದ) ಅನ್ನ ಸೇವನೆಯಾದಮೇಲೆ | ಶವಃ—(ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಆ ವವೃಧೇ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು | ಯುಷ್ಯಃ—ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ | ಶಿಶ್ರೀ—ಸುಂದರವಾದ ಗಲ್ಲ ಅಧವಾ ಮೂಗುಳ್ಳವನೂ | ಹರಿರ್ವಾ—ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಉಪಾಕಯೋಃ—(ತನ್ನ) ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಆಯಸಂ—ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಶ್ರಿಯೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ | ನಿ ದಧೇ—ನಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮ ರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನಸೇವನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಸುಂದರವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Sacrifices make Indra mighty, he is formidable to the enemies; partaking of the sacrificial food, Indra has increased his strength; he has a handsome chin and is pleasing in appearance. He possesses two good horses; he grasps the iron thunderbolt in his hands for our prosperity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಅಪಃ ಅಪ್ತಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕೃತ್ವಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದ; ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ; ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ದ್ರವ್ಯವು ಸಂದ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅನುಷ್ಠಧಂ—ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವು (ನಿ. ೩-೯) ಅನುಷ್ಠಧಂ ಅನ್ಯಸ್ಥಂ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ವಚನವಿರುವುದು (ನಿ. ೪-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯವೆಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯವು. ಈ ಅನ್ಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು.

ಉಪಾಕಯೋಃ—ದರ್ಶನೀಯಃ | ಸೂಂದರನಾದವನು

ಉಪಾಕಯೋಃ—ಉಪಾಕವೆಂದರೆ ಸಮಾಪ. (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಸ್ತಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಜ್ರಮಾಯಾಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಿನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು, ಅಥವಾ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂದರೆ ಎರಡುಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಹಸ್ತಯೋಃ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಆಯಾಸಂ—ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಉಕ್ತಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತ್ಯಜ್ಯವು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಮಹ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಠಾ ವಜ್ರಮುತಕ್ಷವಾಯಾಸಂ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೪೮-೩) ಎಂಬ ಮಹ್ಯ ಸ್ತವವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಶ್ರಿಯೇ ವಜ್ರಂ ನಿವಧೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶನಾಡಿ ಆವರಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಮಗೆ ವೀರಕಿಸಿಕೊಡುವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯ

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕ್ರತುರಬ್ಧನ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೀಸಂಹ್ಯಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಜೋನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಭಾವವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಜಸಾದಿಸು ಭಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ' ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಜಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆವೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವನಾಕಲ್ಪಿ ಅಥವಾ ಪಶ್ಚೀಯುಕ್ತಃ ಭಂದಸಿ ವಾ (ಪಾ ಸೂ. ೧-೪-೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯೋಗವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ತುಂಡು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ವಾ ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯವಿಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ಅಗ ಅವಿಶ್ವವೂ ಈ ಅರ್ಥದ ಸ್ಪಷ್ಟವಿವರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಬಂದರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಸಿ ಪಂಚೋಯಾ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಮುಕ್ತಾಸಂಧಿ ಬಂದಿದೆ.

ಆಯಸಂ—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. **ತಸ್ಯವಿಕಾರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೩೪) ಅವರ ವಿಕಾರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಸ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಪವಿಕಾರವೆಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಸ್ ಎಂಬ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರವು ಇತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ **ತದ್ವಿತೀಷ್ಯಬಾಮದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್, ಣಿತ್, ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅದ್ಯದಾತ್ಮಕ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿರುವಾಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮೌ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಅಮಿಪೂರ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾದರೂ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ, ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವು ಬಂದಿದೆ.

ಅನುಸ್ವಧಮ್—ಸ್ವಧಾಯಾಂ ಅನುಸ್ವಧಂ. **ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿಸಮಾಸೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸ ಬಂದಿದೆ. **ಸಮಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. || ೪ ||

ಸ. ಹಿ. ತ. ಸಾ. ಸಾ. ಸಾ.

ಆ ಪಪ್ರಾ ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜೋ ಬದ್ಧಧೇ ರೋಚನಾ ದಿವಿ |

ನ ತ್ವಾನಾ ಇಂದ್ರ ಕಶ್ಚನ ನ ಜಾತೋ ನ ಜನಿಷ್ಯತೇತಿ ವಿಶ್ವಂ
ನವಕ್ಷಿಥ || ೫ ||

ಸ. ದ. ಸಾ. ಸಾ.

ಆ | ಪಪ್ರಾ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ರಜಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ರೋಚನಾ | ದಿವಿ |

ನ | ತ್ವಾ | ನಾ | ಇಂದ್ರ | ಕಃ | ಚನ | ನ | ಜಾತಃ | ನ | ಜನಿಷ್ಯತೇ | ಅತಿ |
ವಿಶ್ವಂ | ನವಕ್ಷಿಥ || ೫ ||

ಸಾರಾಂಶ ಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಾರ್ಥವಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬೃಧಿ ವಿಸ್ತುಜಾತಂ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ
 ಚಾಪಹೃ | ಅಪೂರಯತಿ | ತಥಾ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ರೋಚನಾ ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ
 ಬದ್ಧಧೇ | ಬಬಂಧ | ಸ್ಥಾಪಿತವಾನ್ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾನಾನ್ ತ್ವತ್ಪದ್ಮಶಃ ಕಕ್ಷನ ನ ಜಾತೋ
 ನೋತ್ಪನ್ನೋಽಸ್ಮಿ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ | ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನೋಽಸಿ ನಾಸ್ಮಿ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
 ರಕ್ಷಿತವ್ಯಂ ಜಗದತಿ ವವಕ್ಷಿಥ | ಅತಿಶಯೇನ ಪೋಥುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ವಾಹಕೋ
 ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಹೃ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಲಿಖ್ಯತ ಐ ಣಲಃ | | ಸಾ. ೭-೧-೪೪ | ಇತ್ಯಾಕಾರಾದೇಶಃ
 ಸಾರ್ಥವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾ ಇಾ | ಸಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತ್ಯುಕ್ತಯಃ | ಇಂತ್ರಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ
 ತ್ವಂ | ರಜಃ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿ ಗಂಧರ್ವಾದಯ ಇತಿ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ | ರಂಜ ರಾಗೇ | ಅಸುನಿ ರಜಕರ-
 ಜನರಜಸೂಪಸಂಖ್ಯಾ ನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ನಲೋಪಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ಬಧ ಬಂಧನೇ | ಲಿಖಿ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವಃ | ಏಕಹಲ್ವರ್ಧ್ಯಗತತ್ವಾಭಾವಾದೇಶಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಾವಮಿ ನ ಸ್ತಃ |
 ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ತ್ವಾನಾನ್ | ವತುಸ್ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದ್ವದ್ವ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ
 ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಸ್ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ವವಕ್ಷಿಥ | ವದ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛ |
 ಸನಿ ಸನ್ಯತ ಇತಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂವಸಿ ಏಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತ್ಯೇಭಾವಃ | ಸನಂತಾಲ್ಪಿಚ್ಛಮಂತ್ರ ಇತಿ
 ನಿಷೇಧಾದಾಮ್ನುತ್ಕ್ರಿಯಾಭಾವಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಾರ್ಥವಂ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಪೃಥ್ವಿ ಲೋಕವನ್ನೂ | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವನ್ನೂ ಸಹ |
 ಆ ಪಹೃ—(ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ) ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ | ದಿವಿ—ದ್ಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ | ರೋಚನಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ
 ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು | ಬದ್ಧಧೇ—ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾನಾನ್—
 ನೀನಿಗೆ ಸದೃಶನಾಗಿ | ಕಕ್ಷನ—ಯಾವನೂ ಕೂಡ | ನ ಜಾತಃ—ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ—ಹುಟ್ಟುವುದು
 ಇಲ್ಲ | (ಆಂತವ ನೀನು) ವಿಶ್ವಂ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಅತಿ ವವಕ್ಷಿಥ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು
 ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಅರ್ವಾಕ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ.
 ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನಿಗೆ ಸದೃಶ
 ನಾವನು ಹಿಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಮುಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆಂತವ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ನೀನು ಸಕಲ
 ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅತಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra has filled the Surface of the earth and the firmament with his
 glory ; he has established the constellations in the sky ; O Indra, no one like

you (having such powers as you have) has ever been born or nor will be born
You have sustained the entire Universe.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃಸಂಬಂಧಿ | ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು

ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಸಮೂಹವು.

ಶ್ವಾನಾನ್—ನಿನ್ನ ಸಮಾನನಾಗನನು, ನಿನ್ನಂತಿರುವನನು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರಕ್ಯಾ

ಪ್ರಸೌ—ಪ್ರಾಕೃತರಣ ಧಾತು. ಆದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ಲಿಟಪ್ರಧಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಲಿಟ ವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪಾಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫) ಎಂಬುದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟೈನ ಪ್ರಧಮಪುರುಷೈಕ ವಚನದಾದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ **ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಣೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೀ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತಃ ಔಣಿಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩) ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಭಕ್ತಿಗೆ ಔಕಾರಾಂತೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾ ಎಂಬ ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಣ್ಣಿಗೆ ಔತ್ವಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಪ್ರಾಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವೃದ್ಧಿರೇಚಿ ಎಂಬುದ ವೃದ್ಧಿಯು ಬಂದು ರೂಪವಿಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾ ದಿತ್ಯಪತ್ಯುತ್ತರಪದಾನ್ಲೋಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರನಿಷಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾ ಇಾ (ವಾರ್ತಿಕ ೨೫೪) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಇವಂ (ಅದರಸಂಘ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀಬ್ಧವ ಪೇಲಿ ಅರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಇಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದ್ಯಃ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. **ಉರಣಿಪರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೫) ಎಂಬುದಿಂದ ಉಕಾರವೃದ್ಧಿ ನಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಕಾರವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಬ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಈಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಇಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ** (ಪಾ. ೬-೧-೧೬೭) ಬಾಂಕತವಾದುದ್ದು ನಿಗತವಾದುದ್ದು ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವಃ ಅಪಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ರಜಃ—ರಜಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯಃ ಇತಿ ರಜಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ. ರಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರವೆಂ ಗಂಧರ್ವಾದಿದೇವತಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೇ ಆಕಾರವಾಗಿದೆ. ರಜ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ರಂಜಃ ಅಸುನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ರಜಕರಜಃ ಸ್ಥೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** (ಪಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಸಕಾರಾಂತ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬದ್ಧಧಿ—ಬಧ ಬಂಧನೆ, ಧಾತು, ಭಾವಿ, ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರಥಮವುರೂಪೈಕವಚನ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರು ವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಧ+ಬಧ+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆದಿವ್ಯಂಜನ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂಧಸ್ಥಿತಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶೇಷವು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ **ಝಲಾಂ ಜಶ್ ಝಾತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ಅತವಿಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಲಿಟನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದೆ ಇರುವ ಅಂಗದ ಅನುಪಮಾದ ಸಂಯುಕ್ತದಲ್ಪದಲ್ಲಿರದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಶೇಷವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಆಕಾರವು ಸಂಯುಕ್ತ ದಲ್ಪದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಸರ್ವನಾಸಾದಾದೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಘಾತಪ್ರತೀದೇಧಿ ಬಂದಿದೆ.

ತಾವಾನಾ—ತದಸ್ಯಾಸ್ತಸ್ಮಿಸ್ತಿತಿ ಮತುಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಇವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಇವನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ಮತುಸ್ ಪ್ರಕರಣಿ ಯಸ್ಯ' ಸ್ವದ್ವಿತ್ಯಂತಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾಂ (ನಾತ್ರಿಕಂ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂಧಸ್ಥಿತಿಗೆ ಯುಷ್ಮದ್ ಸ್ವದ್ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮಪರ್ಯಂತ ದವರೆಗೆ ತ್ವ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವ+ಅಪ್+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶೇಷೇಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. **ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ ಮತೋ-ನೋಽಯನಾದಿಭ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಮಕಾರ, ಅಕಾರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಮಕಾರ, ಅಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವ ಯವಾದಿಭಿನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳೆ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಉಪಧಿ ಯೆಂದರೆ ಅಂತ್ಯವರ್ಣದ ಪೂರ್ವವರ್ಣ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತದ ಪದದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬಂದಿದೆ. **ಅಸರ್ವನಾಮ್ನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದೃಕ್, ಧ್ವಜ, ವತುಸ್ ಇವುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಮತುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವನಾಮವು ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಳ್ಳ ವಿಗ್ಲೆ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತ್ರಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾವಾನಾತ್+ನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುವಿಭಕ್ತಗೆ **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬಂದರೆ ಕೊನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲಕ್ಷಣ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಿತಮಾದುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವವಕ್ಷಿಧಃ—ವಹ ಪ್ರಾಸಣಿ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದಿದೆ. ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಸನ್ಯಜೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಅದಿಹಲಗೆ ಲೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸನ್ಯತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾ ಛಂದಸಿ, ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ 'ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುತ್ಪಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ವವಹ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಬಂದರೆ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ವವಹ್ ಎಂಬುದು ಸನ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ **ಸನಾವ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿದಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಧಾತುವು ಅನೇಕಾಚಾದುದರಿಂದ **ಕಾಸ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾದಾಮುಮುಕ್ತೌ ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಮುಕ್ತೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪುನಃ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಥಲ್ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗನು ಬಂದರೆ ಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಪ್ರಕಾಶ ||

ಯೋ ಅರ್ಯೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಪರಾದದಾತಿ ದಾಶುಷೇ ।

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು ವಿ ಭಜಾ ಭೂರಿ ತೇ ವಸು ಭ-

ಕ್ಷೀಯ ತವ ರಾಧಸಃ || ೬ ||

|| ಪದನಾಶಃ ||

ಯಃ | ಅರ್ಯಃ | ಮರ್ತಃ ೨ ಭೋಜನಂ | ಪರಾಃ ೨ ದದಾತಿ | ದಾಶುಷೇ |

ಇಂದ್ರಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಶಿಕ್ಷತು | ವಿ | ಭಜ | ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು | ಭಕ್ಷೀಯ |

ತವ | ರಾಧಸಃ || ೬ ||

ಸಾಯುಗಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿ ಸಾಲಯಿತಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಸರ್ವಮನುಷ್ಯೈರುಪ-
ಭೋಜ್ಯಮನ್ಯಂ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಪರಾದದಾತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ
ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು | ತಾದೃಶಮನ್ಯಂ ದದಾತು | ಅವಶಿಷ್ಟಸಾದದ್ವಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತುಂ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧನಂ ವಿ ಭಜ | ವಿಭಕ್ತಂ ಕುರು | ಯತಸ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲ-
ಮಸಂಖ್ಯಾತಂ ಅತಸ್ತವ ರಾಧಸೋ ಧನಸ್ಯೈಕದೇಶಂ ಭಕ್ಷೀಯ | ಭಜೀಯ | ಸ್ವಾಪ್ನುಯಾಂ ||
ಪರಾದದಾತಿ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ | ಶಿಖಾ ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ತಂ |
ದಾಶುಷೇ | ದಾಶು ದಾನೇ | ದಾಶಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕ-
ವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಭಕ್ಷೀಯ |
ಭಜ ಸೇನಾಯಾಂ | ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜ್ ತಸ್ಯ ಚೈಂದಸ್ಯಭಯಭೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾಚ್ಛಬಿಭಾವಃ
ಸಲೋಪಾಭಾವತ್ವ | ಏಕಾಚಿ ಇತಿ ಟೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕ್ಯಗತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಾ
ವಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ವಚನಾತ್ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಗದಾರ್ಥ

ಅರ್ಯಃ—ಪಾಲಕನಾದ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಮರ್ತಭೋಜನಂ—ಮಾನವನು
ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಷ್ಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಪರಾದದಾತಿ-
ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯೋ | ಇಂದ್ರಃ—ಅ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಶಿಕ್ಷತು—(ಅದೇ ಅನ್ನವನ್ನು) ಕೊಡಲಿ |
(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವಿಭಜ—(ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು) ಹಂಚಿ ಭಾಗಮಾಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಸು—ಧನವು |
ಭೂರಿ—ಅಧಿಕವಾದುದು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತವ—ನಿನ್ನ | ರಾಧಸಃ—ಧನದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು | ಭಕ್ಷೀಯ-
ನಾನೂ ಹೊಂದುವೆನು. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಮಾನವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ನಮಗೂ ಕೊಡಲಿ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಧನವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಹಂಚಿ ವಿಭಾಗಮಾಡು. ಆದರೆ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನನಗೂ ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Indra, the protector, gives the food that is fit for mortals, to the giver of oblations ; let that Indra bestow food on us ; O Indra, distribute your wealth which is abundant so that I may obtain a portion of your vast riches.

ಸೀತೆಸುವಿಷಯಗಳು.

ಮರ್ತಭೋಜನಂ— ಸರ್ವೈರ್ಮನುಷ್ಯೈರುಪಭೋಜ್ಯಮನ್ಯಂ | ಮನುಷ್ಯರು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು , ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಕ್ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರವು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಗೋಮುಖ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತೃಣ (ಹುಲ್ಲು)ವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಹಾರವು. ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾಂಸವು ಆಹಾರವು. ಆದರಂತೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಧಾನ್ಯಾದಿ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು.

ರಾಸ್ತಾ ಚಿನೋ ಅಮೃತ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ತ್ಮನೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಮೃಳ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬)

ಪೃಥಿವೀಂ ಪೃಥ್ವೀಮಮತಿಂ ಸೃಜಾನ ಆ ನೃಭೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಸುವಾನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೮-೨)

ವಿಶ್ರಯಾಮಾಣೋ ಅಮತಿಮುರೂಚೀಂ ಮರ್ತಭೋಜನಮಥ ರಾಶತೇ ನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೫-೩)

ಯತ್ರೇ ದಿನೋ ದುಹಿತಮರ್ತಭೋಜನಂ ತದ್ರಾಸ್ತ ಭುನಜಾಮಹೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೧-೫)

ವಿಶ್ವಾ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಮರ್ತಭೋಜನಾ ರಾಸ್ತ ತದ್ಯತ್ತ್ವೇಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೬-೪)

ಶಿಕ್ಷತು— ಶಿಕ್ಷತಿರ್ವಾನಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೨೦) ಶಿಕ್ಷತು ಎಂದರೆ ಕೊಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಾಧಸಃ— ಧನವು. ಮಳೆಗೆ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಧಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೩-೯)

ಸ್ಥಾಕರಗ್ರಾಕ್ರಿಯಾ

ಪರಾದಾತಿ—ಪರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ದುದಾನ್ ದಾನೆ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಗಿ ಶ್ಲಷಿಕರಣ. ಶ್ಲಷಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಪಸರ್ಗಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೫೯) **ಗತಿಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೦) ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಅನಿಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಅಜಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಲಸ್ಯಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಭೇ ಅಭ್ಯಸ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಎರಡು ಬಂಧಗಳಿಗೂ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಾ ಎಂಬ ಗತಿಗೆ “ನಿಪಾತಾ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಾ” ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾರುಷೆ—ದಾರ್ಯ ದಾನೆ, ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ **ದಾರ್ಶನ್ ಸಾರ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳು ನಿಪಾತಿತಗಳಾಗಿವೆ. ದಾರ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಸುಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದುದಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಹಾ ನಿವೇಧವೂ ಕ್ರಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರಬೇಕಾಗ ಧಾತುದ್ವಿತ್ವನಿವೇಧವೂ ನಿಪಾತದಿಂದ ಸಿಗುವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾರ್ಶನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದಿವಾಗ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ವಸ್ತಂತವಾದ ಭ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏ ಎಂಬ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಲೂರ್ನಕ್ಕೆ (ಅಂಗಕ್ಕೆ) ಭಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಿದೆ. ಯಾಚ್ಛನ ಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಇಹಾ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ರೂಪವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ಅಹಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲೂರ್ನರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾರುಷ+ಏ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನಸೀನಾಂಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಇಹಾ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉಘ, ವರ್ಷ, ಘರ್ಷ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇವವು ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನರ್ಷ ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಬಂದಿದೆ ದಾರುಷೆ ಎಂಬಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ಷೀಯ—ಭಜ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ **ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಜ್. ಅಶೀರ್ಲಿಪಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದ್ದರೂ ವಿದಿಲಿಪಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ **ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಧಾತುಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಲಿಪಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಹಿತವಾದ ಲಿಜ್ ಏಕರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಜುತ್ವಮಾಪ್ತರುಷ್ಯಕವಚನಕ್ಕೆ ಇಚೋತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಲಿಜಿಗೆ ಸೀಯುಟಾಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭಜ+ಸೀಯ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ **ಚೋಃ ಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯವು ಬಂದರೆ ಗಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರ ಬಂದರೆ ಭಜ+ಸೀಯ

ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯದಾಗಮನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸೀಯುಟ್ ಲಿಖಿಗೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯನವಾದುದರಿಂದ ಕನಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಂತೆ ಪತ್ರಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾದಾಗ ಭಕ್ಷೀಯ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಿಖಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬಂಧಮೇಲೆ ನಲಾದಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿ **ಏಕಾಚೇ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್** (ಪಾ ಸೂ. ೭೨-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಣ್ಣಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಛಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಲಾದಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭಜಧಾತುವು ಏಕಾಚ್ಛಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಡಾಗಮವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವು ಸತಿವಿಷ್ಟಸ್ವರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ **ಸಮಾನನಾಕೈ ನಿಘಾತಯುಷ್ಯದಸ್ಯದಾದೇಶಾ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ** (ವಾ ೪-೭-೧೪) ಏಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಯುಷ್ಯದಸ್ಯದಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವು ಸಮಾನನಾಕೃದಲ್ಲರದಿದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ||

ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಯೂಥಾ ಗನಾಮೃಜುಕ್ರತುಃ ।

ಸಂ ಗೃಭಾಯ ಪುರೂ ಶತೋಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ ವಸು ಶಿಶೀಹಿ

ರಾಯ ಆ ಭರ || ೭ ||

ಪದಾರ್ಥಃ

ಮದೇ ೨ ಮದೇ । ಹಿ । ನಃ । ದದಿಃ । ಯೂಥಾ । ಗನಾಂ । ಋಜು ೨ ಕ್ರತುಃ ।

ಸಂ । ಗೃಭಾಯ । ಪುರು । ಶತಾ । ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ । ವಸು । ಶಿಶೀಹಿ ।

ರಾಯಃ । ಆ । ಭರ || ೭ ||

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಂದನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛೇದಿಸಿನೋ ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿರಿತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋನ್ಯರೂಪಸ್ತುಚಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಸುರೂಪಕೃತ್ಸುಮೂತಯೇ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಮದೇ ಮದೇ ಸೋಮಸಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಋಜುಕ್ರತುರ್ಬಜುಕರ್ಮಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋನ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ಗನಾಂ ಯೂಥಾ ಯೂಥಾನಿ ದದಿಹಿ ಗೋಯೂಥಾನಾಂ ದಾತಾ ಖಲು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ ತ್ವಂ ಪುರು|ಪುರೂಣಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಶತಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ | ಅಪರಿಮಿತಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸು ವಸೂನಿ ಧನಾನ್ಯುಭಯಾಹಸ್ತೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂ ಗೃಭಾಯ | ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಸಮ್ಯಗ್ಗೃಹಾಣ | ಶಿಶೀಹಿ | ಅಸ್ಯಾಂಸ್ತ್ರೀಷ್ಟೀಕುರು | ನಿಶಿತಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತಯೋಃ ಸ್ಥಿತಾನ್ಯಾ ಭರ | ಆಹರ | ಪ್ರಯಚ್ಛ || ದದಿಃ | ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ | ಆದ್ಯಗಮನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯೂಥಾ | ಶೇಕ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಗನಾಂ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗೃಭಾಯ | ಗೃಹ ಉಸಾದಾನೇ | ಲೋಪಿ ಹಾ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಃ | | ಸಾ. ೩. ೧-೪೪ | ಇತಿ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ತಂ | ಉಭಯಾಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ | ಉಭಯಾಹಸ್ತಶಬ್ದಬುದ್ಧಿವತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡ್ಯಾದೇಶಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಮಾಸಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ಲೂಕ್ | ಶಿಶೀಹಿ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಆದೇಚಿ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಈ ಹಲ್ಯಘೋರಿತಿ ಧಾತೋರೀತ್ವಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ ಘಾತಾಫಾವಃ | ರಾಯಃ | ಊಡಿಧಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮದೇಮದೇ— (ಸೋಮರಸವಾನದಿಂದ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನಾಗಿರಲು | ಋಜುಕ್ರತುಃ— ವ್ರಾತಮಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗನಾಂ ಯೂಥಾ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ದದಿ ಹಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ ? (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಪುರು—ಪ್ರಭುತವಾದವೂ | ಶತಾ—ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ | ವಸು—ಧನಗಳನ್ನು | ಉಭಯಾಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ—ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ | ಸಂಗೃಭಾಯ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊ. | ಶಿಶೀಹಿ—(ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಚೆರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. | ರಾಯಃ—(ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ) ಧನಗಳನ್ನು | ಅ ಭರ—ತಂದು ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪದೇ ಪದೇ ಸೋಮರಸವಾನದಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನೂ ಮತ್ತು ವ್ರಾತಮಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,

ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ ಧನಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

(Indra) the performer of pious acts is the giver of herds of cattle to us after being exhilarated with frequent drinking of our Soma ; take up, Indra, with both hands hundreds of wealth ; sharpen (our minds) ; procure us wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮದೇ ಮದೇ— ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ. ಮದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಸರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಅಧವಾ ಪದೇ ಪದೇ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಜುಕ್ತತುಃ—ಯಜು—ವತ್ಸವಾದ, **ಕ್ತತುಃ**—ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವನು ಸ್ವಲ್ಪ ಒಂಡಿತನಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವನು.

ಶಿಶೀಹಿ— ಶೋ ತನುಕರಣೇ | ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ನಮ್ಮನ್ನು ಬುದ್ಧಿನಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ದದಿಃ—ಹೃದಾಹಾ ದಾನಿ. ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. **ಆದ್ಯಗಮಹನಚನಃ ಕಿಕಿನ್ಯಾಚಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಲಿಟಿಭಾವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ವಸ್ತವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋಲೋಸ ಇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಸ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಯೂಥಾ—ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ. **ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಗಳಿಗೆ ಶಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ **ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂಜನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಶಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಸ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಸ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗನಾಂ—ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿರ್ನಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಹಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ **ನಗೋತ್ಸನಸಾವರ್ಣರಾದಂಕುಂಕ್ಯದ್ವಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಗೃಭಾಯ—ಗೃಹ ಉಪಾದಾನೆ ಧಾತು ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ವಾ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕ ವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕ್ರಾವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಯಜಿನಲ್ಲಿ ಆಯ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗೃಹಾಯ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಹೃಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಬಂಧಿ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಹೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃಭಾಯ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ—ಉಭೌ ಚ ತೌ ಹಸ್ತೌ ಚ ಉಭಯಹಸ್ತೌ. ಉಭಯಹಸ್ತ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ವಿನಕ್ಷಮಾಡಿವಾಗ ಉಭಯಹಸ್ತ+ಭ್ಯಾಂ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸರ್ವಣ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡ್ಯಾ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಡಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಹಸ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಟಿಗೆ (ಅಂತ್ಯವರ್ಣಕ್ಕೆ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವೇ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಮಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯಜಯತೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವುಳ್ಳ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ವಸು—ವಸು ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ವಸು+ರಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಶೀಲಿಹಿ—ಲೋ ತನೂಕರಣೆ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ದಿನಾದಿಭಾಗದ ರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬ ಅಶ್ವಯಸಿ ಅಂಶಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಯನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ರ್ನ ವಿಕರಣ ಬಂದಿದೆ. **ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶೀಶಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಂತನಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ರ್ನ ವಿಕರಣ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಶ್ಲಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಶಾ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಇತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸೃತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ರಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಈದಲ್ಯಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಶ್ವಾ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಕಿತ್ ಬಾತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಈತ

ಬರುತ್ತದ. ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಿ ಎಂಬುದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಿಪ್ಪಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ ಅಸಿಚ್ಛೆ ಎಂದು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ತಬಂದರೆ ಶಿಶೀಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ಸಿಪ್ಪೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಸುಷ್ಟಿಗೆ ಬರುವ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಉಡಿದಂ ಸದಾದ್ಯಪ್ಪುಮೈದ್ಯುಭ್ಯಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಏಕಾಚ್ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಸತತಿಷ್ಠಸ್ವರವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿದದ್ದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

— ಸಂಕೀರ್ತನಾಂಕ —

|| ಸಂಕೀರ್ತನಾಂಕ ||

ನಾ^೧ದಯ^೨ಸ್ವ ಸು^೩ತೇ ಸಚಾ^೪ ಶನ^೫ಸೇ ಶೂ^೬ರ ರಾ^೭ಧಸೇ ।

ವಿ^೮ದ್ಮಾ ಹಿ ತ್ವಾ^೯ ಪು^{೧೦}ರು^{೧೧}ನಸು^{೧೨}ಮುಪ್ ಕಾಮಾ^{೧೩}ನ್ಸಸ್ಯ^{೧೪}ಜ್ಮಹೇ^{೧೫} ಛಾ^{೧೬}
ನೋ^{೧೭} ವಿ^{೧೮}ತಾ ಭ^{೧೯}ವ || ೬ ||

|| ಪದಗಾಥೆ ||

ನಾ^೧ದಯ^೨ಸ್ವ । ಸು^೩ತೇ । ಸಚಾ^೪ । ಶನ^೫ಸೇ । ಶೂ^೬ರ । ರಾ^೭ಧಸೇ ।

ವಿ^೮ದ್ಮಾ । ಹಿ । ತ್ವಾ^೯ । ಪು^{೧೦}ರು^{೧೧}ನಸು^{೧೨}ಮುಪ್ । ಕಾಮಾ^{೧೩}ನ್ । ಸಸ್ಯ^{೧೪}ಜ್ಮಹೇ । ಅಛಾ^{೧೫} । ನಃ^{೧೬} ।

ಅ^{೧೭}ವಿ^{೧೮}ತಾ । ಭ^{೧೯}ವ || ೬ ||

ಸಾಯಂಜ಼ಾತ್ಯಂ

ಹೇ ಶೂರ ಶಾಯ್ಯವಸ್ಥಿನಿದ್ರಾ ಸುತೇ ಸೋಮೇಭಿಷ್ಠತೇ ಸತ್ಯಾಗತ್ಯ ಸಚಾಸ್ತಾಕಂ ಸಖಾ ಸನ್ ಮಾದಯಸ್ವ | ತೇನ ಸೋಮೇನ ತ್ವಪ್ತೋ ಭವ | ಶಿವರ್ಥಂ | ಶವಸೇ ಬರಾರ್ಥಂ ರಾಧಸೇ ಸ್ತಾಕಂ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಪುರುಷಸುಂ ಬಹುಧನಂ ವಿದ್ವಹಿ | ವಯಂ ಜಾನೀಮಃ ಖಲು | ಅತೋಽಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಮಾತ್ರಾ ಗಮಾ ವತ್ಸಾನಿವ ತ್ವಯೋಪ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ ಹಿ | ತ್ವಯಾ ಖಲ್ವೀಕೀಕು-ಮಃ | ಅಥಾನಂತರಂ ಸೋಽಸ್ಮಾಕಮವಿತಾಭಿಲಷಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಾದಯಸ್ವ | ಮದ ತ್ವಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇವದೀ | ಅಮಃದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ನಚ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಸೃಜ್ಮಹೇ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅತ್ರಾಪಿ ಹಿಶಬ್ದಾನುಷಂಗಾಚ್ಛಂದಸ್ಯ ನೇಕಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ (ಪಾ. ೮-೧-೩೫) ಇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತೀತ್ಯೇಧಃ || ೮ ||

೧ ಸ್ತಾಕಂ ರಾಧಾರ್ಥಂ |

ಶೂರ- ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುತೇ-(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಹಿಂಡಿದಾಗ (ಬಂದು) | ಸಖಾ-(ನಮ್ಮ) ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ | ಶವಸೇ-ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ | ರಾಧಸೇ- ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಮಾದಯಸ್ವ-(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ಪುರುಷಸುಂ-ಅಧಿಕವಾದ ಧನವಂತನೆಂಬುದಾಗಿ | ವಿದ್ವಹಿ- ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. (ಮತ್ತು) | ಕಾಮಾನ್-(ನಮ್ಮ)ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು | ಉಪ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ-(ನಿನ್ನಲ್ಲಿ) ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ | ಅಥ-ಅನಂತರ | ನಃ-ನಮಗೆ | ಅವಿತಾ-ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ-ಆಗು |

೨ ಭವಾರ್ಥಂ ||

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸ ಪಾನಮಾಡಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. ನೀನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವಂತನೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಆಗು

English Translation

O hero, enjoy with us the Soma-libation for increasing our strength and wealth ; we know you to be the possessor of vast riches and express our desire to you ; be therefore our protector

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಖಾ-ಸಚ ಸಹೋತ್ಸರ್ಥಃ (ನಿ. ೫-೬) ಸಖಾ ಎಂದರೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಶವಸೇ—ಬಲಾಘವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ. ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟುಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸೇ ರಬ್ಧವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೩-೯)-

ರಾಧಸೇ—ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ. ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರಾಧಸೇ ರಬ್ಧವು ಸರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೯)

ಪುರುವಸುಂ—ಬಹಳ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ಉಪ ಸಸ್ಯಜ್ಞಃ—ಸೃಜ ವಿವರ್ಗೇ | ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಆರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ

ಅನಿತಾ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ | ಕಾಮಾಡುವವನು, ಸಂರಕ್ಷಕನು.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮಾದಯಸ್ತು—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೊಗೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. **ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ **ಣಿಚಿತ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತವಾಗುವ ಬಿಭೃಯಪದಿಯಾದರೂ ಆಕುಸ್ಯಾದಾತ್ಮನೇವದಿನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಆಕ ಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗಿದೆ. ಸನಾಧ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಣಿಚ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ **ಅತಃ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಮಾದಿ+ಸ್ತು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರಸವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾಯಾವೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ರಕ್ತರಸಕಾರ ಇತ್ಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುಪದೇಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಅನುಬಂಧಗಳು ಅನವಯವಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ ಅನುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಪ್ತಾನಿಶ್ಚ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಣಿಚಿನ ಸ್ವರದೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಯಜ್ಞಃ—ಸೃಜ ವಿವರ್ಗ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. **ಮೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ಕನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ರ್ಕನ್ನಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುಪಚನ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ರ್ಕನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಅದಿಹಲಿಗೆ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಸಸ್ಯಜ್ಞಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ಯಯದ ಅಸ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಬಂತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ **ಛಂದಸ್ಯನೇಕಮುಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ನಿ ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಕೂಡುವ ಸಾಕಾಂಕ್ಷನಾದ ಅನೇಕ ತಿಬಂತಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿ ರಬ್ಧದಿಂದ ಏಕಪಾದ ತಿಬಂತವು ನಿಘಾತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತಿ ಪೂರ್ವ ನಿ ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏತೇ ತ ಇಂದ್ರ ಜಂತವೋ ವಿಶ್ವಂ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವಾಯುಂ ।

ಅಂತರ್ಹಿ ಖ್ಯೋ ಜನಾನಾಮರ್ಯೋ ನೇದೋ ಅದಾಶುಷಾಂ

ತೇಷಾಂ ನೋ ವೇದ ಆ ಭರ ॥ ೯ ॥

ಸದ್ವಾ

ಏತೇ । ತೇ । ಇಂದ್ರ । ಜಂತವಃ । ವಿಶ್ವಂ । ಪುಷ್ಯಂತಿ । ವಾಯುಂ ।

ಅಂತಃ । ಹಿ । ಖ್ಯಃ । ಜನಾನಾಂ । ಅರ್ಯಃ । ನೇದಃ । ಅದಾಶುಷಾಂ । ತೇಷಾಂ ।

ನಃ । ನೇದಃ । ಆ । ಭರ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಿ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ ಏತೇ ಜಂತವೋ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾ ಜನಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ವಾಯುಂ ಸರ್ವಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಹವಿಃ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವರ್ಧಯಂತಿ ಅದಾಶುಷಾಂ ಹವಿಷಾಮದಾತ್ಮಣಾಂ ಜನಾನಾಮಂತರ್ಮಥೇ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ನೇದೋ ಧನಮರ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಾಮಿಾ ತ್ವಂ ಖ್ಯೋ ಹಿ । ಪಶ್ಯಸಿ ಹಿ । ಜಾನಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ನೇದೋ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ಭರ । ಆಹರ । ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಯಾವತ್ । ಅಯಜಮಾನೇಷು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಧನಂ ಯಾಗಾನುಪಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ವ್ಯರ್ಥಮೇವ ಭವೇತ್ । ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕತ್ವಾಯ ತದೀಯಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ ॥ ಖ್ಯಃ । ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ । ಅಯಂ ವರ್ತನಾರ್ಥೋಽಸಿ । ವರ್ತಮಾನೇ ಛಂದಸೋ ಲುಜ್ । ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೀತ್ವಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ । ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ । ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ । ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತ-ಪತಿವೇಧಃ । ೯ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, । ತೇ—ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ । ಏತೇ ಜಂತವಃ—(ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲ ಜನರೂ । ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತವಾದುದೂ । ವಾರ್ಯಂ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಬೇಕಾದುದೂ ಆದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು । ಪುಷ್ಯಂತಿ—

ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅದಾಶುಷಾಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ | ಜನಾನಾಂ ಅಂತಃ—(ಶತ್ರು) ಜನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ | ವೇದಃ—ಧನವನ್ನು | ಅರ್ಯಃ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು | ಹ್ಯಾ ಹಿ—ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೀಯೆ | ತೇಷಾಂ—(ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರುವ) ಆ ಜನಗಳ | ವೇದಃ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ ತಂದುಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಯಾಜಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವ ಜನರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲರಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು ಅಂತೇ ಇದ್ದೀಯೆ. ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡದೇ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು.

English Translation

O India, these creatures (men) cherish the libation that may be desired by all ; lord of all, you know what riches these men who make no offerings, possess ; bring their wealth to us.

|| ವಿಶೇಷವಸ್ತುಗಳು ||

ತೇ ಜಂತವಃ— ಇಲ್ಲಿ ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ತೇ ಎಂದರೆ ನಿನಗೆ ಅಥವಾ ಈ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಾದಿಯಾದ ಜನರು ಎಂದಭಿಸ್ತಾಯಸ್ತು.

ಪ್ರಷ್ಯಂತಿ—ಪ್ರೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ. cherish. ಎಂದರೆ ಆನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ

ವಾರ್ಯಾಂ—ಸರ್ವೇಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೇಕುವ ; ಎಲ್ಲರೂ ಆನೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಹ್ಯಾ ವೇದಃ—ಹ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ, ಎದೆ ಜ್ಞಾನೇ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥ ಪಾಠಕಗಳು

ಅದಾಶುಷಾಂ—ಕೊಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ ಪ್ರದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ ; ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರುವವರ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಹ್ಯಾ—ಹ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೆ ಭಾತು. ಅದಾದಿ ಇದು ದರ್ಶನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಭಂದಸಿ ಲಾಜ್. ಲಜಾಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨. ೪. ೬) ಧಾತ್ವರ್ಥ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಾಜ್ ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿನಕ್ಷಾ ಸೂಚಿದಾಗ ಸಿಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿ ಲಾಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಾಜಾನ್ವಲಿ ಚ್ಚಿ

ನಿಕರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೈಗಿ ಅಸ್ಥಿತಿನಕ್ರಿಯಾತಿಭೋಗ್ಯಜ್ಞ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ಞ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಖ್ಯಾ+ಅ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪ ಇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜನಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಗ್ರಾಹಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಜ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಟ್ ಅಟ್ ಆಗಮಗಳು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಡಾಗಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚಿ (೮-೧-೩೪) ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಿಜತಿಜಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೯ ||

~*~*~*~

ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಪೋ ಷ್ವಿತಿ ಷಡ್ಭಚಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ ಜಗತಿ | ಆದ್ಯಾಃ ಸಂಕ್ರಯಃ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಉಪೋಷು ಷಟ್ ಜಗತ್ಯಂತಮಿತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಷೋಡಶಿಶಸ್ತ್ರ ಆದ್ಯಾ ಸುಸಂಧ್ಯಶಮಿತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಬಾಚಾ ಚ ವಿನಿಯುಜ್ಯತೇ | ಅಥ ಷೋಡಶೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಉಪೋ ಷು ಶ್ರಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂಧ್ಯಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮುಘನನ್ನಿತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚ ಸಂಕ್ರೇ | (ಅ. ೬-೨) ಇತಿ

ಅನುವಾದವು—ಉಪೋ ಷು ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಗೋತಮನೇ ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಸಂಕ್ರೇಂದಸ್ಸು ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸವು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಷೋಡಶಿ ಎಂಬ ಸೂಮಯಾಗ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮತ್ತು ಸುಸಂಧ್ಯಶಂ, ಸ ಘಾತಂ ವೃಷಣಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳೂ ರಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರೇಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವಾಗ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಥ ಷೋಡಶೀ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪೋ ಷು ಶ್ರಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂಧ್ಯಶಂ ಮುಘನನ್ನಿತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚ ಸಂಕ್ರೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೨)

~*~*~*~

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೨

॥ ಸುಂದಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೨ ॥

॥ ಅಷ್ತಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಯೆ— ೬ ॥

॥ ಏಕಮೀ—ಗೋತಮೋ ವಾಸೂನೀ ॥

॥ ಲೋಕ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧-೫ ಪಂಕ್ತಿಃ ॥ ೬. ಜಗತೀ ॥

ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹಿ ಗಿರೋ ಮಘವನ್ಮಾತೃಧಾ ಇವ ।

ಯದಾ ನಃ ಸೂನೃತಾವತಃ ಕರ ಆರ್ಥಯಾಸ ಇದ್ಯೋಜಾ

ಸ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ॥ ೧ ॥

ಸದ್ಭಾರಃ

ಉಪೋ ಇತಿ । ಸು । ಶೃಣುಹಿ । ಗಿರಃ । ಮಘಃ ವನ್ । ಮಾ । ಅತೃಥಾಃ ಇವ ।

ಯದಾ । ನಃ । ಸೂನೃತಾಃ ವತಃ । ಕರಃ । ಆತ್ । ಅರ್ಥಯಾಸೇ । ಇತ್ ।

ಯೋಜ । ನು । ಇಂದ್ರ । ತೇ । ಹರೀ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಗಿರೋಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರುಪೋ ಉಪೈವ ಸು ಶೃಣುಹಿ | ಉಪಗತೈ ಸಮ್ಯಕ್ ಶೃಣು | ಅತಥಾ ಇವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾವಿಧಸ್ತುಂ ತದ್ವಿಪರೀತೋ ಮಾ ಭೂಃ | ಅಸ್ಮಾಸು ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಸ್ತಥಾವಿಧ ಏವ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ನೋಸ್ತಾರ್ಥ- ಸೂನ್ಯತಾವತಃ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸೂನ್ಯತಾ | ತಯಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ಯುಕ್ತಾನ್ಯದಾ ಕರಃ ಕರೋಷಿ ಅದನಂತರಂ ತ್ವಮಪ್ಯರ್ಥಯಾಸ ಇತ್ | ಅರ್ಥಯಸ ಏವ | ಯಾಚಯಸ ಏವ | ನ ತೂದಾಸೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತುತೀಸ್ತುಮಸಿ ಸ್ತೀಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ನು ಕ್ವಿಪ್ರಂ ಯೋಜ | ರಥೇ ಯೋಜಯ || ಶೃಣುಹಿ | ಉತಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮಿತಿ ವಚನಾದುತಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಹೇರ್ಲುಗಭಾವಃ | ಅತಥಾ ಇವ | ತಥೇನಾಚರತಿ ತಥಾತಿ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಛ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಕಾ. ೩.೧-೧೧-೨ | ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ರ | ತಥಾತೇರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಅಮೈಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಕರಃ | ದುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ | ಲುಜಃ ಕೃಮ್ದೈರು- ಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಚ್ಛೇರಜಾದೇತಃ | ನನ್ನಜಃ ಸತಿ ರಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ತರ್ಹಿ ಲಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ನನು ದುಕ್ಯಾ ಕರಣ ಇತಿ ಭೂನಾದಾ ಪತ್ಯತೇ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ ನೈವಂ | ಯಸ್ಮಾದಪ್ಯ ಧಾತೋಸ್ತತ್ರ ಪಾತೋನಾರ್ವಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಕಃ ಕರತೃರೀತ್ಯತ್ರ ಯದಾಹತುರ್ನ್ಯಾಸಕಾರಹರದತ್ತಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಬಿತಿ ತಸ್ಮಾದಪ್ಯ ಧಾತೋರ್ಭೂನಾದಾ ಪಾತೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಕಿಂಚಿ ಯದ್ಭಯಂ ಪತ್ಯೇತ ಕರದಿತ್ಯೇವಮಾದಿರುಪಸಿದ್ಧಿರ್ಭಂ ಕೃಮ್ದೈರುಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಕರೋತೇರಜಃವಿಧಾನಮನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲ ಜಃ ಶಪ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ | ಲಜಃ ಲುಜೋರರ್ಥಭೇದಾದಾಲ್ಪಜ್ಞೇತದ್ಭೂಪಸಿದ್ಧಿಯೇ ಕರ್ತವ್ಯಮುಜ್ಞಾಧಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಛಂದಸಿ ಲುಜಃ ಲಜಃ ಲಿಙಿ ಇತಿ ಲುಜಾದೀನಾಮೇಕತ್ರ ವಿಧಾನೇನಾರ್ಥಭೇದಾಭಾವಾದಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾ- ಸ್ತಾಭಿಧಾರ್ವತುಸ್ತಾವಯಂ ಧಾತುರ್ನಿರಾಕೃತಃ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತಿ ಸಿದ್ಧಂ | ಅರ್ಥಯಾಸೇ | ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯೋಜ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಣ್ಯಂತಾಲೋಟಿ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ್ ಅರ್ಥಧಾತುಕತತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ದ್ವೈಚೋದ- ತಸ್ತೀಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ || ೧ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಃ

ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ. | ಗಿರಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಕ್ರಿಯಾಕ್ಮಗತಸ್ತು | ಉಪೋ ಸಮೀಪವಸ್ಥೆಯೇ ಬಂದು | ಸು ಶೃಣುಹಿ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅಲಿಸಿ ಕೇಳು | ಅತಥಾ ಇವ—(ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕಥಿಸುವಂ ದಿಂದ) ಬಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ | ಮಾ—ಇರಬೇಡ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸೂನ್ಯತಾವತಃ—ಪ್ರಿಯ ಸಾಗೆಯೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪರನ್ನಾಗಿ | ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಕರಃ—ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ಇತ್—ಆ ಅನಂತರ | ಅರ್ಥಯಸೇ ಇತ್—(ಆ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) ಮಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಆವೇಕ್ಷಿಸು

ತ್ತೀಯೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಹರೀ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು— ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಕೇಳು. ಓಂದೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೆಯೇ ಈಗಲೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ಇಡು. ಅದನ್ನು ಬವಲಾಯಿಸಬೇಡ. ನೀನು ಯಾವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಅಗ ಅಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Indra, come and hear our praises ; do not be different from what you have been ; you have made us truth-speaking men and therefore you are requested to hear our praises. quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತನು ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂಕ್ತನ ಮೊದಲನೇ ಐದು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ಯೋಜಾ ನ್ನಿಂದ ತೇ ಹರೀ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವವು.

ಉಪೋ— ಸಮಾನವಲ್ಲದ್ದು ಕೊಂಡು ಅಧವಾ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅತಥಾ ಇವ— ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಓಂದೆ ಇದ್ದಂತಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇದು ವರಿಗೂ ನಮ್ಮನ್ನೇ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟಂತೆ ಈಗಲೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಇರು. ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಇರಬೇಡ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂನ್ಯತಾವತಃ— ಸೂನ್ಯತಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್, ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಅದ ಮಾತುಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿಸಿ ; ಎಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಥಯಾಸೇ— ಯಾಚ್ಯಸೇ | ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ

ಯೋಜ— ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರಬ್ಬದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು

‘ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶೃಣುಹಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಬಿ ಆದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ಶ್ರುವಃ ಶ್ರುಚಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶ್ರು ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಎಂಬ ಆದೇಶವೂ ಕಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುವಿ ಕರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೃಣುಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಾದಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಾಂತಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛೇದಸಿ ನಾವಚನಂ (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅತಥಾ ಇನ—ತಥೇವ ಅಚರತಿ, ಅದರಂತೆ ಅಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಥಾತಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ಸಾಗುತ್ತದೆ. **ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಾ ವಕ್ತವ್ಯಃ** (ಪಾ. ವಾ. ೩-೧-೧೧೨) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಸೇವಿಲೂ ಅಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿವ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತದಂತಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿನ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ, **ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯನಿವತ್ತೆ ಇರುವಾಗ ಆ ಎಂಬ ಕೃತಾಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾವಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ನ ತಥಾ ಇನ ಅತಥಾ ಇನ (ಹಾಗೆ ಆದಂತೆ ಅಚರಿಸುವುದು.) ತತ್ಪುರುಷ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಕರಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣಿ ಧಾತು ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲುಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜೈವಿಕರಣ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಜಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃ ಮೃ ದ್ವರುಹಿಭ್ಯಕ್ಷಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೈಗೆ ಆಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಬಿ ದಿ ತ್ವಾದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಬ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಕರ + ಅ + ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಕರಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿವ್ತಾನಕ್ಕೆ ಆಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ವದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಆಬಿ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿಪ್ರಸ್ಮರಬಲೀಯಪ್ರಸ್ಮಮಸ್ಯತ್ವ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ನ್ಯಾಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಚಿತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿ ಎನ್ನಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಲಕಾರವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಲಬ್ ಲಕಾರದಷ್ಟು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದರಿಂದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಲಬ್ ಸಲ್ಲಿ ಜೈವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಅಡಾಗಮವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯೂ ಅನಿಷ್ಟಸ್ವರ ನಿೂಪವೂ ಆಗುವುದು ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಅರಂಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣಿ ಎಂಬುದು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭ್ವಾದಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕಪ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವಿರುವಾಗ ಇಷ್ಟ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸಿಕ ಕಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಶಂಕೆಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾದ್ದು. ಕೃೞ ಧಾತುವನ್ನು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡುವುದು ಮುನ್ನಿಸಮ್ಯಕ್ತವಲ್ಲ. ಅದು ಅನಾರ್ಥವಾತ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಕರತ್ ಕರತಿಕ್ಯಧಿಕೃತೇಷ್ವಸದಿತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರ

ದಲ್ಲಿ ಕರತಾ ಕರತಿ ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಕರೋತಿ ಎಂದುಚ್ಛರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದು ರಂಕಿಸಿ ಕರತಿ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ನ್ಯಾಸಕಾರ ಹರದತ್ತರು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ರಪಾಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಸೂತ್ರವೂ ಭಂದಸ್ತೋದೇ ಪಂಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭೃಗುಯಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕರತಾ, ಕರತಿ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭ್ಯಕ್ತಂದಸಿ ಎಂದು ಕೃಧಾತುವಿಗೆ ಅಭಿವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಹಾಗೆ ಅಜ್ಞಾಧಾನಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಪ್ರಪ್ರವಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಜನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣದಿಂದ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕದಿಂದ ಕೃತ್ಯಾಧಾತುವು ಭೃಗುಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲುಬ್ ಮತ್ತು ಲಬ್ ಲಕಾರಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾದ ಅರ್ಥಭೇದವಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಲುಬನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೃಮ್ಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ವೈಯರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭೃಗುಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಎಡೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಭಂದಸಿ ಲುಬಜ್ಞಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಇದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ನ್ಯಾಸಕಾರಪರದತ್ತರ ಮತವನ್ನೂ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ನಾವು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಭೃಗುಯಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುಪಾಠವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತೇವೆ.

ಅರ್ಥಯಾಸೆ—ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆಕುಸ್ತಾದಾತ್ಯನೇಪದಿನಃ ಎಂದು ವಿರೇಣವಾಗಿ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಛನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೇಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. **ಲೇಟೀಽದಾಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಡಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಶಪ್ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಣಿಚ್ಛಿಗೆ ಗುಣಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಯೋಜ—ಯೋಜಂ ಯೋಗಿ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ಛ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಜಿ ಎಂಬ ಣ್ಯಂತರೂಪವು ಸನಾಧ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನಿಧೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಹಿ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. **ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಜಿ+ಅ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಣೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಅನಿಹಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರವ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಜಿ+ಅ ಯೋಜಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. **ದ್ಯುಚೋಽತಸ್ತೀಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩) ದ್ಯುಚ್ಛವಾದ ತಿಬಂತದ ಕೊನೆಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಜಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘವೆಂದಿದೆ. ||೧||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಕ್ಷನ್ಮಮೀಮದಂತ ಹ್ಯವ ಪ್ರಿಯಾ ಅಧೂಷತ |

ಅಸ್ತೋಷತ ಸ್ವಭಾನವೋ ವಿಪ್ರಾ ನವಿಷ್ಯಯಾ ಮತೀ ಯೋಜಾ

ಇಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೨ ||

ಪದಮಾರ್ಗ

ಅಕ್ಷನ್ | ಅಮೀಮದಂತ | ಹಿ | ಅವ | ಪ್ರಿಯಾಃ | ಅಧೂಷತ |

ಅಸ್ತೋಷತ | ಸ್ವ ೨ ಭಾನವಃ | ವಿಪ್ರಾಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಮತೀ | ಯೋಜ | ನು |

ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಕ್ಷನ್ | ಯಜಮಾನಾ ಭುಕ್ತವಂತಃ | ಭುಕ್ತ್ವಾ ಚಾಮೀಮ-
ದಂತ ಹಿ | ತ್ವಪ್ತಾಶ್ಚಾಕ್ಷನ್ | ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ವಕೀಯಃ ಸ್ವನೂರನಾಧೂಷತ | ಅಕಂಪಯನ್ | ಅತಿಶಯಿತರ-
ಸಾಸ್ವಾದನೇನ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ | ತವನಂತರಂ ಸ್ವಭಾನವಃ ಸ್ವಾಯತ್ತೇ-
ದೀಪ್ತಯೋ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಸ್ತೇ ನವಿಷ್ಯಯಾ ನವಿತ್ವತಮಯಾ ಮತೀ ಮತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾಸ್ತೋಷತ |
ಅಸ್ತುವನ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವದ್ಯೋಜ್ಯಂ || ಅಕ್ಷನ್ | ಅದೇರ್ಲುಜಃ | ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ಥ | ಪಾ. ೨-
೪-೩೭ | ಇತಿ ಘಸ್ಲಾದೇಶಃ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪದಾ-
ಲೋಪಃ | ಖರಿ ಚೇತಿ ಚಿತ್ವಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಸ್ವತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ |
ಅಮೀಮದಂತ | ಮದ ತ್ವಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಲುಜ್ ಚ್ಛೇಲ್ವಜಃ ಷಲೋಪೋಪಧಾ-
ಪ್ರಸ್ತುತ್ವದ್ವಿಭಾವಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಯದೀರ್ಘಾಃ | ಅಧೂಷತ | ಧೂರ್ಞ ಕಂಪನೇ | ಲುಜಃ ಸಿಚಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥೇತಿ ಸಿಚಿಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ಯಾತ್ ಕ್ವಿತಿ ಚೇತಿ
ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಥವಾ ಧೂ ವಿಧೂನನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಕುಟಾದಿಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಣಿ ಲುಜಃ ಗಾಜ್-
ಕುಟಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಸಿಚೋಃ ಜಾತ್ಯಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಣು ಸ್ತುತ್ | ಕರಣಭೂತಾಯಾ ಅಸಿ
ಸ್ತುತೇಃ ಸ್ವನ್ಯಾಪಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವ | ತವಂತಾತ್ ತುಶ್ಚಂದಸೀತೀಪ ಸ್ತುತ್ಯಯಃ | ತುರಿಪೇನೋ-

ಯಃಸ್ವೀತಿ ತೃಲೋಪಃ | ಮತೀ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷಸಚನೇತಿ ಶ್ರುತಿನ ಲುದಾತ್ಮತ್ವಂ || ೨ ||

|| ಸೃಷ್ಟಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಕ್ಷನ್—(ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಆನ್ನಗಳನ್ನು) ತಿಂದವರಾಗಿ | ಅಮೀ-
ಮದಂತ ಹಿ—(ಯಜಮಾನರು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು. | ಪ್ರಿಯಾಃ—(ತಮ್ಮ) ಪ್ರಿಯವಾದ ದೇವ
ಗಳನ್ನು | ಅವ ಅಧೂಷತ—(ಸಂತೋಷಾತಿರಯದಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. (ಎಂದರೆ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆಸೂಗಿದರು) | ಸ್ವಭಾನವಃ—ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾರಕರೂ | ಏಷ್ಯಾಃ—ಪೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ
ಅವರು | ನವಿಷ್ಯಯಾ—ಆತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಆದ | ಮತೀ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ಅಸ್ತೋ-
ಷತ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ-
ಕುಮರಗಳನ್ನು | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಆನ್ನಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಅತಿರಯವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಮ್ಮ ದೇವಗಳ ಕಂಪನದ ಮೂಲಕ
ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ ಸಂತೋಷಮಾಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾಡಿಸಿದರು. ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾರಕರೂ, ಪೇಧಾವಿ
ಗಳೂ ಆದ ಆ ಯಜಮಾನರು ಆತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ
ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುಮರಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Your worshippers have eaten the food which you had given and they
are satisfied with it, they have expressed their satisfaction by the movements
of their bodies. Self-inspired and wise men have glorified you with
commendable praises, therefore, Indra quickly yoke your horses.

ಸರ್ವವ್ಯವಸಾಯಗಳೇ.

ಅಕ್ಷನ್—ಅವ ಭಕ್ಷಣೇ | ತಿಂದವರಾಗಿ

ಅಧೂಷತ— ಅತಿಶಯಿತರಾಗಿದ್ದಾನೆನೆನ ವಕ್ತುಮಶಕ್ತವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ |
ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಅಹಾರವು ಬಹಳ ರುಚಿಕರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿಂದು ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿ
ಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥವನ್ನೂ ಅಧವಾ ತಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾಡಿಸಿದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು. ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ
ಸಂಗೀತಾದ್ರಿವ್ಯಗಣಕಾದಿವ್ಯವು ನಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷಾತಿರಯವನ್ನು ನಾವು ಬಾಯಿಸಿಂದ ಹೇಳುವು

ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲೆಯನ್ನು ಲಗ್ನಾಡಿಸುವುದನ್ನು ರೂಢಿಯನ್ನೇ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸ್ವಭಾವವೇ—ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಯಃ | ಸ್ವಪ್ರಕಾರಮಾನರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವವರು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಬಹುಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು.

ನನಿಷ್ಠಯಾ—ಋ ಸ್ತುತಾ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರರಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ

ಅಕ್ಷನ್—ಅದ ಭಕ್ತನೇ ಧಾತು. ಅದಾದ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಲುಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಬ್ ಸರ್ವೋರ್ಥಸ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೩) ಲುಬ್ ಮತ್ತು ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಸ್ತ್ಯ ಆದೇರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಘಸ್ತ್ಯ ಆದೇರ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ್ಪಕಾರವು ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಚ್ಚಿ ಲುಬ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲುಬ್‌ನಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿ ಲ್ಪಕರಣ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೈ ಘಸಹ್ಯರಣಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಲೋಪ) ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಬ್ ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದು ಇತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂದರೆ ಅನ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಬಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಘಸ್ + ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಮನವನವನುಘಸಾಂ ಲೋಪಃ ಕ್ಷಿಪ್ಯನಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾದ ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಘಸ್ + ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರರೂಪ ಖರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚತ್ವರ್ಥ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಬರುತ್ತದೆ ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಇತ್ಯಾ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇವುಗಳ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಬಂದರೆ ಕಷಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಕಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ ಅಕ್ಷನ್ ಎಂದು ಅನ್ಯುದಾತ್ತ ಝಿವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮೀಮದಂತ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗಿ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಅಕೃಷ್ಣಿಯವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಿತ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಚುರಾದಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದ+ಇ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲುಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ವಾಸ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಣಿಚ್ಚಿಮ್ಯಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಬಾವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಿ+ಇ+ಅಂತ ಣಿಚ್ಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಾ+ಅ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣಿ ಚಿಬ್ಬುಪ-ಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿವೇಶ ಬಂದರೆ ಮಮದಾ+ಅ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ನಲ್ಲಘನಿ ಚಿಜ್ ಪರೇನಗೋಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಣಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಸ್ತದ್ವಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಸ್ತದ್ವಾನವಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರುವ ಇತ್ಯವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅವಿಮಾದಂತ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧೂಪತ—ಧೂಪ್ ಕಂಪನೆ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಉಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶಬಂದಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥ ಲಕ್ಷಣಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕ್ಕಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಧೂಪತ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಬಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಪಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮತಾಂತರವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಧೂ ವಿಧಾನನೆ ಧಾತು. ತುಂದಾದಿ. ತುಂದಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಗಾಂಕುಟಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ತು ಣಿತ್ತು ಆಗದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪನಾದಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತನೇಷದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ನನಿಷ್ಠಯಾ—ಋ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಣ್ಛಲ್ ತೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ಆರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಕರಣವಾಗುವಾಗ ಕರ್ತರಿತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ರಂಕಿ ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಅಯಾಯ ಕಾರಕಗಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾರದ್ಧ ಕತ್ಯಾ ನಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಬರಲು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ತೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ ಣೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ತೃಜಂತದಮೇಲೆ, ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨೯) ತೃನ್ನಂತ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಕ್ಸನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕ್ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನನ್ ತೃ+ಇಷ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೩೪) ಇಕ್ಸನ್, ಇಮನ್, ಈಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್ ಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಕ್ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತೃಚ್ಚಿಗೆ ರೂಪ ಬಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಾಶನಾದಿದಾಗ ಟಾನ್ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತೀ—ತೃತೀಯೈಕವಚನವಾದ ಟಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಮನ್ ಧಾತುವಿಗೆ

ಸ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ ಬಂದರೆ ಮತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೈ ವ್ಯವೇಷಪಚಮನವಿದಭೂವೀರಾ ಉದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸ. ೩. ತಾ. ೨. ೨

ಸುಸಂದೃಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ಮಂದಿಷ್ವೀಮಹಿ ।

ಪ್ರ ನೂನಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತುತೋ ಯಾಹಿ ವಶಾ ಅನು
ಯೋಜಾ ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೩ ||

ಸದಸಾರಃ

ಸು ಸಂದೃಶಂ । ತ್ವಾ । ವಯಂ । ಮಘ ವನ್ । ಮಂದಿಷ್ವೀಮಹಿ ।

ಪ್ರ । ನೂನಂ । ಪೂರ್ಣ ವಂಧುರಃ । ಸ್ತುತಃ । ಯಾಹಿ । ವಶಾನ್ । ಅನು ।

ಯೋಜಾ । ನು । ಇಂದ್ರ । ತೇ । ಹರೀ ಇತಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹಾಸಿತ್ಯುಚ್ಛೇ ಸುಸಂದೃಶಮಿತ್ಯೇಷಾಹವನೀಯೋಪಸ್ಥಾಪನೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ |
ಆಹವನೀಯಂ ಸುಸಂದೃಶಂ ತ್ವೇತಿ ಪಂಕ್ತ್ಯಾ | ಅ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ಸುಸಂದೃಶಂ ಸುಷ್ಪ್ತನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಯಂ
ವಂದಿಸೀಮಹಿ | ಸ್ತನಾಮಹಿ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ತೇತ್ಯಾಶಾಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ವಂದಿಭಃ
ಸ್ತುತಸ್ತುಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯೈರ್ಧನೈಃ ಪೂರಿತೇನ ರಥೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ವಶಾನ್
ಕಾಮಯಮಾನಾನಾನ್ಯಜಮಾನಾನ್ವ್ರತಿ ನೂನಂ ಪ್ರಯಾಹಿ | ಅವಶ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಸ್ಯ | ಯೋಜೇತ್ಯಾದಿ
ಪೂರ್ವವತ್ || ವಂದಿಸೀಮಹಿ | ವದಿ ಅಭಿನಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ | ಅಶೀರ್ಲಿಖ | ಲಿಖ್ಯಾಶೀಷಿ | ಪಾ. ೩-೪-
೧೧೬ | ಇತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರಾಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ಮಘವನ್ನಿ-
ತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯನಿದ್ಯಮಾನವತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಪಾದಾದಿತ್ಯನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||೩||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಘವನ್ ಇಂದ್ರ—ಧನಸಂತಸಾದ ಇಂದ್ರಸೇ. | ಸುಸಂದೃಶಂ—(ಎಂದ ನೋಲೂ) ಅನುಗ್ರಹ
ಮದಿಯಿಂದ ನೋಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ವಂದಿಸೀಮಹಿ—(ನಮಸ್ಕರಿಸಿ) ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. | ಸ್ತುತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು | ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—(ಧನದಿಂದ) ಸ್ವೇತನಾದ
ರಥವ್ಯವನಾಗಿ | ವಶಾನ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ | ನೂನಂ—ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೂ |
ಪ್ರಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು. | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುಮರಗಳನ್ನು | ನು—ಬೇಗನೆ | ಅನುಯೋಜ—
(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿ ಕಳು

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಧನಸಂತಸಾದ ಇಂದ್ರಸೇ. ನೀನು ಭಕ್ತರಿಂದ ನಮ್ಮಿಂದ ನೋಲೂ ಅನುಗ್ರಹ ಮದಿಯಿಂದ ನೋಡು-
ತ್ತೀಯ. ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಧನದಿಂದ ಪೂರಿತ
ನಾದ ನಿನ್ನ ರಥವೊಡನೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರು. ನಿನ್ನ ಕುಮರಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ
ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಧನವನ್ನು ಹಂಚು.

English Translation

O Maghavan, we praise you, you look benignly upon all, praised by
us go to those who desire your presence in your chariot well filled with riches,
Indra, quickly voke your horses.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಾವಿತ್ಯಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸುಸಂದೃಶಂ ಎಂಬ ಈ ಪುಕ್ತನ್ನು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನಮಾಡುವಾಗ
ನುಸೂಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಅಹವನೀಯಂ ಸುಸಂದೃಶಂ ತ್ರೇತಿ ಸಂಕ್ಷಾ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವುದು (೨-೨-೧೯)

• **ಸುಸಂದೃಶಂ—ಸುಷ್ಕಂ ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾರಂ** | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—ಪೂರ್ಣವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು.

ವಶಾನ್—ಕಾಮಯಮಾನಾನನ್ಯಾನ್ | ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಇತರ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಪ್ರಾ. ೩. ೩. ೩. ೩.

ವಂದಿಸೀಮಹಿ—ವಂದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ರಾಹ್ಮಿ ಆಶೀರ್ಲಿಖಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನರೂಪ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಃಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಾಶಿಷಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಆಶೀರ್ಲಿಖದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಲಿಜ್ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಸೀಯುಟ್ ವಿಶಿಷ್ಟಲಿಜ್ ಗೆ ವಲಾದಿಬಿಕ್ಷಣವಾದ ಇಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ವಂದ+ಇ ಸೀಮಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೇಶಪತ್ಯ ಬಂದರೆ (ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ) ಪ್ರಕೃತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಂದಿ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವಾಗುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಶೀರ್ಲಿಜಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾಗದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅದ್ಯುದಾತ್ತಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, **ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೨) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಮಂತ್ರಿತವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಅಮಂತ್ರಿತವೆಂದರೆ ಸಂಯೋಧನೆಯ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷಿ ಸಂಜ್ಞೆ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮುಘವನ್ ಎಂಬ ಅಮಂತ್ರಿತವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾಪವಿರುವುದರಿಂದ **ವಂದಿಸೀಮಹಿ** ಎಂಬುದೇ ಪಾದದ ಆದಿಭುಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು ಆನುಗುಣದ **ಅನುದಾದೌ** ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು ನಿರ್ಜೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ **ವಂದಿಸೀಮಹಿ** ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಯೋಜ—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (೧-೨೨-೧) ವಿವರಿಸಿದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂ. ೧೦೦ ||

ಸ ಘಾ ತಂ ವೃಷಣಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ ಪಾತ್ರಂ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪೂರ್ಣಮಿಂದ್ರ ಚಿಕೇತತಿ
ಯೋಜಾ ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೪ ||

|| ೧೩ ||

ಸಃ | ಘಾ | ತಂ | ವೃಷಣಂ | ರಥಂ | ಅಧಿ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ | ಪಾತ್ರಂ | ಹಾರಿ ಯೋಜನಂ | ಪೂರ್ಣಂ | ಇಂದ್ರ | ಚಿಕೇತತಿ |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಸ ಘಾ ಸ ಖಲ್ವಿಂದ್ರೋ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ ಗೋವಿದಂ ಗವಾಂ ಲಂಛಯಿತಾರಂ ತಂ
ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಈದೃಶೇ ರಥೇಽಧಿತಿಷ್ಠತು | ಆರೂಢೋ ಭವತು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ರಥೋ
ಹಾರಿಯೋಜನಮೇತತ್ಪಂಜ್ವಕಂ ಧಾನಾಮಿಶ್ರಿತಂ ಪೂರ್ಣಂ ಸೋಮೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪಾತ್ರಂ ಚಿಕೇತತಿ
ಜ್ಞಾಪಯತಿ | ತಂ ರಥಮಧಿತಿಷ್ಠೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಚ ತ್ರಿದೀಯಾವಶ್ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ
ಯೋಜಯ || ಘಾ ಯಚಿ ತನುಘೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಥಂ | ಅಧಿವೇರ್ಜಿಸ್ತಾಸಾಂ ಕರ್ಮ | ಪಾ. ೧-೪-೪೬ |
ಇತ್ಯಧಿಕರಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲೇಖ್ಯಾದಾಗಮಃ | ಚಿಕೇತತಿ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ |
ಲೇಖ್ಯಾದಾಗಮಃ | ಜುಹೋತ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ಯಪಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೭-೩-೮೭-೧ |
ಇತಿ ವಚನಾನ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪೀಠೀತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ || ೪ ||

|| ೧೩ ||

ಸ ಘಾ— ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಯಃ— ಯಾವ ರಥವು | ಹಾರಿಯೋಜನಂ— (') ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ
ಮೂದಲಿ | ಪೂರ್ಣಂ— (ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ | ಪಾತ್ರಂ— ಪಾತ್ರವನ್ನು | ಚಿಕೇತತಿ—
ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಆಂತರ (ಮತ್ತು) | ವೃಷಣಂ— (ಇಪ್ಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಮರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ | ಗೋವಿದಂ—

ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅದ | ತಂ ರಥಂ— ಆ ರಥವನ್ನು | ಅಥ ತಿಷ್ಠತಿ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ | ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿಃ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು— ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ರಥವು ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಅದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಭತ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

English Translation

May he (Indra) ascend that chariot which shower blessings, gives cows and which contains vessel filled with the mixture of Soma-juice and barley flour , Indra, quickly yoke your horses

ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು.

ಘ—ಭಂವಸ್ತಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಆತ್ಮರವು ಸಂಹಿತವಾರವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು

ಹಾರಿಯೋಜನಂ— ಹಾರಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಸೋಮರಸವು. ಹಾರಿ ಎಂದರೆ ಬಹುಕಃ ಯವ ಧಾನ್ಯವಿರಬಹುದು. ಆ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು ಈ ಹಾರಿಯೋಜನವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಸುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ—

ಏವಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುಷ್ಕಕ್ತೀದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಆಶ್ವಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೬-೧-೬)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ೨ಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯಕಾರರು ಹರ್ಯೋ - ರತ್ನಯೋರ್ಯೋಜನಂ ಯಸ್ತಿಸ್ಥಿ ರಥೇ ಸಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೇ ಹಾರಿಯೋಜನಃ—ಎಂದರೆ ಹರೇ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ರಥವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವ ಸರೂ. ಯಜುರ್ವೇದತ್ಯತ್ತೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ —

ಹರಿಸಿ ಹಾರಿಯೋಜನೋ ಹರ್ಯೋಃ ಸ್ವಾತಾ ವಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ ಪೃಶ್ನೇಃಪ್ರೇತಾ ತಸ್ಯ ತೇ ದೇವ ಸೋಮೇಷ್ಟಯಜುಷಃ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಶಸ್ತೋಕ್ತಸ್ಯ ಹರಿವಂತಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹ್ಣಾಮಿ ಹರೀಃ ಸ್ತು ಹರ್ಯೋರ್ಧಾನಾಃ ಸಹಸೋಮಾ ಇಂಗ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೨೮)

ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲೊಂದು ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರರೆಂಬವರು ತಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—

ಹರಿಸೀತಿ | ಸೋಮ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ಹರಿಂದ್ರಃ ಸ ಏವ ತ್ವಮಸೀತೀಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ಸೋಮಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಹರಿರ್ಹರ್ತಾ ಅಭಿತಾನಾಂ ಶ್ರೇಯಸಾಮಾರ್ತಾ ತ್ವಮಸಿ | ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಹರಿಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಃ ಯೋಜನೋ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಹರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಃ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಐಂದ್ರೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಎಂದು ಅರ್ಥವಿಸರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೋಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಹರಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. ಆ ಕುದುರೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹರಿಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ— ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯವಧಾನ್ಯದ (barley) ಬಟ್ಟನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಪಡಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಇಂತಹ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವ್ರತಕ್ರಮದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪಾತ್ರಂ ಪೂರ್ಣಂ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಯವಧಾನ್ಯದ ಬಟ್ಟನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿಸರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಮುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಯೋಗ

ಘ - ೧೭. ೧೦೭ ರ್ಗದ್ವ್ಯ ಅನ್ಯಯ. ಯಟಿ ತುನುಘಮುತ್ಪುತಂಕುತ್ರೋರುಷ್ಯಾಣಾಂ (ಸೂ. ಸೂ. ೬. ೨. ೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಗ್ಧೇದಗ್ಧೌ ಮಾತ್ರ ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ.

ರಥಂ—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಶೀರ್ಜಸ್ಥಾನಂ ಕರ್ಮ (ಸಾ. ಸೂ. ೧-೪-೪೬) ಅಧಿ ಎಂಬ ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೀತಿ, ಸ್ತೌ, ಆಸ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಧಾತುರ್ಧಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ) ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯೋ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ತಿಷ್ಠಾತಿ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸ್ತತ್ಪ್ರಾ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣಪರದಲ್ಲೊಂದಾಗಿ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಸ್ತ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಕೇತತಿ—ಕಿತ ಷ್ಠಾಣಿ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ಲೋಕವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೀತ್ + ತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟ್ ಪ್ರತ್ಯ

ಪ್ರಜಾಕಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಖಂಡ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುರೋಶ್ಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ೧೯ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಂತರ್ಯದಿಂದ ಚಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ
 ೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಲಘೂಪಧಯಾದ ತಕಾರದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ.
 ಪೈಪಿ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಅಜಾದಿಯಾದ ಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ
 ಳ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಜೇಧವಿದೆ. ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಎರಡು
 ಕಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. (ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿರಬೇಕು)
 ೧೦ ಅಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭ ರಲ್ಲಿ ನಾತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಾಪಧಗುಣಪ್ರತಿನೇಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೪ ||

|| ಸಂಧಿ ಕಾರಣ ||

ಯುಕ್ತಸೇ ಅಸ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಉತ ಸ್ವ್ಯಃ ಶತಕ್ರತೋ |
 ತೇನ ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಮಂದ್ರಾಣೋ ಯಾಹ್ಯಂಧಸೋ
 ಯೋಜಾ ನ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೫ ||

|| ಪದಾರ್ಥ ||

೨೨೨ : | ತೇ | ಅಸ್ತು | ದಕ್ಷಿಣಃ | ಉತ | ಸ್ವ್ಯಃ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತ
 ಕ್ರತೋ |
 ೨೨೩ : | ಜಾಯಾಂ | ಉಪ | ಪ್ರಿಯಾಂ | ಮಂದ್ರಾಣಃ | ಯಾಹಿ | ಅಂಧಸಃ |
 ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೫ ||

ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ ಬಹುಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯೇ ರಥೇ ದಕ್ಷಿಣೋ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವಸ್ತೋಽಶ್ವೋ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ಉತಾಸಿ ಚ ಸನ್ನೋ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವಸ್ತೋಽಸಿ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ತೇನ ರಥೇನಾಂಧಸಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ತಾ ನೃಸ್ಯ ಸಾನೇನ ಮಂದಾನೋ ಮತ್ತಸ್ತು ಪಿಯಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀಂ ಜಾಯಾಮುಪಯಾಹಿ | ಸಾ ಯತ್ರ ವರ್ತತೇ ತತ್ರ ಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದರ್ಥಂ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚ ರಥೇ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯೋಜಯ | ಅನಯೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪೀತಸೋಮಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ಯಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ || ಮಂದಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ಯಶ್ಚ ಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವಿವಚನಾಭಾವಃ | ಅಂಧಸಃ | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದೇರ್ನುಮ್. ಧಕ್ಕ ಉ. ೪-೨೦೫ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಧಾತೋರ್ನುಮಾಗಮೋ ಧಕಾರಾಂತಾದೇಶಕ್ಕ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ಬಹುಕರ್ಮ ಸಮೀಪವಾದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನ್ನ (ರಥಕ್ಕೆ) ದಕ್ಷಿಣಃ—ಬಲಭಾಗದ ಕುದುರೆಯು | ಯುಕ್ತಃ ಅಸ್ತು—ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ | ಸವ್ಯಃ—ಎಡಭಾಗದ ಕುದುರೆಯೂ (ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ) | ತೇನ—ಆ ರಥದಿಂದ | ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮರಸದಿಂದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಂದಾನಃ—ಸಂತ್ಯಸ್ತನೂ ಮತ್ತನೂ ಅಗಿ | ಪಿಯಾಂ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿಸಿಯಾಗ | ಜಾಯಾಂ—ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು | ಉಪ ಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು (ಆಗ್ತರಿಂದ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು ||

ಭ.ವಾರ್ತ ||

ಬಹುಕರ್ಮದ ವಸತ್ರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಎಡಬಲಭಾಗಗಳ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟು. ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಸ್ತನೂ ಮತ್ತು ಮತ್ತನೂ ಅಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿಸಿಯಾದ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಸುಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು.

English Translation

O Satakratu, (or performer of many acts) let your horses be harnessed on the right and on the left, and exhilarated by the sacrificial food, repair, in your chariot, to your beloved wife ; Indra. quickly yoke your horses.

|| ನಿಶೇಷಸಹಾಯಕ ||

ಈ ನುಕ್ತನು ಮುಂದಿನ ಯುನಜ್ಞ ತೇ ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಾಗಕಳುಹಿಸುವಾಗ ಪಠಿಸುವರು.

ದಕ್ಷಿಣಃ, ಸವ್ಯಃ—ಎಡ-ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ ಕುದುರೆಗಳು.

ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಯಾಹಿ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರೇಣ ಸತ್ವಿಯ ಸಮಾಪತ್ಯ ಹೋಗು ಎಂದರೆ ಸೃಗ್ಯಕಾಫಿಯುನಾಗು ಎಂದರ್ಥವು

ಅಂಧಸಃ ಮಂದಾನಃ - ಸೋಮಪಾನದಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಇಂದ್ರನು. ಅಂಧ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯಥೆ (ನಿ. ೩-೯)

ಮೃತಕಾಂಡ ಪ್ರಚ್ಛೇದ

ಮಂದಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದನದ ಸ್ವಪ್ನಕಾಂತಿಗತಿಮು. ಧಾತು. ಸ್ತುತಿಶುಭಮು. ಸಂತೋಷ ಕೂಡುವುದು, ಮದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಸ್ವಪ್ನ ನೋಡುವುದು, ರೋಭಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಛಾಂದಿ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ ಮಾಡಿದಾಗ, ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೬) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಸೂನಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. ಕಾನಜಿನಲ್ಲಿ ಆನ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಸರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಲಿಟ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಭಂದಸಿ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ರಲ್ಲಿ ನಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿರ್ವಚನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂದಾನಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ

ಅಂಧಸಃ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಅದೇರ್ನಮ್‌ಧತ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೩೫) ಸರ್ವಧಾತು ಭೋಜ್ಯಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದು ಅನುಪ್ರತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಛಕ್ತಂ ಅಂದರೆ ಅನ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮವೂ, ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಾಂತ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಸಸ್ಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಐಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಡಿದಾಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪ+ಯಾಹಿ—ಭಂದಸಿ ಪರೈಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೧) ವ್ಯವಹಿತಾತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಹಾನವಿದ್ದಾಗಲೂ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗ ಬರುತ್ತದೆ. 1 1 1

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ
ದಧಿಷೇ ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ತ್ವಾ ಸುತಾಸೋ ರಭಸಾ ಅಮಂದಿಷುಃ ಪೂಷಣ್ವಾನ್ವಜ್ರಿ-
ನ್ಸಮು ಪತ್ನಾಮದಃ || ೬ ||

J ಸದೇಶಾಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಕೇಶಿನಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಉಪ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ |
ದಧಿಷೇ | ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ | ತ್ವಾ | ಸುತಾಸಃ | ರಭಸಾಃ | ಅಮಂದಿಷುಃ | ಪೂಷಣ್ ೨ ವಾನ್ |
ವಜ್ರಿನ್ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಪತ್ನಾ | ಅಮದಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಅಂತ್ರೇಷ್ಟಹಃಸು ಹಾರಿಯೋಜನಸ್ಯ ಯುನಜ್ಞೀತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಞಾಃ ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಯುನಜ್ಞಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಇತಿ ಯಾಜ್ಞಾನುನಾಕೇ ಅಂತ್ರೇಷ್ಟಹಃಸು | ಅ ೬-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕೇಶಿನಾ ಕೇಶಯುಕ್ತಾ ಶಿಖಾವಂತಾ ತೇ ಹರೀ ತ್ರದೀಯಾವಶ್ಚಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುನಜ್ಞಿ | ರಥೇ ಸಂಯೋಜಯಾಮಿ | ತೇನ ರಥೇನೋಪ ಪ್ರ ಯಾಹಿ |
ತ್ವದ್ಗೃಹಮುಪಗಚ್ಛ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಬಾಹುನಾಮೃತತ್ | ಬಾಹ್ಯೋರಶ್ಚಬಂಧಕಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ದಧಿಷೇ |
ಧಾರಯಸ್ವ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸುತಾಸೋ ಯಜ್ಞೇಽಭಿಷುತಾಃ ಸೋಮಾ ರಭಸಾ ವೇಗವಂತಃ | ತೀವ್ರಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಮದಕಾರಿಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದಮಂದಿಷುಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮದಯುಕ್ತಮಕಾಪುರ್ಣ | ಹೇ ವಜ್ರಿನ್
ಅತಸ್ತ್ವಂ ಸ್ವಗೃಹಂ ಗತ್ವಾ ಪೂಷಣ್ವಾನ್ | ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಃ ಪುಷ್ಪಾ ವರ್ತತೇ | ಪುಷ್ಪಿರ್ವೈ ಪೂಷಾ
ಪುಷ್ಪಿಮೇವಾವರುಂಧ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸೋಮಸಾನಜನಿತಯಾ ಪುಷ್ಪಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪತ್ನಾ

ಸ್ವಭಾರ್ಯಯಾ ಸಹ ಸಮು ಅಮದಃ | ಸಮ್ಯಗೇವ ತೃಪ್ತೋ ಭವ || ಕೇರಿನಾ | ಕೇಶಶಬ್ದಾನ್ಮತ್ಪರ್ಥಿಯಾ ಇನಿಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ರಭಸಾಃ | ಅರ್ಹ ಆದಿತ್ಯಾದಿಃ | ಅಮಂದಿಷುಃ | ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾಃ | ಶ್ವನ್ನುಪ್ಪನ್ನಿತ್ಯಾದೌ ಪೂಷನ್ನಿತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ತಚ್ಚಾತ್ರ ಭಾವಸಾಧನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಪೂಷಾಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ನಲೋಪೇನೋ ನುಹಿ | ಸಾ ೮-೨-೧೩ | ಇತಿ ನುಹಿ | ಹೃಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮದಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಿ ಇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಜ್ಲ | ಶ್ಯನಿ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಶಸ್ ||

೧೨ ಕೇಶವಾರ್ಹ

ಕೇರಿನಾ - (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಉದ್ಭವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಹರಿ- ಕುಮರ ಗಳನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ- ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು | ಯುನಜ್ಜಿ- (ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. | ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ- (ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು) ಮನೆಗೆ ಹೊರಡು. | ಗಭಸ್ತೋಃ- (ನಿನ್ನ) ಕೈಗಳಿಂದ | ದಧಿವೇ- ಲಗಾಮುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ. | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ಸುತಾಸಃ- (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಹಿಂಡಿದವೂ | ರಭಸಾಃ- ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉದ್ದೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವೂ ಆದ ಸೋಮರಸಗಳು | ಉದಮಂದಿಷುಃ-ಅಧಿಕ ವಾಗಿ ಮದಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ವಜ್ರಿನ್- ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂಷಣ್ಣಾನ್- (ರಸಪಾನದಿಂದ) ಪುಷ್ಟನಾಗಿ | ಪತ್ನಾ- ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ | ಸಮು ಅಮದಃ- ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಡಿ |

೧೩ ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೀರ್ಘವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಕುಮರರನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೃಹಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡು. ಜಾಗ್ರತೆ ಮದುವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಆ ರಸಪಾನದಿಂದ ಪುಷ್ಟನಾದ ನೀನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ ರಮಿಸಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು.

English Translation

I harness your long-maned horses with proper prayers, take the reins in your hands, the extracted Soma-juices have exhilarated you, O wielder of the thunderbolt, thus filled with nourishing food, rejoice with your wife.

ನಿಲೋಪೇನೋ ನುಹಿ |

ಕೇರಿನಾ- ಶಿಖಾವಂತಾ || ಕೇಸರಯುಕ್ತವಾದ

ಗಭಸ್ತೋಃ-ಹಸ್ತಯೋಃ | ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ; ಆಯತೀ ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹಸ್ತರಡು ಬಾಹುನಾಮಗಳ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ, ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೂಷಣ್ವಾನ್—ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪುಷ್ಟಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ-**ಪುಷ್ಟಿರ್ವೈ ಪೂಷಾ | ಪುಷ್ಟಿಮೇವಾವರುಂಧೇ** (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೨-೧) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಶ್ಲೋಕಸಂಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕೇಶಿನಾ—ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ ಕೇಶಾಃ ಅನಯೋಃ ಸಂಪಿ. ವಿಜಾಗಮು ಇವುಗಳಿಗೆ ಇವೆ ಸಂಬರ್ಧದಲ್ಲಿ **ಅನ ಇನಿ ತನೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಆದಂತಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೇಶವೆಂಬುದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕೇಶಿನಾ** + ಔ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಃ—ರಭಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವೇಗಸಹಿತವಾದವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ರಭಸ ಶಬ್ದವು ಆರ್ಷ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಆರ್ಷಅದಿಭ್ಯೋಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯತಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂದರೂ ರಭಸವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಮಂದಿಪುಃ—ಸುಂದಿ ಸ್ವತಃನೋದನುದವಸ್ಥಾಪಕಾಂಗತಿಸು. ಧಾತು ಭಾವಿ ಅತ್ಯನೇಪದಿ. **ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಸ್ತಿಬುಸಗ್ನವೆ ಲಿಂಗನುರಾಣಾಂ ಕಾಲಹಲಚ್ ಸ್ವರಕರ್ತೃಯದಾಂಚ | ವ್ಯತ್ಯಯ ಮಿಚ್ಛತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರೋಧೇಣಾಂ ಸೋಽಸಿ ಚ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ ಬಾಮಲಕೇನ ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಗ್ರಹಪದವಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಾತ್ಮನೇಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ವೇಗವು ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಿಚೆಭ್ಯಸ್ತು ವಿಧಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬುಸಾವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿವಲ್ಲಿ ಉಪ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲುಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಔಗೆ ಸಿಚ್ ಎಂದರೆ ಸಿಚೆಗೆ ನಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇನಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಃ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಡಾಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮದ್+ಇನು+ಉಪ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಸಾಗವು ಎಂದರೆ ರುಕ್ಮ ವಿವರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪೂಷಣ್ವಾನ್—ಪೂಷ ಪೂಷ್ಯ ಧಾತು ಈ ಧಾತುವಿನಮೇಲೆ **ಶ್ಚನ್ಯುಕ್ತನ್** (ಉ ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿದೆ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದೇ ನಿಪಾತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. **ಪೂಷಾ ಆಪ್ತ ಅಪ್ರೀತಿ**—ಪುಷ್ಟಿಯು (ಬಲ) ಇನನಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ತದಸ್ಯಾ ಸ್ತು ಸ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪೂಷನ್+ಮತ್** ಎಂದಿರುವಾಗ

ಮಾಸುಪಧಾಯಾಶ್ವ ಮತೋರ್ವೋಯನಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಮತುಷ್ ಬರಿಸಿದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ **ಅನೋನುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಅನ್ವಂತದ ಸರದಲ್ಲರುವ ಮತುಪಿಗೆ ನುಟ್ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷಸ್+ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಸ ಪ್ರಾದಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಕ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂಗಳೇ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾನದಿಂದಾಗಿ ಭೂತಪೂರ್ವಗತಿಯನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿಯಾಗಲೀ ಅನ್ವಂತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿಯೆಂದು ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಅಕ್ಕನಯನವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಪುನಃ ನಕಾರತ್ರವಾಗುವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮತುಪಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾಕುಂದ ನುಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ಪಂತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವಾಗುವಾಗ ಜನು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಕೊನೆಯ ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಷ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಹ್ರಸ್ವನಾದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ನುಟನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಷ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಟನ ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ

ಅಮದಃ— ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು ದಿನಾದಿ **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬಂದಿದೆ. ದಿನಾದಿಗೆ ಲ್ಯನ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃತ್ಯಯ ದಿಂದ ರಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ವೃತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಮದ್+ಅ+ಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಲಬ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುಗಿಗೆ (ಅಂಕಕ್ಕೆ) ಆದಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಶ್ವಾವತಿತಿ ಸದ್ಯಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷಮ್ನಂದ್ರಂ ಜಾಗತಂ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಮಿತಿ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ತ್ವತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿತಸ್ತ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಶ್ರೋಗ್ರಾಂ ಸೀತಿಂ ವೃಷ್ಣ ಇಯರ್ಮಿ ಸತ್ಯಾನುತಿ ಯಾಜ್ಞಾ | | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— **ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮಃ**—ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಸುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,

ಜಗತೀಭವದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಅಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತ್ರಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಚಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಜನ ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರದ ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ವತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಅಶ್ವಾವತಿ ಪೋಗ್ರಾಂ ಪೀತಿಂ ವೃಷ್ಣ ಇಯಮಿಹ ಸತ್ಯಾಮಿತಿ ಯಾಜ್ಞಾ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ೬-೪)

— ಸೂ. —

ಸೂಕ್ತ—೮೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೩ ||

ಅಶ್ವ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೪

ಸೂಕ್ತಪ್ರಕರಣ ಭಾಷ್ಯ—೬

|| ಮುಖ್ಯ—ಗೋತವೋ ರಾಜಗೋತಃ ||

|| ವೇದತಾ—ಇಂದ್ರ ||

|| ಭಂಡೇ—ಅಗ್ನೇ ||

ಸಂಪೂರ್ಣಾಂಕಃ

ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಷು ಗಚ್ಛತಿ ಸುಪ್ರಾವೀರಿಂದ್ರ ಮರ್ತ್ಯ-

ಸ್ತವೋತಿಭಿಃ |

ತಮಿತ್ಯೃಣಶ್ಚಿ ವಸುನಾ ಭವೀಯಸಾ ಸಿಂಧುಮಾಪೋ ಯಥಾ-

ಭಿತೋ ವಿಚೇತಸಃ || ೧ ||

సదానాథః

అత్తః పతి । ప్రథమః । గోఘోషః । గచ్ఛతి । సుప్రసాదవిః । ఇంద్ర । మ-

త్వః । తవ । లూతిః । భిః ।

తం । ఇత్ । పృణక్తి । నమనా । భవీయసా । సింధుం । ఆశః । యథా ।

అభితః । విః । జీతసః ॥ ౧ ॥

సామంతభాషం ॥

దే ఇంద్ర యో మత్స్యో మనుష్యస్తవోతిభిస్త్యుదీయ్యే రక్షణ్యే సుప్రావిః సుశ్చ
ప్రరక్షణో భవతి స మత్స్యోరక్షావతి బహుభిరత్స్యీయ్యక్తే గృహే వర్తమానో గోఘోష
సౌప్రమ్యేషు ప్రథమో గచ్ఛతి । సర్వభ్యో యజమానేభ్యః పూర్వమేవ గోమాన్
భవతిర్యథః । త్వం తమిత్ తమేవ పురుషం భవీయసా బహుతరేణ భవితృతమేన వా
తతసదస్యాదిసంఖ్యాయుక్తేన వసునా ధనేన పృణక్తి । సంపృక్తం సంపూర్ణం కరీషి । తత్త
దృష్టాంతః । విజీతేనో విశిష్టజ్ఞానదేతుభూతా ఆపో యథాభితః సర్వాసు దిక్తు సింధుం
సముద్రం సూరయంతి తద్వత్ ॥ అత్తావతి । మంత్రే సోమాత్వేతి మత్ దీర్ఘత్వం । సుప్రా-
విః । అపిత్స్యంత్రీభ్యః ఈః । లు ౩-౧౫౮ । ఇత్వతేరికారప్రత్యయః । లూతిభిః । లూతి-
యూతితాదినా క్తి న లుదాత్తత్వం । పృణక్తి । పృజీ సంకర్షణి రోధాదికః । భవీయసా ।
బహుశబ్దాదీయసుని బయోలోపవో భూ జీ బయోరితి బహుశబ్ద్య భూభావ ఉయసున
ఉకారలోపశబ్దః । అత్త తు జ్ఞాందసత్వాదీకారలోపవో న క్రియతే భూభావశ్చ క్రియతే ।
అథనా భవితృశబ్దాత్తత్వందసీతియసున్ । తురిశ్వేమేయోస్మి తృలోపః ॥ ౧ ॥

ప్రతిపదార్థ

ఇంద్ర— ఎల్ల ఇంద్రనే । మత్స్యః— (యావ) మానవసు । తవ— నన్న । లూతిభిః—
రక్షణిగళంద । సుప్రావిః— జీన్నగ రక్షతనగుత్తానో, (ఆనమ) । అత్తావతి— కుదురిగళంద
భరితవాద మనీయల్లి (ఇద్దుకొండు) । గోఘోష— గోవుగళల్లి । ప్రథమం— మొదలసేయవనా ।
గచ్ఛతి— సేరుత్తానే. ఎల్లింగింతల మోదలు ఇంతద యజమానను గోవుగళన్న యొందుత్తానే. ।
త్వమిత్— అదే యజమాననన్న । ఆశః— సేరుగళు ఆధనా (నదిగళు) । విజీతసః—
జీతనరహితవారకొడ । యథా— యావళితి । అభితః— ఎల్ల దిక్కుగళంగళు । సింధుం—

ಸಮುದ್ರವನ್ನು (ತುಂಬುತ್ತವೆಯೋ)ಹಾಗೆ | ಭವೀಯಸಾ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ವಸಂತ್—
ಧನದಿಂದ | ಪೃಣಿಕ್ತಿ— ತುಂಬಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. |

ಭಾಷ್ಯ

ಇತ್ತ ಸಮುದ್ರವು ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ಮಾನವನು ಕುಸುರಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು
ಬಳಿದವರನ್ನಿರಿಸುತ್ತಲೂ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ನೀನೂ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಚೇತನರಹಿತವಾದರೂ ಪಹ ಯಾವರೀತಿ ನದಿಗಳು ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬು
ತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra, the man who is well protected by you dwells in a house with
plenty of horses ; he is the first to go to the place where there are cows- fill
him with plenty of riches as the rivers unconsciously flow in all directions
to reach the ocean.

|| ವಿಶೇಷವುಳ್ಳವನು ||

ಅಶ್ವನತಿ - ಅನೇಕ ಕುಸುರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದರೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾ
ದಷ್ಟು ಕುದುರೆಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹಕ್ಕೆ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿದಿ
ವರು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ಪಣಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ
ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಆದರೂ ಆ ರೀತಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ
ವಾಡಿ ಎಂದ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದರೂ ಮುಖ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆಗೊಳುವುದೆಂದು
ವೇಳುವುದು ಸಂರಚನಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು

ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಷು ಗಚ್ಛತಿ- ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅಶ್ವನತಿ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳಿರುವವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಊತಿಭಿಃ - ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರುವುದು.
ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೋಪಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಮಿತ್ ಪೃಣಿಕ್ತಿ ವಸುನಾ—ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತುಂಬಿ ಎಂದರೆ
ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವೆ ಎಂದರ್ಥವು

ಭವೀಯಸಾ - ಬಹುತರಣಿ, ಭವಿತ್ಯತಮೇನ—ಬಹಳವಾಗಿ, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ

ಅಪಃ ನಿಚೇತಸಃ - ನಿಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿಶಿಷ್ಯಜ್ಞಾನಹೇತುಭೂತಾಃ

ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರುಗಳು ಅಥವಾ ನದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾದಿರುವರು. ಅಜೇತನವಾದ ನೀರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಹೇಗೆ ? ಇದು ಅಸಂಭವವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚೇತನಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಗತ ಎಂದು ನಿರ್ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದುವುದು ಆದುದರಿಂದ ವಿಚೇತನಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನರಹಿತವಾದ ನದಿಗಳು ; ಅಥವಾ ನದಿಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ಅಭಿತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವುವು ; ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವುವು ಎಂದಭಿವ್ಯಾಯು.

|| ಸ್ತೋತ್ರ ||

ಅಶ್ವಾತತಿ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ (ಕುದುರೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ಮಿಸ್ತಿನ್ನಿತಿ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದುಸಧಾಯಾ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರೈ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂ ದ್ರಿಯ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಸ್ಯ ಮತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೈ ಕವಚನ ಬಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಾತತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರಾಪೀಃ—ಸು ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಆವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು ಛಾಂದಿ ಅನಿತ್ಯ. ಸ್ತುತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ (ಉ. ಸೂ ೩-೪೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವೀಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಬಾಧ್ಯಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ರುತ್ವವಿಪರ್ಗಗಳು ಇರುವಾಗ ಅವೀ ಎಂಬುದು ತ್ವದೆ.

ಊತಿಭಿಃ—ಆವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತಿಹೇತಿರ್ಕೀರ್ತಯಾತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೯೬) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಊತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೂಡಿದಾಗ ಚ್ಚರತ್ವರಸಿವ್ಯಸಿವನಾಮುಪಧಾಯಾತ್ವ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಊರ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೂಪ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಊತಿಜೂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿಪಾತಿತವಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷಿನ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿ ಸಂಸರ್ಕ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಇವುಗಳಿಗೆ ರ್ಯಮ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಮಿತ್ರಾಗುದರಿಂದ ಅಂತ್ರಾಪಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವನುತ್ + ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋನರ್ಣಾನ್ನ ಸ್ಯ ಣಿತ್ವಂ ನಾಚ್ಚಿಂ (ಪಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಣಿತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಚೋಃ ಈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರವು ಚಕಾರಕ್ಕೆ

ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ರಬಂದಾಗ ಕಕಾರವಕಾರಯೋಗ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವೀಯಸಾ—ಭವೀಯಸ್ ರಬ್ಬ. ಸಕಾರಾಂತ ತೃತೀಯೈಕವಚನ. ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಸುನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬಂದಿದೆ. ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹೋರ್ಲೇವೋಭೂಚ ಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೮) ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲಿರುವ ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಸತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. (ಪಂಚಮ್ಯಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಮಾಡಿದರೆ ಅದೇಃ ಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪರದ ಆದಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ಪಂದಸಿ ಏಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಎಂಬ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಮಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಯಸುನಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭೂ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಓರ್ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಕಾಂತಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಭವ್+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಟಾವಿಭಜ್ಯಮಾಡಿದಾಗ ಭವೀಯಸಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬಹುದು. ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತುತ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃನತ್ಪಜಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಫಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಗುಣಾವಾದೇಶಗಳು ಬಂದಾಗ ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವಿತ್ಯ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿವೈಮೋಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್‌ಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಣಾರ್ಥ ಬಂದರ ಭವೀಯಸ್ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಸ್ಕೃತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮನಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ವಿ-
ತಂ ಯಥಾ ರಜಃ ।

ಪ್ರಾಚೈರ್ದೇವಾಸಃ ಪ್ರ ಣಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ
ಜೋಷಯಂತೇ ನರಾ ಇವ ॥ ೨ ॥

ಆಪಃ । ನ । ದೇವೀಃ । ಉಪ । ಯಂತಿ । ಹೋತ್ರಿಯಂ । ಅನಃ । ಪಶ್ಯಂತಿ ।

ವಿ ತತಂ । ಯಥಾ । ರಜಃ ।

ಪ್ರಾಚೈಃ । ದೇವಾಸಃ । ಪ್ರ । ನಯಂತಿ । ದೇವ ಯುಂ । ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಿಯಂ । ಜೋ-
ಷಯಂತೇ । ನರಾಃ ಇವ ॥ ೨ ॥

. ಸಾಂಯೋಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪೋನಸ್ತ್ರೀಯೇ ಹೋತ್ರಚಮಸೇದ್ವಿಃ ಪೂರ್ಯಮಾಣ ಅಪೋ ನ ದೇವೀರಿತ್ಯೇಷಾನು-
ವಕ್ತವ್ಯಾ । ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ । ಅಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಸಮಾಸ್ಯಾ । ಅ. ೫-೧ । ಇತಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ । ಅಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಹೋತ್ರಚಮಸೇ
ಸನು ವನೀಯಮಾನಾಸ್ತನ್ಮಾಹ । ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೦ । ಇತಿ ॥

ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತುಃ ಸ್ವಭೂತಂ ಚಮಸಂ ದೇವೀರ್ದೇವ್ಯೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಅಪೋ ನ
ಯಥಾಪ ಉಪ ಯಂತಿ ಉಪಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವದುಪರಿ ವರ್ತಮಾನಾ ದೇವಾ ಏತನ್ಮೇವ ಚಮಸಮವೋಽ
ವಸ್ತುತ್ವಶ್ಯಂತಿ । ಹೋತ್ರಚಮಸೇದ್ವಿಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಾಯಾಸಃ ಪೂರಿತಾ ಇತಿ ತೇಷಾಂ ದೃಷ್ಟಿರಸ್ಯ-
ಸ್ಥಿನ್ ಸಂಲಗ್ನಾಭೂತ್ । ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ । ಏತತಂ ನಿಸ್ಪೀಣಂ ರಜೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿ
ಯಥಾ ನಿರಂತರಮನಸ್ತುತ್ವತತಿ ತದ್ಭತ್ । ದೇವಯುಂ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನನೋತಂ ಚಮಸು

ಪ್ರಾಚೈಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಂಚನ್ಯೈಃ ಪ್ರಗಮನ್ನೈರುತ್ತರವೇದ್ಯಭಿಮುಖಂ ಹೋಮಕಾಲೇ ಪ್ರ
ಣಯಂತಿ | ಹೋಮಾರ್ಥೇ ಪ್ರಣೇವಂ ಬಹ್ವಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ಸ್ತ್ರೀತಂ
ಸಂತ್ಯಜಂತಂ | ಪೂರಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಜೋಷಯಂತೇ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತಂ ಚಮಸಂ ಸೇವಂತೇ | ವರಾ
ಇವ ಕನ್ಯಕಾಂ | ಯಥಾ ವರಾ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಸ್ಯತಿ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಸ್ಯತಿತಿ ಕನ್ಯಕಾಂ ಸೇವಂತೇ |
ಏವಂ ದೇವಾ ಅಪಿ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮೋ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಾರ್ಥೇ ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಏವಮಪೋನಸ್ತ್ರೀಯವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಯೋಜಿತಂ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ-
ಕತ್ಯಾತ್ || ಯದಾ ತು ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇತ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗಸ್ಯಾದಾ ತ್ರೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ
ದೇವ ಆಪೋ ಯಥಾ ನಿಮ್ಮ ದೇಶಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ದೇವಾಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶುಕ್ಲಾಷ-
ಮಾಣಾ ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧಿ ಧಿಸ್ಯಾನ್ಮನಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ | ಉಪಗತ್ಯ ಚಾವಸ್ತಾತ್ಪ್ರಶ್ಯಂತಿ
ಏತತಂ ಜ್ಯೋತಿವಿವ | ದೇವಯಂ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಮೇತಂ ಶಂಪಿತಾರಮಾಗತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರ ಣಯಂತಿ | ಅಗ್ರತೋ ಧಾರಯಂತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತ್ರಿಯಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಪ್ರಿಯಂ ತ್ವಾಂ ಶಂಸಂತಂ
ವರಾಃ ಕನ್ಯಕಾ ಇವ ಸೇವಂತೇ || ಹೋತ್ರಿಯಂ | ಹೋತ್ರಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಸೇದಮರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅವಃ |
ಶೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾ ಮಸಿ ಪುರಧವತ್ಯೈವಾಮಿತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಾಚೈಃ | ಲಚ್ಛೈರ್ನೀಚೈ-
ರಿತಿವದವ್ಯಯಂ | ಯದ್ವಾ ' ಪ್ರಶೂರ್ವಾದಂಬಿತೇರ್ಘ್ಯಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಪಾವ್ಯಾಧಿವನಿಯು-
ಭ್ಯರ್ಥಮಿತಿವರಿಗಣಿಸೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾದ್ಯಾವೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಜೋಷಯಂತೇಬುಕೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸ್ತಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾದ್ಯೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ಛ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ - ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಸೇವೆ - ಚಮಸಪತ್ರ್ವಿಯನ್ನು | ದೇವೀಃ - ಪ್ರಕಾರವಾನಗಲಾದ |
ಅಪೋ ನ - ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದುವೆಂದುಂತೆ | ಉಪ ಯಂತಿ - (ದೇವತೆಗಳು) ಬಂದು ಸೇರುವರು | ಏತತಂ -
ಸಿದ್ಧರನಾಗಿ ಹರಡುವ | ಜ್ಯೋತಿಃ - ಮೂರ್ತಿಯ ಕಾಂತಿಯು | ಯಥಾ - ಯಾವ ರೀತಿ ಅರ್ಥೋಮುಖವಾಗಿ
ಪ್ರಸರಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು | ಅವಃ - ಅರ್ಥೋಮುಖವಾದ
ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ | ಸತ್ಯಂತಿ - ಸೇವೆಗೊತ್ತಾರೆ | ದೇವಯಂ - ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಈ
ಸೌಖ್ಯವನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ - (ಉತ್ತರವದಿಯು) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಾಸಃ - ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರಣಯಂತಿ -
ತಿಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ | ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತ್ರಿಯಂ - (ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ) ಅಗ್ನಿದಿಂದ ತಂದುಕೊಂಡ ಚಮಸ
ವನ್ನು | ವರಾ ಇವ - ಮದುವೆಯ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಹೊಸಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮದೆಯು ಅಪ್ಪನಾಗುವುದಿಂದ ಅವರ
ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುವಂತೆ | ಜೋಷಯಂತೇ - (ತಮ್ಮದೆಯು) ಅವರನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತಾರೆ |

ಅಥವಾ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ದೇವೀಃ - ಪ್ರಕಾರವಾನಗಲಾದ | ಅವಃ ನ - ತೀರ್ಥಗಳು ತಗ್ಗುವ ಪ್ರದೇಶ
ಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ಹೋತ್ರಿಯಂ - ಹೂತ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಧಿಸ್ಯಾನ್ಮನವನ್ನು | ಉಪ ಯಂತಿ -
ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವ ಆಶೆಯಿಂದ | ಬಂದುಸೇರುತ್ತಾರೆ | ಮತ್ತು ಏತತಂ - ಸಿದ್ಧರನಾಗಿ
ಹರಡುವ | ರಜಃ ಯಥಾ - ಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ | ಅವಃ - ಅರ್ಥೋಮುಖವಾಗಿ | ಸತ್ಯಂತಿ -

ದೇವತೆಯುಂ—ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | **ಪ್ರಾಚೈ—**ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) | **ಪ್ರಣಯಂತಿ—**ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ | **ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಮಿಯಂ—**ಸ್ತೋತ್ರ ಪ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | **ವರಾಣವ—**ವರರು (ಕನ್ಯರಿಯರನ್ನು ತಮ್ಮದಿಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುವಂತಿ) | **ಜೋಷಯಂತೇ |** (ಅದರ ದಿಂದ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ |

ಪ್ರವರ್ಣ

ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಗೆ ಪ್ರಕಾರವಾನಗಲವ ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದು ಸೇರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ದರಡತಕ್ಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮನ ಕಾಂತಿಯ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಅಧೋಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಈ ರಸಪುಂಜಿತವಾದ ಸೌಟಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಈ ಸೌಟನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದ ಮೇಲೆ ಸೋಮರಸ ಪೂರಿತವಾದ ಈ ಚಮಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು, ಹೊಸದಾಗಿ ಮೊದುವೆಯಾಗುವವರು ತಾವು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನು ವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆದರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತನಕ ಪಡುವಂತೆ ಇವರೂ ಆದರದಿಂದ ತನಕಪಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

As the bright waters flow to the sacrificial ladle, so the gods look down upon it ; as the sun's rays spread every where and descends to earth so the gods desirous of being presented to them look down upon it ; the (Chamasa) vessel filled with Soma-libations is brought to the altar with proper rites and the gods are eager to obtain it as the would-be bridegrooms long for their intended brides

ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ್ಯಂ.

ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಯು. ಚಮಸಪಾತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯು ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಸರಣೆಗಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪುಟ 412 ನ್ನು ನೋಡಿ. ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋತ್ರವಿನ ಎಂಬ ರಬ್ಬ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಭಾಗ್ಯಕಾರರು ಚಮಸವೆಂಬ ರಬ್ಬವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು

ಅಪೋ ನ ದೇವೀರುಪಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮವಃ ಸತ್ಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾ ಎಂಬ ರಬ್ಬವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು. ನೀರು ಎಂದರೆ ರಸರೂಪದಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸವು ಯಾವಂತಿ ಹೋತ್ರಚಮಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಸೋಮರಸಪೂರಿತವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಗುಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದೆಂದರ್ಥವು.

ನಿತತಂ ಯಥಾ ರಜಃ—ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಬೀಳಕು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸಹ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೋತ್ರಚನುಸದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಚ್ಯದೇವಾಸಃ ಪ್ರಣಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ರಿಯಂ—ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯) ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಹನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮರಸ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮಗ್ರನ್ಥಗಳನ್ನು ತಂದು ಮಂತ್ರ ಪಠನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಆದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ಮವಾದ ಹವಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತರುವರು. ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪ್ರಾಯವು.

ಜೋಷಯಂತೇ ವರಾ ಇವ—ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಓರ್ವ ಸುಂದರಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮನುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವರರು (ಕನ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು) ತಮಗೆ ಆ ಕನ್ಯೆಯು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟು ನಾನಾವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಡುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮತ್ತು ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾತಾಲೀಯುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪಾಕಕಾಶ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೋತ್ರಿಯಮ್—ಏ ದಾನಾದನಯೋಃ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ತೃತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಾಡಿರದೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣನಾಡಿರದೆ ಹೋತ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾನುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಘ ಎಂಬುಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯಾಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಾಸೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಹೋತ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಃ—ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಧವಕ್ಷ್ಯಾಪಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೯) ಅಸಿ ಎಂಬುದು ಲುಪ್ತಪ್ರಥಮಾಕಶಬ್ದ. ಪೂರ್ವ, ಅಧರ, ಅವರ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವಾಗ ಮೂರು ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರ್, ಅಧ್, ಅವ್, ಎಂಬ ಅದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಸ್ತಾತಿಯು ವ್ಯಾಧರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಾರ್ಥವೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಬೋಧನಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಸಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅವ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬಂದರೆ ಅವ್+ಅಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಾಂತ ಅನ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೈಃ—ಉಚೈಃ ನೀಚೈಃ ಎಂಬಂತೆ ಇದೂ ಒಂದು ಅನ್ವಯ. ಅಥವಾ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ವಾದೆ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯನೂಡಿದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ತದ್ವಿತಭಿನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಚುಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಕಾರಾಂತರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ರತ್ಯಯನೂಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ **ಘಾಘೋ ಕವಿಧಾನಂ** (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ವಾರ್ತಿಕಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ' **ಸ್ತಾಸ್ತಾಸಾವ್ಯಧಿ ಹನಿಯುಧ್ಯರ್ಥಮ್** ' ಎಂದು ಪರಿಗಣನಮಾಡಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಘಾಘಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುಪಾಠವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣನದಿಂದ ನಿಯಮನೂಡಿದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಅಪ್ಪ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಪರಿತವಾದುವುಗಳ ಸಮಾನಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ **ಕಾಕೇಭ್ಯೋ ದಧಿ ರಪ್ಪೃತಾಂ** ಎಂದೂ ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಕಾಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಸಬೇಕೆಂದು ವಕ್ಷ್ಯವಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಲ್ಲ. ಕಾಗೆಯಂತೆ ದಧಿಯನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಮಾಜಾಲಾದಿಗಳನ್ನೂ ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುತ್ವದಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಘಾಘಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಜೋಷಯಂತೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುವ್ಯಾಪಾರ ತೋರು ವಾಗ **ಹೇತುಮತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೇಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರ್ತೃ (ದೇವತೆಗಳು) ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿಯೋಜ್ಯನೊಬ್ಬನು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ತೋರುವುದು ಎಂಬ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೇವನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ಮರೇ ಪ್ರಯೋಜ್ಯರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ನಿಯೋಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯೇ **ಣಿಚಿತ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಗಾವಿ. ಕ್ರಿಯಾಫಲವಿರುವಾಗ ಆತ್ಮನೇ ಸದಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚಿತ್ಗೆ ರವ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣಾಯಾದೀರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಕಾಶಾಶ್ಚ ||

ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ಗ್ರ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ
ಯಾ ಸಪರ್ಯತಃ ।

ಅಸಂಯತೋ ವ್ರತೇ ತೇ ಕ್ಷೇತಿ ಪುಷ್ಯತಿ ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಯಜ
ಮಾನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

* ವಸುಕಿ *

ಅಧಿ | ದ್ವಯೋಃ | ಅದಧಾಃ | ಉಕ್ಥಂ | ವಚಃ | ಯತಃ ಸ್ತುಚಾ | ಮಿಥುನಾ |
ಯಾ | ಸಪರ್ಯತಃ |

ಅಸಂಯತಃ | ವ್ರತೇ | ತೇ | ಕ್ಷೇತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಭದ್ರಾ | ಶಕ್ತಿಃ | ಯಜ-
ಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

* ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ *

ಪ್ರವರ್ಗಾಭಿಪ್ರವೇದ್ಯ ದ್ವಯೋರಿತ್ಯೇಷಾ | ಸ್ವಪ್ನೋದಕಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಧಿ
ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ || ಹವಿ-
ರ್ಧಾನಪ್ರವರ್ತನೇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದೈತಮಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ
ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಆರಮೇತ್ | ಅ. ೪-೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂವ್ರ ದ್ವಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರುಕ್ಥಂ | ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚೋ
ಯುಜೇ ನಾಮಿತ್ಯಾದಿನುಂತ್ರರೂಪಂ ವಚನಮಧ್ಯದಧಾಃ | ನಿಹಿತನಾನಸಿ | ನನು ಹವಿರ್ಧಾನಯೋ-
ರ್ವಯೋಃ ಕಥಮೇಕಮೇವ ವಚೋದಧಿನಿಧೀಯತ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೈವಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ |
ಅಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಇತಿ ದ್ವಯೋರ್ಹೇತತ್ಪ್ರತೀಯಂ ಛದಿರಧಿನಿಧೀಯತ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ
ಇತಿ ಯದಾಹ ಯಜ್ಞೀಯಂ ನೈ ಕರ್ಮೋಕ್ಥಂ ವಚೋ ಯಜ್ಞಮೇವೈತೇನ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಏ. ಬ್ರಾ.

೧೨೯ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಯಥಾ ಹವಿರ್ಧಾನಸ್ಥಯ ಏಕಮೇವ ತೃತೀಯಂ ಭದಿರಧಿನಿಧೀಯತೇ ಏವಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಪ್ಯುಭಯೋರೇಕಂ ಯುಕ್ತಂ | ಉಕ್ತಂ ನಾಮ ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿ ಶಸ್ತ್ರಂ ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚನಮಸಿ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಕರ್ಮ | ತಸ್ಯ ಯಜ್ಞ ರೂಪಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರ್ಯಜ್ಞ ಶ್ವಸಂಸಾದನಾಯಾಧಿನಿಧಾನಾ-
ದ್ಯಜ್ಞೋಽಸಿ ಸಮುದ್ಯೋ ಭವತಿ | ಕೀದೃಶಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಯತಸ್ತುಜಾ | ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ವಾಃ ಸ್ತುತೋ ಗೃಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪಾತ್ರಾಣಿ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಮಿಥುನಾ ಯುಗಲ-
ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೇ ಯಾ ಯೇ ಹವಿರ್ಧಾನೇ ತ್ವಾಂ ಸಶರ್ಯತಃ ಪೂಜಯತಸ್ತಯೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಈದೃಗೈಕಪವಿರ್ಧಾನಯುಕ್ತೋ ಯಜಮಾನೋಽಸಂಯತಃ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥ ಮನಭಿಗತಃ ಸರ್ವ ತೇ ವ್ರತೇ ತ್ವದೀಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಜ್ವೇತಿ | ನಿವಸತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ ಚ | ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಕ್ಯ ಪುಷ್ಯೋ ಭವತಿ ಚ | ಸುಸ್ತತೇ ತ್ವದ್ವೇವವ್ರತೇ ಯಾಗೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ಮತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಶಕ್ತಿರಾತ್ಮತ್ವಂ ಬಲಂ ಭವತಿ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರುಕ್ತ್ಯಸ್ಯ ವಚಸೋಽ-
ಧಿನಿಧಾನೇನ ತ್ರಯಾ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತಸ್ತುಜಾ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ನಿಷ್ಕಾಯಾಮನುದಾ-
ತ್ತೋಪದೇಶತೋಽಧಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಬಹುಮ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇದಮಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಪದೇಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಸಶರ್ಯತಃ | ಸಶರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂದ್ಯಾ-
ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ | ಅದಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಜ್ವೇತಿ | ಸ್ವಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸುಸ್ತತೇ | ಪುಷ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ತವ್ಯೇತಿ ಚತುರ್ಥೀ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೩ ||

ಗೃಹಪಾಠ

ಯತಸ್ತುಜಾ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ)ಚಮಸಾದಿಮಾತ್ರೈಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವು(ಮತ್ತು) | ಮಿಥುನಾ-
ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ | ಯಾ—ಯಾವ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳು | ಸಶರ್ಯತಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಪೂಜಿಸು-
ತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹ | ದ್ಯಯೋಃ—ಹವಿನ್ನ ನುತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ | ಉಕ್ತಂ—ರಸ್ತೆರೂಪವಾದ | ವಚಃ-
ಮಂತ್ರವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅಧಿ ಅದಧಾಃ—ಸೇವಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ, ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನು | ಅಸಂಯತಃ—(ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ | ತೇ—
ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ | ವ್ರತೇ—ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಜ್ವೇತಿ—(ಸುಖವಾಗಿ)ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ | ಪುಷ್ಯತಿ (ಚ)-
(ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಸುಸ್ತತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ-
ದಲ್ಲಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಭದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಶಕ್ತಿಃ—ಬಲವು
(ಬೇರೆಯಲ್ಲದೆ) |

ಪಾಠಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಚಮಸಾದಿಮಾತ್ರೈಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದ ಯಾವ ಹವಿನ್ನ ನುತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳು ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ
ಗಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವವೋ ಅಂತಹ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ನೀನು ಉಕ್ಯರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು
ಸೇರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ. ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರು

ಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪಶು ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಬಲವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

English Translation

Indra, you have placed words of sacred praise with both kinds of oblations consisting of grain and butter ; the two oblations are placed together in ladles and jointly presented to you so that the sacrificer, undisturbed is engaged in your worship and is prosperous ; auspicious power is granted to the sacrificer who offers oblations.

ಪ್ರಶಸ್ತವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಸಂಧರ್ಪಣೆ ಕೊಡಲಾಗಿರುವುದು.

ದ್ವಯೋಃ— ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು **ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಹವಿರ್ಧಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ಹವಿರ್ಧಾನೇ ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ** ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ **ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ ಸೋಮಾಸ್ತಯೋರ್ನಿಧೀಯಂತೇ** ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳ ಎಂದರ್ಥವು ಹವಿರ್ಧಾನ ಎಂಬುದು ಮುಗ್ಧೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವೂ ಪೂರ್ವವಾಗಿಲ್ಲ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ತ್ರೈ. ಸಂ. ೩-೧-೩-೧ ; ೬-೨-೯-೧ ; ೬-೨-೯-೪, ೬-೨-೧೦-೧೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಗಾಡಿ ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಗುಡಿಸಲು ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಮಂತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಸೋಮವನ್ನು ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಎರಡು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ, ಭದಿ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಅಚ್ಚಾನವೆಯನ್ನು ಎರಡರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ, ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನಸಂರಸಂಬ ಭಾಗದಿಂದ ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು ಭದಿಯು, ಪರ್ವಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಕ್ಕನುವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅದರ ವಿನಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಇತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ (೧-೨೫) ಈ ವಿಕಾರವಾ ನಿರರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಉಕ್ತ್ಯಂ ವಚಃ— ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವ ಎರಡು ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಭದಿ ಎಂಬ ಅಚ್ಚಾನವೆಯನ್ನು (governing, ಮುಚ್ಚುವುದು) ಇರಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಶಪ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ. ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತವಾದ ಮುಕ್ತಿನ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವಾದ **ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ತ್ಯಂ ೧ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ ಯಾ ಸಪರ್ಯತಃ |** ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ಮಂತ್ರ

ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪೇಳುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಉಕ್ತ್ಯಂ ವಚಃ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪ ವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಪರಿಧಾನಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಾಗ ಯುಜೇ ವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಮೋಽರ್ಘಿ ಪ್ನೋಕ್ತ ವತು ಪಥ್ಯೇವ ಸೂರೇಃ | ತೃಣಂತು ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ಆಯೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ತಸ್ಮುಃ || (ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೩-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು.

ಯತಸ್ತುಚಾ— ಸ್ತುಕ್ ಎಂಬ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಗೃಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪಾತ್ರಾಣಿ ಯಯೋಸ್ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಧುನಾ— ಎರಡು ಎಂದರೆ ಎರಡು ದರ್ವಿಧಾನಗಳು

ಅಸಂಯತ್ಯಃ— ಈ ಶಬ್ದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು—ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ತುಕ್ ನೊಡಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿರಿಸಿ ಎಂದಾಗುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮನಭಿಗತೇಸನ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವೃತೇ—ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ.

ಕ್ಷೇತಿ—ನಿವಸತಿ | ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿ ಇರುವನು, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವನು.

ಪುಷ್ಯತಿ - ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಶ್ಚ ಪುಷ್ಪೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಜೆಗಳು, ಪಶು ಸಂಪತ್ತು ನೊಡಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನಾಗುವನು.

ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಃ—ಕಲ್ಯಾಣೀ ಶಕ್ತಿಃ, ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಬಲಂ | ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಅಧವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಲವು.

ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು— ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಸಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಸ್ತುಷ್ಪೋದಕಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ತ್ಯಂ ವಚಃ. ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯುಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ೪-೬) ಮತ್ತು ಎರಡು ದರ್ವಿಧಾನಗಳಮೇಲೆ ಭದಿಯೆಂಬ ಅಚ್ಚಾದನ ವನ್ನು ಇಡುವಾಗ ಈ ಮಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದೈತಮಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ತ್ಯಂ ವಚ ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚಿ ಆರಮೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೪-೯)

ಸೂಕ್ತಕಂಧಕೃತಃ

ಯತಸ್ತುಚಾ—ಯತಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಯಯೋಃ ಸ್ತೇ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವ ಗೃಹ ಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅವುಗಳ ಯತಸ್ತುಚಗಳು ಯಮ ಉಪರಮೆ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರ.ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದರೆ ಯಮ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುಗಾತ್ರೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತ ಶಬ್ದದಿಂದ

ಓದೆ ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸಮಾಸವಾಗಿದೆ. **ಬಹುವ್ರೀಣೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ. ಆಗ ಯತ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವ ಎಂಬುದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸ್ವರತಾತ್ವಂವಿತಾಯಾಮನುದಾತ್ತಾನಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಚಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತಸ್ಪೃಚ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿವಚನಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯತಃ—ಸಪರ ಪೂರ್ವಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಕಂಡಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಕಂಡಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಂಡಾದಿಯೆಂಬುದು ಆತ್ಮತೀರ್ಣ. ಕಂಡಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಪರಧಾತುವು ಸತಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕ್ ಸವಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಸತಿತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುವದೇಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ಥ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಸತಿತಿಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ—ಕ್ಷಿ ಸಿವಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಕ್ಷಿ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬಿಕರಣವು ಸ್ವಾಸ್ತವಾದರೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. **ನಲಮುತಾಂಗಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕಿನಿಂದ ಲುಪ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಸದ್ಧವನು ಬಿಡುಬಿಡುವುದರಿಂದ ವಾರ್ತಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸ್ತತೆ—ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಕ ರೂಪ. ಸುಪ್ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು ಇದರ ಮೇಲೆ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ **ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಸು+ಸು+ಆತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಸುಸ್ತತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಷ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಪಷ್ಯೋರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೨) ಸಾರ್ಥಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. **ಶತುರನುಮೋ ನವ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ನನವ ರೂಪವಾದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿ ಎಂಬ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಿಥುನಾ ಯಾ—**ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ೧೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆದಂಗೆರಾಃ ಪ್ರಥಮಂ ದಧಿರೇ ವಯ ಇದ್ಧಾಗ್ನಯಃ ಶಮ್ಯಾ
ಯೇ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ ಪಣೇಃ ಸಮವಿಂದಂತ ಭೋಜನಮಶ್ವಾವಂತಂ ಗೋ-
ಮಂತಮಾ ಪಶುಂ ನರಃ || ೪ ||

|| ಸಮಗಾರಃ ||

ಆತ್ | ಅಂಗಿರಾಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ದಧಿರೇ | ವಯಃ | ಇದ್ಧಾ ಅಗ್ನಯಃ | ಶಮ್ಯಾ |
ಯೇ | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ | ಪಣೇಃ | ಸಂ | ಅವಿಂದಂತ | ಭೋಜನಂ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ | ಗೋ-
ಮಂತಮಾ | ಪಶುಂ | ನರಃ || ೪ ||

ಸಾಂಪುಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪಣಿಭಿರ್ಗಾವೋಽಪಹೃತಾಸ್ತದಾನೀಮಂಗಿರಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪೂರ್ವಮಗ್ರತೋ
ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ದಧಿರೇ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಸಂಪಾದಿತವಂತಃ | ಆದನಂತರಂ ತಾದೃಶಾ
ಯೇಽಂಗಿರಸ ಇದ್ಧಾಗ್ನಯಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಾಗ್ನಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ ಶೋಭನಕರಣೋಪೇತಯಾ
ಶಮ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ಶೋಭನೇನ ಯೋಗೇನೇಂದ್ರಮಯಜನ್ನಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾ-
ರೋಽಂಗಿರಸಃ ಪಣೇರೇತನ್ನಾಮೋಽಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ ಧನಂ ಸಮವಿಂದಂತ |
ಸಮಲಭಂತ | ಕೀದೃಶಂ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ ಅಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಗೋಮಂತಂ ಗೋಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ | ಆಕಾರಃ
ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಗವಾಶ್ವವೃತಿರಿಕ್ತಮನ್ಯತ್ಪಶುಜಾತಂ ಚ ಸಮವಿಂದಂತ || ಅಂಗಿರಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಾಗಿತಿ
ಜಸಃ ಸುಃ | ಶಮ್ಯಾ | ಶಮಾತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶಾಮ್ಯತ್ಯನಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ದೋಷಜಾತಮಿತಿ ಶಮಾ |
ಕರಣೇ ಘರ್ಷಾ | ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾ ನಾಚಮೇಃ | ಪಾ. ೭-೩-೩೪ | ಇತಿ ವೈದಿಪ್ರತಿ-

ಸೇದಃ | ಗೌರಾದಿತ್ಯಾತ್ ಜಾಃ | ವೃತ್ಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ | ಶೋಭನಂ ಕೃತ್ಯಂ
ಕರಣಂ ಯಸಾಂ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ | ನ ಸ್ವಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮತ್ವಂ || ೪ ||

ಪ್ರತಿಪದ್ಧಿ

ಅಂಗಿರಾಃ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಪ್ರಥಮಂ— ಮೊದಲು | ವಯಃ— ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ವಧಿರೇ— (ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ) ಸಂಪಾದಿಸಿದರು | ಆತ್— ಅನಂತರ | ಯೇ— ಯಾವ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಇದ್ವಾಗ್ನಿ-
ಯಾ— ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಕರಣಗಳುಳ್ಳ | ಶಮ್ಯಾ— ಕರ್ಮದಿಂದ
(ಇಂದ್ರನನ್ನಿಬ್ಬೇತಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರೋ) | ನರಃ— (ಆ ಯಜ್ಞದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ) ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು |
ಪಣೇಃ— ಶನೇಯಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ— ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ | ಗೋಮಂತಂ—
ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ | ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ— ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಪಶುಂ ಆ— ಇತರ
ಕರುರಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ | ಸಮವಿಂದಂತೆ— ಹೊಂದಿದರು

ಭಾಷ್ಯ

ಕಸಯಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿದರು | ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರು | ಯಜ್ಞದ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶನೇಯಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಕುದುರೆಗ
ಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ, ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಸಕಲ
ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು

English Translation

The Angirasas first prepared the sacrificial food for Indra and then with well-kindled fire worshipped him with well-conducted rites, they, the performers of the sacrifice got all the wealth of Pani, consisting of horses cows and other animals

ಸೂಕ್ತಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ

ಅಂಗಿರಾಃ— ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಮುನಿಗಳು, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅಂಗಿರಸ ಮಂಟಪ ಮುನಿಯ ವಂತೋತ್ಪನ್ನರು.
ಇವರು ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕಾನರ್ತಿ
ಬರೆದಿರುವೆವೆ ಮುಗ್ಧೇವಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧ ಪುಟ 640 ನೋಡಿ.

ಶಮ್ಯಾ— ಕರ್ಮಣಾ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ. ಈಶ ಅಪ್ಪೇ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ತರು ಕರ್ಮಣಾನು
ಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತ ರಸಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು (ಸಿ. ೩-೧).

ಸುಕೃತ್ಯಯಾ— ಶೋಭನಕರಣೋಪೇತಯಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿ ಸಲ್ಲಿಟ್ಟ; well-conducted; according to the rites.

ಪಣೇಃ— ಪಣೆ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಈ ಪಣೆ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಸಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಇಂ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ತಂದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಪಣೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಷ್ಣುರವಾದ ನಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 630 ನೋಡಿ

ಭೋಜನಂ— ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷ್ಯ ಮೇದಲಾನ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ ಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯)

ಅಶ್ವಾವಂತಂ— ಕುದುರೆಗಾಗದ ಕೂಡಿದ (ದನ)

ಗೋಮಂತಂ— ಗೋವುಗಳಿಂದ ಪರಿತವಾದ

ಪಶುಂ— ಆಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು ಮೇದಲಾವವಲ್ಲದ ಇತರ ಪಶುಗಳು ಎಂದರೆ ಕುರಿ, ಆಡು, ಎಮ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಶುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಆ — ಎಂದರೆ ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ನರಃ— ಪ್ರಥಮಾಬಹುಪಚನವು ತೇ ನರಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದ ಆ ಅಂಗಿರಸಮುಷಿಗರು

ಇತಿ ಶತ ಶ್ರೀಮಃ

ಅಂಗಿರಾಃ— ಅಂಗಿರಸರು ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುಪಚನ ಜನ ನಿಭಿತ್ತನಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನಿಗೆ ಸು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ವ-ಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವೋಃ ಸಂಯೋ-ಗಾದ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಷಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಮ್ಯಾ— ಶಮಿ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಮ್ಯಾಶ್ವನಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ಮೋಹಿತಾತಮಾಶಿ ಶಮಿ ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಹಸಮುದಾಯವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಶಮಿ. ಶಮ ಉಪಶಮಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಮ್ಯಾತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಲ್ಲದವಾಗ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಸ್ವಾಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೋದಾತ್ಮೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾನಾಚಿಮೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೪) ಚಮ್ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅನ. ದಾತ್ಮೋಪದೇಶವಾದ ಮಾಂತ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೌರಾ ಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಿಡ್ಗಾರಾದಿಭ್ಯಕ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖೇಪ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕರ್ಷಾತ್ಪತೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **‘ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತ್ಯಯಾ—ಲೋಭನಂ ಕೃತ್ಯಂ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಸುಕೃತ್ಯಾ. ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಧನವಿದೆಯೋ ಅದು ಸುಕೃತ್ಯ. **ನಜಾಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಜಾ ಸು ಇವುಗಳ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಬಂದರೆ ಸುಕೃತ್ಯಾ ರಬ್ಬವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕನಚನ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿನೂಡಿದಾಗ **ಅಜಃಚಾಸಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಐಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಪ. ೩. ಕಂ. ೧೦೫

ಯಜ್ಞೈರಥರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ನೃತಪಾ

ವೇನ ಆಜನಿ ।

ಆ ಗಾ ಆಜದುಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ ಸಚಿತಾ ಯನುಸ್ಯ ಜಾತಮಮೃತಂ

ಯಜಾಮಹೇ || ೩ ||

ಪದಮಾರ್ಗಃ

ಯಜ್ಞೈಃ । ಅಥರ್ವಾ । ಪ್ರಥಮಃ । ತತೇ । ತತಃ । ಸೂರ್ಯಃ । ನೃತಪಾಃ ।

ವೇನಃ । ಆ । ಅಜನಿ ।

ಆ । ಗಾಃ । ಆಜತ್ । ಉಶನಾ । ಕಾವ್ಯಃ । ಸಚಿತಾ । ಯನುಸ್ಯ । ಜಾತಂ । ಅ-

ಮೃತಂ । ಯಜಾಮಹೇ || ೩ ||

(1) ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ :

ಪಣಭಿರಪಹೃತಾಸು ಗೋಪ್ಯಭವ್ಯತತ್ತ್ವಂಚ್ಚ ಋಷಿಂಘ್ರಜ್ಞೈರಿಂದ್ರದೇವತೈಸ್ತೀರ್ತಯಾಗ್ನೈಃ
ಪಥೋ ಗೋಸಂಬಂಧಿನೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಪ್ರಥಮಸ್ತತೇ | ತನುತೇ | ಸರ್ವೇಭ್ಯ ಋಷಿಭ್ಯ ಪೂರ್ವಮೇವ
ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತಸ್ತದಂತರಂ ವ್ರತಸಾ ವ್ರತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ವೇನಃ ಕಾಂತಃ
ಸೂರ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರೂಪ ಇಂದ್ರ ಆಜನಿ | ಗನಾಂ ಪ್ರದರ್ಶನಾಯಾವಿರಭೂತ್ | ತತೋಽಥರ್ವಾ ತಾ ಗಾ
ಆಜತ್ | ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ | ತಾದ್ರಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕಾಮ್ಯಃ ಕನೇಃ ಪುತ್ರ ಉಶನಾ ಭೃಗುಃ
ಸಚಾಸುರನಿರಸನಾಯ ಸಹಾಯೋಽಭೂತ್ | ಯಮಸ್ಯಾಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ ಪ್ರಾಪ್ತು-
ರ್ಭೂತಮನ್ಯತಂ ಮರಣರಹಿತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಯಜಾಮಹೇ | ದವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯಾಮಃ || ಪಥಃ | ಶಸಿ
ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪ ಇತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತೇ | ತನು
ವಿಸ್ತರೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ |
ಆಜನಿ | ಜನೀ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥವೇ | ದೀಪಜನಬುಧೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩೧. ೧. ೬೧ | ಕರ್ತರಿ ಲುಜಃ
ಚ್ಛೇಲ್ಮಿನ್ | ಆಜತ್ | ಆಜ ಗತಿಶ್ಚೇಪಣಯೋಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಥರ್ವಾ (ಪರಯಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹೃತವಾದಾಗ) ಅಧರ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯು | ಯಜ್ಞೈಃ—
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಧೈರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಪಥಃ— (ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ) ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು |
ಪ್ರಥಮಃ— ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ | ತತೇ— ಕಂಡುಕೊಂಡನು | ತತಃ— ಆ ಮೇಲೆ |
ವ್ರತಸಾಃ— ವ್ರತಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನೂ | ವೇನಃ—ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯರೂಪ
ನಾಗ ಇಂದ್ರನು | ಆ ಆಜನಿ— (ದಾಂಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು) ಅವಿರ್ಭೂತನಾದನು | (ಅಂತರ ಅಧರ್ವನು)
ಗಾಃ— ಬೆಸುಗಳನ್ನು | ಆ ಆಜತ್ ಪುನಃ ಹೊಂದಿದನು. (ಅಂತರ ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಕಾಮ್ಯಃ— ಕಮಿಪುತ್ರ
ನಾದ | ಉಶನಾ— ಭೃಗುವು | ಸಚಾ— (ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ) ಸಹಾಯಕನಾದನು | ಯಮಸ್ಯ— (ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು
ತಡೆಗಟ್ಟಲು | ಜಾತಂ— ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | 'ಅಮೃತಂ— ಮರಣರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯಜಾಮಹೇ—
(ನಾವು) ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ. |

1 ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಾಯಣ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಅಧರ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಧೈರಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಯಜ್ಞದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡನು. ಆ ಮೇಲೆ ವ್ರತಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಆ ದಾಂಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡಲು ಅವಿರ್ಭೂತನಾದನು. ಅಥರ್ವನು ಈ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೆಸುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಮಿಪುತ್ರನಾದ ಭೃಗುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾದನು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ ಅಂತರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ.

English Translation

Atharvan first discovered the path of the stolen cattles by sacrifices ; then the bright Sun (Indra) the protector of pious performances, was born ; Atharvan regained the cattle with the help of Usanas son of Kavi ; let us worship Indra who was born to destroy Asuras.

ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು

ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತಂ । ಮರಣ ರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಅರ್ಥವಾ—ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿಯು ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿತ್ತರೂ ಇವನ ವಿಸಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂತತಿಗಳು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ವೇನಃ ಸೂರ್ಯಃ—ಈ ರಬ್ಬಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನಾನಾದ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧಮುಷಿಯು ಗೋವುಗಳ ಅಪಹೃತನಾಗುವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅರ್ಧವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು

ವೃತಸಾಃ—ವೃತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ । ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನು.

ಉಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ—ಕವೇಃ ಪುತ್ರಃ ಉಶನಾಃ ಭೃಗುಃ । ಕವಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಉಶನಸ್ ಎಂಬುವನು. ಇವನಿಗೆ ಭೃಗನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು. ಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಮುಷಿಯು ಹೆಸರು ಮಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ—ಮು ಸಂ. ೧-೫೧-೧೧ ; ೧-೮೩-೫ , ೧-೧೨೧-೧೨ ; ೬-೨೦-೧೧ ; ೭-೨೩-೧೭ ; ಅರ್ಧವೇದ. ೪-೮-೬ , ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೨-೫-೮-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು

ಯಮಸ್ಯ ಜಾತಂ—ಅಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ । ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಪಥಃ—ಪಥಿನ್ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಭಸ್ಯ ಟೀರ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ಪಥ+ಅಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ತಿತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಫಿಪೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತೆ—ತನು ವಿಸ್ತಾರಿ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಸ್ವಂತೀತ್. ತನ್+ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ತತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಿ ತಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿವಾತನ ಪರದಲ್ಲೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುಬಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜನಿ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೆ. ಧಾತು ಕರ್ತರಿ ಲುಚ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಜನ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅನಕ್ಕೆ ದೀಪಜನಬುಧಪೂರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೧) ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ವಿಕನಚನ ತರಬ್ಬ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚ್ಚಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಾದೀರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣ್ ಬಂದರೆ ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕನಚನದ ತ ಸ್ವತ್ವಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಚ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಆಟ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅಜನಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜತ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಿಯೋಃ ಧಾತು. ಭಾದಿ. ಶಬ್ದಕರಣ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತತ್ವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ.

...೨೪೪೪೪...

...೨೪೪೪೪...

ಬಹಿರ್ವಾ ಯತ್ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ ವೃಜ್ಯತೇ ಕೋ ವಾ ಶ್ಲೋಕ-
ನಾಘೋಷತೇ ದಿವಿ |

ಗ್ರಾನಾ ಯತ್ರ ವದತಿ ಕಾರುರುಕ್ಯೈಸ್ತಸ್ಯೇದಿಂದ್ರೋ ಅಭಿಃ-
ತ್ವೇಷು ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಶವನಾಃ

ಬರ್ಹಿಃ | ನಾ | ಯತ್ | ಸು ೨ ಅಪತ್ಯಾಯ | ವೃಜ್ಯತೇ | ಅರ್ಕಃ | ನಾ | ಶ್ಲೋ-
ಕಂ | ಆ ೨ ಘೋಷತೇ | ದಿವಿ |
ಗ್ರಾನಾ | ಯತ್ರ | ವದತಿ | ಕಾರುಃ | ಉಕ್ತ್ಯಃ | ತಸ್ಯ | ಇತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಅ-
ಭಿ ೨ ಸಿತ್ತೇಷು | ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ತುತತ್ಯಾಯ ಶೋಭನಾಪತನಹೇತುಭೂತಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಬರ್ಹಿವಾ ಯದ್ಯದಾ ವೃಜ್ಯತೇ
ಭಿವೃತೇ ಅಧ್ಯಯುಗಣಾ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹ್ರಿಯತೇ | ಅರ್ಕೋ ನಾ ಸ್ತೋತ್ರನಿವ್ವಾದಕೋ ಹೋತಾ ನಾ
ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ನಾಚಂ ದಿವಿ ದ್ಯೋತನಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಯದಾಘೋಷತೇ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ |
ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇ ಗ್ರಾನಾಭಿಷವಾರ್ಧಂ ಪ್ರವೃತ್ತ ಉಪಲೋ ವದತಿ ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಾರುರೂಕ್ಯಃ | ಉಪೋಷಮನುತೇತಃ | ಉಕ್ತ್ಯಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾ ಕಾರುಃ ಸ್ತೋತಾ
ಯಥಾಭಿಮತಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ ತದ್ಭತ್ | ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಸಿತ್ತೇಷ್ಯಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ತಿದೋ
ರಣ್ಯತಿ | ರಮತೇ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಮಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಷು ಸತೀಪ್ತಿದೋ
ರಣ್ಯತಿ | ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಹರ್ಷಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ || ವೃಜ್ಯತೇ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ |
ಅನುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ನಿಸಾತ್ಮೇಯದ್ವಿದಿಹಂತೇತಿ
ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಆಘೋಷತೇ | ಘುಷಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅತ್ರಾಸಿ ಯದಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಸಾ-
ತಸ್ಯಾನುಪಗಾನ್ನಿಘಾತಾಘಾವಃ | ರಣ್ಯತಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಶ್ವನ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ
ಚ | ಅಂತ್ಯನಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ರಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಶ್ವನ್ ||

ಸ್ತುತಿಶವನಾರ್ಥ

ಸ್ತುತತ್ಯಾಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಬರ್ಹಿಃ—ಶವಿತೃನಾದ
ಛರ್ಭವು | ವೃಜ್ಯತೇ ನಾ—ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ತ ನಮನುಬಲ್ಲಾಗಲಿ, | ಅರ್ಕಃ—ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ
ಹೋತೃವು | ಶ್ಲೋಕಂ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಅ ಘೋ-
ಷತೇ ನಾ—ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಗ್ರಾನಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲು | ಕಾರುರೂಕ್ಯಃ ರಸ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ |
ವದತಿ (ನಾ)—(ಪ್ರಿಯವಾದ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ | ತಸ್ಯ ಇತ್—ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ | ಅ ಭಿ

ಪಿತ್ತೇಷು—ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ | **ಇಂದ್ರಃ**—ಇಂದ್ರನು | **ರಣ್ಯತಿ**—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಹರ್ಷಪೂರ್ವಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೀವ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಭಜ್ಜೇದನಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ ಹೋತ್ರವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕ ಕಲ್ಲು ಸ್ತೋತ್ರವಿನಂತೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಬ್ದಮಾಡುವಾಗಲಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ ಸದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಜ್ಞವು ಸಮಾಪಿಸಿತೆಂದು ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Whether the sacred grass is cut for the sacrifice, in order to bring down the blessings, whether the priest recites the sacred hymn in the brilliant sacrifice, whether the stone used to press the soma plant makes a sound like the priest who repeats the hymn, on all these occasions Indra rejoices.

1 ಸ್ತೋತ್ರವಿಧಾನಗಳು

ಬರ್ಹಿ—ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಪರಪದರಗಳಾಗಿ ಹರಡುವರು. ಇದರಮೇಲೆ ಒಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಕರನೆಯ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಕಃ—ನುಕ್ಕನ್ನು (ಮಂತ್ರವನ್ನು) ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವು ಅಥವಾ ಇ. ತ್ವಿಜಮ. ಅರ್ಕ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎದಲಾಗಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನು. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೬ರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕಃ—ಶ್ಲೋಕ ಶಬ್ದವೇ : (ನಿ. ೯-೮) ಶ್ಲೋಕಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು. (ನಿ. ೨ ೨೩).

ದಿವಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಮಾಡಿರುವರು.

ಗ್ರಾವಾ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು. ಗ್ರಾವಾ ಯತ್ರ ವದತಿ ಎಂದರೆ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. **ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತೆ** (ಚು. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿರುವವು.

ಕಾರುಃ—ಮಾಡುವವನು. ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. ಕವಿ, ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಮು. ಸಂ.—೧-೧೮೫-೧೪, ೭-೬೮-೮, ೯-೧೦೩-೨, ೧೦-೮೫-೧, ಎಂಬ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರಗಾರವಾದ **ಕಾರವಃ ಕಾರವೇ, ಕಾರುಂ** ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವು.

ಉಕ್ತೈಃ—ರಸ್ತಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು, ಸುತ್ತಿಕ್ಕು.

ಅಭಿಸಿತ್ತೇಷು—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಮುಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಸು | ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಶ್ವೇನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ

ರಣ್ಯತಿ—ಅಸ್ತದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಸ್ಯತೀತಿ ದರ್ಪಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಶ್ವೇದನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಸೂಚಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಶಬ್ದವ್ರವಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟು, ತನ್ನ ಮೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹರ್ವಾಧ್ವಜಿ ಮಾಡುವನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಾ ||

ವೃಜ್ಯತೇ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್. ಕರ್ಮ ಲಕಾರ ಪರದಕ್ಷಿಣವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ವಾ.ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸವೇರದ (ವೃಜ್ಯ) ಪರದಕ್ಷಿಣವು ದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಕ್ ಸ್ವರವೇ ಸತಿತಿಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ತಿಬ್ಬಿ ತಿಬ್ಬಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ನಿಪಾತ್ಯೇಯದ್ಯದಿಹಂತ—(ವಾ ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಇವುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ತಿದಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ವೇಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ವದಕ್ಷಿ ಯತ್ ಎಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಯ ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಅಘೋಷತೇ—ಘೋಷ ನಿರಬ್ಧಿ. ಧಾತು ಭೃದ್, ಆಮ ಉಸಸರ್ಗ. ಇತ್ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ರಪ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನುಸವೇರದ ಪರದಕ್ಷಿಣ ವು ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ರಪ ಸಿತ್ಯಾನ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರವು (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಕ್ಷಿಣವ ಶಪನುದಾತ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಪರದಕ್ಷಿಣವ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಿಘಾತವೂ (ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಯವು) ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಯತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಸಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯತ್ಯಂಭಂ ಬರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಶ್ರುತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯತಿ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಗ ಧಾತು ಭೃದ್, ರಪ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ವನ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯಾದರೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಪರಸ್ಪ್ರೀಪದಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೂ ರಮ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ

ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಕಾರವು ಅಂದರೆ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರಾದೇಶವೂ ಛಾಂದಸನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಶಾಸನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದೂ ಭ್ವಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾದರೆ ಬಂದಿನಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವನ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಿಕಾರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆನಾದ ದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಘವವಿದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಣ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಿದ್ದನಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಸಿತ್ತೇತು ಎಂಬ ಅತಿಬಾಸ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ನಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಸಾವೀರಿ ನಿಂತತ್ಯುಚನೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಅಸಾವಿ ನಿಂತತಿಃ ಪಳನುಷ್ಪಭಃ ಔಷ್ಣಿಹಪಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯುಷ್ಪಭಾಸ್ತುಚಾಃ ಪ್ರಗಾಥ ಇತಿ | ಅದಿತಃ ಪಡನುಷ್ಪಭಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಧ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ ಉಷ್ಣಿಹಃ | ದಶಮ್ಯಾಧ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಸಂಕ್ತಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾಧ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರಯಃ | ಸೋಡಶಾಧ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ಪಭಃ | ಏಕೋನವಿಂತೀ ಬೃಹತೀ ವಿಂತೀ ಸತೋಬೃಹತೀ | ಅನುವರ್ತನಾದ್ಗೋತಮು ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲಿಂಗಾದವಗಂತವ್ಯಃ || ಅವಿಹೃತಘೋಡರಿಶಸ್ತ ಅದ್ಯಾ ತೃಚಾ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಥ ಘೋಡಶ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ | ಅ ೬-೨ | ಇತಿ || ಅಭಿಷ್ಠ-ವಿಕೇಷೂಕ್ಯೇಷು ತ್ರೇತೀಯಸವನೇಚ್ಚಾವಾಕಸ್ಯೇಮಾನೇವ ತೃಚಾನ್ಯಕಲ್ಪಿಕಾ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ | ಏಹ್ಯಾ ಸ್ಥಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮುನಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವೃತ್ತಿ— ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇವರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣೀಯವು— ಅಸಾವಿ ನಿಂತತಿಃ ಪಳನುಷ್ಪಭಃ ಔಷ್ಣಿಹಪಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯುಷ್ಪಭಾಸ್ತುಚಾಃ ಪ್ರಗಾಥಃ ಎಂದಿರುವವು ಎಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಠಪ್ಪಭಂವಸ್ಸಿನವು, ಎಂದರೆ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಉಷ್ಣಿಹಂವಸ್ಸಿನವು; ಹತ್ತ ರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಸಂಕ್ತುಭಂವಸ್ಸಿನವು, ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂವಸ್ಸಿನವು, ಹದಿನಾರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಪುಷ್ಪಭಂವಸ್ಸಿನವು, ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಬೃಹತಃ ಭಂವಸ್ಸು; ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಸತೋಬೃಹತೀಭಂವಸ್ಸು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯ. ಇಂದ್ರನು

ದೇವತೆಯು. ಸೂಕ್ತವಿಸಿಯೋಗವು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಅವಿಹೃತಸೋಡಶಸ್ತಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಬುಕ್ಕುಗಳು (ಎರಡು ತೃಚಗಳು) ಸ್ತೋತ್ರೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ ಸೋಡಶ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಾನುರೂಪಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಠವಹಡಹಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ತೃತೀಯಪನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಬುಕ್ತಿಜನು ಉಕ್ತಶಸ್ತಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ತೃಚಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ವಿಹ್ಯೂಷಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

• ಸೂಕ್ತಮಂತ್ರ •

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೪

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೪ ॥

॥ ಅವ್ಯಕ್ತ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೫, ೬, ೭ ೮ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬುಕ್ತಿಯಂತ್ರಿ— ೨೦ ॥

॥ ಬುಕ್ತಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಶಾಗಣಃ ।

॥ ವೇದತಾ—ಇಂದ್ರಃ ।

೧) ಧಂದಃ—೧-೬ ಅನುವಾಕಃ । ೭-೯ ಬುಕ್ತಿತಃ । ೧೦ ೨೨ ಪಂಕ್ತಿಃ । ೧೩-೧೫.

ಗಾಯತ್ರೀಃ । ೧೬-೧೮. ತ್ರಿಸ್ವರ್ಗಃ । ೧೯. ಬೃಹತೀಃ । ೨೦. ಸತೋ
ಬೃಹತೀಃ ॥

೨) ಸಂಪಿಡಾಶಾಃ ॥

ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ಶವಿಷ್ಠ ಧೃಷ್ಟವಾ ಗಹಿ ।

ಆ ತ್ವಾ ಪೃಣಕ್ಷ್ವಿಂದ್ರಿಯಂ ರಜಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ॥೧॥

ಸದಸಾಕೇ

ಅಸಾವಿ | ಸೋಮಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಶವಿಷ್ಠ | ದ್ವಷ್ಟೋ ಇತಿ | ಆ | ಗಹಿ |

ಆ | ತ್ವಾ | ಪೃಣಕ್ತು | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ರಜಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ನ | ರಶ್ಮಿಃ ಭಿಃ ||೧||

ಸಾರಸಾಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸೋಮ ಅಸಾವಿ | ಅಭಿಷುತೋಽಭೂತ್ | ಹೇ ಶವಿಷ್ಠಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ಅತಃ ಏವ ಧೃಷ್ಟೋ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಯಿತರಿಂದ್ರ ಆ ಗಹಿ | ದೇವಯಜನದೇಶಮಾಗಚ್ಛ | ಆಗತಂ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಸೋಮಸಾನೇನೋತ್ಪನ್ನಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಾ ಪೃಣಕ್ತು ಆಪೂರಯತು | ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಃ ಪೂರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಶವಿಷ್ಠ | ಶವಸ್ವಿ ಇಬ್ಬಾದಿಷ್ಠನಿ ವಿಸ್ತೃತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘತಾಭಾವಃ | ಗಹಿ | ಗಮೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕ-ಲೋಪಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ಯಾ ಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧವತ್ತ್ವಾದ್ವೇರ್ಲುಗಭಾವಃ || ೧ ||

| ರಶ್ಮಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ |

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ಅಸಾವಿ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಶವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ | ದ್ವಷ್ಟೋ - (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) ಶತ್ರುವನ್ನು ಮರ್ಧನ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಆಗಾಹಿ—(ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ಬರುವುದು | (ನಿನ್ನನ್ನು) ಇಂದ್ರಿಯಂ—(ಸೋಮರಸವಾನಂದದ ಲಭಿಸಿದ) ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವು | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ | ಸೂರ್ಯೋ ನ—ಸೂರ್ಯನು ತುಂಬುವಂತೆ, | ಅ ಪೃಣಕ್ತು—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. |

ಮ. ೫

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶತ್ರುರನುವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ, ಸೋಮರಸವಾನಂದದ ಲಭಿಸಿದ ಪ್ರಬಲವಾದ ರಶ್ಮಿಯು ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

O Indra, the Soma has been expressed for you, mightiest and brave Indra, come (to our sacrifice), may strength inspired by Soma libations, fill you as the Sun fills the firmament with his rays.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶವಿಷ್ಯ—ರವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳ
ಭೃಗೋ-ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಯಿತಃ | ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ಭವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವವನು, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯು
ಇಂದ್ರಿಯಂ—ವೀರ್ಯ, ಬಲ.

ರಜಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ರಜಸೀ) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೨)
 ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ನ—ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಎಂಬ ಉಪನಾಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ದ್ವೈಕರೂಪಕ್ರಿಯಾ

ಶವಿಷ್ಯ—ರವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದವನೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅತಿಶಾಯನೇತಮವಿಷ್ಯನೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇವ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರವಃ ಅಂದರೆ ಬಲ. **ಅಸ್ಮಯಾನೇಧಾ**—ಎಂಬುವುದರಿಂದ ವಿಸ್ತೃತಪ್ರಯ ಬಂದಾಗ ರವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ರವಸ್ವಿನ್+ಇತ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ **ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬) ವಿನಮತುತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇತ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ರವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸ್ವಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ರವಸ್+ಇತ್ಯ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. **ಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಅಂಗದ, ಟಿಗೆ ಇತ್ಯನ್, ಇನುಸುನ್, ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಕ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶವಸ್ ಎಂಬುದು ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಿಷ್ಯ ಎಂಬುದು ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂಬ ನಿಸೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸೇಧಸ್ಯರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಹಿ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು, ಭೃದಿ. ಲೋಪಿ ಸ್ವರಾಧ್ಯನುಸ್ವರಸ್ಯೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಬಂದರೆ ಗಹ+ಹಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ ಭೃದಿಯಾದುದರಿಂದ ರಪ್ಪಾಕರಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಕ್ಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿಸದ್ಧವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ರಪ್ಪಾ ನಿಸ್ತುತ್ಕವಾಗಿ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ **ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಅದೇಶಕ್ಕೆ ಅತಿತ್ಯ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ದುತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗಮಿಸ ಅನುನಾಸಿಕವಾಗ ಮಹಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಗ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತೋರ್ಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾಭಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಸಮಾನಾರ್ಥಯುತವಾದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿ ಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಳಪಟ್ಟಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದಿನಾದಿವ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನಿಗಲ ೬ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳು ವಿಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕ ಲೋಕವು ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಹಿಲೋಕಪಥ ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ

ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಮಕಾರ ವಿದ್ವಂತೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿದ್ದರಿಂದ ಹಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಇಂದ್ರಮಿಧ್ಧರೀ ವಹತೋಽಪ್ರತಿಧ್ಯಸ್ವ ಶವಸಂ ।

ಋಷೀಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರುಪ ಯಜ್ಞಂ ಚ ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೧ ||

|| ೧ ||

ಇಂದ್ರಂ । ಇತ್ । ಹರೀ ಇತಿ । ವಹತಃ । ಅಪ್ರತಿಧ್ಯಸ್ವ ಶವಸಂ ।

ಋಷೀಣಾಂ । ಚ । ಸ್ತುತೀಃ । ಉಪ । ಯಜ್ಞಂ । ಚ । ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೨ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯ ||

ಅಪ್ರತಿಧ್ಯಸ್ವ ಶವಸಂ ಕೇನಾಪ್ಯಪ್ರತಿಧರ್ಷಿತಬಲಂ । ಅಹಿಂಸಿತಬಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಇಂದ್ರಮಿಂದ್ರ-
ಮೇವ ಋಷೀಣಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಮಾನುಷಾಣಾಮನ್ಯೇಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರ್ಯಜ್ಞಂ
ಚ ಹರೀ ಅಶ್ವಾವುಪ ವಹತಃ । ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪಯತಃ । ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಸ್ತುವಂತಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ
ಯಜಂತೇ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರೇಂದ್ರಮಶ್ವಾ ಪ್ರಾಪಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಾನುಷಾಣಾಂ । ಮನೋರ್ಜಾತಾವಿತಿ
ಮನುಶಬ್ದಾದಿೞ್ ಸುಗಾಗಮಶ್ಚ || ೨ ||

ಪ್ರತಿಧ್ಯಾಸಾರಃ

ಅಪ್ರತಿಧ್ಯಸ್ವ ಶವಸಂ— (ಯಾರಿಂದಲೂ) ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಪಂಕ್ತಮವುಳ್ಳ ।
ಇಂದ್ರಮಿತ್—ಇಂದ್ರನನ್ನೇ । ಋಷೀಣಾಂ— (ವಸಿಷ್ಠಾದಿ) ಋಷಿಗಳ । ಚ—ನುತ್ತು । ಮಾನುಷಾಣಾಂ—
(ಇತರ) ಮಾನವರ । ಸ್ತುತೀಃ— ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೂ । ಯಜ್ಞಂ ಚ— ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಕೂಡ । ಹರೀ—(ಅವನ)
ಕುದುರೆಗಳು । ಉಪ ವಹತಃ—(ಅವನನ್ನು) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಸಿಪ್ತಾದಿ ಪುಷ್ಕಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಾನವರೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ

English Translation

May his horses bear Indra of irresistible prowess to the praises and sacrifices of Rishis and men

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಮಯಗಳು ||

ಅಪ್ರತಿಧ್ವಂಸ್ಯಶವಸಂ — ಅಪ್ರತಿಹತಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ | ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಬಲಂ |
ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾನುಷಾಣಾಮ್—ಮನೋರ್ಜಿತಾವಚ್ಯಾತ್ ಪುಕ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಮನು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಚ್, ಯತ್, ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಅವುಗಳು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸುಕಾಗಮನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಜಾತಿರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆ ಮೇಲಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಮನು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪುಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಮನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾನ್ಯಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ಯ. ಚಾಮಾದೇಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನುಷಸಂದೇಹದ ಮೇಲೆ ಪಷ್ಠೀಬಹುವಚನ ಆಮ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ದ್ರಸ್ಯನದ್ಯಾಪೋನುಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಿಗೆ ಸುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨) ನಾಮ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧) ರೇಫಸಕಾರಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವಬಂದಿದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ತಿಷ್ಠ ವೃತ್ರಹನ್ಸ್ರಥಂ ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ ।

ಅರ್ವಾಚೀನಂ ಸು ತೇ ಮನೋ ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನನಾ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ತಿಷ್ಠ | ವೃತ್ರಹನ್ | ರಥಂ | ಯುಕ್ತಾ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಹರೀ ಇತಿ |

ಅರ್ವಾಚೀನಂ | ಸು | ತೇ | ಮನಃ | ಗ್ರಾವಾ | ಕೃಣೋತು | ವಗ್ನನಾ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃತ್ರಹನ್ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತರಿಂದ್ರ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠ | ಆರೋಹ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ಹರೀ
ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಾ ರಥೇಽಸ್ಮಾಭಿಯೋಚಿತಾ
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ರಥಮಾತಿಷ್ಠ | ತೇ ಮನಸ್ಸದೀಯಂ ಮನಶ್ಚ ಗ್ರಾವಾಭಿಷವಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಸಾಷಾಣೋ
ವಗ್ನನಾ ವಚನೀಯೇನಾಭಿಷವಶಬ್ದೇನಾರ್ವಾಚೀನಮಸ್ತದಭಿಮುಖಂ ಸು ಕೃಣೋತು | ಸುಷು
ಕರೋತು || ಯುಕ್ತಾ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವಗ್ನನಾ | ವಚೀರ್ಗಶ್ಚ | ಉ. ೩-೩೩ | ಇತಿ
ನುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಗೌರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ || ೩ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹನ್—ವೃತ್ರನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ರಥಂ—(ನಿನ್ನ) ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠ—ಹತ್ತಿಕೊ |
ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುಮರೆಗಳು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದೊಡನೆ | ಯುಕ್ತಾ—
(ರಥದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ) ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟವೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಗ್ರಾವಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನ
ಹಿಂಡತಕ್ಕ) ಕಲ್ಲು | ವಗ್ನನಾ—ಇಂಪಾದ ಹಿಂಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ | ಅರ್ವಾಚೀನಂ—(ನಮ್ಮ)ತಭಿಮುಖ
ವಾಗಿ | ಸುಕೃಣೋತು—ಜಿನ್ನಾಗಿ (ತಿರುಗುಸಂತೆ) ಮಾಡಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುಮರೆಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟೆವೆ.
ಆ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲು ಅದರ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿನ್ನ
ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರುಗುಸಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

O Slayer of Vritra, ascend your chariot, for your horses have been harnessed by our prayer. May the Soma-pressing stone by its sound attract your mind towards us.

೧ ನಿಶ್ಚಯವಿಷಯವು

ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ— ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು, ಎಂದರೆ ಉ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ೪ ನೇ ಪುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು—ಯೋಜಾನ್ವಿಂದ್ರತೇ ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವವಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅರ್ನಾಚೀನಂ— ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ

ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನುನಾ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುತ್ತಿರುವವು. ಆ ಶಬ್ದವು ನಿನಗೆ ಕೇಳಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲೆಂದು ಮುನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು

ಷ್ಠಾಕಶ-ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಯುಕ್ತಾ—ಯುಜ್ಞಾ ವೀಣೆಗೆ. ಧಾತು ಇದರ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಯುಜ್ಞ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚೋಃಕೌಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯವೂ ಖಿರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವವೂ ಬಂದಿದೆ. ಕೃತಂತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ನಿವಕ್ತನಾದಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಪುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ

ವಗ್ನುನಾ—ವಚ ಸಂಭಾಷಣೆ ಧಾತು. ವಚೇರ್ಗತ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨.೧೩) ವಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಸು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚೋನಾಸ್ತಿಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಮರ್ತ್ಯಂ ಮದಂ ।

ಶುಕ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾಭ್ಯಕ್ಷರನ್ಧರಾ ಋತಸ್ಯ ಸಾದನೇ ॥ ೪ ॥

೨. ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಂ । ಇಂದ್ರ । ಸುತಂ । ಪಿಬ । ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ । ಅಮರ್ತ್ಯಂ । ಮದಂ ।

ಶುಕ್ರಸ್ಯ । ತ್ವಾ । ಅಭಿ । ಅಕ್ಷರನ್ಧರಾ । ಧಾರಾಃ । ಋತಸ್ಯ । ಸದನೇ ॥ ೪ ॥

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುತಮಭಿಷುತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ಕೇದ್ಯಶಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಮದಂ ಮದಕರಂ ಅಮರ್ತ್ಯಮಮಾರಕಂ | ಸೋಮಪಾನಜನ್ಯೋ ಮದೋ ಮದಾಂತರವನ್ನಾರಕೋ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸದನೇ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ ದೀಪ್ತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಧಾರಾಸ್ತಾನುಭ್ಯಕ್ಷರನ್ಧರಾ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಂಚಲಂತಿ | ತ್ವಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂವಂತಿ | ಸ್ವಯಮೇವಾಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯತಬ್ಬಾದಿಷ್ಯನಿ ಜ್ಯ ಚ | ಪಾ. ೫-೩-೬೧ | ಇತಿ ಜ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಕ್ಷರನ್ಧರಾ | ಪುರ ಸಂಚಲನೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಬ್ಧಃ || ೪ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸುತಂ—ಹಿಂಡಿರುವುದೂ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದೂ | ಮದಂ—ಮದ (ಹರ್ಷ)ವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ—(ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥದಂತಲ್ಲದೇ)ಮಾದಕವಲ್ಲದ್ದೂ ಆದ | ಇಮಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಕುಡಿ. | ಋತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಸದನೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ (ಇರತಕ್ಕ) | ಶುಕ್ರಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಧಾರಾಃ—ಪ್ರವಾಹಗಳು | ಅಭ್ಯಕ್ಷರನ್ಧರನ್—(ನಿನ್ನ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ |

೨. ಛಾಂ. ಭಾ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದೂ, ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದರೆ ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥಗಳಂತಲ್ಲದೆ ಅಮಾರಕವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿಕ್ಕುವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದ ಈ ಸೋಮರಸದ ಪ್ರವಾಹಗಳು ನಿನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವನ್ನು ಕುಡಿ.

English Translation

Indra, drink this excellent, immortal and exhilarating Soma-juice. In this house of sacrifice the streams of brilliant Soma are flowing towards you.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಜೈಷ್ಠಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, excellent.

ಅಮರ್ತ್ಯಂ— ಮರಣರಹಿತವಾದ, ಯಾವವಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ, immortal.

ಮದಂ—ಮದಿಕರಂ | ಸಂತೋಷನನ್ನಂಟುಮಾಡುವ, ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವ, exhilarating.

ಶುಕ್ರಸ್ಯ— ಶುಕ್ರವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು (ಸಿ ೨-೨೮) ಶುಕ್ರರಬ್ಧಕ್ಕೆ-ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇ-ಜ್ವಲಂತಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು (ಸಿ. ೮-೧೧) ಈ ಸುಕ್ತಿಸ್ತಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಮಾಸನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ನೀರು ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವು ಎಂದರ್ಥವು.

ತ್ವಾಂ ಅಭ್ಯಕ್ಷರನ್— ತ್ವರ ಸಂಚಲನೇ | ನಿನ್ನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೆಂಡುಬರುತ್ತಿರುವುದು ನಿನಗಾಗಿ ಈ ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹೆಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ರಸವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದರ್ಥವಾಯಿತು.

ಯತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ರೂಪಿಯಿರುವುದು ಋತವೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಋತಸ್ಯ ಸಾವನೇ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞನು ನಾನಾಡುವ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಾ

ಜೈಷ್ಠಮ್—ಪ್ರಶಸ್ತ ಶಬ್ದವೆಂದರೆ ಅತಿಶಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನೌ ಪಾ ಸೂ. ೫-೨-೨೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಟನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಯ ಶ್ರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೬೦) ಅಪಾದೀ ಗುಣವಚನಾದೇವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾದಿಯೆಂಬುದು ಅನುನೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲೆರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರ ಎಂಬ ಅದೇರವು ಬರುತ್ತದೆ ಜ್ಯಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೫-೨-೬೧) ಇಷ್ಟನ್ ಈಯಸುನ್ ಸರದಲ್ಲೆರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯ ಎಂಬ ಅದೇರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಯಾಽಽಸ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರಾಸ್ತಾನಗತೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾರ್ಚ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೬೨) ಇಪಾದಿಗುಣ ಪರದಲ್ಲೆರುವಾಗ ಏಕಾಶಾನ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನು ತದ್ವಿತ್ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಪಗಳಿಗೂ ಬಾಧಕವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ. ಗುಣಬಂಧರ ಜೈಷ್ಠ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತಂ—ಸುಖ ಅಭಿಷವೆ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಬ—ಪಾ ಪಾನೆ. ಧಾತು ಭೃಾದಿ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಪಿಬ ಎಂಬುದು ಆದಂತವಾದ ಆದೇಶ. ಅದುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. **ಅತೋಗುಣೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ (ಸುತಂ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಬಂದಿದೆ.

ಅಕ್ಷರನ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೆ ಧಾತು ಭೃಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಙ್‌ಲಙ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಙ್ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುವಚನದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪವಾದರೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬಕಾರಕ್ಕೂ, ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಗುಣೆ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪವಾದರೆ ಉಕ್ತರೂಪವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ತಿಬ್ಬಿತಿಬ್ಬಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾ—ತ್ವಾಮ್ | ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೩) ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದ್ ಶಬ್ದ ಗಳಿಗೆ ತ್ವಾ ಮಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. || ೪ ||

ಸಂ. ಕಾ. ೧. ೧.

ಇಂದ್ರಾಯ ನೂನಮರ್ಚತೋಕ್ಥಾನಿ ಚ ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾ ಅಮತ್ಸುರಿಂದ್ರೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ನಮಸ್ತತಾ ಸಹಃ || ೫ ||

ಪದ ೫೩ ಕೆ.

ಇಂದ್ರಾಯ | ನೂನಂ | ಅರ್ಚತ | ಉಕ್ಥಾನಿ | ಚ | ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ | ನಮಸ್ತತ | ಸಹಃ || ೫ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಋತ್ವಿಜ ಇಂದ್ರಾಯ ಒಂನಂ ಪ್ರಪಮರ್ಚತ | ಪೂಜನಂ ಕುರುತ | ಏತದೇವ ಸ್ವಷ್ಟೀ-
ಶ್ರಿಯತೇ | ಉಕ್ತಾನ್ಯಪ್ರಗೀತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಬ್ರವೀತನಿ | ಬ್ರೂತ | ಸುತಾ ಅಭಿಷುತಾ
ಇಂದವಃ ಸೋಮಾರ್ಹಾಮತ್ಸುಃ | ಆಗತಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಮತ್ತಂ ಕುರ್ವಂತು | ಅನಂತರಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಪ್ರಶಸ್ತಮಂ ಸಹಃ ಸಹಸ್ವಿನಂ ಬಲವಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯತ | ನಮಸ್ಕುರುತ || ಬ್ರವೀತನಿ |
ಬ್ರವೀತೇಲೋಗಿತಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇತಿ ತನಬಾದೇಶಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಛಂದಸಃ
ಸ್ವಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಙ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯದ್ವಿಧಭಾವಃ | ನಮಸ್ಯತ | ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜ
ಇತಿ ಕೃತ್ | ಸಹಃ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾತ್ವ ವಕ್ತವ್ಯಃ | ಸಾ ೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಮತ್ತರ್ಥೀಯಸ್ಯ
ಲುಕ್ || ೫ ||

ಪ್ರತಿ ಪೂರ್ವ

ಇಂದ್ರಾಯ— (ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ನೂನಂ—ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ | ಅರ್ಚತ—
ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ | ಉಕ್ತಾನಿ ಚ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಬ್ರವೀತನಿ—ಸರಿಸಿರಿ |
ಸುತಾಃ—ಹಿಂದಿರು | ಇಂದವಃ—ಸೋಮರಸಗಳು | ಅಮತ್ಸುಃ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಮತ್ತೂ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಲಿ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೇಮನೂ | ಸಹ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ನಮಸ್ಯತ—ವಂದಿಸಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಶ್ವ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸರಿಸಿರಿ ಹಿಂದಿರು ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಅತ್ಯಂತ
ಪ್ರೇಮನೂ ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಂದಿಸಿರಿ.

English Translation

Offer worship quickly to Indra ; recite hymns in his honour ; let the
distilled Soma drops exhilarate him , adore his great strength.

“ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ” |

ಸುತಾಃ ಇಂದವಃ—ಹಿಂದಿರು ಸ್ವಪದಪಲ್ಲಭ್ಯ ಸೋಮರಸಗಳು.

ಅಮತ್ಸುಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಸಹಃ—ಅತಿರಮವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವು excellent or superior strength,

ನಮಸ್ಯತ—ವಂದನೆಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರವೀತನ—ಬ್ರೂಯ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಧ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. **ಲೋಟೋ ಲಬ್ಜತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ಜದ್ವಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಬ್ಜನಲ್ಲಿ ಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ತಸ್ಯ ಸ್ವಮಿಪಾಂ ತಾಂತಂ ತಾಮಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರೂ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ, **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ತಸ್ಯತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ ಎಂದರೆ ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಪ್, ತನಪ್, ತನ ಧನ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತನಪಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಿತ್ಯವು ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬ್ರುವತುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಂದು ಅಪಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುತ್ಸುಃ—ಮೂಲ ಹರ್ಷ. ಧಾತು ದಿವಾದಿ. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂದಭೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ೩-೪-೨೫ನ ರ್ವಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಿಚಿಚ್ಯಸ್ತ ನಿದಿ-ಭ್ಯಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲುಜ್ ಸಂಬಂಧಿ ರ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಹುವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಈಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನುದ್+ಸ್+ಉಸ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಿಚಿಗೆ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಆಗಮವಾಸ್ತಮನಿತ್ಯಮ್** (ಪರಿಭಾಷಾ ೯೫) ಆಗಮವಿಧಾನಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗನುನಾದುದರಿಂದ **ಆರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೀಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬ ತದ್ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬರಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ಯ ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸ್ಥಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯತೆ—ನಾಮಧಾತು **ನಮೋವರಿವತ್ಪ್ರಿತ್ಯಜಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ರ್ವುಪೈರ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಕರಣೆ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರಣವೆಂದರ ಕ್ರಿಯಾ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿರೇಷದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಪೂಜಾ, ವರಿಚಾರ್ವಾ, ಆರ್ಚನೇವೆಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಮಸ್, ವರಿವಸ್, ಚಿತ್ರವ್ ರ್ವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಚ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಚಂತವಾದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವನ್ನೇಕರೂಪವಾಗಿ ೬-೧೦-೨೬ ಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ ಎಂಬಾದೇಶವು ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸ್ಥಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಹಃ—ಬಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಹನ್ ರ್ವುನಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನು ಉಕ್ತವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಮತ್ಸರ್ಥೇ ಮಾಸತನ್ಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೭೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಲಾಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ** (ಪಾ. ೨) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಏತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅದು ಉಕ್ತವನು) ವಿರುತವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದರರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. **ಯಃ ತಿಷ್ಠತೆ ಸಃ**

ಲುಪ್ಯಮಾನಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯೀ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲುಪ್ತವಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು. || ೫ ||

ಸಂಸ್ಕೃತಾಭ್ಯಾಸಃ

ನಕಿಷ್ಟ್ವದ್ರಥೀತರೋ ಹರೀ ಯದಿಂದ್ರ ಯಚ್ಛನೇ |

ನಕಿಷ್ಟ್ವಾನು ಮಜ್ಞನಾ ನಕಿಃ ಸ್ವತ್ವ ಆನಶೇ || ೬ ||

ಸಮಾಸಃ

ನಕಿಃ | ತ್ವತ್ | ರಧಿಃ | ತರಃ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಯಚ್ಛನೇ |

ನಕಿಃ | ತ್ವಾ | ಅನು | ಮಜ್ಞನಾ | ನಕಿಃ | ಸ್ವ | ಅರ್ದ್ವಃ | ಆನಶೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಹರೀ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜನವತ್ಸಾ ಯಚ್ಛನೇ ರಥೇ ಯೋಜಯಿಸಿ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವತ್ಪೋನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಥೀತರೋಽತಿಶಯೇನ ರಥವಾನ್ ನಕಿಃ | ನಾಸ್ತಿ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಿಾದ್ಯಗಶ್ಚ-ಯುಕ್ತರಥಾಭಾವಾತ್ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮಜ್ಞನಾ | ಬಲನಾಮೃತತ್ | ಬಲೇನ ಸದ್ಯಶೋಽಪಿ ನಕಿಃ | ನ ಹ್ಯಸ್ತಿ | ಸ್ವಶ್ಚಃ ಶೋಭನಾಶೋಽನ್ಯಶ್ಚ ತ್ವಾಂ ನಕಿರಾನಶೇ | ನ ಸ್ವಾಸ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಾಶ್ಚ-ಯೋರಸಾಧಾರಣತ್ವಾದಿಂದ್ರಸದ್ಯಶೋ ಬಲವಾನಶ್ವವಾನ್ ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್ ಯುಷ್ಮತ್ಪತ್ತತಪ್ತುಃಷ್ವಂತಃಸಾದಮಿತಿ ಪತ್ತಂ | ರಥೀತರಃ | ಅತಿಶಯೇನ ರಥೀ | ತರಪೀದ್ರ-ಥಿನಃ | ಸಾ. ೬. ೨. ೮-೧ | ಇತಿ ಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಅನಗ್ರಹಸಮಯೇ ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯಚ್ಛನೇ | ಯಮೇವ್ಯಕ್ತಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸ್ವಶ್ಚಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುಪಾತ್ತಂ | ಧ್ಯೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾ ದ್ಯುಪಾತ್ತತ್ವಂ | ಆನಶೇ | ಅಶೋಕೇಶ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ನುಟಃ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಇಂದ್ರ—ಎಚ್ಚೆ ಇಂದ್ರನೇ, | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಹರೀ—ಹರಿಗಳೆಂಬ ಸಿಂಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ಯಚ್ಛನೇ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ (ಅಗ) | ರಥೀತರಃ—ಸಿನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಸಾರಥಿಯು | ನಕಿಃ

ಇಲ್ಲಿವೇ ಇಲ್ಲಿ. | ತ್ವಾ— ನಿನ್ನನ್ನು (ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು) | ಮಜ್ಞನಾ— ಬಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾನನಾದವನೂ | ನಕಿಃ— ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. | ಸ್ವಶ್ವಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಇತರಾರೇ ಆಗಲಿ | ನಕಿಃ ಆನಶೇ— ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆಹಾಕಿ ಓಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

|| ಭ.ವಾ.ಧ. ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹರಿಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಸಾರಥಿಯು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಸದ್ವಶವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹಾಕಿ ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation

Indra, when you harnessed your horses there is no better charioteer than you ; no one is equal to you in strength ; no one although possessed of good horses has surpassed you.

ನಿಕೇಶವಿಸಂಯಗು

ನಕಿಃ—ಓಕಂ ನುಕಂ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವಪದಸಮ್ಮಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಕಿಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಥೀತರಃ—ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು.

ಮಜ್ಞನಾ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಞನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವು, ಶಕ್ತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವಶ್ವಃ—ಶೋಭನಾಶ್ವಯುಕ್ತಃ | ಶ್ರುತವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ನ ಆನಶೇ—ನ ಸ್ಪಾಶ | ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್—ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದು ಭೇದ. ನಕಿಃ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ಅವ್ಯಯ. ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತ್ಸಂಪ್ರಸಂಗತಃ ಸಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಸಾದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಯುಷ್ಮತ್ಚ್ಚಬ್ದದ ಆದೇಶಗಳು, ತತ್, ತತ್ಸಂಪ್ರಸಂಗತಃ ಶಬ್ದಗಳು ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶವು (ಸತ್ವ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಂ, ತ್ವತ್, ತ್ವಾ, ತಿ, ತವ ಎಂಬವುಗಳೇ ಯುಷ್ಮದಾದೇಶಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವತ್ ಎಂಬ ತಾದಿ ಆದೇಶವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ಸತ್ವಬಂದಾಗ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ವನಾಷ್ಟ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತ್ವಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ

ರಥೀತರಃ—ಅತಿಯೇನ ರಥೀ (ರಥವಾನ್) ರಥೀತರಃ ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಸುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಥೀ. ರಥರಬ್ಧದ ಮೇಲೆ ನುತ್ಪರ್ಗದಲ್ಲಿ **ಅತ ಇನಿತನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಒಂದರಿ **ಯಸ್ಯೇತಿಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪವಾದರಿ ರಥೀ ಎಂಬುದು ನಾಂತರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅತಿರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಿನ್+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ **ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಕದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಈದ್ರಧಿನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬—ಪಾ. ೧) ರಥಿನ್ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಘ ಸರವಕ್ಷರವಾಗಿ ಈಕಾರಂತಾ ದೇರವು ಬರುತ್ತದೆ. **ತರಪ್ ತಮಪ್ ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಘ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. ರಥಿ+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘ ಸರವಕ್ಷರವುರಿಂದ ಈಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಲುಘನವಿದೆ. ಆದರೆ ಈತ್ರವು ಅಸ್ತಿತ್ವ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕತವಾದುದರಿಂದ ನಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದರೆ ಸ್ವನಃ ಸರ್ವಗೋರ್ಭರೂಪವಾದ ಏಕಾದೇರವು ಬರಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ನಲೋಪವಾದಿನಮೇಲೆ ಇಕಾರಕ್ಕೇ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರ್ತಸ್ತವು ರ್ತುತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಛಂದಸವಾದ ಪ್ರಸ್ತುತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಛೇ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ರಸ್ಯ ನದಿ. ಭೃದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಮಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಕದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರನ್ ಸರವಕ್ಷರವಾಗಿ ಇಷಗಮಿ **ಯಮಾಂ ಛಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಅಧವಾ ದಾಷ್‌ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಸಾಘಾ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಚ್ಛ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಸರಸ್ವ್ಯಪದಿಯಾದುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನೇಕದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಟ್ ನುಭ್ಯಮಪುರುಷೈಕನಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತ್ಯಃ—ರೋಧನಾ ಅಪ್ತೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವತ್ಯಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. **ನಜಾಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಎಂಬುದರ ಸರವಕ್ಷರವು ಅಪ್ತರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಸ್ತವಾದರಿ, **ಅದ್ಯು-ದಾತ್ತಂ ದ್ಯೌಚ್ಛಾಭಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಸುಪನ ಸರವಕ್ಷರವು ದ್ಯೌಚ್ಛವಾದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ವಸವು ಭಂಸಿಸಲ್ಲಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರಪದಾನ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರಸೇ ಇರುತ್ತದೆ. **ಅಶೂಘ್ರಸಿ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶ್ವಶಬ್ದವು ಕ್ರಸ್ತಂತವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ಯೌಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸು ಎಂಬುದರ ಸರವಕ್ಷ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ರ್ತವಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು ನಜಾಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಶ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಅನುದಾತ್ವೇತ್. ಲಿಟ್ ಸ್ವಧನುಪುರುಷೈಕನಚನ ವಿಕಲ್ಪವಾದಿದಾಗ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಪಸ್ತುರ್ಮಾ ಯೋರೇಶಿರೇಚ್** (ಪಾ. ೩-೪-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

ಏಶ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೆಲಾದಿತೇಷ ಬಂದರೆ ಅ+ಆಶ್+ಎ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅತೆ ಆದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತೋಗುಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದರೆ ಅಶ್ನೋತೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಅಭ್ಯಾಸದ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರುವ ಅಶೂಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅನಲೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

• ಸ್ತೋತ್ರೋಕ್ತಂ •

ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ವಸು ಮರ್ತಾಯ ದ್ವಾರುಷೇ ।
ಈಶಾನೋ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ ॥ ೭ ॥

೪೩೪೩

ಯಃ । ಏಕಃ । ಇತ್ । ವಿ ೨ ದಯತೇ । ವಸು । ಮರ್ತಾಯ । ದ್ವಾರುಷೇ ।
ಈಶಾನಃ । ಅಪ್ರತಿ ೨ ಸ್ಠುತಃ । ಇಂದ್ರಃ । ಅಂಗ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷೂಕ್ಯೇಷು ತೃತೀಯಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನೋ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತ ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತುಚಃ । ಏಹ್ಯಾಚ್ಛಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ । ಸಖಾಯ ಅಶಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ । ಅ. ೭-೪ । ಇತಿ ॥ ಮಹಾವ್ರತೇಽಸಿ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯ ಔಷ್ಣಿಹತ್ಯಚಾರೀತಾನಯಂ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ । ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈತೇ । ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತ ಆ ಯಾಹ್ಯದ್ವಿಭಿಃ ಸುತಂ । ಐ. ಬ್ರಾ. ೫. ೨-೫ । ಇತಿ ॥

ಯ ಇಂದ್ರ ಏಕ ಇತ್ ಏಕ ಏವ ದಾಶುಷೇ ಹವಿದ್ರತೃವತೇ ಮರ್ತಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಸು ಧನಂ ವಿದಯತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ದದಾತಿ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ
ಸರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದತಃ | ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರನಿಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತಃ ಸ್ಯಾಮಿ ಭವತಿ || ವಿದಯತೇ | ದಯೆ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು | ಶಪಃ ಸಿತ್ತಾದನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ತಿಷ್ಠತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಕೂಯತೇ ಶಬ್ದೃತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ | ಪಾರಸ್ಯರಾದೇರಾಕೃತಿ
ಗಣತ್ಯಾತ್ಮರ್ಥ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ಯಾತ್ಮತ್ವಂ | ನ ಇಮಾಸೇಽಯಂ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ

ಯಃ--ಯನ ಇಂದ್ರನು | ಏಕ ಇತ್ ಏವೈವೇ | ದಾಶುಷೇ--(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ
ಮರ್ತಾಯ--ಮಾನಸನಿಗೆ | ವಸು--ಧನವನ್ನು | ವಿದಯತೇ--ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೇ | (ಸಃ--
ಅಂತಃ) | ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ--ವಿಶೇಷಧನಚನವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ--ಇಂದ್ರನು | ಅಂಗ--ಜಾಗ್ರತೆ | ಈಶಾನಃ-
(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಒಡೆಯನಾಗುತ್ತಾನೆ |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಾನಸನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು
ಯಾರಿಂದಲಿ ಅವನು ವಿಶೇಷಧನಚನವಿಲ್ಲದಿರುವನೂ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದವನೂ ಅದ
ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರೂ ಅಗಲಾರರು. ಇದು ಒಂದೇ

English Translation

He who alone quickly bestows wealth upon the man who offers him
oblations is the undisputed sovereign Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗು

ಅಘಿಪ್ಪನಸಹದಯೇ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛೇದಿಯು ತೃತೀಯಸನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿ-
ದಯತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರುಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬಹುದೆಂದು ಅದ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಏಹ್ಯಾಪು ಎಂಬ ಏಂದದಲ್ಲಿ ಸಖಾಯ ಆಶಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ
ಇದ್ವಿದಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವು. (ಅ. ೭-೮) ಮಹಾಪ್ರತದ್ವಯೋ ಕೂಡ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
ರಪ್ರಮಂತ್ರಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪರಿಶಬೇಕೆಂದು
ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಆಯಾಹ್ಯದ್ರಿಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವು (ಐ. ಅ. ೫. ೩-೪)

ಅಂಗ— ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಅಂಗ ಎಂದು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಂಗಾತಿ ಪ್ರವೀಣಾಮ್ | ಅಂಗಮಂಗನಾದಂಚೆ-
ನಾದ್ಯಾ—ಅಂಗಿತಂ | ತತ್ಕಾಲೇನ ಭವತಿ ಗತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂಚೆನಾದ್ಯಾ—ಅಂಚೆತಿರಪಿ ಹಿ ಗತ್ಯರ್ಥ ಏವ-
ಧಾತ್ವನ್ಯತ್ವಮರ್ಥೈಕತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂಗಶಬ್ದವೂ ಅಂಗನಾತ್ ಅಂಚನಾತ್ ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥ
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಸಿಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಗತ್ಯರ್ಥವೇ
ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೀಣಂ ಬೇಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಸಂಹಿತೆಯ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಸಿದ್ಧಿಪ್ರಸಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದದೊಡನೆ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಅಂಗಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವನಾಚಕವೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ— ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದತಃ ಪ್ರತಿಕ್ರೂಲಶಬ್ದರಹಿತಃ | ಎದುರುಮಾತನಾಡುವವರಿಲ್ಲದವನು.
ಇವನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ, undisputed, unopposed & c.

ವಾಕ್ಯಾಂತದಲ್ಲಿ

ವಿವರಣೆ— ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಮೂವನಗತಿರಕ್ತಗುಹಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಧಾತು ಭಾದ್ಯದಿ. ಅತ್ಯಂತ
ಪದಿ. ರಸಾವಿಕರಣಮಾದಿವರೆ ನಯತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರಸ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಖಿತೌ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವತಂತ್ಯವಾದಿಂದ ತ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದರೆ ತಾಸ್ಯನು-
ದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯ ಸಿಕವಾರ್ವಧಾತುಕಮಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗು-
ತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಸತಿಪ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ-
ದಾತ್ತವಾಗುವುದು. ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು
ಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರತದ ಮುಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಾದುದಾತ್ತವು ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜಿತಿಜಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಿಶಾತ್ಪ್ರಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶಾತಪ್ರತೀಪೇಫ ಉತ್ಪತ್ತಿ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ— ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಈ ಶಬ್ದ. ಅದಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ
ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕ್ರೂಲಂ ಕೂಡುತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು ಪ್ರತಿಕ್ರೂಲಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಅದು ಆಗದಿರು-
ವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಪಾರಸ್ಪರಪ್ರವೀಣಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೭)
ಎಂದು ವೇದಕರು ತೋರಿಸುವ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಪ್ರಸಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಮಹಿ ಪರಿತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ
ಇದು ಅಪ್ರತಿಗು. ಅಂದರೆ ಇದರಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾಂತದಿಂದ ಬಾರದೆ ಇರುವುದು ಈ ಗಣಕ್ಕೆ
ಸಿದ್ಧಿಪ್ರಸಾದವುಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠುತವೆಂಬಲ್ಲಿ ಮಹಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ
ಯಾವ ಅನುರೂಪವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಪರಗಣಕ್ಕೆ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮಹಿ

ಬುದು ಅದೇಶವೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವೂ ಅಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಷ್ಟು ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಲನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ನಜ್ಞಸಮಾಸ. ನಜ್ಞನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಲೋಪೋನಗಳಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಅವ್ಯಯ ನಜ್ಞ ಕು ನಿಸಾತಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ ರಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಅನುದಾತ್ತಗಳು ಪ್ರಚಯಗಾಗುತ್ತದೆ || ೭ ||

ಕದಾ ಮರ್ತಮರಾಧಸಂ ಪದಾ ಪುಂಪಮಿವ ಸ್ವರತ್ |

ಕದಾ ನಃ ಶುಶ್ರವದ್ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೮ ||

ಪದಪೂರ್ವ

ಕದಾ | ಮರ್ತಂ | ಅರಾಧಸಂ | ಪದಾ | ಪುಂಪಮಿವ | ಸ್ವರತ್ |

ಕದಾ | ನಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಗಿರಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೮ ||

ಪಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರಾಧಸಂ ಹರ್ವಿಷ್ವಣೇನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ | ಅಯಷ್ಟಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ವಿಧಂ ಮರ್ತಂ ಮನುಷ್ಯಮಿಂದ್ರಃ ಪದಾ ಸಾದೇನ ಪುಂಪಮಿವಾಹಿಚೈತ್ತಕಮಿವ ಕದಾ ಸ್ವರತ್ | ಸ್ವರಿಸ್ಕೃತಿ | ವಧಿಸ್ಕೃತಿ | ಯಥಾಹಿಚೈತ್ತಂ ಮಂಡಲಾಕಾರೇಣ ಶಯಾನಂ ಕಕ್ಷಿದನಾಯಾಸೇನ ಹಂತಿ ಏವಮಿಂದ್ರೋಪಿ ಕದಾಸ್ತುಚೈತ್ತೂನ್ ಹನಿಸ್ಕೃತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ವರರಿವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ವರತಿ ಸ್ಪುಲತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಸರಿತತ್ವಾತ್ | ನೋದ್ರಸ್ಯಾಕಂ ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಿ ಇಂದ್ರಃ ಕದಾ

ಕಸ್ತೂರಲೇಖಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರೋಷ್ಯತೀತಿ ವಿತರ್ಕ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಪುಂಪಮಹಿಚ್ಯು-
ತ್ರಕಂ ಭವತಿ ಯತ್ ಪುಂಭೃತೇ | ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತೋ ಪಾದೇನ ಪುಂಪಮಿವಾವಸ್ಪೃಶ್ಯತಿ |
ಕದಾ ನಃ ಶ್ರೋಷ್ಯತಿ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋಽಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ನಿ. ೫-೧೭ | ಇತಿ || ಪದಾ | ಪಾದ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪದ್ವಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪದಾದೇಕಃ | ಊಹಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪುಂಪಮಿವ | ಪುಂಭ
ಸಂಚಲನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ಘಣ್ಣಾ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಾತೋರ್ನುಮಾಗಮಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ
ಭಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಃ | ಸ್ಪುರತ್ | ಸ್ಪುರ ಸಂಚಲನೇ | ಛಂದಸಿ ಲಙ್ಗಲಿಟ್ ಇತಿ ಲೃಡರ್ಥೇ ಲಙ್ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತೈಷ್ಠಾಭಾವಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಪುಂ

ಅರಾಧಸಂ-

ಅರಾಧಸಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವು) ಧನರಹಿತನಾದ (ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು) | ಮರ್ತಂ—ಮಾನವನನ್ನು |
ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಪದಾ—ಪಾಲಿಸಿದ | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಪುಂಪಮಿವ—ಸುರಳಿಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವ |
ಶಾಪವನ್ನು (ಸುಲಭವಾಗಿ) ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ | ಸ್ಪುರತ್ ಆಮನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? | ನಃ—(ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ) ನಮ್ಮ |
ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅಂಗ—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ಶುಶ್ರವತ್—
ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ? |

ಅರಾಧಸಂ

ಸುರಳಿಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಶಾಪವನ್ನು, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿದ
ಮಾನವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಅಮನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಅವನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ?

English Translation

When will Indra trample, with his foot unsacrificing mortal like a
coiled up snake ? when will Indra hear our prayers ?

ಅರಾಧಸಂವಚನ.

ಅರಾಧಸಂ- ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೀನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ ಅಯಿಷ್ವಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೀ
ಪೇತವಾದ ಧನದಿಂದ ರಹಿತನಾದವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರುವವನು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು- ರಾಧ ಇತಿ ಧನ
ನಾಮು | ಅಧನಂ | ದಾರಿದ್ರ್ಯಾತ್ ಯಿಷ್ವಾಮಸಮರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಧವೆಂದರೆ ಧನವು, ಅರಾಧಸಂ
ಎಂದರೆ ಧನವಿಲ್ಲದವನನ್ನು, ಅಧನಾ ಧನವಿಲ್ಲದೆ ದರಿದ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಲಸಮರ್ಥನಾದವನನ್ನು
ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು ಈ ವಿವರಣೆಯು ಅಷ್ಟ, ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ತಾನಿರುವುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ
ವಿವರಣೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಪುಂಸಮಿವ—ಪುಂಸಮಹಿಚ್ಛತ್ರಿಕಂ ಭವತಿ | (ನಿ. ೫-೧೭) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾವು.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ಫುರತಿ ಸ್ಫುಲತಿ (ನಿ. ೬-೯) ಕೊಲ್ಲಿವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಸುತ್ತಿಗೆ ಯಾಸ್ವರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತಂ ಪಾದೇನ ಪುಂಸಮಿವಾನವಸ್ಪರಿಷ್ಕೃತಿ ಕದಾನ ಶೃಣೋತಿ ಚ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಂಚಿತಮೇವಾಂಕಿತಂ ಭವತಿ || (ನಿ. ೬-೧೭)
ಎಂದರೆ— ಸೆಲವ ಮೇಲೆ ಮರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ಕೊಲ್ಲಿವಂತೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅರಾಧಿಸಿದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಕೊಲ್ಲಿವನು ? ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಸೋತ್ತರೂಪನಾಗನಾಕ್ಕಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುವನು ? ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪದಾ—ಪಾದಬಲಕ್ಕೆ ತ್ವೇಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಓ ಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಪದ್ಮನೋಮಾಹೃನ್ನಿಶಸನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಬಲಕ್ಕೆ ಪದಾದೇಶ. ಪದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಡಿದಂಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಂಸಮಿವ— ಪುಂಸ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಜಾಪ್ರತ್ಯಯ ಘಜ್ ಇರವಾದಾಗ ಬಹುಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ನುಮಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ ಕುಂಪಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು ಲ್ಪಟಸ (ಭವಿಸ್ಯತ್) ಅರ್ಧರಷ್ಟ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲುಜ್-ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತುದಾದಿಚ್ಛಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶವಿಕರಣವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಾತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಫುರತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಶ್ರವತ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಷ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಗೆ ಶ್ರು ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋಽಡಾಹಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು. ಶ್ರು ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ? ಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಚನೀಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ತುಶ್ರವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ೧೭ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿತ್ಯ

ಯಶ್ವಿದ್ಧಿ ತ್ವಾ ಬಹುಭ್ಯ ಆ ಸುತವಾ ಆವಿನಾಸತಿ ।
ಉಗ್ರಂ ತತ್ಯತ್ಯತೇ ಶವ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ ॥ ೯ ॥

ಶಮಾಧಿ

ಯಃ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಬಹುಃ ಭ್ಯಃ | ಆ | ಸುತಃ ವಾನ್ | ಆವಿನಾಸತಿ |
ಉಗ್ರಂ | ತತ್ | ಪತ್ಯತೇ | ಶವಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ ॥ ೯ ॥

ಸಂ. ೧. ೧. ೧. ೧.

ಬಹುಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಯಶ್ವಿದ್ಧಿ ಯ ಏವ ಖಲು ಯಜಮಾನಃ ಸುತಾನಾನ್
ಅಭಿಷುತಸೋಮಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾವಿನಾಸತಿ ಪರಿಚರತಿ | ವಿನಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣ-
ಕರ್ಮಾ | ತತ್ಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಯದುಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಂ ಶವೋ ಬಲಮಿಂದ್ರೋಽಂಗ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಪತ್ಯತೇ | ಪಾತಯತಿ | ಪಾಪಯತಿ || ತತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚಿತುರ್ಥ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಪತ್ಯತೇ |
ಪತ್ಯ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವವಿತರ್ಣಾರ್ಥಾದ್ಯಶ್ವತೈನ ಶ್ವನ್ || ೯ ||

೧. ೧. ೧. ೧. ೧.

ಬಹುಭ್ಯಃ— ಬಹುಸಂಖ್ಯತರಾದ ಮಾನವರ ವೈಕಿ | ಯಶ್ವಿದ್ಧಿ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ಸುತಾನಾನ್—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆವಿನಾಸತಿ—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—
ಅವನಿಗೆ | ಉಗ್ರಂ—ದುರ್ದ್ರವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಶವಃ—ಬಲವನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಪತ್ಯತೇ—ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಅನೇಕ ಮಾನವರ ವೈಕಿ ಯಾವ ಮಾನವನು ಯಜ್ಞದ್ವಯ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉಪ-
ಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದುರ್ದ್ರವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ) ಬಲವನ್ನು ಟ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Indra grants formidable strength to him who worships him with
prepared Soma-libations.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅನಿವಾಸತಿ - ಪರಿಚರತಿ | ಏವಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

ಉಗ್ರಂ-ಉದ್ಗೂರ್ಣಂ | ಭಯಂಕರನಾದ ಎಂದರೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ.

ಸತ್ಯತೇ-ಪತ್ನೃಗತ್ ಸಾತಯತಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಯೋಗ

ತ್ವಾ-ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮ್ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ (೮-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಆದೇರ.

ಸುತಾನಾನ್-ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಆತೋಽಚಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩)** ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುವಿನ ಸೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏನ ಸಂಸಿಕೃತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ

ಅನಿವಾಸತಿ-ವಿನಾಸ ಉಪಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರವ್ ಅನುದಾತ್ತ ಪರವಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ತತ್-ತದ್ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಚಮಾ ಜಃ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಂಪತ್ತಿ.

ಸತ್ಯತೇ-ಸತಾಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಜರ್ಥವೂ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಸದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ಏಕರಣ ಪತ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ**

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತೋ ಮಧ್ಯಃ ಪಿಬಂತಿ ಗೌರ್ಯಃ |

ಯಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀವೃಷ್ಣಾ ಮದಂತಿ ಶೋಭಸೇ
ವಸ್ತ್ರೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಸದಸಾಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ವಾದೋಃ | ಇತ್ಥಾ | ವಿಷುಃ ವತಃ | ಮಧ್ಯಃ | ಪಿಬಂತಿ | ಗೌರ್ಯಃ |

ಯಾಃ | ಇಂದ್ರೇಣ | ಸಯಾವರೀಃ | ವೃಷ್ಣಾ | ಮದಂತಿ | ಶೋಭಸೇ |

ವಸ್ತ್ರೀಃ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೀದನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾಪಾಕಸ್ಯ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತಿ
ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತುತಿಃ | ಹೋತೃಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಯಃ ಸತ್ಪಾಪಾ ವಿಚರ್ಷಣೀ
ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ | ಅ. ೬-೪ || ಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಪಂಚಮೇದನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲೈರಪ್ಯಯಂ ತೃಚೋದ-
ನುರೂಪಃ | ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಉಪನೋ
ಹರಿಭಿಃ ಸುತಂ | ಅ. ೬-೧೦ | ಇತಿ ||

ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದ್ವಿಭೂತಸ್ಯ ರಸಯುಕ್ತಸ್ಯೇತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತ್ಥಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವ-
ಯಂಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುರರಸಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಛೇತುರ್ಭೃಥೋ ಪಶ್ಚಿ | ಏವಂನಿಧಂ ಸೋಮಂ ಗೌರ್ಯೋ ಗೌರವರ್ಣಾ
ಗಾವಃ ಪಿಬಂತಿ | ಯಾ ಗಾವಃ ಶೋಭಸೇ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ವೃಷ್ಣಾ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣೇಂದ್ರೇಣ
ಸಯಾವರೀಃ ಸಹ ಯಾಂತ್ಯೋ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಸತ್ಯೋ ಮದಂತಿ ಹೃಷ್ಣಾ ಭವಂತಿ | ತಾ ಇಂದ್ರಪೀತಸ್ಯ
ಸೋಮಸ್ಯ ಶೇಷಂ ಪಿಬಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸ್ತ್ರೀಃ ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಾತ್ ಗಾವಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ
ಸ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಕೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯದ್ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜತ್ವಂ ತದನುಲಕ್ಷ್ಯವಸ್ತಿತಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ವಿಷೂವತಃ |
ನಿಷ್ಣಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ | ಆಸಾದಾಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತೋ ಮತುಷ್ | ಹೃಸ್ತನುಡ್ವಾಂ ಮತುಬಿತಿ

ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಮಧ್ಯಃ | ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತೀತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ಗೌರ್ಯಃ | ಸಿದ್ಧಿರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಜಾ಼ಃ | ಜಸಿ ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಸಯಾವರೀಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅತೋ ಮನಿಷ್ಠಿತಿ ವನಿಷ್ಠಾ | ವನೋರಾಕೇತಿ ಜಾ಼ಪ್ರೇಘಾ | ಮದಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಶ್ಯನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ವಸ್ತೀಃ ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಶ್ವಾಸ್ತ್ಯಸ್ಸಿಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಸೇರುಪ್ಯತ್ಯಯಃ | ಧಾನ್ಯೇ ನಿಧಿತ್ಯನುಪ್ರತ್ಯೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತ್ಯತ್ರ ಗುಣವಚನಾನ್ವೀಬಾದ್ಯುದಾತ್ತಾರ್ಥಂ | ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಸುತಜ್ಞಾನ್ವೀಸಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಜಸಿ ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೨-೧೨೦ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಾದೋಃ—(ಸಿಹಿ) ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ | ಇತ್ಯಾ—ಈ ರೀತಿ | ವಿಷೋವತೇ—(ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞ ಪಲ್ಲೆಯೂ (ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಗೌರ್ಯಃ—ಶ್ವೇತ ವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು | ಸಿಂಭಂತಿ—ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ | ಯಾಃ—ಯಾವ ಅದೇ ಗೋವುಗಳು | ಶೋಭಸೇ—(ತಮ್ಮ) ಕಾಂತಿಗಾಗಿ | ವೃಷ್ಟಾ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀಃ—ಇಂದ್ರ ನೊಡನೆ (ಒಂಬಾಲಿಸಿ) ಹೋಗುತ್ತ | ಮದಂತಿ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ (ಅವನು ಕುಡಿದ ಶೇಷವನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಯೊಂದುತ್ತವೆ) | ವಸ್ತೀಃ—(ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ತಮಸ್ಸನಾದ ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು (ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಸಂತಿತಿ) |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ, ಒಂದೇ ರೀತಿ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ. ತಮಗೆ ಕಾಂತಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಒಂಬಾಲಿಸಿ ಅವನು ಕುಡಿದುಳಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಸಂತಿತಿ.

English Translation

The white cows drink of the sweet Soma-juice prepared in every sacrifice ; the cows that go with bountiful Indra appear beautiful and are beneficent in accordance with his sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಷ್ಟತ್ರನಾಲ್ಕುದಿನ ಮಾಡುವ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾನಾಕನೆಂಬ
ಋತ್ವಿಜನು ಸ್ವಾದೋರಿತ್ವಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ತೃಚನನ್ನು (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ
ಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರೇಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಯಃ ಸತ್ಯಾಹಾ ವಿಚಿರ್ಷಣಃ
ಸ್ವಾದೋರಿತ್ವಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಆ.೭-೪) ಮತ್ತು ಪೃತ್ಯಯಾಗದ ಐದ
ನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ತೃಚನ (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳ) ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನೇ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ವಾ ವಿಷೂವತ ಉಪ ನೋ
ಬರಿಭಿಃ ಸುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಆ -೭-೧೨)

ವಿಷೂವತಃ—ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಸರ್ವಯಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ | ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳು
ಶ್ವೇದ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಿಲ್ಲದೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ

ಮಧ್ಯಃ—ಸಿಂಹಿಯಾದ ಸೋಮರಸದ ಭಾಗವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಧ್ಯಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸೋಮರಸವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ
ವುದಕ್ಕೆ ಮಧುರಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಗೌರ್ಯಃ—ಗೌರವರ್ಣಾ ಗಾವಃ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಸುಗಳು. ಅಥವಾ ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು.

ಸಯಾವರೀಃ—ಸದಗಚ್ಛಂತೈಃ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯೋಗುವ, ಇಂದ್ರನೊಡನಿರುವ.

ವೃಷಾಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣ | ಅಭಿಷ್ಠಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಂದ.

ವಸ್ರೀಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ | ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೋವುಗಳು
ಸಯಃಪ್ರವಾಸೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಃ —ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಸ್ರೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ವಿನೆಂಬುವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಲನ್ನು
ಕೊಡುವ ಹಸುಗಳು ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು—These cows, by giving milk
are the means of providing habitation—ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರನ ಅಧಿಕತ್ಯ
ದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವುಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ವಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರು
ವುದು. ಇಂತಹ ಸಂಪತ್ಕನ್ಯಾದಿಯಾದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರ
ಬಹುದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ರೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು
ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯ ಆಶಯ (ಅಭಿಪ್ರಾಯ) ವೇನೆಂಬುದು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಷೂನತಃ ನಿವೃಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಮುರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಮುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿಮೂನತಃ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿನ್ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಮತುಪ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಕ್ತಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರು ತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಘಿತಾದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಕೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಷೂನತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಃ—ಮಧು+ಬನ್ ಎಂದು ಪಷ್ಕೀ ಏಕವಚನ ಪರದರ್ಜೆಯವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋಜಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇಕ್ಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಮಧ್ಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಿಯಾಗ್ರದಾಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದಾ ಧಾತು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಕೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಬಂತಿ—ಪಾ ಸಾಸೇ ಧಾತು. ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘೌಠಾಧ್ಯಾಸ್ತೌ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ದ್ವಿಗಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಅತಿಬಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಘಾತವ್ಯರ.

ಗೌರ್ಯಃ—ಗೌರ್+ರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಬೇವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರ ಶೋಷ. ಗೌರ್+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾಜ್ಜಸಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸಪರ್ಣದೀರ್ಘವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಆಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತ ವಾದ ವಿಘಾತಿಯ ಆಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಯಾವರೀಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಕೇ ಧಾತು ಆತೋ ಮನಿನ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೬-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವನೋರ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಪದ ಗೌಂತ್ಯಃ ಸಯಾವರೀಃ ಜನಿ ನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸಪರ್ಣದೀರ್ಘ ವನಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕ್ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃತುತ್ವರಪನ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದಿ ಬೇವ್ ಧಾತು ದಿನಾದಿ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೃಢಿಗೇ ರವ್ ಬರುತ್ತದೆ ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತವ್ಯರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅನ್ಯ ವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೋಭನೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನಸೇ**—(ಪಾ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತೀ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ತ್ಯ_ತ್ಯ_ಸ್ತ_ಹಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾನ್ಯೇನಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಸುಕುಬ್ಧವು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀಕೃದಲ್ಲಿ **ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾತ್** ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಗುಣವಚನದ ಮೇಲೆ ಜೀವ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಲು ಹೇಳಬೇಕು) **ಗುಣವಚನಾತ್ ಜೀವ್ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಾರ್ಥಮ್** (ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧) ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಜೀವ್ ಬಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತೀ+ಜನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ವಾಳಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್—ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ. ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ **ರಾಜ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ಅಸ್ಯ ಪೃಶನಾಯುವಃ ಸೋಮಂ ತ್ರೀಣಂತಿ ಪೃಶ್ನಯಃ ।

ಪ್ರಿಯಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಧೇನವೋ ವಜ್ರಂ ಹಿಂಸ್ವಂತಿ ಸಾಯಕಂ

ವಸ್ತ್ರೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಪದ್ಯಾಂಶಃ ||

ತಾಃ । ಅಸ್ಯ । ಪೃಶನಃ ೨ ಯುವಃ । ಸೋಮಂ । ತ್ರೀಣಂತಿ । ಪೃಶ್ನಯಃ ।

ಪ್ರಿಯಾಃ । ಇಂದ್ರಸ್ಯ । ಧೇನವಃ । ವಜ್ರಂ । ಹಿಂಸ್ವಂತಿ । ಸಾಯಕಂ । ವಸ್ತ್ರೀಃ ।

ಅನು । ಸ್ವಃ ೨ ರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ತಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪೃಥನಾಯುವಃ ಸ್ವರ್ತನಕಾಮಾಃ ಪೃಥಯೋ ನಾನಾವರ್ಣಾ
ಗಾವ ಇಂದ್ರೇಣ ಪಾತವ್ಯಂ ಸೋಮಂ ಪಯಸಾ ಶ್ರೀಣಂತಿ | ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾಃ
ಪ್ರೀತಿಹೇತುಭೂತಾಸ್ತಾ ಧೇನವಃ ಸಾಯಿಕಂ ಶತ್ರುಣಾಮಂತಕಾರಕಂ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ ಹಿಂಸಂತಿ
ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಇಂದ್ರೋ ಯಥಾ ಶತ್ರುಷು ವಜ್ರಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮದಮುತ್ಪಾದ-
ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವವತ್ ॥ ಹಿಂಸಂತಿ | ಹಿಂಸಾ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್ | ಸಾಯಿಕಂ
ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ಋಲ್ಯಾತ್ಪ್ರೇ ಯುಗಾಗಮಃ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಸ್ವರ್ತನಕಾರ್ಥಃ ॥

ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ತಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡುವವನು | ಪೃಥಯೇಃ—ನಾನಾ ಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವನು ಅವ | ತಾಃ—೨ ಗೋವುಗಳು | ಸೋಮಂ—(ಇಂದ್ರನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ) ಸೋಮರಸವನ್ನು |
ಶ್ರೀಣಂತಿ—(ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ) ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಾಃ—ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರವಾದ | ಧೇನವಃ—೨ ಗೋವುಗಳು | ಸಾಯಿಕಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನುರವನು | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧ
ವನ್ನು | ಹಿಂಸಂತಿ—(ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ತ್ರೀಃ—ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ
ನುಸರಿಸುವಂತೆ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ ॥

ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಃ

ನಾನಾ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ೨ ಗೋವುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಹಿತಕರವಾದ ಸ್ವರ್ತಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು ಅವನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಗಳಾದ ೨ ಗೋವುಗಳು
ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ
ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನುಸರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ

English Translation

Those cows of Indra, many-coloured and affectionate mix the Soma
juice with their milk, Indra's beloved cows direct his destructive thunder-
bolt against his enemies, and are beneficent in accordance with his
sovereignty

॥ ನಿತ್ಯೇಂದ್ರಸಮನುಗಳು ॥

ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ತನಕಾಮಾಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರ್ತನಮುಚ್ಛೇತ್ಯಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, ಪ್ರಿಯಾ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರ್ತವನ್ನು ಸೇಕ್ಷಿಸುವವರಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಬೆರಸುವವು.

ಪೃಶ್ನಯಃ—ಸಾನಾವರ್ಣಗುಳ್ಳ

ಹಿನ್ಯಂತಿ—ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವು.

ಸಾಯಕಂ—ಶತ್ರುಸಾಶಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು.

ಶ್ಲೋಕರೂಪ ಕ್ರಿಯಾ

ಪೃಶನಾಯುಃ—ಪೃಶನಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಶನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪೃಶನಾಯತಿ ಇತಿ ಪೃಶನಾಯುಃ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೭-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಪೃಶನಾಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಶ್ರೀರ್ಣ್ ಸಾಕೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶ್ವಾವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಅತಿ ಐತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿನ್ಯಂತಿ—ಹಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿನ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಙತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಕಮ್—ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಣ್ವಲ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್‌ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯವೋರನಾಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಸಾಯಕ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾ ಅಸ್ಯ ನಮಸಾ ಸಹಃ ಸಪರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ವ್ರತಾನ್ಯಸ್ಯ ಸಶ್ವಿರೇ ಪುರಾಣಿ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ವಸ್ತೀರನು
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

ಸದವಾಃ

ತಾಃ | ಅಸ್ಯ | ನಮಸಾ | ಸಹಃ | ಸಪರ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ವ್ರತಾನಿ | ಅಸ್ಯ | ಸಶ್ವಿರೇ | ಪುರಾಣಿ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ವಸ್ತೀಃ | ಅನು |
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಾಸ್ತಾ ಗಾವೋಽಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಯೋ ಬಲಂ ನಮಸಾ ಸ್ತುಕೀರ್ಯೇನ
 ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಸಪರ್ಯಂತಿ | ಪರಿಚರಂತಿ | ಪುರಾಣಿ ಬಹುನ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ |
 ಶತ್ರುವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಸಶ್ವಿರೇ | ಸೇವಿರೇ | ಜ್ಞಾಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
 ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಯುಯುತ್ಸುನಾಂ ಶತ್ರುಜ್ಞಾಂ ಪೂರ್ವಮೇವ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾಯ | ಅನೇನ ಯುಧ್ಯ-
 ಮಾನಾ ವ್ರತಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಿಮರ್ಥಂ ಭವದ್ವಿಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತುಜ್ಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಂ
 ಬೋಧನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವತ್ || ಸಶ್ವಿರೇ | ಸಶ್ವ ಗತೌ | ವೃತ್ತಯೇನಾತ್ರನೇಪದಂ |
 ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ಚಿತಿರ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಮರುದ್ಭೃಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
 ವಾತ್ಪತ್ಯಂ || ೧೨ ||

ಶ್ರುತಿಹಾರ್ಥ

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ವ್ರತಸ್ಯವಾದ ಪ್ಲಾನವುಳ್ಳ | ತಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಸಹಃ—
 ಬಲವನ್ನು | ನಮಸಾ—(ತಮ್ಮ ಪಯೋರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ | ಸಪರ್ಯಂತಿ—ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತವೆ | ಪೂರ್ವ-
 ಚಿತ್ತಯೇ—(ಮುಂದೆ ಹತರಾಗತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳ) ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ | ಪುರಾಣಿ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಅಸ್ಯ—
 ಇಂದ್ರನ | ವ್ರತಾನಿ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಶ್ವಿರೇ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ತೀಃ (ಕೊಟ್ಟಿಗೆ
 ಗಳಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೋವುಗಳು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಯಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹತರಾಗಬಹುದಾದ ಶತ್ರುಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನರಿತು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

Those intelligent cows worship his prowess with the adoration of their milk ; they proclaimed his many exploits as an example to later enemies and are benificent in accordance with his sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಸಾ ಸಪರ್ಯಂತಿ— ಸ್ವಕೀರ್ಯೇನ ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಪರಿಚರಂತಿ | ತಮ್ಮ ಹಾಲು; ಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವು.

ವೃತಾನ್ಯಸ್ಯ—ವೃತಾನಿ ಎಂದರೆ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳು ; ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ನಾನಾವಿಧ ಕೆಲಸಗಳು.

ಸಕ್ಕೀರೇ—ಸಕ್ಕ ಗತಾ | ಜ್ಞಾಯಂತೇ | ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಯುದ್ಧಾವೇಕ್ಷೆಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಪರ್ಯಂತಿ - ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ್ವಾದಿ-ಭೋಯಕ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಕೀರೇ — ಸಕ್ಕ ಗತಾ ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಲಟಿಸ್ವರೂಪೋರೇಶಿರೀಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೀಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘೇರ್ಜುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿವೃತ್ತಾಣ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ ನವತೀರ್ನವ || ೧೩ ||

ಪದಗಾಣಃ

ಇಂದ್ರಃ | ದಧೀಚಃ | ಅಸ್ಥಃ | ಭಿಃ | ವೃತ್ತಾಣಿ | ಅಪ್ರತಿ ಸ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ | ನವತೀಃ | ನವ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇದನಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛುಸಿನಃ ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚ ಇತಿ
ಸಚಹಸ್ತೋತ್ರಿಯಸಂಜ್ಞಕಸ್ತುಚಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅದಹ ಸ್ವಧಾಮನ್ವಿತೈಕಾ ದ್ವೇ ಚೇಂದ್ರೋ
ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಅ. ೭-೨ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರ ಶಾಖ್ಯಾಯಿನಿ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಥವಣಸ್ಯ ದಧೀಚೋ ಜೀವತೋ ದರ್ಶನೇನಾ-
ಸುರಾಃ ಪರಾಬಭೂವುಃ | ಅಥ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗತೀಽಸುರೈಃ ಪೂರ್ಣಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವತ್ | ಅಥೇಂದ್ರಸ್ಪೃರಸುರೈಃ
ಸಹ ಯೋದ್ಧುಮಶಕ್ಯವಂಸ್ತಮ್ನುಷಿಮನ್ವಿಚ್ಛನ್ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗತ ಇತಿ ಶುಶ್ರಾವ | ಅಥ ಪಶ್ವಚ್ಛ ತತ್ರತ್ಯಾನ್
ನೇಹ ಕಿಮಸ್ಯ ಕಿಂಚತ್ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಂಗಮಸ್ತೀತಿ | ತಸ್ಮಾ ಅವೋಚನ್ ಅಸ್ಯೇತದಾಶ್ಚಂ ಶೀರ್ಷಂ ಯೇನ
ಶಿರಸಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ ಮಧುನಿದ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಬ್ರವೀತ್ | ತತ್ತು ನ ವಿದ್ನ್ಯಯತ್ರಾಭವದಿತಿ | ಪುನರಿಂದ್ರೋಽಬ್ರವೀತ್ |
ತವನ್ನಿಚ್ಛತೇತಿ | ತದ್ವಾನ್ವೇಷಿಷುಃ | ತಚ್ಚರ್ಯಣಾವತ್ಯನುನಿದ್ಯಾಜಹ್ರುಃ | ಶರ್ಯಣಾವದ್ಧ ವೈ ನಾಮ
ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಜಘಾನಾರ್ಥೇ ಸರಃ ಸ್ಯಂದತೇ | ತಸ್ಯ ಶಿರಸೋಽಸ್ತಿಭಿರಿಂದ್ರೋಽಸುರಾಞ್ಜಘಾನೇತಿ ||
ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದಿತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತ ಇಂದ್ರ ಅಥವಣಸ್ಯ ದಧೀಚ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಕಸ್ಯ
ಋಷೇರಸ್ಥಭಿರಶ್ವಶಿರಃಸಂಬಂಧಿಭಿರಸ್ತಿಭಿರ್ನವತೀರ್ನವ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ನವತೀರ್ದರ್ಶೋತ್ತರಾಷ್ಟಶತ-
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಲೋಕತ್ರಯವರ್ತಿನೋ ದೇವಾಞ್ಜೀತುಮಾದಾನಾಸುರೀ ಮಾಯಾ ತ್ರಿಧಾ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತ್ರಿವಿಧಾತೀತಾನಾಗತವರ್ತಮಾನಕಾಲಭೇದೇನ ತತ್ಕಾಲವರ್ತಿನೋ ದೇವಾಞ್ಜೀತುಂ ಪುನರಪಿ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರಿಗುಣತಾ ಭವತಿ | ಏವಂ ನವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನರಪ್ಯುಕ್ತಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯರೂಪೇಣ
ತ್ವಿಗುಣ್ಯೇ ಸತಿ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾದಿಗುಣತ್ರಯಭೇದೇನ ತ್ವಿಗುಣ್ಯೇ ಸತ್ಯೇ-
ಕೋತ್ತರಾಶೀತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಕುರ್ಗುಣತೆಯಾ ಮಾಯಾಯಾ ದಶಸು ದಿಕ್ಷು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಮವಸ್ಥಾನೇ ಸತಿ ನವ ನವತಯಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಏವಂವಿಧಮಾಯಾರೂಪಾಣಿ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾವರ-

ಕಾಣ್ಯಸುರಜಾತಾನಿ ಜಘಾನ | ಹತನಾನ್ || ದಧೀಚಿಃ | ದಧ್ಯಂಚತೀತಿ ದಧ್ಯಜ್ | ಅಂಚತೇರ್ಯತ್ಪ್ರಿ-
ಗಿತಾಭಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಸ್ವಸ್ಯೇಕವಚೇನೇಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತದಪನಾದತಯಾ ಚಾವಿತಿ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ | ಅಂಚೇತ್ಯಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೦ |
ಇತಿ ಪುನರ್ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವವಿಧಾನೇನ ತದ್ಭಾಷ್ಯತೇ | ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಭಂದಸ್ಯ ಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ಪಾ. ೭-೧-೭೬ |
ಇತ್ಯನಜಾದಾವಸ್ಯ ಸಿ ಶಬ್ದಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠತಃ—ವಿರೋಧವಾದ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಧೀಚಿಃ—ದಧೀಚಿ
ಮುಷಿಯು | ಅಸ್ಥಭಿಃ—ಮೂಳೆಗಳಿಂದ | ನವತೀರ್ನವ—(ಮಾಯಾರಕ್ತಿಯಿಂದ) ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರ
ನಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ | ವೃತ್ತಾಣಿ—(ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಜಘಾನ—
ನಾರನಾಡಿದನು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಅಪ್ರತಿಪದವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಮೂಳೆ
ಗಳಿಂದ ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಮಾಯಾರೂಪವ
ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾರನಾಡಿದನು

English Translation

Indra with the bones of Dadhyanch, slew, ninety times nine, Vritra

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ದಧೀಚಿಃ—ದಧ್ಯಂಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಮೃದಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು.
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಆರ್ಧಸೆಂಬುವನನ ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚ್ ಎಂಬ
ಮುಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ
ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು
ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಶಕ್ತನಾಗಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು. ಮುಷಿಯು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು
ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಮುಷಿಯು ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ
ಆವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಮುಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೀದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡಿಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ
ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ
ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡುಬಂದರು.

ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡೆಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು ಎಂದರೆ, ಒಂಬತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನೂರು ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ನೊಡಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದುವು. ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಭತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಪಾದಕಿತ್ವಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೯X೩=೨೭ ಆದುವು. ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೨೭X೩=೮೧ ಆದುವು. ಈ ಎಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದರಿದ್ರಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೮೧X೧=೮೧೦ ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ೯X೧=೮೧೦ ಆದುವು. ಈ ವಿಧವಾದ ವೈಶ್ವರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದನು.

ಸ್ವಂವಸ್ವಾಮಿಯು ಬೇರೊಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದನು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಜರೆಂಬ ಅಸುರರು ಇವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮನು—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಿರಾ, ದಧೃಜ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ. ಅವನು ಅಸುರರ ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದಧಿಚಿ ಮುಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿದರು. ಆ ಮುಷಿಯು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಮುಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ವಂವಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವನು.

ಈ ಸುಕ್ತಿಯ ಮೊದಲ ಸುಗ್ಗೇದ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೩, ೧-೮೪-೧೩, ೧-೮೪-೧೪; ೧-೧೧೩-೧೨; ೧-೧೧೩-೨೩, ೧-೧೧೯-೯ ಮೊದಲಾದ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರೈತ್ವೀಯ, ಸಂಬಿತಾ ೫-೧೩-೪-೪; ೫-೬-೬-೩ ಕಾಶಕ ಸಂಬಿತಾ ೧೧-೪, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧೫-೧೮, ೬-೪-೨-೩, ೧೪-೧೧-೧೮; ೧೪-೧೧-೨೦; ೧೪-೧೧-೨೫, ೧೪-೧೩-೧೩, ಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಕೋಪನಿಷತ್ ೨೫-೨೨; ೪-೫-೨೮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಂಗದಿಂದ

ಪ್ರಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ

ದಧಿಚೇ—ದಧಿ ಅಂಚಿತಿ ಇತಿ ದಧೃಜ್. ಅಂಚುಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು, ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧೃಕ್ (ಮಾ ಸೂ. ೪-೨-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಬಂಧವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿವೃತ್ತಂ ದಲಿಲು ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ಲೇಜಿ ಎಕವಚನದ ಜಸ್ ಪರ ರಕ್ಷರೂಪಾಗ ಅಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾಕಾರ ಅಂಚು ಧಾತು ಪರರಕ್ಷರೂಪದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರವು ಕೈರುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಅದರ ಲೋಪಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ

ವಾದನಾಗಿ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಪರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಚೇತ್ಯಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿರುಗಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಭಿಃ—ಅಸ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅನಜಾದೇಶ ಹೇಳಿದರೂ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಲಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸ್ಯಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸ್ತಭಿಃ ಎಂದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ—(೧-೬-೮೪-೭) ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಜಘನ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಲಾದೇಶ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೧೩||

—೬೬೬೬೬೬೬೬—

ಸಂಹಿತಾಂಶಃ

ಇಚ್ಛನ್ನಶ್ವಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿರಃ ಪರ್ವತೇಷ್ವಪ್ರತಿತಂ ।

ತದ್ವಿದಚ್ಛರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛನ್ । ಅಶ್ವಸ್ಯ । ಯತ್ । ಶಿರಃ । ಪರ್ವತೇಷು । ಅಪ್ರತಿತಂ ।

ತತ್ । ವಿದತ್ । ಶರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪರ್ವತೇಷು ಪರ್ವತತ್ವಂ ಗಿರಿಷ್ಠಪಶ್ಚಿತ್ತಮಪಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಮಶ್ವಸ್ಯಾಶ್ವಸಂಬಂಧಿ ದಧೀಚೋ ಯಚ್ಚಿರ ಇಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ ವರ್ತತೇ ಶರ್ಯಣಾವತ್ಯೇತತ್ಸಂಜ್ಞೇ ಸರಸಿ ತಚ್ಚಿರೋ ವಿವತ್ ಅಜ್ಞಾಸೀತ್ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತದಾಹತ್ಯ ತದೀಯೈರಸ್ಥಿಭಿರ್ವತ್ಯಾಣಿ ಜಘಾನೇತಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಂಬಂಧಃ || ಇಚ್ಛನ್ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿವತ್ | ನೇತ್ರೇರ್ಲುಞಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ | ಶರ್ಯಣಾವತಿ | ಶರ್ಯಣಾ ನಾಮ ದೇಶಾಃ | ತೇಷಾಮುದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಣಾವತ್ | ಮಧ್ಯಾದಿಷು ಶರ್ಯಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾಠಾನ್ಮಧ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ | ಸಾ. ೪-೨-೮೬ | ಇತಿ ಚಾತುರ್ಥಿಕೋ ಮತುಸ್ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಮತೌ ಬಹ್ವಚೋಽನಟಿರಾದೀನಾಂ | ಸಾ. ೬-೩-೧೧೯ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ || ೧೪ ||

ಶ್ರುತಿವದಾರ್ಥ

ಪರ್ವತೇಷು—ವಿಣುಸಂಕ್ರಮಣ್ಯ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ | ಅಪಶ್ಚಿತ್ತಂ - ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ | ಅಶ್ವಸ್ಯ-ಕುದುರೆಯ (ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ) | ಯಚ್ಚಿರಃ—ಯಾವ ತಲೆಯನ್ನು | ಇಚ್ಛನ್—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು | ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ | ವಿವತ್—ಕಂಡುಕೊಂಡನು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತನ ವಛನೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತಲೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಅದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಅದನ್ನು ತಂದು ಅದರಿಂದ ವೃತ್ತಾಸುರವಧನನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Wishing for the horse's head hidden in the mountains, he found it in the lake called Sarvanavat.

ವಿಶೇಷಸೂಚನಂ.

ಅಶ್ವಸ್ಯ ಶಿರಃ—ಕುದುರೆಯ ತಲೆ, ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ ಅದು ಅಶ್ವನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿತಿ ಇರುವುದು. ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಮೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಂತಿದ್ದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಣಾವತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಮುಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದನ್ಯಾವಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವಗತಿ ಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅಧರ್ವಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುವೆಂಬ ಸರಪ್ರತ್ಯನ ಸ್ವರೂಪ

ನನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನೂತನಲು, ದಧೀಚಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆ ಭಯದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನಲು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದು ಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುವೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದು ಹೋಗಲು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಕ್ಷೇವಾನ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೨ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಅಸಪ್ರಿತಂ—ಅಸಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಂ | ಕಾಣದಂತೆ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ.

ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕೇವನ. ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ, ಈ ರಜ್ಜುವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ೧-೮೪-೧೪; ೭-೭-೨೯; ೭-೭-೨೯, ೭-೭-೪-೧೧; ೯-೭-೨೨-೨೨, ೯-೧೧೩-೧; ೧೦-೨೫-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇದನ್ನು ಸರೋವರವೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಈಗಿನ Delhi ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸರೋವರವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಈ ರಜ್ಜುಕ್ಕೆ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವರು. **ಶರ್ಯಣ** ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸರೋವರಕ್ಕೆ **ಶರ್ಯಣಾವನ್** ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಶರ್ಯಣ ಎಂದರೆ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ನೀರಿನ ಜಲಾರಯಕ್ಕೆ **ಶರ್ಯಣಾವನ್** ಎಂದು ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಇಚ್ಛನ್—ಇಮು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. **ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ** ಭಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇರ ಇಚ್ಛತ್ ರಜ್ಜುನಾಗುತ್ಯವಿ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುಮಾಗಮು: ಸುಲೋಪ. ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ.

ಅಸಪ್ರಿತಮ್—ಪ್ರಿಠ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದತ್—ವಿದ ಜಿಹ್ವಾನೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಸಿಕವಚನ ಪರವರ್ತಿಸುವಾಗ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಭಂವಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶರ್ಯಾಣಾವತಿ—ಶರ್ಯಾಣಾಃ ಎಂಬುದು ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಶರ್ಯಾಣಾನಾಂ ಅದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಾಣಾವತ್. ಮಧ್ಯಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಣಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾತುರರ್ಥಕದಲ್ಲಿ ಅಣಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮತು ಬದ್ಧಚೋನ್ವನಚಿರಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಾಣಾವತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೪ ||

|| ಸಂ. ೧. ಅ. ೧೩ ||

ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತ ನಾಮ ತ್ವಷ್ಟುರಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ || ೧೫ ||

|| ಸದಪಾತಿ ||

ಅತ್ರ । ಅಹ । ಗೋಃ । ಅಮನ್ವತ । ನಾಮ । ತ್ವಷ್ಟುಃ । ಅಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ । ಚಂದ್ರಮಸಃ । ಗೃಹೇ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾನ್ಯುಕ್ತಕಾದೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಪೂರ್ವಮೇವೈಕಂ ಮಾಸಂ ಸಾಯಾಣಾಂ ದ್ರಮಸೀಭ್ಯಾಮಿಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಂ । ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಚಾಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಃ । ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಿತಿ ತಸ್ಯಾಂ

ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನವಾಕ್ಯಾ | ಅತಿಮೂರ್ತಿನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ಯತ ನಮೋನಮೋ
ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರಾಹಾಸ್ಥಾನೇನ ಗೋರ್ಗಂತ್ಯಂಧ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ದೀಪ್ತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧ್ಯಸೀಚ್ಯಂ ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಯನ್ನಾಮ ತೇಜಸ್ವದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಕ್ತಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯ-
ಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಮನ್ಯತ | ಅಜಾನನ್ | ಉದಕಮಯೇ ಸ್ವಚ್ಛೇ ಚಂದ್ರಬಿಂಬೇ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ
ಪ್ರತಿಫಲಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರತಿಫಲಿತಾಃ ಕಿರಣಾಃ ಸೂರ್ಯೇ ಯಾದೃಶೀಂ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಲಭಂತೇ ತಾದೃಶೀಂ
ಚಂದ್ರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಲಭಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯದ್ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸೌರಂ
ತೇಜಸ್ವಚ್ಛಂಧ್ರಮಂಡಲಂ ಪ್ರನಿಶ್ಚಾದನೀವ ನೈಶಂ ತನೋ ನಿವಾರ್ಯ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ |
ಈದೃಗ್ಗೂತತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಸೂರ್ಯಶ್ಚೇಂದ್ರ ಏವ ದ್ವಾದಶಸ್ವಾದಿತ್ಯೇಷ್ಟಿಂಧ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪರಿಗಣಿತತ್ವಾತ್ |
ಅತೋಽಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶಕ ಇಂದ್ರ ಏವೇತೀಂದ್ರಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದಿದ್ಯೋ-
ದೇವತ್ವೇತದುಪಪನ್ನಂ ಭವತಿ | ಈದೃಗ್ಗೂತಸ್ಯ ತೇಜಸ ಅಶ್ರಯತ್ವೇನ ಚಂದ್ರಮಸಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ-
ವಿಪಕ್ಷಯಾ ಚಂದ್ರಮಸ್ಯಾಪಿಷ್ಟ್ಯವಿನಿಯೋಗೋಽಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಸ್ಯಸ್ಯಕೋ
ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿದೀಪ್ಯತೇ | ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಮಾದಿತ್ಯತೋಽಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ |
ಸುಮನ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಸೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ |
ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ಯತೀತಿ | ನಿ. ೨-೬ | ಅತ್ರ ಹ ಗೋಃ ಸಮನುಂಸತಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವಂ
ನಾಮಾಸೀಚ್ಯಮುಪಚಿತಮಪಗತಮುಹಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ನಾ | ನಿ. ೪-೨೫ | ಇತಿ || ಅಮನ್ಯತ |
ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ಅಸೀಚ್ಯಂ | ಅಪಪೂರ್ವಾಚ್ಛೇನೋತೇರಘ್ನಾದಯುಕ್ತ | ಉ. ೪-೧೧೧ |
ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ಯತ್ | ಅತ ಏವಾಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಘ್ಯತ್ಪಿ-
ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಲಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಅಸಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಸೀಚ್ಯಂ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ
ಯತ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತಿತ್ತ್ವಂಶಿತಃ | ಅಸೀಚ್ಛೋಽಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟ-
ಭಾಸ್ಕರಮಿತ್ರಃ | ಇತ್ಯಾ | ಇದಂಶಬ್ದಾತ್ಯಾ ಹೇತ್ವಾ ಚ. ಚಂದ್ರಸೀತಿ ಪ್ರಕಾರವಚನೇ ಛಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದಿ
ತತ್ರೇದಂಶಬ್ದೋ ನಾನುವರ್ತತೇ ತದಾನೀಮಿದಮಸ್ಥಮುಃ | ಪಾ. ೫-೩-೨೪ | ಇತಿ ಭಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಃ | ಪಾ. ೨-೪-೮೨ | ಇತಿ ಸುಬ್ಬುಕಂ ಬಾಧಿತ್ಯಾ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ |
ಚಂದ್ರಮಸಃ | ಚಂದ್ರಮಾಹ್ವಾದನಂ ಮಿಮಾತೇ ನಿರ್ಮಿಮಾತ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ
ಡಿತ್ | ಉ. ೪-೨೨೭ | ಇತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಪರಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಪೂರ್ವಪದಂ ಚ ಸ್ವಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ತತ್ವಯಾಂತಮಂತೋದಾತ್ತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ರಾಹ--ಇಲ್ಲೇನೆ | ಗೋಃ--ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ | ಚಂದ್ರಮಸಃ--ಚಂದ್ರನ | ಗೃಹೇ--ಮಂಡಲ
ದಲ್ಲಿ | ತ್ವಷ್ಟುಃ--ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಅದಿತ್ಯನ | ಅಸೀಚ್ಯಂ--(ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಮರೆಯಾಗಿರುವ | ನಾಮ--
ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಇತ್ಯಾ--ಈ ವಿಧದಲ್ಲಿ | ಅಮನ್ಯತ--ತಿಳಿದರ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರನೊಡನೆ ಕಂಡುಕೊಂಡರು

English Translation

Thus did the solar rays perceive in this mansion of the travelling moon, the hidden light of the Sun.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅತಿಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಮುಂಚೆ ಸೌರ್ಯ ಚಾಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಸೂರನು ಚಾಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅತ್ತಾಹ ಗೋರಮಸ್ತತ ಎಂಬ ಶುಕ್ಲವನ್ನು ಪುರೋನಮಾಕೃತಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದನು. ಅತ್ತಾಹಯನ ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಾಹ ಗೋರಮಸ್ತತ ನಮೋನಮೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೮).

ಅತ್ತಾಹ—ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ.

ಗೋರ—ಗಂತು || ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ

ತ್ವಷ್ಟು— ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಆದಿತ್ಯನ; ದ್ವಂದ್ವಕಾದಿತ್ಯನು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುಸೂರನು ಎಂದು ಕರೆಯುವನು.

ಅಪೀಚ್ಯಂ— ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಪೀಚ್ಯಂ | ಅಪೀಚ್ಯೋಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ-ಮಿಶ್ರಃ | ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗುವವು. ಆಗ ಆ ಕಿರಣಗಳು ನೇರವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರದೆ ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವು—

ಅತ್ತಾಹ ಗೋರ ಸಮಮಂಸತಾದಿತ್ಯರತ್ನಯಃ ಸ್ವಂ ನಾಮಾಪೀಚ್ಯಮಪಚಿತಮಸಗತಮಪಿ-
ಚಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ವಾಮುತ್ರ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ || (ನಿ. ೪-೨೫)

ಇಲ್ಲಿ ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರನು ಅಪಚಿತಂ, ಅಸಗತಂ ಅಪಚಿತಂ ಅಂತರ್ಹಿತಂ ವಾ || ಎಂದು ಅರ್ಥ ನಿರೂಪಿಸಿ ನೋಡಿಸುವನು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಹಿತವಾಗಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಆ ರಶ್ಮಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶವು ಅತಿಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಿದ್ದು ಬೆಳಕಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವವು. ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಅಂತರ್ಹಿತಂ—ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು

ಇತ್ಯಾ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ಸೂರ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉಗತಮಯವಾದ ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಂತೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯನಾಗಿರುವನು (ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ) ಎಂದು ಜನರು ತಿಳಿಯುವರು. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಇಂದ್ರನೇ ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಮಕ್ಕಳು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಕ್ಕನ ವಿನಿಯೋಗ ವಿರುವುದು.

ಯಾಸ್ಕರು ತನ್ಮುನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಥಾಸ್ಯೈಕೋ ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿ ದೀಪ್ಯತೇ ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಂ | ಆದಿತ್ಯೋಽಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ | ಸುಷುಮ್ನಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವಃ ಇತ್ಯಸಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ |
(ನಿ. ೨-೬).

ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸುಮ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ರಶ್ಮಿಯು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ಮಂತ್ರದ್ವೈಪ್ಪಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. **ಆದಿತ್ಯೋಽಸಿ ಗೌರುಚ್ಯತೆ** (ನಿ. ೨-೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಷ ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಸರ್ವೇಽಸಿ ರಶ್ಮಿಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೆ (ನಿ. ೨-೬) ಗಾವಃ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಹೆಸರು.

“ ಇತ್ಯಕವಗ್ರಾತ್ರಯಾ |

ಅನುನ್ಯತೆ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ವೃಧಮಪ್ಪರೂಪ ಒಪನಚಸರ್ದ್ವ ಅತ್ಮನೇಪದೇ ಸ್ವನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಶಾವೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನುನ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೀಚ್ಯಮ್—ಚಿ ಇಯನೇ ಧಾತು. ಅಸಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಅಷ್ಟಾದ್ಯಯ (ಉ ಸೂ. ೪-೨೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ಇಪ್ಪರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಸಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚುಧಾತುವಿಗೆ **ಯುತ್ಪ್ರಿಕಾದಧ್ಯಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ- **ಅಸಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಂ ಅಸೀಚ್ಯಮ್ ಭವೇ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಮೇಲೆ **ಚಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ತಿತ್ಸರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಸೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶಃ** (ಅಸೀಚ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿರುವುದು) ಎಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ ಮಿಶ್ರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಂ ಶಬ್ದವ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಥಾ ದೇತ್ ಚ ಭಂದಸಿ (೨-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದಂ ಶಬ್ದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ವರಾಧಿ ನಿಷಾತಮ-ವ್ಯಯಂ ಎಂದು ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅನ್ವಯಾ-ದಾಸ್ ಸುಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸುಬ್ಬಕನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಮಸಃ—ಚಂದ್ರಮಾಹ್ನಾದನಂ ಮಿಮಾತೇ ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ ಡಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರ ಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಮಾಜ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಮಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ಷೀವಕನಚನಾಂತರೂಪ. ಕೈದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಪದವಾದರೋ ಸ್ವಾಯಿತಂಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ

ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಮುತಸ್ತು ಶಿಮೀವತೋ ಭಾ-
ಮಿನೋ ದುಹ್ಯಣಾಯೂನ್ |
ಆಸನ್ನಿಷ್ಠಾನ್ತೃತ್ವಸೋ ಮಯೋಭೂನ್ಯ ಏಷಾಂ ಭೃತ್ಯಾಮ್ನು-
ಣಧತ್ವ ಜೀವಾತ್ || ೧೬ ||

|| ಸದವಾಶಃ ||

ಕಃ | ಅದ್ಯ | ಯುಂಕ್ತೇ | ಧುರಿ | ಗಾಃ | ಋತಸ್ಯ | ಶಿವಿಾ ೨ ವತಃ | ಭಾಮಿನಃ |

ದುಃ ೨ ಹೃಣಾಯೂನ್ |

ಅಸನ್ ೨ ಇಷೂನ್ | ಹೃತ್ಸು ೨ ಅಸಃ | ಮಯಃ ೨ ಭೂನ್ | ಯಃ | ಏಷಾಂ |

ಭೃತ್ಯಾಂ | ಋಣಧತ್ | ಸಃ | ಜೀವಾತ್ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಾ ಯಾಮಿಷ್ಠಾ, ಕಾಯಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಕೋ ಅದ್ಯೇತಿ ದ್ಯೇ ಋತಸ್ಯ ಯೋಜ್ಯಾ ನುನಾಕೈಲಿ ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯೇತಿ ದ್ಯೇ ಇತಿ ||

ಅದ್ಯಾ ಸ್ಥಿತ್ಯರ್ಥೇ ಋತಸ್ಯ ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ಧಾರ್ಯಶ್ಚವಹನಪ್ರದೇಶೇ ಗಾ ಗಾತಿಮತೋಽಶ್ವಾನ್ ಕೋ ಯುಂಕ್ತೇ | ಕೋ ನಾಮ ನಿರೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಾನಶ್ವಾನ್ | ಶಿವಿಾವತೋ ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಪೇತಾನ್ ಭಾಮಿನಸ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಾನ್ ದುರ್ಹ-
ಣಾಯೂನ್ ಪರೈರ್ದುಃಸಹೇನ ಕ್ರೋಧೇನ ಯುಕ್ತಾನ್ | ದೃಣೀಯತಿಃ ಕೃಧ್ಯತಿಕರ್ಮಾ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್ ಯೇಷಾಮಾಸನ್ಯಾಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾಸ್ತಾನ್ ಹೃತ್ಸುಃ | ಹೃತ್ಸು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ವಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಸಾದಂ ಪ್ರಪಂತೀತಿ ಹೃತ್ಸುಃ | ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯುನ್ | ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಸುಖಪ್ರದಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಏಷಾಸಿದ್ವಿಶಾನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾಮೃಣಧತ್ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಸ್ತೌತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ ಯಜಮಾನೋ ಜೀವಾತ್ | ಜೀವನವಾನ್ವವೇತ್ || ಯದ್ವಾ | ಕ ಇತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿರುಚ್ಯತೇ | ಕೋ ಹ ವೈ ನಾಮ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಋತಸ್ಯ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧುರಿ ನಿರ್ವಾಹೇ ಗಾ ವೇದಗೂಪಾನ್ಯಾಗ್ನಿರೇಷಾನದ್ಯೇದಾನೀಂ ಯುಂಕ್ತೇ | ಸಂಯೋಜಯತಿ | ಕೀದೃಶಾನ್ | ಶಿವಿಾವತಃ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ಯುಕ್ತಾನ್ ಭಾಮಿನ ಉಜ್ಜ್ವಲಾನ್ ದುರ್ಹಣಾಯೂನ್ | ದೃಣೀಯತಿರ್ಹಾನಿಕರ್ಮಾ | ಹಾತುಮಶಕ್ಯಾನ್ ವೇದಾಧ್ಯಯನಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್ ಅಸನ್ಯಾಸ್ಯ ಇಷುರೇಷಣಂ ಗಮನಮುಚ್ಚಾರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನ್ ಹೃತ್ಸುಸೋ ಹೃತ್ಸು ಹೃದಯೇಷು ದೀಶ್ವಮಾನಾನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸೋಽಧ್ಯಯನಪ್ರಭವಸ್ಯ ಸುಖ-
ಸಾಧನಸ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯುನ್ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಏಷಾಂ ವಚಸಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಕ್ರಿಯಾಮೃಣ-
ಧತ್ ಋದಿಮತೀಂ ಕರೋತಿ ಸ ಜೀವಾತ್ | ಸ ಏವ ಜೀವತಿ | ಅನ್ಯೇ ಜೀವನ್ಮೃತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ದುರ್ಹಣಾಯೂನ್ | ದೃಣೀಜ್ಞ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ | ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದುಕ್ ಪ್ರ-

ತ್ವಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾರಃ | ಮೃಗಯ್ಯಾದಿರ್ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್ |
 ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಿಷೇಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ. ೧-೧೪ | ಇತ್ಯುಪ್-
 ತ್ವಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹೃತ್ಪ್ರಸಃ | ಅಸು ಪ್ಪೇಸೇಣೇ | ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತಾ-
 ದಾನೇಷು | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತ ಕ್ವಿಪ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
 ಮಯೋಭೂನ್ | ವೃತ್ವಯೇನ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ.
 ೩.೨-೧೪೦-೧ | ಇತಿ ದುಪ್ರತ್ವಯಃ | ಭೃತ್ಯಾಂ | ಭೃತ್ಯಾ ಭರಣೇ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಷದ |
 | ಪಾ. ೩-೩೯೯ | ಇತಿ ಕೃಪ್ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಣಿಧತ್ |
 ಋಘು ವೃದ್ಧ | ಲೇಟಿ ವೃತ್ವಯೇನ ಶ್ವಮ್ | ಲೇಡೋಽಡಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತಿ-
 ಕಾರಲೋಪಃ | ಜೀನಾತ್ | ಜೀವ ಸ್ವಾಣಿಧಾರಣೇ | ಪೂರ್ವನಲ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದ್ವೈ-ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಋತಸ್ಯ-(ಇಂದ್ರನ) ರಥದ | ಧುರಿ-ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ನೊಗಕ್ಕೆ) |
 ಶಿಮಾವತೇ-ವೀರೈಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು | ಭಾಮಿನಃ-ತೇಜೋಯುತನಾದುವನು | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್-
 (ರತ್ನಗಳಿಂದ) ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋರವುಳ್ಳವನು | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್-ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟು
 ಕೊಂದಿರುವನು | ಹೃತ್ಪ್ರಸಃ-(ರತ್ನಗಳ) ಎದೆಗಳ ವೇಲೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ಅಡುಮಿ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತಕ್ಕುವನು |
 ಮಯೋಭೂನ್-(ಮಿತ್ರರಿಗೆ) ಸುಖಸಂಪಾದಕವಾದವನು ಆದ | ಗಾಃ-ಸಂಚರಿಸುವ (ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ಆರ್ದ್ರ
 ಗಳನ್ನು | ಕಃ-ಯಾವನು (ತಾನೇ) | ಯುಂಕ್ತೇ-ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
 ಏಷಾಂ-ಈ ಆಶ್ವಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ-(ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು) ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಋಣಿಧತ್-ಹೊಗಳ
 ತ್ತಾನೇಯೇ | ಸಃ-ಆ ಯಜಮಾನನು | ಜೀನಾತ್-(ದೀರ್ಘವಾದ) ಅಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ |

ಅಥವಾ

ಕಃ-ಶ್ರೇಷ್ಠಾಪತಿಯು | ಋತಸ್ಯ-ಯಜ್ಞದ | ಧುರಿ-ನಿರ್ವಹಣದಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ | ಶಿಮಾವತೇ-
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು | ಭಾಮಿನಃ-ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದುವನು | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್-
 ತ್ಯಾಜ್ಯವಲ್ಲವೇ ನಿಯತವಾಗಿರುವನು | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್-ಮುಖದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವನು | ಹೃತ್ಪ್ರಸಃ-
 ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುವವನು | ಮಯೋಭೂನ್-ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಅದ್ವಷ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು
 ವನು ಆದ | ಗಾಃ-ವೇದರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಅದ್ವೈ-ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಂಕ್ತೇ-
 ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಏಷಾಂ-ಈ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ-ಸಂದೇಶ
 ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು | ಋಣಿಧತ್-ಪುನಃಕಾಲಿತ್ತಾ ಕೇಂದ್ರೇ | ಸಃ-ಆ ಯಜಮಾನನು (ಅವನೇ) | ಜೀನಾತ್-
 ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ನೊಗಕ್ಕೆ, ವೀರೈಕ್ಯತ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವೂ, ತೇಜೋಯುತ ವಾದುವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳವೂ, ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಎದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲನ್ನಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟತಕ್ಕವೂ, ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಸುಖಸಂಪಾದಕವೂ, ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ? ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಈ ಅಶ್ವಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಇಂದ್ರನ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who yokes to-day to the pole of the chariot (of Indra) his vigorous and radiant horses, whose fury is unbearable,* who have arrows in their mouths, who trample on the hearts of enemies and who give happiness to friends ? The sacrificer who praises the performance of these horses obtains long life.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಂ. ೬

ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೋ ಅದ್ವೈಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಸುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾಪಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದ್ವೈಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಯತಸ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಯತಸ್ಯ—ಯ ಗತೌ | ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ | ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ರಥದ

ಧುರಿ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ರಥದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನೊಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೊಗಕ್ಕೆ

ಗಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಗಾಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಏತೌ ಮೇ ಗಾವೌ ಪ್ರಮರಸ್ಯ ಯುಕ್ತೌ ಮೋಷು ಪ್ರ ಸೇಧೀನುರ್ದುರಿಸ್ತಮಂಧಿ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦.೨೭-೨೮)

ಎಂಬ ಸುಕ್ಕು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ತಿಮೀಮತಃ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಪೇತಾನ್ | ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ. ತಿಮೀ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ. ೨-೧)

ಭಾಮಿನಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಂದರೆ ಧನ್ಯಪುಷ್ಪಗಳಾಗಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೇಯತಿಃ ಕೃದ್ಯತಿಕರ್ಮಾ | ರೇಳತಿ ಹೇಳತಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೋಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಣೇಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್—ಆಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೆ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾ-
ಸ್ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಹೃತ್ಸ್ವೇಸಃ—ಹೃತ್ಸ್ವ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ವಸಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪಾದಂ ಪ್ರಪಂಚೀತಿ ಹೃತ್ಸ್ವೇಸಃ
ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳ ನಡೆಯಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪಾದಗಳನ್ನಿಡತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತುಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ.

ಮಯೋಭೂನ್—ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ. ೨-೧೩) ತಮ್ಮ ಜನರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಕೀಯಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ.

ಭೃತ್ಯಾಂ—ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಭರಣಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾಂ | ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ.

ಋಣಿಧತ್—ಋಧು ವೃದ್ಧ್ವಾ | ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಥವಾ ಪ್ರರಂಸಮಾಡುವನೋ.

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುವು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಋಕ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಈ=ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಆದಕ್ಕೆನಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಋಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಂಕ್ತೇ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತಸಿಘಾತಸ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೇಜ್ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ. ಧಾತು ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಕಂಡ್ವಾದಿ-
ಭ್ಯೋಯತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಮೃಗಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಮೃಗಯಾದಿಯಕ್ಷ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್—ಪದ್ಮನೋಮಾಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸ್ಯ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಆಸನಾ ದೇಶ. ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷೇಃ ಕಿಚ್ಛ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಲಘೂಸಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಸನ್ನಿ ಇಷನಃ ಯೇಷಾಂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃತ್ ಸ್ವಸಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಅಧವಾ, ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತ್ಯಾದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃತ್ಪ್ರ ಅಸಃ ಎಂದು ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭೂನ್—ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭೂಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಹೃಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧವಾ ಮಿತದ್ವ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಗಣ ದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಟಿಲೋಪದಿಂದ ಉತ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವೀಯಾ ಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ

ಭೃತ್ಯಾಮ್—ಭೃತ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಷದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃಸ್ವಸ್ಯ ಹಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹೃಸ್ವಕ್ಕೆ (ಋಕಾರಕ್ಕೆ) ತುಕಾಗಮ. ಕೃಪ್ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಿತಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಣಧತ್—ಋಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಹೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಋಣಧತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಸು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಧವಾಗಿ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜೀನಾತ್—ಜೀನ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಡಾಗಮನಾತ್ರ ವಿಲೇಷ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕ ಈಷತೇ ತುಜ್ಯತೇ ಕೋ ಬಿಭಾಯ ಕೋ ಮಂಸತೇ ಸಂತ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ |

ಕಸ್ತೋಕಾಯ ಕ ಇಭಾಯೇತ ರಾಯೇ ಧಿ ಬ್ರವತ್ತನ್ನೇತಿ
ಕೋ ಜನಾಯ || ೧೭ ||

೪. ಪದಭಾಗಃ

ಕಃ | ಈಷತೇ | ತುಜ್ಯತೇ | ಕಃ | ಬಿಭಾಯ | ಕಃ | ಮಂಸತೇ | ಸಂತಂ |
ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ಅಂತಿ |

ಕಃ | ತೋಕಾಯ | ಕಃ | ಇಭಾಯ | ಉತ | ರಾಯೇ | ಅಧಿ | ಬ್ರವತ್ |
ತನ್ನೇ | ಕಃ | ಜನಾಯ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಅನುಗ್ರಹೀತರೀಂದ್ರ ಅಗತೇ ಸತಿ ಕ ಈಷತೇ | ಶತ್ರುಭೀರ್ಭೇತಃ ಸನ್ ಕೋ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ನ
ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ತುಜ್ಯತೇ | ಕೋ ಹಿಂಸ್ಯತೇ | ಶತ್ರುಭಿರ್ಹಿಂಸ್ಯೋಽಪಿ ಕಶ್ಚಿನ್ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೋ ಯಜಮಾನೋ ಬಿಭಾಯ | ಬಿಭೇತಿ | ಇಂದ್ರೇ ರಕ್ಷಕೇ ಸತಿ ಭಯಮುಪಿ ನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ದೂರೇ ತಸ್ಯ
ಶತ್ರುಕೃತಾ ಹಿಂಸಾ | ಆತ್ಯಂತಿಕೇ ಸಮಾಪೇ ಸಂತಮಸ್ತಾಕಂ ರಕ್ಷಕಶ್ಚೇನ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಕಃ
ಪುರುಷೋ ಮಂಸತೇ | ಜಾನಾತಿ | ವಯಮೇವ ಜಾನೀಮೋ ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಕಃ ಕಃ
ಪೂರಕಃ | ಯುದೇ ಸಹಾಯಾರ್ಥಮಿಂದ್ರ ಅಗತೇ ಸತಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಸ್ತೋಕಾಯ
ಪುತ್ರಾಯಾಧಿಬ್ರವತ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ತದೀಯಂ ಪುತ್ರಂ ರಕ್ಷೇತ್ಯೇವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಸಪ್ತಪಾತೇನ
ವಚನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಯಥಾ ಏವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ
ಕುರ್ಯಾತ್ | ಸ್ವಯಮೇನೇಂದ್ರೋ ರಕ್ಷತೀತಿ ಭಾವಃ | ಇಭಾಯ ಗಜಾಯ ಕೋಽಧಿ
ಬ್ರವತ್ | ಉತಾಪಿ ಚ ರಾಯೇ ಶತ್ರುಭಿರಪಹ್ರಯಮಾಣಾಯ ಧನಾಯ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ |

ಅಪಹ್ರಿಯಮಾಜಮಸ್ತದೀಯಂ ಧನಂ ರಕ್ಷೇತ್ಯಧಿವಚನಮಸಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಕುರ್ಯಾತ್ |
ನ.ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ತನ್ನೇ ಸ್ವಕೀಯಾಯ ಶರೀರಾಯ ಜನಾಯ ಪರಿಜನಾಯ
ಚ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ | ಸ್ವಶರೀರರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಪರಿಜನರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯಾಧಿವಚನಂ ನಾಪೇಕ್ಷಿತಂ |
ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರೀತ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ರಕ್ಷತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಯದಾ ತು ಕಶಬ್ಧಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಿನಿಯೋಗಃ ತದಾನೀಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯೋಗಾದಿಂದ್ರಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇ
ವಾಭಿಧೇಯತೇ | ಯಥೈಂದ್ರ್ಯಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಕದಾ ಚನೇತ್ಯ-
ಸ್ಯಾಮೃಚಿ ವಿದ್ಯಮಾನ ಇಂದ್ರೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಪರತಯಾ ನೀಯತೇ ತದ್ವತ್ || ಈಷತೇ | ಈಷ
ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭಾವಾದಿಕ ಆತ್ಮನೇಪದೇ | ತುಷ್ಯತೇ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ
ಯಕ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅತಿಜ ಇತಿ
ಪರ್ಯುದಾಸಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಮಂಸತೇ | ಲೇಟ್ಸ್ಯದಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟ್ಸೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅಂತಿ |
ಅಂತಿಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಬ್ರವತ್ | ಬ್ರವೀತೇರ್ಲೇಟ್ಸ್ಯದಾಗಮಃ | ತನ್ನೇ |
ತನುಶಬ್ದಾಚ್ಚ ತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ಜವಾದಿಷು ಚ್ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತಿತೀತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ
ಯೋಗಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಸ್ವರಿತತ್ಯಂ

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ-

(ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ಈಷತೇ—
(ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ) ದೂರವಾಗಿ ಓಡುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ತುಷ್ಯತೇ—(ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಹಿಂಸಿತ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ಬಿಭಾಯಿ—ಭೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅಂತಿ—ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ಸಂತಂ—
(ರಕ್ಷಕನಾಗಿ) ಇರುವ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕಃ—(ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರ) ಯಾವನು ತಾನೇ | ಮಂಸತೇ—
ತಿಳಿಗುಕ್ಕುಳುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ತೋಕಾಯಿ—ಪುತ್ರಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಅಧಿ-
ಬ್ರವತ್—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. (ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆನೇ ಆನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.) |
ಇಭಾಯಿ—ಅನೇಗಾಗಿ | ಕಃ—ಯಾವನು (ನಿರ್ಬಂಧವಾದಬೇಕಾಗಿದೆ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ರಾಯೇ—(ಶತ್ರು
ಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಧನಕ್ಕಾಗಿ (ಯಾವನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.) | ತನ್ನೇ—ತನ್ನ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಾಗಿಯೂ | ಜನಾಯ—ಪರಿಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಕಃ—ಯಾವನು ತಾನೇ (ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ
ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಾನೆ ? ಯಾವನು ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ ? ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಂತಿ
ರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರನಾವನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ, ಪುತ್ರಸಂತಾನ
ಕ್ಕಾಗಿ, ಅನೇಗಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಧನಕ್ಕಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಿಜನರ
ಗಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿ ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಒತ್ತಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ತಾನೇ ಎಲ್ಲನನ್ನೂ
ಆನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation

When Indra is at hand who flees through fear of enemies ? who is harmed ? who is terrified ? who is aware that Indra is present though he is near ? what need is there that any one should importune Indra for his son, his elephant, his property, his person, or his people ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದರಂತೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭಾವಾದಿಳ ಆತ್ಮನೇಪದೀ | ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರಿ ಶತ್ರುಗಳ ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಂಸತೇ ಸಂತಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ—ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು ? ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಭಾಯಿ—ಗಜಾಯಿ | ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಜ ಅಥವಾ ಆನೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಬುಗ್ಗೆದನಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆ ಇರುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಯಂಕಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಧಿ ಬ್ರವತ್—ಅಧಿವಚನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಜ್ಞಾಪಯತೀಂದ್ರವಿಮೃಶ್ಯಥಃ | ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಅವನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಿತಆತ್ಮ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಉತ್ಪತ್ತಿ.

ತುಜ್ಯತೇ—ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಏತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಾಯಿ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತುಜತ್ವ. ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋ-ಅಡಾಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯರ್ಯುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ, ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ.

ಬ್ರವತ್—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಅಡಾಗಮ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ಯೇ—ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ (ಜೀ) ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಕೋಯೋಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯೋಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ಅಗ್ನಿಮಿಾಟೈ ಹವಿಷಾ ಘೃತೇನ ಸ್ತುಚಾ ಯಜಾತಾ
ಮತುಭಿಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಆ ವಹಾನಾಶು ಹೋಮ ಕೋ ಮಂಸತೇ ವೀ-
ತಿಹೋತ್ರಃ ಸುದೇವಃ || ೧೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಈಷ್ಟೀ | ಹವಿಷಾ | ಘೃತೇನ | ಸ್ತುಚಾ | ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯತುಃ -
ಭಿಃ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ | ದೇವಾಃ | ಆ | ವಹಾನ್ | ಆಶು | ಹೋಮು | ಕಃ | ಮಂಸತೇ | ವೀತಿಃ
ಹೋತ್ರಃ | ಸುಃ ದೇವಃ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನಿಮಿಾಷ್ಟೀ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಹವಿರ್ನಿರುಪ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಸೌತಿ | ಇಂದ್ರಾಯ
ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪೋಽಸಿ ಸಮ್ಯಕ್ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದುರ್ವಿಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ | ಕೋ ನೇಂದ್ರಯಾ-
ಗಾರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಚಾ ಜುಹ್ವಾ ಧ್ರುವೇಭಿರ್ಧುರ್ವೈರ್ನಿರ್ವೈರ್ಯುತುಭಿರ್ವಸಂತಾದಿಕಾಲ್ಪಿರುಪಲಬ್ಧತೇನ
ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯಜೇತ್ | ಯದ್ವಾ | ಯತವಃ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾಃ | ಯತೋ ವೈ
ಪ್ರಯಾಜಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾಭಿರ್ಧುರ್ವೈಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ವಿಕ್ಯತ್ಯಾ ಚಾನುಪ್ಪೇಯತಯಾ ನಿಶ್ಚಲೈರ್ಯುತುಭಿಃ
ಸಹಾಗ್ನಿಮಾಜ್ಯಧಾಗದೇವತಾಂ ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಕೋ ಯಜೇತ್ | ನ ಕೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಹೋಮು ಹ್ವಾತವ್ಯಂ ಪ್ರಕಸ್ಯಂ ಧನಮಾಶು ಶೀಘ್ರಂ ದೇವಾ ಆ ವಹಾನ್ | ಆವಹಂತಿ |
ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ನ ಕಸ್ಮಾ ಅಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರ ಏವ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ ನಾನ್ಯೇ ದೇವಾ ಇತೀಂದ್ರ
ಸ್ತೂಯತೇ | ವೀತಿಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಾಪ್ತಯಜ್ಞಃ ಸುದೇವಃ ಶೋಭನದೇವತಾಕಃ ಕೋ ಯಜಮಾನೋ
ಮಂಸತೇ | ಇಂದ್ರಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜಾನಾತಿ | ನ ಕೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುವಿಧೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಚಿರಕಾಲೋ-
ಪಾಸನೇನ ಚೇಂದ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಭವತಿ ನಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಈಷ್ಟೀ | ಈಡ
ಸ್ತುತಾ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛ್ರೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತುಚಾ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜಾತ್ಯೈ |
ಯಜತೇರ್ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ನೈತೋಽನ್ಯತ್ರೇತ್ಯೈಕಾರಃ | ವಹಾನ್ | ವಹತೇರ್ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ಇತಳ್ಲ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ತೇತಿ ತಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋಮು | ಹ್ವಯತೇಃ
ಕೃತಾತ್ಪರ್ಯಾತೋ ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ಮನಿನ್ | ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯದ್ವಾ |
ನಾಮ್ನೀಮನ್ಸಿತ್ಯಾದೌ | ಉ. ೪-೧೫೦ | ಹೋಮು ಇಬ್ಬೋ ಮನಿಸ್ಸ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಮನ
ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಬಹುಲಂ ಲೇಖೀತಿ ಸಿಪ್ | ವೀತಿಹೋತ್ರಃ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ-
ರ್ಮಣಿ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ್ ಸ ಚೋದಾತ್ಯಃ | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮು | ಹುಯಾಮಾಶುಭಸಿಘ್ರ-
ಸ್ತನ್ | ಉ. ೪-೧೬೭ | ಇತಿ ತ್ರವೃತ್ತಯಃ | ವೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹೋಮೋ ಯೇನ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುದೇವಃ | ನ ಇನ್ದ್ರಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟೈ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋವಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ತುಚಾ—ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧೃವೇಭಿಃ—ಶಾಶ್ವತಗಳಾದ | ಬುತುಭಿಃ—ವಸಂತಾದಿಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ | ದವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಜಾತ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲವನು ? | ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮು—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಆಶು—ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೇ ಇತರ ಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವರು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೈಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. |

ಅಥವಾ

ಈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟೈ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋವಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ತುಚಾ—ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧೃವೇಭಿಃ—ನಿಶ್ಚಲರಾದ | ಬುತುಭಿಃ—ಋತುದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪದ | ದವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಜಾತ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲವನು ? | ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮು—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಆಶು—ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೇ ಇತರಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವರು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೈಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ |

|| ಛಾಂದೋರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಬಲ್ಲನು ? ಯಾವನು ತಾನೇ ವಸಂತಾದಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಘೃತರೂಪವಾದುದೂ, ಆದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೌಟುಗಳ ಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲನು ? ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೇ ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ತಾನೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಾವನಿಗಾಗಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಬಲ್ಲರು ? ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ ಮಂಗಳಕರರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿರತಕ್ಕೆ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರನೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

English Translation

Who praises Agni or sacrificial fire lighted for Indra or worships him with the oblation of clarified butter, presented in the ladle according to the seasons ? to whom the gods quickly bring the wealth that has been called

for ? what sacrificer, engaged in offering oblations and favoured by the gods, thoroughly knows Indra ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ತುಚಾ— ಘೃತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು ; ladle

ಋತುಭಿಃ—ಸಂವತ್ಸರದ ವಿಭಾಗಗಳು, ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳು ಅಥವಾ ಹೋಮಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು. ಯತಮೋ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಎಂದರೆ ಋತುಗಳು ಅಥವಾ ಋತ್ವಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು. ಮುಖ್ಯ ಹೋಮಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಯಾಗಗಳು.

ವೀತಿಯೇತ್ರೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ವೀತಿಃ ಸ್ವಾಪ್ತೋ ಹೇಮೋ ಯೇನ | ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದ

ಸುದೇವಃ—ಶೋಭನದೇವತಾಳಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಯಜಮಾನನು.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಟೈ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲೆಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿತ-ಆತ್ಮನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿತ್ತ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಕಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಸ್ವೃತ್ತದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ಈಟೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಚಾ—ಸ್ತುಚ ಶಬ್ದದ ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನದರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ಯತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾತ್ಯೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲೇಟೋಡಾಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ವೈತೋನ್ಯತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಾನ್—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತಾದೇಶ. ಲೇಟೋಡಾಟಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಹಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋಮು—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. **ಆತೋ ಮನಿನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ವಾ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ವಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೯೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವು ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಡಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. **ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ** ಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. **ತಿಜ್ಞತಿಜಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀ ಧಾತುವು ಗತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ **ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಹುಯಾಮಾಶ್ರುಭಸಿಭ್ಯಸ್ತನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುಧಾತುವಿಗೆ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಧಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಯೇನ ಸಃ ವೀತಿಹೋತ್ರಃ (ಹೊಂದಬ್ಬಟ್ಟಿ ಹೋಮವುಳ್ಳವನು) ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದೇವಃ — ಶೋಭನೋ ದೇವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದೇವಃ ನೆಇಸುಘ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೭-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಂಗ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷೋ ದೇವಃ ಶವಿಸ್ತ ಮರ್ತ್ಯಂ ।

ನ ತ್ವದನ್ಯೋ ಮಘವನ್ಸಸ್ತ ಮರ್ಡಿತೇಂದ್ರ ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ ॥

|| ಪದಪಾಠ ||

ತ್ವಂ | ಅಂಗ | ಪ್ರ | ಶಂಸಿಷಃ | ದೇವಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ನ | ತ್ವತ್ | ಅನ್ಯಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಅಸ್ತಿ | ಮರ್ದಿತಾ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರವೀಮಿ |

ತೇ | ವಚಃ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗೇತ್ಯಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ ಹೇ ಬಲವತ್ತಮೇಂದ್ರದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತವಂತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷಃ | ಸಮ್ಯಗನೇನ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸ | ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವದನ್ಯಸ್ತುತೋಽನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿನ್ನರ್ದಿಷಾ ಸುಖಯಿತಾ ನಾಸ್ತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ತೇ ತುಭ್ಯಮಿದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಬ್ರವೀಮಿ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಿ || ಶಂಸಿಷಃ | ಶನ್ಸು ಸ್ತುತ್ | ಲೇಟಿ ಸಿಷ್ಯದಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ವಿಕರಣಶ್ಚ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ-ತ್ವಾದಿದಾಗಮಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ | ಇಪ್ಸನಿ ವಿನೃತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಮರ್ದಿತಾ | ಮೃದ ಸುಖನೇ | ತೃಚಿ ಇದಾಗಮಃ ||

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮರ್ತ್ಯಂ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ) ಮಾನವನನ್ನು | ಪ್ರಶಂಸಿಷಃ—(ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ) ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು | ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವದನ್ಯಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವನೂ | ಮರ್ದಿತಾ—ಸುಖದಾತನಾಗಿ | ನ ಅಸ್ತಿ—ಇಲ್ಲವು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತೇ—ನಿನಗೆ | ವಚಃ—(ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಬ್ರವೀಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಾನವನನ್ನು ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನಲ್ಲದೇ ನಮಗೆ ಸುಖದಾತನು ಇನ್ನಾರೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

O powerful Indra, be present and be favourable to the mortal who adores you; there is no other giver of felicity, O Maghavan, than you; therefore I recite your praise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗ—ಅಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ನಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಅಂಗಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯು. ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ |

ಮರ್ದಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖಿನೇ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಂಸಿಷಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ-
ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನಃ ಅಡಾಗಮು ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ **ಲೇಟಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿಪ್ಪ. ಅದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಆರ್ಧ-ಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು. **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಶಂಸಿಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಷ್ಯ—ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ | ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮುಚಿಷ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿನ್ಮತೋಲ್ವರ್ಕ್** (ಪಾ. ೬-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ಪನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪.೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅಪ್) ಲೋಪ. ಶವಿಷ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ **ಏಜಿಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಸಂಬುದ್ಧೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ಅಮಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನಸರೂಪ. **ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ದಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖಿನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಧವಷ್ಟ್ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಟೌ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಆರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ಲಘೂಪಧಿಗೆ) ಗುಣ. ಮರ್ದಿತೃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದ್ವಾಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಯದುಚನಸ್ಸು** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. **ಅಪ್ಪತ್ಯನ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ **ಹಲ್ಜಾಘೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಮರ್ದಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರವೀಮಿ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಮಿಪಿಗೆ ಬ್ರುವಳುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಟಾಗಮು. ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ.

ವಚಿಃ—ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ತೇ ರಾಧಾಂಸಿ ಮಾ ತ ಊತಯೋ ವಸೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಥಾ
ಚನಾ ದಭನ್ ।

ವಿಶ್ವಾ ಚ ನ ಉಪಮಿಮೀಹಿ ಮಾನುಷ ವಸೂನಿ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ
ಆ || ೨೦ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಮಾ । ತೇ । ರಾಧಾಂಸಿ । ಮಾ । ತೇ । ಊತಯಃ । ವಸೋ ಇತಿ । ಅಸ್ಮಾನ್ ।
ಕದಾ । ಚನ । ದಭನ್ ।

ವಿಶ್ವಾ । ಚ । ನಃ । ಉಪಽ ಮಿಮೀಹಿ । ಮಾನುಷ । ವಸೂನಿ । ಚರ್ಷಣಿಃ ಭ್ಯಃ ।
ಆ || ೨೦ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ವಸೋ ನಿವಾಸಯತರಿದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಿ ರಾಧ್ವೋತ್ಪೇಭಿರಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ ಭೂತಾ-
ನ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯದಾ ಚನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಮಾ ದಭನ್ | ಮಾ ವಿನಾಶಯಂತು | ತಥೋತಯೋ ಗಂತಾರಃ |
ಯದ್ವಾ | ಧೂತಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವರ್ಣಲೋಕಃ | ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ
ಮಾ ದಭನ್ | ಹೇ ಮಾನುಷ ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಭ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ
ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ ಚ ಆ ಉಪಮಿಮಾಹ | ಸರ್ವತ ಅದೃತ್ಯಾಸ್ಮತ್ಸಮೀಪೇ ಕುರು |
ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತಮಾನಂ ಧನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕದಾ | ಕಿಂಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಕಾನ್ಯಕೀಯತ್ರದಃ
ಕಾಲೇ ದೇಶಿ ದಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿಮಃ ಕ ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಭನ್ | ದನ್ವು
ದಂಭೇ | ಲೋದರ್ಥೇ ಛಾಂದಸೇ ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ
ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ಮಿಮಾಹ | ಮಾರ್ಜ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಶ್ಲಃ | ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹೇರ್ಜತ್ವಾತ್ ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ) | ರಾಧಾಂಸಿ-
ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ (ಮತ್ತು) | ತೇ - ನಿನ್ನ | ಉತಯಃ—ರಕ್ಷಣಾದಿ ಉಪಕಾರಗಳೂ | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು |
ಕದಾ ಚನ - ಯಾವಾಗಲೂ | ಮಾ ದಭನ್—ನಾಶನಾಗದಿರಲಿ | ಮಾನುಷ—ಮಾನವರ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ
ಇಂದ್ರನೇ | ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ—ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ | ನಃ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವಾ ಚ ವಸೂನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ
ಧನಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಆ ಉಪಮಿಮೀಹ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನು. ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಸಂಪತ್ತು
ಗಳೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಉಪಕಾರಗಳೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶನಾಗದಿರಲಿ ಮಾನವರ ಹಿತ
ಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ನಮಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

O Indra, let not your gifts of riches fail us, let not your protection
fail us at any time ; lover of mankind, measure out (bring to us who praise
you) all sorts of riches.

॥ ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ॥

ಮಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾಚಕವು. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಬೇಡ, ಮಾಡಬೇಡ ಎಂದಿರುವುದು. ಈ
ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ವಸೋ—ನಿವಾಸಯತರಿದ್ರ | ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ; granter of dwellings-

ಕದಾ ಚೇನ—ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದಿಗೂ.

ದಭನ್—ದನ್ನು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ನಾಶವಾಗು, ಕ್ಷೀಣಿಸು. ಮಾ ದಭನ್ ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕ್ಷೀಣಿಸದಂತೆ ಆಗಲಿ.

ಅ ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಅಕತೆನಾಡು, ಎಂದರೆ ಹಂಚು. ಎಲ್ಲಕ್ಕದೆ ಯಿಂದಲೂ ತಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಾನುಷ—ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು.

ಉತಯೇ—ರಕ್ಷಣೆಗಳು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಉತಯೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೋಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಧೂತಯೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ—ಧೂತಯೇ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ಯೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ ಮಾ ದಭನ್ | ಕಂಪನಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ನಿಸ್ಸ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು (ಗಾಳಿ) ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಸ್ತು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ರಾಧಾಂಸಿ—ರಾಧ್ಯೋತಿ ನಿಭಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರ್ಧವ (ಸಂಸಿದ್ಧ) ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ರಾಧಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಬಂದ ತಿ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಘುಲಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಶ್ವಾಸದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನು ಸ್ವಾರ. ಅನ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕದಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಸರ್ವಕಾನ್ಯಕಿಯತ್ತದಃ ಕಾಲೇದಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೩-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾಗ್ವಿಶೇಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ವಿಶೋ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕಿಮಃ ಈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾದೇಶ. ಕದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭನ್—ನಂಭು ದಂಭೇ. ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಘೋಽಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅನಿದಿಶಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಮಾಜ್ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಶಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದ ಶಸಿಗೆ ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಆದೇಶ. ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಸದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲೂ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸೇರ್ಪಡೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹಿ ಅದೇಶ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಾಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಅದೇಶವು ಜಾತಾಗುವುದರಿಂದ ಘುಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ.ಸೂ.೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಮಿಮೀಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷ—ಮನೋರ್ಜಾರ್ತಾವಾಚ್ಯತಾ ಪುಕ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಲೋಗದಿಂದ ಪುಕಾಗಮ. ತದ್ವಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಮಾನುಷಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಏಜಾಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬುಧೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚತುರ್ವೇದಸುನಾಕೇ ನವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರ ಯ ಇತಿ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ
ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಪಂಚಮಿದ್ವಾದಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಮರುತೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ
ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಪಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ | ಹಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾ-
ದಿದಮಾದೀನಿ ಚತ್ವಾರಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಮರುದ್ದೇವತ್ಯಾನಿ || ಅಭಿಪ್ಸವಪಡಹಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇದಸ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿದ್ವಾನೀಯಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ
ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ || ಅ. ೭-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕ
ದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. (೮೫-೯೩) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಮರುದ್ದೇವತಿಗಳು, ಐದನೆಯ
ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾಭಂದಸ್ತಿನವು. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಜಗತಿರ್ಭಂದಸ್ತಿನವು. ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಪಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರು

ದ್ವೀವತಾಕವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅಭಿಜ್ಞವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸ ಆಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿ ಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೭)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೫

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೫ ॥

॥ ಅಪಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೯, ೧೦ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೨ ॥

॥ ಮುಖ್ಯ—ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ॥

॥ ದೀವತಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ— ೧-೪, ೬-೧೧, ಜಗತಿಃ, ೧೨-೧೨, ತ್ರಿಪುನಃ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಪ್ತಯೋ ಯಾಮಸ್ತು.

ದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಸುದಂಸಸಃ ।

ರೋದಸೀ ಹಿ ಮರುತಶ್ಚಕ್ರಿರೇ ವೃಥೇ ಮದಂತಿ ವೀರಾ ವಿದಥೇ-

ಷು ಘೃಷ್ವಯಃ ॥ ೧ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯೇ | ಶುಂಭಂತೇ | ಜನಯಃ | ನ | ಸಪ್ತಯಃ | ಯಾಮನ್ | ರುದ್ರಸ್ಯ |
 ಸೂನವಃ | ಸುಂ ದಂಸಸಃ |
 ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಹಿ | ಮರುತಃ | ಚಕ್ರೀ | ವೃಧೇ | ಮದಂತಿ | ವೀರಾಃ | ವಿ-
 ದಧೇಷು | ಘೃಷ್ಣಯಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಪ್ರ ಶುಂಭಂತೇ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಸ್ತಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ಜನಯೋ ನ ಜಾಯಾ ಇವ | ಯಥಾ ಯೋಷಿತಃ ಸ್ತಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾ-
 ನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕೀದೃಶಾ ಮರುತಃ | ಸಪ್ತಯಃ ಸರ್ವಣೀಲಾಃ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ |
 ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಸುದಂಸಸಃ ಶೋಭನ-
 ಕರ್ಮಾಣಃ | ಏತದೇವೋಪಸಾದಯತಿ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾನ್ನರುತೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೃಧೇ
 ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ವರ್ಧನಾಯ ಚಕ್ರೀ ಕೃತವಂತಃ | ಅತಃ ಸುದಂಸಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೀರಾ ವಿಶೇಷೇಣ
 ಶತ್ರುಪ್ರೇಷಣೀಲಾಃ ಘೃಷ್ಣಯೋ ಘರ್ಷಣೀಲಾಃ | ಮಹೀರುಹಶಿಲೋಚ್ಚ ಯಾದೇರ್ಭಂಜಕಾ
 ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾಶ್ಚೇ ಮರುತೋ ವಿದಧೇಷು | ವಿದಂತ್ಯೇಷು ಯಷ್ಟವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ
 ವಿದಧಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ತೇಷು ಮದಂತಿ | ಸೋಮಸಾನೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಿ || ಶುಂಭಂತೇ | ಶುಭ ಶುನ್ಮ ದೀಪ್ತಃ |
 ಭಾವಾದಿಕಃ | ಜನಯಃ | ಜಾಯಂತ ಅಸ್ಯ ಸತ್ಯಾನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಇನ್ದರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ-
 ನೃತ್ಯಯಃ | ಯಾಮನ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಾತೋ
 ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ಭಾವೇ ಮನಿನ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸುದಂಸಸಃ | ದಂಸ ಇತಿ
 ಕರ್ಮನಾಮ | ಶೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ | ಸೋಮರ್ವನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾ-
 ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಕ್ರೀ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವೃಧೇ | ವೃಧಾ ವೃದ್ಧಿ | ಸಂಪದಾಲಕ್ಷಣೋ
 ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಮದಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ತೃನಿ ಸ್ಪಾಪ್ರೇ
 ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಿದಧೇಷು ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತ್ಯಥ-
 ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಘೃಷ್ಣಯಃ | ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಕೃವಿಘೃಷ್ಣೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಸ್ತೃತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಯಃ—ನುಸಳಿಹೋಗತಕ್ಕವು | ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರೂ, | ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣ
 ದಿಂದ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ವೃಧೇ—(ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ |

VOLUME 7

ಚಿಕ್ರಿರೇ—ಮಾಡಿದರೋ (ಅದ್ದರಿಂದ) | ಸುದಂಸಸಃ—ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೂ | ವೀರಾಃ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ | ಘೃಷ್ಣಯಃ—(ಪರ್ವತಶಿಲೆಗಳನ್ನು) ಪುಡಿಮಾಡುವವರೂ ಆದ | ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯಾಮಸಃ—ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜನಯೋ ನ—(ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ಪ್ರ ಶುಂಭಂತೇ—(ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ (ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವಿದರ್ಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಮದಂತಿ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಸಂತ್ಯಸ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಸಂದುರೋಗತಕ್ಕವೂ, ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೂ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಪ್ತಿಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವರಿಂದ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಪರ್ವತ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಸ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

The Maruts who are going forth decorate themselves like females ; they are the brave sons of Rudra and the doers of good work by which they promote the welfare of earth and heaven; they are heroes who crush the solid rocks and they delight in sacrifices

೧. ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ೧

ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮದ ವಿನರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ನಾ ಮರದ್ವೈವಂತೀತಿ ನಾ ||

ಮಿತಂ ಎಂದರೆ ಸುಶಿಷ್ಟವೆಂದರ್ಥವು. ಸುಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವವರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಬೀಜವುವದರಿಂದ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಮರುತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಅಮಿತರಾವಿಣಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದನಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಮಿತ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ, ರಾವಿಣಃ—ಶಬ್ದಮಾಡುವವರಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವರು. ಆದರಂತೆಯೇ ಅಮಿತರೋಚಿನಃ ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದನಮಾಡಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಮರುದ್ವೇನತಿಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸ್ತಬ್ಧವರು. ಮರುದ್ವಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂತೇ ಅಸ್ತು (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೭) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಶ್ರೀಷ್ಠತೆ ಇದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರುದ್ವೇನತಾಕವಾಗಿವೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಪೂಷಾ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕರೂವರು. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩-೬) ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕನಾದ ಮೂರು ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಗುಂಪುಗಳೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಪಕ್ಷಿಸ್ತಾ ಮರುತೋ (ಮು. ಸಂ. ೮-೯೬೮) ಮೂರು ಅರಸತ್ತು ಎಂದರೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ರುದ್ರರ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರುದ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಸು) ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ—ಎಂದರೆ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘ ಗಣಿಗರಬುದು. ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿಯೂ ರಬ್ಬ ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಒಂದಿರಬುದು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಮಿಂಚಿ ನಿಂದಲೂ ಇವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ, ಸ್ವತಃ ಉತ್ಪನ್ನರೆಂದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿದೆ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಇವರ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಇಂದ್ರಾನೇ ಮತ್ತೂ ಸರಸ್ವತಿಯರಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಕ್ಷಣಮಿಗಂಟು ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚಿನೊಡನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶನಾನಾರಾಸರೆಂದು ಕರೆಯುವರು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಮಿಂಚೇ ಇವರ ಆಯುಧವಾಗಿರುವುದು ಶಿರಸ್ಸು, ಪಾನಗಳು, ದ್ವಯ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆಯೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ಇರುವ ವರ್ಣನೆಗಳೇಕೆಂಬ ಪೃಷ್ಠತೀ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಂಕೆಯನ್ನು (spotted deer) ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕಾಳತು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು ತರುಣರು, ದೈವ್ಯವ್ಯುಗಗಳಂತೆ ಕ್ರೂರರಾದವರು. ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಅಟಪಾಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಾದವರು. ಅವರು ಸಂಚರಿಸುವ ರಥವು ಶಿಡಿಲಿನಂತೆ ಮಹಾ ಭಯಂಕರ ವಾಗಿರುವುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ತರುವರು ಮರುದ್ವೈಃ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಇವರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗುರುತಾಗಿರುವುದು. ಇವರು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಎಂದು ವಿಧವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತರುವುದಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ಗಾತ್ರವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಇವರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಗಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಹ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರೆ ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇವರನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಸಹೋದರರೆಂದು ಮಂಡಿಸಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಸಂವರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡದೆ ಕೈಬಿಟ್ಟರೆಂದೂ ಅವಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರ

ಮೇಲೆ ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸಂಹಾರಮಾಡಲುದ್ಯುಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಅಗತ್ಯವುಷಿಯು ಬಹಳ ವ್ರತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. (ಮಂ. ೧.೧೬೫, ೧.೧೬೬)

ಮರುತ್ಯುಗಳೊಡನೆ ರುದ್ರನು ಇರುವ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧವನ್ನು (ಕೊಡಲಿ, ಭವಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. (ಮಂ. ಸಂ. ೧-೫೬-೧, ೧-೫೬-೧೨, ೨-೫೬-೪, ೧-೧೬೧-೧; ೧-೧೬೨-೨, ೧-೧೬೪-೨, ೧-೬೪-೧)

ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಲ್ಲಿಯೂ ಸೂನುಮಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೂ ವಾಯುದೇವತೆಗೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ವಾಯುನನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವೆಂಬ ಮಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮಂತ್ರವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದೇನು. ವಾಯುಗೂ ಮರುತ್ಯುಗಳೆಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ—ವಾಯುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು; ಮರುತ್ಯುಗಳು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗು, ಹಿಡಿಲು, ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಭಟವೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು. ಅದುವರಿಂದಲೇ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾರಮಾಸರೇಂದ್ರ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಕ್ರೂರವನರೆಂದೂ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ (ಸ್ವರ್ಗದ) ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಮುತ್ತಿರುವವರಿಂದ ಮಾನವಗಳೂ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಅಸಕ್ತರಾದವರೆಂದೂ ವಿಧಾನವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಜನಯಃ—ಜಾಯಂತ ಅಸ್ತಪತ್ಯಾನ್ನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಸ್ವರಾದಿನತತಿಯನ್ನು ಬುಕ್ಕತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ಜಾಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಜಾಯವತಿಯರು

ಶುಂಭಂತೇ—ಶುಭ ಶುನ್ಯ ದೀಪ್ತಃ | ಅನುಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿ

ಸಪ್ತಯಃ—ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ | ಚರಿಸುವ, ಹೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ.

ಯಾಮನ್—ಯಾಮನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಹೊರಡುವಾಗ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ, ಬೀಸುವಾಗ

ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. ಸತ್ಯಂ ತ್ರೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ಧನ್ಯನ್ ಬಿಡಾ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ | (ಮಂ. ೧-೫೬-೨) ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ ಎಂದರೆ ಮರುತ್ಯುಗಳು ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೆಂದು ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ | ರೋದಯಂತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ

ಪುತ್ರಾಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖದಿಂದ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವನ ಪುತ್ರರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ. ೩-೧) ಸುದಂಸಸಃ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು

ರೋದಸೀ—ಸ್ವರ್ಧೇ, ಪುರಂಧೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು.

ವೃಧೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ | ವರ್ಧನಾಯ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ನಿವರ್ಥೇಷು—ನಿವಂತ್ಯೇಷು ಯಜ್ಞವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ ನಿವರ್ಥಾಃ ಯಜ್ಞಾಃ | ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞನೆಂದು ಹೆಸರು. ನಿವರ್ಥೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ

ಘೃಷ್ಣಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಘರ್ಷಣಶೀಲಾಃ | ಮಹೀರುಹತಿರೋಚ್ಚಯಃ ದೇರ್ಭಂಜಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಪಾಷಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವು

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಂಭಂತೇ—ಶುಭ ಶುಂಭ ದೀಪೌ ಧಾತು. ಭೃದ್ವಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜನಯಃ—ಜನಿ ಪ್ರಾರುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಜಾಯಂತೇ ಅಸು ಅಸತ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಜನಯಃ ಜಾಯಾಃ ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಜನಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮುನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಆತೋಮನಿನ್ ಕೃನಿಬ್ಜಿನಿಶಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಮುನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಏಕವಚನ ಪರಮಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ರೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುದಂಸಸಃ ಬಹುವ್ರಿಹಿಯಲ್ಲಿ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋರ್ಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾವ್ಯವಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರೀ—ಹುಕ್ಯ ಭಾಷ್ಯ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಲಿಟ್ ಪ್ರಯೋಗೇತಿ-ರೇಚ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ. **ಹಿಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹಿಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತ್ಯಯೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇರೇಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಧೇ—ವೃಧಾ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಸಂಸದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ವೃಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಾವಚನಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ **ಸಾನೇಕಾಚೆತ್ಯತೀಯಾದಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ **ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನಿ ಕನ್ ವಿಕರಣ. ಮದಂತಿ ಎಂಬುದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವದಥೇಷು—ವದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದಿದೇಶದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಘೃಷ್ಯಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ. ಧಾತು. **ಕೃವಿಘೃಷ್ಣಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ತ ಉಕ್ತಿತಾಸೋ ಮಹಿಮಾನಮಾಶತ ದ್ವಿನಿ ರುದ್ರಾಸೋ ಅಧಿ

ಚಕ್ರೀ ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಧಿ ಶ್ರಿಯೋ

ದಧೀರೈ ಪೃಶ್ನಿಮಾಶರಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತೇ | ಉಕ್ತಿತಾಸಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಆಶತ | ದಿವಿ | ರುದ್ರಾಸಃ | ಅಧಿ | ಚಕ್ರೀ |

ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತಃ | ಅರ್ಕಂ | ಜನಯಂತಃ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಅಧಿ | ಶ್ರಿಯಃ | ದಧಿರೇ |

ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ || ೨ ||

ಸುರಗುಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೇ ಮರುತ ಉಕ್ತಿತಾಸೋ ದೇವೈರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ಮಹಿಮಾನಂ ಮಹತ್ತ್ವಮಾಶತ | ಆಪ್ತುನನ್ | ರುದ್ರಾಸೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಉಪಚಾರಾಜ್ಞನೈ ಜನಕಶಬ್ದಃ | ತೇ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಮರುತೋ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ನಭಸಿ ಸದಃ ಸದನಂ ಸ್ಥಾನಮಧಿ ಚಕ್ರೀ | ಅಧಿಕಂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಕೃತವಂತಃ | ಅರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಮರ್ಚಂತಃ ಪೂಜಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ವೀರ್ಯಂ ಜನಯಂತಃ | ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦ | ಇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ವಾಕ್ಯೇನೋತ್ತಾದಯಂತಃ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ ಪೃಶ್ನೀರ್ನಾರೂಪಾಸಾಯಾ ಭೂಮೋ ಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಶ್ರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಾಣ್ಯಧಿ ದಧಿರೇ | ಆಧಿಕೇನಾಧಾರಯನ್ || ಉಕ್ತಿತಾಸಃ | ಉಕ್ತ ಸೇಚನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಅಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಮಹಚ್ಛಬ್ಧಾತ್ ಪೃಥ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಮನಿಚ | ಟೀರಿತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಆಶತ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಂ | ಸಾ. ೫-೨-೯೩ | ಇತಿ ಘಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ | ಸ್ವಾಶ್ವತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣೀತಿ ಪೃಶ್ನಿ ಭೂಮಿಃ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ಇಯಂ ವೈ ಪೃಶ್ನಿ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫ | ಘಣಿಃ ಪೃಶ್ನಿರಿತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾದಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಪೃಶ್ನಿರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಋತಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ ೫-೪-೧೫೮ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಸ್ಯ ಕಸಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ

ತೇ—(ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತಗಣಾದ) ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಉಕ್ತಿತಾಸಃ—(ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಆಶತ—ಹೊಂದಿದರು | ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶವಾದವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಸದಃ—(ತಮ್ಮ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಅಧಿ ಚಕ್ರೀ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು | ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅರ್ಚಂತಃ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಸರಾಕ್ರಮನನ್ನು | ಜನಯಂತಃ—ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ—ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ

ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರಿಯೇ— ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ದಧಿರೇ— ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿರರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡುತ್ತಾ ಮದಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ರುದ್ರ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಸೃಷ್ಟಿ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

English Translation

They (Maruts) inaugurated by the Gods have attained majesty ; the Sons of Rudra have established their dwelling above the sky ; glorifying him (Indra) who merits to be glorified they have inspired him with vigour ; the Sons of Prisni (earth) have acquired glory.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉತ್ತಿತಾಸಃ—ಉತ್ಪನ್ನ ಸೇಚನೆ ದೆವೈರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ | ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾದವರು.

ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರ ಪುತ್ರಾಃ | ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾಸಃ ಎಂದು ರುದ್ರರ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಉಪಚಾರಾ ಜ್ಞನೇ ಜನಕತೃಪ್ತಃ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಅಧಿ ಚಿತ್ರಿರೇ ಸದಃ—ಮರುದೈವತಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮೇಲಾಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಚಂತೋ ಆರ್ಕಂ ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಇರುವವರಾಗಿ.

ಸೃಷ್ಟಿಮಾತರಃ—ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ, ಗೋವು. ಸೃಷ್ಟಿಮಾತರಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಗೋವಿನ ಪುತ್ರರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಾನಾವಿಧವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಸೃಷ್ಟೇ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಭಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ವಯಾ ಮತ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸಂ ಮಿಮುಕ್ಷುಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆ ಮಕ್ಕನನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಪೃತ್ವೀ ಪುತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಗೋರೂ-
ಸಾಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಾ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾಃ—ಎಂದರೆ ಗೋರೂಪವಾದ ಭೂಮಿಯ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಪುತ್ರರೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ಥಾವಿಯು—ಪೃತ್ವೀರಿತಿ ದ್ಯುನಾಮ | ದ್ಯೌರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ
ಮರುತಾಂ ತೇ ಪೃತ್ವೀಮಾತರಃ | ದಿವಃ ಪುತ್ರಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಆದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಎಂಬ
ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಸ್ವಃ | ಪೃತ್ವೀ | ನಾಕಃ | ಗೌಃ | ವಿಷ್ವಂ | ನಭಃ ಇತಿ ಷಟ್

ಸಾಧಾರಣಾನಿ || ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ದಿವಶ್ಚಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ||

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಎಂದರೆ ಸ್ವಃ ಪೃತ್ವೀ ನಾಕಃ ಗೌಃ ವಿಷ್ವಂ ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗಃ (ದಿವಃ) ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದಗಳು. ಮತ್ತು—

ಪೃತ್ವೀರಾದಿತೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಾಶ್ನತ ಏನಂ ವರ್ಣ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ

ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ರಸಾನ್ | ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ||

ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ ||

ಅಥ ದ್ಯೌಃ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ಜ್ಯೋತಿಃಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ವಿಕ್ತ ||

(ನಿ. ೨-೧೪)

ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾಂತಿಯು ಇವನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ವಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ
ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ನೈರುಕ್ತರು (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು) ಹೇಳುವರು. ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ರಸಾನ್ ಎಂದರೆ ಸಹಿ ನಿತ್ಯಕಾಲಮೇವ
ರಸಾನಾಂ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ಭವತಿ | ಅಥಾಸ್ಯಕರ್ಮ ರಸಾದಾನಂ | ರಸವೆಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾ ಭಾಸಂ
ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ—ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗುವುದು
ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ— ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಆದುದರಿಂದ
ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು.

ಇನ್ನು ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರ್ಥವು ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಾಃ ಜ್ಯೋತಿಃಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ವಿಕ್ತ—
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಪುಣ್ಯನಂತರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ (ಸ್ವರ್ಗವು) ಎಂದರ್ಥವು.

ಇದು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು, ಆದುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ—ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ
ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪೃತ್ವೀಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಸ್ಪುತ್ರಾಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ
ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೮-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ ಅರ್ಧವಿವರಣೆಮಾಡುವಾಗ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥ್ವಿನಾಮಕಥೇನುಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಎಂದು ಅರ್ಧ ಮಾಡಿರುವರು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೮-೪)

ಆರ್ಚಂತೋ ಆರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಥ ಶ್ರಿಯೋ ದಧಿರೇ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧ ೮೫-೨)

ಪೃಷದಶ್ಚಾ ಮರುತಃ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾನಾನೋ ನಿವರ್ಥೇಷು ಜಗ್ಮಯಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೯-೬)

ಸುಜಾತಾಸೋ ಜನುಷಾ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರೋ ದಿವೋ ಮರ್ಯಾ ಆ ನೋ ಅಜ್ಞಾ ಜಿಗಾತನ

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೩)

ಉದೀರಯಂತ ನಾಯುಭಿರ್ವಾಶ್ರಾಸಃ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೩-೨)

ಉದು ಸ್ತಾನೇಭಿರಿರತ ಉದ್ಯಥೈರುದು ನಾಯುಭಿಃ | ಉತ್ಸೋಮೈಃ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೬೦-೧೬)

ಅಭೀಮೃತಸ್ಯ ವಿಷ್ಯಪಂ ಮಹತೇ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೪-೨)

ಸ್ವಶ್ಚಾಃ ಸ್ಥ ಸುರಥಾಃ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಸ್ಲಾಯುಧಾ ಮರುತೋ ಯಾಥೆನಾ ಶುಭಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೩-೬)

ಕೋಪಯಥ ಪೃಥಿವೀಂ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಶುಭೇ ಯದುಗ್ರಾಃ ಪೃಷತೀರಯುಗ್ಮಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೩-೩)

ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನುಲ್ಲಾ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ. ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ಯುಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಧವಿವರಣೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಕ್ತಿತಾಸಃ—ಉಕ್ತ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಉಕ್ತಿತಬ್ಬವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಜಸಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಉಕ್ತಿತಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾನಮ್—ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಶಬ್ದವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಜ್ಜಾ (೫-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಮನಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಜಾಸಂಬುದ್ಧ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆತತಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಆನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತೀಜಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನಿ—ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂಪದಾದಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಸಃ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ

ಆರ್ಚಂಕೇ—ಆರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಠರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸ್ವಧನಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ **ಆಯನೇಯೀ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಘಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ.

ವಧಿರೇ—ದುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪ್ರಾರ್ಶ್ವ ತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಇತಿ ಪೃಶ್ನಿಃ ಭೂಮಿಃ (ಎಲ್ಲಾ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು) ಇಯಂ ವೈ ಪೃಶ್ನಿಃ (ಶ್ವೆ. ಪ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫) ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ **ಘೃಣಿಃ ಪೃಶ್ನಿಃ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿವುತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. **ಪೃಶ್ನಿಃ ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಯತತ್ಪಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಾದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಪಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಅಸೌತ್ಯತ್ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮನುಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜನಯಂತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಶಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಶಪ್ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ವ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಣಿಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥ

ಗೋಮಾತರೋ ಯಚ್ಛುಭಯಂತೇ ಅಂಜಿಭಿಸ್ತನೂಷು ಶುಭ್ರಾ
ದಧಿರೇ ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ ವಿಶ್ವಮಭಿಮಾತಿನಮಸ ವತ್ಸ್ರಾನ್ಯೇಷಾಮನು ರೀಯ
ತೇ ಘೃತಂ || ೨ ||

ಶಮಾಸಾರ್ಥ

ಗೋಮಾತರಃ | ಯತ್ | ಶುಭಯಂತೇ | ಅಂಜಿಭಿಃ | ತನೂಷು | ಶುಭ್ರಾಃ |
ದಧಿರೇ | ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಭಿಮಾತಿನಂ | ಅಸ | ವತ್ಸ್ರಾಃ | ನೇಷಾಂ | ಅನು |
ರೀಯತೇ | ಘೃತಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಗೋಮಾತರೋ ಗೋರೂಪಾ ಭೂಮಿರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮರುತ ಅಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿ-
ವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈರ್ಯದ್ಯದಾ ಶುಭಯಂತೇ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾಃ ಶೋಭಾಯುಕ್ತಾನಿ ಕುರ್ವಂತಿ
ತದಾನೀಂ ಶುಭ್ರಾ ದೀಪ್ತಾ ಮರುತಸ್ತನೂಷು ಸ್ವಕೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ವಿರುಕ್ಮತೋ ವಿಶೇಷೇಣ

ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ವಧಿರೇ | ಧಾರಯಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಭಿಮಾತಿನಂ ಶತ್ರುಮಸ-
ಬಾಧಂತೇ | ಹಿಂಸಂತಿ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ವತ್ಸ್ಯಾನಿ ಮಾರ್ಗಾನನುಸೃತ್ಯ ಘೃತಂ ಪುರಣೀಲಮುದಕಂ
ರೀಯತೇ | ಸ್ತವತಿ | ಯತ್ರ ಮರುತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಪಿ ತದನುಸಾರೇಣ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಶುಭಯಂತೇ | ಸಂಜ್ಞಾ ಸೂರ್ವಕಸ್ಯ ನಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾಲ್ಲಸೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ |
ಅಗ್ನಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಪ್ತಣಗತಿಸು | ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿದ್ಧನಿಸ್ತನಿವನಿಸನಿಗ್ರಂಥಿಚರಿಭ್ಯಕ್ಷ | ಉ. ೪-೧೩೯ |
ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶುಭ್ರಾಃ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾಃ | ಸ್ವಾಯಿತಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ನಿರುಕ್ಮತಃ | ನಿಶಿಷ್ಠಾ ರುಕ್
ನಿರುಕ್ | ತದ್ವಂತೋ ನಿರುಕ್ಮತಃ | ಮತುಷ್ಯಯಸ್ಮಯಾದಿತ್ಲೇನ ಸದತ್ಯಾತ್ಮತ್ವಂ | ಭತ್ಯಾತ್ ಜಪ್ತ-
ಭಾವಃ | ರೀಯತೇ ರೀಜ್ | ಸ್ತವಣೇ | ದೈವಾದಿಕಃ ||೩||

|| ಪ್ರತಿಪದ್ಧಾ ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅಂಜಿಭಿಃ—
ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅಭರಣಗಳಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಶುಭಯಂತೇ—(ತಮ್ಮ
ಶರೀರಗಳನ್ನು) ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ (ಅಗ) | ಶುಭ್ರಾಃ—ಪ್ರಕಾರಮಾನಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ತನೂಷು—ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ | ನಿರುಕ್ಮತಃ—ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು | ದಧಿರೇ—ಹೊಂದಿರು-
ತ್ತಾರೆ | ನಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತನಾದ | ಅಭಿಮಾತಿನಂ—ಶತ್ರುನನ್ನೂ | ಅಸಬಾಧಂತೇ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ |
ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ವತ್ಸ್ಯಾನಿ—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ (ದಾರಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ) | ಘೃತಂ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳ ನೀರು | ರೀಯತೇ . ಸ್ತವಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅಭರಣ-
ಗಳಿಂದ ಬಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಅಗ ಅವರು ಪ್ರಕಾರಮಾನರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶರೀರ-
ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಪಕ್ಕಲ ಸತ್ಪುಗನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ
ನೀರನ ಪ್ರಸಾವವು ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾಗನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ

English Translation

When the sons of the earth (Maruts) decorate themselves with ornaments they shine resplendent in their persons with brilliant decorations; they drive away every adversary from their path and the waters follow their path.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೌ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು (ನಿ. ೧-೧) ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ
ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬೇವಲೋಕದ ಭೇನುವಿನ ಪುತ್ರರು. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾತರಃ
ಎಂದೂ ಹೆಸರಿರುವುದು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಣಗತಿಷು ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೃರಾಭರಣೈಃ | ಅಂಜನ (ಕಪ್ಪು) ಮೊದಲಾದ ರೂಪಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ ಸುವುತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿವೆ.

ಶುಭ್ರಾಃ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ, ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ.

ವಿರುಕ್ತತಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲಂಕಾರಾದ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನೂ.

ಅಸಂಭಂತ್ ವಿಶ್ವಮಭಿಮಾತಿನಂ—ತಾವು ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು) ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸುವುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಏಷಾಂ ಅನು ರೀಯಂತೇ ಘೃತಂ—ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಮರುತ್ತಗಳು ಬೀಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಹಿಂದೆಯೇ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ಮಳೆಬರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪ್ರಾಕೃತ-ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಶುಭ್ರಯಂತೇ—ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಘುಪ್ರಥಮಪುಷ್ಕಸ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಕ್ಕೆ ಅಂತಾವೇಶ ಏತ್ತ. ಕರ್ತರಿಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪ್. ರಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾವೇಶ. ಯಮೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಭಕಾರೋತ್ತರಾ ಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಣಗತಿಷು. ಧಾತು. ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿ ಧ್ವನಿಸ್ತನಿ ವನಿ ಸನಿ ಗ್ರಂಥಿ ಚರಿಭ್ಯಕ್ಲ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತ. ತ್ವತೀಯಗುಣವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶುಭ್ರಾಃ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಜಿನಂಜಿಶಕಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಗುಣ ವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿರುಕ್ತತಃ - ವಿಶಿಷ್ಟಾ ರುಕ್ ವಿರುಕ್. ವಿರುಕ್ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿರುಕ್ತತಃ ರುಚ್ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದಸ್ಯಾಸ್ಯಸ್ಮಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಆಯಸ್ವಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಗೆ ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಗೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಸುದಾತ್ತ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫೋತ್ತರ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಾಧಂತೇ—ಬಾಧ್ಯ ಲೋಡನೆ ಧಾತು. ಭವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ^೧ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೀಯತೇ—ರೀಜ್ ಸ್ವವರ್ಣ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ. **ಸದಾನಾಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. **ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಪ್ರಕಾಶಾರ್ ||

ವಿ ಯೇ ಭ್ರಾಜಂತೇ ಸುಮುಖಾಸ ಋಷ್ವಿಭಿಃ ಪ್ರಚ್ಯವಯಂ.

ತೋ ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿದೋಜಸಾ |

ಮನೋಜುವೋ ಯನ್ಮರುತೋ ರಥೇಷ್ವಾ ವೃಷವ್ರತಾಸಃ ಸ್ಯ-

ಷ್ವತೀರಯುಗ್ಧ್ವಂ || ೪ ||

|| ಪದಗಾಥೆ ||

ವಿ | ಯೇ | ಭ್ರಾಜಂತೇ | ಸು ೨ ಮುಖಾಸಃ | ಋಷ್ವಿ ೨ ಭಿಃ | ಪ್ರ ೨ ಚ್ಯವಯಂತಃ |

ಅಚ್ಯುತಾ | ಚಿತ್ | ಓಜಸಾ |

ಮನಃ ೨ ಜುವಃ | ಯತ್ | ಮರುತಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ವೃಷ ೨ ವ್ರತಾಸಃ |

ಸ್ಯಷ್ವತೀಃ | ಅಯುಗ್ಧ್ವಂ || ೪ ||

ಸೂರ್ಯಭಾಷ್ಯ

ಸುಮಖಾಸಃ ಶೋಭನಯಜ್ಞಾ ಯೇ ಮರುತ ಋಷಿಭಿರಾಯುಧೈರ್ನಿ ಭ್ರಾಜಂತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತೇ ಮರುತೋಽಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್ ಚ್ಯಾವಯಿತುಮಶಕ್ಯಾನಿ ವೃಥಾನಿ ಪರ್ವತಾದೀನೈಶ್ಚೋಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಮರುತೋ ಮನೋಜುವೋ ಮನೋವದ್ವೇಗಗತಯೋ ವೃಷವ್ರಾ- ತಾಸೋ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕಸೇಚನಸಮರ್ಥಸಪ್ತಸಂಘಾತ್ಮಕಾ ಯೂಯಂ ರಥೇಷ್ವಾತ್ತೀಯೇಷು ಪೃಷತೀಃ | ಪೃಷತ್ಯ ಇತಿ ಮರುದ್ವಾಹನಾನಾಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಪೃಷದ್ಧಿಃ ಶ್ವೇತ- ಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಮೃಗೀರ್ಯದ್ಯದಾಯುಗ್ವ್ಯಂ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ನಿಯುಕ್ತಾ ಅಕೃತ್ಯಂ | ತದಾನೀಂ ಪರ್ವತಾದಿಕಂ ಪ್ರಚ್ಛಿವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಮಖಾಸಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ಏಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ನ'ಇನ್ದ್ರಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಭಾವೇ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಚ್ಯುತಾ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಪೇಃ | ಮನೋಜುವಃ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಗರ್ವತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಬ್ಜಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೀರ್ಣಾ | ಅಯುಗ್ವ್ಯಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲುಜಂ ಧಿ ಚ | ಸಾ. ೮.೨.೨೫ | ಇತಿ ಸಕಾರ- ಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಮಖಾಸಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವೃಕ್ಷ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಋಷಿಭಿಃ—ಆಯುಧ ಗಳೊಡನೆ | ವಿಭ್ರಾಜಂತೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೋ | (ಆವರು) ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್—ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಓಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ | ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ತ್ತಾರೆ. | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ವೃಷ- ವ್ರಾತಾಸಃ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಕರರಾಗಿಯೂ ಇವರು | ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥ ಗಳಲ್ಲಿ | ಪೃಷತೀಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅ ಅಯುಗ್ವ್ಯಂ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ (ಆಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ.) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಯುಕ್ತರಾದ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ತ್ತಾರೆಯೋ, ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ಕಂಪಿಸು ವಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದ ಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಕರರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation

They (Maruts) who are well worshipped shine with various weapons ; through their might, they are shakers of even unshakable (mountains & c.) Maruts, entrusted with the duty of sending rain, yoke the spotted deer to your cars.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಮಖಾಸಃ—ಶೋಭನಯೆಜ್ಞಾಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಮುಷ್ಟಿಭಿಃ—ಅಯುಧೈಃ | ಆಯುಧಗಳಿಂದ, ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಚ್ಯಾವಯಂತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ
ಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸುವವರು, ಆಲೂಡಿಸುವವರು

ಅಚ್ಯುತಾಃ—ಅಲ್ಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಶಕ್ಯನಾದ ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು.

ಒಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿನಾಮಧ್ಯಗಳಿಂದ.

ಮನೋಜುವಃ—ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರು. ನಾವು ಯಾವರೀತಿ
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದರಂತೆ
ಅತಿಶಯವಾದ ಸೇಗವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃಷವ್ರತಾಸಃ—ಮಳೆಹುಯ್ಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ.

ಪೃಷತೀಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೃಷತೀ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಚಿಕ್ಕ
ಗಬ್ಬು, ಜಿಂಕೆಗಳು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾಹನಗಳಿರುವವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೀಃ | ಹರಿತ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ಸಿನೋಃ | ಅಜಾಃ
ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಅರುಣೋ ಗಾವಃ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾ ಸಸಿತುಃ | ವಿಶ್ವ-
ರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ ||

(ನಿ ೨-೨೮)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ಯಾಕಂಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭ್ರಾಂಜತೇ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಭ್ರಾತೃ-
ನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಮಖಾಸಃ—ಶೋಭನಾಃ ಸುಖಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಖಾಸಃ. ನೌಗ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಚಿಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ಷಷ್ಠೀಯುಕ್ತಃ ಛಂದಸಿ ವಾ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ **ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದೆ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬರುವ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ **ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಚ್ಯವ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುನಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಬ್ದಕರಣ. ಶಬ್ದಾನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಆನಾದೇಶ. ಣಿಚ್‌ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ—ಶಸಿಗೆ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ತಿಗೆ ಶೇಷ್ಠಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ

ಮನೋಜುವಃ—ಜು ಎಂಬುದು ನೌತ್ರವಾದ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಕೈಬ್ಬಚಿಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨-೧೮ ವಾ ೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನನ್ನೀಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮನೋಜಾ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ ಕೃನುತ್ತರಸದವ್ರಕ್ತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ.

ವೃಷವಾತಾಸಃ—ಜಸಿಗೆ **ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಗ್ಧ್ರವಮ್ — ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಞ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ್ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚೇಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಧಿಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ **ಚೋಕುಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದ ನಾಗುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಯದ್ರಘೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಗ್ವಂ ವಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರು-
ತೋ ರಂಹಯಂತಃ ।

ಉತಾರುಷಸ್ಯ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ ಧಾರಾಶ್ಚರ್ಮೇವೋದಭಿವೃದ್ಧ್ಯಂದಂತಿ
ಭೂಮಿ || ೫ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಪ್ರಯತ್ ರಘೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀಃ ಅಯುಗ್ಗ್ವಂ ವಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರು-
ತಃ ರಂಹಯಂತಃ ।

ಉತ ಅರುಷಸ್ಯ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ ಧಾರಾಃ ಚರ್ಮ ಇವ ಉದಭಿಃ ವಿ
ಉಂದಂತಿ ಭೂಮಿ || ೫ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಯದ್ಯದಾ ರಘೇಷು ಪ್ರಾಯುಗ್ಗ್ವಂ ಪ್ರಾಯುಯುಜತಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂ-
ತಃ | ವಾಜೇಽನ್ವೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತ್ಯದ್ರಿಂ ಮೇಘಂ ರಂಹಯಂತೋ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ |
ಉತ ತದಾನೀಮರುಷಸ್ಯಾರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನೀರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಪೃಷ್ಠದಕಧಾರಾ
ಭವಂತೋ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ | ವಿಮುಂಚಂತಿ | ವಿಮುಕ್ತಾಸ್ತಾಶ್ಚ ಧಾರಾ ಉದಭಿರುದಕೈಶ್ಚರ್ಮೇವ ಪರಿಮಿತ-
ಮಲ್ಪಂ ಚರ್ಮ ಯಥಾಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕ್ಷೇದ್ಯತೇ ಏವಂ ಭೂಮಿ ಸರ್ವಾಂ ಭೂಮಿಂ ವೃಂದಂತಿ |
ಏಶೇಷೇಣಾದ್ರ್ಯಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ || ರಂಹಯಂತಃ | ರಹಿ ಗತಾಃ | ವಿ ಸ್ಯಂತಿ | ಷೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ |
ದೈವಾದಿಕಃ | ಓತಃ ಶ್ವನಿ | ಪಾ. ೭-೩-೭೧ | ಇತ್ಯೋಕಾರಲೋಕಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರಸಂಗೋತ್ತಮಃ |
ಉದಭಿಃ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋದಕಕಲ್ಪಸ್ಯೋದನ್ನಾದೇಶಃ | ವೃಂದಂತಿ | ಉನ್ನೀ ಕ್ಷೇದನೇ | ಭೂಮಿ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯಾನ್ಮೋಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಂ ಹೃತ್ಪತ್ತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಾಜೇ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅದ್ವಿಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ರಂಹ-
ಯಂತಃ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ | ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ರಥೇಷು—(ನಿಮ್ಮ)
ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪ್ರೀತಿಯುಗ್ವಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ | ಉತ—ಅಥ | ಅರು-
ಷಸ್ಯ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪವ ಅಗ್ನಿಯ (ಸಕಾಶದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು) |
ವಿಸ್ಮಂತಿ—ಬೀಳುತ್ತವೆ. | ಧಾರಾಃ—ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು | ಉದಭಿಃ—ನೀರುಗಳಿಂದ | ಚರ್ಮೇವ—ಸಣ್ಣ
ಚರ್ಮವನ್ನು (ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ) ನೆನೆಸುವಂತೆ | ಭೂಮಿ—ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ | ವೃಂದಂತಿ—ಒದ್ದೆಯಾಗು-
ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು ನೀವು ಮೇಘವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ ಯಾವಾಗ
ನಿಮ್ಮ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಅಗ ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಧಾರಾರೂಪವಾದ
ಮಳೆಯು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಯು ಸಣ್ಣ ಚರ್ಮವನ್ನು ಕೊಂಚನೀರಿನಿಂದ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ನೆನೆಸುವಂತೆ
ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಒದ್ದೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ

English Translation

(1) Maruts, when for the sake of providing food, you have yoked the spotted deer to your chariots the drops (of water) fall from the radian (Sun) and drench the earth with waters like a hide.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಒಳಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಜಿಂಕೆಗಳು. ಇವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳು. spotted deer or antelope ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ.

ವಾಜೇ—ಅನ್ನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ | ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ

ಅದ್ವಿಂ—ಮೇಘಂ | ಅದ್ವಿಂ ಗ್ರಾಮಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವಿ ಎಂದರೆ ಮೇಘವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ಸ. ೨-೨೨) ಅದ್ವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿಂಚೆಂದೂ (ಸ. ೫-೪) ಪರ್ವತವೆಂದೂ (ಸ. ೨-೫) ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು.

ರಂಹಯಂತಃ—ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ | ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ.

ಅರುಷಸ್ಯ—ಅರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನೀರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವಿಷ್ಣುಬಲಕಧಾರಾ ಭವಂತೋ ವಿಷ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ (ಅಗ್ನಿಯ) ಬಲಿಯಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಹುಯ್ಯುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಗುಡುಗು, ಮಿಂಚು, ಇವುಗಳ ಅರ್ಭಟದಿಂದ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ಜೋರಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳು (ಗಾಳಿಯು) ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಮಿಂಚಿನ ಬಲಿಯಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಸುವಂತೆ ಪ್ರೇಳಿಸುವವು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಗ್ನಿ (ವಿದ್ಯುತ್) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಈ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಅಥ ಹರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಜೀರಗ್ನೇ ಅರುಷೀರಜಾನನ

(ಮ. ಸಂ. ೧.೨೨-೧೦)

ಈಶಾನಕೃತೋ ಧನಯೋ ರಿಶಾದಸೋ ವಾತಾನ್ ವಿದ್ಯುತಸ್ತಪಿಸೀಭಿರಕ್ರತಃ |

ಮಹಂತ್ಯೋಧದಿನ್ಯಾನಿ ಧೂತಯೋ ಭೂಮಿಂ ಸಿನ್ವಂತಿ ಪಯಸಾ ಪರಿಜ್ರಯಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೫)

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಶಿಸ್ತ್ರಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫.೫೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ಯಂತಿ—ನೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | **ವಿಷ್ಯಂತಿ** ವಿಮುಂಚಂತಿ | ಸುರಿಸುವವು, ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವವು

ಚರ್ಮಾಽವ ಉದಭಿಃ—ಚರ್ಮವು, ಉದಕದಿಂದ ಹೇಗೆ ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಹಾಗೆ.

ಉಂದಂತಿ ಭೂಮಃ—ಭೂಮಿಯನ್ನ ನೆನೆಯಿಸುವವು.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಯುಗ್ಮಮ್—ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮರುತಃ—ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಹಯಂತಃ—ರಹಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಙ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪಾವಿಕರಣ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ರಹಯೌತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿಘಾತದಿಂದ ಹೆಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಯಂತಿ—ಸೋ ಅಂತರ್ಮನಃ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. **ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಓತಃ ಶ್ಯನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅತೋಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ವಿಬುಧಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ **ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು-ನೋತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಭಿಃ—ಉದಕ+ಭಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಪದನ್ಮೋಮಾಸ್ಯತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಉದನ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನು ಅಸಿವ್ವವಾನುಗರಿಂದ ಏತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಂದಂತಿ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿತ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಭಾಂವಸವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

ಸಂಖ್ಯಾತ. ೧. ೪೫

ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಸ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋ ರಘುಪತ್ವಾನಃ

ಪ್ರ ಜಿಗಾತ ಬಾಹುಭಿಃ |

ಸೀದತಾ ಬರ್ಹಿರುರು ವಃ ಸದಸ್ಯತಂ ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮರು-

ತೋ ಮಧ್ನೋ ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

|| ಸದಸಾ ೨೧ ||

ಅ | ನಃ | ನಹಂತು | ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಃ ಸ್ಯದಃ | ರಘುಃ ಪತ್ನಾಃ | ಪ್ರ |

ಜಿಗಾತ | ಬಾಹುಃ ಭಿಃ |

ಸೀದತ | ಅ | ಬರ್ಹಿಃ | ಉರು | ನಃ | ಸದಃ | ಕೃತಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ | ಮ-

ರುತಃ | ಮಧ್ವಃ | ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

|| ಸಂಕುತಾಗಾಃ ||

ತೃತೀಯಸವನ ಅ ವೋ ನಹಂತಿತಿ ಪೋತುಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅ ವೋ ನಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋನೇವ ನಃ ಸುಹವಾ ಅ ಹಿ ಗಂತನ | ಅ ಚ-ಚ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಸಪ್ತಯಃ ಸರ್ವಣಶೀಲಾ ಆತ್ಮಾ ಅ ನಹಂತು | ಅಸ್ಮದ್ಭಜಂ ಪ್ರಾಪಯಂತು | ಶೀದೃಶಾಃ ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಷ್ಯದೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ | ನೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಘುಪತ್ನಾನೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಪತಂತೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ಯೂಯಂ ಬಾಹುಭಿಃ ಸ್ವಶೀರ್ಷ್ಯಾರ್ಹಸ್ತೃರಸ್ತೃಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯಂ ಧನಮಾಹುತ್ಯ ಪ್ರ ಜಿಗಾತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛಂತ | ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸದಃ ಸದನಂ ವೇದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಮುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕೃತಂ | ತತ್ರ ಯದಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿಸ್ತದಾ ಸೀದತ | ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಹಿಷ್ಯಪನಿಶತ | ಉಪನಿಶ್ಯ ಚ ಮಧ್ವೋ ಮಧುರಸ್ಯಾಂಧಸಃ ಸೋಮ-ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾನೇನ ಮಾದಯಧ್ವಂ | ತೃಪ್ತಾ ಭವತ || ರಘುಷ್ಯದಃ | ರಘು ಸ್ಯಂದಂತ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ | ಕ್ವಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನಿವಿತಾನಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಘುಪತ್ನಾಃ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ಜಿಗಾತ | ಗಾ ಸ್ತುತಾ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಜಿಗಾತಿತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಪಾರಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮ-ಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಕ್ಷೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಪಿತ್ವೇನ ಜುತ್ವಾ ಭಾವಾದೀ ಹಲ್ಯಘೋರಿ-ತಿತ್ಯಾಭಾವಃ | ಸದಃ | ಆತಃ ಕೃಕಮಾತಿ | ಪಾ. ೮-೩-೪೬ | ವಿಜರ್ಪನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಶದೀ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮನ್ನು | ರಘುಷ್ಯದಃ—ಮಲಭವಾಗಿ ಸರಿಮಹೋಗತಕ್ಕವನು | ರಘುಪತ್ನಾಃ—ವೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವನು ಆದ | ಸಪ್ತಯಃ—ಕುದುರೆಗಳು | ಅ ನಹಂತು—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ಕರಿತರಲಿ. | (ನೀವು) ಬಾಹುಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ (ನಮಗೆ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು

ತುಂಬಿಕೊಂಡು) | ಪ್ರಜಿಗಾತ—ಒಡನೆ ಬನ್ನಿರಿ. | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಸದಃ—ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧವಾಗಿ)ದೆ. | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಆ ಸೀದತಃ—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ. | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುರವಾದ | ಅಂಧಸ್ತಃ—(ಸೋಮರಸ ರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಾದಯಧ್ವಂ—ಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವೂ ವೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವೂ ಆದ ಕುದುರೆಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳ ತುಂಬ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಒಡನೆಯೇ ಬನ್ನಿರಿ. ನಿಮಗೆ ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದಿದೆ. ಬಂದು ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Let your swift-going horses bear you hither, and moving swiftly come with your hands (filled with good things); sit, Maruts upon the broad seat made of clipped sacred grass and be delighted with the sweet sacrificial food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ಯತೀಯಸವನದಲ್ಲ ಪೋತ್ಯನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಆ ಪೋ ಸಹಂತು ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವೆಂತಸೂತ್ರದ ಆ ಪೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಪ್ರದೋಷ ಮೇವ ನಃ ಸುಪವಾ ಆ ಹಿ ಗಂತನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೫)

ಸಪ್ತಯಃ—ಸರ್ಪಜೀವಿಲಾ ಅಶ್ವಾಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಸಾದನವಾದ ಪೃಷತೀಃ ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರಘುಸ್ಯದಃ—ರಘು ಎಂದರೆ ಲಘು. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಲಘು ತೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ ವೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ (ಕುದುರೆಗಳು)

ರಘುಸತ್ವಾನಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ರಘುಸ್ಯದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಲಘು ತೀಘ್ರಂ ಪತಂತೀ ಗಚ್ಛಂತೀ ಯೂಯಂ | ವೇಗವಾಗಿ ಮಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳಾದ ನೀವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಜಿಗಾತ—ಗಾ ಸ್ತುತಾ | ಜಾಯೇತ್ಯಾದಿಃ | ಜಿಗಾತೀತಿ ಗತಿಶರ್ಮಸು ಪಾಠಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಬನ್ಯ ಅಥವಾ ಹೋಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ.

ಮಧ್ಯಃ—ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ.

ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ಸೋಮಪಾನರೂಪವಾದ ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ಹೆವರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನದ

" ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ "

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಸಂಗೀ ಧಾತು. ಲೋಹಿ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ತಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ರಘು ಸ್ಯಂಂತೇ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಕಾಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ರಘು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತ್ವವಿಕ್ಲ್ಯ. ರಘುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರ ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ರಘುಪತ್ಯಾನಃ—ರಘು ಪತಂತಃ ರಘುಪತ್ಯಾನಃ ಪತ್ ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರಘುಪತ್ಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸಪರ ನಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚಾನ್ಯಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದಿರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತ್ಸಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಜಿಗಾತಿ (ಸಿರು. ೨-೧-೪-೧೩) ಎಂಬ ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಹಿಮಧ್ಯನವುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪನಪ್ಪನಫನಾತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಬಾದೇಶ. ಅನು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬೌತ್ಯಾದಿಶ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಬಂದಾಗ ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದತ—ಸದ್ ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯನವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿ ದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸದಃ—ಸದಃ+ಕೃತಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೃತ್ ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಃಕೃತಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯಧ್ವಮ್—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ ಆತ್ಮನೇಸದೀ. ಸತ್ಯಾಸೇಸಾಶ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಲೋಟ್
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ಪಾವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ.
ಅಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ
ಉದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತೇಽವಧಾಂತ ಸ್ವತವಸೋ ಮಹಿತ್ವನಾ ನಾಕಂ ತಸ್ಕುರುರು

ಚಕ್ರರೇ ಸದಃ |

ವಿಷ್ಣುರ್ಯದ್ಭಾವದ್ವೃಷಣಂ ಮದಚ್ಯುತಂ ವಯೋ ನ ಸೀದನ್ಮ-

ಧಿ ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯೇ || ೭ ||

ಸದಸೂಕ್ತಿಃ

ತೇ | ಅವಧಾಂತ | ಸ್ವತವಸಃ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಅ | ನಾಕಂ | ತಸ್ಕುಃ | ಉ-

ರು | ಚಕ್ರರೇ | ಸದಃ |

ವಿಷ್ಣುಃ | ಯತ್ | ಹ | ಆನತ್ | ವೃಷಣಂ | ಮದಚ್ಯುತಂ | ವಯಃ | ನ |

ಸೀದನ್ | ಅಧಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಪ್ರಿಯೇ || ೭ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಮರುತೋಽವರ್ಧಂತ | ವೃದ್ಧಿಂ ಗತಾಃ | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸ್ವತವಸಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯಬಲಾಃ | ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಬಲಮಪೇಕ್ಷಂತೇ | ವೃದ್ಧಿಂ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಚ ಮಹಿತ್ತನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ನಾಕಂ ಸ್ವರ್ಗಮಾ ತಸ್ತುಃ ಅಸ್ತಿ ತವಂತಃ | ಸದಃ ಸದನಂ ನಭೋಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಸ್ವಕೀಯನಿವಾಸಾಯೋರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರೀರೇ | ಯದ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ಯದರ್ಧಂ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ-ಮದಚ್ಯುತಂ ಮದಸ್ಯ ಹರ್ಷಸ್ಯಾಸೇಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿಷ್ಣುರ್ಹಾವತ್ ವಿಷ್ಣುರೇವಾಗತ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ತೇ ಮರುತೋ ವಯೋ ನ ಪಕ್ಷಿಣೋ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಧ್ಯಸ್ಯದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಿಯೇ ಪ್ರೀತಿಕರೇ ಸೀದನ್ | ಸೀದಂತು | ಉಪವಿಶಂತು || ತೇವರ್ಧಂತ | ಸ್ವರಿತೋ ನಾನುದಾತ್ರೇ ಪದಾದೌ | ಸಾ. ೮-೨-೬ | ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಮಹಿತ್ತನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ತರಸ್ಯಾಜ್ಞೋ ವ್ಯುತ್ಪಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪ ಜನಕ್ | ತಸ್ತುಃ | ನಾಕಮಾತಸ್ತುಕ್ ಸದಕ್ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರೀ ಇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೀಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿ ಜ್ಞವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯತ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅವತ್ | ಛಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ವೃಷಣಂ | ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯಪ್ರಥಾ-ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಮದಚ್ಯುತಂ | ಮದಂ ಚ್ಯೋತತೀತಿ ಮದಚ್ಯುತ್ | ಚ್ಯುತಿರ್ ಅಸೇಚನೇ | ಕ್ವಿಶ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಶ್ | ಸೀದನ್ | ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸ್ವತವಸಃ—(ಇತರ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ) ತಮ್ಮದೇ ಬಲವೃದ್ಧಿವರಾಗಿ (ತಮ್ಮ ಸ್ವಬಲದ ಅಶ್ರಯದಿಂದಲೇ) | ಅವರ್ಧಂತ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು | ಮಹಿತ್ತನಾ—(ತಮ್ಮ) ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ನಾಕಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು | ಆ ತಸ್ತುಃ—ಸೇರಿದರು | ಸದಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪವಾದ) ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಚಕ್ರೀರೇ—ವಗಾಡಿಕೊಂಡರು | ಯತ್—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ | ವೃಷಣಂ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕವರಾದ್ದು | ಮದಚ್ಯುತಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಆದ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವು | ಹ ಅವತ್—ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕಾಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) | ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ನೇಗವಾಗಿ (ಬಂದು) | ಪ್ರಿಯೇ—ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು | ಬರ್ಹಿಷಿ ಅಭಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಅದದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ | ಸೀದನ್—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇತರ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಬಲದ ಅಶ್ರಯದಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ತಮ್ಮದೇ ಅದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಿಷ್ಣುವು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದದ್ದು ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಅದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕಾಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ನೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಅದದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

Having confidence in their own strength they have increased in power ; they have attained heaven by their greatness, and have made for themselves a spacious dwelling ; may they (Maruts) for whom ' Vishnu ' gave his aid in the sacrifice that bestows all desires and confers delight, come quickly like birds, and sit down upon their beloved Kusa grass.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವತವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವು ತ್ರೈಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. **ಸ್ವತವಸಃ** ಎಂದರೆ—ಸ್ವಾಶ್ರಯಬಲಾಃ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಬಲಮಪ್ಯಂತೇ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಯತ್ ಹ ಆನತ್ ವೃಷಣಿಂ ಮದಚ್ಯುತಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆಗುವುದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಬಂದು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಯಾನವಿರುವುದು—

ಯದಾ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಹ ಮರುತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರಹನನೇ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಚಕ್ರಿಸ್ತತಃ ಪ್ರೇತೇ ಮಹತ್ತ್ವಮಾಪುಃ ಸ್ವಬಲವಂತಕ್ಲಬಭೂವುಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದೇವಾಶ್ಚ ಭೂತ್ಯಾ ಸ್ವರ್ಗಮಭಿಸ್ಥಿತವಂತಃ | ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಚ ಯಜಮಾನಾಸ್ತೇಷಾಮರ್ಘೇ ಯಜ್ಞಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇ ಚ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಶಕ್ತಿವರ್ಚೀಭೂಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಷಿ ನಿಷೀದಂತೀತಿ ||

ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ವೃತ್ರ ಸಂಹಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು. ಆಗಿನಿಂದ ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಇವರ ಬಲವೂ ಅಧಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಈ ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಉಪಾಸನದಮೇಲೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಮರುದ್ವಿರಿಂದ್ರಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ನಾಕ್ಯಗಳು ಈ ವಸಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು. ವಿಷ್ಣುವು ಇಂತಹ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಮಿತ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು—

ಸಹೇ ವಿಷ್ಣೋ ವಿತರಂ ವಿಕ್ರಮಸ್ತ ದ್ಯೌರ್ಧೇಹಿ ಲೋಕಂ ವಜ್ರಾಯ ವಿಷ್ಣುಭೇ |

ಹನಾನ ವತ್ಸಂ ರಿಣಜಾನ ಸಿಂಧೂನಿಂದ್ರಸ್ಯ ಯಂತು ಪ್ರಸವೇ ವಿಸ್ತೃಷ್ಟಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮. ೧೦೦-೧೨)

ದಿವೋ ನ ತುಭ್ಯಮಸ್ತಿದ್ರ ಸತ್ಯಸುಯಂ ದೇವೇಭಿರ್ಭಾಯಿ ವಿಶ್ವಂ |

ಅಹಿಂ ಯದ್ವೈತ್ರಮಪೋ ವಪಿವಾಂಸಂ ಹಸ್ತ್ಯಚೀಷಿನ್ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಚಾನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೦-೨)

ತಮಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುರ್ಮಹಿಮಾನಮೋಜಸಾಂಶುಂ ದಧನ್ವಾನ್ಮಧುನೋ ವಿ ರಪ್ಯತೇ |

ದೇವೇಭಿರಿದ್ರೋ ಮಘನಾ ಸಯಾವಭಿವ್ಯಕ್ತಂ ಜಘನ್ಯಾ ಅಭವದ್ವರೇಣ್ಯಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯನಾಡಿರುವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮು. ಸಂ. ೮-೨೭-೮; ೮-೨೩-೭; ೧೦ ೯೨-೧೧; ೯-೩೩-೩; ೯-೩೪-೨; ೯-೫೬-೪; ೯-೬೩ ೩; ೯-೬೫-೨೦; ೭-೩೭-೯; ೮-೧೨-೧೬; ೫-೮೭-೧; ೫-೮೭-೮ ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು.

ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಮು. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. 119, 124, 125. ನೇ ಪೇಜುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ವಿಷ್ಣುರ್ವೈ ಯಜ್ಞಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯು ಬೇಗನೆ ಹಾರಿಬರುವಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಮುನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು

ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ವಾನಮಾಡಿ ಅರರು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕುರವೆಂಬ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಪದರಪದರವಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ತಾಸಿ ಆಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು. ಈ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಮುನಿಗಳು ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂತಹ ದರ್ಭಾಸನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ತೇ ವರ್ಧಂತ—ತೇ+ಅವರ್ಧಂತ ಎಂಬಿರುವಾಗ **ಏಜಃ ಪದಾಂತಾದತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ **ಸ್ವರಿತೋ ನ್ಯಾನುದಾತ್ತೇ ಪದಾದೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶವಾದಾಗ ಸ್ವರಿತವು ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಲಜ್ಞ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಬರುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಕೀಯಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವಸಃ ಬಹುಪ್ರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಾ—ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯದ ಮುಂದಿರುವ ಅಜ್ಞಾನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ. ನಕಾರಾಗಮ. ಮಹಿತ್ವನಾ ಎಂಬುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯು—ಸ್ಮೃತಗತಿಸ್ವತ್ತಾ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರ ಉಳಿದಾಗ
ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶ. ಆತೋಲೋಸ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ನಾಕನಾತಸ್ತುತ್ವ ಸವತ್ವ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರೀ ಎಂದು ಅಸ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ
ಬಾದಿಲೋಸೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇರುವ ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಿಘಾತಪ್ರತಿ
ಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತ್—ಚತುರ್ಥಿಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅನತ್—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದ ತಿಪಿಗೆ ಇತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಆದಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಅಟಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಹೆ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಿಮ್—ವೃಷನ್ ಎಂಬುದು ಕಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗ ಅದ್ಯದಾತ್ತ ನಾಂತರಬ್ಬ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ನಾ ವೃಷುರ್ವಸ್ಯನಿಗಮು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂತುತದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಟ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ತ್ವ.

ಮದಚ್ಯುತಮ್—ಮದಂ ಚ್ಯೂತತಿ ಇತಿ ಮದಚ್ಯುತ್. ಚ್ಯೂತಿರ್ ಆಸೇಚನೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೀದನ್—ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘಾಧ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತತ್ತ್ವ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಶೂರಾ¹ಇವೇ²ದ್ಯುಯುಧಯೋ³ ನ ಜಗ್ಮಯಃ⁴ ಶ್ರವ⁵ಸ್ಯವೋ⁶ ನ
 ಪ್ರ⁷ತನಾಸು⁸ ಯೇ⁹ತಿರೇ¹⁰ |
 ಭಯಂತೇ¹¹ ವಿಶ್ವಾ¹² ಭುವನಾ¹³ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ¹⁴ ರಾಜಾನ¹⁵ ಇವ¹⁶ ತ್ವೇಷ¹⁷
 ಸಂದ್ಯಶೋ¹⁸ ನರಃ¹⁹ || ೮ ||

ಸದಸಾರಃ

ಶೂರಾಃ¹ ೨ ಇವ² | ಇತ್³ | ಯುಯುಧಯಃ⁴ | ನ⁵ | ಜಗ್ಮಯಃ⁶ | ಶ್ರವ⁷ಸ್ಯವಃ⁸ | ನ⁹ |
 ಪ್ರ¹⁰ತನಾಸು¹¹ | ಯೇ¹²ತಿರೇ¹³ |
 ಭಯಂತೇ¹⁴ | ವಿಶ್ವಾ¹⁵ | ಭುವನಾ¹⁶ | ಮರುತ್¹⁷ ೨ ಭ್ಯಃ¹⁸ | ರಾಜಾನಃ¹⁹ ೨ ಇವ²⁰ | ತ್ವೇಷ²¹ ೨ -
 ಸಂದ್ಯಶಃ²² | ನರಃ²³ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇದಿತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಶೂರಾ ಇವೇತ್ ಶೌರ್ಯೇಪೇತಾ ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ
 ಯುಯುಧಯಃ ಶತ್ರುಭಿರ್ಯುಧ್ಯಮಾನಾಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ ಜಗ್ಮಯಃ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ಮರುತಃ
 ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ ಶ್ರವೋಽನ್ಯಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಪ್ರತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು
 ಯೇತಿರೇ | ಪ್ರಯತಂತೇ | ಪುತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುದ್ಧೇ ನ್ಯಾಪ್ತಿಯಂತೇ | ತಾದೃಶೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ
 ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ | ಯೇ ನರೋ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದೀರ್ನೇತಾರೋ
 ಮರುತೋ ರಾಜಾನ ಇವ ರಾಜಮಾನಾ ನೃಪತಯ ಇವ ತ್ವೇಷಸಂದೃಶೋ ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರ-
 ರೂಪತಯಾ ದೃಷ್ಟುಮಶಕ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ತೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯುಯುಧಯಃ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ |
 ಅದೃಗಮಹನಜನ ಇತ್ಯತ್ರೋತ್ಕರ್ಗಶ್ವಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೧೭-೨ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರಸ್ತುತ್ಯಯಃ |
 ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ವಿಭಾವಃ | ನಿತ್ತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಜಗ್ಮಯಃ | ತೇನೈವ
 ಸೂತ್ರೇಣ ಕಿಸ್ತುತ್ವಯಃ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸ್ಥಾನಿವದ್ವಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ |
 ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯೇತಿರೇ | ಯತಿಃ ಪ್ರಯತ್ನೇ |
 ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಃ | ಭಯಂತೇ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ

ಶಶಃ ಶ್ಲೋಕಭಾವಃ | ತ್ರೇಷಸಂದೃಶಃ | ತ್ರಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ | ಸಂಪೂರ್ಣಾದಿಸ್ತಾತ್ಸಂಪದಾದಿಪ್ರಣೀ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುಮೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಶೂರಾ ಇವೇತ್—ವೀರರಂತೆಯೂ | ಯುಯುಧಯಃ ನ—ಯೋಧರಂತೆಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ—ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರಂತೆ | ಜಗ್ಮಯಃ—ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪೃತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇತಿರೇ—ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ | ನರಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾನೇ ಇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ | ತ್ರೇಷಸಂದೃಶಃ—ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳುಂಟೋ) | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ—(ಅಂತಹ) ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ (ಗಳಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಪ್ರಸಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ | ಭಯಂತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೀರರಂತೆಯೂ ಯೋಧರಂತೆಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನ್ನವೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಜನರಂತೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಉಗ್ರರಾಗುತ್ತಾರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ ಇತರರಿಗೆ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಭಯಪಟ್ಟು ನಡಗುತ್ತವೆ.

English Translation

Like heroes, like warriors, like men eager for food, the swift-moving (Maruts) have engaged in battles; all beings fear the Maruts who are the leaders (of the rain) and who are of awful appearance like kings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾಃ | ಯುದ್ಧಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು, ಯುದ್ಧಭಟರು, ಸೈನಿಕರು, warriors, combatants etc ,

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೧೦-೨) ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ರಾಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತಪ್ತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಸು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುಪದವ್ಯವಲ್ಲದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ರಾಜಾನೇ ಇವ—ರಾಜರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಜನರು ಭಯಪಡುವಂತೆ

ತ್ರೇಷಸಂದೃಶಃ—ತ್ರಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರರೂಪತೆಯಾದ ದ್ರಷ್ಟುಮಶಕ್ಯ ಭವಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಎಂದರೆ ಕ್ರೂರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿ

ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಚಲಿಸುವಾಗ (ಬೀಸುವಾಗ) ಉಗ್ರರೂಪವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಜನರು ಇವರನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯಪಡುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನರಃ—ವೃಷ್ಣಾ, ದೇರ್ನೇತಾರಃ | ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾದವರು ಎಂದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವುದು ಅಸಂಭವವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರಿ ಧಾತು ಅದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನಾ ಲಿಟ್ ಚೆ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ತಗೃಹ್ಯಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಯುಧ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುನಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ಜಗ್ಮಯಃ ಗಮ್ ಲೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕೆ ಹಲಾದಿಲೇಪ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ. ಅಂತರಂಗವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಉಪಧಾಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಸ್ಥಾನಿಸದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿರ್ಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಜಗ್ಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆನ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರವಸ್ಯನಃ—ಶ್ರವಃ ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ. ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ ಕ್ಯಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರವಸ್ಯತಿಶಿ ಶ್ರವಸ್ಯುಃ ಕ್ಯಚ್ಚಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಶ್ರವಸ್ಯು ಶಬ್ದವು ಅತೋಲದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಗುಣಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ಯೇತಿರೆ — ಯೇ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ನರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಬಹುನಚನಕ್ಕೆ ಇವೇಚ್ ಆದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ಮನುಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತವಿಕಹಲ್ಮನುಧ್ಯೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃತ್ತ, ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಯಂತೇ—ಇಚ್ಛಿ ಭಯೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶಪ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಹುನಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅಚ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾದೇಶ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಯಾ ಭುವನಾ—ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಕಿ ಲೋಪ

ತ್ವೇಷಸಂದೃಶಃ—ತ್ವಿಸ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ
ಗುಣ. ತ್ವೇಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ದೃತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು ಸಮ್ ಋಷಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ
ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ
ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ ಯದ್ವಜ್ರಂ ಸುಕೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ ಸ್ವಾ-
ಪಾ ಅವರ್ತಯತ್ |
ಧತ್ತೇ ಇಂದ್ರೋ ನರ್ಯಸಾಂಸಿ ಕರ್ತವೇ ಹನ್ತೃತ್ರಂ ನಿರಸಾ
ಮೌಬ್ಬದರ್ಣವಂ || ೯ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ | ಯತ್ | ವಜ್ರಂ | ಸುಕೃತಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ |
ಸ್ವಾಪಾ | ಅವರ್ತಯತ್ |
ಧತ್ತೇ | ಇಂದ್ರೋ | ನರಿ | ಅಸಾಂಸಿ | ಕರ್ತವೇ | ಅಹನ್ | ಹನ್ತೃತ್ರಂ | ನಿ | ಅ-
ಸಾಂ | ಮೌಬ್ಬದರ್ಣವಂ || ೯ ||

ಸಂಯೋಜನಾ

ಸ್ವಸಾಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವನಿರ್ಮಾತಾ ಯದ್ವಜ್ರಮವರ್ತಯತ್ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಗಮ-
ಯತ್ | ದತ್ತನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರಶಂ | ಸುಕೃತಂ ಸಮ್ಯಜ್ಜ್ಞಾಪಾದಿತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸುವರ್ಣಮಯಂ
ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಮನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ತದ್ವಜ್ರಮಿಂದ್ರೋ ಧತ್ತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
ನರಿ | ಅತ್ರ ನೃಸಂಬಂಧಾನ್ವೃಶಬ್ದೇನ ಸಂಗ್ರಾಮೋಭಿಧೇಯತೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೋಪಾಸಿ ಶತ್ರುಹನನಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕರ್ತವೇ ಕರ್ತುಂ ಏವಂ ವಜ್ರಂ ಧೃತ್ಯಾ ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ವೃತ್ರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾ-
ವರಕಮರ್ಣವಮರ್ಣಸೋದಕೇನ ಯುಕ್ತಂ ಮೇಘಮಹನ್ | ಅವಧೀತ್ | ಅಪಾಂ ತೇನ ನಿರುದ್ಧಾ
ಅಪಶ್ಚ ಸ ನಿರಾಬ್ಜತ್ | ನಿಃಶೇಷೇಣಾಧೋಮುಖಮಪಾತಯತ್ | ಪ್ರವೃಷ್ಟಾ ಅಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸುಕೃತಂ | ಸುಪೂರ್ವಾಶ್ಚರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ನಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮಯಾಟೋ ಮಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪ ಋತ್ಯೈ-
ವಾಸ್ತಸ್ಯವಾ ಸ್ವೇತಾತ್ಯಾದೌ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಸ್ವಸಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ಯಾ | ಕರ್ತವೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕರೋತೇತ್ಯವೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಪಾಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಸ್ವೀ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ನಂ |
ಔಬ್ಜತ್ | ಉಬ್ಜ ಆಘವೇ | ಅರ್ಣವಂ | ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಶ್ಚ | ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೩ | ಇತಿ
ಮತ್ಸರ್ದಿರ್ಯೋ ವಃ ಸಲೋಪಶ್ಚ ||

|| ೨, ೩ ವಾದರ್ಥ ||

ಸ್ವಸಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ | ತ್ವಷ್ಟಾ—ಜೀವಿತ್ವಿಯು | ಸುಕೃತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು | ಹಿರಣ್ಯಯಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು | ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿ—ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳು
ಳ್ಳದ್ದು ಆದ | ಯದ್ವಜ್ರಂ—ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಅವರ್ತಯತ್—(ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟನೋ
(ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನರಿ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಅಪಾಂಸಿ—(ಶತ್ರುನಾಶವೇ ಮೊದ
ಲಾದ) ಕೆಲಸಗಳನ್ನು | ಕರ್ತವೇ—ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧತ್ತೇ—ಹಿದಿಯುತ್ತಾನೆ (ಇದರಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ | ಅರ್ಣವಂ—ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವನ್ನು | ಅಹನ್—ಸೀಳಿದನು
ಅಪಾಂ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಔಬ್ಜತ್—ಸುಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುರಿಸಿದನು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಶೋಭನಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜೀವಿತ್ವಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು
ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಆದ ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೋ ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶದಿಕ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಹಿದಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದ
ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿದನು. ಧಾರಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು

English Translation

Indra wields the well-made, golden and thousand edged thunderbolt, which the skillful Twashtri has framed for him that he may achieve great exploits in war. He has slain Vritra and sent down a flood of waters.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವಷ್ಟಾ—ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯು. ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. ಪೇಜು ೨೨ ರಲ್ಲಿ ನಾವು ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ—ಅನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ಸಾವಿರಾರು ಅಲಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಸ್ವಸಾ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾ | ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ.

ನರಿ—ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ : ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ.

ಕರ್ತವೇ—ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ನಿಃ ಟಿಬ್ಜತ್—ಉಬ್ಬ ಆರ್ಜವೇ | ನಿಶ್ಶೇಷೇಣಾಧೋಮುಖಮಪಾತಯತ್ | ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿ

ಸುಕೃತಮ್—ಸು ಪೂರ್ವನಾಗಿರುವಾಗ, ಡುಕ್ಯುರ್‌ಕರಣೆ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಸುವಿಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಯಯಮ್—ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ವಿಕಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯುರ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿರಣ್ಯ+ಮಯ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಯತ್ಪ್ರೇನಾಸ್ತೇನಾಸ್ತೇ** (ಪಾ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಯುರಿನ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ನಿಜೂತನಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಸಾ—ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವರ್ತಯತ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೆ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನದರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ನಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತವೇ—ಡುಕ್ಯಾಣ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ತುನುರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಕರ್ತವೇ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಾತ್ ಆದಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರೂಸಿದ್ಧಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದ ರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಮ್—ಕರ್ಮಣಾ ಯಮುಭಿಪ್ರೈತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಮ್—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿ ಬಂದಿದೆ. ಸ್ಪಷ್ಟಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿವಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಔಬ್ಜತ್—ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿಜಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣವಮ್—ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಶ್ಚ (ಕಾ. ೧-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಣಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾ ಮಾರ್ಗಃ

ಊರ್ಧ್ವಂ ನುನುಧ್ರೇವತಂ ತ ಓಜಸಾ ದಾದ್ಯಹಾಣಂ ಚಿದ್ಧಿ-
ಭಿದುರ್ವಿ ಪರ್ವತಂ ।

ಧಮಂತೋ ನಾಣಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋ ಮದೇ ಸೋಮ-

ಸ್ಯ ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರರೇ || ೧೦ ||

(ಧಮಂತಃ)

ಉರ್ಧ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಅನತಂ | ತೇ | ಒಜಸಾ | ದದ್ರಹಾಣಂ | ಚಿತ್ |

ಬಿಭಿದುಃ | ಏ | ಪರ್ವತಂ |

ಧಮಂತಃ | ನಾಣಂ | ಮರುತಃ | ಸು ೨ ದಾನವಃ | ಮದೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ರಣ್ಯಾನಿ |

ಚಕ್ರರೇ || ೧೦ ||

(ಧಮಂತಃ)

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಗೋತಮ ಋಷಿಃ ಪಿಸಾಸಯಾ ಪೀಡಿತಃ ಸನ್ ಮರುತ ಉದಕಂ ಯಯಾಚೇ | ತದನಂತರಂ ಮರುತೋದಗೂರಸ್ಥಂ ಕೂಪಮುದ್ಭುತೈ ಯತ್ರ ಸ ಗೋತಮ ಋಷಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಾಂ ದಿಶಂ ನೀತ್ವಾ ಋಷಿಪಮಾಪೇ ಕೂಪಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತತ್ಪಾರ್ಶ್ವ ಆಹವಂ ಚ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಹಾವೇ ಕುಪಮುತ್ಪಿಚ್ಛೈ ತಮ್ಭುಷಿಂ ತೇನೋದಕೇನ ತರ್ಪಯಾಂ ಚಕ್ರುಃ | ಅಯಮರ್ಥೋದನಯೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪ್ರತಿಸಾದ್ರೇ || ತೇ ಮರುತೋದನತಂ | ಅನಸ್ತತ್ತೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪನಾಮಸು ಜಾಪತೋದವಟಿ ಇತಿ ಪರಿತಂ | ತಮೂರ್ಧ್ವಮುಪರಿ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಜಸಾ ಸ್ತೃಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಉತ್ಪಾತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕೂಪಮುತ್ತಾಯು ಋಷೇರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರತಿ ನಯಂತೋ ಮರುತೋ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯೇ ದದ್ರಹಾಣಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಗತಿನಿರೋಧಕಂ ಪರ್ವತಂ ಚಿತ್ ಪರ್ವವಂತಂ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಮಸಿ ಏ ಬಿಭಿದುಃ | ನಿಶೇಷೇಣ ಬಭಂಜುಃ | ಸುದಾನವಃ ಸೋಭನದಾನಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ನಾಣಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸ್ತಂತ್ರೀಭಿಯುಕ್ತಂ ವಿಣಾನಿಶೇಷಂ ಧಮಂತೋ ನಾವಯಂತಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಶರ್ವೇ ಸತಿ ರಣ್ಯಾನಿ ಸ್ತುತ್ಯಾನಿ ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಚಕ್ರರೇ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತಿ || ನುನುದ್ರೇ | ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲಿಟಿರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಅದೇಶಃ | ದದ್ರಹಾ-
ಣಂ | ದ್ರಹ ದೃಹ ವೃದ್ಧಿ | ಲಿಟಿ ಕಾನರ್ಚ | ಧಮಂತಃ | ಧ್ವಾ ಶಬ್ದಾನ್ವಿಸಂಯೋಗಯೋಃ | ಪಾಘ್ನೇ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಧಮಾದೇಶಃ | ನಾಣಂ | ಅಣ ರಣಿ ವಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಕಮಣಿ ಘರ್ಷ | ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತ
ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣ್ಯಾನಿ | ರಣಿಶೇರ್ಭಾವೇ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ ೩-೩-೫೨-೩ | ಇತ್ಯಪ್ | ತತೋ ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋದನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅವತಂ—ಬಾವಿಯನ್ನು | ಉಧ್ವಂ—ಮೇಲುಗಡೆ (ನೀರು) ಇರುವಂತೆ
ನುನುದ್ರೇ—ಅಗಿದರು | ದದ್ಯಹಾಣಂ—(ತಮ್ಮ) ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ | ಪರ್ವತಂಚಿತ್—ಬಂಡೆಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತವನ್ನೂ ಕೂಡ | ವಿಬಿಭುಷಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸೀಳಿದರು | ಸುದಾನವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃಗಳಾದ |
ಮರುತಃ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವಾಣಿ—ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ವೀಣಾವಾದ್ಯವನ್ನು | ಧಮಂತಃ—
ಬಾರಿಸುತ್ತ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ | ರಣ್ಯಾಧಿ—
ಶ್ಲಾಘ್ಯಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರರೇ—(ಭಕ್ತರಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಗೋತಮಋಷಿಗಾಗಿ ಮೇಲುಗಡೆಯೇ ನೀರಿರುವಂತೆ ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗಿದರು. ಬಂಡೆ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸೀಳಿದರು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃಗ
ಳಾದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ವೀಣಾವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ
ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

By their power they bore the well and clove asunder the mountain that
obstructed their path ; the liberal Maruts blowing upon their pipe have con-
ferred desirable gifts upon the sacrificer, when exhilarated by the Soma-juice-

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಗೋತಮಋಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದಕವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿವೆ ಒಂದು ನೀರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದು ಗೋತಮ
ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಿಸಿ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಉದಕದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದರು ಎಂದು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ
ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಅವತಂ—ಅವಸ್ಥಾತ್ತತೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪಃ ಕಾತುಃ ಮೋದಲಾದ ಹೃದಿನಾಲ್ಪು
ಕೂಪನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವತಂ ಎಂದರೆ ಭಾವಿಯನ್ನು
ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಾಯೇಶಃ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘವು ನಿರ್ದೋಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ನುನುದ್ರೇ ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಪ್ರೇರಿಸಿದರು, ಎತ್ತಿಹಾಕಿದರು.

ದದೃಹಾಣಂ—ಪ್ರಸ್ತವ್ಯಂ ಗತಿಸಿರೋಧಕಂ | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಡಚಣೆ ಯಾಗಿರುವುದು.

ಧಮಂತೋ ವಾಣಿಂ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸಂಖ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತಂ ವಿಣಾವಿರೇಷಂ ವಾದಯಂತಃ | ಸಾವಿರತಂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಗಾಯನ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯಂತೆ ನಾನಾವಿಧರಬ್ಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರೀ—ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತಿ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರವಾದುವರಿಗೆ ಕೊಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನುನುದ್ರೇ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ತುರೂಪೋ-ರೇಶಿರೇಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಅವಕ್ಕೆ ಛಂಪಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ ಆದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ನುನುದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದೃಹಾಣಮ್—ದೃದ ದೃಢ ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಕಾನಜ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚ್. ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ. ರಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಯ ಶೇಷದಿಂದ ದಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಟ್ಕುಸ್ತಾಂಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ದದೃಹಾಣಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಿಮಃ—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ತಿಬಂಕಸ್ತೋತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಮಂತಃ—ಧ್ಮಾ ರಬ್ಧಗ್ನಿ ಸಂಯೋಗೋದೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾಸ್ಥಾ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಮ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಧಮತ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿದಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅತ್) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಣಿಂಮ್—ಅಣ, ರಣ, ವಣಿ ರಬ್ಧಾರ್ಥಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಲಪಥಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕರ್ಷಾತ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯಾಧಿ—ಧಾತುವು ಹಿಂದೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಣಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ. ರಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯ ದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸ್ವರಿತವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕ್ರೀರೇ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೇ

ಜಿಹ್ಮಂ ನುನುದ್ರೇವತಂ ತಯಾ ದಿಶಾಸಿಂಚನ್ಮತ್ಸಂ ಗೋತ-
ಮಾಯ ತ್ವಷ್ಟಜೇ |

ಆ ಗಚ್ಛಂತೀಮವಸಾ ಚಿತ್ರಭಾನವಃ ಕಾಮಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ತರ್ಪ-
ಯಂತ ಧಾಮಭಿಃ || ೧೧ ||

ಪದವಾಕ್ಯೇ

ಜಿಹ್ಮಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಅವತಂ | ತಯಾ | ದಿಶಾ | ಅಸಿಂಚನ್ | ಉತ್ಸಂ | ಗೋತ-
ಮಾಯ | ತ್ವಷ್ಟ | ಜೇ |

ಆ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ಈಂ | ಅವಸಾ | ಚಿತ್ರ | ಭಾನವಃ | ಕಾಮಂ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ತರ್ಪ-
ಯಂತ | ಧಾಮ | ಭಿಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಮರುತೋಽನತಮುದ್ಧೃತಂ ಕೂಸಂ ಯಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಋಷಿರ್ವಸತಿ ತಯಾ ದಿಶಾ ಚಿದ್ಧಂ ವಕ್ರಂ ತಿಯಂಚಂ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಏವಂ ಕೂಸಂ ನೀತ್ಯಾ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮೇಽವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತೃಷ್ಣಜೇ ತೃಷಿತಾಯಾ ಗೋತಮಾಯಾ ಋಷಯೇ ತದರ್ಥಮುತ್ತಂ ಜಲಪ್ರಸಾಹಂ ಕೂಸಾದುದ್ಧೃತ್ಯಾಸಿಂಚನ್ | ಅಹಾನೇಽನಾನಯನ್ | ಏವಂ ಕೃತ್ಯೇಮೇನಂ ಸ್ತೋತಾರಮ್ನಸಿಂ ಚಿತ್ರಭಾನವೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಯಸ್ತೇ ಮರುತೋಽನಸೇದ್ಯಶೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ ಗಚ್ಛಂತಿ | ತತ್ಪ್ರನಾಸಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂವಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ಕಾಮಮುಖಲಾಸಂ ಧಾಮುಖರಾಯಾಸೋ ಧಾರಕೈರುದಕೈಸ್ತರ್ಪಯಂತ | ಅತರ್ಪಯನ್ || ತಯಾ | ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ದಿಶಾ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತೃಷ್ಣಜೇ ಇತ್ಯಾತ್ಮಸಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಂ | ಸ್ವಪಿತೃಷೋರ್ನಜಿಜ್ಞಾ | ಸಾ ೩-೨-೧೭೨ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪದಕಾರಸ್ಯ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಯಮುಖಪ್ರಾಯಃ | ಅನ್ಯೇಷ್ಟಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೃಶ್ಯಗ್ರಹಣಾತ್ಯೇವಲಾದಪಿ ಜನೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಚೈಂದಸೋರ್ಬಯಲಮಿತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಧಾಮುಖಿಃ | ವೇದಾತೇರಾತೋ ಮನಿನಿತಿ ಮನಿನ್ ||

೨೩೨೦೦

ಚಿದ್ಧಂ—ಕುಟಲವಾದ | ಅವತಂ—(ತಾವು) ಆಗಿದ ಬಾವಿಯನ್ನು | (ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತಯಾ ದಿಶಾ—(ಗೋತಮಋಷಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಆ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ | ನುನುದ್ರೇ—ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. | (ಅನಂತರ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ) ತೃಷ್ಣಜೇ—ಬಾಯಾರಿದ | ಗೋತಮಾಯಾ—ಗೋತಮಋಷಿ ಗೋಸ್ವರ | ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರಸಾಹವನ್ನು | ಅಸಿಂಚನ್—ಹರಿಸಿದರು. | ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಈಮ್—(ಭಕ್ತನಾದ) ಈ ಋಷಿಯನ್ನು | ಅವಸಾ—(ಇಂತಹ) ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ—ಸವಿಸುತಾರೆ. | ವಿಪ್ರಸ್ಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಗೋತಮನ | ಕಾಮಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಧಾಮುಖಿಃ—ಅಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ | ತರ್ಪಯಂತ—ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ತಾವು ಕುಟಲವಾಗಿ ಆಗಿದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಗೋತಮಋಷಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಯಾರಿದ ಗೋತಮಋಷಿಗೋಸ್ವರ ಜಲಪ್ರಸಾಹವನ್ನು ಹರಿಸಿದರು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು ಭಕ್ತನಾದ ಗೋತಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಸವಿಸುತಿಸಿ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಅಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರು.

English Translation

They brought the crooked well to the place (where Gotama was) and sprinkled the water upon the thirsty Gotama ; the variously radiant Maruts come to his succour, gratifying the desire of the Sage with life-sustaining waters.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬಿದ್ದಂ—ವಕ್ರಂ | ವಕ್ರನಾಗಿರುವ, ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದ-

ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರಸಾದವನ್ನು |

ತೃಷ್ಣಜೇ—ತೃಷಿತಾಯ ಗೋತಮಾಯ | ಬಾಯಾರಿದ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ.

ಧಾಮುಃ—ಧಾರಕೈರುದಕ್ಕೆ | ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುಯುತ್ತಿರುವ ಉದಕಗಳಿಂದ.

" ಪಾಕರಣ್ಯಕ್ರಿಯಾ "

ತಯಾ—ತದ ರಬ್ಧ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ರತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಗೋಶ್ವನ್ ಸಾವ ವರ್ಣ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಶಾ—ದಿಶ ರಬ್ಧ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾ ಚಾನುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ರತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿಂಚನ್—ಸಿಚ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಗೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯರೂಪಕಾಲೋಪ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಗನು ಶವಿಕರಣ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ ಅಡಾಗಮ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೃಷ್ಣಜೇ—ಜಾತ್ಯವಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತುಪಿ ತ್ರೈಲೋರ್ನಜಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಿಜಪ್ರತ್ಯಯ. ರವಾಭ್ಯಾಂನೋಣಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ತೃಷಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೃಷ್ಣಜ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಷ್ಣ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣಜೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು

ತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪದಕಾರರಾವ ಶಾಕಲ್ಯಂಗೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಅನ್ಯೇಷ್ಟಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯಗ್ರಹಣದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸದವಾದ (ಕೇವಲ) ಜನ್ಮಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದಿಶ್ಯಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಜನನ ಟಿಗೆ (ಅನ್)ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತೃಷ್ಣಜಃ ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಚೈಂದ್ರಸೋರ್ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಬಂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ನಾಮದಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛಂತಿ — ಗಮಾಲ್ಮ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ರಪ್ ವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವೇಶ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ಚಿತ್ರಾಃ ಭಾನವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರ್ಪಯಂತ—ತೃಪ ತೃಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಗೇಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮಭಿಃ — ಧುಧಾಹ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿಸ್ ಲ್ಲನಿಸ್ ವನಿಬಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಮದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. || ೧೧ ||

ಸಂಕಿತಾ ೧೦೪

ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶಶಮಾನಾಯ ಸಂತಿ ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ದ್ರಾಶುಷೇ
ಯಚ್ಛತಾಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ತಾನಿ ಮರುತೋ ವಿ ಯಂತ ರಯಿಂ ನೋ ಧತ್ತ
ವೃಷಣಃ ಸುವೀರಂ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾ | ವಃ | ಶರ್ಮ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಸಂತಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ದಾಶುಷೇ |

ಯಚ್ಛತ | ಅಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ತಾನಿ | ಮರುತಃ | ವಿ | ಯಂತ | ರಯಿಂ | ನಃ | ಧತ್ತ | ವೃಷಣಃ |

ಸುಽ ವೀರಂ || ೧೨ ||

ಸುಯೋಗಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾರುತೇ ಪಶೌ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮೇತಿ ಹವಿಷೋ ಯಾಜ್ಞಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಆರಾ ಇನೇದಚಿರಮಾ ಅದೇನ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶಶಮಾನಾಯ ಸಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಶರ್ಮ ಶರ್ಮಾಣಿ ಸುಖಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ನಾ | ಕೀದೃಶಾನಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವನಸ್ಥಿತಾನಿ ಶಶಮಾನಾಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಮನ್ಮುಭಿರ್ಭಜಮಾನಾಯ ದಾತುಂ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಿ ಶರ್ಮಾಣಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ಯಾನಿ ಚ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ವತ್ಸವತೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಧಿ ಯಚ್ಛತ ಅಧಿಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಥ ಹೇ ಮರುತಸ್ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಶರ್ಮಾಣ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಿ ಯಂತ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯಚ್ಛತ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವೃಷಣಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೋ ಮರುತೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುವೀರಂ ಶೋಭನ್ವೀರ್ಯೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಧತ್ತ | ದತ್ತ || ಯಾ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಶರ್ಮ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಶಶ ಪುನ್ಲಿತಗತಾ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಯಚ್ಛತ | ಛಾಂದಸೇ ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಯಂತ | ಯಮೇರ್ಲೋಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇತಿ ತಸ್ಯ ತದಾದೇಶಃ | ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತ್ವೇನ ಜಿಹ್ವಾಭಾವಾದನು-ದಾತ್ರೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ವೃಷಣಃ | ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯುಪಧಾದೀರ್ಘಭಾವಃ | ಸುವೀರಂ | ಬಹುಮೀಹಾ ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚೇತ್ಯುಕ್ತರಸಗಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮಗೆ ಸೇವಿವೂ (ನಿಮ್ಮಿಂವ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವುಮ್) | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ-ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲೂ ಇರತಕ್ಕವು | ಶಶಮಾನಾಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ (ಸಂಪಾದಿತವಾದುಮ್) ಆನ | ಯಾ—ಯಾವ | ಶರ್ಮ—ಸುಯೋಗಾಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಣಾಲಿ |

ಸಂತಿ—ಇರುವುದೇ | (ಮತ್ತು) ದಾಶುಷೇ—ಹವಿದರ್ಶತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅಧಿ ಯಚ್ಛತ—(ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ) ಕೊಡುತ್ತೀರೋ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ತಾನಿ—ಆ ಸಕಲ ಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ವಿ ಯಂತೆ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿರಿ. | ವೃಷಣಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುವೀರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ ವೀರರಾದವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳೆಂದುಳ್ಳ | ರಯಿಂ—(ಮಕ್ಕಳೇ ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವ) ಧನವನ್ನು | ದತ್ತ—ಕೊಡಿರಿ |

ಭಾರ್ಗವ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಸೇರಿರುವುದು, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವುದು, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವೂ ಆದ ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀರೋ, ಆ ಸಕಲಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ನಮಗೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿರಿ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ ವೀರರಾದವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Whatever blessings and happiness there are in the three worlds which are in your power to grant, give them to the offerer of oblations who addresses you with praise ; O Maruts, bestowers of all good, grant us those, blessings, and riches accompanied by brave sons and followers.

" ವಿಶೇಷವಸ್ತುಗಳು "

ಶತಮಾನಾಯ—ಶತ ಪುತ್ರಗಳಂತೆ | ಶತತಿರಚ್ಛತಿಕರ್ತಾರಾಯಂ | ಸ್ತುತಿಕರಣಶೀಲಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ

ಶರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ತ್ರಿಧಾತೂನಿ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮು ತ್ರಿಮು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವನಸ್ಥಿತಾನಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಸ್ಥಾನವಸ್ತುವಿನಯು ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ—ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹೇಷ್ಟಿತಿ ಧಾತವಃ ಅನ್ನರಸಾಃ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನರಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ದಾಶುಷೇ—ಹವಿದರ್ಶತನೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

ವಿ ಯಂತೆ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡಿ

ವೃಷಣಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮರುತ್ತೇವತೆಗಳು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ಸಂಧಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಶರ್ಮ—ಶರ್ಮ ಶಬ್ದನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಕಮಾನಾಯ—ಶಕ ಪ್ಲುತಗತೌ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನೌ. ಆನೇ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಮುಕ್ತಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛೇದಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶಕ ಮಾನಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚಿತ—ದಾಹ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಠದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಮಿಗೆ ಯಚ್ಚಾದೇಶ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್‌ಥಸ್‌ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ ಬಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಥ-
ನಾತ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ತಬಾದೇಶವು ಸಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವದ್ವಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ವಾ-
ಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ದುಧಾ ದ್ಧಾರಣಸೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಿ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆಯ್ದವಾತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಶರ್ಮನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ವಾ ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವಿಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಮ್—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸುವೀರಃ ತತ್. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿತ್ವವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ನೆಣ್‌ಸುಧ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವೀರ ವೀರಯ್ಯಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆಯ್ದವಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೨ ||

ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಪ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಮರುದ್ವೇವತಾಕಂ | ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಚ | ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ || ಪೂಜ್ಞೇ ತ್ವತೀಯೇ ಛಂದೋನು ಆಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ತ್ವತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಂ ಮದೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ನಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಆ. ೮-೧೧ | ಇತಿ || ಐಂದ್ರಮಾರುತ್ಯಾಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ದವಿಮೋ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಐಂದ್ರಮಾರುತೀಂ ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇ | ಆ. ೨-೧೧ | ಇತಿ || ಏವೈವ ವರುಣಪ್ರಭಾಸೇಷು ಮಾರುತಾ ಆಮಿಕ್ಷಾಯಾ ಅನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಅಹೇವ | ಆ. ೨-೧೨ | ಇತಿ || ತಥಾ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಪೋತುರೇಷಾ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇಗ್ನೇ ಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ | ಆ ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವು—ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಖಿಯು. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪೂಜ್ಞೆಯಾಗದಲ್ಲಿ ತ್ವತೀಯಛಂದೋಮಾನುತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಆಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಂ ಮದೇತಿ ಎಂಬ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ನಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೮-೧೧) ಮತ್ತು ಐಂದ್ರಮಾರುತೀ ಎಂಬ ಪ್ರಧಾನಪೋತುವಲ್ಲಿ ದವರ್ಗನಾರ್ಪಣ ಮಾಡುವಾಗ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರರೋನುವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಐಂದ್ರಮಾರುತೀಂ ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೧೧) ಮತ್ತು ವರುಣಪ್ರಭಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಮಿಕ್ಷಾನಿರ್ವಹನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಅಹೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧೨) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಪೋತುವು ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ತಯೇಗ್ನೇಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು (ಆ. ೫-೫)

॥ ಹಿಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೬

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೬ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೧, ೧೨ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಯೆ— ೧೦ ॥

॥ ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಕ್ಷಸಗಣಃ ॥

॥ ವೇದಕಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಭಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ ಸಾಧಾ ದಿವೋ ವಿಮಹಸಃ ।

ಸ ಸುಗೋಸಾತಮೋ ಜನಃ ॥ ೧ ॥

॥ ಸಾಧಾಪಾಠಃ ॥

ಮರುತಃ । ಯಸ್ಯ । ಹಿ । ಕ್ಷಯೇ । ಸಾಧ । ದಿವಃ । ವಿ ೨ ಮಹಸಃ ।

ಸಃ । ಸು ೨ ಗೋಸಾತಮಃ । ಜನಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾರಾಂಶಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಮಹಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಶ್ವಕಾಶಾ ಮರುತೋ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಯಸ್ಯ ಖಲು ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಸಾಧ ಸೋಮಂ ಪಿಬಥ ಸ ಜನೋ ಜಾತೋ ಯಜ-
ಮಾನಃ ಸುಗೋಸಾತಮಃ ಶೋಭನ್ಯಃ ಸಾಲಕೈರತ್ಯಂತಂ ಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ॥ ಸಾಧ । ಸಾ ಸಾನೇ । ಲಟಿ
ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ॥ ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದವಿಘಾತಃ । ವಿಮಹಸಃ । ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ । ಸುಗೋಸಾತಮಃ । ಶೋಭನೋ ಗೋಸಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸ
ಸುಗೋಸಾಃ ಸುಗೋಸಾತಮಃ । ತಮಃ ಸ ಹಿತ್ಯಾದನುಗಾತ್ರತ್ವೇ ಸಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಘಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪ-
ರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ ॥

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ನಿ ಮಹಸಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ದಿವಃ—
ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ (ಬಂದು) | ಯಸ್ಯ ಹಿ—ಯಾವುದೇ ಆದ ಯಜಮಾನನ | ಪ್ಲಯೇ—(ಯಜ್ಞ) ಗೃಹದಲ್ಲಿ |
ಸಾಥ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಕುಡಿಯುತ್ತಿರೋ | ಸ ಜನಃ—ಆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ವಾನವನು | ಸುಗೋಪಾ-
ತಮಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ ವಯಮಾಡಿಸಿ
ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ರಕ್ಷಣೆಗಳಿರುತ್ತವೆ.

English Translation

O resplendent Maruts, that man in house you drink the Soma-libation
is provided with most able protectors.

ಶ್ಲೋಕವಿವರ

ನಿಮಹಸಃ—ನಿಶಿಷ್ಯಪ್ರಕಾರಾಃ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ |

ಪ್ಲಯೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹೇ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಗೃಹದಲ್ಲಿ.

ಸಾಥ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರೋ.

ಸುಗೋಪಾತಮಃ—ಶೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸುಗೋಪಾಃ | ಅತಿಶಯೇನ
ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಸಾಥ —ವಾ ವಾನೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪ್ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಶಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಸ್ಯ ನಿಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತ್ತಮಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚೈವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಮಹಸಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಮಹಃ (ತೇಜಃ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಮಹಸಃ ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುನಚನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮಹಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗೋಪಾತಮಃ—ಲೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಗೋಪಾಃ (ಸಮರ್ಥನಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಯುಳ್ಳವನು) ಅತಿಶಯೇನ ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ **ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನೌ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾಶ್ಚ ಸುಪ್ತಿಶ್ಚೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಸುಗೋಪಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ನರ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ ||

ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ ಯಜ್ಞನಾಹಸೋ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವಾ ಮತೀನಾಂ |

ಮರುತಃ ಶೃಣುತಾ ಹವಂ || ೨ ||

|| ಪದಶಾಖೆ ||

ಯಜ್ಞೈಃ | ನಾ | ಯಜ್ಞಃ ನಾಹಸಃ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ವಾ | ಮತೀನಾಂ |

ಮರುತಃ | ಶೃಣುತ | ಹವಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜ್ಞನಾಹಸೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೋಧಾರೋ ಮರುತೋ ಯೋಯಂ ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ | ನಾಹಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮತೀನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವೇಧಾವಿನಶ್ಚ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶೃಣುತ | ಯಜ್ಞವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಾಗ-ರಹಿತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಶ್ಚಾಹ್ವಾನಮನಶ್ಯಂ ಭವದ್ವಿಃ ಶ್ತೋತವ್ಯಂ ಯತೋ ಭವಂತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೋಧಾರಃ

ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯಾಶ್ಲೇಷಿ ಭಾವಃ || ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ
ವಚನಾದ್ಯಹಿದಾಧಾನ್ಯೈಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಾದ್ಯಹತೀರಸುನ್ | ಣದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ |
ಮತೀನಾಂ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರಣೇ ಕ್ವಿನ್ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೃಣುತಃ
ಶ್ರುವಃ ಶೃಚೇತಿ ತ್ವಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾತ್ತಿಜ ಏವ ಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮರುತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತನ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವೇನ
ಪದಾದಪರತ್ವಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ರಯತೀರಸ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞವಾಹಕರಾದ | ಮರುತಃ — ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ (ನೀವು) |
ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಯಜಮಾನನದಾಗಲಿ) ಅಥವಾ | ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತೋತ್ರಗಳ (ಪಾಠ
ಕನೂ) | ವಿಶ್ವಸ್ಯ ನಾ — (ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ) ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಹವಂ — ಅಹ್ವಾನ
ವನ್ನು | ಶೃಣುತಃ — ಕೇಳಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಯಜ್ಞವಾಹಕರೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯರೂ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನು
ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕರ, ಇಬ್ಬರ ಅಹ್ವಾನ
ವನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅಲಿಸಿಕೇಳಿ.

English Translation

O Maruts, bearers of oblations, hear the invocations of the praises of
the worshipper with or without sacrifices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕರು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಮುಕ್ತಿಗ್ವನರು.

ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತುತೀನಾಂ | ಸ್ತೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಅಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವ.

ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವ ಅಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ — ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬)
ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಕಾರಕವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ವಹಿ ಹಾ ಧಾನ್ಯೈಶ್ಚಂದಸಿ

(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸೇರ್ಣತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಣಿದ್ವದ್ವಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆತ ಉಪ ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞವಾಹಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತೀನಾಂ- ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮನ್+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಷ್ವೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಬಾಗಮ ನಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮತೀನಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಮಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಣುತ-ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶ್ರ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣವೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ರಸಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಮಪಿತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯಾಗುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀ ಯಸ್ತು ಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ತಿಜಾನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತಿಹಂತವಾನುಮ ಸ್ತೂರ್ವಪದವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮ-ವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾ (ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವಂತಿರುವುದು) ವಿರುವುದರಿಂದ ಪದವ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹನಮ್-ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸಂವ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಆನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಚಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಉತ ವಾ ಯಸ್ಯ ವಾಜಿನೋ^೨ನು ವಿಪ್ರಮತಕ್ಷತ |

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸದೃಶಾಶಾ ||

ಉತ | ವಾ | ಯಸ್ಯ | ವಾಜಿನಃ | ಅನು | ವಿಪ್ರಂ | ಅತಕ್ಷತ |

ಸಃ | ಗಂತಾ | ಗೋಮತಿ | ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸಂಚಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಉತ ವಾಚಿ ಚ ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಾಜಿನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನೋಪೇತಾ ಋತ್ವಿಜೋ ವಿಪ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಮರುದ್ಗಣಮಸ್ತತ್ಕ್ಷತ ಹವಿರ್ಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ ಸ ಯಜಮಾನೋ ಗೋಮತಿ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿರ್ಯುಕ್ತೇ ವ್ರಜೇ ಗೋವೈ ಗಂತಾ ಗಮನಕೀಲೋ ಭವತಿ || ಅತಕ್ಷತ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಛಂದಸೋ ಲಬ್ಧಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮಧ್ಯಮಃ | ಗಂತಾ | ಗಮೇಸ್ತಾಚ್ಛೇ-
ಲಿಕಸ್ತುನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ ವಾ—ಆದೂ ಅಲ್ಲದೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ವಾಜಿನಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು | ವಿಪ್ರಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು | ಅನು ಅತಕ್ಷತ—(ಹವಿ ದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಗೋಮತಿ—(ಪ್ರಭೂತ ವಾದ) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ವ್ರಜೇ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ | ಗಂತಾ—ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾಷ್ಯ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮರುತ್ವಗಳನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆ ಯಜಮಾನನು ಗೋರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸಮೃದ್ಧ ವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಗೋವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

And may he for whom the priests with oblations have sharpened (the hunger of the Maruts) walk among pastures crowded with cattle.

ವಿಶೇಷಾಸಯಗಳು

ವಿಶ್ವಂ—ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮರುಕ್ಷಣವನ್ನು, ಮರುತ್ಸಮೂಹವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂ ಎಂದು ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆತಕ್ಷತ—ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಕ್ಷುತ್ರನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮನೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರತಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳು ಲಭಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವಾಜಿನಃ — ವಾಜಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ. **ಆತ ಇನಿತನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಜಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆತಕ್ಷತ—ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲು**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವ್ಯತ್ನಾ-ನ್ನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಂತಾ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಗವ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನನ್ತಿ **ಯಮತನಸ್ಸು**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸಮಾಜೇಶ. **ಅಪ್‌ತ್ಯನೌತ್ಯಚ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋರ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ** — ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ನಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಯ ವೀರಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸುತಃ ಸೋಮೋ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು |
 ಉಕ್ಥಂ ಮದಶ್ಚ ಶಸ್ಯತೇ || ೪ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ವೀರಸ್ಯ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಸುತಃ | ಸೋಮಃ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು |
 ಉಕ್ಥಂ | ಮದಃ | ಚ | ಶಸ್ಯತೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ಯಜನೀಯದಿವಸೇಷು ಬರ್ಹಿಷಿ ಯಜ್ಞೇ ವೀರಸ್ಯ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಯಾಗಾಯ ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಬುತ್ಸಿಗ್ನಿರಭಿಷುತೋ ಭವತಿ | ಉಕ್ಥಂ ಮರುದ್ವೇವತಾಕಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಮದಶ್ಚ ಮದಿಧಾತುನಾ ಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಾ ಮಾರುತೀ ನಿವಿಚ್ಛಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಹರ್ಷಾಯ ಶಸ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರಾ ಶಸ್ಯತೇ || ಅಸ್ಯ | ಉಡಿದಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾ-
 ದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು | ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯ-
 ಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ |
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಕ್ತಾಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವೀರಸ್ಯ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ |
 ಅಸ್ಯ—ಈ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ಸುತಃ—ಹಿಂದಿದೆ. | ಉಕ್ಥಂ—(ಮರುದ್ವೇವತೆ
 ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು | ಶಸ್ಯತೇ—ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. | ಮದಶ್ಚ (ಅವರ) ಹರ್ಷವೂ
 ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗುತ್ತದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಹ ಸೋಮರಸವು
 ಹಿಂಡಲ್ಪಡುವುದು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಹರ್ಷವೂ ಕೂಡ
 ಉಲ್ಲೇಖವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The libation is poured out for the heroic band of Maruts at the sacrifice on the appointed days and the hymn repeated causes joy to the Maruts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೀರಸ್ಯ—ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ | ಯಜನೀಯ ದಿವಸೇಷು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ.

ಉಕ್ಥಂ—ಮರುದ್ವೇನತಾಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು

ಶಸ್ಯತೇ—ಹೋತಾ ಪಠ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಮುತ್ರಿಜನಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಸ್ಮಾರಕವಾಕ್ಯಪ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ಯ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಪೃಥಿವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಜಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ಯದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಯ ಅದೇಶ. ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಹಲಿ ಲೋಪಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಆಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಉಡಿಧಂ ಪದಾದಿ—**(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ. ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ದಿವಃ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ (ಹಗಲು ಎಂದರ್ಥ.) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹ ಆಗುವುದರಿಂದ ದಿವ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪದಾಂತತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ದಿವ ಉತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಶಸ್ಯತೇ—ಶಂಸು ಸ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನವರೂಪ. ಯತ್ ಕಿತ್ತಾದರಿಂದ **ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಿ—**ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ಸ್ಫೂತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಸಿತಾಭಾಷೆ

ಅಸ್ಯ ಶ್ರೋಷಂತಾ ಭುವೋ ವಿಶ್ವಾ ಯಶ್ವರ್ಷಣೀರಭಿ ।
ಸೂರಂ ಚಿತ್ರಸುಷೀರೀಷಃ ॥ ೪೩ ॥

ಸಂಸಿತಾಭಾಷೆ

ಅಸ್ಯ । ಶ್ರೋಷಂತು । ಆ । ಭುವಃ । ವಿಶ್ವಾಃ । ಯಃ । ಚರ್ಷಣೀಃ । ಅಭಿ ।
ಸೂರಂ । ಚಿತ್ । ಸುಸುಷೀಃ । ಇಷಃ ॥ ೪೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುತ ಆ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಶ್ರೋಷಂತು । ಶ್ರವಂತು । ಯೋ ಮರುದ್ಧಣೋ ವಿಶ್ವಾಶ್ವರ್ಷಣೇಃ ಸರ್ವಾನ್ ಶತ್ರುಭೂತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನಭಿ ಭುವಃ ಅಭಿಭವತಿ । ತಾದ್ಯಗ್ಗಣಾ-
ಕಾರಾ ಮರುತಃ ಶ್ರಣ್ಣಿಂತ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸೂರಂ ಚಿತ್ ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ ಯಜಮಾನಮಸೀಷೋ ಮರುದ್ಧಿಃ ಪ್ರತ್ಯಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ಸಸುಷೀಃ ಸ್ತಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು ॥ ಶ್ರೋಷಂತು । ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ । ಲೋಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪ್ರಿಃ । ಭುವಃ । ಭವತೇರ್ಲೇಟಿ ತಿಸ್ಸಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತಿ ಸಿಃ । ಲೇಟೀಂದ್ರಡಾಟಾಂತೈರಾಹವಃ । ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜೀತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ । ಸೂರಂ । ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ । ಸುಸೂಧಾಗೃಭಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ನಿತಿ ಕೃನ್ವತ್ಯಯಃ । ಸಸುಷೀಃ । ಸ್ತು ಗತಾ । ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ । ಉಗಿತಶ್ಲೇತಿ ಜೀಷ್ । ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಂತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ । ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ತಂ । ಜಸಿ ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ॥

ಸೂಕ್ತಿವಾಕ್ಯ

ಯಃ—ಯಾನು ಮುಧ್ಗವು । ವಿಶ್ವಾ ಚರ್ಷಣೀಃ—ಮಾನವರಲ್ಲ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ ।
ಅಭಿಭುವಃ—ಸೋಲಸಿ ದಮನಮಾಡುತ್ತದೆಂಬೋ, (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು) । ಅಸ್ಯ—ಈ ಯಜಮಾನನ
(ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) । ಆ ಶ್ರೋಷಂತು—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಲಿ । ಸೂರಂ ಚಿತ್—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕನಾದ ಯಜಮಾನ
ನನ್ನೂ ಸಹ । ಇಷಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ವತ್ತವಾದ) ಅನ್ನಗಳು । ಸಸುಷೀಃ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಿಲಿ ।

ಅಭಿವಾಕ್ಯ

ಮಾನವರಲ್ಲ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ ಸೋಲಸಿ ದಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ಧಣವು ಯಜಮಾನನ

ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲಿ. ಆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧ ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts, victorious over all men, hear the praises of this (their worshipper) and may abundant food be obtained by him who praises them.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಸಂಹಿತೆ

ಅಭಿ ಭುವಃ—ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ.

ಸೂರಂ—ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಃ ಚರ್ಷಣೀಃ—ಸಮೃದ್ಧಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಭೂತರಾದ ಸಮಸ್ತ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು.

ಸಮೃಷೀಃ—ಸ್ತು ಗತಾ | ಸ್ತಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು | ಸೇರಲಿ, ಬಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ಲೋಕಂ—ಶ್ರು ತ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ ಉತ್ಪ. ಸಿಬ್ಬದಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಪ. ಶ್ಲೋಕಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಿಪ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋ ಡಾಟೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ 'ಲುಕ್'. ಕೇವಲ ತಿಜ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ ಬಂದು, ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಚಾದೇಶ ಬಂದರೆ, ಭುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರಮ್—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತೃಪದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯುಧಾತೃಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಮೃಷೀಃ—ಸ್ತು ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಕ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸಮ್ರವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋತ್ರವಿನಕ್ಕಾ

ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾಬರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಉಕಾರಾದೇಶ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೮-೬-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಸಸ್ಯುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುನಚನದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಸ್ಯುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೀಭಿರ್ಹಿ ದದಾತಿಮ ಶರತ್ಕರ್ಮರುತೋ ವಯಂ |

ಅಪೋಭಿಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

ಪದಮಃ

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ | ಹಿ | ದದಾತಿಮ | ಶರತ್ ೨ ಭಿಃ | ಮರುತಃ | ವಯಂ |

ಅನಃ ೨ ಭಿಃ | ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೂರ್ವೀಭಿರ್ಹಿಭಿಃ ಶರದ್ಭಿಃ ಸಂವತ್ಸರೈಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿರಪೋಭೀ ರಶ್ವಕೈರ್ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ದದಾತಿಮ | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವಂತಃ | ಹಿ ಯಸ್ಯಾದರ್ಥೇ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಯಾದಿದಾನೀಮಸ್ಯಸ್ಯದೀ-ಯಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾಯಾಗಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೂರ್ವೀಭಿಃ | ಪುರುತಬ್ಬದ್ವೀತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜೀಪ್ | ಯಕಾದೇಶೇ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದದಾತಿಮ | ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ಲಿಟೀಡಾಗಮಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಚರ್ಷಣೀನಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||೬

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಪೂರ್ವಿಭಿಃ ಶರದ್ಭಿಃ—ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ | ಚಿರ್ವರ್ಣೇನಾಂ—
ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ | ಅನೇಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿದವರಾಗಿ) | ವಯಂ—ನಾವು | ದದಾಶಿಮು—
(ನಿಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. | ಹಿ—ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಈಗಲೂ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ
ದಯಮಾಡಿರಿ.) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಾವು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಿಮಗೆ
ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಯಮಾಡಿ.

English Translation

O Maruts, enjoying the protection of you who behold all things we have
offered you oblations for many years.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಿಭಿಃ—ಪುರು ಎಂದರೆ ಬಹು. ಬಹ್ವಿಭಿಃ ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಎಂದರ್ಥವು.

ಶರದ್ಭಿಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರದ್ವತ್ಯುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಶರದ್ವತ್ಯು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾ
ವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು
ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶರದ್ಭಿಃ ಎಂದರೆ ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಂದ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು
ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

ತಚ್ಚೈಹುದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚೈರತ್ |

ಪತ್ಯೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ಶತಂ ಜೀವ ಶರದೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶತಂ ಹೇಮಂತಾಞ್ಘೃತಮು ವಸಂತಾನ್ |

ಶತಮಿಂವ್ರಾಗ್ನೀ ಸವಿತಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶತಾಯುಷಾ ಹವಿಷೇಮಂ ಪುನರ್ಮಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ. ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಸಂತಮುತುವನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರದ್ವತ್ಯುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ದದಾಶಿಮು—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಹವೀಂಃ ದತ್ತವಂತಃ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನೋಡುವ
ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೂರ್ವಿಭಿಃ—ಪುರು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್ವರ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಚನವನಂತದ ರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಿಮ—ದಾತ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಪ್ರತ್ಯಯ
ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ಟಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ
ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಪ್ರಸ್ತ. ದದಾಶಿಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹಿ ಎಂಬ ನಿಪಾತವಿರುವುದರಿಂದ
ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ
ವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವೋಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನಸ್ ಶಬ್ದ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಚನದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಉತ್ಪ. ಗುಣ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದ
ರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೀನಾಂ—ಪಶ್ವೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ
ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ (ವಿಭಕ್ತಿಗೆ) ಉದಾ
ತ್ತರಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಗಾರ

ಸುಭಗಃ ಸ ಪ್ರಯಜ್ಯವೋ ಮರುತೋ ಅಸ್ತು ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಪರ್ಷಥ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸು ೨ ಭಗಃ | ಸಃ | ಪ್ರ ೨ ಯಜ್ಞವಃ | ಮರುತಃ | ಅಸ್ತು | ಮರ್ತ್ಯಃ |
ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಪರ್ಷಥ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಯಜ್ಞವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನಃ
ಸುಭಗೋಽಸ್ತು | ಶೋಭನಧನೋ ಭವತು | ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ
ಪರ್ಷಥ ಅತ್ಯನಿ ಸಿಂಚಫ | ಸ್ವೀಕುರುರ್ಥೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಭಗಃ ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನೋ ಭಗೋ
ಯಸ್ಯ | ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರ್ಷಥ | ಪೃಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚನೇ |
ಭಾವಾದಿಕಃ | ಯದ್ವಿತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಜೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ-- ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾದ | ಮರುತಃ--ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಯಸ್ಯ,
ಯಾವ ಯಜಮಾನನ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ--ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಪರ್ಷಥ--ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸು
ತ್ತೀರೋ | ಸಃ--ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಸುಭಗಃ--ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು--
ಆಗಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನ
ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರೋ ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಲಿ --

English Translation

O Maruts, who are to be especially worshipped, may the man whose
offering you accept be over prosperous.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ-- ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಯಜ್ಞವ್ಯಾಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಅರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ,
ಯಜ್ಞಾರ್ಥರಾದ-

ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಅಂಧಃ ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಸರ್ಷಥ—ಸೃಷು, ವೃಷು ಮೃಷು ಸಿಂಚನೇ | ಸಿಂಚಥ | ಪ್ರಾಪ್ತುಥ | ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಭಗಃ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸುಭಗಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಭಗಃ—ಶೋಭನೋ ಭಗೋ (ಧನಂ) ಯಸ್ಯ ಸುಭಗಃ ನೌಷ್ಠಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚ (ಮಂ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಮ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸರ್ಷಥ—ಸೃಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಯಬ್ಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಸದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಥ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಶಶಮಾನಸ್ಯ ವಾ ನರಃ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸತ್ಯಶವಸಃ |

ವಿದಾ ಕಾಮಸ್ಯ ವೇನತಃ || ೮ ||

ಸದಾಪಾ

ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ವಾ | ನರಃ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಸತ್ಯ ಶವಸಃ |

ವಿದ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವೇನತಃ || ೮ ||

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ

ಹೇ ಸತ್ಯಶವಸೋಽಪಿತಫಲಲಾ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಮರುತಃ ಶಶಮಾನಸ್ಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಮತಿಭಿಃ
ಸಂಭವಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸ್ತಾವಕಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಜನಿತೇನ ಶ್ರಮೇಣ ಸಿದ್ಧಮಾನಗಾತ್ರಸ್ಯ ವೇನತಃ |
ವೇನತಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಕಾಮಯಮಾನಸ್ಯ | ವಾಶಬ್ಧಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಏವಂಭೂತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಶ್ಚ
ಕಾಮಸ್ಯ ಕಾಮಮುಖಲಾಪಂ ವಿದ | ಲಂಭಯತ | ಪ್ರಯಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ಶಶ
ಪ್ಲುತಗತಾ | ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಇಷ್ಟಿದಾ ಗಾತ್ರಪ್ರಕ್ಷರಣೇ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾಂಶ್ಚಾರ್ಥ-
ಮಣಿ ಘಾ | ಇಷ್ಟಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಿದ | ವಿದ್ವಾಂಸಾಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹು-
ವಚನಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರೂಪದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ರ್ಯುಕ್ಯಾದಾದೇಶಃ |
ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇದವೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ |
ದ್ವೈಚೋದ್ರತಸ್ತು ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವ್ಯಪಾದಿಷು ಪಾಠಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ |
ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಚ್ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಸ್ಪಷ್ಟೀ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು | ನರಃ—ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಶಶಮಾ-
ನಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಶ್ರಮಿಸಿ-
ಸೆವರು ಸುರಿಸುವವನೂ | ವೇನತಃ—(ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಕಾಮಸ್ಯ—
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ವಿದ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು (ಬರಗಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ, ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸು-
ವವನೂ, ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರಮಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು-
ವವನೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, pay attention to the wishes of him who praises
you and toils in your service desiring your favour.

ವಿವೇಕವಿಷಯಗಳು

ಶತಮಾನಸ್ಯ—ಶನ್ಯ ಸ್ತುತಾ | ಸ್ತುತಿಶರಣೀಲಸ್ಯ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ.

ನರಃ—ನೇತಾರಃ | ನಾಯಕರು, ಮುಖಂಡರು.

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. **ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ** ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಸ್ವೇದ ನಂದಕೆ ಬೆಸರು. ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಇನ್ನುನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅರಾಧನೆಮಾಡಿ ಆ ಸ್ವೇದದಿಂದ ಬುಲಾದ ಬೆಸರಿಸಿದ ಕೂಡಿದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೇನತಃ—ವೇನತಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ, ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನ.

ಧ್ಯಾತೃವಾಕ್ಯಮ್

ಶತಮಾನಸ್ಯ—ಶರ ವ್ಯಾಸಗತೌ ಧಾತು ತಾಭ್ಯೇಲೈವರ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾಭ್ಯೇಲೈವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನರ್. **ಅನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಂತೋವಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವೇದವಿಶವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಘಾಪ್ತಿದಾ ಗಾತ್ರವ್ರತ್ತರಣೇ ಧಾತು. ದೇವರ್ಧವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣೀಯೈಃ ಘೃಣಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಕ್ಷಣಸಂಧಿಗೆ ಗುಣ. ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸ್ವರ. ಇತ್ಯಾದಿವಿಧಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸಂಯೋಧನಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಆಮಂತ್ರಿಸತ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಘಾ—ಸುಬಾಲ್ಯ ಲಾಙೀ ಧಾತು ಲೋಪ ಸುಧ್ಯಮಸ್ಯಾರೂಪ ಬದನಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ವ್ಯಾಸರೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲಿಪಾ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರದ ಸರದಕ್ಷಿಣದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಸಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾದೇಶ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಖಿತಃ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಾಹ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಕ್ಷಣಸಂಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿನತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಲೋಪಸ್ಯ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪಾಡಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧ್ಯೈಚೋಽಪ್ತೀಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧ್ಯೈಚ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಂತ್ಯ ಲಿಪಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾಮಸ್ಯ—ವಸ್ತ್ರೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರದಾನವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ || ೮ ||

ಸಂಜ್ಞೆ ಕಾರಣತಃ

ಯೂಯಂ ತತ್ಸತ್ಯಶವಸ ಆವಿಷ್ಕರ್ತ ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತಾ ವಿದ್ಯುತಾ ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

ಸದಾಕಾರತಃ

ಯೂಯಂ | ತತ್ | ಸತ್ಯಂ ಶವಸಃ | ಆವಿಃ | ಕರ್ತ | ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತ | ವಿದ್ಯುತಾ | ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸತ್ಯಬಲಾ ಅನ್ಯೈರಪ್ರದೃಷ್ಟಭಲಾ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ತದ್ವೈತ್ರನೇಧಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಾವಿಷ್ಕರ್ತ | ಆವಿಷ್ಕರುತ | ಪ್ರಕಾಶಯತ | ವಿದ್ಯುತಾ ವಿದ್ಯೋತಮಾನೇನ ಮಹಿತ್ವನಾ ತೇನ ಮದತ್ತ್ವೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ರಕ್ಷೋನ್ಮಾಕಮುಪದ್ರವಕಾರಿಣಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿಧೃತ | ತಾಡಯತ | ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರ್ತ | ಕರೋತೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ವೀತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ ಇದುದುಪದಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೩-೪೧ | ಇತ್ಯಾವಿಶಬ್ದೇ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ಪರಸ್ಯಾಚೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುನಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ಅಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪಜನಶ್ಚ | ವಿಧೃತ | ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ | ತ್ಯನಿ ಗ್ರಹಿಣ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪದಿತಿ ಜಃತ್ವೇ ಸತಿ ಋಚಿ ತುನುಘಮಕ್ಷತಜ್ಞತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಪದವಾದ) ನಿಜವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, |
ಯೂಯಂ—ನೀವು | **ತತ್**—(ವೃತ್ತವಧಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ಆ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು | **ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ**—
 ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. | **ವಿದ್ಯುತಾ**—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | **ಮಹಿತ್ತನಾ**—ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | **ರಕ್ಷಾಃ**—
 (ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕರಾದ) ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | **ವಿದ್ಯತೆ**—ನಾಶಮಾಡಿ.

ಭಾ ವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ಬಲವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಪದವಾದದ್ದು. ವೃತ್ತವಧಾದಿ
 ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ನಮಗೆ
 ಹಿಂಸಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, you have displayed your might with the
 brilliance of which you have destroyed the Rakshas.

ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯಗಳು

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರು
 ಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಯುತರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ—ಅವಿಷ್ಕಾರುತ, ಪ್ರಕಾಶಯಿತ | ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯು
 ವಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ

ಮಹಿತ್ತನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ, ಪ್ರೇಷಿತಿಯಿಂದ

ವಿದ್ಯತೆ—ವೃಥಾ ತಾಡನೇ | ತಾಡಯತ ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾಡನಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಿ
 ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾಪಾರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ರಕ್ಷಾಃ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು, ಸಿಂಹಾದಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ ದುಷ್ಟಭೂತಗಳು, evil
 spirits.

ವ್ಯತಿರೇಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ತಾ—ದುಕ್ಕರ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಽನ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧ್ವಾದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ
 ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಳ್ವ (ಪಾ. ಸೂ.

೮-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತಬಾದೇಶ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜುದ್ವದ್ವಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಿಸ್ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ.
ವಿಸರ್ಗ. ಇದುದುಸಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ಯಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಭಿನ್ಯ ಸಂಬಂಧ
ವಿಸರ್ಗವಾದುದರಿಂದ ಪತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಿಷ್ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಾ — ಮಹಿತ್ಯ+ಟಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಕಚನಕ್ಕೆ ನಾಭಾವಪೂ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಚ್ ಆನೇಶ.
ನಕಾರಾಗಮ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಧೃತಾ—ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ ಧಾತು. ಲೇಗಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಇದು ಜಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಯಕಾರಕ್ಕೆ)
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಧೃತ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಋಚಿ ತುನುಘ ಮಕ್ಷು ತಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ
ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಸಾರೇರದ ಸರನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಗೂಹತಾ ಗುಹ್ಯಂ ತಮೋ ವಿ ಯಾತ ವಿಶ್ವಮುಕ್ರಿಣಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ತಾ ಯದುತ್ಕಸಿ ॥ ೧೦ ॥

ಪದಸಾತಃ

ಗೂಹತ । ಗುಹ್ಯಂ । ತಮಃ । ವಿ । ಯಾತ । ವಿಶ್ವಂ । ಅಕ್ರಿಣಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಃ । ಕರ್ತಾ । ಯತ್ । ಉತ್ಕಸಿ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಹೇ ಮರುತೋ ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ತಮೋಽಂಧಕಾರಂ ಗೂಹತ | ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಯಥಾಪ್ರಾಭಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ ತಥಾಽದರ್ಶನಂ ಪ್ರಾಪಯತ | ವಿನಾಶಯತೇ ತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿಶ್ಚಂ ಸರ್ವಮತ್ರಿಣಮುತ್ಪಾದಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿ ಯಾತ | ವಿವಿಧಂ ಯಾಪಯತ | ಅಸ್ತೃಪ್ತಕಾಶಾನ್ವಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತ್ಥಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಕಂ ವಯಮುಶ್ಯಸಿ ಕಾಮಯಾಮಹೇ ತತ್ತ್ವತಃ | ಕುರುತ | ಯದ್ವಾ | ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಶರೀರಾಂತರ್ಗತಗುಹಾರೂಪೇ ಹೃದಯೇ ಭವಂ ತಮೋ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನಂ | ತದ್ಗೂಹತ | ವಿನಾಶಯತ | ಅತ್ರಿಣಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯಾತ್ಪಾದಂ ಕಾಮ- ಕ್ರೋಧಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ವಿನಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತ್ಥಿಃ ಪರತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾದರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕಾಮಯಾಮಹೇ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಪಂಚವೃತ್ತಿರೂಪಾ ಹೇ ಮರುತಸ್ತತ್ತ್ವತಃ | ಕುರುತ || ಗೂಹತ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಶಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಿ ಊದುಪಧಾಯಾ ಗೋಹಃ | ಪಾ. ೬ ೪-೫೯ | ಇತ್ಯುಪ- ಧಾಯಾ ಊಕಾರಃ | ಯಾತ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾಲೋಟ್ | ಅತ್ರಿಣಂ | ಅದೇಸ್ಥಿನಿ ಚ | ಉ. ೪-೬೮ | ಇತಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಶ್ಯಸಿ | 'ವಶ ಕಾಂತ್' | ಇದಂತೋ ಮುಸಿಃ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಫೋ ಲುಕ್ | ಗೃಹಿ ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||೧೦

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು (ಆನಂತರ ಸಕಲ ಜಾಗದಷ್ಟೂ ವ್ಯಾಪಿಸ ತಕ್ಕ) ತಮಃ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. (ನಾಶಮಾಡಿರಿ) ನಿಶ್ಚಂ ಅತ್ರಿಣಂ—ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಪುಗಳಿಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ | ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಸೂರ್ಯಾದಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಉಶ್ಯಸಿ—(ನಾವು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅವೆಲ್ಲ ನಮಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ |

ಅಥವಾ

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಶರೀರಮೋಗೇ) ಗುಹಾರೂಪವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ | ತಮಃ - ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—ನಾಶಮಾಡಿರಿ. | ಅತ್ರಿಣಂ—ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮರೆಸುವ ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ದೂರ ಓಡಿಸಿರಿ. | ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಯಾವ ವಶತತ್ತ್ವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಉಶ್ಯಸಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅವನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟು ಮಾಡಿರಿ |

ಭಾರಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾನಾ ದಿಕ್ಪುಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ. ನಾವು ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Disperse the darkness concealing every where ; drive away every devouring enemy : show us the light we long for.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾಯನವರು :

ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ತಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವಾದ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಗುಹ್ಯಂ - ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ | ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಾನಂ | ಅವಿಶ್ವಕೋಂಡಿತತ್ವ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. ಸುಗ್ರೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಂ, ಗುಹಾ ಹಿತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಗುಹತಃ—ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಅಪನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ.

ಅತಿ ಶ್ರೀಂ—ಸರ್ವಮತ್ತಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ | ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗುಹತಃ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ ಕರ್ತರಿಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಪ್ರಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಬಂದಾಗ ಲೂದುಪಧಾಯಾ ಗೋಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ತಧಿಗೆ ಲೂಕಾರಾದೇಶ. 'ಗುಹತಃ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಉಪವಿಧಿ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ತನಾದ ಸದನಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತಃ—ಯಾ ವ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣೀರ್ಧವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತೃರ್ಧಾಂಕರ್ಪೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಬಂಧನ ಸದವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಿಣಿಮ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೨-೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಿನಿ ವೃತ್ಯಯ. ಅತ್ರಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾದಃ.

ಉಶ್ಯಸಿ—ವಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದು ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಗ್ರೀಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಸ್ಕರಣ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. ಉಶ್ಯಸಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯದೋಗ

ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ ಇತಿ ಷಡ್ವಚಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಜಾಗತಂ ಮಾರುತಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಷಡ್ವಾಗತಮಿತಿ || ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮ ಅಗ್ನಿನಾರುತತಸ್ಯ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನಂ | ಅಥ ಯಥೇತಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ವೋ ಅಗ್ನಯೇ | ಅ. ೫-೨೦- | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು-- ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬುವುದು ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಬುಷಿಯು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಜಗತೀಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮ ಳೆಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಷಡ್ವಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿನಾರುತರಸ್ತಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಅಥ ಯಥೇತಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ವೋ ಅಗ್ನಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ-೫-೨೦)

|| ೬೦ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೭

ಸುಂಡಲ—೧ || ತನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೭ ||

ಆಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬುಕ್ಕಂಯ್ಯೆ—೬

|| ಬುಷೀ—ಗೋತಮೋ ರಾಮುಗಳಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಜಗತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತಮಸೋ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ನಾನತಾ ಅವಿಧುರಾ ಋ-
ಜೀಷೀಣಃ |

ಜುಷ್ವತಮಾಸೋ ನೃತಮಾಸೋ ಅಂಜಿಭಿರ್ವ್ಯಾನಜ್ರೇ ಕೇಚಿದು-
ಸ್ರಾಇವ ಸ್ತುಭಿಃ || ೧ ||

ಪರಶೂರಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರತಮಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅವಿಧುರಾಃ | ಋ-
ಜೀಷೀಣಃ |

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ | ನೃತಮಾಸಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ | ವಿ | ಅನಜ್ರೇ | ಕೇ | ಚಿತ್ |
ಉಸ್ರಾಃ | ಇವ | ಸ್ತುಭಿಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ ತನುಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಭೂತಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತಃ
ಪ್ರತಮಸಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಬಲೋಪೇತಾ ಅತಃ ಏವ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಭೂವೇಣೋಪೇತಾಃ |
ಯದ್ವಾ | ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾಂತೋ ಹಿ ವಿವಿಧೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ಪ್ರಕಸ್ಯಂತೇ | ಅತಃ ಏವಾನಾನತಾ
ಆನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಿಧುರಾ ಅವಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣ ಸಂಘೀ-
ಭೂತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಋಜೀಷೀಣಃ | ತ್ವತೀಯಸವನೇ ಋಜೀಷಸ್ಯಾಭಿಷವಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ
ಸ್ತೂಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೃಜೀಷೀತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಋಜೀಷೀಣಃ ಪ್ರಾರ್ಜಯಿತಾರೋ ರಸಾನಾಂ |
ಜುಷ್ವತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟುಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ | ನೃತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇರ್ನೇತಾರಃ
ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಃ ಸ್ತುಭಿಃ ಸ್ವಶರೀರಸ್ಯಾಚ್ಚಾದಕೈರಂಜಿಭಿರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈರ್ವ್ಯಾನಜ್ರೇ |
ನಭಸಿ ನೃಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೇ ಚಿದುಸ್ರಾ ಇವ | ಯೇ ಕೇಚನ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ
ಯಥಾ ನಭಸಿ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತದ್ಭತ್ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನುಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ |

ತಪ್ತೋ ತ್ವಪ್ತೋ ತನೂಕರಣೇ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಪ್ರತವಸಃ | ತವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ತಪೋ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುವ್ರಿಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿಸ್ತುತಃ | ರಸ ಲಪ ಜಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ವಿಸ್ತುತಃ ವಿಸ್ತುತಃ |
ಬಿಣಾದಿಕಃ ಶಕ್ಯತ್ರಯಃ | ತದಂತೋ ವಿಸ್ತುತಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹೀಭೂತಾಃ |
ನ ಅನತಾ ಅನಾನತಾಃ | ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅವಿಭುರಾಃ | ವ್ಯಥ ಭಯಚಲನಯೋಃ |
ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ ೧-೪ಂ | ಇತ್ಯುರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ್ರ ತು ಬಹುಲವಚನಾ-
ದ್ವತ್ವಂ ನ ಕ್ರಿಯತೇ | ಪೂರ್ವವತ್ತಮಾಸಸ್ವರೌ | ಜುಷ್ಯತಮಾಸಃ | ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಜುಷ್ಯತಬ್ಬ
ಅದ್ಯುದಾತ್ರೇ | ತತ ಅತಿಶಾಯನಿಕಸ್ಯ ತಮಪಃ ಸಿತ್ಯಾದನುದಾತ್ರೇ ಸ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅನಚ್ಚೇ |
ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಕ್ತಿವೃತ್ತಾಂತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಕರ್ಮಣಿ ಚೈಂದಸಿ ಲುಜಲಜಲಿಖ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ |
ಅತ ಅದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾತ್ವಂ | ತಸ್ಯಾನ್ಮುಡಾದ್ವಿಹಲಃ | ಪಾ. ೭-೪-೭೧ | ಇತಿ ನುಟ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋ-
ಪಧಾಲೋಪಃ | ಇರಯೋ ರೇ | ಸ್ತುಭಿಃ | ಸ್ತುಗ್ ಆಚ್ಚಾದನೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿ-
ತ್ಯತ್ಯಾತ್ಮಗಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ರತ್ನಸಾರಕರೂ | ಪ್ರತವಸಃ | ಪ್ರೇಷ್ಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ, | ವಿಸ್ತುತಃ—
ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ ಅಥವಾ ವಿವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವರೂ (ಅದ್ವರಿಂದಲೇ) | ಅನಾನತಾಃ—ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದೇ (ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ವರಾಗಿರು-
ವವರೂ) | ಅವಿಭುರಾಃ—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಬೇರೆಯಾಗದೇ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ | ಯಜೀಷಿಣಃ—ತೃತೀಯ
ಸನಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರೂ | ಜುಷ್ಯತಮಾಸಃ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ)
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರೂ | ಸ್ತುತಮಾಸಃ—ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ಸ್ತುಭಿಃ—(ತಮ್ಮ) ರೇರಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವವು | ಅಂಜಿಭಿಃ—(ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶ-
ಪಡಿಸುವವು ಆದ ಅಭರಣಗಳಿಂದ | ಕೇಚಿತ್ ಉಸ್ಮಾಇವ—(ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾರದ) ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಂತೆ |
ವ್ಯಾನಚ್ಚೇ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ ರತ್ನಗಳು ರತ್ನಸಾರಕರೂ, ಪ್ರೇಷ್ಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷ-
ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದಿರುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ವರವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗದೇ ಅದರಲ್ಲೂ ತೃತೀಯಸನಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರು.
ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳು. ಇಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು
ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಅಭರಣಗಳಿಂದ ಅಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾ ಇವರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Annihilators of adversaries, endowed with great strength, loud-shouting unbending, unseperable partakers of the evening oblations, constantly worshipped and leaders of the clouds, the Maruts, by their personal decorations are conspicuous in the sky like some rays of the Sun.

೨ ಶ್ಲೋಕವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ, ಪ್ರತವಸಃ, ವಿರಪ್ತಿನಃ ಅನಾನತಾಃ ಅವಿಘುರಾಃ, ಋಜೀಷಿಣಃ, ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ, ನೃತಮಾಸಃ, ಎಂಬ ಎಂಟು ಶಬ್ದಗಳೂ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುಮಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತನೂಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವಸ್ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಕೃಪ್ತಂ ತನೋ ಯೇಷಾಂ | ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಥವಾ ಬೃಹತ್ಪ್ರಸಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು.

ವಿರಪ್ತಿನಃ—ರಪ ಲಪ ಬಲ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ವಿರಪಣಿಂ ವಿರಪ್ಯಃ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರಪ್ತಿನಃ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಘೋಷೇಣೋಪೇತಾಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು ಅಥವಾ ವಿರಪ್ಯನ್ ಎಂದರೆ ಮಹಿಮಾಮಯ (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದುದರಿಂದ ವಿರಪ್ತಿನಃ ಎಂದರೆ ಮಹಾಂತಃ ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹೀಭೂತಾಃ | ನ ಅನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನತಾ ಅಥವಾ ಅವನತಾಃ ಎಂದರೆ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವವರು. ಅನಾನತಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡದಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಘುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಚಲನಯೋಃ | ಅವಿಘುರಾಃ | ಬೇರೆಯಾಗಲಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ಎಂದರೆ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಂಘರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿರುವರು, ಸ್ವಗಣರೂಪದಿಂದ ಸಂಘೀಭೂತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೀರವಃ ಭಯಂಕಿತರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಋಜೀಷಿಣಃ—ಋಜೀಷವಸ್ಯಾಭಿಷವಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ ಸ್ತೂಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೃಜೀಷಿತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಋಜೀಷಿಣಃ ಪ್ರಾರ್ಜಯಿತಾರೋ ರಸಾನಾಂ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು.

ಋಜೀಷೀ ಸೋಮೋ ಯತ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೂಯಮಾನಸ್ಯಾತಿಚ್ಯತೇ ತದೃಜೀಷಮಸಾ-
ರ್ಜಿತಂ ಭವತಿ ತೇನರ್ಜೀಷೀ ಸೋಮಃ ||

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮಜೀಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೀರ್ಪಡಿಸಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ರಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಜೀಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲ ಮಜೀಷೀಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟ್ಯಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದವರು.

ಸೈತಮಾಸಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇರ್ನೇತಾರಃ—ಮೇಘಾದಿಗಳ ಚಲನವಲನಗಳವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದವರು, ಮುಯಂಡರು, ನಾಯಕರು. ಎಂದರೆ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವುದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಚಲನವಲನಗಳಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅನ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಯೈರಾಭರಣೈಃ | ಶರೀರದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಅಂಜನಾದಿ (ಕಪ್ಪು) ಸೌಂದರ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ, ಆಭರಣಗಳಿಂದ.

ಸ್ರೌಭಿಃ—ಸ್ರೌಘ್ ಅಚ್ಛಾದನೇ | ಶರೀರವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಂಜಿಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬಿಳಿಗುವವೋ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನಚ್ಛೇ...ನಭಸಿ ವ್ಯಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರು

ಉಸ್ರಾಣವ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ. ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವವೋ ಆದರಂತೆ ಈ ಮರುತ್ಪುಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವರು. ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಪದ್ಯಾ ॥

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ವ್ಯಕ್ತವೇದೋತ್ಪಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. **ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬)** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಸ್ವರ್ವಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದಯನಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವಃ ಎಂಬುದು ಬಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. **ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಪೋ ಯೇನಾಂ ತೇ ಪ್ರತವಸಃ ಬರು-ಪ್ರೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರಪಿನ್ಯಃ—ರಸ ಲಸ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ವಿರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಃ. ಔಣಾದಿಕವಾದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರಪ್ಯಃ ಯೇನಾಮಸ್ತೀತಿ ವಿರಪಿನ್ಯಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅತಃಇನಿಶನ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇನಿನ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾಃ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೇಭೂತಾಃ. ಆಜ್ಞೆ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಮು ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಅನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಭುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಸಂಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. **ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಃ ಕಿಚ್ಛೆ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಆದರೆ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತೃನು ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಭುರ ಎಂದು ರಬ್ಬನಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿಭುರಾಃ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಜುಷ್ಯಃ. ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇ-ತಮಬಿಸ್ವನ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಆಸುಗಾಗನು. ಪೀಗೇಯೇ ನೃತಮಾಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅನೇತ್ರೇ -ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃತ್ಯುಕಾಂತಿಗತಿಮು ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಞಲಜ್ಞಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಲಿಟಸ್ತುರ್ಮಯೋರೇಶಿರೇಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಟ್ಸನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ **ಅತ ಆದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಆಗ **ತಸ್ಮಾನ್ಮುಟ್ ದ್ವಿಹಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೧) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿಹಲ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಟ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಇರಯೋರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ. **ಅನೇತ್ರೇ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃಜ್ ಅಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. **ಕ್ರಿಸ್ ಚೆ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್. ಹೃಸ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತುಗಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದ್ದರೂ **ಅಗಮಾಸ್ತ ಮನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತುಗಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪಹ್ಯರೇಷು ಯದಚಿಧ್ವಂ ಯಯಿಂ ನಯಇವ ಮರುತಃ ಕೇನ
ಚಿತ್ವಥಾ ||

ಶ್ಲೋತಂತಿ ಕೋಶಾ ಉಪ ವೋ ರಥೇಷ್ವಾ ಘೃತಮುಕ್ತತಾ
ಮಧುವರ್ಣಮರ್ಚತೇ || ೨ ||

|| ಸದಸಾಠಃ ||

ಉಪಹ್ಯರೇಷು | ಯತ್ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಯಯಿಂ | ನಯಃ | ಇವ | ಮರುತಃ
ಕೇನ | ಚಿತ್ | ಸಥಾ |

ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಕೋಶಾಃ | ಉಪ | ವಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ಘೃತಂ | ಉಕ್ತತ |
ಮಧುಃ | ವರ್ಣಂ | ಅರ್ಚತೇ | || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತ ಉಪಹ್ಯರೇಷೂಪಹ್ಯರ್ತವ್ಯೇಷು ಗಂತವ್ಯೇಷ್ವಸ್ಮಾಕಂ ಸಸ್ಯಿಕೃಷ್ಣೇಷು ನಭಸಃ
ಪ್ರದೇಶೇಷು ಯದ್ಯದಾ ಯಯಿಂ ಗತಿಮಂತಂ ಮೇಘಮುಚಿಧ್ವಂ ವರ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೋಪಚಿತಂ
ಕುರುಥ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ನಯ ಇವ ಪಕ್ಷಿಣ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ವಥಾ ಕೇನಚಿದಾಕಾಶಮಾರ್ಗೇಣ ಶೀಘ್ರಂ
ಗಚ್ಛಂತಃ | ನಭಸಿ ಶೀಘ್ರಂ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೈರ್ಮರುದ್ಭಿರ್ಮೇಘಾ ಉಪಚೀಯಂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಂ ಕೋಶಾಃ | ಮೇಘನಾಮೃತತ್ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ರಥೇಷ್ವಾಸಕ್ತಾ ಮೇಘಾಃ
ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಜಲಂ ಮುಂಚಂತಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಮರುತೋ ಯೂಯಮರ್ಚತೇ
ಯುಷ್ಮಾನ್ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯತೇ ಮಹ್ಯಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಧುವರ್ಣಂ ಮಧುಸದೃಶರೂಪಂ
ಸೃಜ್ಯಂ ಘೃತಂ ವೃಷ್ಪ್ಯದಕಮಾ ಸಮಂತಾದುಕ್ಷತ | ಸಿಂಚತ | ಅಸ್ಮದಭಿಲಷಿತಾಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುತೇತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಉಪಹ್ಯರೇಷು | ದ್ವೃ ಕಾಟಿಲ್ಯೇ | ಉಪಹ್ಯರಂತಿ ಕಾಟಿಲ್ಯೇನ ತಿರ್ಯಗ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯೇಷ್ವಿತ್ಯುಪಹ್ಯರಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಸ್ವಾಯೇಣೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಘಃ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಚಿನೋತೇವ-
ರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಯಿಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆದ್ಯಗಮ-

ಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಥಾ| ಅಜಃ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಕ್ಷೃತಿರ್ ಪರಣೇ | ಭಾಂದಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಉಕ್ಷತ | ಉಕ್ಷ
ಸೇಚನೇ ಲೋಪಿ ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಜುತ್ವೇ ಸತಿ ಯಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ ||೨

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಯ ಇವ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ | ಕೇನ ಚಿತ ಪಥಾ—ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ನೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾ) | ಉಪಹ್ರರೇಷು—(ನಿಮ್ಮ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ |
ಯಯಿಂ—ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ (ಸಮುದಾಯ)ವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಚಿಧ್ವಂ—ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು
ತ್ತೀರೋ (ಆಗ) | ಕೋಶಾಃ—ಮೇಘಗಳು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ರಥೇಷು—ರಥಗಳಲ್ಲಿ (ಛಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು) |
ಶ್ಲೋತಂತಿ—(ಜಲವನ್ನು) ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) | ಅರ್ಚತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸುವ ನನಗೆ | ಮಧುವರ್ಣಂ—ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ | ಘೃತಂ—ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು |
ಅ ಉಕ್ಷತ—ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನಿಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಮೇಘಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಿಗೆ ಛಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿ.

English Translation

O Maruts, when, flying like birds along a certain path (of the sky), you collect the moving passing clouds in the nearest portion (of the firmament), then coming into collision with your cars, they pour forth the waters ; therefore, shower upon your worshipper the honey-coloured rain.

|| ನಿಶ್ಚೇದವಿಷಯಗಳು ||

ಉಪಹ್ರರೇಷು—ಹೃದ್ರ ಕಾಟಿಲೈ | ಉಪಹ್ರರಂತಿ ಕಾಟಿಲೈನ ತಿಯರ್ಗ್ಗ ಚೈಂತೈಷ್ವಿತ್ಯುಪಹ್ರರಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸನ್ನಿಕ್ಯಪ್ತೇಷು ನಭಸಃ ಪ್ರದೇಶೇಷು | ಹೃದ್ರಾತುನಿಗೆ ವಕ್ರವೆಂದರ್ಥ
ಇದರಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೂ ವಕ್ರಗತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಚಾರಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಹ್ರರವೆಂದರೆ ಅಂತ
ರಿಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಉಪಹ್ರರೇಷು ಗಹ್ರರೇಷು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶೇಷು ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶೇಷು ನಾ —
ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಗಿರಿಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ. ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರು

ಯಯಿಂ—ಅಚಿಧ್ವಂ ಗತಿಮಂತಂ ಮೇಘಮುಚಿಧ್ವಂ ಕುರುತ | ನಾನಾ ವಿಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ).

ಮಯ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ವಥಾ— ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಪ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ.

ಕೋಶಾಃ— ಅದ್ವೀ ಗ್ರಾಮಾ ನೋಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಡುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋಶ ಎಂಬ ಕಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಶಾಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳು (ನಿ ೨-೨೧)

ಉಪ ಪೋ ರಥೇಷು— ಸಿಮ್ತು ರಥದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸಿಮ್ತು ರಥದ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಯು—**ಯತ್ರ ಪ್ರದೇಶಿ ಯುಷ್ಮದೀಯಾ ರಥಾ ವ್ಯವ ತಿಸ್ಯಂತೇ ತತ್ರ ರಥಚಕ್ರಧಾರಾಭಃ** ನಿಧ್ಯಮಾನಾ ಮೇಘಾಃ ಪ್ರಪ್ತರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ—ಸಿಮ್ತು ರಥಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ರಥಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಿರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಘೃತಂ— ಅರ್ಣಃ ಕ್ಷೋರಃ ನೋಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಘೃತಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಘೃತನೆಂದರೆ ಉದಕ, ನೀರು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಕಬ್ಬವು ಬುಗ್ಗೆದದಲ್ಲಿ ಈ ರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಉಕ್ತ ತ ಉಕ್ತ ಸೇಚನೇ || ಸೇಚನೆಮಾಡಿ, ಸುರಿಸಿ.

ಮಧುರ್ವಾಂ— ಜೇನುತುಪ್ಪದಂತೆ ಪರ್ಣವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ರುದ್ಧವಾದ.

ಆರ್ಚತೇ— ನಿಮ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ

‘ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು— ಪ್ತು ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ ತೀರ್ಯಗ್ಗಚ್ಛಂತಿ ಏಷು ಇತಿ ಉಪಹ್ವರಾಃ ಸಭಃ ಪ್ರದೇಶಾಃ (ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೂರ್ಯ. ಆಕಾಶ). ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಾ ಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಏನ ನುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಉರಣಿಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುಮತನಂತರೂಪ.

ಅಚಿಧ್ವವ್ ಚಿತ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುಮತನರೂಪ. ಇದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಯಿಮ್— ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಆವ್ಯಗಮಹನಜನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಙ್ಗದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ

ಕೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಥಾ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯೆಚಿ ಭಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತ ವಾದ ಅಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋತಂತಿ—ಶ್ಲೂತಿ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಝೋಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಉಕ್ಷತಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯೆಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

— : ೩೩ : —

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರೈಷಾಮಜೈಷು ವಿಧುರೇವ ರೇಜತೇ ಭೂಮಿಯಾಮೇಷು

ಯದ್ಧ ಯುಂಜತೇ ಶುಭೇ ।

ತೇ ಕ್ರೇಳಯೋ ಧುನಯೋ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ಸ್ವಯಂ ಮಹಿ-

ತ್ವಂ ಪನಯಂತ ಧೂತಯಃ || ೩ ||

|| ಪದಮಾ ೨ ||

ಪ್ರ | ಏಷಾಂ | ಅಜ್ಞೇಷು | ವಿಧುರಾಽ ಇವ | ರೇಜತೇ | ಭೂಮಿಃ | ಯಾಮೇ-
 ಷು | ಯತ್ | ಹ | ಯುಂಜತೇ | ಶುಭೇ |
 ತೇ | ಕ್ರೀಳಯಃ | ಧುನಯಃ | ಭ್ರಾಜತ್ ಽ ಯುಷ್ವಯಃ | ಸ್ವಯಂ | ಮ-
 ಹಿಽ ತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಧೂತಯಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ವ ಯದಾ ಖಲ್ಲೇತೇ ಮರುತಃ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾಯ ಯುಂಜತೇ
 ಮೇಘಾನ್ ಸಜ್ಜೀಕುರ್ವಂತಿ ತದಾನೀಮಜ್ಞೇಷು ಮೇಘಾನಾಮುತ್ಕ್ಲೇಶಕೇಪ್ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ
 ಸಂಬಂಧಿಷು ಯಾಮೇಷು ಮೇಘಾನಾಂ ನಿಯಮನೇಷು ಸತ್ಸು ಭೂಮಿಃ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರ ರೇಜತೇ |
 ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಂಪತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯದಾ ಖಲು ಮರುತಃ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ವಥಾನ್ಯುಂಜತೇ ಅಶ್ವೈರ್ಯೋ-
 ಜಯಂತಿ ತದಾನೀಮೇಷಾಂ ರಥಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿಷು ಪರ್ವತಾದೀರುತ್ಕ್ಲೇಶಕೇಷು ಯಾಮೇಷು ಗಮ-
 ನೇಷು ಭೂಘುರ್ಭೀತ್ಯಾ ಕಂಪತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಧುರೇವ | ಯಥಾ ಭರ್ತ್ವಾ ವಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ
 ರಾಜೋಪದ್ರವಾದಿಷು ಸತ್ಸು ನಿರಾಲಂಬಾ ಸತೀ ಕಂಪತೇ ತದ್ವತ್ | ತೇ ತಾದೃಶಾಃ ಕ್ರೀಳಯೋ ವಿಹಾರ-
 ಶೀಲಾ ಧುನಯಶ್ಚ ಲನಸ್ವಭಾವಾ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ
 ಧೂತಯಃ ಪರ್ವತಾದೀನ್ಮುಂತಃ ಸಂತೋ ಮಹಿತ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಮಹಿಮಾಸಂ ಸ್ವಯಮೇವ
 ಪನಯಂತ | ವ್ಯವಹರಂತಿ | ಪ್ರಕಟಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಜ್ಞೇಷು | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ |
 ಅರ್ತಿಹಸ್ತಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಮನ್ ಬಹುಲವಚನಾದಿಸ್ತಾದಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಯಃ | ವಲಾದಾನಾರ್ಥ
 ಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇತ್ಯತೇ | ಕಾ.೨-೪-೫೬-೨ | ಇತಿ ವಚನಾದಜೇರ್ವ್ಯಘೃಣಾಪೋರಿತಿ ವೀಭಾನಾಭಾವಃ |
 ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ರೇಜತೇ | ರೇಜು ಕಂಪನೇ | ಭೃಸತೇ ರೇಜತ ಇತಿ ಭಯಪೇಪನಯೋರಿತಿ
 ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೨೧ | ಯಾಮೇಷು | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಭಾವೇ ಘರ್ಷಾ | ಕರ್ಷಾತ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋ
 ದಾತ್ತತ್ವೇಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದಿಷು ಪಾಠಾದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದರ್ಶ
 ಸ್ತುಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮುನ್ಪ್ರ-ತ್ಯಯಃ | ಶುಭೇ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿಸ್ |
 ಸಾವೇಕಾಚೇತಿ ನಿಭಕ್ಷೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಪನ ವ್ಯವಹಾರೇ | ಗುಪೂಘೂಪವಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಯಃ |
 ಪಾ. ೩-೧-೨೮ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಚಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯದ್ವ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ(ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತುಭೇ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಯುಂಜತೇ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತವೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಜ್ಜೀಷು—(ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕದಲಿಸುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಯಾಮೇಷು—ಸಂಚಾರಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಧುರಾ ಇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರರೇಜತೇ—ನಡಗುತ್ತಿದೆ.

ಅಥವಾ

[ಯದ್ವ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತುಭೇ—(ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು | ಯುಂಜತೇ—(ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಅಜ್ಜೀಷು—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಯಾಮೇಷು—ಗಮನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಧುರೇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರರೇಜತೇ—ಅಧಿಕಾರವಾಗಿ ನಡಗುತ್ತದೆ |]

ತೇ—ಅಂತರ | ಕ್ರೀಳಯೇ—ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ | ಧನಯೇ—ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಭ್ರಾಜದ್ವಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಧೂತಯೇ—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು) ನಡಗಿಸುತ್ತ | ಮಹಿತ್ತಂ—ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಸನಯಂತಿ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವಾಗ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ ಅತ್ಯಂತ ರಭಸವುಳ್ಳ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯು ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ ನಡಗುತ್ತದೆ. ಅಂತರ ವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ನಡಗಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ

English Translation

When they assemble the clouds for the good work, earth trembles at their impetuous movements like a wife whose husband is away ; sportive capricious, armed with bright weapons, and agitating (even the solid rock) they manifest their inherent might.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅಜ್ಜೀಷು—ಅಜಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಕದಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ.

ವಿಧುರೇವ—ಭರ್ತಾ ವಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ | ಪತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪತಿಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳೇ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಸನೇ | ಭ್ಯಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯನೇಪನಯೋಃ (ನಿ. ೨-೨೧) ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವುದು.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಯವ್ಯಾ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಅವುಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು. ಆ ರೀತಿ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಾಮವೆಂದರೆ ಗಮನವು. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಮೇಘವು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆಯುಧಗಳೆನಿಸುವರು. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದೇ ಆಯುಧಗಳು. ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಸನಮಾಡುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಜೈಷು—ಅಜ ಗತಿರ್ಜೈಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮನಸ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜೇವ್ಯಘಾಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ (ಕಾ. ೨-೪-೫೬-೨) ಎಂಬವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ಜ ಶಬ್ದವು ಇಷ್ಟಾನ್ವಿತಾರ್ಥಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ಜದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಘುರಾ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತಕ ಒಂದನೇ ಸುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಸನೇ ಧಾತು. ಭ್ಯಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯನೇಪನಯೋಃ (ನಿರು. ೨-೨೧. ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ಇದು ಭಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ಮತ) ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೋಪ್ರತ್ಯಯ ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕರ್ಷಾತ್ಯಂತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಂಜತೇ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ ಯಸ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪಠಿತ ಸಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಶುಭ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕರಣನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾ ಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ವತೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನಯಂತ—ಪನ ವ್ಯನಹಾರೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತೂಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಫನಿಭ್ಯ ಆಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪನಾಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರೋದ್ರಾಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅತೋಗುಣೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜ್ಞೋಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥಃ

ಸ ಹಿ ಸ್ತಸ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯುಷದಶ್ಲೋ ಯುವಾ ಗಣೋಽಯಾ ಈಶಾನ-

ಸ್ತವಿಷೀಭಿರಾವೃತಃ ।

ಅಸಿ ಸತ್ಯ ಮುನಯಾವಾನೇದ್ಯೋಽಸ್ಯಾ ಧಿಯಃ ಪ್ರವಿತಾಥಾ

ವೃಷಾ ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಸ್ತೃಽ ಸೃತ್ | ಪೃಷತ್ ಅಶ್ವಃ | ಯುನಾ | ಗಣಃ | ಅಯಾ | ಈ-

ಶಾನಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ | ಆಽ ವೃತಃ |

ಅಸಿ | ಸತ್ಯಃ | ಋಣಽ ಯಾನಾ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಧಿಯಃ | ಪ್ರಽ ಅವಿತಾ

ಅಥ | ವೃಷಾ | ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹಿ ಸ ಖಲು ಮರುದ್ಧೇಣೋಽಯಾ ಅಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೇ ಈಶಾನ ಈಶ್ವರಕೀಲೋ ಭವತಿ | ಕೀದೃಶಃ | ಸ್ತೃಽ ಸೃತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಣ್ | ನ ಹ್ಯನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ಮರುದ್ಧೇಣಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕೋಽಸ್ಮಿ | ಪೃಷ-
ದಶ್ವಃ | ಪೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದ್ಯಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯೋಽಶ್ವಸ್ಯಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಯುನಾ
ನಿತ್ಯತರುಣಃ ತವಿಷೀಭರನ್ಯೇಷಾಮಸಾಧಾರಣೈರ್ಬಲೈರಾವೃತಃ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಃ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯರ್ಮಾರ್ಹಃ
ಋಣಯಾನಾ ಸ್ತೋತ್ರಜಾಮೃಣಸ್ಯಾಪಗಮಯಿತಾ | ಬಹುಲಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನೇದ್ಯಃ |
ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮೃತತ್ | ಸರ್ವೈರನಿಂದಿತಃ ವೃಷಾ ಜಲಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಏವಂಭೂತೋ ಮರುದ್ಧೇಣೋಽಸ್ಯಾ
ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಽಥಾನಂತರಂ ಸ್ಥಾವಿತಾಸಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ರಿತಾ ಭವತಿ ||
ಅಯಾ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸ್ವಾನ್ಯ ಯಾಜಾದೇಶಃ | ಹಲಿ ಲೋಪಃ | ೭-೨-೧೧೩ | ಇತೀದಮ ಇದ್ವಿ-
ಪಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಈಶಾನಃ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನರ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾ-
ಭಾವೇನ ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಯಾ ಈಶಾನ ಇತ್ಯತೇಷಾ ಅಪಾದಿತಾತ್ಪ್ರಕ್ರತಿಭಾವಃ |
ಅಸಿ | ಪುರುಷವತ್ಯಯಃ | ಋಣಯಾನಾ | ಯಾ ಸ್ತಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಿತ್ಯರ್ಥಾದಾತೋ
ಮನಿಸ್ನಿತಿ ವನಿಷ್ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಣಿಡಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಋಹಲೋಣ್ಯದಿತಿ ಣ್ಯತ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನ-
ಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾನ್ಮಮಾಭಾವೇ ಲಘೂಪಧಗುಣಃ | ನ ಇಮಾಸೇದ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಸ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ತೃಽ ಸೃತ್ — (ಇತರರ ಸಮಾಯೋಜನೇ) ತಾನೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಪೃಷದಶ್ವಃ — ಬಿಂದುಗಳುಳ್ಳ
ಮೃಗಗಳನ್ನು ವಾದನವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು | ಯುನಾ — (ನಿತ್ಯ) ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು | ತವಿಷೀಭಿಃ —
(ಇತರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ) ಬಲಗಳಿಂದ | ಅವೃತಃ — ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿರುವುದು ಆದ | ಸ ಹಿ — ಅದೇ
ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು | ಅಯಾ — ಈ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ | ಈಶಾನಃ — ಪ್ರಭುವಾಗಿದೆ | ಸತ್ಯಃ — ಸತ್ಯರ್ಮಗಳಿಗೆ
ಯೋಗ್ಯವಾದುದು | ಋಣಯಾನಾ — (ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧನದಾನದಿಂದ) ಸಾಲದಿಂದ ಬಡಿಸುವುದು | ಅನೇದ್ಯಃ —

ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ | ವೃಷಾ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೂ ಆದ ಮರುದ್ಗಣವು | ಅಸ್ಯಾಃ
ಧಿಂಃ ಅಥ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ | ಪ್ರಾವಿತಾ ಅಸಿ—ರಕ್ಷಕನಾಗುತ್ತದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಲೋಕದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇತರ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಬಿಂದುಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯುಗಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವೂ, ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಇತರರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ, ಧನದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದೂ, ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ ಆದ ಮರುದ್ಗಣವು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ ರಕ್ಷಕನಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The troop of Maruts is self-moving, deer-borne, ever young, lords of this earth, and invested with vigour; you who are sincere liberators from debt, irreproachable and shedders of rain, are the protectors of this our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸೃತ್—ಸ್ವಯಮೇವ ಸರನ್ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಸಂಚರಿಸುವ.

ವೃಷದತ್ತಃ—ವೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತಬಿಂಧ್ವಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯೋಽಶ್ವಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ | ವೃಷತೇ ಎಂಬ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ಮರುದ್ವೇತಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವುಳ್ಳ ಎಂದಥಾವು ವೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು.

ಯುನಾ—ನಿತ್ಯ ತರುಣರು. ಮರುತ್ತುಗಳ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿರೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಯುವಕರಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಮಾರ್ಹಃ—ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು

ಋಣಯಾನಾ—ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾ ಮೃಗಸ್ಯಾಪಗಮಯಿತಾ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಋಣಭಾಧೆಯನ್ನು ಸರಿಮಾರಮಾಡುವ:

ಅನೇದ್ಯಃ—ಣಿಧಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಸರ್ವೈರನಿಂದಿತಃ | ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ

ಧಿಯಃ—ಕರ್ಮಣಃ | ಧೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧) ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಂತರ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ | ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಅಧಿಪತಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃತಿಯಾ ||

ಸ್ಪೃಶತ್—ಸ್ಪೃ ಗತೌ ಧಾತು. **ಕ್ರಿಸ್ತೇಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತೇ. **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿಕ್ವೃತಿತುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗನು. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ಲೋ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಚಾದೇಶ. ಹಲಾದಿ ಎಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ **ಹಲಿ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಮಿನ ಇದಿಗೆ ಲೋಪ. **ತೈದಾದೀನಾಮುಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯು. **ಅತೋಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರರೂಪ. **ಅಯಾ** ಎಂದು ರೂಪಸಾಗುತ್ವದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐದ್ರಯೇ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾಪಶ. ಇದು ಲಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಯಾ+ಈಶಾನಃ** ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣಸಂಧಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಷಾ ಅಕ್ಷರಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಈಷಾ ಅಕ್ಷರದಿಂದ **ಛಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ** (ವಾ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ **ಅಸಿ** ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ತಾಸ್ಮೋಲೋಪಃ** (ವಾ ಸೂ. ೩-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಫ್-ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ** ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಋಣಿಯಾನಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಋಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವಂತರ್ಭೂತವಾದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ **ಅತೋಮುನಿನ್ ಕೃನಿಪ್ ವನಿಪಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಾವನ್** ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ** ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಋಣಸ್ಯ ಯಾನಾ ಋಣಿಯಾನಾ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೇದ್ಯಃ - ಋದಿ ಕುತ್ವಯಾಂ ಧಾತು. **ಋಹಲೋರ್ಣಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ **ಇದಿತೋ ನಮ್‌ಧಾತೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮನಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಅಗಮಾನಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಗ ಪುಗಂತಲಘೂನಧಸ್ಯ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತಸ್ತು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಭಿಗೆ ಗುಾ. ನ ಸೇದ್ಯಃ ಅನೇದ್ಯಃ ನರ್ಥಾತ್ಪುರುಷ ಸಸ್ಯಸದಲ್ಲಿ **ಶತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಿಕ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸು ಪರವಾ ದಾಗ ಋದುಶನ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. **ಅಪ್ ತ್ಯನ್ ತೃಚ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಹಲ್**.

ಜಿಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದ ರೂಪ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪಿ॒ತುಃ ಪ್ರ॒ತ್ಯ॒ಸ್ಯ ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ ಸೋಮ॑ಸ್ಯ ಜಿ॒ಹ್ವಾ ಪ್ರ
ಜಿ॒ಗಾತಿ ಚಕ್ಷ॑ಸಾ ।

ಯದ್ರೀಮಿ॑ಂದ್ರಂ ಶಮ್ಬು॑ಕ್ಶಾಣ॒ ಆಶ॑ತಾದಿನ್ನಾಮಾನಿ ಯಜ್ಞಿ॑ಯಾ-
ನಿ ದಧಿ॑ರೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿ॒ತುಃ । ಪ್ರ॒ತ್ಯ॒ಸ್ಯ । ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ । ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ । ಸೋಮ॑ಸ್ಯ । ಜಿ॒ಹ್ವಾ । ಪ್ರ । ಜಿ॒-
ಗಾ॒ತಿ । ಚಕ್ಷ॑ಸಾ ।

ಯತ್ । ಈ॒ಂ । ಇಂ॑ದ್ರಂ । ಶಮಿ॑ । ಋಕ್ಶಾ॑ಣಃ । ಆಶ॑ತ । ಆತ್ । ಇತ್ ।
ನಾಮಾ॑ನಿ । ಯಜ್ಞಿ॑ಯಾನಿ । ದಧಿ॑ರೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಚಿರಂತನಸ್ಯ ಋಕುರಸ್ಮಾಕಂ ಜನಕಸ್ಯ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಸಕಾಶಾದ್ಯಜ್ಞಂತೇನ ವಯಂ ವದಾಮಸಿ । ಬ್ರೂಮಃ । ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಸ್ಮಾಕಂ ಋತೋಪದಿಷ್ಟವಾನ್ ಅತೋ ವಯಂ

ಶಮಿ—ಶಮೀ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಾವದಸವಾಗಿ ಶಃ ಎಂಬುದರ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬುಕ್ಕಾಣಿ—ಬುಚ್ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಭಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿ ಕ್ವಿಪ್. ಬುಚ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಬುಚ್ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ಪಿ ಎಂದು ಮತ್ತರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದ ವನಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾವದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯವಿಹಾರ ಅಂದರೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬುಕ್ತನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಅಟೀ ಪ್ತಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ. ಬುಕ್ಕಾಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಯಸ್ಕಯಾದಿಮು ಚ ಸೂತ್ರಃ ಕ್ವಿಚಿದುಭಯಂ ಭವತಿ (ಕಾ. ೧.೪-೨೦) ಎಂಬ ನಚನನಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಎರಡೂ ಒ ತ್ತವೆ. ' ಸ ಸುಪ್ತುಭಾ ಸ ಬುಕ್ಕಾತಾ ' ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆಯೆಂದು ಕ ಬಂದಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಕುತ್ಯ. ಭಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರ ಜಪ್ತು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಶತೆ—ಆರೂ ನ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾರು. ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹು ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ರು) ಲುಕ್ ಆಗ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ವನ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇರಿ. **ಅಡಜಾದೀನಾಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಆ! ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದ್ದಾ ನಾಮದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಆರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ **ಯಜ್ಞರ್ತ್ವಿಗ್ಯಾಂಘುಖಾ** (ಪಾ. ಸ. ೫.೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯೀನೀಯಾಯೇ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇ **ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಕರ್ಮದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದಿ **ನಪುಂಸಕಸ್ಯಝಲಚಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಸವ ನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಯಾದೇ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ರಿಯಸೇ ಕಂ ಭಾನುಭಿಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ ತೇ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತು ಯು-
ಕ್ತಭಿಃ ಸುಖಾದಯಃ |

ತೇ ವಾಶೀಮಂತ ಇಷ್ಮಿಣೋ ಅಭೀರವೋ ವಿದ್ರೇ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ
ಮಾರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಶ್ರಿಯಸೇ | ಕಂ | ಭಾನುಽಭಿಃ | ಸಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ತೇ | ರಶ್ಮಿಽಭಿಃ | ತೇ |
ಯುಕ್ತಽಭಿಃ | ಸುಽಖಾದಯಃ |

ತೇ | ವಾಶೀಽಮಂತಃ | ಇಷ್ಮಿಣಃ | ಅಭೀರವಃ | ವಿದ್ರೇ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ | ಮಾ-
ರುತಸ್ಯ | ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಭಾನುಭಿರ್ಭಾನುಶೀಲೈರ್ದೀಪ್ಯಮಾನ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ
ಕಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ ಶ್ರಿಯಸೇ ಶ್ರಯಿತುಂ ಪ್ರಾಣಭಿಃ ಸೇವಿತುಂ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಗೇಷು-
ಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಪೃಥಿವೀಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಸೇಕ್ತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಏವಂ ವೃಷ್ಟಿಮುತ್ಪಾದ್ಯ ತೇ
ಮರುತ ಯುಕ್ತಭಿಃ ಸ್ತುತಿಮಧ್ವರ್ಯುತ್ಸಿಗ್ನಿಃ ಸಹ ಸುಖಾದಯಃ ಶೋಭಸ್ಯ ಹವಿಸೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರೋ
ಭವಂತಿ | ವಾಶೀಮಂತಃ | ವಾಶೀತಿ ವಾಜ್ಞಾಮ | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚೋಪೇತಾಃ
ಇಷ್ಮಿಣೋ ಗತಿಮಂತಃ ಅಭೀರವೋ ಭಯರಹಿತಾಶ್ಚೇ ಮರುತಃ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಸ್ಯ ಮಾರು-
ತಸ್ಯ ಮರುತ್ವಂಭವಿನೋ ಧಾಮ್ನಃ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಂ ಮರುತ್ವಂಬದ್ಧಂ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿದ್ರೇ |
ಲಬ್ಧವಂತಃ || ಶ್ರಿಯಸೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕಸೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ |
ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾಸನಂತಾಲ್ಪಿಟ್ಟಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸುಖಾದಯಃ

ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಔಷಾದಿಕ ಇಪ್ರತಯಃ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ | ನ ಇನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಂ | ಇಷ್ಟಿಣಃ | ಇಷ ಗತಾ | ಇಷುಯುಧೀಂಧೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮಹ | ತತೋ
ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ವಿದ್ರೇ | ವಿದ್ವಿ ಲಾಭೇ | ಲಿಟಿ ದ್ವಿವರ್ಜನಸ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ದ್ವಿವರ್ಜನಾಭಾವಃ | ಇರಯೋ ರ ಇತೀರಯೋ ರೇಭಾವಃ ||

|| ಸ್ತೋತ್ರವಾರ್ಧ ||

ತೇ—ಅವರು. (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಭಾನುಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—(ಸೂರ್ಯ)ಕಿರಣ
ಗಳೊಡನೆ | ಕಂ—(ಮಳೆಯು) ನೀರನ್ನು | ಶ್ರಿಯಸೇ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸೇವನೆಗಾಗಿ | ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಸಿರೇ—
ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅನಂತರ) | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯುಕ್ತೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ
ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ | ಸುಖಾದಯಃ—ರುಚಿಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ವಾಶೀಮಂತಃ—
ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, | ಇಷ್ಟಿಣಃ—ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅಭೀರವಃ—
ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಹಿತಕರವಾದುದೂ | ಮಾರುತಸ್ಯ—
ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ಧಾನ್ಯಃ—(ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಿದ್ರೇ—ಪಡೆದರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೇವನೆಗಾಗಿ
ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಪ್ರಭುತವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ ರುಚಿಕರ
ವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳವರೂ, ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದುದೂ, ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ
ಆದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation

Combining with the solar rays, they have willingly poured down (rain) for the welfare of mankind, and praised by the priests, have been pleased partakers of the sacrificial food; addressed with praises, moving swiftly and exempt from fear, they have become possessed of a station agreeable and suitable to the Maruts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಸೇವಿತುಂ | ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ;
ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಯು ಸತ್ಯಸಂಪತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಾಯೈ ಶ್ರಿಯೈ—ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಗಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಂ—ಉದಕವು, (ನಿ. ೨-೨೪) ಮಳೆಯು

ಭಾನುಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುಲ್ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ |
ಪ್ರಕಶನಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಋಕ್ತಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಮದ್ಭಿಃ ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ | ಋಕ್ತುಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಋತ್ವಿಗ್ವರಿಂದ.

ಸುಖಾದಯಃ— ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷ್ಯಣೇ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿರ್ಭಕ್ಷ್ಯಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಸುಖಸ್ಯ ಶೋಭನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ತಾರಃ | ಉತ್ಸುನವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಾ ಖಾದಯಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಾಃ ಯೇಷಾಂ | ಖಾದಿ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಗಣಗಳ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷವು. ಅಂತಹ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ತ್ವೇಷಂ ಗಣಂ ತವಸಂ ಖಾದಿಹಸ್ತಂ ಧುನಿವೃತಂ ಮಾಯಿನಂ ದಾತಿಸಾರಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೮-೨)

ಅಂಸೇಷು ವ ಋಷ್ಯಯಃ ಚಿತ್ಸು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ನಾಶೀಮಂತಃ—ನಾಶೀತಿ ವಾಙ್ಮನು | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ನಾಶೋಪೇತಾಃ | ನಾಶೀ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ. (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸ್ಥಿರುಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ನಾಶೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಯುಧವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿ—

ನಾಶೀನೋಕೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಹಸ್ತ ಆಯಸೀಮಂತರ್ದೇವೇಷು ನಿಧ್ರುಪಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. (೮-೨೯-೩)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಮತ್ತು ನಾಬ್ಬನುನೆಯ ಅರ್ಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಷ್ಪಿಣಃ—ಇಷ ಗತಾ | ಗತಿಮಂತಃ | ಹೋಗತಕ್ಕವರು, ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು.

ಅಭೀರವಃ—ಭಯರಹಿತರು, ನಿರ್ಭಯರು.

ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಮರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಂ ವಾ ನಾಮ ವಾ ಜನ್ಮ ವಾ—ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಾ

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಶ್ರಿ ಇಂ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು-

ಭೃನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾತಿಸ್ತುತಯ ಸದವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಕೃತ್ಯೇಜಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ—ಮಿಮಿಕ್ಷೇನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾಸಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ನಾ. (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪದಾದಿಲೇಖ. ಮಿಮಿಕ್ಷ+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಲಿಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಪಥೋಃಕೇಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ತ. ಅದೇಕಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕೃಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮಿಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾರಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಶೇಧವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ತುಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಮಿಮಿಕ್ಷೀ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರಸ್ಪ್ರದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಕ್ತಾದಿಕವಾದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಾ ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಖಾದಯಃ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನನ್ ಸುಖ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಶೀನಂತಃ—ನಾಶೀ ಎಂದರೆ ಮಾತು. ನಾಶೀ ಆಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತೃಗ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್. ಇದು ಪಿತೃದರಿಂದ ಅಸುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಸ್ಮಿಣಃ—ಇಸ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಸಿಯುಥೀಂಥಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಸ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಸ್ಮ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇಸ್ಮಿಣಃ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಶನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇನಿನ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿದ್ರೇ—ವಿದ್ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಟ್ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಛಂದಸೀತಿವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ರೇ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಕಿದ್ರದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂ ಸ್ಥಳಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿರಿತಿ ಪಥ್ಯಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿರಾ-
ದ್ಯಾಂತೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ ಸಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತಿ | ಪೂರ್ವವದ್ಯಪಿದೇವತೇ | ಅದ್ಯಾ ಪಷ್ಕೀ ಚ ದ್ವೀ
ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ | ಆದ್ಯಾ ಸಾದಾ ಜಾಗತಾ ತೃತೀಯಚತುರ್ಥಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರ-
ಸಂಕ್ತೀ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ ಪುರತಃ | ಸಿಂ ೩-೪೦ ಇತಿ | ಅಸ್ಯಾಯಮಾರ್ಥಃ | ಜಾಗತಾ
ಗಾಯತ್ರಾ ಚೇತ್ಯಮವರ್ತತೇ | ಯದಿ ಪುರತಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯಾ ಜಾಗತಾ ಸಾದಾ ಸ್ಯಾತಾಮಂತ್ರಾಃ
ಗಾಯತ್ರಾ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀರಿತಿ | ಏತತ್ತ್ವದಿತ್ಯೇಷಾ ಸಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ | ಆದಿತಸ್ತಯಃ ಸಾದಾ
ಏಕಾದಶಕಾ ಅಂತ್ಯೋಽಷ್ಟಕಃ ಸಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಆನುವಾದವು. ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿಃ—ಎಂಬುವುದು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಆನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಶುಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿರಾದ್ಯಾಂತೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ
ಸಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಶುಷಿದೇವತೆಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಅರನೆಯ ಶುಕ್ತಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀಭವದ್ದವು. ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ ಎಂಬ ಭವದ್ವಿನಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭವದ್ವಿನಂತೆ ಇರುವುವು. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ.
ಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭವದ್ವಿನಂತೆ ಇರುವುವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಭವದ್ವಿನಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀಯೆಂದು ಹೆಸರು.
ಈ ವಿನಯವು ಸಿಂಗಳರ ಬಂಡಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪಿ. ಸೂ. ೩-೪೦) ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀ ಪುರತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಯಾವ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭವದ್ವಿನಂತೆಯೂ
ಕೊನೆಯ ಎರಡುಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭವದ್ವಿನಂತೆಯೂ ಇರುವುವೋ ಆ ಶುಕ್ತ ಪ್ರಸ್ತಾರಸಂಕ್ತೀಭವದ್ದವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಏತತ್ತ್ವಂ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಶುಕ್ತವು ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಎಂಬ ಭವದ್ವಿನು.
ಯಾವ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಕೊನೆಯ ಪಾದವು
ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೋ ಆ ಶುಕ್ತವು ವಿರಾಡ್ರೂಪಭವದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಈ
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

॥ ೮೦ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೮

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೮ ॥

ಅನ್ವಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೪ ॥

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಷಿಂ ಪೈ—೬

॥ ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಮಣೀಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಭಂಡೇ—೧, ೬, ಪ್ರಸ್ತರಪಂಕ್ತಿಃ । ೨-೪, ತ್ರಿಸ್ತಪಃ । ೫, ವಿರಾಡ್ನಾ ಸಾ ॥

ಸಂಯತಾ ರಾಜಃ

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿರ್ಮರುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈ ರಥೇಭಿಯಾತ ಮುಷ್ಠಿಮದ್ಭಿ-
ರಶ್ವಪರ್ಣೈಃ ।

ಆ ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ ನ ಇಷಾ ವಂಶೀ ನ ಪಪ್ತತಾ ಸುಮಾಯಾಃ॥

ವಚನಾರ್ಥಃ

ಆ । ವಿದ್ಯುನ್ಮತ್ ೨ ಭಿಃ । ಮರುತಃ । ಸು ೨ ಅರ್ಕೈಃ । ರಥೇಭಿಃ । ಯಾತ । ಮುಷ್ಠಿ-
ಮತ್ ೨ ಭಿಃ । ಅಶ್ವ ೨ ಪರ್ಣೈಃ ।

ಆ । ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ । ನಃ । ಇಷಾ । ವಂಶೀಃ । ನ । ಪಪ್ತತ । ಸು ೨ ಮಾಯಾಃ॥೧॥

సాయణభాష్యం

దే మరుతః | మితం నిమిత్తమంతరిక్షం ప్రాప్య రుచంతి తబ్దం కువంతితి మరుతః |
 యద్వా | అమితం భృతం తబ్దకారణః | అథనా మితం స్వేనిమిత్తం మేఘం ప్రాప్య విద్యుదా-
 త్మనా రోజమానాః | అథనా మతత్యంత్యరిక్షే ద్రవంతితి మరుతః | యే మధ్యమస్థానే
 దేవగణాః సమాన్మాతాస్తే సర్వే మరుత ఆఖ్యాంతే | తథా జాతుః | సర్వాస్త్రీ
 మధ్యమస్థానా పుమాన్ నాయుశ్చ సర్వగః | గణాశ్చ సర్వే మరుత ఇతి వృద్ధానుశాసనమితి |
 సౌరాణికాస్తాచేక్షతే | మారిణాత్తత్కృపాత్సగ్గణాత్కృతా ఏకానసంజాతతేషాంకా
 మరుతూం జజ్ఞిర ఇతి | ఏవంభూతా దే మరుతూం రథేభిరాత్మీయ్య రథౌరా
 యాత ఆస్మదీయం యజ్ఞమాగచ్ఛత | కిద్వత్స రథేః | విద్యున్మద్విః | విద్యుతేతనం విద్యుత్ |
 విశిష్టదీప్తియుక్త్యైః స్వర్కైః స్వర్జన్యైః తోలభనగమనయుక్త్యైః | యద్వా | తోలభనమకేంఢ-
 డర్జనం సుతియోషామస్తి తాదృశ్యైః | అథనా తోలభనదీప్తియుక్త్యైః | ఋషిమద్విః |
 ఋష్యయః శక్తిరూపాన్యాయుధాని | స్థూణా ఇత్యన్యైః | తద్వద్విః | అత్తసర్క్యైః | అర్థానాం
 పతనం గమనం యోషామస్తి తాదృశ్యైః | యద్వా | రంజనిలిలా మేఘా రథాః | త్వే సదాంత-
 రిక్షే వర్షణార్థమాగచ్ఛత | కిద్వత్స విద్యున్మద్విః | విద్యుతా తదితా తద్వద్విః స్వర్కైః
 తోలభనగమన్యైః ఋషిమద్విః | అర్షణం గమనం తత్సభావనిరయుక్త్యైః | అత్తసర్క్యైః | అత్తం
 న్యాప్తం పరిణం పతనం గమనం యోషాం | అంతరిక్షం న్యాప్య వర్షమాన్సరికృథః | దే
 సుమాయాః | మాయోతి కర్మణోం జ్ఞానస్య జ నామధేయం | తోలభనకర్మాణః తోలభన-
 ప్రజ్ఞా నా మరుతూం వర్షిణ్యాయా ప్రవృద్ధతరయోషాస్కృభ్యం దాతేన్యేనాన్యేన సద నోఽస్మా-
 న్స్త్రిత వయోం న పక్షిణ ఇవ తీభ్రమా పతత | అపతత | అగచ్ఛతేత్కృథః | అత్త నిరుక్తం |
 అథాతూం మధ్యమస్థానా దేవగణాస్తేషాం మరుతః ప్రథమాగామినో భవంతి | మరుతూం
 మితరామిణో నా మితరూలహినో వే మరుద్ద్రవంతితి వేతి | విద్యున్మద్విమరుతః స్వర్కైః
 స్వంజన్సరితా నా స్వర్జన్సరితినా స్వర్జభిరితా నా రథౌరాయాత ఋషిమద్విరత్తసర్క్యైరత్తపతన్య-
 వర్షిణ్యేన జ నోఽస్మదీన వయ ఇవాపతత సుమాయాః కల్యాణకర్మాణో నా కల్యాణ-
 ప్రజ్ఞా నా | ని. ౧౦-౧౩, ౧౪ | ఇతి || విద్యున్మద్విః | యనాదేరాత్మిగణత్వేన విద్యుచ్ఛ్చబ్దస్య
 యనాద్యంతభావాదయనాదిభ్య ఇత్తత్కృతానువృత్తేర్ఘ్యయః | సా. ౪-౨-౧౦ | ఇతి మతుపూం
 వత్తం న ప్రవర్తతే | ఋషిమద్విః | ద్రుశ్యనుద్భావం మతుబితి మతుప టాదాత్మ్యం |
 అత్తసర్క్యైః | అతా న్యాప్త | అతిప్రుషిణ్యాదినా క్షన్స్త్రిత్యయః | బరుప్రిణా పువర్షపద-
 ప్రకృతిస్వరత్తం | వర్షిణ్యాయా | వృద్ధతబ్దాదాతితాయనిక ఇషన్ ప్రియస్థిరేక్యాదినా వర్షా-
 దేశః | సప్రత | సత్క్యగతా | లుబా | లుదిత్వాత్ క్షేరజాదేశః | పతః పుమా | సా.
 ౬-౪.౧౯ | ఇతి పుగాగమః ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ನಿಮ್ಮನ್ನದ್ವಿಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸುಲಭವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯುಳ್ಳವೂ | ಋಷ್ಯಿಮದ್ವಿಃ—ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದುವೂ | ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ |

ಅಥವಾ

[ನಿಮ್ಮನ್ನದ್ವಿಃ—ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ | ಋಷ್ಯಿಮದ್ವಿಃ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀರುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವೂ | ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲ) ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವವೂ ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ಮೇಘಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ.]

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತಪ್ರಭೂತವಾದ | ಇವಾ—(ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದೊಡನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ | ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ (ನೇಗವಾಗಿ) | ಆ ಪಶ್ವತ—ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಸುಲಭವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ, ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದುವೂ, ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವೂ, ಆದ ರಥಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದುದೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆಗ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ನೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

O Maruts, come with your chariots full of lightnings, full of splendors, full of spears and with quick-moving horses Performers of good deeds, descend like birds and bring abundant food.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮರುತಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸರಿಸಿರುವರು ಮಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರುವಂತಿ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಯದ್ವಾ ಅಮಿತಂ ಭೃತಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ | ಅಥವಾ ಮಿತಂ ಸೈರ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿದ್ಯುಃ—ದಾತೃನಾ ರೋಚಮಾನಾಃ | ಅಥವಾ ಮಹತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಾ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಬದಳವಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಮೇಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದುದರಿಂದ ಮರುತ್ತು

ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ಸುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇತ್ಯಾದಿ. ಯೆಸ್ಮರು ತಮ್ಮ ನಿರುತ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಲೋಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುವರು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಪುಮಾನ್ ನಾಯುಕ್ತ ಸರ್ವಗಃ |

ಗಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಇತಿ ವೃದ್ಧಾನುಶಾಸನಂ || ಇತಿ ||

ಸಮಸ್ತ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳೂ ಪುರುಷದೇವತೆಗಳಾದ ನಾಯು ಮತ್ತು ಮರುದ್ಗಣಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಪೂರ್ವಿಕರ ಮತವು. ಪೌರಾಣಿಕರು—ಮರೀಚಿಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಕಶಮುಷಿಯಿಂದ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು—ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ಮನುಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ಒಬ್ಬರ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ—ಮರುತೋ ಮಿತರಾಏಣೋ ನಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ನಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ನಾ (ನಿ- ೧೧-೧೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿಃ—ವಿಶಿಷ್ಟದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ | ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತಾ ಸಂಯುಕ್ತೈಃ | ಸಮಸ್ತನಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವರು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವರು.

ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸ್ವರ್ಚನೈಃ ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | **ಶೋಭನಮಕೋಽರ್ಚನಂ ಸ್ತುತಿಯೇವಾಮಸುಶ್ಚ ತಾದೃಶೈಃ |** ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವರು ಅಥವಾ ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಋಷಿಮದ್ವಿಃ—ರಕ್ತಿಯಿರುವವರಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ವೇಗವಾಗಿ ಬೇಸುವ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ತವಾದ ರಕ್ತಿಯಿರುವವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ರಕ್ತಿಯೇ ಇವರ ಆಯುಧವು.

ಅಶ್ವಸರ್ಕೈಃ—ಅಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತರಿ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಮನ ಪುಟ್ಟವರು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಮಾಯಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು. ಸುಮಾಯಾಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು.

ವರ್ಷಿಷ್ಠಯಾಃ—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಮರು ನಿರುತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಃ ಪ್ರಥಮಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ |

ಮರುತಃ | ಮರುತೋ ಮಿತರಾಏಣೋ ನಾ, ಮಿತರೋಚಿನೋ ನಾ, ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ

ನಾ | ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿಮರ್ಸುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ ಸ್ವಂಚನೈರಿತಿ ನಾ, ಸ್ವರ್ಚನೈರಿತಿ ನಾ | ಸ್ವರ್ಚಿಭಿರಿತಿ

ವಾ | ರಥೈರಾಯಾತ | ಋಷಿಮದ್ವಿರಶ್ವಪರ್ಣೈರಶ್ವಪತನೈರ್ವರ್ಷಿಷ್ಠೇನ ಚ ನೋಽನ್ನೇನ
ವಯ ಇನಾಪತತ ಸುಮಾಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ

(ನಿ ೧೧-೧೩-೧೪)

ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನೋಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಇರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ ||

ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಃ—ವಿದ್ಯುತ್ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿದ್ಯುನ್ಮೂತಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತ್ರಿನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಝಯಾನ (ತಕಾರ) ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಝಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯವಾದಿಗಣವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ
ವಿದ್ಯುಚ್ಚಬ್ದವು ಯವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಯವಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಥೇಭಿಃ—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತಿಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಛಿಸಿಗೆ ಐನಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಪ್ರ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧ್ವಾದ್ಯಾವ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಯಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವುಗಿ ಲುಕ್.
ತಿಂತಾ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷಿಮದ್ವಿಃ—ಋಷಯಾಂ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಋಷಿಮೂತಃ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತಿಯಾ
ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಪರ್ಣಿಃ—ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಅಶಿಪುಷಿಲಟಿಕಣಿ—(ಉ ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಶ್ವಪರ್ಣಾಃ
ಶ್ವೈಃ ಅಶ್ವಪರ್ಣಿಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ಠಯಾ—ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಆತಿಶಾಯಿನೇ ತಮವಿಷ್ಠಿನೌ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ದರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ವಿರಸ್ವಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಾದೇಶ. ಯಶ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ
ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಟಾಪ್. ತ್ವತಿಯಾ
ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಶ್ವತ—ಪಶು ಲ್ಲ ಗತೌ ಧಾತು ಖ್ಯದಿತ್. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಕವಾದ ಲುಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ
ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಯಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಚಿ ಲುಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚಿಗ್ಗೆ ಧಾತುವು

ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪತೆ+ಅ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪತೇಪುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾಕ್ತರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಪ್ತತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಕರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಮಾಯಾಃ— ಶೋಭನಾಃ ಮಾಯಾಃ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಾಯಾಃ ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ತೇ^೨ ರು^೨ಣೇ^೨ಭಿ^೨ವ^೨ರ^೨ಮಾ ಪಿ^೨ಶಂ^೨ಗೈಃ ಶು^೨ಭೇ ಕಂ ಯಾಂತಿ ರಥ^೨ತೂ-

ರ್ಥಿ^೨ರಶ್ವೈಃ |

ರು^೨ಕ್ಮೋ ನ ಚಿ^೨ತ್ರಃ ಸ್ವ^೨ಧಿ^೨ತಿ^೨ವಾ^೨ನ್ತ^೨ವ್ಯಾ ರಥ^೨ಸ್ಯ ಜಂ^೨ಘ^೨ನಂತ

ಭೂ^೨ನು || ೨ ||

|| ಶಾಹಿ ||

ತೇ | ರು^೨ಣೇ^೨ಭಿಃ | ವರಂ | ಆ | ಪಿ^೨ಶಂ^೨ಗೈಃ | ಶು^೨ಭೇ | ಕಂ | ಯಾಂತಿ |

ರಥ^೨ತೂಃ | ಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ |

ರು^೨ಕ್ಮಃ | ನ | ಚಿ^೨ತ್ರಃ | ಸ್ವ^೨ಧಿ^೨ತಿ^೨ವಾನ್ | ಸ^೨ವ್ಯಾ | ರಥ^೨ಸ್ಯ | ಜಂ^೨ಘ^೨ನಂತ |

ಭೂ^೨ನು | || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋಽರೂಢೇಭಿರರುಣವರ್ಣೈಃ ಪಿಶಂಗೈಃ ಪಿಂಗಲವರ್ಣೈರುಭಯೋ-
ವರ್ಣೋಪೇತೈ ರಥತೂರ್ಭೀ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯುತೈ ಭಿರಶ್ವೈರ್ವರಂ ದೇವಾನಾಂ ವರೀತಾರಂ ಕಂ ಶಬ್ದಯಿ-
ತಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ ಯಜಮಾನಮಾ ಯಾಂತಿ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಶುಭೇ ತಸ್ಯ ಶೋಭಾಂ
ಕರ್ತುಂ | ಅಥನಾ ಶುಭ ಉದಕಾಯ | ವೃಷ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಗಣೋ ರುಕ್ಮೋ
ನ ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಿವ ಚಿತ್ರೋದ್ರತಿಶಯೇನ ದರ್ಶನೀಯಃ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಸ್ವಧಿತಿರಿತಿ
ವಜ್ರನಾಮ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಖಂಡಕೇನಾಯುಧೇನೋಪೇತಃ | ಏವಂವಿಧಗಣಿರುಪಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ
ರಥಸ್ಯ ಪನ್ಯಾ ಚಕ್ರಧಾರಯಾ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಂ ಜಂಘನಂತ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಘ್ನಂತಿ | ಸ್ತೋತ್ರೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ-
ಮಾಗತಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಭಾರಮಸಹಮಾನಾ ಭೂಮಿರತಿಪೀಡಿತಾ ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವರಂ |
ವ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾ ಅನೇನೇತಿ ವರಃ | ಗ್ರಹವೃದ್ಧಿಕ್ಕೇತಿ ಕರಣೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಂ | ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಕಾಯಿ-
ತೀತಿ ಕಃ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸತ್ಯುಕ್ತಯಃ | ರಥತೂರ್ಭೀಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರಿತಿ ತ್ವರಾ-
ಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ಕೈಶ್ವೇತಿ ಕೈಶ್ವ | ಭಿಸಿ ದಲಿ ಜೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪನ್ಯಾ | ಪವೀ
ರಥನೇಮಿರ್ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫-೫ | ಪೂರ್ವ ಪವನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಚ ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಯಾಣಿ ಇತಿ ನಿಘೃತ್ವೇರದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಜಂಘನಂತ | ಪಂತೇರ್ಯಜಂತಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ಞ |
ಛಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾಧ್ಯಧಾತುಕತ್ಯಾದತೋಲೋಪಯೋಗೋಪ್ | ಭೂಮಿ | ಭೂಮಿಃಪ್ರಾಪ್ತುರ-
ಸ್ಯಾಮಃ ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

ಸ್ವತಿವಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅರುಣೇಭಿಃ—ಮಿರುಗಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ | ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕಂದುಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವೂ | ರಥತೂರ್ಭೀಃ—ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವವೂ ಆದ | ಅಶ್ವೈಃ—ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ | ವರಂ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವವನೂ | ಕಂ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು | ಶುಭೇ—
(ಆವನಿಗೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ನುಳಿಯನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅ ಯಾತಿ—ಬರುತ್ತಾರೆ |
ರುಕ್ಮೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ | ಬಿತ್ತ್ರಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ | ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ವಜ್ರಾ-
ಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ರಥಸ್ಯ ಪನ್ಯಾ—ರಥದ ಚಕ್ರದಿಂದ | ಭೂಮಿ-
ರ್ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಜಂಘನಂತ—ಬಡಿಯುತ್ತಾರೆ. |

|| ಭಾರ್ವರ್ಣ ||

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಮಿರುಗಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ಕಂದುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯತಕ್ಕವೂ,
ಆದ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿ-
ದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪವುಳ್ಳ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಅಮರು-
ಪಂತೆ ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

To what glorifier of the gods do they repair with their ruddy, tawny car-bearing horses for his advantage? bright as burnished gold and armed with the thunderbolt they break the earth with their chariot-wheels.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣೇಭಿಃ ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಹಿಂಗಲ (ಮಾಸಲು ಹಳದಿ) ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ red and tawny horses.

ವರಂ—ದೇವಾನಾಂ ವರಿತಾರಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ಕಂ—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಕಾಯತೀತಿ ಕಃ ತಂ | ಶಬ್ದಯುತಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ | ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶುಭೇ—ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಶುಭವೆಂದರೆ ಉದಕವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉದಕ ಸೇವನಾರ್ಥವಾಗಿ, ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾರ್ಥವಾಗಿ.

ರಥತೂಭಿಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ರಥವನ್ನು ತ್ವರಿತಗೊಳಿಸುವುವು ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತೆಮಾಡುವ ಆಶ್ವಗಳು.

ರುಕ್ಮೋ ನ—ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಿವ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ಥಳಥಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಕಾಂತಿಭುಕ್ತವಾದ.

ಚಿತ್ರಃ—ಅತಿಶಯೇನ ವರ್ಣೀಯಃ | ಬಹು ಸುಂದರನಾದ, ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ.

ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ದಿದ್ಯಾತ್ ನೇಮಿಃ ನೋದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಿತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ವಜ್ರ) ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು

ಶನ್ಯಾ—ಚಕ್ರಧಾರಯಾ | ರಥಚಕ್ರದಿಂದ. (ನಿ. ೨-೨೫)

ಜಂಘನಂತ ಭೂಮಾ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದರು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಮರುವೇವೆತೆಗಳು ಬರುವಾಗ ಇವರ ಭಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಭೂಮಿಯು ಪೀಡಿತವಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

(1) ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತ್ಯಾ |

ಅರುಣೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಫಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇಝಾಲ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ.

ವರಮ್—ವ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾಃ ಅನೇನ ಇತಿ ವರಃ. ವೃಷ್ಠಾ ವರಣೇ. ಇದಕ್ಕೆ **ಗೃಹವೃದ್ಧಿನಿಕ್ಷಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ,

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಿ ಧಾತು. ಪ್ರಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿವಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚೆ-ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಮ್—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕಾಯತಿ ಇತಿ ಕಃ. ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧವಾಗ ದ್ವಿವರೂ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೀತಿತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದುದರಿಂದ **ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಥತೂರ್ಫಿ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುಸಂತಿ ಇತಿ ರಥತುರಃ ಪ್ರಿಪ್ಪಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಪ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ. ರಥತುರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಯವಚನ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ **ದಲಿಚೆ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ಇಕಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಸದಾತ್ ಕೃತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರವದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನ್ಯಾ—ಪವೇ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ (ನಿರು. ೫-೫) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ರಥದ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು) ಪೂರ್ವ ಪವನೇಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಅಚಿಇಃ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹೀ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನಿಕಯಣಾದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಂಘನಂತ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ಧ. ಲಬ್ಧನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವುನವಚನಕ್ಕೆ **ದ್ವೀಂತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಭಂವಸ್ಯುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ **ಆತೋ ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಜನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಕುರೋಶ್ಚುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. **ನುಗತೋಽನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಥ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿ ಕಾಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನುಕಾಗಮ. ನುಕಿನಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿ+ಅಪ್ಪ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿ (ಇಕಾರ) ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ರಿಯೇ ಕಂ ವೋ ಅಧಿ ತನೂಷು ವಾಶೀರ್ಮೇಧಾ ವನಾ ನ
ಕೃಣವಂತ ಉಧ್ವಾಃ |

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಕಂ ಮರುತಃ ಸುಜಾತಾಸ್ತು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಸೋ ಧನ-
ಯಂತೇ ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಶ್ರಿಯೇ | ಕಂ | ವಃ | ಅಧಿ | ತನೂಷು | ವಾಶೀಃ | ಮೇಧಾ | ವನಾ | ನ |
ಕೃಣವಂತೇ | ಉಧ್ವಾಃ |

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ | ಕಂ | ಮರುತಃ | ಸುಜಾತಾಃ | ಶುವಿದ್ಯುನ್ಮಾಸಃ | ಧನ-
ಯಂತೇ | ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಸಾಯುಷಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತನೂಷು ಶರೀರೇಷ್ಯಂ ಸಪ್ರದೇಶೇಷು ವಾಶೀಃ ಶತ್ರುಣಾ-
ಮಾಕ್ನೋಶಕಮಾರಾಖ್ಯಮಾಯುಧಂ ಶ್ರಿಯೇ ಕನ್ಯುಶ್ಚರ್ಯಾರ್ಥಂ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಮಿತ್ಯೇ-
ತಕ್ವಾಪಸೂರಣಂ | ತದ್ವಕ್ತಂ | ಅಥಾಪಿ ಪಾದಪೂರಣಾಃ ಕಮಿಮಿಧ್ವೀತಿತಿ | ತಾದೃಶಾ ಮರುತೋ
ವನಾ ನ ಉಚ್ಚ್ರಿತಾಸ್ತೃಪ್ತಸಮೂಹಾನಿವ ಮೇಧಾ ಮೇಧಾನ್ಯಜ್ಞಾನೋಧ್ವಾಃ ಉಧ್ವಾನ್ ಏಕಾಹಾ-
ಹೀನಸತ್ಪರಾಪೇಕ್ಷೋಚ್ಚ್ರಿತಾಸ್ತೃಣವಂತೇ | ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಕಾರಯಂತಿ | ಹೇ ಸುಜಾತಾಃ
ಶೋಭನಜನನಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಕಂ ಸುಖಕರಮದ್ರಿಂ ಸೋಮಾಭಿಷವೇ
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಾನಾಣಂ ತುವಿದ್ಯುನ್ಮಾಸಃ ಪ್ರಭೂತಧನಾ ಯಜಮಾನಾ ಧನಯಂತೇ | ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ |
ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಗಾಯ ಗ್ರಾಪಭಿರಭಿಷುಣಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಾಶೀಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನಾ-
ಕ್ನೋಶಶಬ್ದಕರಣಂ ವಾಶಃ | ತತಶ್ಚಂದಸೀವನಿಸಾನಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಈಕಾರಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಮೇಧಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸೋ ಡಾದೇಶಃ | ವನಾ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲನಿತಿ

ಶೇಲೋಪೇಃ | ಕೃಣವಂತೇ | ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ | ಲಟಿ ವೃತ್ತಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ |
 ಧಿನ್ನಿಕ್ಯಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುನರಪಿ ವೃತ್ತಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತ್ಯಾರ್ಥ-
 ಧಾತುಕತ್ವೇನ ಝಸ್ಯಾಜಾತ್ಯಾದ್ಗುಣೇವಾದೇಶಃ | ಊರ್ಧ್ವಾ | ಪೂರ್ವವಡ್ವಾದೇಶಃ | ಧನಯಂತೇ |
 ಧನಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋತಿತಿ ಚಿಚ್ಛ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮ | ತನೂಷು—ಶರೀರ (ಭುಜ) ಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಶೀಃ—(ಶತ್ರು
 ಗಳನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಆಯುಧವು | ಶ್ರಿಯೇ ಕಂ—ವಶ್ಯಾರ್ಥಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೇ
 (ಇದೆ.) | (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವನಾ ನ—ವೃಕ್ಷಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಂತೆ | ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು |
 ಊರ್ಧ್ವಾ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ | ಕೃಣವಂತೇ—(ಯಜಮಾನರಿಂದ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. | ಸುಜಾತಾಃ—
 ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ | ಮರುತಾಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ—ನಿಮಗಾಗಿಯೇ | ಕಂ—ಸುಖ
 ಕರವಾದ | ಅದ್ರಿಂ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲನ್ನು | ತುನಿಮ್ಯಮ್ನಾ ಸಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ
 ಯಜಮಾನರು | ಧನಯಂತೇ—(ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಭಯೋತ್ಪಾದಕವಾದ ಆಯುಧಗಳಿರುವುವು. ವೃಕ್ಷಾದಿ
 ಗಳು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಿರಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ
 ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ವಾನಾರ್ಥಪಾಗಿ
 ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

O Maruts, the threatening weapons are in your bodies (hands) able to win;
 to you they raise lofty sacrifices like tall trees ; well born-Maruts, for you, the
 wealthy worshippers enrich the stone (that presses the Soma plant)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತನೂಷು—ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ.

ವಾಶೀಃ—ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳು. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆಗೊಳಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಆಯುಧಾದಿಗಳು.

ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು

ತುನಿದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ—ಪ್ರಭೂತಧನವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರು.

ಧನಯಂತೆ ಅದ್ರಿಂ—ಸೋಮಾಭಿಷೇಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಗ್ರಾಹಣಂ ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಸೋಮಾಭಿಷವ ಕ್ಷಾಪಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಧನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಸ ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಂ—ಈ ಸುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. **ಅಥಾಪಿ ಪಾದಪೂರಣಾ ಕಮಾಮಿ**—**ದ್ವಿತೀತಿ** ಎಂದು ಯಾಸ್ಮದ ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ ೧-೯) ಎಂದರೆ ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಕ್ಷಪ್ತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವರು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಬಕರವಾದ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಚ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರಿಯೇ—**ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ಯ ತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಶೀಃ—ರತ್ನಾಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನ ಆಕ್ರೋಶಶಬ್ದಕರಣಂ ವಾರಃ. ವಾರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತರ್ಧದಲ್ಲಿ **ಭಂದಸೀವನಿಸೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಧಾಃ—ಸೇಧ+ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ವನಾ—ವನ ಶಬ್ದ ಸತ್ಯಪುಂಸಕಲ್ಪಿಂಗ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ **ಶೇಶ್ವಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಕೈವಂವಂತೇ—ಕೈವ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪವಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಧಿವ್ವಿಕ್ಯಣ್ಣೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿಯೂ ಶವಿಗೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. **ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಕೃಣ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಣ ಉ ಝ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತೋಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯಪಿ ಹೃಸ್ವಾಕಾರಭಿನ್ನವಾದುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ **ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ **ರೋಂಂತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ**—(ಪಾ. ಸೂ.

೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜನ್ಯದ್ವಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಕೃಣವಂತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವಾ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಪ್ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾದೇಶ.

ಸುಜಾತಾಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಯಂತೇ—ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಧನಯಂತೇ ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕನ ಮೇಲೆ ಧಾತ್ವರ್ಥ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಚ್ಚಿ—ಎಂದು ಇಷ್ಟವದ್ವಾವ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಟಿಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನಿ ಎಂದು ಸನಾಭ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಪುನರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಶಪ್ವಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೨||

॥ ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥ ॥

ಅಹಾನ್ತಿ ಗೃಧ್ರಾಃ ಪರ್ಯಾ ವ ಆಗುರಿಮಾಂ ಧಿಯಂ ವಾರ್ಕಾ.

ಯಾಂ ಚ ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ ಕೃಣಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಅರ್ಕೈರೂರ್ಧ್ವಾಂ ನುನು-

ದ್ರ ಉತ್ಸಧಿಂ ಪಿಬಧ್ಯೈ ॥ ೪ ॥

ಸದಸಾತಃ

ಅಹಾನಿ | ಗೃಧ್ರಾಃ | ಸರಿ | ಆ | ನಃ | ಆ | ಅಗುಃ | ಇನಾಂ | ಧಿಯಂ |

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ಚ | ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣ್ಣಂತಃ | ಗೋತಮಾಸಃ | ಅಕೃಣಃ | ಉರ್ಧ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ |

ಉತ್ಸಂಧಿಂ | ಸಿಬಧ್ಯೈಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೃಷಿತ್ಯಗೋತಮ್ಯಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಗೋತಮೇಭ್ಯೋ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯಾನ್ನೀಯ ಪ್ರದಮುಃ | ಏತದ್ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಕಕ್ಲಿದ್ಯಸಿಬ್ಬೂತೇ | ಹೇ ಗೋತಮಾ ಗೃಧ್ರಾ ಜಲಾಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾನ್ಯೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ಹಾನಿ ಶೋಭನೋದಕೋಪೇತಾನಿ ದಿನಾನಿ ಸರ್ಯಾಗುಃ | ಸರ್ಯಾಗತಾನಿ | ಸರಿತ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ ವಾರ್ಧಿರುದಕೈರ್ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಾಂ ಧಿಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಚ ದೇವೀಂ ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ವನ್ | ಯೇಷ್ವಹಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಮಕೃಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಹ ಕೃಣ್ಣಂತೋ ಮರುದ್ಯೈಃ ಕುರ್ವಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಗೋತಮಾ ಋಷಯ ಉತ್ಸಂಧಿಂ | ಉತ್ತೋ ಜಲಪ್ರವಾಹೋಽಸ್ಮಿನ್ನೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಪನ್ನಃ ಕೂಪಂ | ತಂ ಸಿಬಧ್ಯೈ ಸ್ವಕೀಯಪಾನಾಯೋರ್ಧ್ವಂ ನುನುದ್ರೇ ನುನುದಿರೇ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದತವಂತಃ | ಏತದೀಯಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಃ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದತವಂತ ಇತಿ ಯತ್ರದೇತದೀಯಸ್ತೋತ್ರಕಾರಿತಮಿತ್ಯೇತೇಷೂಪಚರ್ಯತೇ || ಗೃಧ್ರಾಃ | ಗೃಧ್ರಾ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | ಸುಸೂಧಾಗೃಧ್ರಭ್ಯಃ ಕೃನ್ನಿತಿ ಕೃನ್ನಂತ್ರೈಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಶಸೋ ಜಸ | ನಿತ್ವಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಗುಃ | ಏತೇರ್ವಾಜೀರ್ಣೋ ಗಾ ಲುಜೀತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಆತ ಇತಿ ರ್ಜೀರ್ಜುಸ್ | ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ದುಕ್ರಜ್ ಕರಣೇ | ಋತಲೋಕ್ಷ್ಯತ್ | ವಾರ್ಧಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾ | ಶ್ರಿಚಕ್ರಾದಿತ್ಯಮುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನುದ್ರೇ | ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಇರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಆದೇಶಃ | ಉತ್ಸಂಧಿಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ದಧಾತೇರಧಿಕರಣೇ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಿಬಧ್ಯೈ | ಸಾ. ಪಾನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಶಧ್ಯೈನ್ಮತ್ಯಯಃ | ಪಾಪೋತ್ಯಾದಿನಾ ಸಿಬಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೃಧ್ರಾಃ—(ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ) ನೀರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಯಸಿದ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅಹಾನಿ—(ಪ್ರೀತ್ಯವಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ದಿವಗಳು | ಸರಿ ಆ ಅಗುಃ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಎದುರಗೊಂಡು ಬಂದಿವೆ ಎಂದರೆ ಸಮಾಸಿಸಿ ಬಂದಿವೆ. | (ಮತ್ತು) ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ನೀರುಗಳಿಂದ (ಲೇ) ಸಂಪಾದಿತವಾಗ

ಬೇಕಾದ | ಧಿಯಂ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ದೇವೀಂ ಚ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದವು (ಈ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ) | ಬ್ರಹ್ಮ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಕೇಘಃ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ | ಕೃಣ್ವಂತಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ | ಗೋತಮಾಸಃ—ಗೋತಮ ಪುತ್ರರಾದ ಮುಷಿಗಳು | ಉತ್ಪದ್ಧಿಂ—ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು | ಪಿಬಧ್ಯೈ—ತಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಊರ್ಧ್ವಂ ನು-ನುದ್ದೇ—ಮೇಲಕ್ಕೆ (ನೀರು) ಬರುವಂತೆ ಆಗುವ ತಂದರು. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ, ನೀವು ನೀರಿಗಾಗಿ ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಬಯಸಿದಿರಿ ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಿನಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಬೇಕಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆ. ಇಂತಹ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ನೀವು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಆಗುವ ತಂದಿರಿ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಸಹ ದೂರದೇಶದಿಂದ ಆ ಬಾವಿಯನ್ನು ಆಗುವ ನಿಮಗಾಗಿ ತಂದರು.

English Translation

Fortunate days have befallen you, (sons of Gotama), when thirsty and having sung about you in the sacrifice for which water was essential ; the sons of Gotama, offering oblations with sacred hymns have raised aloft the well provided for their dwelling

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದ ಗೋತಮಮುಷಿಯಿಂದಲೂ ಅವನ ಪುತ್ರರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಜೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೋತಮಮುಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ಈ ಹುಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ಗೃಧ್ರಾಃ—ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | (ನೀರನ್ನು) ಆಸೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ | ನಾರ್ಭಃ ಕಾರ್ಯಾ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾ ತಾಂ | ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ನೀರು ಬೇಕಾದ.

ಧಿಯಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಯಷ್ಟು ಕರ್ಮವನ್ನು. ಅಪಃ ಅಪ್ಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಿಯಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ-೩-೧)

ದೇವೀಂ ಚೆ—ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ವನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಹರ್ವಿಕ್ಷಣಮನ್ಮಂ | ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಅನ್ನವನ್ನು

ಅಕ್ಕೇ—ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ಗೋತಮಾಸಃ—ಗೋತಮಋಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ವಂಶಸ್ಥರು.

ಉತ್ಪಥಿಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹೋಽಸ್ಥಿಸ್ಥೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಪಥಿಃ ಕೂಪಂ | ಜಲಪ್ರವಾಹವಿರುವ ನೀರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು.

ಪಾಕರೂಪಶ್ರಿಯಾ

ಗೃಧಾಃ—ಗೃಧಾ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾನ್ವಾ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಸುಸೂಧಾಗೃಭಿಃ ಕ್ರನ್** (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಧ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರನ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗುಃ—ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಬ್ಧಸಂಭಿ ಇಣೋಗಾಲುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ತಿಜ್ಞತಿಜಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇನಾಮ್—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಚನಚನಾಂತರೂಪ. **ಉದಿದಂಸದಾದಿ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘತ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಮ್—ಡು ಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. **ಉಹಲೋರ್ಣಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಣ್ಯಾತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಿ. **ಉರಣ್ವಿ-ಪರಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚನಾದಿದಾಗ **ಅಜ್ಯಾದ್ಯತಷ್ಟಾಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾರ್ಫಃ ಕಾರ್ಯಾ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾ. ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನುನುದೈ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಪ್ರಝಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ **ಇರಯೋರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ

ಆದೇಶ ಧಾತುವಿನ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ಪ. ಲಿಂಗ್ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಹಿಕಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂತದ ಸರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ಪದ್ಧಿಮ್—ದುಭಾಷ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉತ್ಪಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಉತ್ಪದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಬಧ್ವೈ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಮಣಿಃ

ಏತತ್ಪ್ರನ್ಯ ಯೋಜನಮಚೇತಿ ಸ್ವಸ್ವರ್ಹ ಯನ್ಮರುತೋ

ಗೋತಮೋ ವಃ |

ಪತ್ಯನ್ದಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನಯೋದಂಷ್ಟ್ವಾನ್ವಿಧಾವತೋ ವರಾ-

ಹೂನ್ || ೫ ||

ಸದಸಾಶಿಃ

ಏತತ್ | ತ್ಯತ್ | ನ | ಯೋಜನಂ | ಅಚೇತಿ | ಸ್ವಃ | ಹ | ಯತ್ | ಮರುತಃ |

ಗೋತಮಃ | ವಃ |

ಪತ್ಯನ್ | ಹಿರಣ್ಯ ಚಕ್ರನ್ | ಅಯಃ ದಂಷ್ಟ್ವಾನ್ | ವಿಧಾವತಃ | ವರಾ-

ಹೂನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತ ಏತದ್ಯೋಜನಂ | ಯುಜ್ಯತೇನೇನ ದೇವತೇತಿ ಯೋಜನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ
ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತ್ಯನ್ನ ತ್ಯತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮನ್ಯದುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿವಾಚೇತಿ | ಸರ್ವೇಜ್ಞಾಯತೇ | ವೋ
ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಯತ್ ಯದೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಗೋತಮಃ ಋಷಿಃ ಸಸ್ಯರ್ಹ ಉಚ್ಚಾರಿತವಾನ್
ಖಲು | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ ಹಿರಣ್ಯಯಚಕ್ರಧಾರೂಢಾನ್ ಹಿತರಮಣೀಯಕರ್ಮಯು-
ಕ್ತಾನ್ಯಾಯೋದಂಷ್ಟಾನ್ | ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟಾ ಚಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಕ್ತಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಯು-
ಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ದಂಶನಸಾಧನಾ ಋಷ್ಯಯೋ ದಂಷ್ಟಾಃ | ಅಯೋಮಯಾ ಋಷ್ಯಯೋ
ಯೇಷಾಂ | ತಾನ್ನಿಧಾವತೋ ನಿವಿಧಮಿತ್ತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತವಾನಾನ್ಯರೂಢಾನ್ ವರಸ್ತೋತ್ರೈಷ್ಯಸ್ಯ
ಶತ್ಪೂರ್ಹಂತ್ಯೇ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾರ್ಹತ್ಯೇ | ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಂ
ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯೇ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭವಯಿತ್ಯನ್ಯಾ | ಏವಂಭೂತಾನ್ಯರೂಪತಃ ಪಶ್ಯನ್ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾ-
ನನ್ ಗೋತಮೋ ಯತ್ಸೂತ್ರಂ ಕೃತವಾನ್ ತದೇತತ್ಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಸದಸ್ಯಾಭಿಃ ಸರ್ವೈರಪಲಭ್ಯತೆ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಪ್ಯೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾದನ ಉಚ್ಯಂತೇ ಪಶ್ಯನ್ನಿರ-
ಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ | ನಿ. ೪-೪ | ಇತಿ || ಅಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ
ಲುಜ್ | ಸಸ್ಯಃ | ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪಶಾಪಯೋಃ | ಲಜಃ ತಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಗುಣೇ
ಹಲ್ವಾಭ್ಯುಚ್ಯತೇತಿ ತಲೋಪಶಃ | ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾಂತೋಗಾತ್ರತ್ವಂ | ವರಾಹುನ್ | ವರಶಬ್ದೋಪಪದಾ-
ದಾಹಿ ಪೂರ್ವಾದಂತೇರ್ವಾ ಹರತೇರ್ವಾ ಹ್ಯಯತೇರ್ವಾ ಜುಹೋತೇರದನಾರ್ಥಾದ್ವಾ | ಹು ಇತೀತಸ್ಯ
ನಿಷ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಸ್ತಂಧಸ್ಯಾಘಾ | ಅಸ್ಯ ಪೃಷೋದರಾದಿತಾಪದಭಿಮುತಸಿದ್ಧಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್—ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ
ಅಥವಾ ಹಿತನಾಗಿಯೂ ರಮಣೀಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರೂ | ಅಯೋದಂಷ್ಟಾನ್—
ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ, | ನಿವಿಧಾವತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಥಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ |
ವರಾಹುನ್—ಪ್ರಬಲರಾದ ರತ್ನನಾಶಕರಾದವರೂ, ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ತರುವವರೂ,
ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯುವವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಕ್ತರೂ
ಆದ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಪಶ್ಯನ್—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ | ಮಃ—ನಿಮಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪ
ವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮಋಷಿಯು | ಸಸ್ಯರ್ಹ—ಪರಿಸಿದನೋ, | ಏತತ್ ಯೋಜನಂ-
ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಸಹ | ತ್ಯನ್ನ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರಸಮವಾದುದೇ ಎಂದು | ಅಚೇತಿ-
(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ, ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರು-
ವವರೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಥಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಬಲರಾದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು-

ವನರೂ ಅದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಗೋತಮಋಷಿಯು ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನೋ, ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಸಹ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಸಮವಾದುದೇ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಕೆಯಾಗಿವೆ.

English Translation

Maruts, this hyman is known to be the same as that which Gotama recited, in your praise, when he beheld you seated in your chariots with golden wheels, armed with iron weapons, hurrying hither and thither and destroying your mightiest foes.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಏತತ್ ತೈತ್ ನ—ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಂತಿರುವುದು

ಯೋಜನಂ—ಏತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಯು ಯೋಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯುಜ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಿಯೋಗಾದಿನಾ ಅನೇನ ಶತ್ವನ ಇತಿ ಯೋಜನಂ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಂ ಬಲಮಿಹಾಭಿಪ್ರೇತಂ | ಇದರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಯೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಬಲವು ಎಂದು ವಿಸದಿಸಿರುವರು.

ಅಚೇತಿ—ಚೀತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾಯತೇ | ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಸ್ಯಃ—ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ | ಉಚ್ಚರಿಸಿದನು.

ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್—ಸುವರ್ಣನುಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಗಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿತವಾದ ಋತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ.

ಅಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾನ್—ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಶ್ಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ ದಂಶನಸಾಧನಾ ಋಷ್ಯಯೋ ದಂಷ್ಟ್ರಾಃ ಅಯೋಮಯಾ ಋಷ್ಯಯೋ ಯೇಷಾಂ | ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

ವಿಧಾವತೇ—ವಿವಿಧಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನ್ | ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ.

ವರಾಹಾನ್—ವರಸ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ಹಂಕ್ರಾನ್ | ಪ್ರಭಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾರ್ಹಂಕ್ರಾನ್ | ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಜಲವನ್ನು ತಂದೊಡಗಿಸುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಮಾನ್—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವ. ಅಥವಾ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ವಾನ್—ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಯನುಹರ್ಷಿಗಳು—ಅಥಾವೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ

ಉಚ್ಯಂತೇ ಪತ್ಯನ್ ಹಿರಣ್ಯಚಿಕ್ರಾನ್ (ನಿ.೫-೪) ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಯೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ನಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರಾಹನಃ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ವರಾಹನಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು ಎಂದು ವರಾಹನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಪರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲುಜ್ ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ ಚಿಣ್. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಕ್ಕೆ ಚಿಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. **ಚಿಣೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಯಃ—ಸೃಜ ಶಬ್ದೋಪಪಾದಯೋ ಧಾತು ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. **ಶ್ಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ**. **ಉರತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ತವು ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಸಸ್ಯುತ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂತ್ಯರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. **ಅತಿಜಃ**—ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪತ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರ ಸಾದಾಗ **ಸಾಘೌಢ್ಯಾನ್ಯಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಅದೇಶ. ಲಸಾನರ್ಥಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಿ ಧಾವತಃ—ಧಾವು ಗತಿಶುದ್ಧೋಃ ಧಾತು. ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯು ತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ವರಾಹುನ್—ವನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ ಅಧನಾ ಹ್ಯಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು ಅಬ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ನರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹ್ಯೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ, ಅಧನಾ ಹು ದಾನಾನನಯೋಃ ಈ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಧಾತುವಿನಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಪೋದರಾದಿತ್ಯ ಕಲ್ಪನೆ ಯಿಂದಲೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಏಷಾ ಸ್ಯಾ ವೋ ಮರುತೋಽನುಭರ್ತ್ರಿಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ
ವಾಘತೋ ನ ವಾಣೀ |

ಅಸ್ತೋಭಯದ್ವೈಧಾಸಾಮನು ಸ್ವಧಾಂ ಗಭಸ್ತೋಃ || ೬ ||

|| ವದಾರ್ಥ ||

ಏಷಾ | ಸ್ಯಾ | ವಃ | ಮರುತಃ | ಅನುಽಭರ್ತ್ರಿಃ | ಪ್ರತಿ | ಸ್ತೋಭತಿ | ವಾಘತಃ |
ನ | ವಾಣೀ |

ಅಸ್ತೋಭಯತ್ | ವೈಧಾ | ಅಸಾಂ | ಅನು | ಸ್ವಧಾಂ | ಗಭಸ್ತೋಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತಃ ಸ್ಯಾ ಸೈಷಾಸ್ಮದೀಯಾ ಸ್ತುತಿರ್ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮನುಭರ್ತ್ರಿಃ ಯುಷ್ಮಾನನು-
ಹರಂತೀ ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸದ್ಗತೀ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ತಥಾ
ವಾಘತೋ ನ ವಾಣೀ | ನಶಬ್ಧಃ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರ-
ತ್ಯರ್ಥಃ ಪ್ರಯೋಗಃ | ನಿ. ೭-೩೧ | ಇತಿ | ಇದಾನೀಮ್ನಶ್ಚೈಕಬಂಧಿನೀ ವಾಗಮಿ ವೈಧಾನಾಯಾಸೇನಾ-
ಸಾಮಾಘಿರ್ಬುಗ್ಧಿರಸ್ತೋಭಯತ್ | ಅಸ್ತುತ್ | ಇದಾನೀಮಿಶ್ಯಕ್ತೇ ಕದೇತ್ಯಾಹ | ಗಭಸ್ತೋರಸ್ಮದೀ-
ಯಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋಃ ಸ್ವಧಾಂ | ಅನ್ಯನಾಮೃತತ್ | ಯದಾ ಬಹುನಿಧಮನ್ನಂ ಮರುತಃ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ |
ತಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನುಭರ್ತ್ರಿಃ | ಹೃತ್ | ಹರಣೀ | ತೃಚ್ | ಯನ್ನೇಭ್ಯ ಇತಿ ಜಾಣ್ |
ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಯುರ್ವಾದಿತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿವದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎವೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಸ್ಯಾ ಏಷಾ—ಅ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅನು-
ಭರ್ತ್ರಿಃ—ನುಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ—ಹೊಗಳುತ್ತದೆ | ಗಭಸ್ತೋಃ—ನಮ್ಮ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ |
ಸ್ವಧಾಂ—(ನಾನಾನಿಧವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು (ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ) | ನ—ಈಗ | ವಾಘತಃ-
ವಾಣೀ—ಋತ್ವಿಕ್ವಿನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ. | ವೈಧಾ—ಶ್ರುತವಿಲ್ಲದೇ | ಅಸಾಂ—ಅ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಾಗಿ |
ಅಸ್ತೋಭಯತ್—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿತು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ನಮ್ಮೆರಡುಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈಗ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪರಿತವಾದ ವಾಕ್ಕು ಆ ಮುಕ್ಕುಗಳೊಂದಿಗೆ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿತು.

English Translation

O Maruts, this is that praise which suited to your merits glorifies every one of you. The speech of the priest has now glorified you, without difficulty, with sacred verses since you have placed food in our hands.

೩೪೩ ಸ್ತುತಿಯುಗಳು

ಸ್ಯಾ—ಸೈವಾ | ಅ, ಅದೇ.

ಅನುಭರ್ತ್ರಿ—ಹೃಗ್ ಹರಣೇ | ಯುಷ್ಮಾನನುಹರಂತೀ, ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸದೃಶೀ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

ಸ್ತೋಭತಿ (ಸ್ತೋಭತಿ)—ಆರ್ಚತಿ, ಗಾಯತಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಆರ್ಚತಿಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಭತಿರಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋಭತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

ವಾಘತಃ—ಭಾರತಾಃ ಕರವಾಃ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಮುಪ್ಪಿಬ್ಬು ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ಎಂಬ ಒಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಘತಃ ಎಂದರೆ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ವಾಣೀ ಎಂದರೆ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು ಪರಿಶುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಕವು ಎಂದರ್ಥ.

ನ—ಈ ಒಬ್ಬಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ (ನಿ. ೩-೩೧) ನಂಬುಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವೂ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವೂ (ಈಗ ಎಂಬ) ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ಕಂದಸ್ತುತಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ವೃಥಾ—ಅನಾರ್ಥಸಾಗಿ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ.

ಸ್ತುಧಾಂ—ಅಂಥಃ ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತುಧಾರಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುಧಾಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಧವಾ ಹುಟ್ಟಿಸಿರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಆಯತೀ, ಜ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತುರಬ್ಬವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸ್ಯಾ—ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಅತ್ಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಷ್ಟಾಪ್'—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಬಾಪ್. ತ್ಯಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ತದೋ ಸಃ ಸಾವನಂತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನುಭರ್ತ್ವೀ—ಭೃಜ್ ಭರಣೀ ಧಾತು. ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಭರ್ತ್ವಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಯನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೇಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಜೇವ್. ಯಜಾದೇಶ. ತೃಜಂತವಾದುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಉದಾತ್ತಯಜೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಯಜೇನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಲ್ ವರ್ಣ (ತಕಾರ) ವಿರುವುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಭತಿ—ಪ್ಲುಭು ಸ್ತಂಭೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೋಭಯತ್—ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನರೂಪ. ಸಾವಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭೂದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೬ ॥

ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ * ಸೂಕ್ತವು

ಅ ನೋ ಭದ್ರಾ ಇತಿ ದಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಗೋತಮಸ್ಯಾಪ್ತಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ
ಆದಿತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಪಷ್ಠೀ ಸ್ತಸಿನ ಇಂದ್ರೇತೈಷಾ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಾ | ನವಕ
ವೈರಾಜಸ್ತ್ವಿಷ್ಟಭಕ್ತ | ಅನು ೯-೫ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಯೋಗಾತ್ | ಅಪ್ಪಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತುಭಃ
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಅ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಪಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಪಷ್ಠೀ
ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನೇತಿ | ಅಗ್ನಿಪೂರ್ವೇ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ ಉತ್ತಮಾವರ್ಜಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವದೇವನಿ
ದ್ವಾನೀಯಂ | ಸಾ ತು ಪ್ರಕೃತೌ ವಿಕೃತೌ ಚ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ ಪರಿಧಾನೀಯಾ ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರಿತಂ
ಅ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಕೃತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ | ಅ. ೫-೧೮ | ಇತಿ | ಅದಿತಿದ್ಯೌರ

ನಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧ್ಯಾಕ್ಷರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ | ಅ. ೫-೧೮ | ಇತಿ ಚ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ |
 ರ್ದೈವ ಸಂಚಜನೀಯಯಾ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
 ನಿತತ್ಕೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚ ಸಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈತೇ | ಅನೋಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಐ. ಬ್ರಾ.
 ೩-೩-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯಸೂಕ್ತವು.
 ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳು
 ಮೊದಲಿನಿಂದು ಮುಕ್ತುಗಳೂ, ವಿಳನೆಯ ಮುಕ್ತು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಸ್ವಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಆರನೆಯ
 ಮುಕ್ತು ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಎಂಟರಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತಿನವರೆಗಿನ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳು
 ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಸಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ
 ಜಗತ್ಯಃ ಸಷ್ಠೀ ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಸ್ತೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವರಸ್ತಮಂತ್ರ
 ವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿ
 ದ್ವಾನೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿ ರೂಪಗಳಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವದೇವ
 ರಸ್ತಮಂತ್ರವಿಧಿಯೂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅ ನೋ
 ಭದ್ರಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಅ. ೫-೧೮) ಅದಿತಿರ್ವ್ಯಾ-
 ರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧ್ಯಾಕ್ಷರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಅ. ೫-೧೮) ವಿವೃತವಾಗಿರು
 ವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದೈವ ಸಂಚಜನೀಯಾ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಚನವಿರುವುದು.
 (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧) ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತಮಂತ್ರ ಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ
 ವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—ಅ ನೋ ಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬ
 ನಾಕ್ಯವು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೩-೨) ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೯

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೯ ||

|| ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂತ್ಯೇ— ೧೦ ||

|| ಮುಷೀ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಭಂದಾಃ—೧-೫, ೭ ಜಗತೀ | ೬ ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನಾ | ೮-೧೦ ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ ||

ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತೋಽದಬ್ಧಾ-
ನೋ ಅಪರೀತಾಸ ಉದ್ಭಿದಃ |

ದೇನಾ ನೋ ಯಥಾ ಸದಮಿದ್ವೃಥೇ ಅಸನ್ನಪ್ರಾಯುವೋ
ರಕ್ಷಿತಾರೋ ದಿನೇದಿನೇ || ೧ ||

■ ಸದಗಾ ೧ ||

ಆ | ನಃ | ಭದ್ರಾಃ | ಕೃತವಃ | ಯಂತು | ವಿಶ್ವತಃ | ಅದಬ್ಧಾಸಃ | ಅಸರಿಃ ಇ-
ತಾಸಃ | ಉತ್ಃ ೨ ಭಿದಃ |

ದೇನಾಃ | ನಃ | ಯಥಾ | ಸದಂ | ಇತ್ | ವೃಥೇ | ಅಸನ್ | ಅಪ್ರಃ ಆಯುವಃ |
ರಕ್ಷಿತಾರಃ | ದಿನೇಃ ೨ ದಿನೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೋಸ್ಯಾನ್ ಕೃತವೋಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಯೋ ಮಹಾಯಜ್ಞಾ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾದಸಿ
ದಿಗ್ಚಗಾದಾ ಯಂತು | ಆಗಚ್ಛಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ ಕೃತವಃ | ಭದ್ರಾಃ ಸಮಾಚೀನಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ
ಕಲ್ಯಾಣಾ ಭವನೀಯಾ ನಾ ಅದಬ್ಧಾಸೋಸುರೈರಹಂಸಿತಾಃ ಅಪರೀತಾಸಃ ಶತ್ರುಭಿರಪರಿಗತಾಃ |
ಅಪ್ರತಿರುದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದ್ಭಿದಃ ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ಭೇತ್ತಾರಃ | ಈದೃಶಾಃ ಕೃತವೋಸ್ಯಾಂಸ್ತಥಾ-
ಗಚ್ಛಂತು | ಅಪ್ರಾಯುವೋಪ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಪರಿತ್ಯಜಂತಃ ಅತ ಏವ ದಿನೇ ದಿನೇ
ಪ್ರತಿವಿವಸಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ರಕ್ಷಾಂ ಕುರ್ವಂತ ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇನಾ ನೋಸ್ಯಾಕಂ
ಸದಮಿತ್ ಸದೈವ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯಾಸನ್ | ಭವಂತು || ಅದಬ್ಧಾಸಃ ದನ್ಯು ದಂಭಿ | ದಂಭೋ
ಹಂಸಾ | ನಿಷ್ಪ್ರಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀಹ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನ ಇನ್ಮಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ಸುರತ್ಯಂ | ಅಪರೀತಾಸಃ | ಇನ್ ಗತಾ | ಪೂರ್ವವತ್ಯಮೇನಿನ್ಯಾ | ಉಭಯತ್ರಾಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ |

ವೃಥೇ | ವೃಥಾ ವೃಥಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಸಹ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ತಸ್ಯಾಜ್ಞಾತ್ವಾತ್
ತ್ವಸೋರಲ್ಲೇಪೇ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಾಭಾವಃ | ಅಪ್ರಾಯಮಃ | ಇಹ ಗತ | ಅಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಪೂರ್ವಾಚ್ಛಂದ-
ಸೀಣ ಇತ್ಯುಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಚ್ಚಮಾಸೇತ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಸಿ ಜಸಾದಿಷು
ಚ್ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ತನ್ಯಾದಿತ್ಯಾದುವರ್ಜ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಥಾ—ಯಾವರೀತಿಯಿಂದ | ಅಪ್ರಾಯಮಃ—(ಕಾಮಾಡಬೇಕಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು) ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರೂ |
ದಿನೇದಿನೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ರಕ್ಷಿತಾರಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—(ಸಕಲ)
ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸದಮಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ವೃಥೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ | ಅಸಹ—
ಆಗುವರೋ | ತಥಾ—ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ | ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯವಾದವೂ | ಅದಿಷ್ಟಾ-
ಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ | ಅಪರೀತಾಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ |
ಉದ್ವಿಧಃ—ಶತ್ರುನಾರಕಗಳೂ ಆದ | *ಕ್ರತೇಃ—(ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ) ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಉದ್ವೇಷಿಸಿ | ವಿಶ್ವತೇಃ—ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಆ ಯಂತು—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭಕ್ತರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಯಾವರೀತಿ
ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ ಆಗುವರೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ
ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾರಕಗಳೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ
ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ವೇಷಿಸಿ ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಬರಲಿ.

English Translation

May auspicious work (or excellent wisdom) unmolested, unimpeded,
and unconquered come to us from every quarter ; may the gods not turning
away from us but granting us protection day by day be, ever with us for our
advancement

ವಿವರಣೆಯುಗಳ.

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಸಂಕಡವೆಂದು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
ಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ಮಿಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ (ಐ. ೧೨-೨೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು (ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 49-50)ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶಾಂತಿ
ಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸುಕ್ಕುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೇ ೫೮ ಇರುವವು—ಮು. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೪, ೮೯, ೯೦, ೧೦೫, ೧೦೬, ೧೦೭, ೧೨೧, ೧೨೨ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೨೯, ೩೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೫೪ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೫೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೧, ೪೨, ೪೩, ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೭, ೪೮, ೪೯, ೫೦, ೫೧; ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೯, ೫೦, ೫೧, ೫೨; ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೫, ೩೬, ೩೭, ೩೮, ೪೦, ೪೨, ೪೩ ; ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೨೭, ೨೮, ೨೯, ೩೦, ೫೮, ೬೩ ; ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೧, ೩೨, ೩೩, ೩೪, ೩೫, ೩೬, ೪೨, ೯೩, ೧೦೦, ೧೦೧, ೧೦೯, ೧೧೪, ೧೨೬, ೧೨೭, ೧೩೬, ೧೪೧, ೧೫೭, ೧೮೧ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವು.

ಅದಬ್ಬಾಸಃ—ದನ್ನು ದಂಭೇ | ದಂಭೋ ಹಿಂಸಾ | **ಅದಬ್ಬಾಸೋಽಸುರೈರಹಿಂಸಿತಾಃ |** ಅಸುರರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಅಸುರರು ವಿಶ್ವವಸ್ತುವನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವ.

ಅಸೇರಿತಾಸಃ—ಇನ್ ಗತಾ | ಶತ್ರುಭರಸರಿಗತಾಃ | ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತವಾದ, ಶತ್ರುಗಳು ಸಮಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದ.

ಉದ್ಧಿದಃ—ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ಧೇತ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ- ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಉದ್ಧಿದಃ | **ಉದ್ಧಿನ್ನಾನ್ಯುಕಾಡಃ | ತತ್ಪ್ರಭೃತಯಃ | ಅಥವಾ ಉದ್ಧಿದಂತಿ ಫಲಾನೀತ್ಯುದ್ಧಿದಃ |** ಜನಯಿತಾರಃ ಫಲಾನಾನುತ್ಯರ್ಥಃ || ಉದ್ಧಿನ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವಿರೋಧವೇ ಮೊದಲಾದವು ಅಥವಾ (ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ) ಫಲವಸ್ತುವೆಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸದಮಿತ್—ಸದೈವ | ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾನಾಗಲೂ.

ಅಸ್ರಾಯಮಃ—ಇನ್ ಗತಾ | ಅಸ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸರಿತ್ಯಜಂತಃ | ತಾವು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರು, ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದಿರುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂತು—ಇನ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲೋಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಇಣೋಯಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಷಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಬಾಸಃ—ದಂಭು ದಂಭೇ ಧಾತು. ದಂಭವೆಂದರೆ ಹಿಂಸಾ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನಿದಿತಾಂ-ದಲಉ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ದಬ್ಬಃ ಅದಬ್ಬಃ ನರ್ಜಾತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಅನ್ಯೇನೇ ನರ್ಜಾ ಕುನಿಸಾತಾನಾಮ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪ್ರತ್ಯತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಗಾಗಮ. ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ್ರ ವಿಸರ್ಗ

ಅಪೇರಿತಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪರಿಘ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸುಕಾಗಮ.

ವೃಧೇ—ವೃಧ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ವಿಕಾಚಾದುದರಿಂದ **ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸನ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರೋಂಂತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ **ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಸದೇಷು**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಮಿಗೆ ಲುಕ್ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಬತ್ತಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರನಾದಾಗ **ಶ್ವಸೋರಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕನೂ (ಅನ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಾಯುವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ **ಛಂದಸೀಣಃ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಚ್ಚಾತಿ**—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರಾಯುಃ ಅಪ್ರಾಯುಃ. ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಚಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿ ಚಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಬಾದೇಶ. ಅಪ್ರಾಯುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಸಂಕೇತ

ದೇನಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತೀರ್ಯಜೂಯತಾಂ ದೇನಾನಾಂ

ರಾತಿರಭಿ ನೋ ನಿ ವರ್ತತಾಂ ।

ದೇನಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪ ಸೇದಿಮಾ ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ

ಪ್ರ ತಿರಂತು ಜೀವಸೇ || ೨ ||

ಸವನಾಶಃ

ದೇವಾನಾಂ | ಭದ್ರಾ | ಸುಮತಿಃ | ಋಜುಯತಾಂ | ದೇವಾನಾಂ | ರಾತಿಃ |
ಅಭಿ | ನಃ | ನಿ | ವರ್ತತಾಂ |

ದೇವಾನಾಂ | ಸಖ್ಯಂ | ಉಪ | ಸೇದಿಮು | ವಯಂ | ದೇವಾಃ | ನಃ | ಆಯುಃ |
ಪ್ರ | ತಿರಂತು | ಜೀವಸೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭದ್ರಾ ಸುಖಯಿತ್ರೀ ಭಜನೀಯಾ ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಮತಿರನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಮಾಕಮಸ್ತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಕೀದೃಶಾನಾಂ | ಋಜುಯತಾಮೃಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನು-
ಷ್ಠಾತಾರಂ ಯಜಮಾನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ತಥಾ ದೇವಾನಾಂ ರಾತಿರ್ದಾನಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ನಿತರಾಂ ವರ್ತತಾಂ | ತದಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನಮಪ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಭವತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಂ ಚ ತೇಷಾಂ
ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಂ ಸಖಿತ್ವಂ ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ವೋಪಸೇದಿಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುನಾಮು | ತಾಂಶ್ಚಿತಾ ದೇವಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರ ತಿರಂತು | ವರ್ಧಯಂತು || ಭದ್ರಾ | ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ
ಸುಖೇ ಚ | ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರೇತ್ಯಾದ್ | ಉ. ೨-೨೮ | ರಸ್ತೃತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಋಜುಯತಾಂ |
ಋಜುಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಋಜುಯತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ತದಂತಾಲ್ಪಟಿಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮ
ಇತ್ಯಜಾದಿವಿಭಕ್ತೇರುದಾತತ್ವಂ | ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತಿ ಕ್ಷಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಖ್ಯಂ |
ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಭಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸೇದಿಮು | ಪದ್ವೈ ವಿಶರಣಿಕತ್ಯವಸಾದನೇಷು
ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಘ್ | ಸತ್ಪ್ರಸ್ಯಾನೈಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇನ ಲಿಟಿ
ಪರತ ಆದೇಶಾದಿತ್ಯಾಭಾವಾದತಃ ಏಕಹಲ್ವಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪ್ರ ತಿರಂತು | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಮೋ
ನ್ಯಾಚಿಮ್ಯ | ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪಸೇದೇಮ ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು ಚಿರಂ
ಜೀವನಾಯ | ನಿ. ೧೨-೩೯ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋಜುಯತಾಂ—ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ಸದೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ | ದೇವಾನಾಂ—
ದೇವತೆಗಳ | ಭದ್ರಾ—ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ | ಸುಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಅದ ಬುದ್ಧಿಯು (ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ) | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ರಾತಿಃ—ಉದಾರವಾದ ದಾನವು | ನಃ—ನಮ್ಮ
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವರ್ತತಾಂ—ಇರಲಿ. | ವಯಂ—ನಾವೂ (ಕೂಡ) | ದೇವಾನಾಂ—(ಅ) ದೇವತೆಗಳ |

ಸಮ್ಯಂ—ಸ್ನೇಹವನ್ನು | ಉಪಸೇದಿಮ—ಹೊಂದೋಣ. | ದೇವಾಃ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಆಯುಃ—ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಜೀವಸೇ—ನಮ್ಮ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿರಂತು—ಬೆಳೆಸಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ವೂಹ್ಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ದೇವತೆಗಳ ಉದಾರವಾದ ದಾನವು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಲಿ. ನಾವೂ ಸಹ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸೋಣ. ಆ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the auspicious favour of the gods be ours ; may the bounty of the gods, ever approving of the upright, light upon us ; may we obtain the friendship of the gods and may the gods extend our life that we may live.

ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತಿಃ—ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹವು.

ಬುಜೂಯತಾಂ—ಬುಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಾಪ್ತಾರಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ಬುಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಯಮಾರ್ಗಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅನುಮೋದಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ | ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅಥವಾ ಕೊಡುವ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿದಾನಗಳಿವು.

ಉಪ ಸೇದಿಮ—ಪದ್ವೈ ನಿರರಣೀತ್ಯನಸಾದನೇಷು | ಹೊಂದೋಣ, ಪಡೆಯೋಣ.

ಪ್ರತಿರಂತು—ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—ದೇವಾನಾಂ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಿತುಂ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ (ನಿ. ೧೨-೩೯) ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕಿರುವಂತೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು

1 ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಧಾತು. ಬುಜ್ಜೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ—(ಋ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿನಕ್ರಾಂತಾದಿದಾಗ ಅಜಾದ್ಯತನ್ವಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಷಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಧಮಾ ಸುವಿಗೆ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ.

ಮುಜಾಯತಾಮ್—ಮುಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನಕ್ಕಾಮಾದಿದಾಗ ಸುಪೆ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಸಿಂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಜು ಎಂಬ ಸುಬಂತ್ವದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಕ್ವತ್ಸಾಂಫ-ಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಯಕಾರ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಆಜಂತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಸನಾ-ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಜಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ರವಾವಿಕರಣ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಮುಜಾಯಚ್ಛಬ್ಧ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ಆಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ **ಕತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಆಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದ್ಯದಾತ್ರಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷಪಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತತಾಮ್—ವೃತ ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪತ್ಯಯ. **ಅಮೋತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿತ್ತನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏತ್ತಕ್ಕೆ ಆಮ್ ಆದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಮ್—ಸಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯಯೇತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೭೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇವಿಮಾ—ಪದ್ಯಾಲ್ಪ ವಿರರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿಟಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ **ಧಾತಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಲಿನ್ನಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿನ್ನಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ **ಅತ ಏಕವಲ್ಮಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಳ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ತವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಸಿಗೆ ಇಡಾದೇಶ **ಅನ್ಯೇನಾಮಸಿ ದ್ಯತೃತೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಪ್ರ ತಿರಂತು—ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವರ್ಧನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇವೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾಸ್ಯುರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗುತ್ತಾರೆ. ದೇವನಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪಸೇವೇನು ಮಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ **ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು** ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ. (ದೇವತೆಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕಿರಲು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿ) (ನಿರು. ೧೨-೩೯) ಇತಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೨||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾನ್ಮೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರ-
ಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ಪ್ರಿಧಂ ।
ಅರ್ಯಮಣಂ ವರುಣಂ ಸೋಮಮಶ್ವಿನಾ ಸರಸ್ವತೀ ನಃ ಸು-
ಭಗಾ ಮಯಸ್ಕರತ್ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಾನ್ । ಪೂರ್ವಯಾ । ನಿ ೨ ವಿದಾ । ಹೂಮಹೇ । ವಯಂ । ಭಗಂ । ಮಿತ್ರಂ ।
ಅದಿತಿಂ । ದಕ್ಷಂ । ಅಸ್ಪ್ರಿಧಂ ।
ಅರ್ಯಮಣಂ । ವರುಣಂ । ಸೋಮಂ । ಅಶ್ವಿನಾ । ಸರಸ್ವತೀ । ನಃ । ಸು ೨ ಭ-
ಗಾ । ಮಯಃ । ಕರತ್ ॥ ೩ ॥

! ಸಾಂಯಣಭಾಷ್ಯಂ ।

ತಾನ್ಮಿಶ್ವಾನ್ವೇನಾನ್ಮೂರ್ವಯಾ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಯಾ ನಿತ್ಯಯಾ ನಿವಿದಾ ವೇದಾತ್ಮಿಕಯಾ ವಾಚಾ |
ನಿವಿದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮು | ಯದ್ವಾ | ನಿವಿದಾ ನಿಶ್ಚೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಯಾ ನೈತ್ಯದೇವಾ
ನಿವಿದಾ ವಯಂ ಹೂಮಹೇ ಆಹ್ವಯಾಮುಃ | ದೇವಾನಿತಿ ಯತ್ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಂ ತದೇವ ನಿವ್ರಿಯತೇ |
ಭಗಂ ಭಜನೀಯಂ ದ್ವಾದಶಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾನಾಮಸ್ಯತಮಂ ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾಯಕಮಹರಭಿಮಾ-
ನಿನಂ ದೇವಂ | ಮೃತ್ರಂ ವಾ ಅಹಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅದಿತಿಮಹುಃಪದನೀಯಾಮು-
ದೀನಾಂ ವಾ ದೇವಮಾತರಂ ದಕ್ಷಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಯದ್ವಾ
ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಾಣಿಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ |
ಶ್ರುತೇಃ | ಅಸ್ಪ್ರಿಧಂ ಶೋಷಣರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ವಣಂ | ಅರ್ಯಮಣಂ |
ಅರೀನ್ ಮಂದೇವಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚ್ಛತಿ ನಿಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಅಸೌ ವಾ ಅದಿತಿಗೋ-

ರ್ಯಮೋತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಂ | ವರುಣಂ | ವೃಣೋತಿ ಸಾಪಕೃತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪಾಶೈರಾವೃಣೋತೀತಿ
 ರಾತ್ಯಭಿವಾನಿದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರುಯತೇ ಚ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರೀ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧ |
 ಇತಿ | ಸೋಮಂ ದ್ವೇಧಾತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ-
 ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಅತ್ತಿನಾಶ್ವವಂತಾ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತವಂತಾ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ತುಃ |
 ಅತ್ತಿನಾ ಯದ್ವ್ಯಶ್ಚನಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯೋಽಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯಾರ್ಣವಾಭಸ್ತತ್ಯಾ-
 ವಶ್ವಿನಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ ರಾಜಾನ್
 ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಿ. ೧೨-೧ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಸ್ಮದ್ಭ್ರಣಾರ್ಥ-
 ಮಾಹ್ವಯಾಮು ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾರೂತಾ ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನೋಪೇತಾ ಸರಸ್ವತೀ
 ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಮಯಃ ಸುಖಂ ಕರತ್ | ಕರೋತು || ಹೂಮಹೇ ಹ್ಯೇಷಾಂ ಲಬಿ ಹ್ಯ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸರಪೂರ್ವತ್ರೇ ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ತಪೋ ಲುಕ್ | ಅಸ್ತಿಧಂ | ಸ್ವಿಧು ಶೋಷಣೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
 ನೌಘ್ನಿಭ್ಯಾ ಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಯಸ್ಕರತ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೇಟ್ಯದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅತಃ ಕೃಕೃನಾತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ||

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಯಂ—ನಾವು | ಭಗಂ—ಭಗನನ್ನೂ | ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನನ್ನೂ | ಆದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯನ್ನೂ |
 ದಕ್ಷಂ—ದಕ್ಷನನ್ನೂ | ಅಸ್ವಿಧಂ—ಅಸ್ವಿಧನನ್ನೂ | ಅರ್ಯಮಣಂ—ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ | ವರುಣಂ—ವರುಣ-
 ನನ್ನೂ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮನನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ತಾನ್—ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ-
 ಗಳನ್ನೂ | ಪೂರ್ವಯಾ—ಪ್ರಾರ್ಥನಕಾಲದಿಂದ (ಅನಾದಿಯಾಗಿ) ಬಂದ | ನಿವಿದಾ—ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯ-
 ನಿಂದ | ಹೂಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸರಸ್ವತೀ-
 ಸರಸ್ವತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಯಃ—ಮಾನವನು | ಕರತ್—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ |

ಭಾರ್ಗವ

ನಾವು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಭಗನನ್ನೂ, ಮಿತ್ರನನ್ನೂ, ಅದಿತಿಯನ್ನೂ, ದಕ್ಷನನ್ನೂ, ಅಸ್ವಿಧ-
 ನನ್ನೂ, (ವರುಣನನ್ನೂ) ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ, ವರುಣನನ್ನೂ, ಸೋಮನನ್ನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅನಾದಿ-
 ಯಾಗಿ ಬಂದ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಸರಸ್ವತಿಯು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

We invoke them with an ancient speech Bhaga, Mitra, Aditi, Daksha,
 Asridh, Aryaman, Varuna, Soma, the Aswins; and may the gracious Saraswati
 grant us happiness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಿವಿದಾ—ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಕ್ಯಾನುಗುಣ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿವಿದಾ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೩) ಅಥವಾ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ.

ಭಗಂ—ಭಜನೀಯಂ | ಭಜಿಸಲ್ಪಡಲರ್ಹನಾದ. ಅಥವಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನು ಅಪರಂಭವಾದುದೇವತೆಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತಾಯತೇ | ಸಮಿ-ನ್ಯಾಸೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ | ಮೇದಯತೇರ್ವಾ || ಎಂದರೆ ಮರಣದಿಂದ ಕಾಪಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸುತ್ತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಕ ರೂಪವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪ್ರಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾ ೨ಭಿಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಭೃತವಜ್ಜು ರೋತ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅದಿತಿಂ—ದೇವಮಾತರಂ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿಯು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು.

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ | ತಾಸಾಮದಿತಿಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೀ ಭವತಿ | ಅದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ |

ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳು (ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳು) ಅವರಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯೇ ಮೊದಲನೆಯವಳು. ಅದಿತಿ ಎಂದರೆ ದೀನಳಲ್ಲದ ದೇವಮಾತೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ—

ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾರ್ತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಸಂಚಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿಶ್ಚಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೧೦)

ಇತ್ಯದಿತೇರ್ವಿಭೂತಿಮಾಚಪ್ಪೇ | ಏನಾನ್ಯದೀನಾನೀತಿ ನಾ || (ನಿ. ೪-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ದಕ್ಷಂ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು. ಅಥವಾ ಸ್ವಾಣಿರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಸ್ವಾಣಿಷು ನ್ಯಾಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಸ್ವಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಶ್ರುತವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಅದು

ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಸ್ಕರು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅದಿತೋ ದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಹುರಾದಿತ್ಯಮಧ್ಯೇ ಚ ಸ್ತುತಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪) ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನೂ ಸೇರಿರುವನು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅದಿತೇರ್ದಕ್ಷೋ ಅಜಾಯತ ದಕ್ಷಾದ್ವದಿತಿಃ ಪರಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೪)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅರ್ಯಮಣಿ—ಅರೀನ್ ಮಂದೇಹಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚೈತಿ ನಿಯಚೈತಿತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವನಿಗೆ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಸೌ ನಾ ಅದಿತೋರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು, ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಅಸ್ತಿಥಂ—ಶೋಷಣರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ವೇಣಿ | ಶೋಷಣರಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮರುದ್ವೇಣಿ.

ವರುಣಿ—ವೃಣೋತಿ ಪಾಶಕೃತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪಾಶೈರಾವೃಣೋತಿತಿ ರಾತ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧) ಪಾಶಮಾಡಿದವರನ್ನು ತನ್ನ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಆವರಿಸುವವನು. ಮತ್ತು ಈ ವರುಣನು ರಾತ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಸೋಮಂ—ದ್ವೇದಾತ್ಮಾನಂ ನಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಸೋಮದೇವತೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮನೆಂಬ ಬಳ್ಳಿಯರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನೆಂಬ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದಲೂ ಇರುವನು.

ಅತ್ತಿನಾ—ಅತ್ತಿನಾಶ್ವವೆಂತಾ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತುವಂತಾ | ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಾಸ್ಕರು—

ಅತ್ತಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಶ್ವವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವರತ್ತಿನಾವಿತ್ಯಾರ್ಥನಾಥಃ | ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿನೌ ದ್ಯಾವಾಸ್ಥಾಫಿವೀತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ |

ರಾಜಾನೌ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೧)

ಎಂದರೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಆಶ್ವಗಳುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ) ವರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಔರ್ವವಾಚನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಹೇಳುವನು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು ? ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರೆ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ-ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೆಂದು 'ಲವರೂ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೆಂದು, ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳ ಹೆಸರಿನು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು. ಈ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 69-77 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ

ಮಯಿ:—ಶಿಂಶಾತಾ, ರತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಯಿ:ಶಬ್ದವು ಸರಿತ ಸಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಿ: ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೨-೧೩)

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ಹೂನುಹೇ — ಹೈಂಸ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಪುರುಷವಚನನದ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಲ್ಯಃ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ಯಃ ಎಂದು ಅನುಸ್ವತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹುನುಹೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗಾವಯವವಾದ ಹಲಿನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ರಿಧಮ್—ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪ-ದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ರಿಧಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ರಿಧ್ ಯಸ್ಯ ಸ ಅಸ್ರಿಧ್ ತನ್ಮ ಅಸ್ರಿಧಮ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ನೇರ್ವಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿನಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸಿಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕ್ರಮ್ ಆಕಾಂವೇಶ

ಮಯಿಸ್ವರತ್—ಮಯಿ: ಕರತ್. ದುಕ್ಯ ಇತ್ಯೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸರಸ್ವತೀದೇವು** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ **ಲೇಖೋದಾಹಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಮಯಿ:ಕರತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ಅತಃಕೃತಮಿಕಂಸ—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ
ಮಯಸ್ವರತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಳಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಸ್ಕೃತಾ ಗಾಠಃ

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ

ಪೃಥಿವೀ ತಪ್ತಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

ತದ್ಗ್ರಾಣಾಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದಶ್ವಿನಾ ಶ್ವ-

ಣುತಂ ಧಿಷ್ಣಾ ಯುವಂ || ೪ ||

|| ಸದರ್ಶಾಃ ||

ತತ್ | ನಃ | ವಾತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭು | ವಾತು | ಭೇಷಜಂ | ತತ್ | ಮಾತಾ |

ಪೃಥಿವೀ | ತತ್ | ಪಿತಾ | ದ್ಯೌಃ |

ತತ್ | ಗ್ರಾಣಾಃ | ಸೋಮ ೨ ಸುತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭುವಃ | ತತ್ | ಅಶ್ವಿನಾ |

ಶ್ವಣುತಂ | ಧಿಷ್ಣಾ | ಯುವಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಾತೋ ವಾಯುಸ್ತದ್ಭೇಷಜಮೌಷಧಂ ನೋಽಸ್ತಾನಾತು | ಪ್ರಾಪಯತು | ಯದ್ಭೇಷಜಂ
ಮಯೋಭು ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯ | ಮಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜನನೀ ಪೃಥಿವೀ ಭೂಮಿರಪಿ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ತಾನಾನ್ತಪಯತು | ಪಿತಾ ವೃಕ್ಷಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಕ್ಷಿತಾ ದ್ಯೌರ್ದುರಲೋಕೋಽಪಿ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ತಾನಾನ್ತಪಯತು | ಸೋಮಸುತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕೃತವಂತೋ ಮಯೋಭುವೋ
ಮಯಸೋ ಯಾಗಫಲಭೂತಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೋ ಗ್ರಾಣಾಣೋಽಭಿಷವಸಾಧನಾಃ ಸಾಪಾಣಾಶ್ಚ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ತಾನಾನ್ತಪಯಂತು | ಹೇ ಧಿಷ್ಣಾ | ಧಿಷಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ತದರ್ಹಾವಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ

ಯುನಾಂ ತದ್ವೇಷಜಂ ಶೃಣುತಂ | ಆಕರ್ಣಯತಂ | ಯದ್ವೇಷಜಮಸ್ಮಾಭಿರ್ವಾಯ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ |
ತದ್ವೇಷಜಂ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜಾ ಯುನಾಮಸ್ಮಾಕಮನುಕೂಲಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಜಾನೀತಮಿತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಮಯೋಭು | ಹ್ರಸ್ವೋ ನಪುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ | ಪಾ. ೧-೨-೪೭ | ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ನಾತು |
ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಂತರ್ಭಾವನಿತ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ | ಸೋಮಸುತಃ |
ಸೋಮೇ ಸುಜಾಃ | ಪಾ. ೩-೨-೯೦ | ಇತಿ ಭೂತೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಧಿಷ್ಣಾ, ಧಿಷಣಾಶಬ್ದಾದ್ವಾರ್ಥೇ ಭಂದಸಿ
ಚೇತಿ ಯಃ | ವರ್ಣಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ

ನಾತಃ—ವಾಯುವು | ಮಯೋಭು—ಸುಖದಾಯಕವಾದ | ತತ್ ಭೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು | ನಃ—
ನಮಗೆ | ನಾತು—ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ | ಮಾತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಜನನಿಯಾದ | ಪೃಥಿವೀ—
ಭೂಮಿಯು | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಪಿತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ರಕ್ಷಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—
ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಕೂಡ | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಸೋಮಸುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡ
ವುಳ್ಳ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖದಾಯಕವಾದವೂ ಆದ | ಗ್ರಾನಾಣಿಃ—ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು | ತತ್—ಆ ಔಷಧ
ವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಧಿಷ್ಣಾ—ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವೂ ಸಹ |
ಶೃಣುತಂ—(ಆ ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಕೇಳಿ. ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಾಯುವು ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಸಕಲರಿಗೂ
ಜನನಿಯಾದ ಭೂಮಿಯೂ, ರಕ್ಷಕನಾದ ದ್ಯುಲೋಕ, ಸುಖದಾಯಕವಾದ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಕಲ್ಲುಗಳೂ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೂ ಸಹ ಆ
ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ.

English Translation

May the wind waft to us the grateful medicament ; may mother earth,
may father heaven, convey it to us ; may the stones that express the Soma-
juice and are productive of pleasure bring it to us ; Aswins, who are to be
meditated upon hear our prayer.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮಯೋಭು—ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯು | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ತದ್ವೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಎಂದರೆ, ಯಾವ ಔಷಧದಿಂದ ನಮಗೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದೋ ಆ
ಔಷಧವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ತಚ್ಛಬ್ದವಾತ್ರ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭೇಷಜ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಭೇದಜಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಔಷಧನೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಸ್ಲೀಮರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಭೂಮಿಯು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ದ್ಯೌಃ (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗ್ರಾನಾಣಿ ಸೋಮಸುತಃ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಷ್ಟಿಯಾ ||

ಮಯೋಭಾ—ಮಯಸಃ ಭೂಃ ಮಯೋಭಾಃ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಣಿಜಂತವ ಮೇಲೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣೇರನಿಟಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದೇರ್ಥ. ಮಯೋಭಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವೋನಪುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸುಪರನಾದಾಗ ಸ್ವಮೋನ್ ಪುಂಸಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಗೆ ಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದು ತ್ವರಸಸೃಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾತು—ಪಾ ಗತಿಕಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಅನಾದಿ. ಣಿಜಧಗ್ವ (ವೈರಣಾ) ಧಾತೃಧಾಂತ್ವಭೂತ ವಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್. ಏರೂಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃಶಬಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತವ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸುತಃ—ಸುಹ್ ಅಭಿಸನ್ನೇ ಧಾತು. ಧಾತೃದೇಃ ಷಃಸಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. **ಸೋಮೇ ಸುಣಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸೋಮಶಬ್ದ ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಲಿಪ್. ಪಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. ಸೋಮಸುತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಸವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧವಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಪ್ರಧವಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. **ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶೃಲದೇಶ. **ಯನರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣಿತ್ಯಂ ನಾಚ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಷ್ಣಾಃ—ಧಿಷಣಾರಬ್ಧ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨೧-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಭಾಂದಸನಾಗಿ ಪಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜೋಧನೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಬ್ಧ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜೀಪ್ರಥಮೋರಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಾದೇಶ. ಯುನಾನಾದ್ವಿವಚನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುನಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾಯಾತ್ಯದ್ವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೪ ||

|| ಸಂ. ೧೦೫ ||

ತಮಿಶಾನಂ ಜಗತ್ಸ್ತಸ್ಥುಷ್ಪತೀಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಮವಸೇ ಹೂ-
ಮಹೇ ವಯಂ |

ಪೂಷಾ ನೋ ಯಥಾ ವೇದಸಾಮಸದ್ವೃಧೇ ರಕ್ತತಾ ಪಾಯು-
ರದಬ್ಧಃ ಸ್ತಸ್ತಯೇ || ೫ ||

—ಮೂಲ.

ತಂ | ತಮಿಶಾನಂ | ಜಗತ್ | ತಸ್ಥುಷ್ಪತೀಂ | ಧಿಯಂ | ಜಿನ್ಯಂ | ಅವಸೇ |
ಹೂಮಹೇ | ವಯಂ |

ಪೂಷಾ | ನಃ | ಯಥಾ | ವೇದಸಾಮ | ಅಸತ್ | ವೃಧೇ | ರಕ್ತತಾ | ಪಾಯುಃ |
ಅದಬ್ಧಃ | ಸ್ತಸ್ತಯೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇನೇಂದ್ರಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಅಪರಾರ್ಧೇನ ಪೂಷಾ | ಈಶಾನಮೈಶ್ವರ್ಯವಂತಂ ಅತಃ
ಏವ ಜಗತೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಸ್ಥಾಣಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚ ಪತಿಂ ಸ್ತಾಮಿನಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಂ,
ಧೀರ್ಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿತವ್ಯಂ ಏವಂಭೂತಂ ತಮಿಂದ್ರಮವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಂ ಹುಮಹೇ |
ಅಹ್ಯಯಾಮಃ | ಪೂಷಾ ಸೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೇದಸಾಂ ಧನಾನಾಂ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ರಕ್ಷಿತಾ ಯಥಾಸತ್
ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಭವತಿ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾದಿಬ್ಧಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಂಸಿತಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇಽಸ್ಮಾಕಮ-
ವಿನಾಶಾಯ ಸಾಯುಃ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತು || ತಸ್ಥುಷಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ಷಷ್ಠ್ಯೇಕವಚನೇ
ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ
ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಂ | ಜಿನಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ
ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪಚ್ | ಇಚ ಏಕಾಚೋಽನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಚ | ಸಾ. ೬-೩-೬೮ |
ಇತ್ಯಮಾಗಮಃ | ಅಸತ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟ್ಸಿದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ |
ಸಾಯುಃ | ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಕೃವಾಪಾಜೀತ್ಯುಕ್ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸುಪೂರ್ವದಸ್ತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್
ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭೂಃ | ಸಾ. ೨-೪-೫೨ | ಇತಿ ಭೂಭಾವಾಭಾವ ಇತಿ
ವೃತ್ತಾಪ್ರವೃತ್ತಂ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಈಶಾನಂ—ಇಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ (ಅದ್ವಂದಲೇ) | ಜಗತಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ತಸ್ಥುಷಃ—
ಸ್ಥಾವರಜಗತ್ತಿಗೂ | ಪತಿಂ—ಒಡೆಯನೂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡು-
ವವನೂ ಆದ | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಹುಮಹೇ—
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೇದಸಾಂ—ಧನಗಳ | ವೃಧೇ—
ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ರಕ್ಷಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಯಥಾ ಅಸತ್—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ |
ಅದಿಬ್ಧಃ—(ಯಾರಿಂದಲೂ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ | ಸಾಯುಃ—
(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ, ಸಕಲವ್ಯಾಪಾರವಂಗಮಜಗತ್ತಿಗಿಷ್ಟ ಒಡೆಯನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮ-
ಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಪೂಷ-
ದೇವನು ನಮ್ಮ ಧನಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರಿಂದಲೂ
ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

We invoke that lord of living beings, that protector of things
immovable, Indra, who is to be propitiated by pious rites for our protection ;

as Pushan has ever been our defender for the increase of our riches, so he may continue to be the unmolested gaurdian of our welfare.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವ್ಯರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೂನೂ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಟೈರುವರು.

ಜಗತಃ ತಸ್ತುಷಃ ಪತಿಂ—ಜಗತಃ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಜಾತಸ್ಯ | ತಸ್ತುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ | ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳ, ಚಲಿಸದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತವರ್ಗತಾದಿಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯು.

ಈಶಾನಂ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು.

ವೇದಸಾಂ—ಮುಘಂ ರೀಕ್ಷಃ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದಸ್ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಸಾಂ ಎಂದರೆ ಧನಗಳ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಧಿಯಂಜಿಸ್ತಂ—ಧೀಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮವಾಚಕಃ | ಜಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿ-ತವ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ 'ತೃಪ್ತಿಪದಿಸಲರ್ಹನಾದ.

ಸಾಯುಃ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ರಕ್ಷಿತಾ | ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಅವಿನಾಶಾಯ | ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಥವಾ ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, for our welfare.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಸ್ತುಷಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಬ್‌ಪರಮಾಧಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಸುಶ್ಚ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃಖಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚೇರ್ಷಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅಧಧಾತುಕಸ್ಯೇತ್ಯಾದೇಶಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತೋಲ್ಪೋಪಗಟಿಚ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ತಿನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಪರವಾಗ ವಸೋಃಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಕೃತವ್ಯೂಹಾಃ ಸಾಣಿನೀಯಾಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಕಾರವು ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಅಪಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಸಿ-ವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦)-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ತಸ್ತುಷಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಯೋಃ ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವಬಂದಾಗ ವಿಸರ್ಗ. ತಸ್ತುಷಃ+ಪತಿಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಷ್ಠಾಃ ಪತಿಪುತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತಿಶಬ್ದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ.

ಧಿಯಂಜಿಸ್ತಮ್—ಜಿವಿ ಧಾತುವು ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಕೃತ್ಯಲ್ಪಟೋ ಬ ಜುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಬ್ರಹ್ಮಣವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಖಚ್‌ಸೃತ್ಯಯ. ಇದಿತೋ ನಮ್

ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಇಚಿ ಏಕಾಚೋಽನ್ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಛ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೮) ಬಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಚಂತವಾದ ಏಕಾಚಾದಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ವಿಭಕ್ತಿಫಲಕವಾದ ಅನಿಂತತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಭಾವ ಮೇಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಬ್ಬವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಬಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿಯಂಜಿನ್ವ ಶಬ್ದವು ಚಿತಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನರೂಪ.

ಹೂಮುಹೇ—ಮೂರನೇಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಿತ್ವ-
ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽದಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ—
—ಭಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಘಿಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ನಿಸಾತ್ರೈರ್ಯದ್ಯದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಧೇ—ವೃಧ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧಾಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ ಸಾಂತರೂಪ.

ಸಾಯಾಃ—ವಾ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು ಕೃವಾಸಾಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿನ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯದ್ಯಪಿ ಕ್ವಿವ್ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ಭಂದಸ್ತುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ **ಅಸ್ತೇರ್ಭೂಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಸಮಾದಾನವನ್ನು ವೃತ್ತಿಕಾರರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಪಿತಾಗಾದೇ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ ನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವ-

ವೇದಾಃ |

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಸ್ರಾಕ್ಷ್ಯೋ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ
ದಧಾತು || ೬ ||

೧ ವದಸ್ತುತಿಃ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃದ್ಧಃ ಶ್ರವಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಪೂಷಾ | ವಿಶ್ವಃ ವೇದಾಃ |
ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ | ಅರಿಷ್ಟಃ ನೇಮಿಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ದಧಾತು ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹವಿರ್ವಿಶ್ವಾತಮನ್ನಂ ನಾ ಯಸ್ಯ
ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ | ಸ್ವಸ್ತಿತ್ಯವಿನಾಶನಾಮ | ನಿ. ೬-೨೧ | ಸ್ವಸ್ತ್ಯವಿನಾಶಂ ದಧಾತು |
ವಿದಧಾತು | ಕರೋತು | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ವೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ನಾ ಯಸ್ಯ | ತಾದೃಶಃ ಪೂಷಾ ಪೂಷಕೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಸ್ವಸ್ತಿ ವಿದಧಾತು | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನೇಮಿರಿತ್ಯಾಯುಧನಾಮ | ಅರಿಷ್ಟೋಹಂಸಿತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ |
ಯದ್ವಾ | ರಥಚಕ್ರಸ್ಯ ಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಯತ್ಕಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿರ್ವಹಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟ
ನೇಮಿಃ | ಏವಂಭೂತಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯಸ್ತೃಪ್ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತ್ಯವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು |
ತಥಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತ್ಯವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು || ವೃದ್ಧ
ಶ್ರವಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ವಿದ್ವಾ ಲಾಭೇ ಅಭ್ಯಾ-
ಸುಸುನೃತ್ಯತೃಯಾಂತೋ ವೇದಸೃಪ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ | ತೃಪ್ತಸ್ಯಾತೃಪ್ತಂ ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋ ಯೇರ್ಘ | ಸಾ ೪-೧-೧೦೫ | ಇತ್ಯಾದಾ-
ದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನ ರಿಷ್ವಾಽರಿಷ್ವಾ | ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಅರಿಷ್ಟಾ
ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ತದ್ವೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ | ಸಾ. ೬-೧-೧೫೭ | ಇತಿ
ಸುಕೋತಲೋಕಾಃ | ಉಭೇವನಸ್ತತ್ಕಾದಿಪ್ರೀತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಯಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ-- ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರಃ--
ಇಂದ್ರನು | ನಃ-- ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ-- ನಾಶರಹವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು | ದಧಾತು-- ಉಂಟುಮಾಡಲಿ |
ವಿಶ್ವವೇದಾಃ-- ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ | ಪೂಷಾ--
ಪೂಷದೇವನು | ನಃ-- ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ-- ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ --
ಅಕುಂತಿನಾದ ಅಯುಧವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಮಯದಿರುವ ರಥಚಕ್ರವುಳ್ಳ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ-- ತಾಕ್ಷ್ಯನು (ಗುರುತ್ವಂತನು)

ನಃ—ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ—ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಬೃಹಸ್ಪತೀ—ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ—ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂಷನೂ, ಅಕುಂಠಿತವಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳ ಗರುತ್ಮಂತನೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ನಮಗೆ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

May Indra, who listens to much praise guard our welfare ; may Pushan who knows all things guard our welfare ; may Tarkshya with uninjured fellies, and Brihaspati the protector of gods (lord of prayer) guard our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಣಃ—ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ವಾ ಯಸ್ಯ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಅಥವಾ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು.

ಪೂಷಾ—ಪೂಷನಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕನಾದ ಓರ್ವ ದೇವತೆಯು. ಪೂಷನು ತಮಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಪೂಷನ್ ಎಂಬುದು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ—ತೃಕ್ಷನ ಪುತ್ರನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗರುತ್ಮಾನ್-ಗರುಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವೂ ಅದಿತ್ಯನನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ತೃಕ್ಷನೆಂದರೆ ಕಶ್ಯಪನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಅವನ ಪುತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನೇ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದರೆ ದೇವಲೋಕದ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯನೇ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ತ್ರಸದಸ್ಯ ಎಂಬವನ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ತೃಕ್ಷಿ ಎಂಬವನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಖಿಲಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೪-೧) ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ (ಆ. ೧೦-೭) ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಪ್ರೀತ್ಯವು, ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ.

ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ—ರಥಚಕ್ರಸ್ಯಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಅರಿಷ್ಟೋಽಹಂಸತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ | ಯತ್ನಂ-ಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿನಃ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ || ನೇಮಿಃ ಎಂದರೆ ರಥಚಕ್ರವು. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡ

ದಿರುವ ಎಂದರೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ರಥಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ಕಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಯ ನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ ಎಂಬುವುದು ತೃಪ್ತನ ವಾಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುಷ್ಕಿಯ ಹೆಸರಿರಬಹುದು (ಪು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮).

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ದೇವತೆಯು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ವೃದ್ಧತ್ರವಾಃ—ವೃದ್ಧಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೃದ್ಧತ್ರವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅಥವಾ ವಿದ್ ಲಬ್ಧಿ ಲಾಭೇ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸು— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ವೇದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವಾನೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ. ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೇದತಾಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾಪ್ತೈಃ—ತೃಕ್ಲಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಮ್ ತಾಪ್ತೈಃ ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋಽಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಗರ್ಗಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯ (ಮಗ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೇಷು ಜಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ ರಸರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಸರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ—ನ ರಿಷ್ಟಾ ಅರಿಷ್ಟಾ. ನಜ್ ತಪ್ಪಿರುಪಸಮಾಸ. ಆಗ ತಪ್ಪಿರುತ್ತೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರಿಷ್ಟಾ ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸುಃ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ತದ್ಬೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೭) ತತ್ ನುತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕರ, ಪತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರವಾದಾಗ ಚೋರ, ದೇವತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥತೋರು ವಾಗ ಸುಡಾಗವು. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಡಾಗನು ತಲೋಪ. ಉಭೇ- ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತುಃ—ದಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಯೋತ್ಸಾದಿ. ಪಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್. ಏರಾಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತು ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಲೂನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ರಸ್ತ. ಜಸ್ತ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪೃಷದಶ್ವಾ ಮರುತಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾನೋ
ವಿದಘೇಷು ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಮನವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋ ವಿಶ್ವೇ ನೋ ದೇವಾ
ಅವಸಾ ಗಮನ್ನಿಹ || ೭ ||

ಸದೃಶಃ

ಪೃಷತ್ ಅಶ್ವಾಃ | ಮರುತಃ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ | ಶುಭಂ ಯಾನಾಃ | ವಿದ-
ಘೇಷು | ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ | ಮನವಃ | ಸೂರ ಚಕ್ಷಸಃ | ವಿಶ್ವೇ | ನಃ | ದೇವಾಃ | ಅವಸಾ |
ಆ | ಗಮನ್ | ಇಹ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ | ಪೃಷದ್ವಿಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಅಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಪೃಶ್ನಿಮಾ-
ತರಃ | ಪೃಶ್ನಿನಾಮಾರ್ಗಾ ಗೌರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ | ಶುಭಂಯಾನಾಃ | ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಶುಭಂಯಾನಾಃ | ಶೋಭನಗತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಘೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಜಗ್ಮಯೋ ಗಂತಾರಃ
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ಸೀಕರಣಾಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿ-
ಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ತಾತ್ಪರ್ಯಾತ್ಮಜೈಶ್ಚ | ಮನವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮಂತಾರಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಸೂರ್ಯ-
ಪ್ರಕಾಶ ಇವ ಚಕ್ಷಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯೇಷಾಂ ತ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾದ್ವಿಸ್ತಾನ್ಯಾಲೇಖವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ ಗಮನ್ | ಆಗಚ್ಛಂತು || ಶುಭಂಯಾ-
ನಾಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಹ | ತತ್ಪರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿಸ್ತೀಯಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗಮನ್ | ಗಮೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಅಲೇಖ್ಯತಾಗಮಃ |
ಇತಶ್ಚ ಲೋಪೇ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪುನಃಪ್ರವರ್ತನ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಶ್ವ (ಜಿಂಕೆ) ವಾಹನಗಳುಳ್ಳವರೂ | **ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ**—ಪೃಶ್ನಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, (ನಾನಾಬ್ರೂದ ಗೋವೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ) | **ಶುಭಂ-ಯಾವಾನಃ**—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ | **ವಿದರ್ಭೇಷು**—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | **ಜಗ್ಮಯಃ**—ಸಂಚರಿಸುವವರೂ | **ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ**—ಅಗ್ನಿಯನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರೂ | **ಮನವಃ**—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ | **ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ**—ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ | **ಮರುತಃ**—ಮರುತ್ತುಗಳೂ | **ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ**—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | **ನಃ**—ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | **ಇದ**—ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ) | **ಅವಸಾ**—ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ | **ಅ ಗಮನ್**—ದಯಮಾಡಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿವುಳ್ಳವರೂ, ಪೃಶ್ನಿಯ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರೂ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ (ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ) ನಮಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ದಯಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts whose horses are spotted deer, who are the sons of Prisni, gracefully moving frequenters of sacrifices, seated on the tongue of Agni regards of all, and radiant as the Sun, may all the gods come hither for our protection.

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷತ್ಯಃ ಅಶ್ವಾ ರ್ವೀಷಾಂ ತೇ ಪೃಷತ್ಯಃ | ಶ್ರೇತಬಿಂದುಯುಕ್ತವಾದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ಅಶ್ವಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತ್ಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು- **ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ** ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು.

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ನಿನಾನಾವರ್ಣಾ ಗೌರ್ಮಾತಾ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಗೋವಿನ ಪುತ್ರರು. ಅಥವಾ ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಶ್ನಿಃ ದ್ಯೌಃ ಸಾ ಮಾತಾ | ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಗು. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 179-180 ನೋಡಿ.

ಶುಭಂಯಾವಾನಃ—ಶುಭಂ ಶೋಭನಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶೋಭನವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಯು—**ಶುಭಮಿತ್ಯಾದಿಕಂ** | ತದರ್ಥಂ ಮೇಘಾನ್ವಾಪ್ರತಿ ಗಂತಾರಃ | ಶುಭವೆಂದರೆ

ಉದಕವು. ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನರಾದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ತ
ಗಳಿಗೆ ಶುಭಂಯಾವಾನಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾಣಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ಪೀಕರಣಾ-
ಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರು. ಅದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ
ರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಯು—ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಹವಿದೇವಾ ಅಶ್ವಂತಿ ತೇನೈಷಾ-
ಮಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯಃ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮೇತದ್ವಿಶೇಷಣಂ ನ ಮರುತಾಂ ||
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯರೆಂದು
ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು, ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳುವರು. **ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ—** ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಸುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ
ಕೊಡುವೆವು—

ಕೃಣ್ವಂತು ಸೋಮಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋಽಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧೪)

ಇಮಂ ಸೋಮಂ ರೋದಸೀ ಪ್ರ ಬ್ರವೀಮ್ಯದೂದರಾಃ ಕೃಣವನ್ನಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಃ ||

(ಮ. ಸ. ೨-೪೪-೧೦)

ಯಃ ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ ಋತಸಾಪ ಆಸುರ್ಯೇ ನುನುಂ ಚಕ್ರರುಪರಂ ದಸಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೧೧)

ದ್ವಿಜನಾನೋ ಯ ಋತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ವಂತೋ ಯಜತಾ ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೨)

ಯೇ ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ ಉತ ನಾ ಯಜತಾ ಆಸದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾದಯಧ್ವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೨-೧೩)

ಬಹವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋಽಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೩-೧೦)

ದಿವಕ್ಷಸೋ ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಕ್ಷಯತಃ ಸನೋಕಸಾ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೬೨-೭)

ಈ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಗ್ನಿ ಚಿಹ್ವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
ಮನವಃ—ಮಂತಾರಃ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರು.

ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದವರು. **ಸೂರ್ಯಸೋವ ಚಕ್ಷರರ್ಶನಂ**
ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ||

1 ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷದಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಷದಶ್ವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-
ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪೃತ್ವಿನಾತರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭಂಯಾವಾನಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಆತೋಮನಿನ್‌ವನಿಬ್‌ಕ್ತೆ** ನಿಬಿಜ್ಜ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ವನಿಬ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ-ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಶುಭಂ ಯಾವಾನಃ **ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗ್ಮಯಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಅದ್ವಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನೌಲಿಟ್ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ವಾನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹೆಲಾದಿಶೇಷ. **ಕುಹೋಶ್ಚಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. **ಗಮಹನಜನ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ಲೋಪ. ಜಗ್ಮಿಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಜಸಿ ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾನಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಮನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥತೋರುನಾಗಿ ಲೇಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ರೋಲಂತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ **ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೃಪದೇಷು** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಭದ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಮಾ-

ಪ್ರಭಿಯಂಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈರಂಗೈಸ್ತುಷ್ಪವಾಂಸ್ತನೂಭಿವ್ಯಶೇಮ ದೇವಹಿತಂ ಯ-

ದಾಯುಃ || ೮ ||

■ ಪದಮಾ. ೩ ■

ಭದ್ರಂ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಶೃಣುಯಾಮು | ದೇವಾಃ | ಭದ್ರಂ | ಪಶ್ಯೇಮು | ಅಕ್ಷೈಃ -
ಭಿಃ | ಯಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈಃ | ಅಂಗೈಃ | ತುಸ್ತು ನಾಂಸಃ | ತನೂಭಿಃ | ವಿ | ಅಶೇನು | ದೇವ ಹಿತಂ |
ಯತ್ | ಆಯುಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ತಿ ಸಾಮ್ಯಚರಿಸ್ತುತೀಯಸವನೇ | ತೇನ ಚರುಣಾ ದೇವತಾಮಿಷ್ಟೇಷ್ಟಶೇಷೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಪು
ಭೃತಮವನೀಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಪರ್ತುಕರ್ತೃ ಸ್ವಕೀಯಾ ಛಾಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ಸಾ ಯದಿ ನ ದೃಶ್ಯೇತ
ತದಾನೀಂ ಭದ್ರಮಿತ್ಯೇಕಾ ಪಠಿತವ್ಯಾ | ತ್ವಂ ಸೋಮೇತಿ ಖಂಡೇ ತಥೈವ ಸೂತ್ರೈತೇ | ರಾಜ್ಞಾ
ಸೋಮೇನ ತದ್ವಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮುಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾ ಇತಿ ಚ | ಆ.
೫-೧೯ | ಇತಿ || ಮಹಾನಾಮಿಷ್ಠೇವ ತೇರಪ್ಯೇಷಾ ಭೂಮಿಸ್ವರ್ತನೇ ಜಪ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೈತ್ಯದಮಿತಿ
ಖಂಡೇ | ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾಃ ಶಂ ನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮವೇಭಿಃ |
ಆ. ೮-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಡಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಕರ್ಣೇಭಿರಸ್ಮದೀಯೈಃ ಶ್ರೋತ್ರೈರ್ಭದ್ರಂ
ಭಜನೀಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ವಚನಂ ಶೃಣುಯಾಮು | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಚ್ಛ್ರೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು |
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಬಾಧಿಯಂ ಕದಾಚಿದಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಾಗೇಷು ಚರುಪುರೋಚಾಶಾದಿಭಿ-
ರ್ಯಷ್ಟವ್ಯಾ ದೇವಾ ಅಕ್ಷಭಿರಕ್ಷಿಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಶ್ಚ ಕ್ಷುಭಿರ್ಭದ್ರಂ ಶೋಭನಂ ಪಶ್ಯೇಮು | ದ್ರಷ್ಟುಂ
ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಅಸ್ಮಾಕಂ ದೃಷ್ಟಿಸ್ತುತಿಘಾತೋಽಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಸ್ಥಿರೈರ್ಭರಂಗೈರ್ಹೃದಸ್ಪಾದಾ-
ದಿಭಿರವಯವೈಸ್ತನೂಭಿಃ ಶರೀರೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಾ ವಯಂ ತುಷ್ಪವಾಂಸೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಸ್ತುನಂತೋ
ಯದಾಯುಃ ಸೋಽದಶಾಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ನಿಶತ್ಯಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ನಾ ದೇವಹಿತಂ ದೇವೇನ
ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ತದ್ವ್ಯಶೇಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮು || ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯೀತಿ ಭಿ
ಐಸಭಾವಃ | ಅಕ್ಷಭಿಃ | ಭಂದಸ್ಯಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯನರ್ಜ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ಯಜತ್ರಾಃ | ಅಮಿನಕ್ಷೀ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜೇರತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುಷ್ಪವಾಂಸಃ | ಸ್ಪೃಗ್ ಸ್ತುತಾ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ಶರ್ಪಣಾಃ
ಖಯ ಇತಿ ತಕಾರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಶೇನು | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ಲಿಜ್ಯಶಿಷ್ಯಜ್ಞ | ಯದಿ ತು ತತ್ರ ಪರಿಗಣನ-
ಮನ್ಯುನ್ಯಾವೃತ್ತೈರ್ಭಂ ತದಾನೀಂ ಲಿಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ದೇವಹಿತಂ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ತಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—(ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ) ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಕಿವಿಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ—ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು | ಶ್ವಣುಯಾಮು—ಕೇಳುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ | ಯಜತ್ವಾಃ—ಋಜ್ಜದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಕ್ಷುಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನು | ಪಶ್ಯೇಮು—ನೋಡುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ | ಸ್ವಿಧ್ಯಃ—ವೃಥಗಳಾದ | ಅಂಗೈಃ—ಹಸ್ತಕಾದಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದಲೂ | ತನೂಭಿಃ—ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ (ನಾವು) | ತುಷ್ಯಮಾಂಸಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ | ಯತ್ ಆಯುಃ—ಯಾವ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯು | ದೇವಹಿತಂ—ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು | ವ್ಯಶೇಮು—ಹೊಂದೋಣ. (ಅನುಭವಿಸೋಣ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಋಜ್ಜಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನೇ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ವೃಥಗಳಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳೊಂದಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

O Gods, let us hear with our ears what is good ; objects of sacrifice, let us see with our eyes what is good ; engaged in your praises let us enjoy with firm limbs and sound bodies the term of life granted by the gods,

ಸರ್ವೇಶ್ವರಪೂಜಾರ್ಥ

ತೃತೀಯಪದದಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಚರಮೇವ ಸೋಮದೇವತೆಗೆ ಅಮೃತಿಯನ್ನು ವಸಹ್ಯಾರ್ಪಣಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಆಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿ ಕೋಮು ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದು. ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಹೋಮ ಶೇವಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಸಹ್ಯಾರ್ಪಣವಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಘೃತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಅಗ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮು ಎಂಬ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಞಾ ಸೋಮೇನ ತದ್ವೈಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶ್ವಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಇತಿಚಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೯) ಮಹಾನಾಮ್ನೇಶ್ವರತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೂಮಿಸ್ವರ್ಗನ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಏತದ್ವಿದಂ ಎಂಬ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶ್ವಣುಯಾಮ ದೇವಾಃ ಶನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮುಪೋಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ-೮-೧೪)

ಭದ್ರಂ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು; ಭದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ತೃಣುಯಾಮ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಚನವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಾತನ್ನು ಎನ್ನೂ, ಪಶ್ಯೇಮು ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವಾಗ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಾಗೇಷು ಚ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿರ್ಯಜ್ಞವ್ಯಾ ದೇವಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ವ್ಯಗಂಧ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳು.

ವ್ಯಶೇನು—ಅಶೂ ವ್ಯಾಸ್ತೌ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮ | ಹೊಂದೋಣ, ಅನುಭವಿಸೋಣ, ಜೀವಿಸಿರೋಣ.

ದೇವಹಿತಂ ಯದಾಯುಃ—ದೇವೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಉಪಕಲ್ಪಿತಂ ಕೃತ್ವಂ ಪೋಡಶಾಧಿಕತಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಿಶತತ್ಯಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ನಾ ಆಯುಃ | ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನೂರಹದಿನಾರು ಅಥವಾ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪರಿಮಾಣವು. ಮುಂದಿನ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ಣೇಭಿಃ—ಕರ್ಣರಬ್ಬಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಭಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ತೃಣುಯಾಮ—ಝ ಪ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕೃ ಆಪೇಶ. ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಲಿಙಾಗೆ ಯಾಸುಡಾಗಮ. 'ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷಭಿಃ—ಅಕ್ಷಿಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಂದಸ್ಯಸಿ ದೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನಿಙ್ ಆದೇಶ. ಜಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷನ್+ಭಿನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ.

ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಜ ದೇವಸ್ತೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿವಧಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮) ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಸ್ಯುನಾಂಸಃ—ಪ್ಯುಜ್ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಕ್ಲಸುಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ಲಸುಕ್ಲಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಫನಾರ್ಥಃ ಖಿಯಃ (ಪಾ. ಸೂ.

೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಖರ್ಯವರ್ಣವಾದ ತಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತುಷ್ಟವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಜಸಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿದೇಶಂ ಸರ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತ್ತಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶೇಮ—ಅಶೂನ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಶೀರ್ಲಿಖಾನ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುಮಚನ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಲೋಪ. ಆಶೀರ್ಲಿಖ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಪರಿಗಣನವಿರುವುದಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕ ಶಪ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಹಿತಮ್—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿಧಾ-ತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದೇವೇನ ಹಿತಮ್. ದೇವಹಿತಮ್ ತೈತ್ತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಶತಮಿನ್ನು ಶರದೋ ಅಂತಿ ದೇವಾ ಯತ್ರ ನಶ್ಚಕ್ರಾ ಜರಸಂ
ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಪಿತರೋ ಭವಂತಿ ನಾ ನೋ ಮಧ್ಯಾ-
ರಿರಿಷತಾಯುರ್ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

|| ಪದಸಾಹ ||

ಶತಂ । ಇತ್ । ನು । ಶರದಃ । ಅಂತಿ । ದೇವಾಃ । ಯತ್ರ । ನಃ । ಚಕ್ರ । ಜರ-
ಸಂ । ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸಃ । ಯತ್ರ । ಪಿತರಃ । ಭವಂತಿ । ನಾ । ನಃ । ಮಧ್ಯಾ । ರಿರಿಷತ । ಆ-
ಯುಃ । ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ದೇವಾ ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಮಾಪ ಆಯುಷ್ಯೇನ ಭವದ್ವಿಃ ಕಲ್ಪಿಣಾಃ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ಶತಮಿನ್ನು ಶತಂ ಖಲು | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಕಾಲೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ಆಯುರಿತಿ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ತಸ್ಮಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಗತೋಃ ಕ್ಷ್ಣಪ್ರಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಮಧ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಮಾ ರೀರಿಷತ | ಮಾ ಹಿಂಸಿಷ್ಯ | ಕೀದೃಶಾನ್ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತನೂನಾಂ ಶರೀರಾಣಾಂ ಜರಸಂ ಜರಾಂ ಯತ್ರ ಯಸ್ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ ಚಕ್ರ ಕೃತವಂತೋ ಯೂಯಂ | ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಅದ್ವೈಗೃಶಾಪನ್ನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಂತಿ | ಅಂತಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಯತ್ರ | ಋಚಿ ತನುಘಮಶ್ರುತಜ್ಞಕುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಚಕ್ರ | ಲಿಟಿ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಣಾದೀಶಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೃಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಜರಸಂ | ಜರಾಯಾ ಜರಸನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೭-೨-೧೦೧ | ಇತಿ ಜರಸಾದೀಶಃ | ಮಧ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೀಶಃ | ರೀರಿಷತ | ರಿಷ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಲಿಂಗತಾತ್ ಮಾಜಃ ಲುಜಃ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಜ್ಞೇಕ್ಷಜಃ ಚಲೋಪೋಪಧಾತ್ರಸ್ಪದ್ವಿವಚನಕಲಾಲಿಶೇಷಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಯ- ದೀರ್ಘಃ | ಛಾಂದಸಃ ಪದಕಾಲೋನೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಗಂತೋಃ | ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಸ್ಪೇರ್ | ಸಾ. ೩-೪-೧೬ | ಇತಿ ಗನೋಸ್ತೋಸುನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಂತಿ—(ಮಾನವರ) ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ | ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರಗಳು | ಶತಂ ಇತ್ ನು—ನೂರೇ ಅಷ್ಟೇ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತನೂನಾಂ—ಶರೀರಗಳಿಗೆ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜರಸಂ (ದುರ್ಬಲವಾದ) ಮುಪ್ಪನ್ನು | ಚಕ್ರ—ಉಂಟು ಮಾಡೋಣವೆಂದ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಅದೇ ಆಯುಷ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಪುತ್ರಾಃ—ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು | ಪಿತರಃ—(ನಮ್ಮ) ತಂದೆಗಳಂತೆ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಿಗೆ ತಂದೆಗಳಾಗಿ | ಭವಂತಿ—ಅಗತ್ವಾರೋ (ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆಯುರ್ಗತೋಃ—ನಮ್ಮ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಮುಗಿಯುವುದ ರೊಳಗೆ | ಮಧ್ಯಾ—ನಡುವೆ | ಮಾ ರೀರಿಷತ—ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮಾನವರಿಗೆ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ನೂರನಾರ್ವ ಆಯುಷ್ಯವು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಆ ನೂರನಾರ್ವಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶರೀರ ಗಳಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿನಂತಹ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಆದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಅಗುಗಂತೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

English Translation

O Gods, since only a hundred years were appointed for the life of man at the close of which you cause old age to our bodies and at the close of which the sons become fathers, may you never destroy our life while it is yet running its course.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶತಂ ಶರದಃ—ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳು. ಶರದೃತುವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ನೂರು ಶರದೃತುಗಳಿಂದಲೇ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಂದರ್ಥವು. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕೇ | ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಯೋಧರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತಲೆದೋರುವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು, ಮುಪ್ಪು.

ಜರಸಂ ತನೂನಾಂ—ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಸಿತರೋ ಭವಂತಿ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಃ ಸಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಯಾವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಮುಪ್ಪು ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ—let us not become so feeble and infirm as to be as it were, and to require the paternal care of our own sons ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆಯುಷ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವವರು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದರಿಂದ) ತಂದೆಗಳಾಗುವರೋ ಅಂತಹ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗಿರುವುದು.

ಅಯುರ್ಗಂತೋಃ—**ಕ್ಲ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಪ್ರವಂ** | ಕಲ್ಪಪ್ರವಾದ ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದರ ಕೊನೆಯ ಕಕಾರಕ್ಕೆ **ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ಯಚ್ಚ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ **ಸಪ್ತಮ್ಯಾಪ್ತಲ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಲಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ತೃದಾದಿನಾಮಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ರ ಪರರೂಪ. **ಋಚಿತುನು-ಘಮಪ್ರುತಜ್ಞಕುತ್ರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅ ಅದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉದತ್ತ. ಚುತ್ವ. ಚಕ್ರ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಏರುವುದಿಲ್ಲ. **ದ್ಯುಚೋತಸ್ತೀಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಸಮ್—ಜರಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಸ್ಮ ಸರವಾದಾಗ **ಜರಾಯಾ ಜರಸಸ್ಯ-ತರಸ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜರಸ್ಮ ಆದೇಶ.

ಪುತ್ರಾಸಃ—ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ಮ ಸರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ.

ಭವಂತಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ ಅನುದಾತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ಅದುವ ದೇಶದ ಸರಗಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಯೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯನಿವಾಸಿಭಕ್ತಿ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾ ಆದೇಶ.

ರೀರಿಷತೆ—ರಿಷ ರುಷ ಹಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಷಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಸ್ತತ್ಯಯ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ವಿಸ್ತುಭ್ಯಃಕರ್ತರಿ ಚಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಪ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. **ಚಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಣಾಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಆಗ **ಸನ್ನಲ್ಲಘುಸಿಚಿಜ್ ಪರೇನ್ಯನಗ್ನೋಪೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಜ್ ಪರವಾದ ಣಿ ಪರವಾದ ಅಂಗಾನಮನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲಘು ಸರವಾದುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ **ಸನ್ಯತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ **ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ **ಣೀರನಿಟಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾಜ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ನಮಾಜ್ಯೋಗೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಂತೋಃ—ಗಮ್ ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಭಾವಲಕ್ತಣೇಸ್ಥೇಣ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಗಮನ) ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋಸುನುಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕ್ವಾತೋಸುನೌತಮನಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ || ೧೦ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಅದಿತಿಃ ದ್ಯೌಃ ಅದಿತಿಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಅದಿತಿಃ ಮಾತಾ ಸಃ ಪಿತಾ ಸಃ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾಃ ಅದಿತಿಃ ಜಾತಂ ಅದಿತಿಃ ಜನಿತ್ವಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರೀಶ್ವರಾದಿವೇದವತಾಕೇ ಸತಾ ಹವಿಷೋ ಯಾಜ್ಞಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ವಿಶ್ವೇ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ | ಅ. ೩-೯ | ಇತಿ ||

ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ನಾ ಪೃಥಿವೀ ದೇವಮಾತಾ ನಾ ಸೈವ ದ್ಯೌದ್ಯೋತನಶೀಲೋ ನಾಕಃ | ಸೈವಾಂತರಿಕ್ಷಮಂತರಾ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಈಕ್ಷ್ಮಮಾಣಂ ವ್ಯೋಮ | ಸೈವ ಮಾತಾ ನಿರ್ಮಾತ್ರೀ ಜಗತೋ ಜನನೀ | ಸೈವ ಪಿತೋತ್ಪಾದಕಃ | ತತಶ್ಚ ಸ ಪುತ್ರೋ ಮಾತಾಪಿತೋರ್ಜಾತಃ ಪುತ್ರೋಽಪಿ ಸೈವ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾ ಅದಿತಿರೇವ | ಪಂಚ ಜನಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಶ್ವ-ತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸಿ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ ಚಿತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ | ನಿ. ೩-೭ | ಇತಿ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತ್ವೇವಮಾನ್ಮಾತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾ ಏತತ್ಪಂಚ-ಜನಾನಾಮುಕ್ತಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಂ ಸರ್ವಾಣಾಂ ಚ ಪಿತೃಣಾಂ ಚ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಮೈಕ್ಯಾತ್ಪಂಚಜನತ್ವಂ | ಏವಂಏಧಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಜಾತಂ ಜನನಂ ಪ್ರಜಾನಾಮುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಾಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಜನಿತ್ವಂ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ತದಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಏವಂ ಸಕಲಜಗದಾತ್ಮನಾದಿತಿಃ ಸ್ವೂಯತೇ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಇತ್ಯದಿತಿರ್ವಿಭೂತಿಮಾಚಪ್ಯೇ | ನಿ. ೪. ೨೩ | ಇತಿ || ಅದಿತಿಃ | ದೋ ಅವಖಂಡನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿನಿ ದೈತಿಸ್ಯತಿಮಾಸ್ಥಾಂ | ಸಾ. ೭-೪-೪೦ | ಇತಿ | ಯಾಸ್ಯ ಪಕ್ಷೇ ತು ದೀರ್ಘ ಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಿನಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ನ ಇನ್ಮನಾಸೇ-ವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಸ ಪಿತಾ | ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಯೋರೇಕತಾಮಾಪಾದ-ಯಂತಿ ಸರ್ವನಾಮಾನಿ ಸರ್ಯಾಯೀಣ ತಲ್ಲಿಂಗತಾಮುಪಾದದತ ಇತ್ಯದ್ವೇತ್ಯಲಿಂಗತಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವಂ | ಜನೀರಾಣಾದಿಕಸ್ತೃಸ್ತೃತ್ವಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | **ದ್ಯೌಃ**—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು | **ಅದಿತಿಃ**—ಅದಿತಿಯು | **ಅಂತರಿಕ್ಷಂ**—ಅಂತರಿಕ್ಷವು | **ಅದಿತಿಃ**—ಅದಿತಿಯು | **ಮಾತಾ**—(ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ) ಜನನಿಯು | **ಸ ಪಿತಾ**—(ಅವಳೇ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ) ಜನಕನು | **ಸ ಪುತ್ರಃ**—(ಅವಳೇ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ) ಮಗನು | **ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ**—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | **ಅದಿತಿಃ**—ಅದಿತಿಯೇ | **ಪಂಚಜನಾಃ**—ನಿಷಾದರನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳೂ ಅಥವಾ ಗಂಧರ್ವರೂ, ಪಿತೃಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಸುರರೂ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರೂ ಆದ ಐದು ಜಾತಿಯವರೂ | **ಅದಿತಿಃ**—ಅದಿತಿಯು | **ಜಾತಂ**—ಹುಟ್ಟಿರುವುದು | **ಅದಿತಿಃ**—ಅದಿತಿಯು | **ಜನಿತ್ವಂ**—(ಮುಂದಕ್ಕೆ) ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವೂ (ಅದಿತಿಯು) ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಅಖಂಡವಾದ ಅದಿತಿಯು ಸಕಲವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಜನ್ಮದಾತೆಯು. ಅವಳೇ ಜಗಜ್ಜನನಿಯು, ಜಗಜ್ಜನಕನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುವೂ ಅವಳೇ, ಅದಿತಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವು. ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಮತ್ತು ನಿಷಾದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೂ ಅವಳೇ. ಅದಿತಿಯೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು, ಅವಳೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು, ಅವಳೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು, ಅವಳೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವವು, ಅವಳೇ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕಳು.

English Translation

Aditi is heaven ; Aditi is firmament ; Aditi is mother, father and son ; Aditi is all the gods ; Aditi is the five classes of men ; Aditi is what is born, Aditi is what shall be born.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿಃ—ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಅದಿತಿರ್ದೇವತಾಕವಾದ ಸುರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮನಾಡುವ ಯಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—**ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೩-೮).

ಅದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯು ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ೩ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಪಂಚ ಜನಾಃ—ಐದು ಜನಾಂಗಗಳು. ಮುಗ್ಧೀದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ಜನಾಂಗಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೩೧ ; ೪-೨೭ ; ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ ೧-೬-೧-೨ ; ಕಾಠಕಸಂಹಿತಾ ೧-೬ ; ೩೨-೬ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ೪-೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಾಗಿವೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲದೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ **ಪಂಚಮಾನುಷಾಃ**

(ಮು. ಸಂ. ೮-೯-೬) ಜನಾಃ (ಮು. ಸಂ. ೩-೩೭-೯ ; ೩-೩೯-೮ ; ೬-೧೪-೪ ; ೮-೩೨-೨೨ ; ೯-೬೫-೨೩ ; ೯-೯೨-೩ ; ೧೦-೪೫-೬ ;) ಕೃಷ್ಣಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೧೦ ; ೩-೫೩-೧೬ ; ೪-೩೮-೧೦) ೧೦-೬೦-೪ ; ೧೦-೧೯-೬ ;) ಕ್ಷಿತಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೧-೬-೯ ; ೧-೧೭೬-೩ ; ೫-೩೫-೨ ; ೬-೪೬-೭ ; ೭-೭೫-೪ ; ೭-೭೯-೧) ಚರ್ಷಣ್ಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೫-೮೬-೨ ; ೭-೧೫-೨ ; ೯-೧೦೧-೯) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಪಂಚಜನರೊಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅನು, ದ್ರುಹ್ಯು, ಯದು, ತುರ್ವಶ, ಪುರು ಎಂಬ ಐದು ಆರ್ಯಜನಾಂಗಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೮-೮ ; ೮-೧೦-೫ ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪-೧೪) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೮-೨೩) ಈ ಪಂಚಜನರು ಭರತರೆಂಬುವ ನೈರಿಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಃ ಎಂದೂ, ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾಃ ಎಂದೂ ವೆಂಕಟಮಾಧವರು—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ನಿವ ಸತಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತಿ ಪಂಚತ್ವಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿನಾಲ್ಪವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿರುವ ಮತ್ತು ಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವ ಜನರೆಂದರ್ಥವು. ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೋಡರು, ಕೋಲರು, ಭಿಲ್ಲರು ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಇವರು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈಗಲೂ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಗರಿಕರಂತೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಶೋಭಿರುತ್ತೇವೆ—

ತದದ್ಯ ನಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮುನೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾನು |

ಉರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಪಂಚಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಪಂಚ ಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಂತಾಂ ಗೋಜಾತಾ ಉತ ಯೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೫)

ಸದ್ಯಶ್ಚಿ ದ್ಯಃ ಶವಸಾ ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಪಸ್ತುತಾಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೩)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಪಂಚ ಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀ-
ತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ | ನಿಷಾದಃ ಕಸ್ಮಾನ್ನಿ-
ಷದನೋ ಭವತಿ ನಿಷಣ್ಣ ಮಸ್ಮಿನ್ ಸಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾ ಇತಿ || (ನಿ ೩-೮)

ತೋಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಋಜುನೀತೀತಿ ನವಚೌಂ ಪಪ್ತಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಋಜು-
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠುಬಿತಿ | ಪೂರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತಾತ್ಪುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷ-
ಯೇದಮಪಿ ಸೂಕ್ತಂ ಬರುದೇವತಾಕಂ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಚತುರ್ವಿಂಶಿಕೀದ್ರವನಿ
ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ನೈತ್ಯಾವರುಣಸ್ಯ ಋಜುನೀತೀ ನ ಇತ್ಯೇಷಾರಂಭನೇಯಾ | ಚತುರ್ವಿಂಶ ಇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರೀತಂ | ಋಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣ ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ಪರಿ | ಅ. ೭-೨ | ಇತಿ || ಅಹರ್ಗಣೇಸು
ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರಹಃಸ್ಯಪೇಷಾರಂಭನೇಯಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಆರಂಭಣೇಯಾಃ ಪರ್ಯಾ-
ಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋದರಹಃ ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರೇವ | ಅ. ೭-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಋಜು
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠುಬಿತಿ—ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎಂಟುಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಥಿನವು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಠುಪ್‌ಭಂದಸ್ಥವು ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಯಜ್ಞದ
ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೈತ್ಯಾವರುಣಮಂತ್ರಪಠನವನ್ನು ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಆರಂಭಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಚತುರ್ವಿಂಶೀ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಋಜುನೀತೀ
ನೋ ವರುಣ, ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ಪರಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೨) ಮತ್ತು ಅಹ
ರ್ಗಣವೆಂಬ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ದಿನಪದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಂತ್ರ
ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಣೇಯಾಃ ಪರ್ಯಾಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋ ಅಹರಹಃ
ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೧)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಜ್ಞೆ— ೧ ||

|| ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಮಣಗೌ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಭಂದಾಃ—೧-೨ ಗಾಯತ್ರೀ | ೩. ಅನುಷ್ಠುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಋಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ನಯತು ವಿದ್ವಾನ್ |

ಅರ್ಯಮಾ ದೇವೈಃ ಸಜೋಷಾಃ || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಋಜುನೀತೀ | ನಃ | ವರುಣಃ | ಮಿತ್ರಃ | ನಯತು | ವಿದ್ವಾನ್ |

ಅರ್ಯಮಾ | ದೇವೈಃ | ಸಜೋಷಾಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ | ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್ ನೇತವ್ಯಮುತ್ತಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಜಾನನ್ ನೋಽಸ್ಥಾನ್ ಋಜುನೀತೀ ಋಜುನೀತ್ಯಾ ಋಜುನಯನೇನ ಕಾಟಿಲ್ಕರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ ನಯತು | ಅಭಿಮತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯತು | ತಥಾ ದೇವೈರನ್ಯೈರಿಂದ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿರರ್ಯಮಾಹೋರಾತ್ರವಿಭಾಗಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾಸ್ಥಾನೈಜುಗಮನೇನಾಭಿಮತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪಯತು || ಋಜುನೀತೀ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಂ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣವೀರ್ಘತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—(ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಋಜುನೀತೀ—ನೇರವಾದ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ | ನಯತು—(ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ ಫಲವನ್ನು) ಸೇರಿಸಲಿ (ಹಾಗೆಯೇ) | ದೇವೈಃ—ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನವಾದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ | ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯಮದೇವನೂ ಸಹ (ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನೂ ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ ಅರ್ಯಮ ದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ.

English Translation

May Varuna, the wise Mitra and Aryaman accompanied with other gods lead us by straight paths.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಬುಜುನೀತೀ—ಕೌಟಿಲ್ಯರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ | ಮೋಸ, ವಂಚನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಲ್ಲದ ನ್ಯಾಯವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ

ವರುಣಃ ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದು ವರುಣನು ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. **ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ** ಎಂದು ತ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ಶ್ರುತಿನಿಷೇಧವಿರುವುದು.

ಅರ್ಯಮಾ—ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಈ ದೇವತೆಯು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಃ ಅಥವಾ ದೇವೈಃ ಸಹ ಸಂಪ್ರಿಯಮಾಣಃ | ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಬುಜುನೀತೀ—ಬುಜುನೀತಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಯತು—ದೇವಾ ಪೃಥಗಣೇ ಧಾತು. **ಣೋನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲೋಪ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ತು ಆದೇಶ. ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಬಂತನ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ವ್ಹಾ ನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದಾಗ **ವಿದೇಶತುರ್ವಸುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ಯವಿಗೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಸರವಾದಾಗ **ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ ಚಾ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಉಗಿದಚಾಂ ಸ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸಾಗಮ **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಸಕಾರ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಾನಃ ಜೋಷಃ

(ಪ್ರೀತಿಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಜ್ಜೋಷಾಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಳಿ ||

ತೇ ಹಿ ವಸ್ತೋ ವಸನಾನಾಸ್ತೇ ಅಪ್ರಮೂರಾ ಮಹೋಭಿಃ |
ವ್ರತಾ ರಕ್ಷಂತೇ ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೨ ||

ಶವಶಾಳಿಃ

ತೇ | ಹಿ | ವಸ್ತುಃ | ವಸನಾನಾಃ | ತೇ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮಹೋಃ | ಭಿಃ |
ವ್ರತಾ | ರಕ್ಷಂತೇ | ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಹಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ವಸ್ತೋ ವಸನೋ ಧನಸ್ಯ ವಸನಾನಾ ವಾಸಕಾ ಆಚ್ಛಾದಯಿತಾರಃ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವನೇನಾಚ್ಛಾದಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತೇ ಮಿತ್ರಾದಯೋಽಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರ್ಭಿಃ ತಾ ಅಮೂಢಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ ಸಂತೋ ಮಹೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಶ್ಚೋಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಹಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾಸಿ | ಆತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಸರ್ವೇಷ್ವಸ್ಯಹಸ್ತ ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನಿ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹರೂಪಾಣಿ ಸ್ವಕೀಯಾಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ರಕ್ಷಂತೇ | ಸಾಲಯಂತಿ || ವಸ್ತುಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವೇ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತೀತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ವಸನಾನಾಃ | ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ಛ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ವರ್ಣನ್ಯಾಶತ್ತ್ವಾ ಮಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಃ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ರಾಲ್ನೋಪ ಇತಿ ಛಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರಕೃತ್ವಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ | ತತೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ರಃ | ರೋ ರಿ | ಸಾ. ೮-೩-೧೪ | ಇತಿ ರೇಫಲೋಪಃ | ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಕ್ಷಂತೇ | ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಚ್ಛ || ೨ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

తే హి—ఆ మిత్రాద్దీనవతీగౌదరే, | వస్యః—ధనద (ధనవన్ను) | వననానాః—(ప్ర.పంఛ క్తేల్లా) ఆజ్ఞాదనమాడువవరాగి (తేరడువవరాగి)ద్వారే. | తే—ఆ మిత్రాద్దీగళు | అప్రమౌరాః—అనాదరణీయల్లదీ, | మయోఽభిః—తమ్మ తేజస్సుగళింద | విత్తాదా—ఎల్లా దినగళల్లి | వృతా— (జగత్తిన నిర్వహేరూపనాద) కర్మగళన్ను | రక్తంతి—పాలియత్తారే. |

భూవాచక

ಮಿತ್ರಾ ಪರಾಣಾದಿವೇಶತೆಗಳು ಪ್ರಸಂಚೆಕ್ತಿಲ್ಲಾ ಧನವನ್ನ ಹಂಚುವವರಾಗದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕರ್ತವ್ಯಲೋಕವನ್ನದೇ ತಮ್ಮ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ವಹಣಾರೂಪದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

For, they are the distributors of wealth over the world; and never heedless, discharge their duties every day.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು.

ತೀ—ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಿತ್ರ ವರುಣ, ಅರ್ಯನಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು.

ವಸ್ತು ವಶನಾನಾಃ—ವಶ ಆಚ್ಛಾದಿನೇ | ವಶಧಾತುವಿಗೆ ಹರಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಧನಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ರಫ್ತಿಯೂ ಹರಡುವವರು ಎಂದರೆ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದಿಜನರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೊಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಶ್ವಮೂರಾಃ—ಮುಚ್ಛಾ ನೋಹಸಮುಚ್ಛಾಯಯೋಃ | ನೋಹವಿಲ್ಲದ, ಮೂಡರಲ್ಲದ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ

ಮಹೋಭಿಃ—ಅತ್ತೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಧವಾ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ.

ಪ್ರತಾ — ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಲ್ಲಾ ವಿನಗಲ್ಲಿಯೂ.

॥ सा. क. र. नि. श्रु. क्र. यमा ॥

ವಸ್ತು: ವಸು ಶಬ್ದ ಉಚಾರಾಂತ ನಷ್ಟಪಕಲಿಗ. ವಸುನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಳೇಕೆಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರ್ಯ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇತ್ಯೋಲ್ಯಥಿ ನಿಭಕ್ತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಸಾದಿಷು ಭಂವಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೌರ್ಜೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಗುಣವೂ ವಿಕ್ರಿಯೆಂದುವರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇತ್ಯೋಲ್ಯಥಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ಸಾದೇಶ.

ನಸನಾನಾಃ—ನಸ ಅಚ್ಚಾದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಭ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಸಚ್ಛ್ರವ್ಯಯ. ಇದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಸ+ಅಸ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಆನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ ವರ್ಗವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಸುಮಚ ಸಾಂತಮಸ.

ಅಪ್ರಮೂರಾಃ—ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹದಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. **ರಾಲ್ನೋಸಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ರೇಫದ ಪರದ ಭಕಾರನಕಾರ ಗಳಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್, ಝಲಾದಿಯಾದ, ಅನುನಾಸಿಕಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರನಾದಾಗ ಲೋಸ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಲ್ಲವುದರಿಂದ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ ಪ್ರಮೂ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಕ್ಕೆ ರೇಫ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ರೋರಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ ಎಂದು ನಜಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ವಯಶೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ. **ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಶದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಗತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ವಿಶ್ವಾಸಿ ತಾನಿ ಅಹಾನಿ ಚ ವಿಶ್ವಾಮಾನಿ. **ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ||

ತೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಯಂಸನ್ನಮೃತಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ।

ಬಾಧಮಾನಾ ಅಸ ದ್ವಿಷಃ || ೩ ||

॥ ಶರಣಾರ್ಥಃ ॥

ತೇ । ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ । ಶರ್ಮ । ಯಂಸನ್ । ಅಮೃತಾಃ । ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ।

ಬಾಧಮಾನಾಃ । ಅಸ । ದ್ವಿಷಃ ॥ ೩ ॥

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮೃತಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣಸ್ತೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮನುಷ್ಯಾತ್ಮೇಭ್ಯಃ ಶರ್ಮಾಮೃತಲಕ್ಷಣಂ ಸುಖಂ ಯಂಸನ್ | ಯಚ್ಚಂತು | ಪ್ರಯಚ್ಚಂತು | ಕಿಂ
ಕುರ್ವಂತಃ | ದ್ವಿಷೋಽಸ್ಮದೀಯಾನ್ಮಾಪಲಕ್ಷಣಾನ್ ಶತ್ಕೂನಶಬಾಧಮಾನಾಃ ವಿನಾಶಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಃ ||
ಯಂಸನ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬದಾಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಸ್ | ಅಮೃತಾಃ | ಮೃತಂ
ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಮೃತಾಃ | ನೞೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಶಬ್ದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ॥

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ | ತೇ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ದ್ವಿಷಃ—(ನಮ್ಮ ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದ) ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು | ಅಸ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತ | ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ—ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—
ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—(ಮರಣರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನು | ಯಂಸನ್—ಕೊಡಲಿ. |

॥ ಭಾವಾರ್ಥಃ ॥

ಮಿತ್ರಾ ನರಿಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಮರಣರಹಿತರು. ನಾವೆಲ್ಲಾ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು. ಆದರೆ ದುಷ್ಟ
ರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಮರಣರಹಿತವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

May they, who are immortal, bestow upon us mortals, happiness driving
away our enemies

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸುಲಭವಾಗಿರುವುದು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಡಕುಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಶರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು.

ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ.

ಅಪಿ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶಮಾಡುವವರು, ಓಡಿಸುವವರು, ಹಿಂಸಿಸುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂಸನ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರ ಲೋಪ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಬಂತನ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಾಃ—ಮೃಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಅಮೃತಾಃ ನೇಷೋ ಜರಮರಮಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತ್ ಧಾತು. ಸತ್ಸೂದ್ವಿಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

— : ೦ : —

ಸೂಕ್ತಿ ೯೦ನೇ

ವಿ ನಃ ಪಥಃ ಸುವಿತಾಯ ಚಿಯನ್ವಿಂದ್ರೋ ಮರುತಃ ।

ಪೂಷಾ ಭಗೋ ವಂದ್ಯಾಸಃ ॥ ೪ ॥

ಸದಪೂರ್ವ

ವಿ । ನಃ । ಪಥಃ । ಸುವಿತಾಯ । ಚಿಯಂತು । ಇಂದ್ರಃ । ಮರುತಃ ।

ಪೂಷಾ । ಭಗಃ । ವಂದ್ಯಾಸಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಾಭಾಷ್ಯಂ

ವಂದ್ಯಾಸಃ ಸರ್ವೈರ್ವಂದನೀಯಾಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಾ ನಮಸ್ಕರ್ತವ್ಯಾ ವೇಂದ್ಯಾದಯೋ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಥೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ವಿ ಚಿಯಂತು | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರಥಕ್ಸು ವಂತು | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ || ಪಥಃ | ಶಸಿ ಭಸ್ಮ ಟೀರ್ಲೋಪಃ ಇತಿ ಟೀರ್ಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಶಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವಿ- ತಾಯ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮಾಣ ನಿಷ್ಕಾ | ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖಾನಮಿತ್ಯು- ವರ್ಜ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯೈತ್ತರಸದಾಂ- ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿಯಂತು | ಚಿಞ್ ಚಯನೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಯಂಜ್ | ಸಾದಾದಿತ್ಯನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ | ವದಿ ಅಭಿನಾದನಸ್ತತ್ಯೋಃ | ಯದಲೋಕಾರ್ಥ | ಈಡವಂದವ್ಯತಂಸದುಹಾಂ ನಿತ್ ಇತ್ಯಾನ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಂದ್ಯಾಸಃ—(ಸಕಲರಿಂದಲೂ) ವಂದಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಪರಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನೂ | ಭಗಃ—ಭಗದೇವನೂ ಸಹ | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮ್ಮ ಅಭಿಷ್ಟ ವಾದ) ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಪಥಃ ವಿಚಿಯಂತು—(ಕೆಟ್ಟ ದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ) ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಪೂಷನೂ, ಭಗದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥನಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೆಟ್ಟದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ನಮಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಲಿ.

English Translation

May the adorable Indra, the Maruts, Pushan, and Bhaga, so direct our path that they may lead to the attainment of our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವಂದ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಾಚೀನವ್ರಯೋಗವು. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ | ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ.

ವಿಚಿಯಂತು—ಚಿಞ್ ಚಯನೇ | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾ- ತ್ಪ್ರಥಕ್ಸು ವಂತು | ಬೇರ್ದಡಿಸಲಿ ಎಂದರೆ ಕೆಟ್ಟದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಳ್ಳೆಯದಾರಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಥಃ—ಪಥಿನ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ರಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಭಸ್ಮಟೀರ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ರಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ (ಇಕಾರ)

ಲೋಪವಾಸುದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಷ್ಮ ಇತಃ ಸುವಿತಾ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉನಬಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕೃಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಯಂತು—ಚಿಡ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ವ. ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ರು) ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ಯಗುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿ ಶ್ರುಧಾತುಭ್ಯುನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಬಾದೇಶ. ಪಾವಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಬುದಲೋಃ ಣ್ಯತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ವಂದ್ಯ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಡವಂವವೃಶಂಸಮುಹಾಂ ಣ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ಮ ಸರನಾದಾಗ ಅಜ್ಞ ಸೇರಿಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ. ವಂದ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ||೪||

----- :೦: -----

ಸಂಕುತಪ್ರಕಾರಃ

ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಪೂಷನ್ವಿಷ್ಣವೇವಯಾವಃ |

ಕರ್ತಾ ನಃ ಸ್ವಸ್ತಿಮತಃ || ೨೨ ||

ಪದಗುಣಃ

ಉತ | ನಃ | ಧಿಯಃ | ಗೋಃ ಅಗ್ರಾಃ | ಪೂಷನ್ | ವಿಷ್ಣೋ ಇತಿ | ಏವ ಯಾವಃ |

ಕರ್ತ | ನಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ ಮತಃ || ೨೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪ್ಪೋರ್ಯಾಮೇ ಸಂತಿ ಚತ್ವಾರ್ಯಾತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಚತುರ್ಥೋಚ್ಚಾಪಾಕಾತಿ-
ರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಇತ್ಯೇಷಾನುರೂಪತಚಸ್ಯ ವೈಕಲ್ಪಿಕೇ ತ್ವತೀಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ |
ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾ ಇತಿ ವಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ | ಅ. ೯-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಪೂರ್ವ ಪೋಷಕ ದೇವ ಹೇ ವಿಸ್ವೋ ನ್ಯಾಪನಶೀಲ ದೇವ ಹೇ ಏವಯಾವಃ | ಏವೈರ್ಗಂ-
ತ್ಯಭಿರಶ್ವರ್ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯೇವಯಾನಾ ಮರುದ್ಗಣಿಃ | ಹೇ ಮರುದ್ಗಣ ತೇ ಸರ್ವೇ ಯೋಯಂ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಧಿಯೋಽಪ್ಪೋರ್ಯಾಮಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಸ್ವಗ್ರಾಣಿ ಪಶುಪ್ರಮುಖಾ-
ನ್ಯಸ್ಮತ್ತಕಾಶಾದ್ವೈಷ್ಣುಃ ಪಶುಭಿಯುಕ್ತಾನಿ ಕರ್ತ | ಕುರುತ | ಅಪ್ಪೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಶ್ಚ
ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿದೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪಶವಃ ಪ್ರಪ್ರೇವ ಭೈಶೀರನ್ ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ |
ತ್ವ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೧೪-೨ | ಇತಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಯಸ್ಮಿತಮತೋಽಪಿನಾಶಿನಃ ಕುರುತ ||
ಏವಯಾವಃ | ಇಹ ಗತಾ | ಇಚ್ಛೇರ್ಜಭಾಂ ವನ್ನಿತಿ ವಸ್ತ್ರತೃಯಃ | ಅಸ್ತಿಸ್ತಪಸದೇ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣಿ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಾತೋ ಮನ್ನಿಸ್ತಿತಿ ವನಿಸ್ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೪-೩-೧-೧ | ಇತಿ
ವಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವ— ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ | ವಿಸ್ವೋ— ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ | ಏವಯಾವಃ— ಅಶ್ವವಾಹಕ
ರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಧಿಯಃ—(ಅಪ್ಪೋರ್ಯಾಮರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಗೋಅಗ್ರಾಃ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ಪಶುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿಕೊಡುವುವುಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕರ್ತ— ಮಾಡಿ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸ್ತಸ್ಮಿಮತಃ—ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪೋ-
ರ್ಯಾಮ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಸಾರ್ಥಕಗಳಾಗಬೇಕು. ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ
ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ ಹಸುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಮತ್ತು
ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

English Translation

Pushan, Vishnu, Maruts, make our rites restorative of our cattle ; make us prosperous.

ವಿತೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪ್ಪೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಚ್ಚಾವಾಕನೆಂಬ ಮುತ್ರಿಜನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಆ

ಮುಕ್ತಿಜನು ಪರಿಮವ ಅನುರೂಪವಾದ ತೃತದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನಾಗಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪರಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ವತಸೂತ್ರದ ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾ ಇತಿ ವಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೯-೧೧).

ಧಿಯೇ—ಇಲ್ಲಿ ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ನಿ. ೩-೯) ಧಿಯೇ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳು, ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳು.

ಗೋಅಗ್ರಾ—ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ ಧಿಯೇ | ಗೋಲಾಭಫಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ವೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸಕುಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಯಾತ್ಮತವಃ ಪ್ರವೇವ ಭೃಗಂಶೇರಣ | ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೧೪-೨) ಗೋಲಾಭವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿ ವುಳ್ಳ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಅಶ್ವೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥವು ಈ ಅಶ್ವೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪರುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೈ. ಬ್ರಾ. ವಚನವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪೂಜನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಪಕುಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೂಷನ್, ವಿಷ್ಣೋ—ಪೋಷಕ, ವ್ಯಾಪನಶೀಲ | ಸರ್ವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವನನ್ನು (ದ್ವಾವಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು) ಪೂಷನೆಂದೂ, ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು

ಏವಯಾವಃ—ಇಹ ಗತೌ | ಏವೈರ್ಗಂತ್ಯಭಿರಶ್ವೈರ್ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೈವಯಾವಾ ಮರುದ್ಧಃ | ಗಮನಶೀಲವಾದ ಪೃಷತ್ಯೇ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಏವಯಾವಃ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಧನಿವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸೃಷ್ಟಿಮತಃ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರನ್ನಾಗಿ, ಮಂಗಳವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಅಗ್ರಾ—ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏವಯಾವಃ—ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಹ್ಶೀಜ್ಭಾಂ ವನ್ (ಉ ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಏವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತೋ ಮನಿಸ್ ವನಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏವಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ತ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಶೋಷ. ಖರವಸಾನಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಪಕ್ಕೆ ನಿಸರ್ಗ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮೃದಾಕ್ಷಸ್ತದ ಬರುತ್ತದೆ

ಕರ್ತಾ—ದುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಧವಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಮಧು ವಾತಾ ಯತಾಯತೇ ಮಧು ಹ್ರಂತಿ ಸಿಂಧವಃ ।

ಮಾಧ್ವೀನಃ ಸನ್ನೋಷಧೀಃ ॥ ೬ ॥

ಪದಸಾರಃ

ಮಧು । ವಾತಾಃ । ಯತ ಯತೇ । ಮಧು । ಹ್ರಂತಿ । ಸಿಂಧವಃ ।

ಮಾಧ್ವೀಃ । ನಃ । ಸಂತು । ಓಷಧೀಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋತ್ವಿಗಾದ್ಯರ್ಥಮಾಹುತಂ ಮಧುಶರ್ಕಂ ಮಧು ವಾತಾ ಇತಿ ತೃಚೇನ ಋತ್ವಿಗಾದಿಃ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತಾವೇಕ್ಷೇತ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರೃತೇ | ಮಧು ವಾತಾ ಯತಾಯತ ಇತಿ ತೃಚೇನಾವೇಕ್ಷ್ಯ | ಅ. ಗೃ ೧-೨೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಋತಾಯತೇ ಯತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾತಾ ನಾಯವೋ ಮಧುಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಕರ್ಮ ಫಲಂ ಹ್ರಂತಿ | ವರ್ಷಂತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ ಮಧು ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಸಂ ಹ್ರಂತಿ | ಏವಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮೋಷಧೀಃ ಫಲಸಾಕಾಂತಾ ಓಷಧಯಸ್ತಾಶ್ಚ ಮಾಧ್ವೀಮಾರ್ಧಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾಃ ಸಂತು | ಭವಂತು || ಮಧು | ಅಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಸಾ. ೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಲುಕ್ | ಋತಾಯತೇ | ಯತಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಚ್ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯದೀರ್ಘಾರ್ಥೋನಿರ್ವೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಧ್ವೀಃ | ಮಧೋರಗೌ ಚ | ಸಾ.

೪-೪-೧೨೯ | ಇತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೋಯೋಽನ್ವೃತ್ತಯಃ | ಋತ್ಯನಾಸ್ತ್ಯೇತ್ಯಾದಾವಾಃ ಯಣಾದೇಶೋ
ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಓಷಧೀಃ | ಓಷಃ ಸಾಕ ಅಸು ಧೀಞಿತ
ಇತ್ಯೋಷಧಯಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿನ ಇತಿ ಜೀಸ್ | ಜಸಿ
ಪೂರ್ವಸತ್ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಘಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತಚ್ಚ
ಘಾಂತಮಾದ್ಯದಾತ್ಮಂ ||

|| ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಮತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸಾತಾಃ—ನಾಯುಗಳು | ಮಧು—
ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು | ಕ್ಷ್ಮರಂತಿ—ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಾಹರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು |
ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ರಸವನ್ನು (ಸುರಿಸುತ್ತವೆ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಓಷಧೀಃ—ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು
ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು | ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ | ಸಂತು—ಅಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತಾಸಂತಾನಗಿರತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಾಯುಗಳು ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮ
ಫಲಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರವಾಹ ರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮಧುರವಾದ ರಸವನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಅಗಲಿ.

English Translation

The winds bring sweet (rewards) to the Sacrificer ; the rivers bring
sweet waters ; may the herbs yield sweetness to us.

Or

Sweetly do the winds blow for the pious Sacrificer ; sweetly do the rivers
flow, sweet may the plants be for us

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ಮತ್ತಿಗಾದಿ ಜನರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಮಧುವಾತಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ
ಮೂರು ಹುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮತ್ತಿಗಾದಿ ಜನರು ವೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ
ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧುವಾತಾ ಗುಣಾಯತ ಇತಿ ತೈಚೇನಾವೇಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಎಂದು ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.
(ಅ. ಗೃ. ೧-೨೪-೧೪)

ಮತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯ
ರ್ಥವಾಗಿ.

ಮಧು—ಮಧುರವಾಗಿ, ಚಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿ.

ಕ್ಷ್ಮಂತ್ರಿ—ವರ್ಷಂತಿ | ವರ್ಷಸುತ್ತವೆ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ | ನದಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಗಳು.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಯಜ್ಞವ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ಅಪ್ಪಾದಕರವಾಗಿ ಬೀಳಲಿ; ನದಿಗಳು ಸಿಂಹಿಯಾದ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಪ್ರಮುಖಲಿ; ಸಸ್ಯಾದಿ ಓಷಧಿನಸಸ್ಯತೆಗಳು (ಸಸ್ಯ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು; ರುಚಿಕರವಾದ ಫಲಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ

ಮಧು—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಕ್ಷ ವಕ್ರವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೪.೧೨೮-೨) ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಲುಕ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಅನ್ ಪರವಾದಾಗ ಸ್ವನೋರ್ನಪುಂಸ-ಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಋತಾಯತೇ—ಋತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಋತಾಯತೇ. **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಪರವಾದಾಗ ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೨೫)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುತ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈತ್ಯತೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ತಕೋರೋತ್ತರಾಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಋತಾಯ** ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಋತಾಯತ್** ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಋತಾಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷ್ಮಂತ್ರಿ—ಕ್ಷ್ಮಂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಧು ಅಸ್ಮಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಮಧೋರಣ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೪-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಸುತ್ಯವಾಸ್ತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶವು ಸಿಸಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ಟಿಡ್ವಾಣಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಡ್. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ವಾ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. **ಮಾಧ್ವೀಃ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂತು—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ ಉತ್ಪ. **ಶ್ವನೋರಲ್ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಬಂತಸಿಂಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಃ ಪಾಕಃ ಅಸು ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ **ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋ-**

ಲೋಪ ಇಟಿಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಓಷಧಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕ್ರಿಸ್ತನಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಾ ಘಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪರ್ವಣದೀರ್ಘ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಶಬ್ದವು ಘಜಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಧು ನಕ್ತಮುತೋಷಸೋ ಮಧುಮತ್ಪಾರ್ಥವಂ ರಜಃ |

ಮಧು ದ್ಯೌರಸ್ತು ನಃ ಪಿತಾ || ೭ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಮಧು | ನಕ್ತಂ | ಉತ | ಉಷಃ | ಮಧುಽನುತ್ | ಪಾರ್ಥವಂ | ರಜಃ |

ಮಧು | ದ್ಯೌಃ | ಅಸ್ತು | ನಃ | ಪಿತಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರೀರ್ನೋಷ್ಠಾಕಂ ಮಧು ಮಧುಮತೀ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲಪ್ರದಾ ಭವತು | ಉತಾಪಿ ಔಷಃ ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಹಾನಿ ಚ ಮಧುಮಂತಿ ಭವಂತು | ಪಾರ್ಥವಂ ರಜಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧೀ ಲೋಕೋಷ್ಠಾಕಂ ಮಧುಮತ್ ಮಾಧುರ್ಯನಿಶ್ಚಿಫಲಯುಕ್ತೋ ಭವತು | ಪಿತಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ದ್ಯೌರ್ಮೃಲೋಕೋಷ್ಠಾಕಂ ಮಧು ಮಾಧುರ್ಯುಕ್ತೋ ಭವತು || ಪಾರ್ಥವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಾ ಇತಾ | ಸಾ. ೪-೧-೨೫-೨ | ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ವೈವ್ಯತೀರ್ಯೋಷ್ಠಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಜಃ | ರಜಃಶಬ್ದೋ ಲೋಕನಾಚೀ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ವಾನಾ ಇತಿ ರಜಃ | ಅಸುನಿ ರಜಕರಜನರಜಃಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ರಂಜೇರ್ನೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಶ್ತಂ—ರಾತ್ರಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವ
 ಕೂಲಿ (ಆಗಲಿ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾಗುವ ದಿನಗಳು (ಮಾಧುರ್ಯ
 ವುಳ್ಳ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ) | ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ—ಪೃಥಿವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೋಕವು | ಮಧುಮತ್—ಮಧುರ
 ನಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ | ಪಿತಾ—[ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ] ಪಾಲಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯು ಲೋಕವೂ |
 ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಯೂ, ಹಗಲೂ ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ. ಪಾರ್ಥಿವ
 ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ನಮಗೆ ಮಧುರನಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ. ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ
 ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ.

English Translation

May night and morning be sweet; may the region of the earth be full
 of sweetness; may the protecting heaven be sweet to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಷಸಃ— ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಹಾನಿ | ಉಷಃಕಾಲಸಹಿತವಾದ ಹಗಲು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃ
 ಕಾಲವು. early morning

ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ— ರಜಃ ಎಂದರೆ ಲೋಕವು ಲೋಕಾ.ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ಐ. ೪-೧೯) ಪಾರ್ಥಿವಂ
 ರಜಃ ಎಂದರೆ ಭೂಲೋಕವು ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯು.

ದ್ಯೌಃ ಪಿತಾ— ನಮಗೆ ತಂದೆಯಂತಿರುವ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
 ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆ
 ಎಂದೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು
 ಆಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ನಮ್ಮ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಮಳೆ
 ಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. ಪೃಥಿವಿಯು ಮಳೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅವಶ್ಯಕ
 ನಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ
 ಇರುವುದು.

ಶ್ಲೋಕರೂಪತ್ರಯಾ

ಮಧುಮತ್—ಮಧು ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಮಧುಮಂತಿ ತದಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ತಿಸ್ಥಿನ್ನಿತಿ ಮತುಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬದಲಿಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಾರ್ಥಿವಮ್—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇದಮ್. ಪಾರ್ಥಿವಮ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾ (ಪಾ. ಸೂ ೪.೧-೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರೀತಿಯ (ಸಂಬಂಧಿ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ಯಭಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಭಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಜಃ--ರಜಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯಚೈಂತೇ (ನಿರು. ೪.೧೯) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮೈರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜನಾಃ ಇತಿ ರಜಃ | ರಂಜ ರಾಗೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಜಕರಜನರಜ್ಯಃ ಸ್ವಪಿಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ (ಕಾ. ೬.೪-೨೪-೪) ಅಸುನ್ ಪರವಾದಾಗ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಕೃತದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಧುಮಾನ್ನೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಮಾ ಅಸ್ತು ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀರ್ಗಾವೋ ಭವಂತು ನಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಧುಃ ಮಾನ್ | ನಃ | ವನಸ್ಪತಿಃ | ಮಧುಃ ಮಾನ್ | ಅಸ್ತು | ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀಃ | ಗಾವಃ | ಭವಂತು | ನಃ || ೮ ||

|| - ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವನಸ್ಪತೀವನಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ಯೂಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಧುಮಾನ್ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲವಾನಸ್ತು | ತಾದೃಶಂ ಫಲಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸಹಿತಾ ಚ ಮಧುಮಾನಸ್ತು | ಗಾವೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದ್ಯರ್ಥಾ ಧೇನವಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಾಧ್ವೀರ್ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತೇನ ಪಯಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತು || ವನಸ್ಪತಿಃ | ವನಾನಾಂ ಪತಿವನಸ್ಪತಿಃ | ಸಾರಸ್ವರಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ವನಪತಿಶಬ್ದವಾದ್ಯುಕ್ತಾ | ಉಭೇ ವನಸ್ವತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ವರತ್ನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಃ—ನಮಗೆ | ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಸ್ಪತಿದೇವನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ (ನಮಗೆ ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನುನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಧುರನಾಗಿ (ಆಗಲಿ) | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ಮಾದ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ | ಭವಂತು—ಆಗಲಿ ||

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ವನಸ್ಪತಿದೇವನು ನಮಗೆ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದನಾಗಿ ಆಗಲಿ. ಸೂರ್ಯನು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಧುರನಾಗಿರಲಿ. ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

May Vanaspati (tree) become sweet for us; may Surya be sweet for us ; may the cows be sweet to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವನಸ್ಪತಿಃ— ವನಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಯೋಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲ-
ವಾನಸ್ತು | ವನಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಯೋಪಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೂ ಆದ ವನಸ್ಪತಿಯು ನಮಗೆ ಮಧುರವಾದ
ಫಲಗಳನ್ನೊದಗಿಸಲಿ. ವನಸ್ಪತಿ ಎಂದರೆ ವನಗಳ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಪತಿಯು, ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷವು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು
ಫಲಭರಿತಗಳಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಯಾಸ್ಮರು—ವನಸ್ಪತ ಇತ್ಯೇನಮಾಹ್ಯಪ ಹಿ ವನಾನಾಂ
ಪಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ | ಎಂದು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ ೮-೩)

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದವು ವೃಕ್ಷಶ್ರೇಷ್ಠ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೫ ; ೩-೩೪-೧೦ ; ೫-೭-೪ ;
೫-೪೧-೮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಯೋಪ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರಂಭ (ಋ.ಸಂ. ೩-೮-೧ ; ೩-೮-೩ ;
೩-೮-೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಥ ಅಥವಾ ರಥದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಭಾಗ (ಋ. ಸಂ.
೨-೩೭-೩ ; ೩-೫೩-೨೦ ; ೬-೪೭-೨೬) ಸೋಮ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೬ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೦-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ)
ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ಕರಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಕರಪ್ರಭೃತಿನಿ ಚ
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಹಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಶಬ್ದವೂ ಪತಿಶಬ್ದವೂ ಆದ್ಯ
ದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋ
ತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ
ಮೃಷೋದ್ಯರುಚ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಂ ವರುಣಃ ಶಂ ನೋ ಭವತ್ಸರ್ವಮಾ |

ಶಂ ನ ಇಂದ್ರೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶಂ ನೋ ವಿಷ್ಣುರುರುಕ್ರಮಃ ||೯||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶಂ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಶಂ | ವರುಣಃ | ಶಂ | ನಃ | ಭವತ್ಸ | ಅರ್ಯಮಾ |

ಶಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಶಂ | ನಃ | ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ ||೯||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವೋ ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು | ಯದ್ವಾ |
ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಮುಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ಭವತು | ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ ವರುಣಶ್ಚ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಅರ್ಯಮಾತ್ರೋರಾತ್ರೆಯೋಃ ಖ್ಯಾಪಯಿತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತೇಂದ್ರಶ್ಚ ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು |
ಉರುಕ್ರಮಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಪಾದ್. ವಿಸ್ತೀರ್ಣತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾಮನಾವ-
ತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ವದತ್ರಯದೂಷೇಣಾಕ್ರಾಂತವಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರಮೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ಚ
ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರ ಉಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ವಾ ಭವತು || ಉರುಕ್ರಮಃ | ಕ್ರಮು
ಸಾದವಿಷ್ಟೇಸೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಯದ್ವಾ | ಉರುನ್ ಕ್ರಾಮತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ |
ನೋದಾತ್ಮೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನು | ನಃ ನಮಗೆ | ಶಂ—(ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಿ) ಸುಖದಾಯಕನಾಗಲಿ | ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನು | ಶಂ—ಸುಖದಾಯಕ
ನಾಗಲಿ | ಅರ್ಯಮಾ—(ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ) ಅರ್ಯಮನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ—ಸುಖಕರ

ನಾಗಲಿ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ತಂ—ತುಮಕರನಾಗಲಿ |
 ಉರುಕ್ರಮಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದ ವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ | ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ತಂ—
 ಸುಖಕರನಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ವರುಣನೂ ನಮಗೆ ಸುಖಕರರಾಗಲಿ.
 ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗ ಕರ್ತನಾದ ಅರ್ಯಮನು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ, ಇಂದ್ರನೂ
 ನಮಗೆ ಸುಖದಾಯಕರಾಗಲಿ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಲಿ.

English Translation

May Mitra be auspicious for us ; may Varuna, may Aryaman be
 auspicious for us ; may Indra and Brihaspati be propitious to us ; may wide-
 striding Vishnu be auspicious for us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಶಿಕ್ಷಾವಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಶಾಂತಿಪಾಠವಾಗಿ
 ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ತಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಭವತು—ಅಹರಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮಿತ್ರನು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ವರುಣಃ—ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ, ಅನೇಕರಾದ
 ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು.

ಅರ್ಯಮಾ—ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಉರುಕ್ರಮಃ—ಕ್ರಮು ಸಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಸಾದೌ ವಿಕ್ಷಿಪತೀ-
 ತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾನುನಾಪತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ಪದತ್ರಯರೂಪೇಣಾಕ್ರಾಂತ-
 ನಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿ, ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಡುವ;
 ವಿಷ್ಣುವು ವಾನುನಾಪತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂರು ವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನೆಂದು
 ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ ವಿಧವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಅತೋ ದೇವಾ ಅವಂತು ನೋ ಯತೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ |

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಧಾಮಭಿಃ ||

ಇದಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ ತ್ರೇಧಾ ನಿ ದಧೇ ಪದಂ |

ಸಮೂಳ್ವಮಸ್ಯ ಸಾಂಸುರೇ ||

ಶ್ರೀಣಿ ಪದಾ ವಿಚಕ್ರಮೇ ವಿಷ್ಣುಗೋಪಾ ಆದಾಭ್ಯಃ |
ಅತೋ ಧರ್ಮಾಣಿ ಧಾರಯನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೬೧೨, ೧೮)

ಯಸ್ಯೋರೂಷು ಶ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮೇಷ್ಟಧಿ ಕ್ಷಿಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಯ ಇದಂ ದೀರ್ಘಂ ಪ್ರಯತಂ ಸಧಸ್ತಮಣೀಕೋ ವಿಮಮೇ ಶ್ರಿಭಿರ್ದೇವಿಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಉರುಕ್ರಮಸ್ಯ ಸ ಹಿ ಬಂಧುರಿತ್ವಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದೇ ಪರಮೇ ಮಧ್ಯ ಉತ್ಕೇಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೫)

ಶ್ರೀರ್ದೇವಃ ಪೃಥಿವೀಮೇಷ ಏತಾಂ ವಿ ಚಕ್ರಮೇ ಶತರ್ಚಸಂ ಮಹಿತ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗುಳ್ಳಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪದವಿಕ್ಷೇಪವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 125 & 126 ಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆರ್ಯಮಾ—ಆರ್ಯಪೂರ್ವವಾದ ಮಾಬೌಧಾತು. ಇದು ಶ್ವನ್ನಿಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ತದ್ವೈಹತೋಃಕರಪತ್ನೋಶ್ಚೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಹಿ ತಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೬೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಹಿ. ಬೃಹತ್ ಸಂಬಂಧಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಉಭಯಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರುಕ್ರಮಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದ ವಿಕೇಪೇ ಧಾತು. ಪಚಾದಿರುಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಉರೂನ್ ಕ್ರಾಮತಿ ಇತಿ ಉರುಕ್ರಮಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮವಾಚಕಪದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ನೋದಾತ್ಮೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಂತವಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ್ರಮಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ಸೋಮೇತಿ ತ್ರಯೋವಿಂಶತ್ಯೌಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಸೋಮದೇವ-
ತಾಕಂ | ಪಂಚಮ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಸೋಡಶ್ಯಂತಾ ದ್ವಾದಶಚೋರಾ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಸಪ್ತದಶ್ಯಷ್ಟಿಕ್ | ಶಿಷ್ಪಾ
ದಶ ತ್ರಿಷ್ಪಥಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಧಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ
ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ | ಸೂಕ್ತವಿವಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಏಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪರೋವಪಾಪು-
ರೋಡಾಶಯೋಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತಿ ದ್ವೇ ಋಚಾವನುನಾಕೈ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ
ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞ ಏಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಮೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ
ಅನುನಾಕೈ | ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾ ಪ್ರಥಮಾನುನಾಕ್ಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇ-
ರಗ್ನಿಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ | ಅ. ೨-೧೯ |
ಇತಿ || ಏಷ್ಯವ ಸ್ಪಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಕ್ಯಾ | ತದಹಃ ಸ್ಪಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇ
ಸೂತ್ರಿತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
| ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಸೋಮನು ದೇವತೆಯು.
ಐದರಿಂದ ಹದಿನಾರುವರೆಗಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತಿನವು, ಹದಿನೇಳನೆಯದು ಉಷ್ಟಿಕ್ ಭಂದ
ಸ್ತುವು. ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಪಥಭಂದಸ್ತಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಧಿಕಾ
ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ | ಎಂದಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿವಿಯೋ
ಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಏಕಾದಶಿನ ಎಂಬ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪರುವಿನ ವಪಾಪುರೋಡಾಶೋಮನಾಡುವಾಗ
ತ್ವಂ ಸೋಮ—ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ ೩-೭) ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮನಾಡುವಾಗ ಎರಡೆ
ರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ
ಮಕ್ಕು ಪ್ರಥಮ ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಗ್ನಿಂ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೯) ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಮಕ್ಕೇ ಸ್ಪಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ
ಸೋಮದೇವತೆಯು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ತದಹಃ
ಸ್ಪಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಃ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ
ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೩)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೯೧

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೯೧ ॥

ಅಪ್ಯಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೯, ೨೦, ೨೧, ೨೨, ೨೩, ॥

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಂ ಪೈ—೨೩

॥ ಯುಷ್ಠಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಮನಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ— ಸೋಮಃ ॥

॥ ಭಂಡೇ—೧೪, ೧೮—೨೩ ತ್ರಿಪ್ಪಪ್ಪಾ | ೨-೧೬ ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೭ ಉಷ್ಠಿಕ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ವೋ ಮನೀಷಾ ತ್ವಂ ರಜಿಷ್ಠಮ್ನು
ನೇಷಿ ಪಂಥಾಂ ।

ತವ ಪ್ರಣೀತೀ ಪಿತರೋ ನ ಇಂದೋ ದೇವೇಷು ರತ್ನಮಭಜಂ-
ತ್ರ ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ತ್ವಂ । ಸೋಮ । ಪ್ರ । ಚಿಕಿತ್ವಃ । ಮನೀಷಾ । ತ್ವಂ । ರಜಿಷ್ಠಂ । ಅನು । ನೇಷಿ ।
ಪಂಥಾಂ ।

ತವ । ಪ್ರಣೀತೀ । ಪಿತರಃ । ನಃ । ಇಂದೋ ಇತಿ । ದೇವೇಷು । ರತ್ನಂ ।
ಅಭಜಂತ । ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾಸ್ತದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾಸಿಷ್ಟೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತುಂ ರಚಿಷ್ಮಮೃಜುತಮುಕುಟಿಲಂ ಸಂಥಾಂ ಸಂಥಾನಂ ಕರ್ಮಫಲವಾಪ್ತಿದೇತುಭೂತಂ ಮಾರ್ಗಮನು ನೇಷಿ | ಅಸ್ಮಾನನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ಕಿಂಚಿದೇ ಇಂದೋ ಉಂದನಶೀಲ ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ ಸೋಮ ತವ ಪ್ರಣೀತೀ ಪ್ರಣೀತ್ಯಾ ತ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪನಯನೇನ ಧೀರಾ ಧೀಮಂತಃ ಕರ್ಮವಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ-ವಂತೋ ನಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋ ದೇವೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಷು ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಧನಮಭಜಂತ | ಅಸೇವಂತ | ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ವನ್ | ಅತೋಽಸ್ಮಾನಪಿ ತಾದೃಶಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ | ಕಿತ್ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಛಾಂದಸಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಜ್ಞಗಂತಾನ್ನಿಷ್ಠಾ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತೋ ಯಜ್ಞಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಭಂದಸ್ಯಭಯಭೇತಿ ನಿಷ್ಠಾಯಾಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಶಃ | ಜುಯೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ರೈಸ್ತುಃ | ಶ್ಲಾವಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಗತಿರನಂತಗ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಮನೀಷಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತಿಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ರಚಿಷ್ಮಂ | ಋಜುಶಬ್ದಾದಿಷ್ವನಿ ವಿಭಾಷರ್ಜೋಕ್ತ೦ದಸಿ | ಸಾ. ೬-೪-೧೬೨ | ಇತಿ ರತ್ನಂ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ನೇಷಿ | ನಯತೇರ್ಲಟಿ ಬಜುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸಂಥಾಂ | ಪಥಿಮಥ್ಯುಭುಭಾಮಾತ್ | ಸಾ. ೬-೧-೮೫ | ಇತ್ಯಸಾಮಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ರಂ | ಪಥಿಮಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಧಾತ್ರತ್ನಂ | ಪ್ರಣೀತೀ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತಿಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಪ್ರಚಿ-ಕಿತ್ಸೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೀಯೇ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಚಿಷ್ಮಮ್—ಅತ್ಯಂತ ನೇರವಾದ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) | ಸಂಥಾಂ—(ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧನವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಅನುನೇಷಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ) ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಇಂದೋ—(ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ) ತೋರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರಣೀತೀ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ | ಧೀರಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಗಳು | ದೇವೇಷು—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಭಜಂತ—ಹೊಂದಿದರು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತೀಯೆ. ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ

ನಾದುದರಿಂದಲೇ, ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೂ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Soma, you are thoroughly apprehended by our understanding; you lead us along a straight path; O Soma, by your guidance our righteous fathers obtained wealth amongst the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಸೋಮದೇವತಾಕವು. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ-ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರ್ಯಧಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಸಂಚಿಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಠಿತ್ ಚೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ದೇವತೆಯು ಪವನಾನಾ ಸೋಮಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಸೋಮದೇವತೆಯು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಪವನಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಸಹಿತವಾದ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪವನಾನಾ ಸೋಮಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿಯಿತ್ತು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿ ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಃ ಪಾನಕಃ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ನೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸದೆ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾಸಿ. ವ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) ನೀನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವೆ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಅದರಿಂದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜಾನಾಸಿ ಯೋವತ್ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ—ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವೆ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ.

ರಜಿಷ್ಯಂ—ಋಜುತಮಮಕುಟಿಲಂ | ನೇರವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಸರಿಯಾದ, ಸತ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನು ನೇಷಿ ಸಂಥಾಂ—ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಯಮಾರ್ಗವು ಪೂಜನದಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ.

ಪ್ರಣೀತೀ—ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ, ನೀನು ನಮಗೆ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಅಥವಾ ಉಪದೇಶದಿಂದ.

ತರಣಿ—ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು, ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು.

ಇಂದೋ—ಉಂದನಶೀಲ, ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಷೇದಯಿತಃ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜನರನ್ನು ಅವ್ಯತಸ್ವರೂಪವಾದ ನಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ

ಧೀರಾಃ—ಧೀಮಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತೋ ವಾ | ಧೀರರು ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ, ವಿವೇಕಿಗಳಾದ, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ.

ದೇವೇಷು ರತ್ನಂ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರತ್ನಾದಿ ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಚಿಕಿತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಅಥವಾ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್. **ಯಜೋಚಿಚಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆಗ **ಸನ್ಯಜೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ-ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ**—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ **ಗುಣೋಯಜ್ಞಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ **ಛಂದಸ್ಯಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಕರ್ತರಿಶತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕ. **ಶ್ಲೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಚಿಕಿತಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ — ಇದು ಆಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಕವಚನಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ರಜಿಷ್ಮನ್—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಮನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಬುಜು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟೇಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಮನ್ ಪರವಾದಾಗ ಟಿ (ಉ) ಲೋಪ. **ವಿಭಾಷ-ಜ್ಞೋತ್ವಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೫-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ನ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ನೇಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ನೋನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅತಿಹಿಂದೆ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಂಥಾಮ್—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ **ಪಥಿಮಥಿ ಋಭುಕ್ಷಾ-ಮಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಭೋಂಫಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಥಾದೇಶ. **ಪಥಿಮಭೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೀತೀ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪ್ರಣೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಕನಚನ** ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ವಿಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಜಂತೆ—ಭಜ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅಬ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುಭ್ಯೋಸ್ತು ದಕ್ಷೈಃ ಸುಹ-
ಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ಪೇಭಿರ್ಮಹಿತಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯುಮ್ನಾ-
ಭವೋ ನೃಚಕ್ಷಾಃ || ೨ ||

■ ಪದಪಾಠಃ ■

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಕ್ರತುಃ ಭಿಃ | ಸುಃ ಕ್ರತುಃ | ಭ್ಯೋಃ | ತ್ವಂ | ದಕ್ಷೈಃ | ಸುಃ-
ದಕ್ಷಃ | ವಿಶ್ವಃ ನೇದಾಃ |

ತ್ವಂ | ವೃಷಾ | ವೃಷಃ ತ್ಪೇಭಿಃ | ಮಹಿಃ ತಾಃ | ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ | ದ್ಯುಮ್ನಾ | ಅಭವಃ |
ನೃಃ ಚಕ್ಷಾಃ || ೨ ||

English Translation

Soma, you are the doer of good by pious acts ; you are powerful by your energies and know all things; you are showerer of benefits by your bounties and are great by your greatness ; O guide of men, you have been well nourished by sacrificial offerings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಪಿಸ್ತಂತ್ಯಸ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೪)

ಕೃತುಭಿಃ—ಕೃತುಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೃತುಭಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಯಾ ನಾ ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತ್ವತ್ವಂಬಂಧಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಭಿಃ ಅತೀಯೈರ್ಜ್ಞಾನೈರ್ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಮು. ಸ. ೧೦-೮೭-೧ ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪುರುಷ್ಯಃ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ದಕ್ಷೈಃ ಸುದಕ್ಷೈಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಆತ್ಮಬಲದಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪರಾಯವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವೃದ್ಧಿಭಿಃ ಸುವೃದ್ಧಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ಸ್ತು ಭಾ.)

ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವೇದಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ—

ಸ್ತಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧಿಶ್ರವಾಃ ಸ್ತಸ್ತಿನ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೬)

ರರಕ್ಷ ತಾನ್ ಸುಕೃತೋ ವಿಶ್ವನೇದಾ ದಿಸ್ತಂತ ಇದ್ರಿಪವೋ ನಾಹ ದೇಭುಃ

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪೭-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ ; ವಿಶ್ವಾನಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ನಾ ಯಸ್ಯ ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಶ್ರವಾಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಕಲಧನವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ

ವೃಷತ್ಪೇಭಿಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಣೈಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಚ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಿತ್ವಾ ಎಂಬುದನ್ನು ವೃಷತ್ಪೇಭಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಮಹಿತ್ವದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದು ತ್ವಂ ವರ್ಷಿತಾ ಮಹದ್ವಿವರ್ಷಣೈಃ (ಸ್ತು. ಭಾ.)

ನೈಚಕ್ಷಾಃ—ಸ್ವಾಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಯಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾಣಾಂ ಅಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತಾ |
ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ
ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು—

ತೌ ನೈಚಕ್ಷಾ ವೃಷಭಾನು ಪೂರ್ವೀಃ ಕೃಷ್ಣಾಸ್ವಗ್ನೇ ಆರುಷೋ ವಿ ಭಾಹಿ
(ಋ. ಸಂ. ೩. ೧೫-೩)

ಕವಿರ್ನೌಚಕ್ಷಾ ಅಭಿಷೇಮಚಕ್ಷ್ಯ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ವಿಧೃತೇ ಮದಂತೀ |
(ಋ. ಸಂ. ೩. ೫೪-೬)

ನೈಚಕ್ಷಾ ರಕ್ಷಃ ಪರಿಸಶ್ಯ ನಿಕ್ಷು ತಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರತಿ ತೃಣೇರ್ಯಗ್ರಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೧೦)

ಈ ರೀತಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಪದಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ **ನರಾಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟಾ** ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ **ದರ್ಶಯಿತಾ**—ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು.
ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೈಭಿಃ ರಕ್ಷಿಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

ದ್ಯುಮೈಭಿಃ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಧನಂ ವಾನ್ಯಂ ವಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ಧನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಗಳಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ, ಧನವಂತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ಯವಂತನಾಗಿ
ದ್ವೀಯೆ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಕ್ರತುಃ—ಶೋಭನಃ ಕ್ರತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕ್ರತುಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. **ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚ**
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಗಿಯಾಂ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂಸವನಾಗಿ ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವ
ವಿಕನಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಇತಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ.
ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಸವಿಸರ್ಗ. ಅತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಕ್ಷಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದಕ್ಷ್ಯತೇಽನೇನೇತಿ ದಕ್ಷಃ ಬಲಮ್. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್. **ಞಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಞ್ಞಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಃ ದಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಸುಗ್ರಹಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ದ್ಯುಚ್ಛವಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ-ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ--ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗು ತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಷತೇಭಿಃ -ವೃಷ್ಟೋ ಭಾವಃ ವೃಷತ್ಯಮ್. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಏಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲ್ಯೇತ್**—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಐತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ

ಮಹಿಶ್ವಾ--ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ--ಹಿಂದಿನಂತೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಏಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನೃಚಕ್ಷಾಃ--ಚಕ್ಷಿಣ್ ನೃಶ್ಚಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗು ತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನೃಣಾಂ ಚಕ್ಷಾಃ ನೃಚಕ್ಷಾಃ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಕತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾಸಿ ಬೃಹದ್ಗಭೀರಂ ತವ
ಸೋಮ ಧಾಮ |

ಶುಚಿಷ್ಟಮಸಿ ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತೋ ದಕ್ಷಾಯ್ಯೋ ಅರ್ಯ
ಮೇವಾಸಿ ಸೋಮ || ೩ ||

|| ಪವನಾಶಃ ||

ರಾಜ್ಞಃ | ನು | ತೇ | ವರುಣಸ್ಯ | ವ್ರತಾನಿ | ಬೃಹತ್ | ಗಭೀರಂ | ತವ | ಸೋ-
ಮ | ಧಾಮ |

ಶುಚಿಃ | ತ್ವಂ | ಅಸಿ | ಪ್ರಿಯಃ | ನ | ಮಿತ್ರಃ | ದಕ್ಷಾಂಯ್ಯಃ | ಅರ್ಯಮಾಽ-
ಇವ | ಅಸಿ | ಸೋಮ || ೩ ||

ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ರಾಜ್ಞೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ | ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ರಾಜಾ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ವರುಣಸ್ಯಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹುತಃ ಕ್ರೀತೋ ವಪ್ರೇಣಾ-
ವೃತಃ ಸೋಮೋ ವರುಣಃ | ವರುಣೋಽಸಿ ಧೃತವ್ರತ ಇತಿ ಮಂತ್ರಲಿಂಗಾತ್ | ಕ್ರೀತಸ್ಯ ತೇ ನು ತವ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಹಿ ವ್ರತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಗ್ನಿಸ್ತೋಮಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗೇಷು
ತ್ವಮೇವ ಕರಣಭೂತೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತವ ಧಾಮ ತ್ವದೀಯಂ ತೇಜೋ ಬೃಹನ್ನದ್ದಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
ಗಭೀರಂ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ನು ಇತ್ಯೇತದುಪಮಾರ್ಥೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ |
ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾಃ | ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ | ರಾಜ್ಞೋ
ರಾಜಮಾನಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ನು ವರುಣಸ್ಯೇವ ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಹಿತ-
ಕಾರೀಣಿ | ಶಿಷ್ಟಂ ಸಮಾನಂ | ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಶುಚಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕೋಽಸಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಮನುಕೂಲೋಽಪರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವಃ
ಶೋಧಯಿತಾ ಭವತಿ ದಕ್ಷತ್ | ತಥಾ ತ್ವಮರ್ಯಮೇವಾಸ್ಮಾಭಿದ್ಯೌಶ್ಯಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ದಕ್ಷಾ-
ಯ್ಯೋಽಸಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ವರ್ಧಕೋ ಭವಸಿ | ಯಥಾಹನಿ ಸೂರ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸರ್ವಂ ವರ್ಧಯತಿ
ಏವಂ ನಿಶ್ಯನ್ತುತಮಯ್ಯಃ ಸೋಮಕಿರಣೈರಾಪ್ಯಾಯಮಾನಂ ಸತ್ತ್ವಾ ವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ-
ರ್ಧತೇ || ಶುಚಿಷ್ಟ್ವಂ | ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಕ್ಷುಃಸ್ವಂತಃಸಾದಮಿತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ | ದಕ್ಷಾಂಯ್ಯಃ |
ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ಶ್ರುದಕ್ಷಿಸ್ತೃಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಆಯ್ಯಃ | ಉ. ೩-೯೬ | ಇತ್ಯಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ ನು ವ್ರತಾನಿ— ನೀನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ
ಸಹ | ರಾಜ್ಞಃ— ಪ್ರಭುವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ— ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ
(ಲೋಕಹಿತಕಾರಿಯಾದವು)

ಅರ್ಥವಾ

[ವೃತಾನಿ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ | ರಾಜ್ಞಃ—ಒಡೆಯನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಾಭ್ಯವಾಗಿ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುದಿಂದ ಆವೃತನಾದ | ತೇ ನು—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೇ ಆಗಿವೆ. (ನೀನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತನು)]

ತವ—ನಿನ್ನ | ಧಾಮ—ತೇಜಸ್ಸು | ಬೃಹತ್—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ | ಗರ್ಭೀರಂ—ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ—ಅನುಕೂಲ ಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ | ಶುಚಿಃ ಆಸಿ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಆರ್ಯಮಾ ಇವ—ಆರ್ಯಮನಂತೆ | ದ್ವಾಪಯ್ಯಃ ಆಸಿ—ಎಲ್ಲರ ವರ್ಧಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಲೋಕ ಹಿತಕಾರಿಯಾದವು. ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ. ಎಲೈ ಸೋಮ ದೇವನೇ, ನೀನು ಸಕಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆರ್ಯಮನಂತೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Your acts are like those of king Varuna ; Soma, your glory is great and profound ; you are the purifier of all like the beloved Mitra ; you are the augmenter of all like Aryaman.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವೃತಾನಿ—ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ರಾಜಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೧೦-೨)

ಎಂಬ ಕೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ದೊರೆಯೆಂದೂ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹೃತಃ ಕ್ರೀತೋ ವರುಣಃ | ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ರೀತವಾದುದೂ ವಸ್ತುದಿಂದ ಕ್ರೀತವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು ವರುಣನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆವೃತನಾದ ಸೋಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವೃತಾನಿ ನು—ಅಗ್ನಿಪ್ರೋವಾದಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ರಾಜನೂ ವರುಣನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅನ್ವಯವಾದ ನು ವನ್ನು ನು ಇತ್ಯೇತದುಪಮಾರ್ಥೇ ಅಂದರೆ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ರಾಜ್ಞಃ-ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣಸ್ಯ-ವರುಣನ ವೃತಾನಿ ನು—ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ತೇ-ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ದಂತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಾಧತೇ ಪರ್ಮರಾತೀವರಿವಃ ಕೃಣ್ಣನ್ ವೃಜನಸ್ಯ ರಾಜಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೩-೧೦)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೈಚಕ್ಷಾ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ ।

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೬-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ರಾಜಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುತ್ತದೆ

ಧಾಮ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಸಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಂಭೀರಂ—ಗಹನಾತೀತವಾದುದು. ಸೋಮದೇವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವೂ, ಮಹಿಮೆಯೂ ಸಹ ಯಾರಿಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗಂಭೀರವಾದುದೂ ಗಹನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ. **ಬೃಹದ್ಗಂಭೀರಂ ತವ ಸೋಮ-ಧಾಮ** ಎಂಬ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೯-೮೮-೮ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಶುಚಿಃ—ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೬-೧) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ನಾಮಪದವಾಗಿದೆ. ಶುಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಪವಿತ್ರ, ಶುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. **ನಿಷಿಕ್ರಮಸ್ತಾ-ತ್ಪಾಪಕಂ** (ನಿ. ೬-೧) ಪಾಪವು ಇವನಿಂದ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರರ ವಚನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಶುಚಿ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಪರಂಭವಾಗಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನು ಯಾವರೀತಿ ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ಪಾಪವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಸೋಮನೂ ಸಹ ಸಕಲರ ಶೋಧಕನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಪಾಪನಿವಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅವಸ್ಯತಂ ಮುಂಚಿತಂ ಯನ್ನೋ ಅಸ್ತಿ ತನೂಷು ಬದ್ಧಂ ಕೃತಮೇನೋ ಅಸ್ಮತ್

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೩)

ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ । ವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದೇ ಅರ್ಥವು. ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ ಅಂದರೆ ಇಂತಹ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು. ಹೆಗಲುಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಯಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನು ಯಾವರೀತಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಅಮೃತಮಯವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸೋಮ ರಾಜನ್ಸ್ಯ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯೋಷಿ ಪ್ರ ವರ್ಧಯಾ| ಸೂರ್ಯನು ಜಗದ್ವಾಸಕಗಳಾದ ಅಹಸ್ತಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ವ್ಯಕ್ತರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಾಜ್ಞಃ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಣಾದಿಕ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚ- ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಚಿಷ್ಟಮ್—ಕುಚಿಃ+ತ್ವಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ವಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ಧ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ಮೋ-
ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಾಯ್ಣಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರುದಕ್ಷಿ ಸ್ಪೃಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಆಯ್ಞಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂತಿತಾಪಾರಃ

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯಾ ಪರ್ವತೇ-

ಷೋಷಧೀಷ್ಟಪ್ತುಃ ।

ತೇಭಿರ್ನೋ ವಿಶ್ವೈಃ ಸುಮನಾ ಅಹೇಳನ್ರಾಜನೋಮ ಪ್ರತಿ

ಹವ್ಯಾ ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ದಿವಿ | ಯಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯಾ | ಸರ್ವತೇಷು |

ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ ಸು |

ತೇಭಿಃ | ನಃ | ವಿಶ್ವೈಃ | ಸು ಮನಾಃ | ಅಹೇಳನ್ | ರಾಜನ್ | ಸೋಮ |

ಪ್ರತಿ | ಹವ್ಯಾ | ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಸೋ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನೀತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅಗ್ರಯಣಂ
ಪ್ರೀಹಿತ್ಯಾಮಾಕಯನಾನಾಘಾತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸೋಮ ಯಾತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ
ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೨-೯ | ಇತಿ || ಏಷೈವೈಕಾದಶಿಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವೋರ್ವಸಾಯಾಂ
ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಷ್ಠಾಲ್ಮಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು
ಸಸಿಂ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಾವಶ್ಯೇಷೈವ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ
ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂನ್ಯೌ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಸರ್ವತೇಷು ಸರ್ವವತ್ಸು ಶಿಲೋಚ್ಚಯೇಷು ಯಾನಿ
ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯೋಷಧೀಷ್ವಪ್ಸು ಚ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತೇಭಿರ್ವಿಶ್ವೈಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚೇ-
ಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಸುಮನಾಃ ಶೋಭನಮನಾ ಅಹೇಳನ್ ಕೃಧ್ಯನ್ ಹೇ ರಾಜನ್ | ಸೋಮ ರಾಜಮಾನ
ಸೋಮ ಏವಂಭೂತಸ್ತುಂ ಹವ್ಯಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಕ್ತಾಸಿ ಹವೀಂಸಿ ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ ಪ್ರತಿಗೃಹಾಣ || ಯಾ |
ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬದಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಓಷಧೀಷು | ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೩-೧೩೩ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಪ್ಸು |
ಊಡಿಬಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮನಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಭಾಯ | ಗೃಹ ಉಪಾದಾನೇ | ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಸೀತಿ ಹೌ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ
ಶಾಯಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಾಜಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—
ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಯಾ—ಯಾವ

ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿವೆಯೋ | ಪರ್ವತೇಷು—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೂ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಪ್ಸು — ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಯಾ —ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿವೆಯೋ | ತೇಭಿಃ ವಿಶ್ವೈಃ — ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಮತ್ತು) | ಸುಮನಾಃ— ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಹೇಳನ್ ಕ್ರೋಧರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ನಃ ಹವ್ಯಾ— ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯಃ— ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ, ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿವೆಯೋ ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧ ರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

English Translation

O illustrious Soma, endowed with all the glories that are displayed by you in heaven, on earth, in the mountains, in the plants, in the waters, be well-disposed towards us and devoid of anger, accept our oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆಗ್ರ-ಯಣಂ ಪ್ರೀಹಿತ್ಯಾಮಾಕಯೆವಾನಾಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋ ಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೨-೯) ಮತ್ತು ಏಕಾದಶಿನ್ ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವಿನ ವಪಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಾಳ್ವಂ ಯುತು ಪೃತನಾಸು ಪಶ್ವಿಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೩-೭) ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸರ್ಪನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೨)

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ—ಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ ತೈಸ್ಸರ್ವೈಶ್ಚೇಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಇಲ್ಲಿ ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿನ್ನ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡ

ನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಆ ಸ್ಥಾನಗಳಾವುವೆಂದರೆ :-

ದಿವಿ—ಸೋಮನ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸ್ಥಾನವೊಂದು. ಸೋಮನ ಪ್ರಥಮ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೇಣವು ಅದನ್ನು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತಂದ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮಂ ಭರದ್ವಾಜ್ಯಹಾಣೋ ದೇವಾನಾನ್ದಿವೋ ಅಮುಷ್ಞಾದುತ್ತರಾದಾದಾಯ

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೬)

ದಿವಂ ಸುಸರ್ಣೋ ಗತ್ವಾಯ ಸೋಮಂ ವಜ್ರಿಣ ಆಭರತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಶ್ರೇಣವು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ತಂದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತದಂಗವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸವು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು.

ದಿವ್ಯಂ ನೃಃ ಸದನಂ ಚಿತ್ರ ಉಚ್ಛಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮನ್ಯೋ ಅಧ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಸೋಮನಿಂದ ಆಗುವ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪರ್ವತೇಷು—ಉತ್ತಮವಾದ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯವಾದ ಪರ್ವತವು ಸೋಮಲತೆಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದ.

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮಥ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೬)

ಅಸಾವ್ಯಂತಮವದಾಯಾಪ್ತು ದಕ್ಷೋ ಗರಿಷ್ಠಾಃ |

(೯-೬೨-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ, ೩-೪೮-೨ ; ೫-೪೩-೪ ; ೯-೮೫-೧೦ | ೯-೯೮-೯ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೋಮಲತೆಯೇ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಾನವು—

ಆ ಯೋ ಗೋಭಿಃ ಸೃಜ್ಯತ ಓಷಧೀಷ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸುನ್ನು ಇಷಯನ್ನುಪಾಪಮಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೮೪-೩)

ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಸವಿತ್ರಗಳಾದ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳು ಸೋಮರಸದ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಉದಕಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರ ಮಾಧುರ್ಯವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ

ಯಾಭಿಃ ಸೋಮೋ ಮೋದತೇ ಹರ್ಷತೇ ಚ ಕಲ್ಯಾಣೇಭಿಯ್ಯವತಿಭಿರ್ನ ಮರ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ| ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ದಾಂಪತ್ಯ ಸುಖಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉದಕಗಳೂ ಸೋಮರಸದ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ, ದ್ಯುಲೋಕ, ಸೃಧಿವೀ, ಪರ್ವತ, ಓಷಧಿ, ಉದಕ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಲ್ಲದೇ, ಧಾಮರಬೃಹ್ಮ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಆಗಲೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮ. ಸಂ. ೨-೪೦-೧-೫ ; ೯-೯೭-೨೪ ; ೯-೫೪-೩ ; ೯-೮೯-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಷ್ಟಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮನು ಸಕಲ ಮಾನವರೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಭಾಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿಯೂ, ವರುಣನಂತೆ ನೀತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದರ್ಶಕನಾಗಿಯೂ, ಲೋಕಸಿಯಮ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಹೇಳನ್—ರೇಳತೇ, ಹೇಳತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರೋಧಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಎಂದೂ ಅಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅಹೇಳನ್ ಸುಮನಾ ಭವ |** ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧ ; ೧-೧೩೮-೩ ; ೬-೪೧-೧ ; ೧೦-೨೦-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ. ಸೋಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಾಪಕರ್ತರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆನಾಡುವುದು ಕಠಿಣವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಬ್ಬರೂ ಅಧಿಕವಾದ ಪಾಪಭೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಇರುವಂತೆಯೂ, ತಮ್ಮನ್ನು ಅನಾದರಿಸದೇ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಬೀರಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂತಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾ—ಯಜ್ಞಃ. ನಪುಂಸಕ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಅತ್ರ. ಪರರೂಪ ಸುನಾಗಮ. ದೀರ್ಘ. ಶೇತ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ದಿವಿ—ದಿವ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್—ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಜೀರಾಮ್ ನದ್ಯಾನ್ನೀಭ್ಯಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನ್ಮ ಆದೇಶ. ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ **ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕ ಯಣಾದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಓಷಧಿ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪ್. **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ. **ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಫಿನ್ನ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಅಸ್ಮ ಸು—ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಘಿಃ — ತದ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮನಾಃ **ಸೋಮ್‌ನಸೀ ಆಲೋಮೋಷಸೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಶೇತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್** —ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಗೃಭಾಯ—ಗೃಹ ಉಪದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಗಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಪರವಾದಾಗ ಶಾನಚಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಾಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಚಾದೇಶ. **ಅತೋ ಹೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಗೃಹಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ವಂದಸಿ** (ವಾ. ೪೮೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪ್ರತಿತ್ವಂ ರಾಜೋತ ವೃತ್ತಹಾ ।

ತ್ವಂ ಭದ್ರೋ ಅಸಿ ಕೃತುಃ ॥ ೫ ॥

|| ಪದಸಾತಃ ||

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಅಸಿ | ಸತ್ ಸತಿಃ | ತ್ವಂ | ರಾಜಾ | ಉತ | ವೃತ್ತ ಸಃ |

ತ್ವಂ | ಭದ್ರಃ | ಅಸಿ | ಕೃತುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟ್ವ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿವೃತ್ತಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುನಾಕ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರಿತ್ಯುತ್ಪರಸ್ಯ | ಅ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಏವಂ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ವಾರ್ತೃಘ್ನಾನಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಸ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗಃ || ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇನಾಯಾಮುಪಸದಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯುಪ್ಪೇನಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಆಸರಾಙ್ಗ್ಯಾ ಮುಪಸದಿ ಸೈವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಇತಿ ವಿಸಯೋಸೋ ಯಾಜ್ಯಾನುನಾಕ್ಯಾನಾಂ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ಚ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಸತ್ಪತಿರಸಿ | ಸತಾಂ ಕರ್ಮಸು ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮಧಿಪತಿರ್ಭವಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಪೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ | ತೈ.ಬ್ರಾ. ೧-೭-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಯದ್ವಾ ಸಂತಃ ಸ್ವಾನಾದಯಃ ಪತಯಃ ಪಾಲಕಾ ಯಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾದೃಶೋ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾಜೀತ್ಯಾಹತೇ ವಾ ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸೋಮಮರಕ್ಷನ್ | ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೧೦-೫ | ಇತಿ | ಉತಾಸಿ ಚ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನಸ್ತ್ವಂ ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರುರ್ನಾ ಹಂತಾಸಿ | ಭದ್ರಃ ಶೋಭನಃ ಕೃತುರ್ಯೋಗಯಮಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗಸ್ತುಮೇವ ತದ್ಗ್ರಾಪೋ ಭವಸಿ | ತ್ವತ್ಪಾಢ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಗಾನಾಂ || ಸತ್ಪತಿಃ | ಬದುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತತ್ಪುರುಷಪಕ್ಷೇ ತು ಪತ್ಯಾವೃತ್ತಯೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ ಅಸಿ—ಕರ್ಮಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. (ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ರಾಜಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವೃತ್ತಹಾ—ವೃತ್ತಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಅಥನಾ

[ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ—ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾ—ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ—ಅಗಿದ್ದೀಯೆ.]

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಕೃತುಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗವೂ | ತ್ವಂ (ಏವ) ಅಸಿ—ನೀನೇ ಅಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ನಾದ ನೀನು ವೃತ್ತಾಸುರನ ಹಂತಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗವೂ ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Soma, you are the protector, the sovereign of the pious or even the slayer of vritra ; you are holy sacrifice.

॥ ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು ॥

ಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಆಜ್ಞಭಾಗವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತೈಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿವ್ಯೃತ್ತಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವಾಭ್ಯಾಭಾಗಸ್ವಾನುವಾಕ್ಯ ತೈಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರಿತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧-೫) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವಧ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ವಿವಿಧೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪುರೋನು ವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ತೈಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯಸ್ವಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಇತಿ ವಿಪರ್ಯಾಸೋ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೪-೮).

ಸತ್ಪತಿಃ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ | ಅಥವಾ ಸತಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ಎಂಬ ತತ್ಪುರುಷವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡ ಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸಂತಃ ಪತಯಃ ಯಸ್ಯ | ಎಂಬ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಮೃಷಿರ್ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಮಹಿಸೋ ಮೃಗಾಣಾಂ |

(ಬೃ. ಸಂ. ೯.೯೬-೬)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೈಚಿಕ್ಷಾ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾ ನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯.೯೭-೨೪)

ತಸ್ಮಾತ್ಸೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ |

(ತೈ. ಸ. ೬.೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೋಮನು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಒಡೆಯನೆಂದೂ ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಅಥವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ

ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾತೃತ್ವಾತ್ಯೇ ವಾ ಅಮುಷ್ಮಿಲೋಕೇ ಸೋಮಮರತ್ಸನ |

(ತೈ. ಸ. ೬.೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಾದಿಗಳೇ ಪತಿಯಾಗಿಯೂ, ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಇರುವುವೋ ಅಂತಹ ಸೋಮದೇವತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು

ರಾಜಾ—ರಾಜಮಾನಃ | ಸತ್ವತಿಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಾ, ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು ಎಂದಾಗಬಹುದು.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರುೋರ್ವಾ ಹಂತಾ | ಅನೇಕ ಸಂವರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಸ ಪವಸ್ತಯ ಅಪಿಥೇಂದ್ರಂ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೧--೨೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಮು. ಸಂ. ೯-೨೪-೬; ೯-೨೫-೩; ೯-೨೮-೩; ೯-೨೯-೯ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವೃತ್ರಹನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರನೆಂದರೆ ಮೇಘವು.

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕಾರಿಯಾದವನು ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯನು.

ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ-ಷ್ಣೋಮಾದಿ ಯಾಗರೂಪಸ್ತುಮೇವ | ತ್ವಷ್ಟಾಧ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಗಾಂ | ನೀನೇ ಸಕಲಯಾಗರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಎಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮದೇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ,

ಅತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೂರ್ವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೨-೧೦)

ಅತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಂಹ್ಯಾ ಸುಷ್ಪಾಣಃ ಪವತೇ ಸುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬-೮)

ಎಂಬನೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರತುಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗರೂಪನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸತ್ವತಿಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಶ್ರುತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಮಾಡಿದರೆ ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾನ್ವತೇಷು ಕ್ಷಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹನುಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್. ವೃತ್ರಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನರೂಪ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭದ್ರಃ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಜೀವಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ ।

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ । ಚ । ಸೋಮ । ನಃ । ವಶಃ । ಜೀವಾತುಂ । ನ । ಮರಾಮಹೇ ।

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ । ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಾಗ್ನಿಚಿತ್ಯೇ ಕೃತಾವಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಮನ್ವಷ್ಟ್ವ ದೇವಸುನಾಂ ಹವೀಂಷಿ
ನಿರುಪ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವನಸ್ಪತೇರ್ಹವಿಷಸ್ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮೋತ್ಯೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ । ಅಥಾಗ್ನೀ-
ಷೋಮಾಯೇಣೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ । ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ
ಕವೀನಾಂ । ಅ. ೪. ೧೧ । ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಜೀವಾತುಂ ಜೀವನೌಷಧಂ ತ್ವಂ ಚ ತ್ವಂ ಚೇದ್ವಶಃ
ಕಾಮಯೇಥಾಃ ತದಾನೀಂ ವಯಂ ನ ಮರಾಮಹೇ । ನ ಮ್ರಿಯಾಮಹೇ । ಕೀದೃಶಸ್ತ್ವಂ । ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ ।
ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ತಥೋಕ್ತಃ । ಬರುಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಾನಾ-
ಮೋಷಧಿವನಸ್ಪತಿರೂಪಾಣಾಂ ಪತಿಃ ಸಾಲಯಿತಾಸಿ । ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ । ತ್ವ. ಸಂ.
೬. ೧. ೯-೧ । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ವಶಃ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯದಾಗಮಃ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ತ್ವಂ ಚೇತಿ ಚಕಬ್ಬಕ್ತವೇತಿ ನಿಸಾಹಾಂತರಂ ಚೇದರ್ಥಂ । ತದ್ವ್ಯೋಗಾನ್ನಿಸಾತ್ರಯ್ಯದ್ಯದಿಹಂ-
ತೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ । ಜೀವಾತುಂ । ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ | ಜೀವೇರಾತುಃ | ಉ. ೧. ೮೦ |
ಮರಾಮಹೇ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ | ಮೃತ್ಯಯೇನ ಶಸ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | **ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ**— ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನೂ | **ವನಸ್ಪತಿಃ**— ಓಷಧಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳ ಒಡೆಯನೂ ಆದ | **ತ್ವಂ**— ನೀನು | **ನಃ**— ನಮಗೆ | **ಜೀವಾತುಂ**— ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು | (**ತ್ವಂ**) **ಚ**— **ವತಃ**— ನೀನು (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ | **ನ ಮರಾಮಹೇ**— ನಾವು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನೂ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಆದ ನೀನು ನಮಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O Soma, fond of praise, the lord, of plants, you are life to us ; if you wish we will not die

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಚಯನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋಮಿಯಾ (ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುವುರೋಡಾತ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದೇವಸುವ ಎಂಬ ಎಂಬು ಹೊತ್ತಿನ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆ ಮತ್ತು ವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ **ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ** ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾನಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಥಾಗ್ನಿಹೋಮಿಯೋಣ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ **ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೧)

ವನಸ್ಪತಿಃ— ವನಾನಾಂ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿರುಸಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಸೋಮನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕನು. ಅವನೇ ಜೀವಾತುವು ಮತ್ತು ಮರಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿತ್ಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಥಿನಾಮಂತಃ ಸಬರ್ದುಘಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೩-೭)

ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂದು ವರ್ತಿಸಿರುವುದು.

ಜೀವಾತುಂ— **ಜೀವನ್ಮಾಪ್ತಂ** | ಜೀವಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಹಾರವೆಂದು ಅಥವಾ ಚರಕಾಲದ ಜೀವನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತರಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಯು—

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತವೇ ಸು ಪ್ರ ತಿರಾ ನ ಅಯುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಉಗಹರಿಸಿ ಜೀವಾತವೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ | (ನ. ೧೦-೪೦) ದೀರ್ಘಕಾಲ ಅನಿವಸುವುಗಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜೀವನಾಶಫಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತಾ | ವಶಃ ಕಾಮಯೇಥಾಃ | ನೀನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ; ಕಾಮ್ಯಃ, ಪ್ರಾರ್ಥಯಿತವ್ಯಃ ಯಾಚ್ಯಃ | ನೀನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ನ ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ | ಸೋಮನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮೋ ಸು ಣಃ ಸೋಮ ಮೃತ್ಯುವೇ ಪರಾದಾಃ ಪಶ್ಯೇಮ ನು ಸೂರ್ಯಮುಚ್ಚರಂ ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೪)

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಅಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ನಾಸರಾಣಿ |

(ಸಂ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಸೋಮನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಸೋಮನ ಅನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜೀವನವು ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತಾ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚರಬ್ಬವು ಚಣ್ ಎಂಬ ನಿಸಾರ್ಥಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ವ್ಯೋಗವು ವಶಃ ಎಂಬ ತಿಜಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಮಯೋದ್ಯದಿಹಂತ--(ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಾತುಮ್—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜೀವೇ ರಾತುಃ (ಉ.ಸೂ. ೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಏತ್ಯ. ಮೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್

ವಿಕರಣ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ-ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ಪತಿಃ-ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ವರ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ತ್ವಂ ಯೂನ ಋತಾಯತೇ
ದಕ್ಷಂ ದಧಾಸಿ ಜೀವಸೇ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಮಹೇ | ಭಗಂ | ತ್ವಂ | ಯೂನೇ | ಋತಾಯತೇ |
ದಕ್ಷಂ | ದಧಾಸಿ | ಜೀವಸೇ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಮಿತ್ಯೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಅಥ ಕಾಮ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ | ಅ.- ೨-೧೦. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ವೃದ್ಧಾಯ ಋತಾಯತೇ ಋತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಪುರುಷಾಯ ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ದಕ್ಷಮುಪಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಭಗಂ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ವಿದಧಾಸಿ |

ಕರೋಷಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಯೋನೇ ತರುಣಾಯ ಚ ಋತಾಯತೇ ಜೀವಿತುಂ ಧನಂ ಕರೋಷಿ || ಮಹೇ | ಮಹೇ | ಅಚ್ಛಿಬ್ಧಲೋಕಶ್ಚಂದಸಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಶಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯೋನೇ | ಶ್ವಯುವಮಘೋನಾಮತದ್ವಿತ ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಋತಾಯತೇ | ಋತಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುತ ಅತ್ಮನಃ ಕೃತ್ | ನ ಚೈಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿರ್ವೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಶತ್ರುನುಮೋ ನದೃಜಾದೀ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜೀವಸೇ | ಜೀವ ಸ್ವಾಣಧಾರಣೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ಋತಾಯತೇ— ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ | ಮಹೇ—ವೃದ್ಧನಿಗೂ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸಲು | ದಕ್ಷಂ—ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಭಗಂ—ಧನವನ್ನು | ದಧಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯೋನೇ—(ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ) ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ (ಜೀವಿಸಲು ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ)

| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಡುವ ವೃದ್ಧನಿಗೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಆ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವ ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ ಅವರವರು ಜೀವಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಮತ್ತು ಅವರು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Soma, you bestow upon him who worships you whether old or young, wealth that he may enjoy and live.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ

ಆಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆಜ್ಞಭಾಗಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಮಾತ್ರದ ಅಥವಾ ಕಾಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಆ ನೋ ಆಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೦)

ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಂ ಅತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಪುರುಷಾಯ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಧನವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಋತಾಯತೇ ಮಹೇ, ಋತಾಯತೇ ತರುಣಾಯ ಚ ದಕ್ಷಂ ಉಪಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಧನಂ ವಿದಧಾಸಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು ವೃದ್ಧನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತರುಣನಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ; ಮಹೇ ಭಗಂ, ಋತಾಯತೇ ಯೋನೇ ಬಲಂ

ವೃದ್ಧಿಂ ನಾ ದಧಾಸಿ | ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಧನವನ್ನು, ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ತರುಣನಿಗೆ ಬಲ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. **ವೃದ್ಧಾಯ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ಯೂನೇ ಚ ಬಲಂಚ ಯಚ್ಛಸಿ |** ಎಂದು ಮಾಧವರೂ ಸಹ ಸ್ವಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿ ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೇ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. for long life.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾ ದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. **ಬೃಹನ್ನದತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್**—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೂನೇ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಶ್ವಯಮವಮಘೋನಾಮತದ್ವಿತೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವಕಾರವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಯೂನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಾಯತೇ — ಋತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಋತಾಯತೇ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋತ ಎಂಬ ಸುಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಕಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬರುವ ಈತ್ಯವೂ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಋತಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗು ತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರ- ನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾಸಿ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥ ಸೇಸೇನಸೇ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ವೇಜಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತೋ ರಕ್ಷಾ ರಾಜನ್ಯಘಾಯತಃ |
ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವತಃ | ರಕ್ಷ | ರಾಜನ್ | ಅಘಾಯತಃ |
ನ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ತ್ವಾವತಃ | ಸಖಾ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮೇತೈಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಣೋ ಅಂದಸಸ್ತಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತಃ | ಅ. ೨-೧೦ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ರಾಜನ್ ರಾಜನಶೀಲ ತ್ವಮಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ | ತದ್ವೇತುಕಂ ದುಃಖಮಸ್ಯಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ ಪುರುಷಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಶ್ಚ | ಪಾಲಯ | ತ್ವಾವತಸ್ವತ್ಸದೃಶಸ್ಯ ಸಖಾ ಸಖ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪುರುಷೋ ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ | ನಹಿ ವಿನಶ್ಯೇತ್ | ಕಿಮು ವಶ್ಯಂ ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ || ಅಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತೀತ್ಯಘಾಯನ್ | ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮುಪೀತಿ ಕೃಚ್ | ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ತ್ವಾವತಃ | ವತುಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಪ್ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚೇತಿ ಮಪರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ ||

ಸ ತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ರಾಜನ್ ಪ್ರಕಾರಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಘಾಯತಃ—ನನುಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲವಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷ—ಕಾಪಾಡು | ತ್ವಾವತಃ—ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವತೆಯು | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಪುರುಷನೂ | ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಅವ ನನುಗೆ ನಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿತಕ್ಕ ಸಕಲ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಯಾವ ದೇವತೆಯು ಸ್ನೇಹಿತನೂ ನಾಶವಾಗಲಾರನು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ನಾಶ ವೆಂಬುದಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O King Soma, defend us from every one seeking to harm us ; the friend of one like you can never perish.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸ್ತಿಯನನ್ನಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಭ್ಯರ್ಥನೆಯಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮಾ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯನಲ್ಪಿತಸೂತ್ರದ ಸ್ವಸ್ತಿಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಣೋ ಅಂದಸ್ವಸ್ತಂ ನಃ ಸೋಮಾ ವಿಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೧೦)

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ತದ್ವೇತುಕಂ ದುಃಖಂ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತಃ | ಪಾಪ ಹೇತುಕವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ.

ವಿಶ್ವತಃ—ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ (ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು)

ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ—ತ್ವಾವತಃ | ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದವನ ಸಖಾ— ಸ್ನೇಹಿತನೂ (ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಕಿಮಾ ವಕ್ತವ್ಯಂ ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಯಾವಾಗ ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವತೆಯು ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಕೂಡ ಹಿಂಸಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ.

ವೃಣೇಮಹೇ ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಣೇಮಹೇ ಯುಜ್ಯಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೮)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಸಖ್ಯಕ್ಕೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಸೂಕ್ತಿಯಾ

ರಕ್ಷ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು ಲೋಟು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇದ್ಯೋಽಪಿಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಕ್ಕೆ ಹಿ ಅಚೀಶ. ಶರ್ವವಿಕರಣ ಅತೋ ಹೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋಽ-ತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ಪರೇಷಾಂ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಅಘಾಯನ್ ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರೇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗಲೂ ಅಘ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ಚ್ಯಂದಸ್ಕೃಪುತ್ರಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನನೇಧ. **ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಛಪರವಾದಾಗ ಅಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಅಘಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಅನ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಷ್ಯೇತ್—ರುಷ ರಿಷ್ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಇತಕ್ಕೆ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಹಾಗಮ. ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. **ಆತೋ ಯೇಯಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾವತಃ—ತ್ವತ್ ಸಪ್ತಃ ತ್ವಾವನ್. ವತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದ್ವತ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷ್ಮದ್ + ವತುಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದಿನ ಮವರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಆದೇಶ. **ಆಸರ್ವನಾಮ್ನಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದೃಗ್ವೃಶ ವತು ಇವು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ವ. ತ್ವಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಊತಯಃ ಸಂತಿ ದಾಶುಷೇ |

ತಾಭಿನೋಽವಿತಾ ಭವ || ೯ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಸೋಮ | ಯಾಃ | ತೇ | ಮಯಃ | ಭುವಃ | ಊತಯಃ | ಸಂತಿ | ದಾಶುಷೇ |

ತಾಭಿಃ | ನಃ | ಅವಿತಾ | ಭವ || ೯ ||

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತಿ ತೃಚೋಽನುವಕ್ತವ್ಯಃ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ | ಅ ೪-೪ ಇತಿ || ಅಗ್ರಯಣೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತ್ಯೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ೨-೯ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಮೇಧೇಽಪಿ ಪೌಷ್ಣಾ ಮಿಷ್ಟಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯೈಷಾನು ನಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತಾ | ಅ. ೧೦-೬. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜ ಮಾನಾಯ ಮಯೋಭುವೋ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯೋ ಯಾ ಊತಯೋ ರಕ್ಷಾಃ ಸಂತಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾಭೀ ರಕ್ಷಾಭಿನೋಽಸ್ಯಾಕಮನಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಯೋಭುವಃ | ಅಸ್ಯೋತಿವಿಶೇ-
ಷಣತ್ವೇನ ಪ್ರೀಲಿಂಗತ್ವೇ ಭುವತ್ಯ | ಸಾ. ೪-೧-೪೭ | ಇತಿ ಜುಃಷ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತದ್ಗೋತೋ ಗುಣಿ-
ವಚನಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾದುತ ಇತಿ ತಪರಕರಣಸ್ಯಾನುವರ್ತನಾನ್ವ ಭವತಿ ||

ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೋಭುವಃ—ಮುಖೇತುಗಳಾದ | ಯಾಃ ಊತಯಃ—ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳು | ಸಂತಿ—ಇವೆಯೇ | ತಾಭೀ— ಆ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅನಿತಾ— ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಮುಖೇತುಗಳಾದ ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

English Translation

Soma, be our protector with these assistances which are sources of happiness to the offerer of oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂದು ವೇದಲಾಗುವ ಮೂರು ಮಹ್ಯಗಳು ಪುರೋನು ವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಅಗ್ರಯಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ

ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತು ಪುರೋನುಪಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುನೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೯) ಆಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂಜವೇನತಾಕವಾದ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಜ್ಞಭಾಗಹೋಮದ ಪುರೋನು ಪಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವನುಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೧೦-೬)

ದಾತುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ

ಊತಯೇ—ಊತಿರವನಾತ್ | (ನಿ. ೫-೩) ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಊತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ (ಮ. ಸಂ. ೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಊತಯೇ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಎಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಗಳೆಂದರೆ,—

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯೈಃ | ಸುಖವೇತುಕಗಳಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸೋಮನಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮ.ಸಂ.೯-೧೧೩-೭ ರಿಂದ ೧೧೮ ವರೆಗಿನ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುಕ್ತುಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಖವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ನಡೆದರೂ ಕೂಡ ಸೋಮದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ.

ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ಪರ್ಹಿತಂ |

ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಂ ಧೇಹಿ ಪವಮಾನಾಮೃತೇ ಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತ ಇಂದ್ರಾಯಿಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೭)

ಯತ್ರ ಕಾಮಾ ನಿಕಾಮಾಶ್ಚ ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ವಿಷ್ವಸಂ |

ಸ್ವಧಾ ಚ ಯತ್ರ ತೃಪ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೦)

ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ಮೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಅಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೧)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಾಯದಾಗಿದೆ ನಿಕಾಮವಾದಂತಹ ಅನಂದ, ಮೋದ, ಪ್ರಮೋದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಗಳಾಗಿವೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೋಮ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕಜನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಷ್ಠಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಭಾವಯಿತ್ಯಃ ಮಯೋಭುವಃ. ಮಯಸ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ಯತ್ಸಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಊತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಭುವಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದರೆ ಅಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತಃ ಎಂದು ತಪರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪಸವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಿರುವುದರಿಂದ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭುವಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಪಪಾದೇಶ.

ಸಂತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ಡುಡಾಶ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ದಾಶುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ತಣೀ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲ್ಪಾದೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅವಿತ್ಯರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಅನಪಾದೇಶ. **ಅಶ್-ತೈನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಸುಲೋಪ ನಲೋಪ. **ಚಿತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಯೋಗಃ

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ ।

ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋ ವೃಧೇ ಭವ ॥ ೧೦ ॥

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ । ಯಜ್ಞಂ । ಇದಂ । ವಚಃ । ಜುಜುಷಾಣಃ । ಉಪಾಗಹಿ ।

ಸೋಮ । ತ್ವಂ । ನಃ । ವೃಧೇ । ಭವ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಿಮಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚಿ ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚನಂ ಜುಜುಷಾಣಃ ಸೇವಮಾನಃ ಸನ್ ಉಪಾಗಹಿ | ಉಪಾಗಚ್ಛ | ಪ್ರಾಚೀನ ವಂಶಲಕ್ಷಣಂ ಗೃಹಂ ಸ್ತಾಪ್ನುಹಿ | ಸ್ತಾಪ್ಯಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವರ್ಧನಾಯ ಭವ || ಜುಜುಷಾಣಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನರ್ಚ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಪಾಗಹಿ | ಗಮೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುಹಾತ್ರೋಪ- ದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕಾರಲೋಪಃ | ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾ ಭಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ವೀರ್ತುರ್ಗಭಾವಃ | ಗತಿರ್ಗತ್ | ಸಾ. ೮-೧-೭೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ ||

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—(ನಾನು ನೆರವೇರಿಸ ತಕ್ಕ) ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ | ಇದಂ ವಚಿ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ | ಜುಜುಷಾಣಃ—(ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಉಪಾಗಹಿ — (ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ) ದಯಮಾಡು. | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೃಥೇ—(ಯಜ್ಞದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಭವ—(ಅನುಗೃಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಆಗು. |

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಾನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು.

English Translation

O Soma, accepting this our sacrifice, and this our praise, approach us and be to us as the angmenter of our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜುಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸೇವಿಸುವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ

ವೃಥೇ—ವೃಥಾ ವೃಥಾ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಾಗಿ.

ಮತ್ತಿ ಸೋಮ ವರುಣಂ ಮತ್ತಿ ಮಿತ್ರಂ ಮತ್ತೀಂದ್ರಮಿಂದೋ ಪವಮಾನ ವಿಷ್ಣುಂ |

ಮತ್ತಿ ತರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ತಿ ದೇವಾ ಮತ್ತಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರಮಿಂದೋ ಮದಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞದ ಚರಮಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಸೋಮವೇ ಯಜ್ಞದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವುದು. ಅದೂ ಅಷ್ಟದೇ. ಮ. ಸಂ. ೯.೨.೧೦. ೯-೬-೮ ; ಮುಂತಾದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾಗಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಅವನೇ ಕಾರಣನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಬುದುಷಾಣಃ—ಬುಸೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಬ್‌ಲಬ್. **ಲಿಟಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. **ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨.೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕಾನಜ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಅಟ್ಯಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಸಾಗಹಿ—ಉಪ+ಉಪಸರ್ಗಗಳು. (ಗತಿಶ್ಚ) ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸೇರ್ಹ್ಯಸಿಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿಗಿ ಅಸಿತ್ತವಿಧಾನದಿಂದ ಜಾತ್ಯಾಗುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತೋಪದೇಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅಸಿದ್ಧವದತ್ಪ್ರಾಭಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಲೋಪವು ಅಸಿವಾಗುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ದೇಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆ ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಗತಿರ್ಗತೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕ್ರಿಪಾಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ವೃಥಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಃ ತೈತೀಯಾದಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟ್ಯ ವಯಂ ವರ್ಧಯಾಮೋ ವಚೋವಿದಃ |

ಸುಮೃಳೀಕೋ ನ ಆ ವಿಶ್ವ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಸೋಮ | ಗೀಃ ೨ ಭಿಃ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ವರ್ಧಯಾಮಃ | ವಚಿಃ ೨ ವಿದಃ |

ಸು ೨ ಮೃಳೀಕಃ | ನಃ | ಆ | ವಿಶ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದರ್ಶಯಾಗೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿರತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ಯೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟ್ವಾ ವಯಂ | ಆ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪಾಠ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಧನ್ಯಂತಾನಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ಪ್ರವಾ ದ್ವಿತೀಯಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಚೋವಿದಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ವಚಿಸಾಂ ವೇದಿತಾರೋ ವಯಮನುಷ್ಠಾತಾರೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮಃ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ. ಸುಮೃಳೀಕಃ ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರ್ವನ್ ಸನ್ ಆ ವಿಶ | ಆಗಚ್ಛ || ಸುಮೃಳೀಕಃ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಮೃಡೇ ಕೀಕನ್ಯಕನ್ | ಉ. ೪-೨೪ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಕೀಕನ್ಯತೈಯಃ | ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನರ್ಹಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಾ— ನಿನ್ನನ್ನು | ವಚೋವಿದಃ— ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ | ವಯಂ—ನಾವು | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ವರ್ಧಯಾಮಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿ | ಆ ವಿಶ—ದಯಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Acquainted with hymns we elevate you with praises ; do you who are benignant approach-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದರ್ಶಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಅಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ಯೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ

ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟಾ ವಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ ೧-೫) ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ವೃಧಸ್ವತೀ ಅಜ್ಯಭಾಗಹೋಮಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಮಂತ್ರವು ಎರಡನೇ ಅಜ್ಯಭಾಗದ ಪುರ್ಣೋನು ವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಚೋವಿದಃ—ವಚಸಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥ. **ವಚಸ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮು. ಸಂ. ೯-೯೧-೩ ; ೯-೬೪-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಮು. ಸಂ. ೪-೩೮-೧೦ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲೂ (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಸಹ **ವಚಸ್** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ **ವಚೋವಿದಃ** ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರಃ | ಗೃಣಾತೇಃ (ನಿ. ೧-೧೧) ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗೃಣಾತುನಿಂದ **ಗಿರ್** ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, **ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ** (ಮು. ಸಂ. ೮-೩೩-೧೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ **ಗಿರಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮು. ಸಂ. ೬-೧೫-೬ ; ೮-೧೩-೧೯ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲೂ ಸಹ **ಗೀರ್ಭಿಃ** ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಸ್ತಿಯರಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪಡೆಯ ತಕ್ಕ ಸಂತೋಷದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವರ್ಧಯಾಮಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮಃ | ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮು. ಸಂ. ೧೩-೧೮-೮ ನೆಯ **ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ** ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಂತೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಮೃಳ ಸುಖಿನೇ | ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರವನ್ ಸನ್ | ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೩ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ರಿಂದ ೧೧ನೇ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸುಖಸ್ವರೂಪವನ್ನು ೧-೯೧-೯ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಗಿರ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವೋರೂಪಧಾಯಾದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇಕೆಗೆ ದೀರ್ಘ.

ವರ್ಧಯಾಮಃ—ವೃಧಾ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತ **ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ **ಲಘೂಪಧಗುಣ.** **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ಧ ಎಂಬ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸಾವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. **ಅತೋದೀರ್ಘೋ ಯೇಷಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಜೋವಿದಃ—ವಚಾಂಸಿ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ವಜೋವಿದಃ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೃಡೇಃ ಕೀಕನ್ ಕಕನೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೀಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃಡೀಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಮೃಳೀಕಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಇೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨.೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಾಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ ವಸುವಿತ್ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ |

ಸುಮಿತ್ರಃ ಸೋಮ ನೋ ಭವ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗಯಃ ಸ್ಥಾನಃ | ಅಮಿವಹಾ | ವಸುಃ ವಿತ್ | ಪುಷ್ಪಿಃ ವರ್ಧನಃ |

ಸುಃ ಮಿತ್ರಃ | ಸೋಮ | ನಃ | ಭವ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂತಿ ಪವಮಾನೇಷ್ಟಯಸ್ತಿಸ್ಯಃ | ತತ್ರ ತೈಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ಠಾವುತ್ಪರಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಗಯಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಪುಷ್ಪಿಮಂತಾವಗ್ನಿನಾ ರಯಿಮತ್ನವಧೈಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೨-೧ | ಇತಿ || ಏಷ್ಯವ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೀನೋಪಸದಿ ಸೌಮ್ಯಯಾಗಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ ಸಾಯಂ ಕಾಲೀನಾಯಾಂ ತ್ವನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚಾಥೋಪಸದಿತಿ ಖಂಡೇ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯ ಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ||

ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ ಆಮೀವಹಾ ಽಮೀವಾನಾಂ
ರೋಗಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವಸುವಿತ್ ಸೋಽತ್ಮಾಣಾಂ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ
ಪುಷ್ಪೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ ಸುಮಿತ್ರಃ | ರೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸಖಾಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ |
ದೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಸೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಂ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಭವ || ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಸ್ವಾಯಾ ವೃದ್ಧಿ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಮರ್ಘಾತ್ ಲ್ಯುಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯಲೋಪಃ | ಇದಮಾದಿಷು ಚತುರ್ಷು ಪದೇಷು
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಮಿತ್ರಃ | ನಳ್ಳಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ಅಮೀವಹಾ—ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ | ವಸುವಿತ್—ಧನವನ್ನು (ಆರಿತು) ಹೊಂದಿಸು
ವವನಾಗಿಯೂ | ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಅಹಾರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ | ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ
ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಭವ—ಆಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ, ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ, ಧನದಾತ
ನಾಗಿಯೂ, ಪುಷ್ಪಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿರು.

English Translation

O Soma, be unto us, the bestower of wealth, the remover of disease, the cognizant of riches, the augments of nourishment and an excellent friend.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಪವನಾನೇಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ಇಷ್ಟಿಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ
ಆಜ್ಞಾಭಾಗ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಗಯಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪುರೋನುಮಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪುಷ್ಪಿಮಂತಾವನ್ನಿ ನಾ ರಯಿಮುತ್ನವದ್ಧಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು
ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮ
ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುಮಾಕ್ಯಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅರ್ಧೋಪಸತ್ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಯತೀಗಯಸ್ಥಾನೋ
ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೪-೮).

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂ
ದರ್ಥವು. ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯ, ಗೃಹ ಮತ್ತು ಧನ ಎಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದು. ತುಕ್, ತೋಕಂ,

ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯೈ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಗಯಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯವೆಂದೂ : ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೩-೯) ಧನವೆಂದೂ ; ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಹರ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧೩-೩) ಗೃಹವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಗಮ್ಯತೇ ನಿವಾಸಾಯ ಇತಿ ಗಯಂ ಗೃಹಂ, ಗೀಯತೇ ಸ್ತೂಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಗಯಂ ಧನಂ | ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೫-೧೦-೩ನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೇ, ಮು. ಸಂ. ೬-೭೪-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಂ ಗೃಹಗತಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ವಾ | ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಸ್ವಾಯಿವ್ಯವ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪತ್ಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸೋಮನಿಗೆ ಗಯಸಾಧನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಉಂಟು ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಸಮೀ ವತ್ಸಂ ನ ಮಾತೃಭಿಃ ಸೃಜತಾ ಗಯಸಾಧನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೦೪-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮ-ರೋಗೇ | ರೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಮು ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಮೀವ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಅಮೀವಹನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸೋಮನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮ ಸುಷುತಃ ಪರಿ ಸೃವಾಸಾಮೀವಾ ಭವತು ರಕ್ಷಸಾ ಸಹ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೮೫-೧)

ಸೋಮಾರುದ್ರಾ ವಿ ವೃಹತಂ ವಿಷೂಚೀಮಮೀವಾ ಯಾ ನೋ ಗಯಮಾವಿನೇಶ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೭೪-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಮೀವಹಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ವಸುವಿತ್—ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು. ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೫-೧೯) ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮನಿಗೆ ವಸುವಿತ್ | ಹಿರಣ್ಯವಿತ್ | ಗೋವಿತ್ | ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಗೋವಿತ್ವನಸ್ಯ ವಸುವಿದ್ಧಿರಣ್ಯವಿದ್ರೇತೋಧಾ ಇಂದೋ ಭುವನೇಷ್ಟರ್ಷಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೮೬-೨೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇವೆ. ಮು. ಸಂ. ೨-೪೦ ೬ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಯಿಪತಿಃ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಪೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಸಕಲ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಧನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಿತ್ರರುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಶೋಭನಾನಾಂ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನೊದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. (ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಳಕೊಂಡಿದೆ) ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು-ಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಃ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪ-ಸದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಆದಿಯಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದಂತ ಉತ್ಪರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮೀವಾನಾಂ ಹಂತಾ ಅಮೀವಹಾ. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃ ದ್ಯತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮೀವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕ್ವಚನಾಂತಗೌಪ

ವಸುನಿತ್—ವಿಕ್ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಪೇಃ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕದ ಮೇಲೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯೋವೋರನಾಕೌ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕೆ ಅನಾದೇಶ.

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮಿತ್ರಃ ನೌಘೋಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ ರಾರಂಧಿ ನೋ ಹೃದಿ ಗಾವೋ ನ ಯವಸೇಷ್ವಾ |

ಮರ್ಯ ಇವ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ | ರರಂಧಿ | ನಃ | ಹೃದಿ | ಗಾವಃ | ನ | ಯವಸೇಷು | ಆ |

ಮರ್ಯಃ ೨ ಇವ | ಸ್ವೇ | ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಹೃದಿ ಹೃದಯೇ ರರಂಧಿ | ರಮಸ್ವ ! ತತ್ರ ನಿರ್ದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಮುಚ್ಯತೇ | ಗಾವೋ ನ | ಯಥಾ ಗಾವೋ ಯವಸೇಷು ಶೋಭನತ್ವಣೇಷ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ರಮಂತೇ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಯಥಾ ವಾ ಮರ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಮನುಷ್ಯಃ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ ಸ್ವಕೀಯ ಓಕಸಿ ಗೃಹೇ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ರಮತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾಭಿರ್ದತ್ತೇನ ಹವಿಷಾ ತ್ರಪ್ತಃ ಸನ್ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇನಾವತಿಪ್ಸಸ್ವ | ನಾನ್ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ನಿರ್ದರ್ಶನದ್ವಯಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ರರಂಧಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ಸರಸ್ವೀಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥೇತಿ ಹೇರಾರ್ಥಧಾತು-ಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ವಾಭಾವಾದಜಾತಶ್ಚೇತಿ ಹೇರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವಾಜಾತ್ವಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಾಭಾವಃ | ಸೇರ್ಹ್ಯಸಿಚ್ಛೇತಿ ಹೇರಸಿತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಛಂದಸಮಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾನ್ಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವಾತ್ಪ್ರದಾವಪರತ್ವೇನ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ಮರ್ಯಶಬ್ದೋ ಯತ್ರೈಯಾಂತೋನಿಷಾತ್ಯತೇ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಕ್ಯೇ | ಉಚ ಸಮವಾಯೇ | ಉಚ್ಯತೇ ಸಮವಾಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯೋಕ್ಯಂ ಗೃಹಂ | ಋಹಲೋರ್ಘ್ಯತ್ | ಚೆಚೋಃ ಕು ಘೀಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ತಿತ್ತ್ವರಿತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯವಸೇಷು—ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ | ಆ—ಸುತ್ರಲೂ ಗಾವೋ ನ—ಹಸುಗಳು ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ಸ್ವೇ ಓಕ್ಯೇ—ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಮರ್ಯ ಇವ—ಮಾನವನು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ) ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಹೃದಿ—ಹೃದಯದಲ್ಲಿ | ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)—ರಮಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪುಷ್ಪವಾದ ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲನ್ನು ಸೇರಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೇ ಹಸುಗಳು ಅಲ್ಲೇ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ, ಪುತ್ರಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಇತರ ಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ ನೀನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಗಮನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಿರು

English Translation

Soma, dwell happy in our hearts, like cattle in fresh pastures, like men in their own abodes.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಕ್ಕೇ— ಓಕ ಇತಿ ನಿವಾಸನಾಮೋಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೩-೩) ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಓಕ ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಸ್ತೇ ಓಕ್ಕೇ | ಅಂದರೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನವಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಮು. ಸಂ. ೭-೪-೮) ಅಥ ಸ ಓಕಃ ಪುನರೇವ ತದೇತಿ ಯತ ಆಗತೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೩-೩) ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರನಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೇ ವಾಸವನ್ನು ಹೋಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಗೃಹವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವು. ಅದೇ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟು ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮಧ್ಯಃ—ಮರ್ಮೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೫) ಮಗನು ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು.

ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ಕ್ರೀಡಿಸಿ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಗಾನಲುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ, ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ ಅದೇ ಆನಂದವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದುವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರರಂಧಿ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ. ಧಾತು. ವೈಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಕೈವದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಙ್ಕದ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಶ್ಲೋಕರಣ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ರರಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ್ಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಿತ್ವ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜಾತಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ್ಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜಾತ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೂ ಅನು-ದಾತ್ವೋಪದೇಶ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶ. ರರಂಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ ಸೋಮ ಎಂಬ ಅನುಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗ್ಗೆ ಅಪಿತ್ವನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ರರಂಧಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಹೃದಿ—ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನೋಮಾಸಹೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. ಉದಿವಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಯ ಇವ—ಭಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಯದೇವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕ್ಯೇ—ಉಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು ಉಚ್ಯತೇ ಸಮನೇಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಓಕ್ಯಂ ಗೃಹಮ್ (ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ಮನೆ) ಋತಲೋಣ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ.. ಪುಗಂತೆ-ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಣಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕುತ್ಯ. ಓಕ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ಸ್ಮರಿಕರಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯಃ ಸೋಮ ಸಖ್ಯೇ ತವ ರಾರಣದ್ವೇವ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಸೋಮ | ಸಖ್ಯೇ | ತವ | ರಾರಣತ್ | ದೇವ | ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ | ದಕ್ಷಃ | ಸಚತೇ | ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಸೋಮ ತವ ಸಖ್ಯೇ ತ್ವದೀಯೇ ಸಖಿತ್ವೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿಯೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಯಾಜಮಾನೋ ರಾರಣತ್ ರಣತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ

ಸ್ತುತಿ ತಂ ಯಜಮಾನಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ ದಕ್ಷಃ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥಸ್ತ್ವಂ ಸಚತೇ | ಸೇವಸೇ |
ಅನುಗೃಹ್ಯಾ ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರರಣಿತ್ | ರಣಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಲೇಖ್ಯದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಬ್ದಃ ಶ್ಲೋಕಃ | ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಸುಭಯಭೇದಾಭ್ಯಾಧಾತುಕತ್ವಾದ್ವೈನಿಹಿ
ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯಾಭ್ಯಸ್ತುದ್ಯುದಾತ್ವತ್ಯಸ್ಯಾಭಾನೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಚತೇ |
ಷಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೆ—ಸ್ನೇಹ
ಸಂಬಂಧವಿರಲಾಗಿ | ಯಃ ಮರ್ತ್ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ರಾರಣಿತ್—ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ—ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಕವಿಃ—ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೋ | ದಕ್ಷಃ—(ಸರ್ವ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ) ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು | ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ. (ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೇವೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ
ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The experienced sage commends the mortal who, divine Soma, praises
you through affection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾರಣಿತ್—ರಣತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿ | ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು
ತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಣ-ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ಈ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ
ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಂದವ್ಯವುಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಅವರು ರಾರಣಿತ್—ಅತ್ಯಂತಂ
ರಮತೇ | ಅತಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ
ಸಹ, ನಿನ್ನ ಸಖ್ಯತ್ವದ ಫಲವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಸಹಜವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಂತೋಷವೆಂದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು
ಇರುತ್ತದೆ.

ನಾಡಮಿಂಡ್ರಾಣಿ ರಾರಣಿ ಸಖ್ಯವ್ಯಪಾಕಸೇರ್ ಋತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನೆರವಾಗಿ ನೆರವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕೀರ್ತಿ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದನ್ನೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಪದದಂತೆಯೇ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮಾನವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕಪಿಃ—ಮಕ್ಕನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವಾದ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ಅನ್ವಯವೇ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅನ್ವಯವು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. **ಕಪಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯೂ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ, **ದಕ್ಷಃ**—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು **ತಂ**—ಯಜಮಾನನನ್ನು **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಅಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ಕಪಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನು **ತಂ ದಕ್ಷಃ**—ಆ ಬಲವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲಿ **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಖ್ಯೇ—ಸಖ್ಯಾಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯಾರ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರರಣಾತ್—ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ. **ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದೇಶ. **ಶ್ಲೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಪಲ್ ಶೇಷ. **ಲೇಟೋದಾಟಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. **ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟಿಭಿನ್ನ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ವಿಧೇಯಮಾನವಾದ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ.

ಸಚತೇ—ಕ ಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. **ಧಾಶ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಟಿಟಾತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. **ಕತೇರಿ ಶಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪವಿಕರಣ. ಅತಿ ಙತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉರುಷ್ಯಾಣೋ ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಸೋಮ ನಿ ಪಾಹ್ಯಂಹಸಃ ।
 ಸಖಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ ॥ ೧೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉರುಷ್ಯ । ನಃ । ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ । ಸೋಮ । ನಿ । ಪಾಹಿ । ಅಂಹಸಃ ।
 ಸಖಾ । ಸುಶೇವಃ । ಏಧಿ । ನಃ ॥ ೧೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಸ್ಮಾನಭಿಶಸ್ತೇರಭಿಶಂಸನಾದಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾದುರುಷ್ಯ । ರಕ್ಷ ।
 ಉರುಷ್ಯಾಣಿ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮಣಿ ಯಾಸ್ಯಃ । ನಿ. ೫-೨೩ । ತಥಾಂಹಸೋಽಸ್ಮತ್ಪ್ರತಾಪಾಚ್ಚ ನಿ ಪಾಹಿ ।
 ನಿತರಾಂ ಪಾಲಯ । ಏವಮಸ್ಮದೀಯಂ ಪಾಪಂ ಪರಿಹೃತ್ಯ ಸುಶೇವೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನ ಲೋಭ-
 ನೇನ ಸುಖೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಹ್ಯಧಿ ಹಿತಕಾರೀ ಭವ ॥ ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ । ಶನ್ಸು ಸ್ತುತಾ । ಅಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ
 ಕ್ವಿನ್ । ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ವರತ್ವಂ । ಏಧಿ । ಆಸ ಭುವಿ । ಲೋಟಿ ಸೇರ್ಹಿಃ । ತಸ್ಯ
 ಜಾತ್ವಾತ್ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೇಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ । ಘಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಸಕಾರ-
 ಸ್ಯೈತ್ವಂ । ತಸ್ಯಾಸಿದ್ವವದತ್ತಾ ಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ವತ್ಯಾತ್ ಹುರುಲ್ಪೋ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ । ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು । ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕ
 ದಿಂದ । ಉರುಷ್ಯ—ಕಾಪಾಡು । ಅಂಹಸಃ—(ನಾವು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ) ಪಾಪದಿಂದ ।
 ನಿ ಪಾಹಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು । ಸುಶೇವಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖದೊಡನೆ ಕೂಡಿ । ನಃ—
 ನಮಗೆ । ಸಖಾ ಏಧಿ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ನಮಗೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು ॥

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಕಾಪಾಡು ನಾವು ಮಾಡಿದ
 ಅಥವಾ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖಸಾಧನ
 ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು.

English Translation

Soma, protect us from calumny, preserve us from Sin ; pleased with our service, be our friend.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ—ಅಭಿಶಸ್ತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಪ, ಆಪತ್ತು, ನಿಂದೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ **ಅಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾತ್** | ಅಂದರೆ ಆಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯಿಂದ. ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉರುಷ್ಯ—ಉರುಷ್ಯತೀ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮ | (ನ. ೫-೨೩) ಉರುಷ್ಯ ಅಂದರೆ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಸು. ಸಂ. ೫-೨೪-೨ ; ೧-೫೮-೯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಂಹಸಃ—ಅಂದತಿಶ್ಚಾಂದಂಶ್ಚಾಂಹುಕ್ಲ ಹಂತೇಃ | (ನ. ೪-೨೫) ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಂ ಧಾತುವಿನಿಂದ **ಅಂಹಸ್** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪಾಪವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಪದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಶೇವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಂ ಸುಖದಾತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉರುಷ್ಯಾ—ಉರುಷ್ಯ ಎಂಬುದು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃತ್ಯತೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಕ್ರಿನ್** ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಸ್ತ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅಭಿಗಿ **ಶಾನ್** ಚ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಾದ ತಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಹಿ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಧಿ—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ **ಸೇಹ್ಯಸಿಚ್ಛ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿತ್ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಜಾತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ **ಶ್ವಸೋರಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಘ್ರಸೋರೇದ್ವಾವಘ್ರಾಸಲೋಪಶ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಪರವಾದಾಗ ಏತ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ **ಅಸಿದ್ಧವದತ್ಪಾಭಾತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವದ್ಧಾನ ಬರುವುದು.

ರಿಂದ ಸಕಾರವಿದ್ದಂತೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಹುರುಳುಭ್ಯೋದೇಧಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಝಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ವ. ಏಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶತಃ ||

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ |
ಭವಾ ವಾಜಸ್ಯ ಸಂಗಛೇ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಪ್ಯಾಯಸ್ತು | ಸಂ | ಏತು | ತೇ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೋಮ | ವೃಷ್ಟ್ಯಂ |
ಭವ | ವಾಜಸ್ಯ | ಸಂ | ಗಛೇ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಿ ಸ್ವಂ

ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರ ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ಇತಿ ತೈಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಆ
ಪ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋ ಮೃಜಂತಿ ತ್ವಾ ದಶ ಕ್ಷಿಪಃ | ಅ. ೫-೧೨ | ಇತಿ || ಪತ್ನೀಸಂಯಾ-
ಜೇಷು ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ತೇಶ್ವೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ಸಂತೇ
ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾಃ | ಅ. ೧-೧೦ | ಇತಿ || ಚಮಸಾಪ್ಯಾಯನೇಶ್ವೇಷಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ |
ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾ-
ನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೨-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ತು | ವರ್ಧಯಸ್ತು | ತೇ ತವ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ವೃಷತ್ಸಂ ವೀರ್ಯಂ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಸಮೇತು | ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ | ತ್ವಯಾ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಭವತು | ಏವಂ-
ಭೂತಸ್ತ್ವಂ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಗಛೇ ಸಂಗಮನೇ ಭವ | ಅಸ್ಮಾಕಮನ್ನಪ್ರದೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ವೃಷ ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ವೃಷಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ಭವೇ ಭಂವ-

ಸೀತಿ ಯತ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯುಕ್ತಾರಲೋಪಃ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ಯ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಯತೋಪನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಯಂ | ಭವ | ದ್ವೈಚೋಪಸ್ತಿಜ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಂಗಛೇ | ಸಾತ್ಯತುದಿವಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯಕ್ತೃತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ಧಮೇರಸಿ ಭವತಿ | ಛಾಛಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.
ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೃಷ್ಟಂ—ವಿರೈವು | ವಿಶ್ವತಃ—ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಸಮೇತು—ಬಂದು (ನಿನ್ನನ್ನು)
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವಾಜಸ್ಯ—(ನನುಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದ | ಸಂಗಛೇ—ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ | ಭವ—
ನಿರತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ನಿನ್ನ ವಿರೈವು ನಾನಾದಿಕ್ಕು
ಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನನುಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ ಅನ್ನದ ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗು.

English Translation

Increase Soma ; may vigour come to you from every side ; be diligent
in the supply of food to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳದುವು ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ
ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು ಎಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ
ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೧-೧೦) ಚನುಸಪಾತ್ರವನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬುವಾಗಲೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವಿನಿಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು
ವಾಜಾ ಇತಿ ಚನುಸಾನಾದ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವೃಷ್ಟಂ—ಉಕ್ಕಿಬರತಕ್ಕ ಬಲ ಅಥವಾ ವಿರೈವೆಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಸ್ಯ—ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.
ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಪದವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು.

ಸಂಗಛೇ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (೩.೯) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗಮನವೆಂದರೆ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದವೇರಿ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗಛೇ ಅಂದರೆ ಶೇಖರಣೆ
ಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನನುಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ಯಾಯಸ್ವ—ಓಪ್ಯಾಯೀ. ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಭ್ರಾಪ್ತದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಘಾಸೇ ಸೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. **ಸವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ವ ಆದೇಶ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತು — ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಯಮ್—ವೃಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿಸ್‌ಯು ವೃಷಿ-(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಸ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಣಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಯಮ್. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ **ಯೇಚಾ-ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ವ್ಯಕ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯತೋಽನಾವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಽಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಎರಡು ಅಚ್ ಧ್ರುವುದರಿಂದ **ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಚಿಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಥೇ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಸಾತ್ಯತುದಿವಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಪಲ್ಯಡುವ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಗಮ್‌ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ಯೋಸದೇಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಘಾಥಘಾಘ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥ

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಮದಿಂತಮ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿರಂಶುಭಿಃ |

ಭವಾ ನಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಸಖಾ ವೃಥೇ || ೧೭ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಆ | ಪ್ಯಾಯಸ್ತ | ಮದಿನ್ ತಮ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಂಶುಃ ಭಿಃ |
ಭವ | ನಃ | ಸುಶ್ರವಃ ತಮಃ | ಸಖಾ | ವೃಥೇ || ೧೭ ||

ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಂದಿತನಾತಿಶಯೇನ ಮದವನ್ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸರ್ವೈರಂಶುಭಿರ್ಲತಾವಯವೈರಾ
ಪ್ಯಾಯಸ್ತ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ಯುದ್ಯೋ ಭವ | ಸ ತ್ವಂ ಸುಶ್ರವಸ್ತನೋಽತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಾನ್ಯ-
ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯ ಸಖಾ ಭವ | ಮಿತ್ರೀಭವ || ಮದಂತಮ ಮದೋ
ಹರ್ಷಃ | ತದ್ವಾನ್ ಮದೀ | ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಂತಮಃ | ನಾಭ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ ಇತಿ
ತಮಪೋ ನುಟ್ | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಶ್ರಾಯತ ಇತಿ ಶ್ರವಃ | ನಿ ೧೦-೩ | ಇತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ಶೋಭನಂ ಶ್ರವೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಾಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ |
ತಮಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಮೇವ
ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮದಂತಮ—ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ |
ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಸಕಲವಾದ | ಅಂಶುಭಿಃ—ಲತೆಗಳ ಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ | ಆಪ್ಯಾಯಸ್ತ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದು | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ವೃಥೇ—ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ (ಕಾರಣವಾದ) | ಸಖಾ ಭವ—ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವೆ. ಸುಂದರವಾಗಿ
ರುವ ಸಮಸ್ತಲತಾಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Exulting Soma, increase with all twining plants ; be a friend to us ;
well supplied with food we may prosper.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮದಿಂತಮು—ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಮದವುಳ್ಳವನು ಅಂದರೆ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಯಣಾರೂ, ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಬುಕ್ಕುಂಟತೆಯ ೯-೯೧-೫ನೆಯ

ಮತ್ಸಿ ಶರ್ಘೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇರ್ವಾ ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರ ವಿಂದೋ ಮದಾಯೆ |

(ಬು. ಸಂ. ೯-೯೧-೫)

ಎಂಬ ಮತ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಸೋಮನಾದ್ದರಿಂದ ಮದಕಾರಿ ಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗುವುದು.

ಅಂಶುಭಿಃ—ಅಂಶುವೆಂದರೆ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯ ಅವಯವಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅವಯವಗಳಿಗೇ ಅಂಶುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದವು ಒಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಸುಧನತಮಃ ಸುಕೀರ್ತಿತಮೋ ವಾ** ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾಕರಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮದಿಂತಮು—ಮದೋ ಹರ್ಷಃ. ಮದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮದೀ. **ಅತ ಇನಿಠನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಿಂತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್. **ನಾದ್ವೈಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭) ನಕಾರಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಪ್ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ನುಟಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನುಟ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಮದಿಂತಮು ಎಂಬುದು ಸಂಬುದ್ಧಿಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವೇಭಿಃ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ವೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಸವಿಸರ್ಗ.

ಭವ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಇತಿ ಅನ್ನನಾಮ ಶ್ಲೋಕತಃ ಇತಿ ಶ್ರವಃ (ನಿರು. ೧೦-೩) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಅಭಿಷ್ಠು ರು ಶ್ರವ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರಿಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶೋಭನಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಶ್ರವಾಃ. ಅತಿ ಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಾಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ರತ್ಯಯ.

ತಮಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೌ ಸುಪ್ತಿತ್ವೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋ-
ಮೋಷಸೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರವಸ್ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬಂದಿರುವುದು
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ

ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾಃ ಸಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಾನ್ಯ-
ಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ |

ಆಪ್ಯಾಯಮಾನೋ ಅಮೃತಾಯ ಸೋಮ ದಿವಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯು-
ತಮಾನಿ ಧಿಷ್ಠ ॥ ೧೮ ॥

ಪದಸಾತ್.

ಸಂ | ತೇ | ಪಯಾಂಸಿ | ಸಂ | ಉಂ ಇತಿ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ | ಸಂ |

ವೃಷ್ಟ್ಯಾನ್ಯಿ | ಅಭಿಮಾತಿ ಸಹಃ |

ಆ ಪ್ಯಾಯಮಾನಃ | ಅಮೃತಾಯ | ಸೋಮ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಾಂಸಿ | ಉತ್ -

ತಮಾನಿ | ಧಿಷ್ಠ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜೇಷು ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸೀತಿ ಯಾಜಾಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ
ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇಹ ತೃಷ್ಣಾರಮಗ್ರಿಯಂ | ಅ. ೧. ೧೦ | ಇತಿ || ಚಮಸಾಶ್ವಾಯ-

ನೇತ್ರಸ್ಯೇಷಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಲೋಪಾ-
ದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೫-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ಅಭಿಮಾತಿಷ್ಠಾಹೋಽಭಿಮಾತೀನಾಂ ಶತ್ರುಜಾಂ ಹಂತುಸ್ತೇ ತವ ಏವಂಭೂತಂ
ತ್ವಾಂ ಪಯಾಂಸಿ ಶ್ರಯಣಾರ್ಥಾನಿ ಕ್ಷೀರಾಣಿ ಸಂ ಯಂತು | ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ತಥಾ ನಾಜಾ ಉ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಚ ತ್ವಾಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ವೃಷ್ಣಾನ್ನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಚ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ಹೇ ಸೋಮ |
ತ್ವಮಮೃತಾಯಾಸ್ತಾಕಮಮೃತತ್ವಾಯಾಮರತ್ವಾಯಾಶ್ಚಾಯಮಾನ ಆ ಸಮಂತಾದ್ವರ್ಧಮಾನಃ ಸನ್ನಿವಿ
ನಭಸಿ ಸ್ವರ್ಗ ಉತ್ತಮಾನ್ಯುದ್ಧತತಮಾನ್ಯುತ್ಪಷ್ಠಾನಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯಗ್ನಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿರ್ಭೋಕ್ತವ್ಯಾನಿ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನಿ ನಾ ಧಿಷ್ಠ | ಧಾರಯ || ತೇ | ಶ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾ
ಚ್ಚ ಕುರ್ಹುರ್ಭೇ ಸಷೀ | ಅಭಿಮಾತಿಷ್ಠಾಹಃ | ಪಹ ಅಭಿಭವೇ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ
ಚೈತ್ರೈಶ್ಚಯಃ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ ಪತ್ತಂ | ಅಮೃತಾಯ | ನೌಗೋ ಜರಮರಿಸುತ್ತಮೃತಾ
ಇತ್ಯುತ್ರರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉತ್ತಮಾನಿ | ಉಚ್ಛಿಬ್ಧಾತ್ಸಾಧನಶ್ರಿಯಾವಚನಾದಾತಿಶಾಯ-
ನಿಕಸ್ತಮಹ | ಉತ್ತಮಶಕ್ತೃತಮೌ ಸರ್ವತ್ರ | ಪಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಇತ್ಯಂಭಾದಿಷು ಸಾಠಾದಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಿಷ್ಠ | ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ ಧಿಷ್ಠ ಧಿಷ್ಠೀಯ ಚ | ಪಾ. ೭-೪-೪೫ | ಇತಿ
ಧಿಭಾವೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರ. ೨ ಸದಾರ್ಥ

ಅಭಿಮಾತಿಷ್ಠಾಹಃ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು) |
ಪಯಾಂಸಿ—(ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ) ಕ್ಷೀರಗಳು | ಸಂ ಯಂತು—ಸುತ್ತಲೂ ಹಂದುಬಂದು ಸೇರಲಿ | ನಾಜಾಃ
ಉ ಸಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವೃಷ್ಣಾನ್ನಿ ಸಂ—ವೀರ್ಯಗಳೂ
ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಅಮೃತಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಮರಣವಿಲ್ಲ
ದಿರುವೆಕ್ಕಾಗಿ | ಆಶ್ವಾಯಮಾನಃ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ | ದಿವಿ—ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ | ಉತ್ತಮಾನಿ
—ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ | ಶ್ರವಾಂಸಿ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಧಿಷ್ಠ—ಹೊಂದಿರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಕ್ಷೀರಪ್ರವಾಹಗಳು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು
ಸುತ್ತಲೂ ಹಂದು ಬಂದುಸೇರಲಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಂದು
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಾವು ಮರಣರಹಿತರಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ
ನಮಗಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರು.

English Translation

May the milky uices flow around you ; may sacrificial offerings and
vigour be concentrated in the destroyer of foes ; and, being fully nourished,
Soma, provide excellent foods in heaven for our immortality.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪತ್ನೀಸಂಯಾದವೆಂಬ ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಂ ತೇ ಪಯೋಸಿ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂ ತೇ ಪಯೋಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇಹ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಗ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧-೧೦) ಚನುಸಾಪ್ಯಾಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂ ತೇ ಪಯೋಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇತಿ ಚನುಸಾನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೬).

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ— ಅಭಿತಃ ಹಿಂಸಂತೀತ್ಯಭಿಮಾತೆಯಃ | ತೇಷಾಂ ಅಭಿಭವಿತಾ | ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಾಸ್ತಾ ನಾ ಅಭಿಮಾತಿಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೩-೫)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪಾಪಿಸ್ವನಿಗೂ ಅಭಿಮಾತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನೂ ಪಾಪಿಸ್ವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಪಯೋಸಿ—ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಕ್ಷೀರಗಳು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳು.

ಅಮೃತಾಯ—ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ. ಅಥವಾ ಅಮೃತಶಬ್ದದಿಂದ ದೇವತಾವಚನಃ | ದೇವತಾರ್ಥನುತ್ಪರ್ಥಃ | (ಸ್ಯ. ಭಾ.) ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ—ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾನಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೇ ಬಂದಿದೆ ತೇ ಮಯೋವೇಕವಚನಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ಮೇ ಏಕವಚನಾಂತ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೇ ಎಂಬ ಆದೇಶ.

ಯಂತು—ಇಹ ಗತಾ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿಗ್ಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ಪ. ಇಣೋ ಯಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತಸಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಾದ್ಧಿ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ಹದಿನಾರನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ—ಪಹ ಅಭಿ ಭವೇ. ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಸಹಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಾಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮಾತಿನಾಂ ಸಾಟ್. ಅಭಿಮಾತಿಷಾಟ್. ಸುಷಾನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮ್ಮೇಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

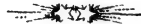
ಆಸ್ಯಾಯಮಾನಃ—ಓ ಪ್ಯಾಯೇ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. **ಆನೇಮುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭.೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶಪ್ವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತಾಯ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ನ ಮೃತಂ ಅನ್ಯತಮ್. ನೆಚ್ಚೋ ಜರಮರಸುತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಗ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತಮಾನಿ—ಉತ್ ಎಂಬುದು ಸಸಾಧನಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ ತಬ್ಬ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಮಸಿಗೆ ಅನುದಾತುವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ **ಉತ್ತಮ ಶತ್ವತ್ತಮ್ ಸರ್ವತ್ರ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂದು ಉಚ್ಛಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಧಿಷ್ಯ—ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ; ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ ಧಿಷ್ಯಧಿಸೀಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾವವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಾ ತೇ ಧಾನಾನಿ ಹನಿಸ್ತಾ ಯಜಂತಿ ತಾ ತೇ ನಿಶ್ವಾ ಪರಿ-

ಭೂರಸ್ತು ಯಜ್ಞಂ ।

ಗಯಸ್ಪಾನಃ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರೋಽವೀರಹಾ ಪ್ರ ಚರಾ ಸೋ-

ಮ ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ಹವಿಷಾ | ಯಜಂತಿ | ತಾ | ತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಪರಿ-
ಭೂಃ | ಅಸ್ತು | ಯಜ್ಞಂ |

ಗಯಃ ಸ್ಥಾನಃ | ಸ್ತುತರಣಃ | ಸ್ತುತವೀರಃ | ಅವೀರಹಾ | ಸ್ತು | ಚರ | ಸೋ-
ನು | ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನೀತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ
ಯಜಂತೀಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ | ಆ. ೪-೪ | ಇತಿ || ಏಕಾ-
ದಶಿನಸ್ಯ ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ಧನಿಷ ಏಷೈವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಅಪಾಕ್ಷಂ ಯುತ್ಸು ಪ್ರತನಾಸು ಪಶ್ಯಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಆ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತ್ವದೀಯಾನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ಮೃಪ್ರಭೃತಿಷ್ವನಸ್ತಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ
ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಯಜಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ ಪೂಜಯಂತಿ ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ತ್ವದೀಯಾನಿ
ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧಾಮಾನಿ ಯಜ್ಞಮಸ್ಯದೀಯಮಧ್ಯರಂ ಪರಿಭೂರಸ್ತು | ಪರಿಶೋ ಭಾವಯಿತ್ಯಣಿ
ಪರಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಸಂತು | ಯದ್ವಾ | ತ್ವದೀಯಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾಮಸ್ಯದೀಯೋ
ಯಜಮಾನಃ ಪರಿಭೂರ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿಪರಿಗ್ರಹೀತಾ ಯಾಗೇನ ಸ್ವೀಕರ್ತಾಸ್ತು | ಭವತು | ಪರಿ-
ಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೈರ್ಧಾಮಭಿರುಪೇತಸ್ತುಂ ದುರ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಚೀನವಂಶಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಾನಸ್ಯದೀಯಾನ್ ಗೃಹಾನ್ ! ಗೃಹಾ ವೈ ದುರ್ಯಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಪ್ರಚರ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ ಗಚ್ಛ |
ಕೀದೃಶಸ್ತುಂ | ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಗಯಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪ್ರತರಣಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ
ದುರಿತಾತ್ತಾರಯಿತಾ ಸುವೀರಃ ಶೋಭನ್ವಿರ್ವೀರೈಃ ಪುರುಷೈರುಪೇತಃ ಅವೀರಹಾ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಞಾಯಂತ
ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತೇಷಾಮಹಂತಾ || ಪರಿಭೂಃ | ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತ | ಅಗ್ನಾತ್ಪ್ರಿಷ್ಟೇತಿ ಕೃತ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ | ಸಾ. ೩-೧-೪೫ | ಇತಿ ಲಿಂಗವಚನವ್ಯತ್ಯಯಾ | ಅಸ್ತು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ್ನೈಕ-
ವಚನಂ | ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಚ ನಾನುಧೇಯಂ | ತೇಷಾಂ ಸ್ವಾಯಿತಾ |
ವರ್ಧಯಿತಾ | ಕೃತ್ಯಲೃಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಟಿ ಛಾಂವಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಅವೀರಹಾ |
ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ | ನ ವೀರಹಾ ಅವೀರಹಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—(ಪುರೋಡಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
ಹರಡಿರತಕ್ಕ) ಯಾವಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಹವಿಷಾ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಯಜಂತಿ—(ಯಜ

ಮಾನರು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ— ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ | ಯಜ್ಞಂ— ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತವಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಗಯಸ್ವಾನಃ—ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ | ಪ್ರತರಣಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವವನೂ | ಸುವೀರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ | ಅವೀರಹಾ—ವೀರರಾದ (ನಮ್ಮ) ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು (ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ) | ದುರ್ಯಾಕ— ನಮ್ಮ (ಪ್ರಾಚೀನವಾದ) ಗೃಹಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಚರ- ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿರತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸುತ್ತವಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಮ್ಮ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದಲೂ, ಕಷ್ಟದಿಂದಲೂ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವೀರರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಆ ಸಕಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಗೃಹಗಳನ್ನು ಬಂದುಸೇರು.

English Translation

Whichever of your glories, men worship with oblations, may our sacrifice be invested with them all; Soma, come to our houses, you are the bestower of wealth, the transporter of difficulties; you are attended by valiant heroes, the non-destroyer of progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತೀನಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಶ್ವಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿದಧ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ.೪.೪) ಏಕಾದಶಿನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಠಹೋಮದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಅಪಾಳ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಕ್ವಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೩-೭).

ಧಾಮಾನಿ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ, ನಾಮ, ಜನ್ಮ, ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮ. ಸಂ. ೧-೯೧-೪ನೆಯ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದೆ.

ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತವಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತವಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಪರಿಭೂಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದರ್ಥವು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭವತಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ | ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಕಲಪ್ರಭಾವಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾನಿ ತವ ಯಜ್ಞವ್ಯಾಪಿ ಧಾಮಾನಿ ತೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ-ತ್ಯರ್ಥಃ | (ಸ್ವ. ಭಾ.) ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಯಣರು ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೀಕರ್ತಾ ಆಸ್ತು | ಎಂದರೆ ಆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಈ ಯಜಮಾನನು ಯಾಗದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 633-634ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ— ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು ; ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತರಣಃ-- ಪ್ರತರ್ಜೇಣ ದುರಿತಾಕ್ ತಾರಯಿತಾ | ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ತರತೀರತ್ವ ವೃದ್ಧಿರ್ಥಃ | ವರ್ಧಯಿತಾ ಚ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ | ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ತೈ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೮-೬)

ಕ್ರತೈ ದಕ್ಷಾಯ ನೋ ಹಿ ನು ಪ್ರಣು ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷಃ |

(ವಾ. ಸಂ. ೩೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರವರ್ಧಯೆ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ (ನ. ೧೧-೨೦)

ದುರ್ಯಾನ್—ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ ೩-೧೩)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಂತಿ — ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರಾಸ. ಯಾ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ—ತಚ್ಚಬ್ದ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಇದರಂತೆ ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬುದು.

ಪರಿಭೂಃ—ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗವಚನ ವೃತ್ತ್ಯಾಸ ಬಂದಿದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸಾಧಾರಣ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಎಂಬುದು ನುಣಿ ಅಥವಾ ಧನದ ಹೆಸರು. ಗಯಸಾಂ ಸ್ವಾಯಿತಾ ವರ್ಧಯಿತಾ. ಓ ಸ್ವಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯುಮೋರನಾಕಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಃ—ನರ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಃದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ವೀರ-ವೀರಯೋಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೀರಹಾ—ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ. ವೀರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವೀರಹಾ ಅವೀರಹಾ **ತತ್ತರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ (ನರ್ಜಾ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ತನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯನುಪುರುಷಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅವಂತಮಾಶುಂ ಸೋಮೋ

ನೀರಂ ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ದದಾತಿ |

ಸಾದನ್ಯಂ ವಿದ್ಧ್ಯಂ ಸಭೀಯಂ ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ ಯೋ ದದಾಶದ.

ಸ್ಮೃತಿ || ೨೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೋಮಃ | ಧೇನುಂ | ಸೋಮಃ | ಅವಂತಂ | ಆಶುಂ | ಸೋಮಃ | ವೀರಂ |

ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ದದಾತಿ |

ಸದಸ್ಯಂ | ವಿದಧ್ಯಂ | ಸಭೇಯಂ | ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ | ಯಃ | ದದಾಶತ್ |

ಅಸ್ಮೈ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತೋ ಯಾಗೇ ಸೋಮೋ ಧೇನುಮಿತ್ಯೇಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತತ್ರ ಹ್ಯೇಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಅನುವಾಕ್ಯೇ ಸಮುಚ್ಚಯೇನ ವಿಹಿತೇ | ತಥೈವ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಿ | ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅವಂತಮಾಶುಂ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾನಃ | ಆ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಯೇ ಯಜಮಾನೋ ದದಾಶತ್ ಸೋಮಾಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ದದ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸವತ್ಸಾಂ ದೋಗ್ಧ್ರೀಂ ಗಾಂ ದದಾತಿ | ತಥಾಶುಂ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಮವಂತಮಶ್ವಂ ದದಾತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ವೀರಂ ಪುತ್ರಮಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ದದಾತಿ | ಕೀದೃಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ಲೌಕಿಕಕರ್ಮಸು ಕುಶಲಂ ಸದಸ್ಯಂ | ಸದಸಂ ಗೃಹಂ | ತದರ್ಹಂ | ಗೃಹಕಾರ್ಯಕುಶಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಧ್ಯಂ | ವಿದಂತೈಷು ದೇವಾನಿತಿ ವಿದಥಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ತದರ್ಹಂ | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನಶರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಭೇಯಂ ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಂ | ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ ಪಿತಾ ಶ್ರೂಯತೇ ಪ್ರಖ್ಯಾಯತೇ ಯೇನ ಪುತ್ರೇಣ ತಾದೃಶಂ || ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ಕರ್ಮಸು ಸಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುಃ | ಸಾ. ೪-೪-೯೮ | ಇತಿ ಯತ್ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ತಿತ್ಸೃರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಏವಮುತ್ತರತ್ತಾಪಿ ಯತ್ಸೃತ್ಯಯಃ | ಸಭೇಯಂ | ಥಶ್ವಂದಸಿ ಸಾ. ೪-೪-೧೦೬ | ಇತಿ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತ್ಯರ್ಥೇ ಥಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದದಾಶತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಸಃ ಶ್ಲಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ದದಾಶತ್—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಅಸ್ಮೈ (ತಸ್ಮೈ)—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಧೇನುಂ—(ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ) ಕರೆಯುವ ಹಸುವನ್ನು | ದದಾತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಆಶುಂ—ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ | ಅವಂತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು (ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು |

ಕರ್ಮಾಣ್ಯಂ—(ಲೌಕಿಕವಾದ) ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ | **ಸದಸ್ಯಂ**—ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ | **ವಿದಿತ್ಯಂ**—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಪರನೂ | **ಸಭೀಯಂ**—(ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ | **ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ**— ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನೂ | ಅದ | **ವೀರಂ**— ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನೂ, ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸೋಮದೇವನು ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಕರೆಯುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ, ನೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕವಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ, ಗೃಹ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ, ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಪರನೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಧ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ ಮತ್ತು ತಂದೆಯಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ತರುವವನೂ ಆದ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಸಹ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

To him who presents offerings, Soma gives a milch-cow, a swift horse, and a son who is able in affairs, skilful in domestic concerns, diligent in worships, eminent in Society and who is an honour to his father.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಃ ಪಿತೃಮಾನ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ **ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ** ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹೋಮಕ್ಕೂ ಎರಡೆರಡು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ತಥೈವ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೀಃ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ **ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅವಂತಮಾಶುಂ ಶ್ವಂ ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾಸಃ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೨-೧೯).

ಅವಂತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಅತ್ಯೈಃ**, ಹಯೈಃ, **ಅರ್ವಾ** ಎಂದು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿದಿತ್ಯಂ—ವಿದಂತೈಷು ದೇರ್ವಾ ಇತಿ ವಿದಿಥಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ವಿದಿಥವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಇಂತಹ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನಿಗೆ **ವಿದಿತ್ಯನೆಂದು** ಹೆಸರು. **ವಿದಿಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯೇ** (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೭-೭) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ವಿದಿಥಾನಿ ವೇದನಾನಿ** | (ನಿ. ೭-೮) ಎಂದರೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನಿಗೆ **ವಿದಿತ್ಯನೆಂದು** ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಭೀಯಂ—ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯನು ಎಂದರೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರನಿಪುಣನೆಂದರ್ಥವು.

ವಿದಧ್ಯಂ ಸಭೇಯಂ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಸಹ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಶೇಷಣ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ್ಯ ವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ವಿಧ್ವಾಂಸರುಗಳಿರುವ ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಪಿತೃತ್ರವಣಿಂ—ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ತರುವವನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ, ಪಿತೃಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿನೀತನು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ವಂತಮ್—ಋಗತಾ ಧಾತು. ವನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿವುತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ವನ್ ತಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಿಪ್ರಸಾವನೇಞಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಅಂತಾದೇಶ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಅರ್ವನ್ತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್—ಕರ್ಮಸು ಸ್ವಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ **ತತ್ರ ಸಾಧುಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕರ್ಮನ್+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಯೇಚಾಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿತ್ಯಸ್ವರಿತಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸದನ್ಯಂ ವಿದಧ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರಿತಸ್ವರ.

ದದಾತಿ—ದುದಾಞ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಜುಯೇತ್ಯಾದಿ. ಲೆಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಭೇಯಮ್—ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಃ ಸಭೇಯಃ **ಛತ್ವಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಯಿನೇಯೀ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಭಾ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾತತ್—ದಾತ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತತ್ಯಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಪ್ಲ ಆದೇಶ. **ಶ್ಲಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ತೇಪ. ಹ್ರಸ್ವ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಸಂಪಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸೌಲ್ಪಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಸ್ಪರ್ಷಾಮಸ್ವಾಂ

ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ |

ಭರೇಷುಜಾಂ ಸುಕ್ತಿತಿಂ ಸುಶ್ರವಸಂ ಜಯಂತಂ ತ್ವಾಮನು ಮ-
ದೇಮ ಸೋಮ || ೨೧ ||

■ ಸಂಪಿತಾಪಾಠಃ ■

ಅಸೌಲ್ಪಂ | ಯುತ್ಸು ಸು | ಪೃತನಾಸು | ಪಪ್ರಿಂ | ಸ್ಪರ್ಷಾಮಸ್ವಾಂ |

ವೃಜನಸ್ಯ | ಗೋಪಾಂ |

ಭರೇಷುಜಾಂ | ಸುಕ್ತಿತಿಂ | ಸುಶ್ರವಸಂ | ಜಯಂತಂ | ತ್ವಾಮನು |

ಮದೇಮ | ಸೋಮ || ೨೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಕಾದಶಿಸ್ಯ ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋಃ ಪುರೋಡಾಕಸ್ಯಾಪ್ತಂ ಯುತ್ಸಿಸ್ತೈಷಾ ಯಾಜಾ |
ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಿ | ಅಸೌಲ್ಪಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ
ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಯುತ್ಸು ಯುದ್ಧೇಷ್ಯಪ್ತಂ | ಶತ್ರುಭಿರನಭಿಭವನೀಯಂ ತಥಾ ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ
ಜಯಸ್ಯ ಪುರಯಿತಾರಂ ಸ್ಪರ್ಷಾಂ ಸ್ಪರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ಅಸ್ವಾಮಸಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾ-
ಮುದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ವಾಮಸ್ಪಾತ್ಮಕಂ ಭಕ್ಷಕರಹಿತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಮನುಗ್ರಾಹಕ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ | ವೃಜ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ | ತಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ ಗೋಪ-
ಯಿತಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಭರೇಷುಜಾಂ | ಬ್ರಿಯಂತ ಏಷು ಹವೀಂಷೀತಿ ಭರಾ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು ಪ್ರಾದು-
ರ್ಭವಂತಂ ಸುಕ್ತಿತಿ ಶೋಭನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸುಶ್ರವಸಂ ಶೋಭನಯಶಸ್ಸಂ ಜಯಂತಂ ಶತ್ರುನಭಿಭ-

ವಂತಂ ಹೇ ಸೋಮ ಈದ್ಯಗ್ನೂತಂ ತ್ವಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮದೇನು ಹರ್ಷಯಿಕ್ತಾ ಭವೇನು || ಅಷಾಠ್ಲಂ |
 ಪದ ಅಭಿಭವೇ | ಸಾಧ್ಯೈ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಸಾ. ೬-೩-೧೦೩ | ಇತಿ ನಿಷಾತನಾತ್
 ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ | ಸಾ. ೬-೩-೧೦೨ | ಇತ್ಯೋತಾಭಾವಃ | ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸ ಇತಿ ಪತ್ರಂ |
 ಪಪ್ತಿಂ | ಸ್ಯ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ | ಸ್ಯಃ ಸ್ವರ್ಗಂ
 ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಪಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಖನೇತಿ ವಿಟ್ | ವಿದ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ರಂ |
 ಆಸ್ವಾಂ | ಅಪ್ಯದ್ವೀಶಪದಾತ್ಪನೋತೇಃ ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಾ ಭಕ್ಷಣೇ | ಸ್ವಾತಿ
 ಭಕ್ಷಯತೀತಿ ಸ್ವಾಃ | ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಸಾ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ವಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನ ಇನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಾತ್ರ-
 ಸದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಭರೇಷುಜಾಂ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ ಆತ್ಮಂ ಚ |
 ಮದೇನು | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಶ್ ||

ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯುತೈ—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅಷಾಠ್ಲಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸೋಲಿ
 ಸಲ್ಲದಿರುವವನೂ | ಪೃತನಾಸು—ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪಪ್ತಿಂ—(ಜಯವನ್ನು) ತುಂಬುವವನೂ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ—
 ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನೂ | ಆಸ್ವಾಂ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ (ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ
 ರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ) | ವೃಜನಸ್ಯ—ಬಲಕ್ಕೆ | ಗೋಪಾಂ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಭರೇಷುಜಾಂ—ಯಜ್ಞ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ | ಸುಕ್ತಿತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನವನೂ | ಸುಶ್ರವಸಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
 ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ | ಜಯಂತಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ ಅನು—ನಿನ್ನನ್ನು (ಧ್ಯಾನಿ
 ಸುತ್ತಾ) | ಮದೇನು—ನಾವು ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನೂ, ನಿನ್ನ ಸೇನೆಗಳಿಗೆ ಜಯ
 ವನ್ನು ಗಳಿಸುವವನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವವನೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ
 ನಮ್ಮ ಬಲದ ರಕ್ಷಕನೂ, ಯಜ್ಞಗಳ ನಡುವೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನವನೂ,
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ನಾವು
 ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ.

English Translation

O Soma, we rejoice contemplating you invincible in battle, triumphant
 amongst hosts, the granter of heaven, the giver of rain, the preserver of
 strength, born amidst sacrifices, occupying a brilliant dwelling, renowned and
 victorious.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ನಿಕಾಂತನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ
 ಅಷಾಠ್ಲಂ ಯುತೈ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಚ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ

ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಪಾಲ್ತಂ ಯುತ್ಸು ಸ್ವತನಾಸು ಪಪ್ಪಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ನಪಿಷಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೩.೭).

ಅಪಾಹಂ—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಪಾಳ್ವಂ ಅಂದರೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದೂ ಅಪಾಹ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದವನು ಎಂದರೆ ಅಪ್ರತಿವೃತ್ತವಾದವನೂ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವತನಾಸು—ರಣಃ, ನಿವಾಕ್ ವಿಖಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತನಾಃ ಅಂದರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥವು. **ಸ್ವತನಾಸು—**ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ; ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಪಪ್ಪಿಂ—ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಪೂರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ಸಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪಪ್ಪಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿ ಪೂರಕನು ಅಂದರೆ ತುಂಬಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಿಸ್ವ ಪೂರಯಿತಾರಂ | ಅಂದರೆ ಜಯನನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, **ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ್ಪಣಾ ಚ ಪಾಲಯಿತಾರಂ |** ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುನರ್ಭರ್ತೃನೀಕೀಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ಎಂದೇ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. (ಮ. ಸಂ. ೧-೫೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಪ್ಪಿ-ರಂಧಸಃ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯ ಸ್ಯ ದಾತಾ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಷಾಂ—ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ವಾತಾರಂ | ಸ್ವರ್ಗವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಸ್ವರ್ಗದಾಪ್ತವನ್ನು.

ಅಪ್ಪಾಂ—ಅಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಉದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನನ್ನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಪ್ಪಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಪ್ಪಾತಿ ಭಕ್ಷಯಂತೀತಿ ಪ್ಪಾಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ಪಾ ಅಸ್ಯೇತಿ. ಭಕ್ಷಕರ ಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವರ ಅನುಗ್ರಾಹಕನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಪ್ಪಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಮು. ಸಂ. ೯-೬೫-೨೦; ೯-೬೧-೪; ೯-೪೪-೧ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ಪಾಃ ಅಂದರೆ ಅಪಾಂ-ದಾತಾ ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ—ವೃಜನವೆಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಬಲದ ರಕ್ಷಕನನ್ನು.

ಭರೇಷುಜಾಂ—ಭರ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಭರೇಷು ಅಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ. **ಜನಿರತ್ತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಜ್ಞಯತೇರರ್ಥೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜೇತಾರಂ |** ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವವನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳೂ, **ಭ್ರಿಯಂತೇ ಏಷು ಹವೀರ್ವೀತಿ ಭರಾಃ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಂ |** ಅಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭರಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭರಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗಗಳು ಎಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಭರೇಷುಜಾಂ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಭವನವನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಪಾರ್ಹಮ್—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಹಿವಯೋರೋದ-ವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಹೇಸಾಥೇಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ನೌೞತತ್ಪುರಸ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರಭರುತ್ತದೆ.

ಯಾತ್ಸು—ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನರೂಪ. **ಸಾನ್ವೇಕಾಚೆತ್ಯತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಮ್—ಪ್ಠಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯಗಮಹನ ಜನಃ ಕಿಕಿನಾಲಿಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ವದ್ವಾವಿರವುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾಧಿನಿ-ತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವರ್ಣಾಮ್—ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಣಾಃ. ಪಣು ದಾನೇ ಧಾತು. **ಜನಸನಖನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿದ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿನ ಅನುನಾಸಿಕಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್**. **ಕೃತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪಾಮ್—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಉಪಸದವಾಗುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಣು ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಹ್. ಹಿಂದಿ ನಂತೆ ಆತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಅಥವಾ ಪ್ಪಾ ಭಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಪ್ಪಾತಿ ಭಕ್ತಯತಿ ಇತಿ ಪ್ಪಾಃ. **ಪ್ರಿಪ್ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ಪಾ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಅಪ್ಪಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. **ನೌೞ-ಸುಭ್ಯಾಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರೇಷುಜಾಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಹ್. ಆತ್ವ. **ಭರೇಷು** ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ ಇತಿ ಭರೇಷುಜಾಃ **ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್, ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕ್ರತೀಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರಾಚಿಶಂಜ್ಞಾಯಾಂ**(ಪಾ.ಸೂ.—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಜಯಂತಮ್—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ತವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಜಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾಮದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮದೇನು—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮವುರುಷನಲ್ಲಿ ಮುಸ್ತುತ್ಯಯ.
 ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಯಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯನ್ನಿಗ್ಗೈ ಶಪ್.
 ಯಾಸುತಿಗೆ ಅತೋಯೇಯಃ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾವೇಶ. ಲೋಪೋವೋವಲಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಯುಲೋಪ. ಅತಿಜಂತವ ಪರವಕ್ಷಿವುನರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ—ಅಮಂತ್ರಿತಗ್, ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨೧ ||

|| ಸಂಪ್ರಕಾರಃ ||

ತ್ವಮಿಮಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮ ನಿಶ್ವಾಸ್ತಮಪೋ ಅಜನಯ-
 ಸ್ತಂ ಗಾಃ |

ತ್ವನಾ ತತಂಧೋರ್ವಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಿ ತಮೋ
 ವನರ್ಥ || ೨೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಇಮಾಃ | ಓಷಧೀಃ | ಸೋಮ | ನಿಶ್ವಾಃ | ತ್ವಂ | ಅಪಃ | ಅಜನಯಃ |

ತ್ವಂ | ಗಾಃ |

ತ್ವಂ | ಆ | ತತಂಧ | ಉರು | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ತ್ವಂ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ | ವಿ | ತಮಃ |

ವನರ್ಥ || ೨೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಿಮಾ ಭೂಮ್ಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ನಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾ ಓಷಧೀರಜನಯಃ | ಉಕ್ತಾ
 ದಿತವಾನಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಮಶ್ವಾಸಾನೋಷಧೀನಾಂ ಕಾರಣಭೂತಾನಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಾನ್ಯಜನಯಃ |

ತಥಾ ತ್ವಂ ಗಾಃ ಸರ್ವಾನ್ವತುನುದಸಾದಯಾಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಮಾ ತತಂಥ | ವಿಸ್ತಾರಿತ-
ವಾನಸಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂತರಿಕ್ಷೇ ಯತ್ರ ಮೋಽಸ್ಮದ್ಭೃಷ್ಟಿ ನಿರೋಧಕಮಂಧಕಾರಂ ತದಪಿ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿ-
ಷಾತ್ಪ್ರಿಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ ವವರ್ಥ | ವಿವೃತಂ ವಿಶ್ವಿಷ್ಟಂ ವಿನಷ್ಟಂ ಕೃತವಾನಸಿ || ತತಂಥ | ತನು
ವಿಸ್ತಾರೇ | ವವರ್ಥ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಉಭಯತ್ರ ಲಿಟಸ್ಥಲಿ ಬಭೂಥಾ ತತಂಥ ಜಗೃಮ್ಭ ವವ-
ರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಾಃ ವಿಶ್ವಾಃ ಓಷಧೀಃ—(ಭೂಮಿಯ
ಮೇಲಿರತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನೂ | ಅಜನಯಾಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಪಃ—(ಇವುಗಳ
ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ) ನೀರುಗಳನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಗಾಃ—ಪಶುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ |
ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಆತತಂಥ—(ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ)
ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ | ತಮಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಜ್ಯೋತಿಷಾ—(ನಿನ್ನ)
ಪ್ರಕಾರದಿಂದ | ವಿ ವವರ್ಥ—ದೂರಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭುವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಈ ಭೂಮಿಯಮೇಲಿರುವ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ
ಇವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ. ಪಶುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

O Soma, you have created these herbs, the water and the cows ; you
have spread out the spacious firmament ; you have dispelled the darkness
with your light.

|| ವಿಶೇಷವಸಯಗಳು ||

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಧಯಃ ಓಷಧೈಯಂತೀತಿ ವಾ | ಓಷತ್ಯೇನಾಧಯಂತೀತಿ ವಾ ದೋಷಂ ಧಯಂ-
ತೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೯-೨೭), ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅನಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು
ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಷ್ (ಓಷ್) ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಎಂದಾಗುವ
ಧೇ (ಓಃ) ಸಾನೇ ಎಂಬುದು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಓಷಧಿಃ ಅಂದರೆ ದೇಹದ ಒಳಗಡೆ ದಾಹಾತ್ಮಕವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು
ಹೀರುವುದು ಅಥವಾ ರೋಗದ ದಾಹವಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕೂಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ಓಷತ್ಯೇನಾ ಧಯಂತಿ) ಎಂದಾಗು
ತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೋಷಂ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ | ವಾತಾದಿರೋಷಗಳನ್ನು ಹಿಡುತುನೆ ಆದುದರಿಂದ ಇನಕ್ಕೆ
ಓಷಧಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೧೦ನೆಯ ಮಂಡಲವ ೯೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಯೋಜನ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೋಮನಿಗೂ ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞೀಃ ಎಂದು ೧೮ ಮತ್ತು ೧೯ನೆಯ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸೋಮನು ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜಾ ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಕಡೆ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವಾಗಲೂ ಸಹ ಅದರ ಕಾರಣನಾದ ಸೋಮನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಪಿರ್ವಾ ಯತ್ಸಂಪಿಂಶತ್ಯೋಷಧಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರವಾದ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮಸ್ತವಾದ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣನು. ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಡುವುದೇ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ತುಂಬಿದನೆಂದೂ ಸಹ ಮ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಂ ಅಶಃ ಅಜನಯಃ—ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಹಂತನೆಂದು* ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರನ್ನು ಅಕ್ರಮಿಸುತ್ತಲೂ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ ಇರುವ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನೆಂದರ್ಥವು.

ಪವಸ್ತ ವೃತ್ರಹಂತಮೋಕ್ಷೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವೈಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ತ್ರಿಶಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವನೀತಮಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕನನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೇಘನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು (ನಿ. ೨-೧೬).

ಉರು ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಆತತಂಥ—ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ

ಅಯಂ ಪೀಯಾಷಂ ಶಿಸ್ಯಷು ಪ್ರವತ್ಸು ಸೋಮೋ ದಾಧಾರೋರ್ವ ೧ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೭-೪)

ಅಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ವಿಷ್ವಭಾಯಿದಯಂ ರಥನುಯುನಕ್ಲಪ್ತರಶ್ಮಿಂ |

ಅಯಂ ಗೋಷು ಶಚ್ಯಾ ಪಕ್ವಮಂತಃ ಸೋಮೋ ದಾಧಾರ ದಶಯಂತ್ರಮುತ್ಸಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲ ಸೋಮನು ಅಂತರಕ್ಷಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅನಿಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಮಃ(ವಿ) ವವರ್ಥ— ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೆಂಬರ್ಥವು. ಅಂತರಕ್ಷದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ೧೨ನಾದಿ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದನು ಎಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ.—

ಸವಮಾನ ಮತಂ ಬೃಹಚ್ಯುಕ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿರಜೀಜನತ್ |

ಕೃಷ್ಣಾ ತಮಾಂಸಿ ಜಂಘನತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು.

| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಪಃ—ಅಪಶಬ್ದ ದ್ವಿತೀಯಾಗುಪುನವಚನಾಂತರೂಪ. **ಉದಿದಂ ಸದಾದಿ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಜನಯಃ— ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತು-ಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಜನೀಜ್ಞಾಸ್**— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತನ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಧಲಾದೇಶ. ಛಾಂದಸ ನಾಗಿ ಇಡಲಾನ. ಲಿಞ್ಮಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಅದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನು ಸ್ವಾರ ಸರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಿಪಾತದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವರ್ಥ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಧಲಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಬಭೂಥಾ ತತನ್ ಜಗ್ಗಂಭ ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. || ೨೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವೇನ ನೋ ಮನಸಾ ದೇವ ಸೋಮ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಸಹ-

ಸಾವನ್ನಭಿ ಯುಧ್ಯ |

ಮಾ ತ್ವಾ ತನದೀಶಿಷೇ ವೀರ್ಯಸ್ಯೋಭಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಚಿಕಿ-
ತ್ವಾ ಗವಿಷ್ವಾ || ೨೩ ||

ಪದಸಾರ್ಥಃ

ದೇವೇನ | ನಃ | ಮನಸಾ | ದೇವ | ಸೋಮ | ರಾಯಃ | ಭಾಗಂ | ಸಹಸಾ ೨ -
ವನ್ | ಅಭಿ | ಯುಧ್ಯ |

ಮಾ | ತ್ವಾ | ಆ | ತನತ್ | ಈಶಿಷೇ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಪ್ರ |

ಚಿಕಿತ್ಸ | ಗೋ ೨ ಇಷ್ಟಾ || ೨೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಸಹಸಾವನ್ ಬಲವನ್ ಸೋಮ ದೇವೇನ ಮನಸಾ ದ್ಯೋತ
ಮಾನಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಧನಸ್ಯಾಂತಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಯುಧ್ಯ |
ಪ್ರೇರಯ | ಯದ್ವಾ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಭಾಗಂ ಭಕ್ತಾರಮಪಹರ್ತಾರಂ ಶತ್ರುಮಭಿ
ಯುಧ್ಯ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಹರ | ತ್ವಾ ತಾದ್ವತಂ ತ್ವಾಂ ಕಷ್ಟಿದಸಿ ಶತ್ರುರ್ಮಾ ಆ ತನತ್ |
ಕ್ಷೇಶೇನಾತತಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀತ್ | ಮಾ ಹಿಂಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಭಯೇಭ್ಯ ಉಭಯೇಷಾಂ ಯುಧ್ಯ
ಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ತ್ವಮಾಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸ ತ್ವಂ ಗವಿಷ್ವಾ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸ | ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ || ರಾಯಃ | ಊಡಿಧಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ರತ್ವಂ | ಭಾಗಂ | ಭಜತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಭರ್ಗ್ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚ-
ನಾತ್ಯತರಿ ವಾ | ಕರ್ಷಾತ್ರತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸಹಸಾವನ್ | ಸಹಸಶಬ್ದಾನ್ಮತುಸಿ ಜ್ಞಾನದಸ
ಆಕಾರೋಪಜನಃ | ಯುಧ್ಯ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ತನತ್ | ತನು
ವಿಸ್ತಾರೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶರ್ | ನಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ಈಶಿಷೇ | ಈಶಃ ಸೇ | ಪಾ. ೭-೨-೭೭ |
ಇತೀದಾಗಮಃ | ಚಿಕಿತ್ಸ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಕಿದ್ಭ್ಯಃ ಸನ್ | ಪಾ. ೩-೧-೫ | ಗವಿಷ್ವಾ |
ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷ್ಟಿತಿ ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಸಹಸಾವನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ!
ದೇವೇನ ಮನಸಾ—ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) | ರಾಯಃ—ಧನದ |

ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು | ನಃ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು | [ರಾಯಃ—ಧನದ | ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ | ನಃ (ಅಭಿ)—ನಮ್ಮ (ಶತ್ರುವನ್ನು) | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಲ್ಲು] ಕ್ವಾ—(ಅಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಾ ಆ ತನತ್—(ನಿನ್ನ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ) ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ) ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಬಲ (ನನ್ನು ಕೊಡುವುದ)ಕ್ಕೆ | ಈಶಿವೇ (ನೀನೇ) ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಗವಿವ್ಯಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಿಕಿತ್ಸ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಧನದ ಕೊಂಚ ಅಂಶವನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ನೀನೇ ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Divine and powerful Soma, gracefully give us our portion of wealth ; may none annoy you ; you are superior to two foes combined. Defend us in battle.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸಹಸಾವನ್—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಶರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಸಹಸಾವನ್ ಎಂದರೆ ಬಲಶಾಲಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಸಹಸಾವನ್ ಎಂಬುವುದು ಸಂಜೋಧನಪ್ರ ಧಮೈ ಕವಚನವು.

ದೇವೇನ ಮನಸಾ-ದ್ಯೋತಮಾನಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಅಂದರೆ ಪ್ರಭಾಯುತವಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರೆ ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ದೀವ್ಯತಃ ದಾನಾರ್ಥಃ ದಾನಾಭಿಮುಖೇನ ಮನಸಾ | ಅಂದರೆ ದಾನಾಭಿಮುಖವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೊಡಗೂಡಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ, ದೀಪನಾದ್ವಾ, ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ, ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ | ಎಂದರೆ (ನಿ. ೭-೧೫) ದಾನವಾಗಲೀ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೆಂದಾಗಲೀ, ಬೆಳಗಿಸುವುದು ಎಂದಾಗಲೀ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸು ಎಂದರ್ಥವು ಅಥವಾ ಅಭಿಯುಧ್ಯತಃ ಗತಿಕರ್ಮಾ, ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಗಮಯ | ಅಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ರಾಯಃ ಭಾಗಂ ನಃ ಅಭಿಯುಧೈಃ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಧನದ ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದು ಆ ಧನವನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾ ಅ ತನತ್—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆತನಿಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆತನತ್ ಪ್ರತಿಬಂಧವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ನೀನು ನಮಗೆ ಧನದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಾರೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಈಶಿಷೇ—ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವಾದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ವೀರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀನೇ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನೇ ಇಷ್ಟು ಬಂದವರಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಬಹುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ಶೂರರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಶೂರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೯-೬೬-೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ ನೇ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ—

ಮಹಾ ಆಸಿ ಸೋಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಉಗ್ರಾಣಾಮಿಂದ ಓಜಿಷ್ಯಃ | ಯುಧ್ವಾ ಸಹ್ಯ ಶ್ವಜ್ಜಿಗೇಥ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೬)

ಯ ಉಗ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚಿದೋಜೀಯಾಙ್ಗಾರೇಭ್ಯಶ್ಚಿಚ್ಛಾರತರಃ | ಭೂರಿವಾಭ್ಯಶ್ಚಿನ್ಮಂಹೀರ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೭)

ಎಂದು ಸೋಮನ ವೀರ್ಯವೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರಾಜಯವೂ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಸಕಲ ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತೇ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಕುರ್ವನ್ | ತೇ ಸೋಮೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಸರ್ವಾದಿತೋಽಜಯನ್ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೪)

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ತೀಯೇಭ್ಯೋಽಸ್ಮದೀಯೇಭ್ಯಶ್ಚ ಉಭಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಶತ್ರುಭ್ಯೋಃ ಧನಾನ್ಯಾಹೃತ್ಯ | ಅಂದರೆ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಲದೇ, ಅಥವಾ ಉಭಯಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯೋಜನವಚನಃ ಯಾನಿ ಚಾಸ್ತಾಕಮಿದ ಲೋಕೇ ಪ್ರಯೋಜನಾನಿ ಯಾನಿ ಚ ಪರತ್ರ ತೇಭ್ಯಃ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಅಂದರೆ ನಮಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಲಭಿಸಬೇಕೋ ಆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಗವಿಷ್ಠಿ—ಗವಾಂ ಬಾಹಾನಾಂ ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷು | ಎಂದರೆ ಬಾಣಗಳ ಸಂಚಾರಗಳು ಇರತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಗವಿಷ್ಠಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಗಾವಃ ಇಷ್ಟಂತೇ

ಯತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಸಾ ಗವಿಷ್ಟಿರಿಷ್ಟಃ | ತತ್ರ ಯಜ್ಞೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವರು

(ಪ್ರ) ಚಿಕಿತ್ಸಾ—ಗವಿಷ್ಟ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ | ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನೇನ ಚಾತ್ರ ತತ್ಪೂರ್ವಕಂ ದಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪ್ರಕ-ರ್ಷಣ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ. ವ್ಯವಹರಣದಲ್ಲಿ ರಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಮ್—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚೆಜೋಃ ಕು ಘಿ ಣ್ಯತೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಅಥವಾ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ನಾತ್ಯತಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸಾವನ್—ಸಹಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಕಾರ ಅಂತಾಗಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಸಫಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಧ್ಯ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಞ್ಯುಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಾತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನತ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಪ್. ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಿಷೇ—ಈಶ ಐತ್ಸರ್ಯೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಥಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಈಶಃ ಸೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ

ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಿ—ಎಂದು ನಿಷೇಧವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಾತಿಜ್ಞಾಕಿತ್ಯೈಶನ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಕಿತ್ಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸನ್ಯಜೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ಯಂತದ ಪ್ರಥಮ ಏಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಅತೋಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಿಷ್ಟೋ—ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಏಷು ಇತಿ ಗವಿಷ್ಟಿಃ. ಒಹುವ್ರೀಹಿ ಸನೂಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನರೂಪ || ೨೩ ||

ತೊಂಭತ್ತರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತ್ಯಷ್ಟಾದಶರ್ಚನುಷ್ಪಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಆದಿತಕ್ಕತಸ್ತೋ ಜಗತ್ಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಸದೃಚೆ ಉಷ್ಣಿಹಃ ಶಿಷ್ಟಾ ಅಷ್ಟ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಉಷಾ ದೇವತಾ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತರಿತ್ಯಂತೃಸ್ತೃಚೋಽಶ್ವಿದೇವತಾಕಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ದ್ವ್ಯೂನೋ-ಪಸ್ಯಂ ಚತುರ್ಜಗತ್ಯಾದಿ ಸಳುಷ್ಠಿಗಂತಂ ತೃಚೋಽಂತೃ ಅಶ್ವಿನ ಇತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಳಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಉಪಸ್ಯೇ ಕೃತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಸಾಶ್ವಿನಶಸ್ತೇ ಚೈತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ಜಾಗತಂ | ಆ. ೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು—ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು ಮೊದಲಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಆರು ಮುಕ್ತುಗಳು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಎಂಟು ಮುಕ್ತುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಯ ದೇವತೆಯು. ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತೀ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ

ಜಗತೀಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಏತಾ ಉತ್ಕಾ ಎಂಬನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳು
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಏತಾ ಉತ್ಕಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ಜಾಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೪).

ಸೂಕ್ತ—೯೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೨ ||

ಅಪ್ಪಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೨೪, ೨೫, ೨೬, ೨೭, ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜೈ— ೧೮

|| ಮುಷ್ಠಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಮನಗಣ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೧೫, ಉಷಾಃ | ೧೬-೧೮. ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಭಂಡಿ—೧-೪. ಜಗತೀ | ೫-೧೨ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೩-೧೮ ಉಷ್ಣಕಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ
ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಾನಾ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾಮೋಽ-
ರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ || ೧

ಪದಸಾತಃ

ಏತಾಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ | ಕೇತುಂ | ಅಕ್ರತ | ಪೂರ್ವೇ |
ಅರ್ಧೇ | ರಜಸಃ | ಭಾನುಂ | ಅಂಜತೇ |

ನಿಃ ೨ ಕೃಷ್ಣಾನಾಃ | ಆಯುಧಾನಿ ೨ ಇವ | ಧೃಷ್ಣವಃ | ಪ್ರತಿ | ಗಾನಃ | ಅರುಷೀಃ |

ಯಂತಿ | ಮಾತರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ -

ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ತ್ಯಾಸ್ತಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ ಪ್ರಭಾತಕಾಲಾಭಿಮಾನಿನ್ಯೋ ದೇವತಾಃ ಕೇತುಮಂಧಕಾರಾವೃತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಪ್ರಕಾಶಮುಕ್ರತ | ಅಕೃಷತ | ಕೃತ ವತ್ಯಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದುಷಸೋ ರಜಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಪ್ರಾಚೀನ-ದಿಗ್ಭಾಗೇ ಭಾನುಂ ಪ್ರಕಾಶಮುಜಂತೇ | ವ್ಯಕ್ತೀಕುರ್ಮಂತಿ | ಧೃಷ್ಣವೋ ಧರ್ಷಣಶೀಲಾ ಯೋದ್ಧಾರ ಆಯುಧಾನೀವ ಯಥಾಸಿಪ್ರಭೃತೀನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕೃರ್ವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಣಾನಾಃ ಸ್ವಭಾವಾ ಜಗ-ತ್ಸಂಸ್ಕೃರ್ವಾಣಾ ಗಾವೋ ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ಅರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾ ಮಾತರಃ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತ್ಮೋ ಜಗಜ್ಜನನ್ಯೋ ವೋಷಸಃ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ | ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಏವಂವಿಧಾ ಉಷಸೋಽಸ್ಮಾನ್ವಕ್ಷಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಏತಾಸ್ತಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮುಕ್ರತ ಪ್ರಜ್ಞಾನಮೇ | ಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಸಮಂಜತೇ ಭಾನುನಾ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಣಾನಾ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಣವಃ | ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಏಮಾದೇವಾಂ ನಿಷ್ಪತಂ ಜಾರೀಣೇನೇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ ಗಾವೋ ಗಮನಾದರುಷೀರಾರೋಚನಾ-ನ್ಮಾತರೋ ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ರಃ | ನಿ ೧೨-೭ | ಇತಿ || ಅಕ್ರತ | ಕರೋತೇಲುಗಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಛೇಲುಗಃ | ನಿಷ್ಕೃಷ್ಣಾನಾಃ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ | ಆಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಚೀಲಿಕಶ್ಚಾನರ್ | ಧ್ನಿ ಕೃಷ್ಣೋ ರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರಕೃಯಃ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಶರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ ಕೃದುತ್ವರಸದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತ್ಯಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾಃ) ಆ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳು | ಕೇತುಂ— (ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅವರಿಸಿದ ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು | ಅಕ್ರತ—ಉಂಟುಮಾಡಿದರು | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮಂಡಲದ | ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ—ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ | ಭಾನುಂ—ಪ್ರಭೆಯನ್ನು | ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಧೃಷ್ಣವಃ—(ಹೋರಾಡತಕ್ಕ) ಯೋಧರು | ಆಯುಧಾನಿ ಇವ—(ತಮ್ಮ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮನೆದು ಝಳಪಿಸುವಂತೆ | ನಿಷ್ಕೃಷ್ಣಾನಾಃ—(ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಗಾವಃ—ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅರುಷೀಃ—ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ ರಾಗವುಳ್ಳವರೂ | ಮಾತರಃ—ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಅಥವಾ ಜಗಜ್ಜನನಿಗಳೂ ಆದ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ—ಪ್ರತಿದಿವಸೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಗ್ಗತ್ತಿಲಿನಿಂದ ಆವರಿಸಿದ್ದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಿದರು. ಅವರು ಅಂತರಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮೆಸೆದು ಝಳಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಗಮನಸ್ತಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಾತಃ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವರೂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಆದ ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಮ್ಮ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The celebrated dawn has spread the banner ; In the eastern half of the firmament, light is made manifest, making all things bright, like warriors brandishing their bright weapons. Thus the mother, radiant and advancing, travels daily;

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತಾಳೆ ಉಪಸೇ:—ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆ ಉಪಸೇಗಳೇ, ಅಥವಾ ಏಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಉಪಸೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಿರ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಉಪಸೇಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಉಷೋದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆಗಳ ವಿಷಯದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬು. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಸೇಜು 32-33 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕೇತುಂ—ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ ಚೇತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ(ನಿ. ೩-೧೩) **ಕೇತುಂ** ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ಕೇತು** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವಜವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡಿದರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. **ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ** | ಎಂದರೆ ಅಂತರಕ್ಷದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಹರಡಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ; **ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಸ್ಥಿತಾ ಭಾನುನಾ ಅಂಜತೇ** | ಎಂದರೆ ಅಂತರಕ್ಷದ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿವುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಮುಂದಿನ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಃ ಧೃಷ್ವ ವ ಇವ | ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಅಂಜತೇ** ಎನ್ನುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ವಸೆಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ

ಆ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥುಗಳು ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಯೋದ್ಧಾರಃ ಯಥಾ ಅಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕರ್ವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಪೃಷ್ಟಾನಾಃ ಉಪಸಃ | ಅಂದರೆ ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಿಷ್ಪೃಷ್ಟಾನಾಃ—ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದರೆ ನಿರ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸಂ ಎಂಬದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆಯೆಂದೂ ಸಂಸ್ಕರ್ವಾಣಾಃ ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೆರಗುನಂತೆ ನಯವಾಗಿ ಮಾಡತಾ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾವಃ—ಗಾವೋ ಗಮನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ ಗಾವಃ ಎಂದೂ ;

ಅರುಷೀಃ—ಅರುಷೀರಾರೋಚನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅರುಷೀಃ ಎಂದೂ ;

ಮಾತರಃ—ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ಮ್ಯಃ (ನಿ. ೧೨-೭) ಪ್ರಭೆಗಳ ನಿರ್ಮಾತ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮಾತರಃ ಎಂದೂ ಸಹ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಎಶೇಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭಾವಗಳನ್ನೇ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ—

ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಪ್ರಸ್ಯ ಗವಾಂ ಜನಿತ್ಯುಕ್ತ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

ವೃ ಪ್ರಥತೇ ವಿಕರಂ ವರೀಯ ಓಭಾ ಸ್ಪಣಂತೀ ಪಿತ್ತೋರುಪಸ್ಮಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪.೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಕ್ರತೆ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಷದೇವ್ಯನತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಜತೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮುಕ್ತೃಣಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಪೃಷ್ಟಾನಾಃ—ಕೃಂಪಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ತಚ್ಚೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಿನ್ವಿಕ್ತೃಣೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಇದಿತ್ತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಕೃಣ್ವಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೀ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ವ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣ್ವಾನ ಲಬ್ಧವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರಿನೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅದಿ-
ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದಪಸ್ತನ್ನರುಣಾ ಭಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಅರು-
ಷೀರ್ಗಾ ಅಯುಕ್ಷತ |

ಅಕ್ರನ್ನುಷಾಸೋ ವಯುನಾನಿ ಪೂರ್ವಥಾ ರುಶಂತಂ ಭಾನು-
ಮರುಷೀರಶಿಶ್ರಯುಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಅಪಸ್ತನ್ | ಅರುಣಾಃ | ಭಾನವಃ | ವೃಥಾ | ಸ್ವ | ಆಯುಜಃ | ಅರು-
ಷೀಃ | ಗಾಃ | ಅಯುಕ್ಷತ |

ಅಕ್ರನ್ | ಉಷಸಃ | ವಯುನಾನಿ | ಪೂರ್ವ | ಥಾ | ರುಶಂತಂ | ಭಾನುಂ |
ಅರುಷೀಃ | ಅಶಿಶ್ರಯುಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರುಣಾ ಆರೋಚನಾನಾ ಭಾನವ ಔಷಸ್ವೋ ದೀಪ್ತಯೋ ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನ ಸ್ವಯಮೇ-
ವೋದಪತ್ತನ್ | ಉದಗಮನ್ | ತಗತಂತರಮುಷಸತ್ವ ಸ್ವಾಯುಜಃ ಸುಖೇನ ರಥ ಆಯೋಕ್ತಂ,
ತಕ್ಯಾ ಅರುಷೀಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣಾ ಗಾಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಿತಾನ್ ರಕ್ತೀನ್ ಈದೃಶೀಃ ಸ್ವನಾಹನಭೂತಾಶ್ಚ ತು
ಷ್ಪದೀರ್ಗಾಃ ಏವ ವಾಯುಶ್ಚತ | ಸ್ವರಥೇಽಯೋಜಯನ್ | ಉಕ್ತಂಚ | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ-
ಮಿತಿ | ಏವಂ ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯೋಷಸಃ ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವೇಷ್ಯತೀತೇಷ್ವಹಃಸ್ತಿದ
ವಯುನಾನಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನ್ಯಕ್ರನ್ | ಆಕಾಷುಃ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಜಾತೇ ಹಿ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಾಣಿನೋ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ತದನಂತರಮರುಷೀರಾರೋಚನಾನಾಸ್ತಾ ಉಷಸೋ
ರುಶಂತಂ | ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ ರೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕ್ರಮಣಃ | ನಿ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
ಶುಭ್ರವರ್ಣಂ ಭಾನುಂ | ಸೂರ್ಯಮಶಿತ್ರಯುಃ | ಅಸೇವಂತ | ತೇನ ಸದೃಶೀಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅಪತ್ತನ್ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಲುಜಾ ಲೃದಿತ್ಯಾತ್ ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ | ಪತಃ ಪುಮ್ | ೭-೪-೧೯ | ಇತಿ
ಧಾತೋಃ ಪುಮಾಗಮಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದೀನಾ ಚ್ಲೇಲ್ಯುಕ್ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಪ್ರತ್ಯ
ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಪಾಲ್ ಛಂದಸಿ | ಸಾ. ೫-೩-೧೧೧ | ಇತಿವಾರ್ಥೇ ಥಾನ್ವಿತ್ಯಯಃ | ಅಶಿತ್ರಯುಃ |
ಶ್ರೀರ್ಘ ಸೇವಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೂಃ | ಸಿಜಭೃವೃವಿದಿಭೃಶ್ಚೇತಿ ಝೀರ್ಜುಸ್ |
ಜುಸಿ ಚ | ಸಾ. ೭-೩-೪೩ | ಇತಿ ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಗಮಾತ್

ಅರುಣಾಃ-ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಭಾನವಃ-(ಉಷೋದೇವತೆಗಳ) ಪ್ರಭೆಗಳು | ವೃಥಾ-ಆಯತ್ನಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಉದಪತ್ತನ್-ಉದ್ಭವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದವು. (ಅನಂತರ) | ಉಷಸಃ-ಉಷೋದೇವತೆಗಳು |
ಸ್ವಾಯುಜಃ-ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವೂ | ಅರುಷೀಃ-ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ಆದ | ಗಾಃ-
(ಹಿಂದೆ ಅವಿಭವಿಸಿದ) ತಮ್ಮ ರಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ (ತಮ್ಮ ರಥದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಆಯುಶ್ಚತ-(ತಮ್ಮ
ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜಿಸಿದರು. (ಮತ್ತು) | ಪೂರ್ವಥಾ-ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ನಡೆಸಿದಂತೆ | ವಯುನಾನಿ
ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು | ಅಕ್ರನ್-ಉಂಟುಮಾಡಿದರು. (ಅಮೇಲೆ) | ಅರುಷೀಃ-ಹೊಂಬಣ್ಣದ
ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ರುಶಂತಂ-ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ | ಭಾನುಂ-ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಅಶಿತ್ರಯುಃ-ಸೇವಿ
ಸಿದರು. (ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾದರು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಪ್ರಭೆಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇನೇ ಉದ್ಭವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರ
ಚಿಮ್ಮಿದವು. ಅನಂತರ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕವೂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ ತಮ್ಮ ರಕ್ತಿ
ಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ದಿನಗಳ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ
ನಡೆಸಿದಂತೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಅಮೇಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಂಶಿಯೊಡಗೂಡಿ
ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಒಂದಾದರು.

English Translation

The purple rays fly up quickly ; easy to be yoked, the cows are harnessed ; as of yore, the dieties of the dawn have restored consciousness ; and bright-rayed have attended upon the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಃ— ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ | (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದರೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣವೆಂದರ್ಥವು.

ವೃಥಾ—ವೃಥಾ ಇತಿ ಅನಾಯಾಸವಚನಃ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಮು. ಸಂ. ೧-೫೮-೪ ; ೧-೬೩-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸರಿಸುವವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಾಯಂಬಜಃ— ಸುಖೇನ ರಥೇ ಆಯೋಕ್ತಂ ತತ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದವು ಎಂದರ್ಥ.

ಅರುಷೀಃ ಗಾಃ— ಅರುಷೀರಾರೋಚನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದೂ ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ವಾಹನವು ಆರೋಚಕಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಯನಾನಿ— ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಬೋಧವನ್ನು ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರುಶಂತಂ— ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೨೦) ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರುಚ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಚಿತ್ ಎಂದರೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಭ್ರವರ್ಣವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಶಿಶ್ರಯಾಃ— ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು. ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾಗಿ ತಲ್ಲಿನರಾದರು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದನಂತರ ಅವನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಕ್ತವಿಷಯಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸಪ್ತನ್— ಪತಾಲ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವು ಲ್ಲದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. **ಪತಃ ಪುನ್ಮ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುನಾಗಮ. **ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಯಜಃ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಸು+ಅ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಕ್ರೇನ್—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಹಿನಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯರಣ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ. ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ—ಪೂರ್ವೇಮ ಇವ ಪೂರ್ವಥಾ. **ಪ್ರತ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಶ್ಚೇಮಾತ್ಫಾಲ್ ಛಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಿತ್ರಯೀ—ಶ್ರಿಜ್ ಸೇವಾಯಾಮ್ ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಷ್ಠಿ ಶ್ಲೋಕವಿಕರಣ. **ಶ್ಲೋ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಝಿಗೆ. **ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿದಿಭ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ. **ಜುಸಿ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಗಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚಂತ್ರಿ ನಾರೀರಪಸೋ ನ ವಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನಾ ಪರಾವತಃ |

ಇಷಂ ವಹಂತೀಃ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವೇ ವಿಶೇದಹ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಚ್ಛಂತಿ | ನಾರೀಃ | ಅಪಸಃ | ನ | ವಿಷ್ವಿಽಭಿಃ | ಸಮಾನೇನ | ಯೋಜನೇನ |

ಅ|ಸರಾಽವತಃ |

ಇಷಂ | ವಹಂತೀಃ | ಸುಽಕೃತೇ | ಸುಽದಾನವೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ | ಅಹ |

ಯಜಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಾರೀರ್ನೇತ್ರೈ ಉಪಸೋ ವಿಷ್ವಿಭಿರ್ನಿವೇಶಕೈಃ ಸ್ತಕೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನೈಕೇನೈವ ಯೋಜನೇನೋದ್ಯೋಗೇನ ಪರಾವತ ಅ ದೂರದೇಶಾದಾ ಪಶ್ಚಿಮದಿಗ್ಭಾಗಾದಚ್ಛಂತಿ |
ನಭಿಃಪ್ರದೇಶಂ ಪೂಜಯಂತಿ | ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗದ್ಯುಗಪದೇವ ವ್ಯಾಪ್ತವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಅಪಸೋ ನ | ಯುದ್ಧಕರ್ಮಣೋಪೇಶಾಃ ಪುರುಷಾ ಯಥಾ ಸ್ತಕೀಯೈರಾಯುಧೈರ್ಧಾರ್ಪಣಮುಪೇನ
ಸರ್ವಂ ದೇಶಂ ವ್ಯಾಪ್ತವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ಮತ್ಯಃ | ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ
ಕರ್ತೃಣ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ಮತೇ ಸುದಾನವೇ ಕಲ್ಯಾಣೇರ್ದಕ್ಷಿಣಾ ಋತ್ವಿಗ್ನೋ ದದತೇ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವೇದಹ ಸರ್ವಮೇವೇಷವಸ್ತುಂ ವಹಂತೀರಾವಹಂತ್ಯಃ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತ್ಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ನಾರೀಃ ! ನ್ತಾ ನಯೇ | ಬೂದೋರಪ್ | ನೃನರಯೋರ್ವದ್ವಿಕ್ತ | ಪಾ. ೪-೧-೭೩ |
ಇತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ಜಾನ್ | ಜಸಿ ವಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಭೂತ್ಯಂ |
ಅಪಸಃ | ಅಪಶ್ಯದ್ವಾದರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಽಜಿತ್ಯಚ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪನ್ನವ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಃ
ಕಿರಣಾಃ | ಕ್ವಿಚ್ಕ್ವಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ವಿಚ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತೈರೋ ದಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ನಾರೀಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಉಪೋದೇವತೆಗಳು | ಸುಕೃತೇ— ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಮಾಡುವವನೂ | ಸುನ್ವತೇ— ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ | ಸುದಾನವೇ—(ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ಉದಾರ

ವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ಯಜಮಾನಾಯೆ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ | ವಿಶ್ವೇದೇ—ಸಕಲವೂ ಆದ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವಹಂತೀ—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಬಂದು (ಕೊಡುತ್ತಾ) | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—(ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ) ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ | ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇನ—ಏಕಕಾಲದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ | ಅಪಸೋ ನ—ಯುದ್ಧ ನಿರತರಾದ ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ | ಆ ಪರಾವತಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದ) ಅತ್ಯಂತ ದೂರದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ | ಅರ್ಚಂತಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಸಕಲರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು. ಅವರು ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ, ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದುಕೊಡುತ್ತಾ ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ, ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಅವರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The female leaders of the morning illuminate with their inherent radiance, the remotest parts of the heaven, with a simultaneous effort, like warriors with their shining arms in the van of the battle, bringing every kind of food to the performer of good works, to the bountiful, and to the worshipper who presents libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾರೀಃ—ನೇತ್ರೈಃ | ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಿಂದರ್ಥವು.

ಇಷಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಷಂ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಾಃ ಕಿರಣಾಃ | ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹರಡುವುದರಿಂದ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅಪಸೋ ನ ವಿಷ್ವಿಭಿಃ ಎಂದು ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯವಂತೆ ಉಪಲೇಖನಾದಿಗೃಹಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಸೋ ನೆ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕೌಶಲ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ (ನಿ. ೬-೨೮) ಗೃಹಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಆಯುಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಯೋಧರಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. **ಅಪಸೋ ನೆ** ಎನ್ನುವ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಗೃಹಾಲಂಕಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರು ಎಂದು ಸ್ಪಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಾಡುವ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಾರಿಯರು ಗೃಹವನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಸಹ ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಪರಾವತೇ—ಅಕೇ, ಪರಾಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ದೂರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೦) **ಅ ಪರಾವತೇ** ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಸಂಹಿತಾ ॥

ಅರ್ಚಂತಿ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಸಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ಬರುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯ ಸುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾರೀ—ಸ್ತಾ ನಯೇ ಧಾತು. **ಯೋದೋರಪ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ನೈ ನರಯೋವ್ಯದ್ವಿತ್ವ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೩.೧) ಎಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಿನ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ನಾರೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ್ ಪರಮಾದಾಗ **ವಾ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ಛೇದಾರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಸೇ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದ. ಅಪಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅರ್ಚ ಅದ್ವಿಭ್ಯೋಽಚ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಪಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರಮಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸು ಅದೇಶ. ಸುವಿಗೆ ರುಕ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅಪಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಟಿಭಿಃ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಃ ಕಿರಣಾಃ **ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ತಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ವೃಕ್ಷಭೃಕ್ಷೈ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾ ದೇಶ. ಸ್ವತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಂತಿಣೀ—ವತ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಘರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಉಗಿತಕ್ಕ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ ಜಸಿನಲ್ಲಿ **ವಾ ಛಂದಸೀ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣಛೇದಾರ್ಥ.

ನಿಶ್ವಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನ. ಅಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ॥ ೩ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಿ ಪೇಶಾಂಸಿ ವಪತೇ ನೃತೂರಿವಾಪೋರ್ಣುತೇ ವಕ್ಷ ಉಸ್ರೇ-
ವ ಬರ್ಜಹಂ ।

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ ಕೃಣ್ವತೀ ಗಾವೋ ನ-
ವ್ರಜಂ ವೃಗೃಷಾ ಆವರ್ತಮಃ ॥ ೪ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಅಧಿ । ಪೇಶಾಂಸಿ । ವಪತೇ । ನೃತೂಃ ೨ ಇವ । ಅಪಃ । ಉರ್ಣುತೇ । ವಕ್ಷಃ ।

ಉಸ್ರಾ ೨ ಇವ । ಬರ್ಜಹಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಃ । ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ । ಭುವನಾಯ । ಕೃಣ್ವತೀ । ಗಾವಃ । ನ । ವ್ರಜಂ । ವಿ ।

ಉಷಾಃ । ಆವರ್ತಿತ್ಯಾಃ । ತಮಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಷಾಃ ಪೇಶಾಂಸಿ ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ವಾನಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನಿ ತಮಾಂಸ್ಯಧ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇನ ವಪತೇ ಭಿನತ್ತಿ । ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ । ನೃತೂರಿವ । ಸ್ತಾಂಸ್ತೂರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತಿತಿ ನೃತೂರ್ನಾಹಿತಃ । ಸ ಯಥಾ ಕೇಶಾನ್ನಿಃಶೇಷೇಣ ಚ್ಛಿನತ್ತಿ ಏವಮುಷಾ ಅಪ್ಯಂಧಕಾರಂ ಸಮೂಲಂ ಹಿಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ । ನೃತೂರಿವ ನೃತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ । ಪೇಶಾಂಸಿ । ರೂಪನಾನ್ವತತ್ । ಸರ್ವೈರ್ಬರ್ಶನೀ ಯಾನಿ ರೂಪಾಣ್ಯುಷಾ ಅಧಿ ವಪತೇ । ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯಧಿಕಂ ಧಾರಯತಿ । ಏವಂ ಪ್ರಥಮತೋಽಂಧಕಾರಂ ಸ್ವಕಿರಣೈರ್ನಿರಸ್ಯ ವಕ್ಷಃ ಸ್ವಕೀಯಮುರಃಪ್ರದೇಶಮಪೋರ್ಣುತೇ । ತಮಸಾನಾಚ್ಛಾದಿತಂ ಕರೋತಿ । ಸ್ವಯಮಾಂಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಬರ್ಜಹಂ ಪಯಸ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ದೋಹನಸಮಯ ಉಸ್ರಾ ಗೌರ್ಯ- ಥಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ । ಕಿಂ ಕುರ್ವತೀ । ಗಾವೋ ನ ವ್ರಜಂ ಯಥಾ ಗಾವಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಗೋಷ್ಠಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಶೀಘ್ರಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ಏವಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಾಚೀಂ ದಿತಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಲೋಕಾಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಣ್ವತೀ । ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತೀ । ಏವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೋ-

ಪಾಸ್ತಮೋಽಂಧಕಾರಂ ವ್ಯಾವಃ | ವಿವೃತಮಪಸ್ತಿಷ್ಯಮುಕರೋತ್ || ನೃತೋರಿವ | ತುರ್ವಿಹಂಸಾರ್ಥಃ |
 ಕ್ಷಿಣ್ಣೇತಿ ಕ್ಷಿಣ್ | ರಾಲ್ನೋಪ ಇತಿ ವಲೋಪಃ | ವೋರೂಪಧಾಯಾ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ |
 ಸ್ತುತಿ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ | ಸ್ತುತಿತ್ಯಧ್ಯೋಃ ಕೂಃ | ಉ. ೧-೯೩ | ಇತಿ ಕೂಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಬರ್ಜಹಂ |
 ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತ | ವೃಣೀತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ | ವಿಜ್ | ತಜ್ಜಹಾತಿತಿ ಬರ್ಜಹಃ |
 ಓಹಾಜ್ ತ್ಯಾಗೇ | ಖತ್ವಕರಣೇ ನಾತಕುನೀತಿಲಗಧೇಷ್ಯಜಫೇಟ್ ತುದಜಹಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ |
 ಪಾ. ೩-೨-೨೪-೧ | ಇತ್ಯೆಗರ್ಧಶಬ್ದೋಪಪದಾದಸಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್
 ಖಶ್ | ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಕತರ೧ ಕಸಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ ಶುಃ | ದ್ವಿವಚನಾದಿ | ಬವ
 ಯೋರಭೇದ ಇತಿ ಬತ್ವಂ | ದಿವೋದಾಸಾದಿತ್ವಾತ್ಸೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆವಃ | ವೃಜ್
 ವರಣೇ | ಉಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಜ್ಲೇಲೂಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ಯಾಬ್ಬಿ ಇತಿ ಲೋಪಃ | ಭಂದಸ್ಯಸಿ
 ದ್ವೈತ್ಯತೇ | ಪಾ ೬-೪-೭೩ | ಇತ್ಯಾದಾಗಮಃ || ೪

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವತೆಯು | ನೃತೋಃ ಇವ—ನಾಸಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು
 ವಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ—(ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ | ವಪತೇ—ಭಿದ್ರ (ನಾಶ)
 ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ [ನೃತೋಃ ಇವ—ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ (ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ—(ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ)
 ತನ್ನ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ವಪತೇ—(ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಉಪಾ—ಹಸುವು |
 ಬರ್ಜಹಂ—(ಕರೆಯುವಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ | ವಜ್ರಃ—ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು | ಅಪೋ-
 ಣುತೇ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಗಾವಃ—ಹಸುಗಳು | ವೃಜಂ ನ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆ
 ಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ (ಉಪಸ್ಥಾನಪಥ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ) | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ—ಸಕಲ
 ಲೋಕಕ್ಕೂ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ಕೃಣ್ಣುತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ | ತಮಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು |
 ವಿ ಆವಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾಸಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.
 ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು
 ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುವು ಕರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು
 ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ ಸಕಲ
 ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು.

English Translation

Ushas cuts off the accumulated glooms as a barber cuts off the hair ;
 she bares her bosom as a cow yields her udder to the milker ; and as cattle

hasten to their pastures, she speeds to the east, and, shedding light upon all the world dissipates the darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೈತೋ ಇವ—ಈ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ **ನೈತೋ** ಅಂದರೆ, ಸ್ವರ್ಗ ತೋರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತಿತಿ ನೈತೂರ್ನಾಪಿತಃ | ನರರ ಕೂದಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷೌರಕನಿಗೆ ನೈತೋ, ನಾಪಿತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಪತೇ—ಭಿನತ್ತಿ | ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ರೀತಿ ನಾಪಿತನು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕೂಡ ವೇಶಾಂಸಿ—ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಅಧಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಪತೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ; **ನೈತೋ ಇವ**—ನೈತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ | ಅಂದರೆ ನರ್ತನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವರೀತಿ ವೇಶಾಂಸಿ—ಮನೋಹರಗಳಾದ ತನ್ನ ರೂಪ ಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕೂಡ ತನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿ ವಪತೇ— ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಸುತ್ತಲೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ರಾ—ಅಘ್ನಾ, ಉಸ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಉಸ್ರಾ ಎಂದರೆ ಗೋವು ಎಂದರ್ಥವು. ಉಸ್ರಾವಿಷೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ | ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಗೋವಿಗೆ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಬರ್ಜಹಂ—ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಭರಣಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ಬರ್ ಇತಿ ಕ್ಷೀರಮುಚ್ಯತೇ | ತಜ್ಜಹತಿತಿ ಬರ್ಜಹಂ ಊಧಃ | ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ಬರ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಳವಾದ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ ಬರ್ಜಹಂ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಬಹಳ ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗೋವು ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕೂಡ ತನ್ನ ವಕ್ರಸ್ಥನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಹರಿದು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಬೆಳಕನ್ನೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ರಜಂ—ವೃಣೋತೇವ್ರಜಃ | (ನಿ. ೬-೨) ಅವರಣದಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವ್ರಜವೆಂದು ಹೆಸರು. ವ್ರಜಂ ನೆ ಅಂದರೆ ಗೋವು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ಇತರರ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಯಾವ ರೀತಿ ವೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕೂಡ ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥನವಾದ

ಪ್ರಾೃದ್ಧಿಕ್ಯನ್ನು ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮುಕ್ತಾಯ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಉದಪತ್ತನ್ನರುಣಾ ಭಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಅರುಷೀರ್ಗಾ ಆಯುಕ್ತತೆ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೨)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಸತೇ—ದುನವ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದು ಭೇದನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿಕಚನರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೃತೂರಿವ—ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್. ರಾಲ್ಮೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸು ಪರನಾದಾಗ ವೋರೂಪ-ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ತೂಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನೃತಿ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ. ಧಾತು. ನೃತಿ ಪ್ರದ್ಯೋಃ ಕೂಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊಣುತೇ—ಊಣುರ್ ಇತ್ಯಾದಿನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಜಹಮ್—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು ವೃಣೀತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಖರ್ ಪ್ರಕರಣೇ ವತ ಶುನೀ ತಿಲಗರ್ಥೇಷ್ವಜಧೇಹಿತು ವಜಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೨-೨೮-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ಧ ಶಬ್ದ ಉಪಸದವಾಗದೇ ಇಗ್ಧರೂ ಕೃತ್ಯಲ್ಪ್ಯಟೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಖರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಶಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಬಂದಾಗ ಜುಹೋ-ತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಬಿಗಿ ಶ್ಚ ಅದೇಶ. ಶ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕುಹೋತ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ವಬಯೋರಭೇದ ಸ್ವಾಯದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬತ್ವ. ದಿವೋದಾಸಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇಘಸಹೃರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಬನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪೃಕ್ತ ತಿಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ (ಪಾ.ಸೂ.೬-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗವು. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಪ್ರತ್ಯರ್ಚೀ ರುಶದಸ್ಯಾ ಅದರ್ಶಿ ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ ಬಾಧತೇ ಕೃಷ್ಣ-
ಮುಚ್ಛಂ |

ಸ್ವರುಂ ನ ಪೇಶೋ ವಿದಧೇಷ್ಟಂಜಞ್ಚಾತ್ರಂ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ
ಭಾನುಮಶ್ರೀತ್ || ೫ ||

|| ಸದಪಾ ೨೧ ||

ಪ್ರತಿ | ಅರ್ಚೀ | ರುಶತ್ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಅದರ್ಶಿ | ವಿ | ತಿಷ್ಠತೇ | ಬಾಧತೇ |
ಕೃಷ್ಣಂ | ಅಮುಚ್ಛಂ |

ಸ್ವರುಂ | ನ | ಪೇಶಃ | ವಿದಧೇಷು | ಅಂಜನ್ | ಚಿತ್ರಂ | ದಿವಃ | ದುಹಿತಾ |
ಭಾನುಂ | ಅಶ್ರೀತ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾತರನುನಾಕಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟಾವನುವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಆತ್ತಿನಶ್ವೇ ಚಿ |
ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟಾ ವೃಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಪಠತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ಅ.
೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅಸ್ಯ ಉಪಸೋ ರುಶದ್ವೀಪ್ಯಮಾನಮರ್ಚಿಸ್ತೇಜಃ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ | ಸರ್ವಾಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ
ಪ್ರಥಮತೋ ದೈತ್ಯತೇ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ವಿವಿಧಮವತಿಷ್ಠತೇ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸರ್ವಾ ದಿಶೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಚಾಚ್ಛಂ | ಮಹನ್ನಾ ಮೃತತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ವಿಪುಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ-
ಮಂಧಕಾರಂ ಬಾಧತೇ | ಅಪಸಾರಯತಿ | ವಿದಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ವರುಂ ನ ಸ್ವರುನಾಮ್ನಾ ಶಕಲೇನ
ಯುಕ್ತಂ ಯೂಪಂ ಯಥಾಜ್ಯೇನಾಧ್ಯರ್ಯವೋ ಅಂಜನ್ ಅಂಜಂತಿ ತದ್ವನ್ನಭಸಿ ಸ್ತಿಕೀಯಂ ಪೇಶೋ
ರೂಪಮುಷಾ ಅನಕ್ತಿ | ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಕರೋತಿ | ತದನಂತರಂ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಭಾನುಂ

ಸೂರ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಾದುತ್ತನ್ನೋಷಾ ಅಶ್ರೀತ್ | ಅಸೇವತ || ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಸಮವಸ್ತ್ರವಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅಶ್ರೀತ್ | ಶ್ರೀತ್ ಸೇನಾಯಾಂ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸ್ಯಾಃ—ಉಷೋದೇವಿಯು | ರುಶತ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಅರ್ಚಿಃ—ಪ್ರಭೆಯು | ಪ್ರತಿ ಅರ್ಚಿಃ—ಮೊದಲು(ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ—(ಅನಂತರ) ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡುತ್ತದೆ | ಅಭ್ಯಂ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ | ಕೃಷ್ಣಂ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಬಾಧತೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ | ವಿದಥೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಸ್ವರುಂ ನ ಅಂಜನ್—ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಸಲಾಕಿಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿವಂತೆ | ಸೇವತೇ—ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು (ಉಷೆಯ ಅಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ) | ಚಿತ್ರಂ—ತೇಜೋಮಯನಾದ | ಭಾನುಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ದಿವೋ ಮಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು | ಅಶ್ರೀತ್—ಸೇವಿಸಿದಳು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಪ್ರಭೆಯು ಮೊದಲು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಲಾಕಿಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇರೀತಿ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತು ತೇಜೋಮಯನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

Her brilliant light is first seen towards the east ; it spreads and disperses the thick darkness ; she anoints her body as the priests anoint the sacrificial post in sacrifices ; the daughter of the sky awaits the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಎಂಟು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿತ್ಯಷ್ಟಾ ನ್ಯೂಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಸಳಿತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೪).

ಸ್ವರುಂ ನಂ—ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಸಲಾಕಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಪ್ಪನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿ. ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುವರೋ ಹಾಗೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಯೂಪವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಮು.ಸಂ.೨-೨೫.೨ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಯೂಪಾನಾಂ ಎಂದೂ ಮು.ಸಂ.೪-೬-೨ರಲ್ಲಿ ಸ್ವರುರ್ನ ಯೂಪತಕಳವಾಚೀ ಸ್ವರುರಕ್ತೆ ಯೂಪಂ ಲಕ್ಷಯೇತಿ ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೂಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ.—

ಉದು ಸ್ವರುರ್ನವಜಾ ನಾಕ್ರೇ ಪಶ್ಯೋ ಅನಕ್ರೈ ಸುಧಿತೇ ಸುಮೇಕಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೬-೨)

ಶಂ ನಃ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಮಿತಯೋ ಭವಂತು ಶಂ ನಃ ಪ್ರಸ್ತೃ ಗಃ ಶವ್ಯಸ್ತು ವೇದಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೫-೨)

ಬೃಹನ್ನಿದಿಧೃ ಏಷಾಂ ಭೂರಿ ತಪ್ತಂ ಪೃಥುಃ ಸ್ವರುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೫-೨)

ತೇ ದೇವಾಸಃ ಸ್ವರವಸ್ತೃಸ್ಥಿವಾಂಸಃ ಪ್ರಜಾವದಸ್ಮೇ ದಿಧಿಷಂತು ರತ್ನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೬)

ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣಿತೋ ಯತಾನಾಃ ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನಾಃ ಸ್ವರವೋ ನ ಆಗುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೯)

ಶೃಂಗಾಣೇವೇಚ್ಛುಂಗಿಣಾಂ ಸಂ ದದೃಶ್ರೇ ಚಿಷಾಲವಂತಃ ಸ್ವರವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೧೦)

ಅಶ್ವರು ಚಿತ್ರಾ ಉಷಸಃ ಪುರಸ್ತಾನ್ನಿತಾ ಇವ ಸ್ವರವೋಽಧ್ಯರೇಷು |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೧-೨)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ವರುಶಬ್ದವು ಯೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಯಾವ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುಶತ್—ಶುಭ್ರವರ್ಣದಿಂದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ೧-೧೯-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಚಿಃ—ಅರ್ಚಿಃ, ಶೋಚಿಃ, ತಪಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ.೨-೨೮) ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದರ್ಥ.

ನಿ ತಿಷ್ಠತೇ—ಮೂರು ಶೋಕಗಳಲ್ಲೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ನಿಧಘೇಷು—ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ, ಅಧ್ವರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯). ನಿಧಘಾನಿ-ವೇದನಾನಿ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ—

ದೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ |
ವಿದಧಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ

ದಿವೋ ದುಹಿತಾ—ದ್ವೈಲೋಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ ಉಪಸ್ಥಾನದರ್ಥ. ಉಪಸ್ಥಿಗೆ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಅಥವಾ ದುಹಿತರ್ದಿವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಮತ್ತು ಸಂಬೋಧನೆಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ತ್ಯೇಭಿರಾಗಹಿ ವಾಜೇಭಿರ್ದುಹಿತರ್ದಿವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೦-೨೨)

ಸಹ ವಾಮೇನ ನ ಉಷೋ ವೃಚ್ಛಾ ದುಹಿತರ್ದಿವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೮-೧)

ಹೀಗೆಯೇ, ೬-೨೦-೮ ; ೭-೪೭-೧೪ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಅಭ್ಯಂ—ಮದಹ್, ಬೃಹತ್, ಉಕ್ರಿತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೧೩). ಆತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ತಾದ ಮತ್ತು ಗಾಢವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ ಉಪಸ್ಥಾನಾಶಮಾನಾತ್ಮಕ.

ಭಾನುಂ ಅಶ್ರೇತ್—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸುವಳು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ; ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಉಜ್ವಲಿತಳಾಗಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ದೀಪ್ತಾ ರೂಪಾಂತರೇಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ಅದರ್ಶಿ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣ್. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಚಡಾಗಮು ಆತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಿಷ್ಟತೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿ. ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧಬಂದಾಗ ಸಮವ ಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿತ್ವ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಸಾಘಾಘ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಆದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಧತೇ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲಡಂತರೂಪ. ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಸುತ್ತದೆ.

ದಿನಃ—ಉದಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ರೀತ್—ಶ್ರೀ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಶ್ರೀತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಛಂದದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ವಾರ್ಥಃ

ಅತಾರಿಷ್ಟ ತಮಸ್ಪಾರಮಸ್ಯೋಷಾ ಉಚ್ಚಂತೀ ವಯುನಾ
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ ಛಂದೋ ನ ಸ್ಮಯತೇ ವಿಭಾತೀ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
ಸಾಮನಸಾಯಾಜೀಗಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅತಾರಿಷ್ಟ | ತಮಸ್ಃ | ಪಾರಂ | ಅಸ್ಯ | ಉಷಾಃ | ಉಚ್ಚಂತೀ | ವಯುನಾ |
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ | ಛಂದಃ | ನ | ಸ್ಮಯತೇ | ವಿಭಾತೀ | ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಾ | ಸಾಮನ-
ಸಾಯ | ಅಜೀಗರಿತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ನೈಶಸ್ಯ ತಮಸೋಽಂಧಕಾರಸ್ಯ ಪಾರಂ ಸಮಾಪ್ರಪದೇಶಮತಾರಿಷ್ಟ | ಉತ್ತೀರ್ಣಾ
ಅಭೂನು | ಅನಂತರಮುಚ್ಚಂತೀ ನೈಶಂ ತಮೋ ವರ್ಜಯಂತ್ಯುಷಾ ವಯುನಾ ವಯುನಾನಿ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಕೃಣೋತಿ | ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ | ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ಛಂದೋ ನ
 ಸ್ಮಯತೇ | ಯಥೋಪಚ್ಯಂದಯಿತಾ ವಶೀಕರಣೇ ಸಮರ್ಥಃ ಪುರುಷ ಅಧ್ಯಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತತ್ತ್ರೀ-
 ತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಮಯತೇ ಹಸತಿ ಏವಂ ವಿಭಾತೀ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತ್ಯುಷಾಃ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ನಿರ್ಮಲ-
 ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಹಸಂತೀವ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸುಪ್ರತೀಕಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶರೂಪತ್ವೇನ ಶೋಭನಾಂಗೇ ಸತೀ
 ಸೌಮನಸಾಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೌಮನಸ್ಯಾಯಾಜೀಗಃ | ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ಷಿತವತೀ || ಅತಾರಿಷ್ಮ | ತ್ಸಾ
 ಪ್ಲವನತರಣಿಯೋಃ | ಲುಜಃ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ತಮಸಃ | ಪಷ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ
 ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸತ್ಯಂ | ಸ್ಮಯತೇ | ಸ್ವಿರ್ಜ ಈಷದ್ವಸನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅಜೀಗಃ | ಗ್ನಾ ನಿಗ-
 ರಣೇ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತಂ | ತುಜಾ-
 ದಿತಾಪ್ತದೀರ್ಘಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಈ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ | ಸಾರಂ—ಕೊನೆಯನ್ನು | ಅತಾರಿಷ್ಮ—ದಾಟಿ
 ದ್ದೇವೆ. | ಉಚ್ಯಂತೀ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಹೋರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಾಃ—ಉಷೋ
 ದೇವಿಯು | ವಯುನಾ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಜೈತನ್ಯಗಳನ್ನು | ಕೃಣೋತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. |
 ಶ್ರಿಯೇ—ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಛಂದಃ—ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು | ಸ್ಮಯತೇ ನ—(ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ
 ಹೋಗಿ) ಪುಸಲಾಯಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಮನಗುವಂತೆ | ವಿಭಾತೀ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರು
 ತ್ತಲೂ | ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ಮುಖ
 ವುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ | ಸೌಮನಸಾಯ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅಜೀಗಃ—(ಅಂಧಕಾರವನ್ನು)
 ನುಂಗಿದಳು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾವು ಉಷೋದೇವಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಅಂತವನ್ನು ದಾಟಿದ್ದೇವೆ. ಉಷೋ
 ದೇವಿಯು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.
 ಮತ್ತು ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷನು ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪುಸಲಾಯಿಸಿ
 ನಗುವಂತೆ ಇವಳೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿ
 ಸುತ್ತಲೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು.

English Translation

We have crossed over the boundary of darkness. Ushas restores the
 consciousness of living beings ; bright-shining, she smiles, like a flatterer, to
 obtain favour, and lovely in all her radiance, she has swallowed, the darkness
 for our delight.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಚ್ಛಂತೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಷಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮). ಆದರೆ ಉಚ್ಛಂತಿ ಶಬ್ದವು ಉಚ್ಛೇದಿವಿನಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಶ-ಕಾಂತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ೧೨-೭ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಉಚ್ಛಂತೀ ಉಷಾ ಆದರೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಉಪಸ್ಥಿತ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಉಪಸ್ಥಿತ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಭಂದಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿನಾಡುವವನು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖಸ್ತುತಿನಾಡುವವನೆಂದರ್ಥ. ಧನವಂತನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಯಾವರೀತಿ ಈ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನು ಹೃದಯವಿಷಯವಾಗುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ದಸ್ಯವಿಷಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲವೇ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಭನ್ನದಿತಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಸು ಸಾಠಾತ್ ಭಂದಶೃಬ್ಜಃ ಅತ್ರ ಕಾಮಿವಚನಃ | ಭಗತ್ಪತ್ ಎಂಬುದು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಃ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಕಾಮಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾಮಿನಿಯೆಂದರೆ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಯಥಾ ಕಾಮಿನೀ ಈಷದ್ವ-ಸಂತೀ ಸ್ವದಂತಕಿರಣಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ವಿವಮುಷಾಃ ಸ್ವಕಿರಣಾನಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ಕಾಮಿನಿಯು ನಸುನಗುತ್ತಾ ತನ್ನ ದಂತಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಸಹ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರತೀಕವೆಂದೂ ಮುಖವಚನಃ ದರ್ಶನಪರ್ಯಾಯೋ ನಾ | ಸುಮುಖಾ ಸುದರ್ಶನಾ ನಾ | ಪ್ರತೀಕವೆಂದರೆ ಮುಖವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವು. ಮುಕ್ತಂಹಿತಯಃ—

ಯಾವನಾತ್ಮಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ ಸುಸಂಯೋಜಿತಂ ವಸತೇ ಮಾತರಿಶ್ವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರತೀಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಯಃ—

ಯದಾ ತೇ ಮರ್ತೋ ಅನು ಭೋಗಮಾನಃಶಾದ್ಧಿ ಸ್ವ ಓಷಧೀರಜೀಗಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಿಗರ್ತಿಗಿರತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಹಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಹಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ | ಎಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿಸು, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸು ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊ (ನಿ. ೬-೮) ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೇಲಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಜೀಗಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ತಿತವೇ | ಎಂದರೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ತ್ರೀನಲೋಕಾ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆತಾರಿಷ್ಠ—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆತಾರಿಷ್ಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತನಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಮಸಃ—ತಮಸಸ್+ಪಾರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಷ್ಯಾಃಪತಿಪುತ್ರ- (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ) ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಧಿನ್ಸಿ- ಕೃಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಉ ವಿಕರಣ. ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಧಮಾಗಮ. ಕೃನ-ಉ-ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಸ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮಯತೇ—ಸ್ಮಿಜ್ ಈಷದ್ವಸನೇ, ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೆ ಟಿತ- ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಗ್, ನಿಗರಣೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ರ್ಞ ಆದೇಶ. ಶ್ಲೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಕುಯೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ.

ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

:೦:

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ದಿವಃ ಸ್ತವೇ ದುಹಿತಾ
ಗೋತಮೇಭಿಃ |
ಪ್ರಜಾವತೋ ನೃವತೋ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನುಷೋ ಗೋಅಗ್ರಾ
ಉಪ ಮಾಸಿ ವಾಜಾನ್ || ೭ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಭಾಸ್ವತೀ | ನೇತ್ರೀ | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ | ದಿವಃ | ಸ್ತವೇ | ದುಹಿತಾ | ಗೋತಮೇಭಿಃ |
ಪ್ರಜಾಽವತಃ | ನೃವತಃ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಉಷಃ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್ |
ಉಪ | ಮಾಸಿ | ವಾಜಾನ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾಸ್ವತೀ ತೇಜಸ್ವಿನೀ | ಸೂನ್ಯತೇತಿ ವಾಜ್ಞಾನು | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಪ್ರಣೇತ್ರೀ ಕಾರಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಿ ಹಿ ಜಾತಾಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಪ್ರಮುಖಾಃ ಸ್ವಾಣಿನಃ ಸ್ವಸ್ತವ್ಯಾಪಾರಾಯೇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏವಂಭೂತಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಸತಾಶಾದುತ್ಪನ್ನೋಷಾ ಗೋತಮೇಭಿರ್ಯಜಿಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತವೇ | ಸ್ತೂಯತೇ ! ಹೇ ಉಷ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಾನನ್ಯಾನ್ಯುಪ ಮಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕೀದೃಶಾನ್ವಾಜಾನ್ | ಪ್ರಜಾವತಃ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಾನ್

ಸೃವತೋ ದಾಸಲಕ್ಷಣೈರ್ನೃಭಿರುಪೇತಾನ್ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ ವಿದ್ಯಮಾನಶ್ವೇನ
ಬೋದ್ಯನ್ಯಾ ಯೇಷು ನಾಜೇಷು ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಯಕಾರಃ |
ಅಶ್ವಮೂಲಾನ್ | ಅಶ್ವೈರ್ ರಾಜಾನೋ ಧನಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ಚ ಲಭಂತೇ | ಅತೋಽನ್ಯಾನಾಂ ತಸ್ಮಿ-
ಲತ್ವಂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್ | ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಪ್ರಮುಖೇ ಯೇಷಾಂ ತಾದೃಶಾನ್ || ಭಾಸ್ತುತೀ | ಭಾ ದೀಪ್ತ |
ಅಸುನ್ | ತತೋ ಮತುಸ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಉಗಿತಶ್ವೇತಿ ಜಾಃ |
ನೇಶ್ರೀ | ಋಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಜಾಃ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ವುರ್ವಾದಿತಿ ಜಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಸ್ತವೇ | ಷ್ವರ್ಗ್ ಸ್ತುತೌ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರವಣಾದ್ಯಕೋಽಸಿ ಲುಕ್ |
ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕಶ್ವೇನ ಜಾತ್ವಾ-
ಭಾವಾದ್ಗುಣಾನಾದೇಶೌ | ಸೃವತಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಹ್ರಸ್ವಸುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ
ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಸಿ | ಮಾ ಮಾನೇ | ಆದಾದಿಕಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಭಾಸ್ತುತೀ—ತೇಜಸ್ವಿನಿಯು | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ—ಪ್ರಿಯನಾದುವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದವೂ ಆದ ವಾಗ್ವ್ಯವ
ಹಾರಗಳಿಗೆ | ನೇಶ್ರೀ—ಕಾಥಣಭೂತಳೂ ಆದ | ದಿವಃ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪ್ರತಿಯಾದ ಉಷೋ
ದೇವಿಯು | ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನಮ್ಮಿಂದ | ಸ್ತವೇ—ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವತ್ತಾಳೆ |
ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಪ್ರಜಾಪತೇಃ—ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸೃವತಃ—ಭೃತ್ಯಾದಿ
ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್—ಹಸುಗಳಿಂದ
ತುಂಬಿದವೂ ಆದ | ನಾಜಾನ್—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಉಪ ಮಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ತೇಜಸ್ವಿನಿಯು, ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಗಳಾದ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಳೂ, ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ
ದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು ಗೋತಮವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ
ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಭೃತ್ಯಾದಿ ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ
ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವೂ ಆದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡು.

English Translation

The brilliant daughter of the sky, the exciter of pleasant voices, is
praised by the descendants of Gotama. Ushas, grant us food associated with
progeny and dependants and distinguished by horses and cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ನೇಶ್ರೀ—ಸೂನ್ಯತಾ, ಸೂನ್ಯತಾಪತಿ, ಸೂನ್ಯತಾವರೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಸ್ಥಿತ
ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಥವಾ ಪರಾಯ ಪದಗಳು (ನಿ. ೨-೧೯). ಸೂನ್ಯತೇತಿ ನಾಜಾನಾಮ | ನೇಶ್ರೀ ಉತ್ಪಾದ-

ಯಿತ್ರೇ | ಉಷಸಃ ಸ್ವಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿವ್ಯಗಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅತಃ ಸೈವ ತಾಸಾಂ ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ ಸೂನೃತನೆಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯದ ಅನಂತರವೇ ಸಮಸ್ತ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕುತ್ಸರೂ ವಸಿಷ್ಠರೂ ತಮ್ಮ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನೃತಾನಾಮಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ ನ ಅವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೪)

ಏಷಾ ನೇತ್ರೀ ರಾಧಸಃ ಸೂನೃತಾನಾಮುಷಾ ಉಚ್ಚಂಕೀ ರಿಧ್ಯತೇ ವಸಿಷ್ಠೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೭೬-೭)

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನೃತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತೀನಾಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ನೇತ್ರೀ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋಷಿಭಿರಸ್ಯಾಭಿಃ | ಏಂದರೆ ಋಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದೂ, ಸೃಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು ಏಕಸ್ಥಿನ್ನೇವ ಬಹುವಚನಂ | ಗೋತಮೇನ ಮಯಾ | ಅಂದರೆ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಗೋತಮನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಶ್ವೈರ್ಯೇ ಬೋಧ್ಯಂತೇ ತೇ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾಃ ತಾನ್ | ಅಶ್ವಗಳ ವಿದ್ಯಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ವಿಸರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವಂತೆ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಯಕಾರವು ಬಂದು ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದಾಗಿದೆಯಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಶ್ವಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಅಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದವು ದರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೧-೧೨೧-೧೪ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಈ ವಿಧವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭಾಸ್ವತೀ—ಭಾ ದೀಪ್ತ ಛಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಭಾಸ್ವತೀ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಳ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಕ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಐಪ್.

ನೇತ್ರೀ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಸಣೀ. ಛಾತು. ಕರ್ತೃಧರದಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೇತ್ರೃಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಮುದಂತವಾದುದರಿಂದ ಋನ್ನೇಫ್ಯೋ ಜೀಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಣಾದೇಶ.

ಋಕಾರವು ಚಿಹ್ನೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀವ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನೇ—ಸ್ಪೃಗ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ.
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತ
ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏಕಾರ ಉಳಿಯು
ತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯೇಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮು-
ಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ.
ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಸ ಪರನಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ
—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲೋಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿತ್ಸ.

ನೈವತಃ—ನಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೈಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ನೈತ್ಯಯದಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಂ ಮತುಪ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಸಿ—ಮಾ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ

ಉಷಸ್ತಮಶ್ಯಾಂ ಯಶಸಂ ಸುನೀರಂ ದ್ರಾಸಸ್ತ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿ-

ಮಶ್ವಬುಧ್ಯಂ ।

ಸುದಂಸಸಾ ಶ್ರವಸಾ ಯಾ ನಿಭಾಸಿ ವಾಜಸ್ತ್ರಸೂತಾ ಸುಭಗೇ

ಬ್ರಹಂತಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಷಃ | ತಂ | ಅಶ್ಯಾಂ | ಯಶಸಂ | ಸುವೀರಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ರಯಿ |
ಅಶ್ಯಂ ಬುಧ್ಯಂ |

ಸುವದಂಸಸಾ | ಶ್ರವಸಾ | ಯಾ | ವಿಸಭಾಸಿ | ವಾಜಂ ಪ್ರಸೂತಾ | ಸುಭಗೇ |
ಬೃಹಂತಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇ ತಂ ರಯಿಂ ಧನಮಶ್ಯಾಂ | ಸ್ವಾಪ್ತುಯಾಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಯಶಸಂ
ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಂ ಕೋಭನ್ಯವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿ-
ರ್ಯುಕ್ತಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ | ದಾಸಾನಾಂ ಕರ್ಮಕರಾಣಾಂ
ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಂ | ಅನೇಕೈರ್ಭೃತ್ಯೈರುಪೇತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ಯಬುಧ್ಯಂ | ಅಶ್ಯಾ ಬುಧ್ಯಾ
ಬೋಧ್ಯವ್ಯಾ ಯೇನ ಧನೇನ ತಾದೃಶಂ | ಹೇ ಸುಭಗೇ ಶೋಭನಧನ ಉಷಃ ಸುವದಂಸಸಾ ಶೋಭನೇನ
ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ಶ್ರವಸಾ ಶ್ರವಣೀಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಸ್ತುಭ್ಯಂ
ದತ್ತಾನ್ಯಾ ಸತೀ ಬೃಹಂತಂ ಸೌಧಂ ಯಾ ಯಂ ರಯಿಂ ವಿಭಾಸಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಸಿ | ತಮಶ್ಯಾ-
ಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಅಶ್ಯಾಂ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವೃತ್ತಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಶಸಂ | ಅರ್ಕಾದಿತ್ಯಾನ್ಮತ್ಪ್ರೀತಿಯೋಽಚ್ | ವೃತ್ತಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮನಪ್ರಸೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ದಾಸಯುತ್ಯುಪಪ್ಪಪಯತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ದಾಸೋ
ಭೃತ್ಯಃ | ದಸು ಉಪಪ್ಪಯೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾತ್ವಚಾಗ್ಯಚ್ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇವ
ಬಹುಪ್ರೀಹಿಸ್ವರೇಣ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಸುವದಂಸಸಾ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತಿ ಬಹುಪ್ರೀತಾ
ವುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತೈನೋ ಡಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಯಶಸಂ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದೂ | ಸುವೀರಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದುದೂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ಉತ್ತಮರಾದ ಭೃತ್ಯರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ |
ಅಶ್ಯಬುಧ್ಯಂ—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ | ತಂ ರಯಿಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಶ್ಯಾಂ—
ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ | ಸುಭಗೇ—ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಸುವದಂಸಸಾ—
ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಶ್ರವಸಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ (ತೃಪ್ತಳಾದ ನೀನು) | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ—ನಮಗೆ

ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ | ಬೃಹಂತಂ—ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ | ಯಾ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ವಿಭಾಸಿ—
ಪ. ಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅನುಭವವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಉಪಾಧಿ ದೇವಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನೀನು ತೃಪ್ತಳಾಗಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿ ಪಡೆದ ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು
ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ವಿಜೃಂಭಿಸಲು ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದೂ, ನಮಗೆ ಕೀರ್ತಿ ತರುವುದೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ
ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡುವುದೂ, ಕುಡುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಪುನಿಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು
ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May I obtain, Ushas, that ample wealth which confers fame, posterity,
troops of servants and is accompanied with horses ; you abound in riches and
are the giver of food ; you display them when gratified by hymns and holy
Sacrifices.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಯಶಸಂ—ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಸ್ತಂ | ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದರೆ
ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾನು
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನ. ೩-೯) ಯಶಸ್ಸಂತಂ | ಅನ್ನೇನ ಸಹಿತಂ | ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವುದು
ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುವೀರಂ—ಶೋಭನ್ಯರ್ಥೀಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಂ | ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ವೀರರೂ ಆದ ಪುತ್ರರೊಡನೆ
ಕೂಡಿದುದು.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | (ನ. ೨.೧೬) ಮುಗಿಸು, ತೀರಿಸು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಸ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದಾಸನೆಂದಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಮಾಡಿ ತೀರಿಸುವನೆಂದರ್ಥ ; ಸೇವಕನು, ಪರಿಚಾರಕನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರವರ್ಗವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ
ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಂಪು, ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತ
ರಾದವರ ಗುಂಪು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ದಾಸರ ಸಮೂಹವುಳ್ಳದ್ದು. ದಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ದಾಸಶತೀಃ (ಮ. ಸಂ. ೩-೧೨-೬) ಎಂಬ ಪದವು ಇರುವ
ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ—ಈ ಪದದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಸುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡ
ಲಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಬಹುದಾದುದು ಎಂದರೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ಸುಭಗೇ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ, ರಿಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨.೩-೧) ಸುಭಗವೆಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ. ಸುಭಗೇ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೇ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆ

ಸುದಂಸಸಾ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಪ ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨. ೩-೧) ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಸುದಂಸಸಾ ಎಂದರೆ ಶೋಭನೀನ ಕರ್ಮಣಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಸಹ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಸಹಾಯಕಳು ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ್ವ ೧ ಜನಂತೀ ಸುಭಗಾ ಸುದಂಸಾ ಅಂತಾದ್ವಿವಃ ಸಪ್ತಥ ಅ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೬೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುದಂಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಕರ್ಮಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಕರ್ಮಕರ್ತಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರವಸಾ—ತ್ರವಶಬ್ದಃ ಕೀರ್ತಿಪರಾಂಯಃ | ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ತ್ರವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅನ್ವಯವು ಅತಿಶಯವತ್ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕೀರ್ತಿಭರ್ಥಂ | ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ ತ್ರವಸಾ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೇ ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ದಶ ದಂಶದರ್ಶನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ದಂಶಶಬ್ದೋ ದರ್ಶನವಚನಃ | ತ್ರವಶಬ್ದೋಽಪಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಚನಃ | ಸುದರ್ಶನೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಾ | ಎಂದರೆ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಂಶ ಶಬ್ದವೂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರವಶಬ್ದವೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು, ಶೋಭನೀನ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ತ್ರವಣೀಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ | ಅಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತ್ವಪ್ಪಳಾದ ನೀನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾಜಪ್ರಸೂತಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಈ ಸದಕ್ಕೆ ದತ್ತಾನ್ಯಾಸತೀ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಅನ್ನದಾತಳಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಮು. ಸಂ. ೧-೭೭-೪ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಇದೇ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ (ಸ್ಕಂದ ಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವಂತೆ) ಪ್ರಸೂತಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿತಂ ಎಂದೂ, ಪ್ರೇರಿತಂ ಹವಿರ್-ಕ್ಷಣಮನ್ದಂ ಯಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿದರೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುವಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ಯಾಮ್—ಅಶೂ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ತಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಿಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ ಧೌ ಘಮಿಸಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಇದು ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು.

ಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಲೋಕ) ಲುಕ್. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಶಸಮ್—ಯಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಯಶಸಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾದಿಭ್ಯೋಽಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಮ್—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವೀರಃ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಮ್—ದಾಸಯತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯತಿ ಶತ್ಕೂನಿತಿ ದಾಸೋ ಭೃತ್ಯಃ. ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ದಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ನಂದಿಗೃಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೀರನಿಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ದಾಸ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೋ ವರ್ಗಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ ದಾಸಾನಾಂ ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ತನ್ಮ ದಾಸ ಎಂಬುದು ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ—ಶೋಭನಂ ದಂಸಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುದಂಸಃ ತೇನ. ಸುದಂಸಸಾ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಸಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾ—ಯಚ್ಚ ಬೃಹ್ಮ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೀಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತ್ಯದಾಡ್ಯತ್ವ. ಪರರೂಪ.

ನಿಘಾಸಿ—ಭಾ ದೀಪೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯೀಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವಿತ್ಯತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾನಿ ದೇವೀ ಭುವನಾಭಿಚಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರತೀಚೀ ಚಕ್ಷುರ್ವಿಯಾ

ನಿ ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಚರಣೇ ಬೋಧಯಂತೀ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಾಚಮವಿದನ್ತು
ನಾಯೋಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ | ದೇವೀ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ ಚಕ್ಷುಃ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಚಕ್ಷುಃ | ಉರ್ವಿ-
ಯಾ | ವಿ | ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ | ಜೀವಂ | ಚರಸೇ | ಬೋಧಯಂತೀ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ನಾಚಂ | ಅವಿದತ್ |
ಮನಾಯೋಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನೋಷಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾ ಭುವನಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯಭಿ-
ಚಕ್ಷ್ಯಾಭಿಪ್ರಕಾಶ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವಂತಿ ಕೃತ್ವಾನಂತರಂ ಪ್ರತೀಚೀ ಪ್ರತ್ಯುಜ್ಜುಖೀ ಸತೀ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶಕೇನ
ತೇಜಸೋರ್ವಿಯೋರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಸತೀ ವಿ ಭಾತಿ | ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಆಸಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಸರ್ವಂ
ಪ್ರಾಣಜಾತಂ ಚರಸೇ ಚರಣಾಯ ಸ್ವಸ್ಯವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರವರ್ತನಾಯ ಬೋಧಯಂತೀ ನಿದ್ರಾತಃ
ಸಕಾಶಾದುದ್ಬೋಧಯಂತ್ಯುಷಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮನಾಯೋರ್ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ನಾಗ್ನ್ಯವಹಾರ-
ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಜಾತಸ್ಯ ಯಾ ನಾಗ್ನಿಸ್ತಿತಾಂ ನಾಚಮನಿದತ್ | ಅಲಭತ | ಅತಃ ಏವೋಷಸಃ
ಸೂನ್ಯತಾವಂತಿ ಸಂಜ್ಞೋಪಪನ್ನಾ ಭವತಿ || ಅಭಿಚಕ್ಷುಃ | ಚಕ್ಷುಃ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಆಯಂ
ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥೋಽಸಿ | ಸಮಾಸೇನ ಇವೋರ್ವೇ | ಸಾ. ೭.೧-೩೭ | ಇತಿ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲ್ಯಬಾ-
ದೇಶಃ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಪ್ರತಿಪೂರ್ವದಂಚತೇರ್ಯುಕ್ತಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಅಂಚತೇಶ್ವೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜಾ಼ಃ | ಅಚ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತ-
ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜಾ಼ಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಉರ್ವೀಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಸೋರಿಯಾಡಿಯಾ-
ಜೀಕಾರಾಣಾಂ ಜೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೭.೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ಡಿಯಾಜಾದೇಶಃ | ಅದೇಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಾ-
ತ್ತ್ವಸ್ಯ ಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ಮನಾಯೋಃ | ಮನ ಅತ್ಯನ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ | ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ ಕ್ಯಚ್ |
ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀಪ್ಯುಃ | ವರ್ಣಸ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಸಕಾರ ಅಕಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಕರ್ತುಃ ಕ್ಯಚ್ | ಸಲೋಪ-
ಶ್ವೇತಿ ಕ್ಯಚ್ ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚ | ಅಕೃತ್ವಾವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ || ೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಉಪೋದೇವಿಯು | ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನೂ |
ಅಭಿಚಕ್ಷುಃ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ | ಪ್ರತೀಚೀ—ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಚಕ್ಷುಃ—(ತನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ |
ಉರ್ವಿಯಾ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು | ವಿಭಾತಿ—ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ | ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ—ಸಕಲವಾದ ಪ್ರಾಣಿ
ಜಾತವನ್ನೂ | ಚರಸೇ—(ಅನುಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಬೋಧಯಂತೀ (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ)

ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ! ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲವಾದ (ಮತ್ತು) | ಮನಾಯೋಃ—ಜೀತನಾವಿಶ್ವವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ವಾಚಂ—
(ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಅವಿದತ್ —(ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ)ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಉಷೋದೇವೀಯು ಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಿ
ಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನ ಶೇಷಸ್ಥಿನೊಡನೆ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲಜೀತನಾವಿಶ್ವವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine Ushas having lighted up the whole world, spreads expand-
ing! with her radiance towards the west, arousing all living creatures to their
labours ; she hears the speech of all endowed with thought.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯೆ—ದರ್ಶಯಿತ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. ಚಕ್ಷ್ಣ ಧಾತುವನ್ನು ಮುಕ್ತಂಹತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನೋಡು ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಭಿ ಎನ್ನುವ
ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.
ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಪೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ಮಯೋಭುವಸ್ತಾ ನ ಊರ್ಜೇ ದಧಾತನ |

ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಕ್ಷಸೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯-೧)

ಮಿತ್ರೇ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿ ಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಉಪಸರ್ಗದೊಂದಿರುವ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯೇ ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೂ ನೋಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನಾಯ (ನ. ೯-೨೭) ಎಂದರೆ
ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಅಭಿಚಪ್ಪೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪಶ್ಯತಿ | (ನ. ೧೦-೨೨) ಸರ್ವತಃ ಪಶ್ಯತಿ |
ಸುತ್ತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದಗಳಿಗೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊ, ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ.
ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಯೇನ ಚಪ್ಪೇ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಯೇನ ನಾಸತ್ಯಾ ಭಗಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೯-೧೬)

ಮಹತ್ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಪಶ್ಯೇಮ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪-೭)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪೇ, ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಿ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯಂ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತೀಯೈಕವಚನೇ ಉರ್ವಿಯಾ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಉರುತ್ಪೇನ | ಉರು ಶಬ್ದವೇಲೆ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಾದವೇಲೆ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡು ಎನ್ನುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈರಿತಿ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ವ್ಯಚಸ್ತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ

ಬೋಧಯಂತೀ.— ಸುಸ್ತಾನುತ್ಥಾಪಯಂತೀ | ಮಲಗಿರುವವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾ, ಸಕಲರನ್ನು ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮೃತಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಮಲಗಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯಾದನಂತರ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಸವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅದ್ವಸನ್ನ ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪)

ವೃಚ್ಛಂತೀ ಜೀವಮುದೀರಯಂತ್ಯುಷಾ ಮೃತಂ ಕಂ ಚನ ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೮)

ವೃ ೧ ಷಾ ಅವಃ ಪಥ್ಯಾ ೩ ಜನಾನಾಂ ಪಂಚಿ ಕ್ಷೀರ್ಮಾಢುಷೀರ್ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೭೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪೋದೇವಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರದ ವಿವರಣೆಯು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಕಾವ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನ್ಯತೇರರ್ಚಿತಕರ್ಮಣೋ ಮನಾ ಸ್ತುತಿರುಚ್ಯತೇ | ತತ್ಕಾಮಸ್ಯ ಮನಾ-
ಯೋಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಚಿತಃ, ಗಾಯತಿ, ರೇಭತಿ ಇತ್ಯಾದಿ 44 ಪೂಜಾರ್ಕಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಮನಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ಮನಾಯುವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದುವ
ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕಾಮೇನ ಯುಷಿಣಾ ಯಜಮಾನೇನ ನಾ | ಸ್ತುತಿಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಮುಷಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ, ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತುತದ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ
ಸಹ ಈ ಪದವು ಬರುವ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇದೇ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಪ್ರಿಯಃ ಸುಕೃತ್ಪ್ರಿಯ ಇಂದ್ರೇ ಮನಾಯುಃ ಪ್ರಿಯಃ ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಪ್ರಿಯೋ ಅಸ್ಯ ಸೋಮೀ |
(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೫-೫)

ಪ್ರತಿ ಮನಾಯೋರುಚಿಥಾನಿ ಹರ್ಯನ್ ತಸ್ಮಿನ್ನಧದ್ವ್ಯಪಣಂ ಶುಷ್ಯಮಿಂದ್ರಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕೃತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ, ಮನಾಯುಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕಾಮನೆಂದು ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ-
ಕಾಮಸ್ಯ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ
ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ | ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ,
ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಭಿಚಿಹ್ನ—ಚಿಹ್ನವು ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಧಾತುನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇದು ಪ್ರಕಾರನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಪೂರ್ವಕಾಲಿಕ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾದುದರಿಂದ ಕ್ತಾವ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸೇನಚ್ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ರೋಢ್ಯ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಾವ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಅದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತೀಚೀ—ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚು (ಗತಿಪೂಜನಾರ್ಥಕ) ಧಾತುವಿಗೆ ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯದ್ವ್ಯಕ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ
ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚಾಮಾದಿದಾಗ ಅಂಚಿತೇಶ್ವರೇಶಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಜೀಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಚಿ ಭಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ
ಅಚೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮)
ಲುಪ್ತಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ
ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ರ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರ್ವಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಸರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದಿಯಾಜೀ-
ಕಾರಾಣಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿಯಾಚಾದೇಶ. ದಿತ್ತಾದುದು
ರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಸೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅನಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಶ್ಚ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಬ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಃ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಬ್. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಚೈಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉ ಸರವಾದಾಗ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಕತುಃ ಕೃಬ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮನ+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋ ದೀರ್ಘಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ
ಮನಾಯು ರಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವಸೀಕವಚನಾಂತರೂಪ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೀ ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮುಭಿ

ಶುಂಭಮಾನಾ ।

ಶ್ವನ್ನೀವ ಕೃತ್ಸುರ್ವಿಜ ಆಮಿನಾನಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ದೇವೀ ಜರ.

ಯಂತ್ಯಾಯುಃ ॥ ೧೦ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪುನಃ ಪುನಃ | ಜಾಯಮಾನಾ | ಪುರಾಣೀ | ಸಮಾನಂ | ವರ್ಣಂ | ಅಭಿ |

ಶುಂಭಮಾನಾ |

ಶ್ವಘ್ನೀ | ಇವ | ಕೃತ್ನಃ | ವಿಜಃ | ಆಮಿನಾನಾ | ಮರ್ತಸ್ಯ | ದೇವೀ | ಜರ-
ಯಂತೀ | ಆಯುಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುನಃ ಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಮನೃವಂ ಪ್ರಾಮುರ್ಭವಂತೀ
ಪುರಾಣೀ ಚಿರಂತನೀ | ನಿತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮೇಕಮೇವ ರೂಪಮಭಿ ಸ್ವಾಪ್ಯ
ಶುಂಭಮಾನಾ ಶೋಭಮಾನಾ | ಏಭಿನ್ನೇಷ್ಯಪಿ ದಿವಸೇಷ್ಯಸ್ಯಾ ಐಕರೂಪ್ಯೇಣಾವಸ್ಥಾನಾನ್ನಿತ್ಯತ್ವನಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಗುಣಿಬಿಷ್ಟಾ ದೇವೀ ದೇವನಶೀಲೋಷಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ಮರಣಧರ್ಮಣಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯಾಯುರ್ಜೀವನಂ ಜರಯಂತ್ಯುನಯಂತೀ ವರ್ತತೇ | ಬಹ್ವೀಷೂಷಸ್ಯತೀತಾಸು ಹಿ
ಸರ್ವೇಷಾಮಾಯುರ್ಬೀಯತೇ | ಉಷಾಶ್ಚ ಪುನಃ ಪುನರ್ಜಾಯಮಾನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಅತಃ ಸೈನಾಯುರ್ಜರ-
ಯತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೃತ್ನಃ ಕರ್ತನಶೀಲಾ ಶ್ವಘ್ನೀವ ನ್ಯಾಧಸ್ತೀವ | ಸಾ ಯಥಾ ವಿಜಶ್ವಲತಃ
ಪಕ್ಷಿಣಿ ಆಮಿನಾನಾ ಪಕ್ಷಾದಿಚ್ಛೇದನೇನ ಹಿಂಸಂತೀ ತೇಷಾಮಾಯುರ್ಜರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಪುರಾಣೀ |
ಪುರೇತ್ಯಸ್ಮಾದವ್ಯಯಾತ್ ಸಾಯಂಚಿರಂಪ್ರಾಹ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ- ೪-೩೭-೨೩ | ಭವಾರ್ಥೇ ಟ್ಯು-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುರಾಣಪೂರೇಕ್ಷೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪೇಷು | ಸಾ- ೪-೩-೧೦೫ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ಪ್ರದ-
ಭಾವಃ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಟಿಪ್ಪಣ್ಯಜ್ಞೇಷ್ | ಮೃತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶುಂಭಮಾನಾ |
ಶುನ್ಭ ದೀಪ್ತಾ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾಪದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಾನಚೋಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶ್ವಘ್ನೀ | ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ | ಬಯಲಂ ಭಂದಸಿ | ಸಾ- ೩-೨೭-೪೮ |
ಇತಿ ವಚನಾದ್ಧೃತ್ವಾದಿವೃತ್ತಿರಿಕ್ತೇಽಪ್ಯುಪಸದೇ ಹಂತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಯನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜಾೀಭಿತಿ ಜಾೀಪ್ |
ಅಲ್ಲೋಪೋಽನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜಾೀಪ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃತ್ನಃ | ಕೃತೀ ಛೇದನೇ | ಔಷಾದಿಕಃ ಕ್ಷುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಜಃ | ಓವಿಜೀ ಭಯ-
ಚಲನಯೋಃ | ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಆಮಿನಾನಾ | ಮಿಾಞ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ
ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಶಾನಚಕ್ಷಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುನಃ ಪುನಃ—(ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ | ಜಾಯಮಾನಾ—ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ | ಪುರಾಣೀ-
ಪ್ರಾಚೀನವಾದ (ಆನಾದಿಯಾದ)ದರಿಂದ | ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಂ ಅಭಿ—(ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಒಂದೇ ರೂಪ

ವನ್ನು ಹೊಂದಿ | ತುಂಭಮಾನಾ—ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ | ದೇವೀ—ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು | ಮರ್ತಸ್ಯ—ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಆಯುಃ—ಆಯಸ್ಸನ್ನೂ | ಕೃತ್ನುಃ—ಜಾಣನಾದ | ಶ್ವಘ್ನೀವ—ಜೂಜುಗಾರನಂತೆ |

ಅಥವಾ

ಅಮಿನಾನಾ—(ರೆಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಿಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ | ವಿಜಃ—(ಸಂಚರಿಸುವ) ಪಕ್ಷಿಗಳ | ಕೃತ್ನುಃ—(ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವವಳೂ ಆದ | ಶ್ವಘ್ನೀವ—ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ | ಜರಯಂತೀ—ಮುಪ್ಪುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾ ಕೊಂಚವೂ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಮತ್ತು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೀಳುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಾಯಿಸುವವಳೂ ಆದ ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ ಈ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ಸಹ ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಆಯಸ್ಸು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine and ancient Ushas, born again and again and bright with unchanging hues, wastes away the life of a mortal, like the wife of a hunter cutting up and dividing the birds.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದೊಡನೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಕುಲವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಜೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜೀವಕಳಿಯನ್ನು ತುಂಬತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಮೊಬಗು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನೇಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಎದುರಿಗೇ ಮಾನನಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೃತರಾಗುವ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಉದ್ವೇಗವೂ ತೋರುತ್ತದೆ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದೊಡನೆ ಸತ್ಯದ ಅನುಭವವೂ ಜೊತೆಗೂಡಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ|| ಮಾರ್ಕಾನ್ದುಮುಲ್ಲರು ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದರೆ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದೆಂದು ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

“The Dawn, which to us is merely a beautiful sight, was to the early gazer and thinker, the problem of all problems. It was the unknown land from whence rose every day those bright emblems of a divine power which left in

the mind of man the first impression and intimation of another world, of power above, of order and wisdom. What we simply call the sun-rise, brought before their eyes every day, the riddle of the riddles, the riddle of existence. The days of their life sprang from that dark abyss which every morning seemed instinct with light and life. Their youth, their manhood, their old age, all were to the Vedic bards the gift of that heavenly mother who appeared bright, young, unchanged, immortal every morning, while everything else seemed to grow old, to change, and drop, and at last to set, never to return. It was there, in that bright chamber, that, as their poets said, mornings and days were spun, or under a different image, where mornings and days were nourished, where life or time was drawn out ”.

(Lectures on the Science of Language
Vol. II (P. 481-482)

ಹೀಗೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರತನಾಸ ಜಗಜ್ಜೀವನದ ಮುಂದೆ ಶಾಸ್ತ್ರತನಾದ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೇ — ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಿತ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾಯಮಾನಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮನಾತ್ರೋದಯೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ | ಪ್ರತಿದಿನಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಮೋರ್ವಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀ | ಎಂದರೆ ಜನ್ಮವನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊಸದಾದ ಉದಯವೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಪುರಾಣೇ ಚಿರಂತನೇ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ ಏವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದುಷಾ ಪುರಾಣೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಶಾಶ್ವತಳಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರಾಣೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಉಪಸ್ಥಿತ ಸ್ತೋತ್ರ ಪರನಾದ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪದೇ ಪದೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಶಶ್ವತ್ಪರೋಷಾ ವ್ಯುನಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ನ್ಯಾಪೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರಾ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಪುರಾಣೇ ದೇವೀ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವವಾರೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಯುತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಉಪಸ್ಥಿತ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಕವನ್ನೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಶುಂಭಮಾನಾ—ಶುಂಭ ದೀಪ್ತಃ | ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಶೋಭಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಂಭ ಧಾತುವಿನಿಂದ **ಶುಂಭಮಾನಾ** ಎಂದಾಗಿದೆ. **ಶುಂಭಮಾನಾಃ—ಶುಶೋಭಿಸಮಾಣಾಃ** (ನಿ. ೮-೧೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ರೀತಿ ಮನಸ್ಸನ್ನೆಳೆಯುವಂತೆ ಶೋಭಿಸು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ ವಿವಿ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯಚಸ್ತೀರುರ್ವಿಮಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಆಪ ಇವ ಪ್ರವತಾ ಶುಂಭಮಾನಾ ಉರುಷ್ಯದಗ್ನಿಃ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥೇ ||
(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೮)

ಅರ್ವಿಪಕ್ಷಃ ಕೃಣುಷೇ ಶುಂಭಮಾನೋಷೋ ದೇವಿ ರೋಚಮಾನಾ ಮಹೋಭಿಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕೊಂಡ ವ್ಯಾಕುಲಹೇತುವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಜಃ—ವಿರಿತಿ ಶಕ್ತುನಿನಾಮ ವೇತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೬) ಚಲಿಸು, ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಃ ಎಂದಾಗಿ ಅದರಿಂದ **ವಿಜಃ** ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. **ವಿಃ ಇತಿ ಪಕ್ಷಿನಾಮ | ತತೋ ಜಾತ ಇತಿ ವಿಜಃ |** ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ **ವಿಜಃ** ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾತ್ರ **ಓವಿಜೇ ಭಯಚಲನಯೋಃ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ **ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ |** ಚಲಿಸುವುದಾದ್ದ ರಿಂದ **ವಿಜಃ** ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ವಿಜ್ಞ ಧಾತುನಿಷ್ಪನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ **ಪಕ್ಷಿ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ **ವಿಜಃ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದ್ದೊದೇ ಕಡೆ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಋ. ಸಂ. ೨ನೇ ಮಂಡಲದ ೧೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ **ವಿಜಃ** ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ **ಉದ್ದೇಜಕಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ **ಪಕ್ಷಿ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ **ವಿಃ** ಅಥವಾ **ವಯಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಅಮಿನಾನಾ—ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಬಲಾದ್ವಿಂಸಂತೀ | ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಮೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ಯುಃ—ಕೃತೀ ಛೇದನೇ | ಕತ್ತರಿಸು ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥ.

ತ್ಯಘ್ನೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕ ಜೂಜಗಾರನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ **ತ್ಯಘ್ನೀ**

ಕಿತವೋ ಭವತಿ, ಸ್ವಂ ಹಂತಿ ಸ್ವಂ ಪುನರಾಪ್ರಿತಂ ಭವತಿ | ಶ್ವಘ್ನಿಯಂದರೆ ಜೂಜುಗಾರನು. ತಾನು ತನ್ನನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪರಾಧೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ,

ಕೃತಂ ನ ಶ್ವಘ್ನೀ ಏ ಚಿನೋತಿ ದೇವನೇ ಸಂವರ್ಗಂ ಯನ್ಮುಘನಾ ಸೂರ್ಯಂ ಜಯತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೨) ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೂಜುಗಾರ ನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತವಿಗಳು ಶ್ವಭಿರ್ಹಂತೀತಿ ಶ್ವಘ್ನಿರ್ಲುಬ್ಧಕ ಇದೋಚ್ಯತೇ | ನಾಯಿಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ಬೇಟೆಗಾರನು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಪ್ರಹಾ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಶ್ವಘ್ನೀ | ನಾಯಿಯ ಮೂಲಕ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ವ್ಯಾಧನ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಐದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವಘ್ನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೨-೧೨-೪ ; ಮತ್ತು ೪-೨೦-೩ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ ೧೦-೪೨-೯ ; ೧೦-೪೩-೫ ; ೮-೪೫-೩೮ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಕಿತವನೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಸೌಂದರ್ಯದಾಯಕಳೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯದಾಯಕಳೂ ಆದ ಉಪಸ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯದೆಯೇ ಮುಪ್ಪನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳೂ ಆಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಕುಲತೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರೀಯಾ ||

ಜಾಯಮಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ಯನ್‌ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಕದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣೇ—ಪುರಾ ಭವಾ ಪುರಾಣೇ. ಪುರಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾಶಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯ. ಸಾಯಂ ಚಿರಂ ಸ್ರಾಹ್ಯೇಪ್ರೇಗ್ಯಯೇಭ್ಯಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಟ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರ-ನಾಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಹಿ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಮ್ನಮಾನಾ—ಶುಮ್ನ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಅನೇ-ಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅನಿ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಘ್ನೀ—ಶುನಾ ನೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨೮೪). ಎಂಬುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಉಪಪದವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿದರೂ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು. ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ಶ್ವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಯನ್ನೇ-ಭ್ಯೋ ಜೀಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಹೋ ಹಂತೇರ್ಘೇಣೈನ್ನೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಜೀಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪೋದಾತ್ತಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ನಃ—ಕೃತಿ ಛೇದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂ ಸಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಃ—ವಿಜೀ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತಿ ಇತಿ ವಿಜಃ. **ಪಕ್ಷಿಣಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಮಿನಾನಾ—ಮೀರ್ಘ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಇದುಪ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಹರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಾನಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಆಮಿನಾನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

————— :೦: —————

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ್ರ್ಯಾಣ್ವರ್ತೀ ದ್ರಿವೋ ಅಂತಾ ಅಬೋಧ್ಯಪ್ ಸ್ವಸಾರಂ ಸನುತ.

ಯುರ್ಯೋತಿ ।

ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಯೋಷಾ ಜಾರಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ

ವಿ ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಪದಮಾತಃ

ವಿಽ ಘ್ರಾಣ್ಯತೀ | ದಿವಃ | ಅಂತಾನ್ | ಅಬೋಧಿ | ಅಪ | ಸ್ವಸಾರಂ | ಸನುತಃ |
ಯುಯೋತಿ |

ಪ್ರಮಿನತೀ | ಮನುಷ್ಯಾ | ಯುಗಾನ್ | ಯೋಷಾ | ಜಾರಸ್ಯ | ಚಕ್ಷಸಾ | ವಿ |
ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವೋ ನಭಸೋಽಂತಾನ್ ಸ್ರಾಂತಾನ್ಯೂರ್ಜಿತೀ ವಿವೃತಾಂಸ್ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವ-
ತ್ಯುಷಾ ಅಬೋಧಿ | ಸರ್ವೈಃ ಸ್ವಾಣಿಭಿರಜ್ಞಾಯಿ | ಜ್ಞಾತ್ಯಾಭೂತ್ | ತದನಂತರಂ ಸ್ವಸಾರಮುಷಸಃ
ಸ್ವಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ ಸನುತಃ | ಅಂತರ್ಹಿತನಾನ್ಯುತತ್ | ಅಂತ-
ರ್ಹಿತಪ್ರದೇಶೇಷ ಯುಯೋತಿ | ಅಪಗಮಯ್ಯ ಪೃಥಕ್ಯರೋತಿ | ಮನುಷ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಯುಗಾನ್ ಕೃತೃತೇತಾದೀನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಸ್ವಗಮನಾಗಮನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹಿಂಸಂತೀ
ಜಾರಸ್ಯ ರಾತ್ರೀರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಜಾಯೋಷಾಶ್ಚಪ್ತಸಾತ್ಪ್ರೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ
ಭಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ || ವ್ಯೂರ್ಜಿತೀ | ಉರ್ಜುರ್ಜಾ ಆಚ್ಯಾದನೇ | ವಿಪೂರ್ವಾದಸ್ಯಾ-
ಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಉಗಿತಶ್ಲೇತಿ ಜಾರ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸನುತಃ | ಏತದಂತೋ-
ದಾತ್ತಂ ಸ್ವರಾದಿಷು ನಿಶಾತಿತಂ | ಅತೋಽವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಮವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಪ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ
ಲುಕ್ | ಯುಯೋತಿ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ |
ಮನುಷ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಗಾನ್ | ಯುಜೇಃ ಕರಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಾ
ಘರ್ಜಾ | ಚೇಜೋಃ ಕು ಘ್ರಾಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಉಂಭಾದಿಷು ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ
ಯುಗಶಬ್ದಪಾಠಾತ್ ಲಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಕಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಉಂಭಾದೀನಾಂ ಚೇತ್ಯಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಾರಸ್ಯ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತೌ ಣಿಲುಕ್ಚ | ಸಾ ೩-೩-೨೦-೪ | ಘರ್ಜಾಂತೋ ನಿಶಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಅಂತಾನ್—ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ | ವ್ಯೂರ್ಜಿತೀ—(ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ)
ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ (ಉಷೋದೇವಿಯು) | ಅಬೋಧಿ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ
(ಅನಂತರ) | ಸ್ವಸಾರಂ—ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು | ಸನುತಃ—ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ
ಅಪ ಯುಯೋತಿ—ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ | ಮನುಷ್ಯಾ—ಮಾನವರ | ಯುಗಾನ್—ಕೃತೃತೇತಾದಿ
ಯುಗಗಳನ್ನು | ಪ್ರಮಿನತೀ—ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ | ಜಾರಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಿಯನ್ನು) ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ
ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ | ಚಕ್ಷಸಾ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ |
ವಿ ಭಾತಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಅಂತರಕ್ಷದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಎಷ್ಟರೂ ಅವಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ. ಮಾನವರ ಕಾಲಮಾನಗಳಾದ ಕೃತ ತ್ರೇತಾದಿ ಯುಗಗಳನ್ನು ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

English Translation

She has been seen illuminating the boundaries of the sky, and driving into disappearance the spontaneously night; wearing away the ages of the human race, she shines with light like the bride of the Sun.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವಿತೀ—ಉರ್ಣ್ವಾಂ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಉರ್ಣ್ವಾಂ ಧಾತುವು ಉರ್ಣ್ವಿತೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲರೂಪವಾದ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ವಿದ್ಯತಾಂಶ್ಚಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಂ ತ್ಯುಷಾಃ | ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಪಸ್ಮ ಎಂದರ್ಥ.

ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಮಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವ್ಯೂರ್ಣ್ವಿತೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವಿತೀ ದಾತುಷೇ ವಾರ್ಯಾಣಿ ಪುನರ್ಜ್ಯೋತಿಯುರ್ವತಃ ಪೂರ್ವಭಾಕಃ |

ಮು. ಸ. ೫-೮-೬.

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀ | ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಮು. ಸಂ. ೯-೯-೨. ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಆಚ್ಛಾದಯಿನ್ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಎಂದಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಉರ್ಣ್ವವನ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ಮಸಾರಂ—ಉಪಸ್ಮೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ಮಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ | ಉಪಸ್ಮನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮಸಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ರಾತ್ರಿಯೂ ಉಪಸ್ಮಾ ಸಹೋದರಿಯರೆಂದು ರಾತ್ರಿಯು

ತನ್ನ ಕಾಲವಾದೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಳೆಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮಾನೋ ಅಧ್ವಾ ಸ್ತಸ್ಮೋರನಂತಸ್ತಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ಚರತೋ ದೇವಶಿಷ್ಯೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨)

ಸ್ತಸ್ಮಾ ಸಸ್ಯೇ ಜ್ಯಾಯಸ್ಯೈ ಯೋನಿಮಾರ್ಗಿಗಪ್ಯತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಮೇವ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೮)

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿದೂಷೇ ಸ್ತೃಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಸಿಶೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |

ಮಿಥಸ್ತುರಾ ವಿಚರಂತೀ ಸಾವಕೇ ಮನ್ಮ ಶ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ್ರ ಮಚ್ಯಮಾನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಹೋದರಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಸಾರಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸನುತಃ—ನಿರ್ಗಂ, ಸ್ತಸಃ, ಸನುತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಅಂತರ್ಹಿತ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೯) ಗೂಢವಾದುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರಂ-

ಸ ಸುತಾಮಾ ಸ್ತನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಅರಾಧಿದೇವಃ ಸನುತರ್ಯೋತು |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಮುಂ. ಸಂ. ೨-೨೯-೨, ೫-೪೫-೫೫; ೮-೯೭-೩; ೧೦-೭೭-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಹಸ್ಯ, ಮರೆಯಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ನಿಶಿಯನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಿರುವ ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಯುಗಾನ್ ಪ್ರಮಾನತೀ—ಯುಗ ಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಚನಃ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಜೀವಿತಾದಿಕಾಲಾನ್ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವೆಂದರ್ಥ. (ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕರವರ The Arctic Home in the Vedas ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದ ೧೭೬ ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು) ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ)

ಚಕ್ಷಸಾ ವಿಭಾತಿ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆಯೂ ಸೊಬಗಿನೊಡನೆಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾನುಭವವೂ ಸೌಂದರ್ಯದರ್ಶನವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಉಷಸ್ಸು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸವೆಯುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯದರ್ಶನದ ಭಾವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವರ್ತಮಾನವು ಎಂದೆಂಬೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಈಯುಷ್ಯೇ ಯೇ ಪೂರ್ವತರಾಮಶತ್ಯನ್ತ್ಯಚೈಂತೀಮುಷಸಂ ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಅಲ್ಪಕಾಲ ಜೀವನದ ಚಿತ್ರವು— ಶಾಶ್ವತವಾದ ಈ ಉಪಸ್ಥಿತ ಸೊಬಗನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ಗತರಾದರು. ಮುಂದಿನವರ ಪಾಡೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಆದರೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯಳೂ, ನಿತ್ಯ ತರುಣಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ರಾತ್ರೇರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಎಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪತಿಪತ್ನೀಸಂಬಂಧವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಉಪಸ್ಥಿತಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಈ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೂರೋ ದೇವೀಮುಷಸಂ ರೋಚಮಾಸಾಂ ಮರೋ ನ ಯೋಷಾಮಭ್ಯೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೨)

ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿತ್ತಾಮಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂಸಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೭೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿತಗೂ ಇರುವ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ—ಸೂರ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೦ನೇ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-).

ಚಕ್ಷುಸಾ—ಅತ್ತೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶಾಪ್ಯೇನ | ದರ್ಶನೇನ ತನ್ಮ ಕಾಂತಿರೂಪವಾದ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಲೀನಳಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯತೀ—ಊರ್ಣುರ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪ್. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನದೀಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪಿಗಿ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಪರವಕ್ಷರವು ಗರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಪ್ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಪಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಗುಣ. **ಚಿಣೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನುತೇ—ಸ್ವರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ **ಸ್ವರಾದಿನಿಸಾತಮವ್ಯಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅವ್ಯಯಾದಾಸ್ ಸುಸೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ಯುಯೋತಿ—ಯು ವಿಶ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. **ಶ್ಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ ನಿಸಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯಾ—ಮನುಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಧಾದೇಶ.

ಯುಗಾಢಿ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಚೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಲಘೂಪಧಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಂಭಾದಿಗುಣದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಾರ್ಥದ ಯುಗಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಉಂಭಾದೀನಾಂ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ದಾರ ಜಾರ್ ಕರ್ತರಿ ಣಿಲುಕ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೦-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಜಂತವಾಗಿ ನಿಸಾತವಾಗಿದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಶೂನ್ ಚಿತ್ರಾ ಸುಭಗಾ ಪ್ರಧಾನಾ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದ ಉ-
ರ್ವಿಯಾ ವ್ಯಶ್ವತ್ |

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ವ್ಯ-
ಶಾನಾ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾತಿ ||

ಪಶೂನ್ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ಸು ೨ ಭಗಾ | ಪ್ರಥಾನಾ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ |
ಉರ್ವಿಯಾ | ವಿ | ಅಶ್ವೈತ್ |

ಅಮಿನತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ | ವ್ರತಾನಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಚೇತಿ | ರಶ್ಮಿ ೨ ಭಿಃ | ದ್ವಶಾನಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನಾ ಚಿತ್ರಾ ಜಾಯಂತೀಯಾ ಪೂಜನೀಯೋಷಾಃ ಪಶೂನ್ಯ ಯಥಾ ಪಶೂನ್
ಗೋಪಾಲಕೋಽರಣ್ಯೇ ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ ತಥಾ ಪ್ರಥಾನಾ ತೇಜಾಂಸಿ ವಿಸ್ತಾರಯಂತ್ಯುರ್ವಿಯೋರ್ವೀ
ಮಹತೀ ಏವಂಭೂತಾ ಸಾ ವ್ಯಶ್ವೈತ್ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಧುರ್ನ
ಕ್ಷೋದಃ | ಯಥಾ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಂ ನಿಮ್ಮದೇಶೇರಾದೇವ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತದ್ವತ್ |
ಸೈವೋಷಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸಹ ದ್ವಶಾನಾ ದೈತ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ ಚೇತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾಸೀತ್ | ಕಿಂ
ಕುರ್ವತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ ದೇವಸಂಬಂಧಿನಿ ವ್ರತಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಮಿನತೀ
ಅಹಿಂಸತೀ | ಅನುಷ್ಠಾನೇ ಯಜಮಾನಾನ್ವವರ್ತಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ
ಹೃಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯನುಷ್ಠೀಯಂತೇ ನ ರಾತ್ರಾ | ನ ಸಾಯಮಸ್ತು ದೇವತಾ
ಅಜುಪ್ತಂ | ಋಗ್ವೇ. ೫-೭೭-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಪ್ರಥಾನಾ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತ-
ಣ್ಯರ್ಥಾತ್ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಬ್ದೋ ಲುಕ್ | ಸಿಂಧುಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತ-
ವಣೇ | ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕ | ಉ. ೧-೧೨ | ಇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾಮ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ ಅಶ್ವೈತ್ | ಟುಹಿಕ್ವಿ ಗತಿವ್ಯದ್ವ್ಯೋಃ | ಲಾಙ್ಕಜ್ಚಚೋರ್ವೀಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ | ಸಾ ೩-೧-೪೯-೫೮ |
ಚ್ಛೇಃ ಸಿಚ್ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಧಾವಃ | ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಸಾ. ೭-೨-೧ | ಅನಿಡಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ | ಸಾ ೭-೩-೯೭ | ಇತೀಡಾಗಮಾ
ಭಾವಃ | ಸ್ತೋಃ | ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಲೋಪಃ | ಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಾ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಧಾವಃ | ದ್ವಶಾನಾ | ದ್ವಶೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ | **ಚಿತ್ರಾ**—ಪೂಜ್ಯಳೂ ಅದ ಉಷೋದೇವಿಯು | **ಪಶೂನ್** ನೆ—(ಗೋಪಾಲಕನು ಮೇಯುವುದಕ್ಕೆ) ಹಸುಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ | **ಸಿಂಧುಃ** ನ ಹೋದಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ | **ಪ್ರಥಾನಾ**—ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು | **ಉರ್ವಿಯಾ**—ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ | **ವ್ಯಶ್ವಿತ್**—ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು | **ದೈವ್ಯಾಣಿ**—ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ | **ವೃತಾನಿ**—ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | **ಅಮಿನತೀ**—ಹುಂಸಿಸದೇ | **ಸೂರ್ಯಸ್ಯ**—ಸೂರ್ಯನ | **ರಶ್ಮಿಭಿಃ**—ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | **ದೃಶಾನಾ**—ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು | **ಚೇತಿ**—ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಳು |

ಛಾಂದಸ್

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯಳೂ ಅದ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ಗೋಪಾಲಕನು ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯಿಸುವಾಗ ಹಸುಗಳನ್ನು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾದಿಕ್ಕಿಗೂ ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು. ಮತ್ತು ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹುಂಸಿಸದೇ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾದಳು.

English Translation

The affluent and adorable Ushas has sent her rays as a cowherd drives the cattle to pasture, and spreads expansive like flowing water ; She is seen associated with the rays of the Sun, unimpeding sacred ceremonies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿತ್ರಾ—**ಪೂಜನೀಯಾ** | ಪೂಜ್ಯವಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು. **ಚಿತ್ರಾ**—ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧರಣವಾಗಿ **ಚಾಯೆನೀಯ** | ರಮ್ಯವಾದ, ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ, ಅಥವಾ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಎಂದರ್ಥವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಅವಳಿ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪೂಜ್ಯಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ **ಚಿತ್ರ ರಬ್ರಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಂ-ಮಂಹನೀಯಂ** (Respectable) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿಂಧುಃ ನ ಹೋದಃ—**ಅನನಯಃ, ಯಹ್ವಯಃ, ಖಾಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ೩೭ ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೮) ಸಿಂಧುವೆಂದರೆ ನದಿಯೆಂದೂ ; ಅರ್ಣಃ, ಹೋದಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦೧ **ಉದಕನಾಮ** ಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಹೋದವೆಂದರೆ** ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಉಪಮಾ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ವೃಶ್ಚೈಶ್—ಶ್ವವತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿವಿಧಂ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರೀನಸಿ ಲೋಕಾನ್ ಪ್ರತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಥಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಗಗನದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ವಹಂತಿ ಸೀಮರುಣಾಸೋ ರುತಂತೋ ಗಾವಃ ಸುಭಗಾಮುರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೪-೩)

ದೈವ್ಯಾನಿ ವೃತಾನಿ ಅಮಿನತೀ—ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಾದಿ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೇ ಎಂದರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವೃತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವೃತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಮಾಯತೀನಾಂ ಶ್ರುಭವೋಷಾ ಗೃಹ್ಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಭಾವವನ್ನು ರಚನಾಶೈಲಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಬ್ಲೂಂ ಫೀಲ್ಡ್ ಎಂಬ ವರ್ತಮಾನ ಇದನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾದರೆ,

“ Stanza I. 124-2. is the high-water mark of Vedic composition. The relation of the two pairs of words may be expressed in the proportion. ಅಮಿನತೀಃ ಆಯತೀನಾಂ=ಪ್ರಮಿನತೀಃ ಈಯುಷೀಣಾಂ That is to say : The dawns preserve the laws of the Gods. ಅಮಿನತೀ by their regular appearance ಆಯತೀನಾಂ the ages of men waste away ಪ್ರಮಿನತೀ as the dawns fade day by day ಈಯುಷೀಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ೧-೯೨-೧೧ ಮತ್ತು ೧-೯೨-೧೨. ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳ ಒಟ್ಟಿನ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧನೃಪದ ರಚನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ.

(Rig-Veda Repetitions I. P. 108)

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಥಾನಾ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಯಾನೇ ಧಾತು. ಣಿಜಧವು ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವನಿಕಣ್ವರ್ಥದ ಮೇಲೆ ತಾಚ್ಛೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನತ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧುಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಸ್ಪದ್ಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಲುರ್ವಿಯಾ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೯ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವೈತ್—ಟುಪ್ತಿ ಗತಿಸ್ತದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ **ವಿಭಾಪಾಶ್ವೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಪ್. ಚಜ್ ಏಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೮, ೪೯) ಚೇಃ ಸಿಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ **ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಡಾದಿಯಾದ ಸಿಚ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ಯಂತೇಕ್ಷಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಯಪದೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪೃಕ್ತವಾದ ತಿಸಿಗೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಕಾರಾದಿಯಾದ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ಸ್ಯೋಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿಸಂತೀ—ಮೀರ್ಘ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಪ್ಸಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶತ್ಪ್ರವಿಗೆ ಜಾಸ್ವದ್ಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ **ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಉಗಿತಕ್ಕ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್. ನರ್ಘಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣ್ ಆದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. **ಚಿಣೋ ಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈಶಾನಾ—ದೈಶಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಷ್ವಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ತಭ್ಯಂ ನಾಜಿನೀವತಿ ।

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಷ್ವಃ । ತತ್ । ಚಿತ್ರಂ । ಆ । ಭರ । ಅಸ್ತಭ್ಯಂ । ನಾಜಿನೀವತಿ ।

ಯೇನ । ತೋಕಂ । ಚ । ತನಯಂ । ಚ । ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯೋಷ್ವೇ ಕೃತಾನ್ವಾಷ್ಟೀ ಛಂದಸ್ಕುಷ್ವಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಿತಿ ತ್ರೈಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ । ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ । ಅಥೋಷಸ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ । ಉಷ್ವಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರೇತಿ । ತಿಸ್ರಿಽಪಿಷ್ಟಿಹಂ । ಅ. ೪-೧೪ । ಇತಿ ||

ಹೇ ನಾಜಿನೀವತಿ । ನಾಜೋ ದರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ । ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಕ್ರಿಯಾ ನಾಜಿನೀ । ತಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ಯುಕ್ತ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇಽಸ್ತಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ಜಾಯನೀಯಂ ತದ್ವನಮಾ ಭರ । ಅದರ! ಪ್ರಯಚ್ಛ । ಯೇನ ಧನೇನ ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ ತನಯಂ ತತ್ಪುತ್ರಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ದಧ್ಮಹೇ ಧಾರ-ಯಾಮಃ । ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ । ಉಷ್ವಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಜಾಯನೀಯಂ ಧನಮಾದರಾಸ್ತಭ್ಯಮನ್ಯವತಿ ಯೇನ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ಸೌತ್ರಾಂಶ್ಚ ದಧೀಮಹಿ । ನಿ. ೧೨-೬ । ಇತಿ || ಧಾಮಹೇ । ದಧಾತೇರ್ಲಫಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ । ಯದ್ವಾ । ಲೋಟ್ಯಾದುತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಛೇ-ತ್ಯಾಡಾಗಮಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿದ್ವದ್ಭಾವಶ್ಚ । ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ । ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷ ಏತ ಏ । ಸಾ. ೩-೪-೯೩ । ಇತ್ಯೈತ್ಯಾಭಾವೋ ವೃತ್ಯಯೇನ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ । ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ನಾಜಿನೀವತಿ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನಭೃ ಕ್ರಿಯಾಯುಕ್ತಃಪಾದ । ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ । ಯೇನ—ಯಾವುದರಿಂದ । ತೋಕಂ ಚ—ಮಗನನ್ನಾ । ತನಯಂ ಚ—ಅವನ ಮಗನನ್ನಾ (ಪೌತ್ರನನ್ನಾ ಕೂಡ । ಧಾಮಹೇ—(ನಾವು) ಭರಣಮಾಡಬಲ್ಲೆವೋ ಅಂತಹ । ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದ (ಅಭಿಮತವಾದ) । ತತ್—ಧನವನ್ನು । ಅಸ್ತಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ । ಆ ಭರ—ತಂದುಕೊಡು ।

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಲಹುವೆವೋ ಅಂತಹ ಅಭಿಮತವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ತಂದೊಡಗಿಸು.

English Translation

Ushas, possessor of food, bring us that various wealth by which we may sustain sons and grandsons.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಷಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರತಮಾ ಭರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೧೪)

ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ | ತುಕಾ, ತೋಕಂ, ತನಯಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆದರೂ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರವೌತ್ತಾದಿಗಳೆಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ತೋಕಂ ತುದ್ಯತೇಃ | ತನಯಂ ತನೋತೇಃ | ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ತೋಕಂ ಇತಿ ಪುತ್ರಃ ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ಸಿತ್ತಾ ವಿನಯತಾ ತುದ್ಯತೇ ಇದಂ ಕುರ್ವಿದಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀರಿತಿ | ತನಯಂ—ತನೋತೇಃ ಪೌತ್ರಂ | ತದ್ವೃತ್ತಿತರಾಂ ಸಿತಃ ಸಕಾಶಾತ್ ತತಂ ಭವತಿ | ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಯಮದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮಗನಿಗೆ ತೋಕಂ ಎಂದೂ, ಸಂತತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬೆಳೆಸಲು ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಪೌತ್ರನಿಗೆ ತನಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೭).

ಧಾಮಾರ್ಹೇ—ಧಧೀಮಹಿ! (ನಿ. ೧೨-೬) ಭರಣ ಮಾಡಲು ಎಂದರೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವೆವು. ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರವೌತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ,

ಚಿತ್ರಂ—ಮಂಹನೀಯಂ | (ನಿ. ೧೨-೬) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮುಂದೆ ನಾಮದೇವ ಸುಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಉಷೋ ಮಘೋನ್ಯಾ ನಹ ಸೂನ್ಯತೇ ನಾರ್ಯಾ ಕುರು |
ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ನಾಜಿನೀವತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೫-೯)

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಭರ—ಹೃತ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆಪಿಚ್ಚೆ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ಅತೋ ದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ-
ತ್ವಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಜಿನೀವತಿ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾನುಹೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು
ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಅತ್ಯನೇಪದಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ತ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಥವಾ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಅಡುತ್ತಮಸ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಿಪ್ಪದ್ವಿವ. ಆಗ ಅನುದಾತ್ ಸುಪ್ತಿಸೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು
ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಲೋಟಿನ ರೂಪವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಏತವ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತ್ತವು ವ್ಯತ್ಯಯಾದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯ್ದ್ಯುತ್ತ್ವಾ-
ನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಉಷೋ ಅದ್ಯೇಹ ಗೋಮತ್ಯಶ್ವಾವತಿ ವಿಭಾವರಿ |

ರೇವದಸ್ಯೇ ವೃಚ್ಛ ಸೂನ್ಯತಾವತಿ || ೧೪ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಉಷಃ | ಅದ್ಯ | ಇಹ | ಗೋ ೨ ಮತಿ | ಅಶ್ವ ೨ ನತಿ | ವಿಭಾ ೨ ನರಿ |

ರೇವತ್ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | ಸೂನ್ಯತಾ ೨ ನತಿ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಗೋಮತ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತೇ ತಥಾಶ್ವಾವತ್ಯೈರ್ಪ್ರಿಯುಕ್ತೇ ವಿಭಾವರಿ
ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರೋಪೇತೇ ಸೂನ್ಯತಾವತಿ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸೂನ್ಯತಾ | ತಾದೃಶ್ಯಾ ವಾಚಾ
ಯುಕ್ತೇ ಏವಂಭೂತೇ ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇದ್ಯೋದಾನೀಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯ ಇಹಾಸ್ಥಿನ್ನೇ-
ಶೇದ್ಯೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವ್ಯುಚ್ಛ | ನೈತಂ ತನೋ ನಿವಾ-
ರಯ || ಅಶ್ವಾವತಿ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯೇತಿ ಮತೌ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿಶ್ವಾದಾಮಂತ್ರೀತ-
ಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕನಿಭಾತಾಭಾವಃ | ರೇವತ್ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೬-೧-೩೭-೬ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ಭಂದ ಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ರೇತಬ್ಧಾಚ್ಛೇ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ.
೬-೧-೧೭೬-೧ | ಇತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಚ್ಛ | ಉಚ್ಛೇ ವಿನಾಸೇ | ವಿನಾಸೋ ವರ್ಜನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೋಮತಿ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು | ಅಶ್ವಾವತಿ — ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು |
ವಿಭಾವರಿ— ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯು | ಸೂನ್ಯತಾವತಿ— ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ
ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳು ಆದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಅದ್ಯ—ಈ (ಪ್ರಭಾತ)ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಇದ—ಈ
(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ತೇ—ನಮಗೆ | ರೇವತ್—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳು ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡು |
ವ್ಯುಚ್ಛ—(ಕತ್ತಲನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಯೂ, ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾ-
ತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳು ಆದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಈ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು

English Translation

Luminous Ushas, possessor of cows and horses, true of speech, dawn
here to day upon this (ceremony) that is to bring us wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭಾವರಿ, ಸೂನ್ಯತಾವತಿ—ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. (ನಿ. ೨-೧೮) ವಿಭಾವರಿಯೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೆಂದೂ,
ಸೂನ್ಯತಾವತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ
ಅವೆರಡನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇನಿಗುಂದಿದೆ. ಸೂನ್ಯತಾವತೀ, ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳ
ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಿಭಾವರಿಯನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
ವಿವಿಧಾ ಭಾ ವಿಭಾಃ | ವಿಭಾಯುಕ್ತಾ ವಿಭಾವರೀ | ವಿಧವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಪುಂಜವು ವಿಭಾಃ, ಅಂತಹ

ಕಾಂತಿಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ವಿಭಾವರಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಿಭಾವರಿಯೆಂಬ ಪದವು ಬರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ಗೋಮತಿ**, **ಅಶ್ವಾವತಿ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರೇವತ—ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ (ನಿ. ೩-೯) ರಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ **ರೇವತ** ಎಂದಾಗಿದೆ. ಧನಯುಕ್ತವಾದ, ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಚ್ಛ—ವಿವಿಧಂ ಉಚ್ಛ | ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅಶ್ವಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ-ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. **ಮಂತ್ರೇಸೋಮಾಶ್ವೇಂ-ದ್ರಿಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಅಸಾದಾದ್**—ಎಂದು ನಿಷೇಧವಾಡುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ರಯೀರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ರ+ಇ+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. **ಭಂದಸೀರಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ರೇವತ** ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ರೇಶಬ್ನಾಚ್ಛ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ರತ್ವಂ** (ಪಾ. ೬-೧-೧೬೬-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಸಿತ್ತಾದರೂ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಛ—ಉಭೇ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ವಿವಾಸವೆಂದರೆ ವರ್ಜನ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಗಿ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಅತೋದೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಲುಕ್. **ಭೇಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತುಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ ವಾಜಿನೀವತ್ಯಶ್ವಾ ಅದ್ಯಾರುಣಾ ಉಷಃ |

ಅಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನ್ಯಾ ವಹ || ೧೫ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಯುಕ್ತಃ | ಹಿ | ವಾಜಿನೀ ೨ ವತಿ | ಅಶ್ವಾನ್ | ಅದ್ಯ | ಅರುಣಾನ್ | ಉಷಃ |
ಅಥ | ನಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಆ | ವಹ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಾಜಿನೀವತಿ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ವ ವತ್ಯುಷ ಉಷೋದೇವತೇ ಅರುಣಾನರುಣವರ್ಣಾನಶ್ವಾನಶ್ವ-
ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ ಗೋವಿಶೇಷಾನದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಾಲೇ ಯುಕ್ತಃ ಹಿ | ಯೋಜಯ್ಯವ | ಹಿರವಧಾರಣೇ |
ಅಥಾನಂತರಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸೌಭಾಗ್ಯಾನಿ ನೋದ್ಯಸ್ಯಭ್ಯಮಾ ವಹ| ಅನಯ||
ಅಶ್ವಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋದಟಿ
ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯುದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು ಪಾಠಾದ್ವಾವ-
ಕರ್ಮಣೋರರ್ಥಯೋಃ ಪ್ರಾಣಭೃಜ್ಜಾತಿವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽಜಾತ್ಯೆಷ್ಟಾತ್ಯಯಃ | ಹೃದ್ಯ-
ಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದವ್ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಸ್ತಾಯಾಂ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ
ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರೋತ್ತರಪದವ್ಯದ್ವಿನ್ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೬-೩-೧೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಿನೀವತಿ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, |
ಅರುಣಾನ್—ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಅಶ್ವಾನ್—ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಕ್ತಃ ಹಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟಿ | ಅಥ—ಅನಂತರ | ವಿಶ್ವಾ
ಸೌಭಗಾನಿ—ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ವಹ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ
ನಿನ್ನ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ. ಅನಂ-
ತರ ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

Possessor of food, Ushas, yoke today your reddish horses and bring
to us all good things.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಾನ್ ಅಶ್ವಾನ್—ಅರುಣಾ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ | ಎಂದು ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳ ನಾಮಧೇಯ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೮) ಉಷಸ್ಸಿನ ವಾಹನಗಳು ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು. ಇವೇ ಅಶ್ವಸ್ಥಾನ

ಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಉಪಸ್ಥಿತನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳು ಎಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳು ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವವಾಹ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಹಂತೈರುಣಪ್ಪವ ಉಪ ತ್ವಾ ಸೋಮಿನೋ ಗೃಹಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೯-೧)

ಆ ತ್ವಾ ವಹಂತು ಸುಯಮಾಸೋ ಅಶ್ವಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಾಂ ಪೃಥುಸಾಜಸೋ ಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೬೧-೨)

ಪ್ರತಿ ದ್ಯುತಾನಾಮರುಷಾಸೋ ಅಶ್ವಾಶ್ಚಿತ್ತಾ ಅದೃಶ್ನುಷಸಂ ವಹಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೭೫-೬)

ಅನೇಯಮಶ್ವೈದ್ಯವತಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯುಂಕ್ತೇ ಗವಾಮರುಷಾನಾಮನೀಕಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನ ವಾಹನಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ನಿಶ್ಚಾ ಸೌಭಗಾನಿ—ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನಾನಿ ಧನಾನಿ ಮುಖಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ಯೇವ ಸೌಭಗಾನಿ | ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಗಳೆಂದರ್ಥ. ನಮಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸಕಲ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನೂ ತಂದೊದಗಲು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ೧-೩೦-೨೨ ; ೧-೪೮-೧ ; ೯-೧೧-೫ ; ೪-೫೧-೭. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥನ್ನದ್ವೇತಿತಿ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿ ಧನಗಳನ್ನೂ ಬೇಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಕ್ತೈ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಧಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸನಾಭ್ಯಾಂವಾಮೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಚೋಃ ಕುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿ ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಯುಕ್ತೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಹೀಗೆಯೇ ಅರುಣಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ರುತ್ವಾನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಾನಿ—ಸುಭಗಾನ್ಯಂತೇ — ಎ೦ದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವ, ಕರ್ಮಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಭೃತ್ ಜಾತಿ ವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯೌಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃದ್ಭಗ ಸಿಂಧಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಗೋ

ತ್ತರಪದನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಪದವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ
-(ಕಾ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಹ-ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ವಿಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾ ಗೋಮದ್ವಸ್ತ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವತ್ |

ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ | ವರ್ತಿಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಆ | ಗೋಃ | ಮತ್ | ದ್ವಸ್ತ್ರಾ | ಹಿರಣ್ಯವತ್ |

ಅರ್ವಾಕ್ | ರಥಂ | ಸಮನಸಾ | ನಿ | ಯಚ್ಛತಂ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾತರನುನಾಕಸ್ಯಾಶ್ವಿನೇ ಕೃತಾವಾಪ್ತಿಹೇ ಛಂದಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಿತ್ಯಯಂ ತೃಚಃ | ಅಶ್ವಿನ-
ಶಸ್ವೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾನೇಹ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೃಚ್ಛಾ | ಅ. ೪-೧೫ |
ಇತಿ ||

ಉಷಃಸಾಹಚರ್ಯಾದ್ವಿದ್ವಿಸ್ತಾವಶ್ವಿನಾವಿದಮಾದಿಕೇನ ತೃಚೇನ ಸ್ತೂರ್ಯೇತೇ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ-
ಶ್ವಂತೌ ನ್ಯಾಸನಶೀಲೌ ನಾ ದೇವೌ ದಸ್ಮಾ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ ಅಸ್ಮದಸ್ಮಾಕಂ ವರ್ತಿ-
ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಮಾ ಸಮಂತಾದ್ಗೋಮದ್ವದುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ | ಹಿರಣ್ಯವದ್ವಿ-
ರಮಣೀಯಧನಯುಕ್ತಂ ಚ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಮನಸಾ ಸಮಾನಮನಸ್ಸೌ ಸಂತೌ ಯುನಾಂ
ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ರಥಮರ್ವಾಗರ್ವಾಚೀನಮಸ್ಮದೀಯಗೃಹಮಭಿಮುಖಂ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ | ಅವರ್ತ-

ಯತಂ || ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವರ್ತಿಃ | ವರ್ತತೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವರ್ತಿರ್ಗೃಹಂ |
 ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ತೌತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಷ್ಠಾ ಲುಕ್ | ಸಮನಸಾ | ಸಮಾನಂ
 ಮನೋ ಯಯೋಸ್ತೌ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಸ್ತೌತ್—ನಮ್ಮ | ವರ್ತಿಃ—
 ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಗೃಹವು | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ಗೋಮುತ್—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ |
 ಹಿರಣ್ಯವತ್—ಹಿತವಾದುದೂ, ರಮಣೀಯವಾದುದೂ ಆದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆಯೂ (ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ) |
 ಸಮನಸಾ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ | ರಥಂ—ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು | ಆರ್ವಾಕ್—(ನಮ್ಮ ಗೃಹದ)
 ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ನಿ ಯಚ್ಛತಂ—ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಗೃಹವು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರ
 ವಂತೆಯೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸ್ವಃ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿ
 ಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Aswins, destroyers of foes, turn your chariot towards our abode, so that
 with your favour it may become full of cattle and gold.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು
 ಪಠಿಸುವಾಗ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ
 ಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾ-
 ನೇವ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೃಚ್ಛಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೧೫).

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅವರ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ
 ತಿಳಿಸಿದೆ, ಭಾಗ 4 ಪೇಜು 75 ನೋಡಿ.

ದಸ್ರಾ—ದಸು. ಉಪಕ್ಷಯೇ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಯದ್ವಾ | ದೇವವೈದ್ಯತೈನ
 ರೋಗಾಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಅಥವಾ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥ
 ದಸ್ರಾ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೀಯೌ | ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರು
 ನಾಶಕರೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಸರಣ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ
 ನಾಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರಿಗ್ರರೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಸ್ರಾ ಎಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವರ್ತನಾ— ವರ್ತನದೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ವರ್ತನ್ಯಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧೀನ ಪಥಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧರಣವಾಗಿ ವರ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ವಿವರಿಸುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧-೩೪-೪ ; ೧-೧೧೬-೧೮ ; ೧-೧೧೭-೨ ; ೧-೧೧೮-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಕ್ಕುಗಳು ಇರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ.

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ - ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ನೈಚಿತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸೊಬಗಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದ ಸಂಬಂಧದೊಂದಿಗೆ ಅವರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ— ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರಿಂದಲೂ ಎಂಟನೆಯದರಲ್ಲಿ ಶ್ವಾವಾಶ್ವ ಆಶ್ರೇಯರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಮಕ್ಕಿನ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು—

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೭೪-೨)

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೫-೨೨)

ಹೀಗೆ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಕಾಲವಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ರಥದ ಮಹಿಮೆಯೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

|| 'ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ' ||

ಅತ್ತಿನಾ— ದ್ವಿನಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವರ್ತಿನಾ— ವರ್ತತೀಽಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ವರ್ತಿನಃ ಗೃಹಮ್. ವೃತ ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಶ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವರ್ತಿನಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಸ್ಮತ್— ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ದಸೌ— ಇಲ್ಲಿಯೂ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಮನಸಾ— ಸಮಾನಂ ಮನಃ ಯಯೇಸ್ತೌ ಸಮನಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ- (ಮ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಚ್ಚತಮ್—ದಾನ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧನಿಗೆ ಲಬ್ಧವಾದ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ
ಎಂಬ ಅದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ

ಯಾನಿತ್ಯಾ ಶ್ಲೋಕಮಾ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಾಯ ಚಕ್ರಘಃ |
ಆ ನ ಉರ್ಜಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಸದಶಾತಃ

ಯೌ | ಇತ್ಯಾ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಆ | ದಿನಃ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಜನಾಯ | ಚಕ್ರಘಃ |
ಆ | ನಃ | ಉರ್ಜಂ | ವಹತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯೌ ಯುವಾಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಶ್ಲೋಕಮುಪಶ್ಲೋಕನೀಯಂ
ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವೇಜ ಇತ್ಯೇತದ್ವಮಸ್ತಾಭಿರನುಭೂಯಮಾನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಚಕ್ರಘಃ
ಕ್ವತಮಂತಾ | ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮತೇನ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಶ್ವಿನಾವುಚ್ಯೇತೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ |
ತತ್ಪಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾಪಿತ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ.
೧೨-೧ | ಇತಿ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ ತಯೋರುಪಸಂಸ್ಥಂ | ತೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮೂರ್ಜಂ ಬಲಪ್ರದಮಸ್ತಮಾ ವಹತಂ | ಅನಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ || ಶ್ಲೋಕಂ | ಶ್ಲೋಕ್ಯ
ಸಂಘಾತೇ | ಅಯಂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೋಽಸಿ | ಕರ್ಮಣಿ ಘರ್ಷಾ | ಇಂತಾತ್ವಾದಾಸ್ಮಾದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೌ—ಯಾವ ನೀವು | ಆ ದಿನಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ |
ಶ್ಲೋಕಂ—ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಜನಾಯ—ಮಾನವರಾದ ನಮಗೆ | ಇತ್ಯಾ—

(ನಾವು) ಈರಿತಿ (ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ) | ಚಕ್ರಘಟಃ—ಮಾಡಿರೋ | ಯುವಂ—ಅದೇ ನೀವು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಊರ್ಜಂ—ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಆ ವಹತಂ—ತಂದುಕೊಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಲ್ವೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಂದೊಡಗಿಸಿ ಮಾನವ ರಾದ ನಾವು ಈ ರೀತಿ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಅದೇ ಉದಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀವು ನಮಗೆ ಶಕ್ತಿಯುತ ವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಿ.

English Translation

Aswins, you have sent adorable light from heaven to man ; bring us strength.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ಲೋಕಂ—ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ, ಇಳಾ ಇತ್ಯಾದಿ ೫೭ ನಾಜ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೩೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವುಂಟಾದರ್ಥ. **ಶ್ಲೋಕಂ ಜ್ಯೋತಿಃ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೨)

ಎಂದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣರಾದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಆ ನ ಊರ್ಜಂ ವಹತಂ—ಅಂಥ, ವಾಚ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ಊರ್ಜಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರದಂ ಅನ್ನಂ | ಶಕ್ತಿದಾಯಕವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. **ನಃ ನಮಗೆ ಆ ವಹತಂ** ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡಿ—ಮುಂದೆಯೂ ೧-೧೫೭-೪ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಆ ನ ಊರ್ಜಂ ವಹತಮತ್ತಿನಾ ಯುವಂ ಮಧುಮತ್ಯಾ ನಃ ಕಶಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೪)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿನಃ—ಊದಿದಂ ಸದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಘಟಃ—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಣ್ಯಧ್ಯಮವುರೂಪ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಸಿಗೆ ಅಥಸ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಯಣಾದೇಶ.

ಯಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮುಘೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಮ್—ಶ್ಲೋಕ್ ಸಂಘಾತೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೋಕ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತ್ಯಾಶ್ಚಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹತಮ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮವುರೂಪ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮತ್ಕೃತ್ವ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಕ್ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಥಿತ್ಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಜೀ ಪ್ರಥಮಯೋರಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುವಾವಾ ದ್ವಿವಚನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವಾದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಹರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ತ್ಯ (ಅದ್) ಲೋಪ. || ೧೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏಹ ದೇವಾ ಮಯೋಭುವಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ।

ಉಷ್ವಬುಧೋ ವಹಂತು ಸೋಮಸೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಆ । ಇಹ । ದೇವಾ । ಮಯಃ ೨ ಭುವಾ । ದಸ್ರಾ । ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಇತಿ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ।

ಉಷಃ ೨ ಬುಧಃ । ವಹಂತು । ಸೋಮಃ ೨ ಸೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

||: ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಷರ್ಭುಧ ಉಷಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾ ಇಹಾಸ್ಥಿನ್ಯಾಗೇ ಸೋಮಪೀತಯೇ ಸೋಮಪಾನಾಯ ದೆಸ್ರಾ ಶತ್ವೋಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವತ್ಸಿಭುವಾ ವಹಂತು| ಅನಯಂತು| ಕೀದೃಶಾ| ದೇವಾ ದೇವನಶೀಲಾ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾ ವಾ ಮಯೋಭುವಾ ಮಯಸ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರಾ| ಅಶ್ವಿನೌ ವೃ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜಾ| ಐ. ಬ್ರಾ. ೧.೧೮| ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ| ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ| ವರ್ತತೇ- ನೇನೇತಿ ವೃತ್ತತ್ವಾ ವರ್ತನಿಶಬ್ದೇನ ರಥ ಉಚ್ಯತೇ| ಸುವರ್ಣಮಯೋ ವರ್ತನಿಯೋಸ್ತೌ|| ದೇವೇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ| ಸೋಮಪೀತಯೇ| ಪಾ ಪಾನೇ| ಭಾವೇ ತ್ರಿನಿ ಘುಮಾಸ್ತೇತೀತ್ಯಂ| ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತೀಃ ಸೋಮಪೀತೀಃ| ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಮ್ಯವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ

ಉಷರ್ಭುಧಃ—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು| ಇಹ—ಈ (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ| ಸೋಮಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ| ದೇವಾ—ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ| ಮಯೋ- ಭುವಾ—ಸುಖಪ್ರದಾತರೂ| ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ| ದೆಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಅದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು| ಆ ವಹಂತು—ಕರೆತರಲಿ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ, ಸುಖಪ್ರದರೂ ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರು- ನಾಶಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ ಸೋಮರಸಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

May the horses awakened at dawn bring hither, to drink the Soma-juice, the divine Aswins, who are the givers of happiness, the destroyers of foes, seated in a golden chariot.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಷರ್ಭುಧಃ—ಉಷಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾಃ| ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು. ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಳತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ನಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಮಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯೂ ಮ. ಸಂ. ೪.೪೫.೪ ನೇ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ.

ದೇವಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ ಅಥವಾ ದಾನಾದಿಗುಣಶೀಲರೂ.

ಮಯೋಭುವಾ— ಶಿಂಜಾತಾ, ಶತರಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಸ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥ (ನಿ ೩-೧೧) ಮಯೋಭುವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖದಾತೃಗಳು. ಆದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ-

ಅಶ್ವಿನೌ ನೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವವೈದ್ಯರೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಯಸಃ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೌ | ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ.

ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ರಥವೆಂದೂ ರಥದ ಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯೆಂದೂ (ಹೊರವಲಯ) ಅಥವಾ ರಥದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವೆಂದೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೬-೧೧-೨ ನೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಸುಷುಮ್ನಾ ಸಿಂಧುವಾಹಸಾ ಮಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ ಹವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫ ೭೫-೨)

ನಾವೃಧಾನಾ ಶುಭಸ್ವತೀ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೫-೧೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೮-೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಶುಭಸ್ವತೀ ಸಾತಂ ಸೋಮಮೃತಾವೃಧಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವಾ—ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸೋಮಪೀತಯೇ — ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರನಾದಾಗ ಘುಮಾಸ್ಯಾ ಗಾಪಾಜಹಾತಿಶಾಂ ದಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ಪೀತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪತಿತನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಹಂತು—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾವಿತಿ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅದಿತಸ್ತ್ರಿಸ್ತೋ-
ನುಷ್ಪಭಃ | ನವಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಅಷ್ಟಮಿಾ ಜಗತೀ ತ್ರಿಷ್ಪಬ್ಜಾ | ಶಿಷ್ಪಾಃ ಪಂಚಿ
ತ್ರಿಷ್ಪಭಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾದಶಾಗ್ನೀ-
ಷೋಮಿಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಪಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರೈಷ್ಪಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ||
ಅಗ್ನೀಷೋಮಿಯಸ್ಯ ಸಲೋರ್ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷಾಮಾದಿತಸ್ತ್ರಿಸ್ತ ಮಚಃ ಕ್ರಮೇಣಾನವಾಕ್ಯಾಃ |
ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿಷೋಮಾವಿಮಂ ಸುಮೇ ಯುಮನುತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀತಿ ತೃಚ್ಛಾ |
ಅ ೩-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಖಿಯು. ಮೊದಲನ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಪಜ್ಞಾ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಒಂಭತ್ತರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಎಂಟನೆಯ ಮಕ್ಕು ಜಗತೀ ಅಥವಾ ತ್ರಿಷ್ಪಜ್ಞಾಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಐದು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಪಜ್ಞಾಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾದಶಾಗ್ನೀಷೋಮೀ-
ಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಪಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರೈಷ್ಪಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ಎಂದುಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಶಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಸ್ಪಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರೋನವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾವಿಮಂ ಸು ಮೇ ಯುಮನುತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀತಿ ತೃಚ್ಛಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನ್ಯತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೩-೮).

ಸೂಕ್ತ—೯೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೨೮, ೨೯, ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೨

|| ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಮಣಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ||

|| ಛಂಧಃ—೧೩ ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೪-೭, ೧೨, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೮, ಜಗತಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾ |
೯-೧೧. ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾವಿಮಂ ಸು ಮೇ ಶೃಣುತಂ ವೃಷಣಾ ಹವಂ ।

ಪ್ರತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಹರ್ಯತಂ ಭವತಂ ದಾಶುಷೇ ನುಯಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ | ಇಮಂ | ಸು | ಮೇ | ಶೃಣುತಂ | ವೃಷಣಾ | ಹವಂ |

ಪ್ರತಿ | ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಹರ್ಯತಂ | ಭವತಂ | ದಾಶುಷೇ | ನುಯಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಣಾ ವೃಷಣೌ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಇಮಮಿದಾನೀಂ
ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಂ ಮೇ ಮದೀಯಂ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಸು ಶೃಣುತಂ | ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಛತಂ | ಸೂಕ್ತಾನಿ
ಶೋಭನಾನಿ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿಃ ಕೃತಾನಿ ವಚಾಂಸಿ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯತಂ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕಾಮ-
ಯೇಣಾಂ | ತದನಂತರಂ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಯೋ
ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ದಾತಾರೌ ಭವತಂ || ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ | ಅಗ್ನಿತ್ವ ಸೋಮುಕ್ತ | ದ್ವಂದ್ವಃ ಈದಗ್ನೀಃ
ಸೋಮವರುಣಯೋಃ | ಸಾ. ೬-೩-೨೭ | ಇತೀತ್ತಂ | ಅಗ್ನೀಃ ಸ್ತುತೃಸ್ತೋಮಸೋಮಾಃ | ಸಾ.-

೮.೩-೮೦ | ಇತಿ ಪತ್ರಂ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ಯೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ
ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಷಣಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ವಿಕ್ಲಬ್ಧನಾದು-
ಪಧಾಯಾ ದೀರ್ಘಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನ್ಮನುಪರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ಯಯತೇರಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ |
'ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಸುಪೂರ್ವಾದ್ಯಕ್ಷೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕೃ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹರ್ಯತಂ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ | ಭಾವಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೀಮೋಮಾ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ
ಮೇ—ನನ್ನ | ಇಮಂ ಹವಂ—ಈ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಸು ಶ್ರೂತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿ | ಸೂಕ್ತಾನಿ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿಹರ್ಮತಂ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಆವೇಷಿಸಿ (ಅನಂತರ) |
ದಾತುಷೇ—(ಚರುಪುರೋಡಾರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೇ—ಸುಬುದಾತರಾಗಿ |
ಭವತಂ—ಆಗಿ ||

ಭಾರ್ವ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಮೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಭಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸುವವರು. ಆದೇ
ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಈ ನನ್ನ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ. ಅನಂತರ ಚರುಪುರೋಡಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಬುದಾತರಾಗಿ.

English Translation

Agni and Soma, showerers of desires, favourably hear this my invoca-
tion, graciously accept my hymns, and bestow happiness on the donor of the
oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷಣಾ—ಈ ವಿಶೇಷವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ
ಅಗ್ನೀಮೋಮಗಳನ್ನು ವೃಷಣಾ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ದಧೃತ್ವಾನ್ವಿ ದಾತುಷೇ ; ಪರ್ಷಿ
ರಾಧೋ ಮಘೋನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.
ಋ. ಸಂ. ೪-೧೫-೨ ; ೮-೧೦೨-೬ ಮುಂತಾದ ಮಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ೯-೩-೬ ; ೯-೧-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾದ ಧನಗಳ ದಾತರೆಂದರ್ಥವು.

ಹರ್ಮತಂ—ವತ್ತಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಮತಿ ಎಂಬುದು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ
(ನಿ. ೨-೯) ಹರ್ಮತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಕರ್ಮ ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ (ನಿ. ೭-೧೭) ಹರ್ಮತಂ ಎಂದರೆ

ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಮಂ ಹವಂ ಶೃಣುತಂ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಮತಂ ಎಂದು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಅನು ಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೦-೨)

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦ನೇಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ಆಭಿಮಾನದಿಂದ ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಯೇ—ಶರ್ಮ, ಸ್ಯೂಮಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩)

ಮಯೇ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖದಾತೃವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವೇ ನೆಂಬುದನ್ನು ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೯ನೇಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮ್—ಅಗ್ನಿಕ್ಕೆ ಸೋಮರ್ದ ಅಗ್ನೀಷೋಮ್. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ. ಈದಗ್ನೀಷೋಮ-ವರುಣಯೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅಗ್ನೀಃ ಸ್ತುತ್‌ಸೋಮ ಸೋಮಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಸಂಭೋಧನಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶೃ ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶೃವಃ ಶೃಚ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ ಶಸಿಗೆ ರ್ನು ವಿಕರಣ ಅಸಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಜಾವ್ದದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃಷಣಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚಾಸ್ತಂಬದ್ಧ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ವಸಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಪಸೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಮ್—ಹೈರ್ವ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನ್ಯನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ; ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ವರೂಪ. ಹ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತೃದುವರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂಕ್ತಾನಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಪಿಯೆಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸೂಕ್ತ * ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಲೋಙ್ಮ ಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವತಮ್—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ತನ್ಮ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧ ||

————— :೦: —————

(ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ವಾಮಿದಂ ವಚಃ ಸಪರ್ಯತಿ ।

ತಸ್ಮೈ ಧತ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ ಸ್ವಶ್ವೈಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ । ಯಃ । ಅದ್ಯ । ವಾಂ । ಇದಂ । ವಚಃ । ಸಪರ್ಯತಿ ।

ತಸ್ಮೈ । ಧತ್ತಂ । ಸುಽವೀರ್ಯಂ । ಗವಾಂ । ಪೋಷಂ । ಸುಽಶ್ವೈಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಗ್ನಿಷೋಮಾವುಪಾಂತುಯಾಜಸ್ಯ ದೇವತಾ ತದಾನೀಮಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯೇತಿ ತಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾಃ । ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೋಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ । ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ನಾನಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿತ್ವಾ ಜಭಾರ । ಅ- ೧-೬ । ಇತಿ ॥

ದೇ ಆಗ್ನಿಷೋಮೌ ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತರ್ಷಣಿ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಯುಷ್ಮ-
ದರ್ಥಮಿದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ವಾಕ್ಯಂ ಸರ್ವಯತಿ ಪೂಜಿತಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಗನಾಂ ಪಶೂನಾಂ ಪೋಷಮಭಿವೃದ್ಧಿಂ ಧತ್ತ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಕೀದೃಶಂ ಪೋಷಂ |
ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋನೋಪೇತಂ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ಶೋಭನೈರಶ್ಶ್ರಿಯುಕ್ತಂ ||
ಗನಾಂ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ಶನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ (ನಿಮಗೆ) ಇದಂ ವಚಃ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಸರ್ವಯತಿ—ಉಪಚಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೂಜಾರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—
ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ | ಗನಾಂ—ಪಶುಗಳ | ಪೋಷಂ—ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಕೊಡಿ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ
ಆದ ಪಶುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Agni and Soma, grant to him who addresses this prayer to you both,
store of cattle with sound strength and good horses

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿ ಯಾವುದೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಪುನಃಪುನಃ ಪುರೋನುನಾಕೃತ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಪಠಿಸಿದೇಕೆಂಬ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ
ವಾಮಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಘಾರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧೀಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಸಪರೈತಿ - ಇರಜ್ಯತಿ, ನಿಧನೇ, ಸಪರೈತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಿಸಿರುವುದು
ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಶೋವಸೀ ಸಪರೈತಃ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)
ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರೂಪಕಾರರು (ನಿ ೧೦-೧೦) ಪರಿಚರತಃ ಅಂದರೆ ಪೂಜಯತಃ ಎಂದು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯು, ಅರ್ಪಣೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಸುವೀರ್ಯಂ ಸ್ವತ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ದಧವೃತ್ತಾನ್ನಿ ದಾಶುಷೇ (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೩) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಸೋಮನಿಗೂ (ಮ. ಸಂ. ೯-೩-೬) ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅದು ಎಂತಹ ರತ್ನಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ.

ಗೋಜಿನ್ನಃ ಸೋಮೋ ರಥಜಿದ್ಧಿರಣ್ಯಜಿತ್ವಜಿರಿದಬ್ಧಿತ್ವವತೇ ಸಹಸ್ರಜಿತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೭೮-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳು, ರಥ, ಚಿನ್ನ, ಮುಂತಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಸೋಮನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಪ್ಲಯಸಿ ತ್ವನೇಕ ಇದ್ವಾ ನಾ ಚ ಯಾನಿ ಸೃಫೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಈ ದಾತೃವಿನ ಧನದಿಂದಲೇ ಪುಷ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರಾದ ಅಗ್ನೀಸೋಮ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಪಶ್ಚತ್ತಾದಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಧನಗಳ ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ವಾಕರಾಶ್ರುಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾ ದೇಶ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯತಿ—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ವನಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಖರಿ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದದ ಪಕ್ಷೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿಭಕ್ತ್ಯದಾತ್ವಕ್ಕೆ ನ ಗೋತ್ವನ್ ಸಾವನರ್ಣ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾ ಮಾತಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯ ಆಹುತಿಂ ಯೋ ನಾಂ ದಾಶಾದ್ಧವಿಷ್ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸ ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ಚವತ್ || ೩ ||

|| ಪದಗಾಥೆ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಯಃ | ಆಹುತಿಂ | ಯಃ | ನಾಂ | ದಾಶಾತ್ | ಹವಿಃ ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸಃ | ಪ್ರಜಯಾ | ಸುಃವೀರ್ಯಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಆಯುಃ | ವಿ | ಅಶ್ವವತ್ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಯಜಮಾನ ಆಹುತಿಮಾಜ್ಯಾಹುತಿಂ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶಾತ್ ದದ್ಯಾತ್ | ಅಥನಾ ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ ಹವಿಷಾ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಕೃತಾಮಾಹುತಿಂ ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ದದ್ಯಾತ್ | ಸ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿನಾ ಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯಯುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರ್ಜೀವನಂ ವ್ಯಶ್ಚವತ್ | ನ್ಯಾಶ್ನೋತು || ಆಹುತಿಂ | ಜುಹೋತೇಃ ಕ್ವಿನಿ ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದಾಶಾತ್ | ದಾತ್ವ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾ-
ಗಮಃ | ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಗಾದವಿಘಾತಃ | ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ | ಹವಿಷಃ ಕೃತಿಃ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಮಾಹುತಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇನುಕ್ತರಪದಸ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಅಶ್ವವತ್ | ಅಶ್ವೋತೇವ್ಯಶ್ಚಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನೀಹೋಮಾ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | **ಯೇ**—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | **ಅಹುಶಿ**—ಅಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | **ಯೇ**—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | **ಹವಿಷ್ಯುತಿಂ**—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು | **ದದ್ಯಾತ್**—ಅರ್ಪಿಸುವನೋ | **ಸಃ**—ಆ ಯಜಮಾನನು | **ಪ್ರಜಯಾ**—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | **ಸುವೀರ್ಯಂ**—ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | **ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ**—(ಅವನ) ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನು (ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು) | **ವ್ಯಶ್ನವತ್**—ಹೊಂದಲಿ ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಹೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿಮಗೆ ಅಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

Agni and Soma, may he who offers you the oblation of clarified butter, enjoy sound strength with progeny, through all his life.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಹವಿಷ್ಯುತಿಂ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯನ್ನು.

ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ— ಅಂಧಃ ವಾಚಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾ ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷತ್, (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೮೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯುಷ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಎಂದಾಗಲೀ ಅಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ—ಸೋಮನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕರೆಂದೂ ಸತ್ತ್ವಜಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರೆಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನರ ಬಿದಾರ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಯಾವಂತಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಕ್ಷಯಮಗ್ನೇ ಶತಾಯುಷಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨-೨೧)

ಅತೂರ್ತಂ ಶ್ರಾವಯತ್ಪತಿಂ ಪುತ್ರಂ ದದಾತಿ ದಾಕುಷ್ಠೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೨೫-೫)

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವತೋ ಜೀವಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸೋಮನೂ ಸಹ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕವಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂತಾನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ, ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ, ಮರಣರಾಹತ್ಯವನ್ನೂ ಹವಿದಾರ್ಥವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಹವಿದಾರ್ತನಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒದಗಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತಾರೆ.

(ವಿ) ಅಶ್ವಮತ್—ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹೊಂದಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಅನುಪೂರ್ವಿಯು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪುತ್ರಿಣಾ ತಾ ಕುಮಾರಿಣಾ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ವತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೧-೮)

ಇದೈವ ಸ್ತಂ ಮಾ ವಿ ಯೌಷ್ಠಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ವತಂ |

ಕ್ರೀಳಂತೌ ಪುತ್ರೈರ್ನಪ್ರಭಿರ್ನೋದಮಾನೌ ಸ್ವೇ ಗೃಹೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೪೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಹವಿದಾರ್ತನಿಗೆ ಸಕಲ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿರಾಭವೂ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಅನಂದವೂ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ..

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಹುತಿಮ್—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಪ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹುತಿ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨ ೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಪ್) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯೇ-ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಹವಿಷ್ಯತಿಮ್—ಹವಿಷಃ ಕೃತಿಃ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಅಹುತೌ ಹವಿಷ್ಯತಿಃ. ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇಽನುತ್ತರಪದಸ್ಯ ಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹವಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಮ್—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವೀರವೀರ್ಯಾಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವವತ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಕೃಪದ
ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಖೋಽಡಾಟ್—ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಆಡಾಗಮು. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ.
ಅವಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಚೇತಿ ತದ್ವೀರ್ಯಂ ನಾಂ ಯದಮುಷ್ಣೀತಮು-
ವಸಂ ಪಣಿಂ ಗಾಃ |

ಅನಾತಿರತಂ ಬೃಸಯಸ್ಯ ಶೇಷೋಽವಿಂದತಂ ಜ್ಯೋತಿರೇಕಂ
ಬಹುಭ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಚೇತಿ | ತತ್ | ವೀರ್ಯಂ | ನಾಂ | ಯತ್ | ಅಮು-
ಷ್ಣೀತಂ | ಅವಸಂ | ಪಣಿಂ | ಗಾಃ |

ಅನ | ಅತಿರತಂ | ಬೃಸಯಸ್ಯ | ಶೇಷಃ | ಅವಿಂದತಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಏಕಂ |
ಬಹುಭ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತದ್ವ್ಯಕ್ತಮಾಣಂ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಂ ಚೇತಿ |
ಅಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತಮುಭೂತ್ | ಯದ್ವೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಗಾ ಅವಸಂ ಗೋರೂಪಮನ್ಯಂ ಪಣಿಂ ಪಣೀ |

ವಿಭಕ್ತಿವೃತ್ತಯಃ | ಏತನ್ಮಾನೋಽಸುರಾದಮುಷ್ಟೀತಂ ಅಸಾಹಾಸ್ಯಂ | ತಥಾ ಬೃಸಯಸ್ಯ |
 ವೃಸಿರ್ವೇಷ್ಯನಾರ್ಥಃ | ವೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ವೇಷ್ಯಯತೀತಿ ಬೃಸಯೋಽಸುರಸ್ತ್ವಪ್ಪಾ | ತಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ
 ಶೇಷೋಽಪತ್ಯಂ | ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ | ಶಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರಯತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೨ | ತ್ವಷ್ಟು-
 ಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನಂ ವೃತ್ರಮನಾತಿರತಂ | ಅವಧಿಷ್ಯಂ | ಅವತಿರಿತವರ್ಧಕಮಾ | ಪ್ರಾಣಾಸಾನರೂಪ-
 ಯೋರ್ಯುರ್ವಯೋವೃತ್ರೇಽನವಸ್ಥಾನಾತ್ಸ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ತಥಾ ಜಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಸ್ಮಾ-
 ಜ್ಜಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮತಾಂ ಪ್ರಾಣಾಸಾನೌ ನಾ ಏನಂ ತದಜಹಿತಾಂ | ತೈ. ಸಂ.
 ೨.೫.೨-೪ | ಇತಿ | ತತೋ ವೃತ್ರವಧಾನಂತರಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯಮೇಕಂ ನಭಸಿ ಗಚ್ಛಂತಂ
 ಬಹುಭ್ಯೋ ಜನೇಭ್ಯೋ ಬಹುನಾಮರ್ಥಾಯಾಪಿಂದತಂ | ಅಲಿಪ್ಯಾಥಾಂ | ಏತತತ್ಸರ್ವಂ ಯೇನ
 ವೀರ್ಯೇಣ ಕ್ರಿಯತೇ ತದಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚಿತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಲುಜಃ ಚಿತ್
 ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ | ಸಾ. ೩--೩೩ | ಇತಿ ಚ್ಛೇಷ್ಟಿಣಾದೇಶಃ | ಚಿಣೋ ಲುಗಿತಿ ತತಬ್ಬಸ್ಯ ಲುಕಃ |
 ಅಮುಷ್ಟೀತಂ | ಮುಷ್ ಶ್ವೇಯೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಅವಸಂ | ಅವತೇರಾಣಾದಿಕೋಽಸಚ್ಛಃ |
 ಶೇಷಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ ಸುಃ | ಏಕಂ | ಇತ್ ಗತೌ | ಇಷ್ಟೇಕಸಾಶಲ್ಯತಿ-
 ಮರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್ | ಉ. ೩-೪೩ | ಇತಿ ಕನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುಗಾತ್ರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಯಾತ್—ಯಾವ ವೀರ್ಯ
 ದಿಂದ | ಗಾಃ ಅವಸಂ—ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಪಣಿಂ—ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ | ಅಮುಷ್ಟೀತಂ—
 ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದಿರೋ, (ಮತ್ತು) | ಬೃಸಯಸ್ಯ—ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ (ತ್ವಷ್ಟುವಿನ) | ಶೇಷಃ—ಮಗ
 ನಾದವೃತ್ರನನ್ನು | ಅವಾತಿರತಂ—ಕೊಂದಿರೋ ; (ಅಲ್ಲದೇ) | ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನೊ
 ಬ್ಬನನ್ನು | ಬಹುಭ್ಯಃ—ಬಹುಜನಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ | ಅಪಿಂದತಂ—ಹೊಂದಿದಿರೋ | ತತ್ ವೀರ್ಯಂ—
 ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಚೇತಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಣಿ
 ಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರೋ, ಮತ್ತು ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು
 ಕೊಂದಿರೋ, ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸು
 ವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರೋ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

Agni and Soma. that prowess of yours by which you have carried of
 the cows that were the food of Pani, is well known to us ; you have slain the
 offspring of Brisaya, and you have acquired the one luminary (the Sun) for
 the benefit of the many.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅವಸಂ— ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅವಸಂ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (೧-೧೭) ತೋರಿಸಿ ಮ. ಸಂ ೧೦-೧೬-೧ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ಅವಸಾಯ ಪದ್ಧತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳಿ | ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪದ್ಧದವಸಂ ಗಾವಃ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳ ಸಂಚಾರಕಾಲದ ಅನ್ನವು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ.

ಪಣಿಂ— ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸ ಗುಂಪಿನ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಪರರಾದ ವೈದಿಕರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು

ನೈಕ್ರತೂನ್ ಗೃಥಿನೋ ಮೃಧ್ರವಾಚಃ ಪಣೀರಶ್ರದ್ಧಾಂ ಅವೃಧ್ಧಾಂ ಅಯಿಜ್ಞಾನ್ |

ಪಪ್ರ ತಾನ್ ದಸ್ಯೋರಗ್ನಿರ್ವಿನಾಯ ಪೂರ್ವಶ್ಚಕಾರಾಪರೌ ಅಯಿಜ್ಞಾನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬-೩)

ತ್ವಂ ದಸ್ಯೋಂ ರೋಕಸೋ ಅಗ್ನ ಆಜ ಉರು ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಯಿನ್ನಾರ್ಯಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಆರ್ಯರನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಕ— ಬೃಸಿಃ ವೇಷ್ಯನಾರ್ಥಃ ಬೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ವೇಷ್ಯಯೀತಿ ಬೃಸಯಃ ಅಸುರಃ ತ್ವಷ್ಟಾ | ಸರ್ವವನ್ನು ಅವರಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿದು ಮುಚ್ಚಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೃಸಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೃಸಯ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅವರಿಸಿ ಮುಚ್ಚುವ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರೆಂದೂ ಇದು ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಅಸುರನ ನಾಮಧೇಯವೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಕ ಶೇಷಃ— ತುತು ತೋಕಂ, ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯ (ಸಂತಾನ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಶೇಷ ಎಂದರೆ ಮಗನೆಂದರ್ಥವು. ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ ಶಿಸ್ಯತೇ ಪ್ರಯತಃ | (ನಿ. ೩-೨) ವೃತ್ರನು ಬೃಸಯನ ಮಗನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅನಾತಿರತಂ— ದಭ್ಯೋತಿ, ಶ್ವಥತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಧಕರ್ಮದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಧಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಸತ್ತ್ವಗಳ ಅಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದರು ಎಂದು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯು.

ತಸ್ಯಾಜ್ಞಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಸೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮತಾಂ ಸ್ವಾಣಾಪಾನೌ ವಾ ಏನಂ
ತದಜಹಿತಾಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೨೪)

ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ
ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರವಣಂ ಸಚಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ತಮು ತ್ವಾ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋರವಧೂನುಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ,

ಸವಸ್ಯ ವೃತ್ರಹಂತನೋಕ್ಥೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವೈಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ಪ್ರಿಯಾಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವವೀತಮಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ವೃತ್ರಹಂತನೆಂದೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ
ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತಂದರು ಎಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ—

ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಅನಿಂದತಂ—ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯರೂಪ
ವಾದುದೂ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎರಡು
ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ
ಅಗ್ನಿಯೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿದರು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯೋ ದಿವಿ |

ದಧಜ್ಯೋತಿರ್ಜನೇಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೬-೪)

ನಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯನಿಮೀತ ಸುಕ್ರತುರ್ವೃಶ್ವಾನರೋ ನಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭-೭)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ—

ಸವಮಾನೋ ಅಚೀಜನದಿ ವಕ್ತಿತ್ರಿ ನ ತನ್ಯತುಂ | ಜ್ಯೋತಿರ್ವೃಶ್ವಾನರಂ ಬೃಹತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೧೬)

ಅಯಮಕೃಣೋದುಷಸಃ ಸುಪತ್ನೀರಯಂ ಸೂರ್ಯೇ ಅದಧಾಜ್ಯೋತಿರಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ತಮೋನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒದಗಿಸಿದನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನೀಪೋಮರ ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸ್ಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬದುಭ್ಯಃ ಅವಿದಂತಂ ಎಂದು ಉಪಕಾರಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ ವೀರ್ಯಂ ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚೇತಿ ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಗ್ನೀಪೋಮರ ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಪರಾಕ್ರಮಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಆ ಜೋತಿನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವು ಸಕಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಸೂಚಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೀಯಲ್ಲಿ ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. **ಚಿಣೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ **ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿಧ್ಯಮಾನವತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿನಿಶ್ಚಯವಾದವ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ ಆತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ **ತಿಜ್ಞತಿಜಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮುಷ್ಠೀತಮ್ -- ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸಿಗೆ ತನಾದೇಶ. **ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. **ಈದಲ್ಯಘೋಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಪಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋಣಃ ಸಮಾನಪದೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿರತಮ್—ಅವ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ಹನನ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾಗಿದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೇಷಃ—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದ ಅಮಿಗೆ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಆದೇಶ.

ಅನಿಂದತಮ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. **ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಾಗಮ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಮ್—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ ಭೇದಾಪಾರಲೃತಿಮರ್ಜಭ್ಯಃ ಕನ್ (ಉ- ಸೂ. ೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಮ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯು॒ವ॒ಮೇ॒ತಾನಿ॑ ದಿ॒ವಿ ರೋ॒ಚ॒ನಾನ್ಯ॒ಗ್ನಿಶ್ಚ॑ ಸೋ॒ಮ ಸ॒ಕ್ರತೂ॑
ಅ॒ಧ॒ತ್ವಂ |

ಯು॒ವಂ ಸಿಂಧೋ॑ರ॒ಭಿಶ್ಶ್ವೇ॑ರ॒ವದ್ವ್ಯಾ॑ದ॒ಗ್ನೀಷೋ॒ಮಾವ॑ಮುಂಚತಂ
ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಯು॒ವಂ | ಏ॒ತಾನಿ॑ | ದಿ॒ವಿ | ರೋ॒ಚ॒ನಾನಿ॑ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಚ | ಸೋ॒ಮ | ಸ॒ಕ್ರ-
ತೂ॑ ಇತಿ ಸ॒ಕ್ರತೂ॑ | ಅ॒ಧ॒ತ್ವಂ |

ಯು॒ವಂ | ಸಿಂಧೋ॑ನ್ | ಅ॒ಭಿಶ್ಶ್ವೇ॑ಃ | ಅ॒ವದ್ವ್ಯಾತ್ | ಅ॒ಗ್ನೀಷೋ॒ಮೌ |
ಅ॒ಮುಂಚ॑ತಂ | ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪರೋವೃಷಾಪುರೋಡಾಶದವಿಷಾಂ ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನಿ॑ತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ
ಋಚಿಃ ಕ್ರಮೇಣ ಯಾಜ್ಯಾಃ | ಸೂತ್ರಂ ತು ಪೂರ್ವಮೇವೋದಾಹೃತಂ | ಅ. ೩-೪ || ಪೂರ್ಣ-
ಮಾಸಯೋಗೇಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನೀತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಉಕ್ತಾ
ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನಿ॑ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಸಾ ಗತಂ |
ಅ. ೧-೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಗ್ನಿಶ್ಚ ಸಕ್ರತೋ ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣಾಂ ಸಂತಾ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ರೋಚನಾನಿ
 ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ಯಮಾನಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿನಿಶಿ ದೃಶ್ಯಮಾನಾನಿ ತಾರಾಗ್ರಹಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತಿರೇಂಷಿ
 ದಿವಿ ದೈಲೋಕೇಽಧತ್ತಂ | ಅಧಾರಯತಂ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಸ್ಯೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಇಂದ್ರೋ
 ವೃತ್ತಂ ಹತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯಾ ಭೀತಃ ಸನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವೃಕ್ಷೇಷು ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಪ್ನುಚಿ ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂ
 ನೈಮಾರ್ಕ್ತೀತ್ ತಾಸಾಮಪಾಂ ಶುದ್ಧಿರಗ್ನೀಷೋಮಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತೇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂಶೇನ ಸಾಪೇನ
 ಗೃಭೀತಾನ್ ಗೃಹೀತಾನಾಕ್ರಾಂತಾನ್ ಸಿಂಧೂನ್ ನದೀವಿಶೇಷಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಯುವಾ-
 ಮಭಿಶಸ್ತ್ರೇರಭಿಶಸ್ಯಮಾನಾದಭಿತಃ ಪ್ರಕಟಿತಾದನದ್ಯಾತ್ಮಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಪಾದಮುಂಚತಂ | ಮುಕ್ತವಂತೌ |
 ಯದ್ವಾ | ವೃತ್ತೇ ಇಂದ್ರೇಣ ಹತಃ ಸನ್ ನದೀಷು ಸಪಾತ | ತತೋ ಮೃತೇನ ವೃತ್ತಕರೀರೇಣ
 ನದ್ಯಃ ಸರ್ವಾ ದೃಷ್ಟಾ ಬಭೂವುಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಮಹನ್
 ಸೋಽಪೋಽಧ್ಯಮ್ನಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ನೇಧ್ಯಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಸದೇವಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |
 ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩.೨-೫-೧ | ಇತಿ | ತೇನ ದೋಷೇಣ ಗೃಹೀತಾ ನದೀಶ್ವಸ್ಮಾದ್ವೋಷಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ
 ಮುಕ್ತವಂತೌ || ರೋಚನಾನಿ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತೌ | ಅನುದಾತ್ಮತೇಶ್ಚ ಹಲಾದೇರಿತಿ ಯುಚ್ |
 ಸಿಂಧೂನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕ ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಃ |
 ಗೃಭೀತಾನ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ತಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವತೆಯೇ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ | ಸಕ್ರತೋ—ಒಂದೇ
 ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿನವರಾದ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ರೋಚನಾನಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಏತಾನಿ—
 ಈ (ಈ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ) ನಕ್ಷತ್ರ ಮಂಡಲಗಳನ್ನು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಅಧತ್ತಂ—
 ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದೀರಿ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವು | [ವೃತ್ತವಧದಿಂದ
 ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ] | ಗೃಭೀತಾನ್—ಅವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀವಿಶೇಷಗಳನ್ನು |
 ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ (ಅಥವಾ ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ) | [ಅವದ್ಯಾತ್—ಪಾಪದಿಂದ
 ಗೃಭೀತಾನ್—(ವೃತವಾದ ವೃತ್ತನ ಶರೀರವು ಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಲ್ಮಷಿತವಾಗಿ) ಕಲ್ಮಷದಿಂದ ಅವಗೃಹ
 ಲ್ಪಟ್ಟ] | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು | ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ | ಅವದ್ಯಾತ್—ಕಲ್ಮಷ
 ದಿಂದ] ಅಮುಂಚತಂ—ಬಿಡಿಸಿ (ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ)ದಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಯುಳ್ಳವರು. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ
 ಗೋಚರವಾಗುವ ಈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿ-
 ದ್ದೀರಿ. ಮತ್ತು ವೃತ್ತವಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದಲೂ ಕಲ್ಮಷದಿಂದಲೂ ಅವರತವಾದ ನದೀ
 ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಆ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, you two acting together have sustained these constellations in the sky ; you have liberated the rivers that had been defiled from the notorious imputation.

ಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಾದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾಪುರೋಡಾಶ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರುವವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೩-೮) ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶದ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅನಸಾ ಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೧-೬).

ಸಕೃತೋ—ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣಾ | ಯಾಗಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವುದೂ, ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವುದರ ಮೂಲಕ ತೃಪ್ತಿ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಅವರ ಆಜ್ಞೆಗೃಹವನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವುದೂ, ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಲೋಕೋಪಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರೆಂದರ್ಥವು.

ರೋಚನಾಗಿ ಏತಾನಿ ದಿವಿ ಅಧತ್ತಂ—ಪ್ರಕಾರಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಇವರ ಉಪಕಾರಕ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನಿಷತ್ತಮಸ್ಯ ಚರತೋ ಧ್ರುವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ದಿವೋ ರೋಚನಾಪಶ್ಯಿವಾಂಸಂ |

(ಮ. ಸಂ ೧-೧೪೬-೧)

ಅಧಿ ದ್ಯಾವುಸ್ಥಾಪ್ತಾಪಘೋ ವಿಚಕ್ಷಣೋಽರೂರುಚ್ಚಿದ್ರಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕಶಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೮೫-೯)

ಹೀಗೆಯೇ, (ಮ. ಸಂ. ೬-೭-೭ ; ೬-೮-೨ ; ೬-೪೪-೨೩ ; ೯-೯೭-೪೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕದ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಗೃಭೀತಾನ್—ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಅಂದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಿಂಧೂನ್—ಅನನಯಃ, ಯಶ್ವಯಃ ಸೀರಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) **ಸಿಂಧೂನ್** ಅಂದರೆ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿತಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರತಕ್ಕ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ವೃತ್ತಹನನರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ. ವೃತ್ತಹನನರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ ನದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವೃತವಾಗಿ ಕಲ್ಮಷಪೂರಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದರೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಇಲ್ಲಿ **ಸಿಂಧೂನ್** ಎಂದರೆ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ನದಿಗಳನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವೃತ್ತಹನನ ವಾದಾಗ ವೃತ್ತನ ಮೃತಶರೀರವು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳೂ ದೋಷದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದವೆಂದೂ —

**ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮರ್ಹ ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯಮ್ನಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ಮೇಘಂ ಯಜ್ಞಯಂ ಸದೇವ-
ಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |**

ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩-೨-೨೧ನೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿವರಿಸಿ ಆಗ ಆ ದೋಷದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ನದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಹೋಮರು ದೋಷ ನಿವಾರಣಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದರು ಎಂದು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ **ಸಿಂಧೂನ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರತ್ನಯ ಇಹೋ-ಚ್ಯಂತೇ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಸರಿಸುವ ರತ್ನಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನ ಸಿಂಧವೋ ರಜಸೋ ಅಂತಮಾನಶುಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರತ್ನಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಹೋಮರು ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಈ ರತ್ನಗಳನ್ನು ವೃತ್ತಹನನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮತ್ತು ವೃತ್ತರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುವನಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ಬ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮಾದೇಶ. **ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿನಿ—ಊಡಿದಂ ಸದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚನಾನಿ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಇದು ಅನುದಾತ್ತೀತ್ವಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತೇತಕ್ಕ ಹಲಾದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುವೋರನಾಕಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ತನ್ನಿನಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಫೆಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾಹತುವಚನಾಂತರೂಪ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥತ್ತಮ್—ದುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ

ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶ್ಲಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧೂನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯). ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ.

ಗೃಭೀತಾನ್—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಆರ್ಥಧಾತುಕ- ಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹೋಽಲಿಟಿಃ ದೀರ್ಘ- (ಪಾ. ೭-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹೃಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಭಾಸಾರೇ

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮಥಾದನ್ಯಂ ಪರಿಶ್ತೇನೋ
ಅದ್ರೇಃ ।

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾಸೃಧಾನೋರುಂ ಯಜ್ಞಾಯ
ಚಕ್ರಧುರು ಲೋಕಂ || ೬ ||

|| ಪದಸಾಕಃ ||

ಅ । ಅನ್ಯಂ । ದಿವಃ । ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಜಭಾರ । ಅಮಥಾದ್ । ಅನ್ಯಂ । ಪರಿ-
ಶ್ತೇನಃ । ಅದ್ರೇಃ ।

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ । ಬ್ರಹ್ಮಣಾ । ವವ್ರಧಾನಾ । ಉರುಂ । ಯಜ್ಞಾಯ । ಚ-
ಕ್ರಘುಃ । ಊಂ ಇತಿ । ಲೋಕಂ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಾಃಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾಯಸ್ಕೋಪಾಂಶುಯಾಜಸ್ಯಾನ್ಯಂ ದಿವ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ । ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ
ಯೋ ಅದ್ಯ ನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಸೂತ್ರಮುದಾಹೃತಂ ॥

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯುವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇನೈವೈಕಮಗ್ನಿಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರ್ದಿವೋ
ದ್ಯುಲೋಕಾದಾ ಜಭಾರ ಭೃಗವೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಜಹಾರ । ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ । ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ
ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭದ್ರಧ್ವಗವೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಮುಗ್ಧೇ. ೧-೬೦-೧ । ಇತಿ । ಶ್ರೇಣಿಃ
ಶಂಸನೀಯಗತಿಮಾನ್ವಕ್ಷೀ ಪಕ್ಷ್ಯಾಕಾರಾ ಗಾಯತ್ರೈನ್ಯಂ ಸೋಮಮದ್ರೇಃ ಪರಿ ಮೇರೋರುಪಯ-
ವಸ್ತಿತಾತ್ಸರ್ಗಾದಮುಕ್ತಾತ್ । ಏಬಾದಾಹೃತವತೀ । ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಾ ಯುವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ಸೃಷ್ಟಾ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ವಾವ್ರಧಾನಾ ವರ್ಧಮಾನಾ ಯುವಾಂ
ಯಜ್ಞಾಯಾನ್ಯೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಯಾಗಾಯೋರುಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಲೋಕಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚಕ್ರಘುಃ ।
ಕ್ವತವಂತಾ । ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ । ಅಜ್ಯಭಾಗದೇವತಯೋರಗ್ನೀಷೋಮಯೋರುತ್ತರಾರ್ಧ-
ದಕ್ಶಿಣಾರ್ಧಯೋರ್ಹೂಯತೇ । ತನ್ಮಧ್ಯೇನೈವೈತತ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಃ ಹೂಯಂತೇ । ತನ್ಮ-
ಧ್ಯಮಂ ಸ್ಥಾನಮಗ್ನೀಷೋಮಕೃತಂ । ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ । ರಾಜಾನ್ ವಾ ಏತಾ ದೇವಾನಾಂ
ಯದಗ್ನಿಷೋಮಾವಂತರಾ ದೇವತಾ ಇಜ್ಯೇತೇ ದೇವತಾನಾಂ ವಿಧೃತ್ಯಾ ಇತಿ ॥ ವವ್ರಧಾನಾ ।
ವೃದ್ಧೇರ್ಲಿಪಿಃ ಕಾನಚ್ । ಛಾಂದಸಮುಖ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ । ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಾಕಾರಃ ॥

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ । ಅನ್ಯಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು । ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ವಾಯುವು । ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ । ಅಜಭಾರ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ
ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ) ತಂದುಕೊಟ್ಟನು । ಶ್ರೇಣಿಃ—ಶ್ರೇಣಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು । ಅನ್ಯಂ—ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ
ಸೋಮದೇವನನ್ನು । ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ—ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ । ಅಮುಕ್ತಾತ್ — ಅಪಹರಿಸಿ
ಕೊಂಡು ಬಂದುಕು. (ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ನೀವು) । ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ । ವವ್ರಧಾನಾ — ವರ್ಧಿತರಾಗಿ । ಯಜ್ಞಾಯ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳ
ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ । ಉರುಂ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ । ಲೋಕಂ—(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶವನ್ನು । ಚಕ್ರಘುಃ—ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ ನಾಯುವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಸೋಮದೇವನನ್ನು ಶ್ರೇಣರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇರುಪರ್ವತದ ತಿರುರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಇಂತಹ ಮಹಾಸುಭಾವ ರಾದ ನೀವು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ವರ್ಧಿತರಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ

English Translation

Agni and Soma, the wind brought one of you from heaven, a hawk carried off the other by force from the summit of the mountain; growing vast by praise you have made the world wide for sacrifice

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಮಾತರಿಶ್ವಾ, ನಾಯುರ್ಮಾತರ್ಯಂತರಿಷ್ಟೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಮಾತರ್ಯಾಶ್ವನಿತಿೇತಿ ನಾ| ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ನಾಯುವಿಗೆ **ಮಾತರಿಶ್ವ**ನೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೪ ನೇ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ೧-೧೪೧-೩ನೆಯದರಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ **ಮಾತರಿಶ್ವಾ** ಎಂದರೆ ನಾಯುವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಅನ್ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದಿವ ಆ ಜಭಾರ-ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಆಲೌಕಿಕನಾದ ಆವಿರ್ಭಾವವೂ ಲೌಕಿಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಕೇತುವೂ, ವಿದಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೂ, ಯಾಗಾದಿಗಳ ಪಿತೃವೂ, ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೂ (ಮು. ಸಂ. ೩-೩-೩; ೩-೧೧-೨; ೪-೨-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ) ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವವು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಾಯುವಿಗಾಯಿತೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಮಾತರಿಶ್ವನ ಅವಿರ್ಭವ ಸುಕ್ರತೂಯಾ ವಿವಸ್ವತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೩)

ಸ ಜಾಯಮಾನಃ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ಯಾನಿರಗ್ನಿರಭವನ್ಮಾತರಿಶ್ವನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಈ ನಾಯುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿಯೂ ಮನುವಿಗಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರೆತಂದು ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅನೇಕ ರೂಪವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರತಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರಧೈಗನೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೦-೧)

ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮನನೇ ಪರಾವತೋ ದೇವಂ ಭಾಃ ಪರಾವತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೨)

ಐನಂ ನಯನ್ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮಥಿತಂ ಪರಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೯-೫)

ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಭರದ್ವಿವಸ್ತತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಈಳೇನ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದೇವಾಸ್ತತಕ್ಷುರ್ಮನನೇ ಯಜತ್ರಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಋಜ್ಜುಕರ್ತರಾದ ಭೃಗು ಮತ್ತು ಮನು ಇವರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಮುಂದೆ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೈಲನಃ ಅನ್ಯಂ ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ ಅಮಘಾತ್—ಶೈಲನರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರ್ವತ ಶಿಖರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವನು ತಂದಂತೆಯೇ ಶೈಲನಪಕ್ಷಿಯೂ ಕೂಡ ಸೋಮನನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ತಂದ ಕಥಾವರ್ಣನೆಯು ನಾನಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ವಿವಿದುರ್ಮನೀಷಿಣಃ ಶೈಲನೋ ಯದಂಧೋ ಅಭರತ್ಪರಾವತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೮-೬)

ಯಂ ಸುಪರ್ಣಃ ಪರಾವತಃ ಶೈಲನಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಅಭರತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦ ೧೪೪-೪)

ಈ ಕಥೆಯು ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದ ೨೬ ಮತ್ತು ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣಾರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಶೈಲನ, ಸುಪರ್ಣ, ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಥಾ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಹೊರತು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ (ಐ.ಬ್ರಾ. ೩-೨೫ರಿಂದ ೨೬), ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಗಳು ಅತಿಶಯ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು ಆಗ ಅವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಸುಪರ್ಣ (ಪಕ್ಷಿ) ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸೌಪರ್ಣೋಪಾಸನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಪಕ್ಷಿರೂಪದ

ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಯತ್ನ ಸಹ್ಯಾಗ ಜಗತಿಯು ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋತುಹೋದುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಪತ್ ಭಂದಸ್ಸು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿತು. ಇದೂ ಸಹ ಅರ್ಧದಾರಿಗಿಂತ ಮೀರಿಹೋದರೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಲಾಗದೆ ಹಿಂತಿರುಗ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಸೋಮರಕ್ಷಕರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿನವಲೂ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಸೋಮರಕ್ಷಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಕೃಶಾನ್ವು ಒಂದು ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಈ ಪಕ್ಷಿಯ ಪಾಲಿನ ಒಂದು ಚೂವಾದ ಉಗುರು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು. ಅದು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನವಾಗಿಯೂ, ಎಡಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವಾಗಿಯೂ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ತೃತೀಯಸವನವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಶತಸಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೧೮-೨-೧೦) ತನ್ನ ಕನಿಷ್ಠಂ ಭಂಡಃ ಸದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಪ್ರಥಮಾ ಭಂದಸಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ತದು ತದ್ವೀರ್ಯೇಣೈವ ಯಜ್ಯೇನೋ ಭೂತ್ಯಾ ದಿವಃ ಸೋಮಮಾ-ಭರತಾ | ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ ಅಕಾರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಸ್ವರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಶೈನರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಸೋಮನನ್ನು ತಂದಿತು. ಆಮೆಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಶೈನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧ ೧೨; ೩-೯-೪-೧೦). ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ ತದ್ಗಾಯತ್ರೈ ಮಿಮೀತೇ ಸ ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಶೈನೋ ಭೂತ್ಯಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಇದೇ ಅಖ್ಯಾನವು ಕೊಂಚ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೧) ಒಂದು ಸಲ ಕದ್ರುನಿಗೂ ಸುಪರ್ಣಗೂ ವಾಜ್ಯವಾದಾಗ ಕದ್ರುವು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಪರ್ಣಯು ಅವಳ ಅಧೀನಳಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಕದ್ರುವು ಸುಪರ್ಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನನ್ನು ತಸ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ತಂದು ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅವಳ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಬಹುದೆಂದಳು. ಆಗ ಸುಪರ್ಣೆಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಜಗತೀ, ತ್ರಿಷ್ಪತ್ ಈ ಎರಡು ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಆಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತೆಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವನ್ಯಧಾನಾ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ (ನಿ. ೩-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಮೂತ್ರೇನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೧೨-೩೪) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ವೈದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವೈದ್ಯ ಧಾತುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಾಯ ಉರು ಲೋಕಂ ಚಕ್ರಥುಃ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವರೂಪದ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಭಾರ್—ಹೈಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಪ್ರೀಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ. ಚುತ್ವ. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹೈಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ವಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಢ್ಯಾತ್—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತೆಕ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಜುತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಪದ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವೃಧಾನಾ—ವೃಥ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರದತ್ತ. ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕಾನಜ್ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂವಸ ವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಹವಿಸಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ವೀತಂ ಹರ್ಯತಂ ವೃಷ-
ಣಾ ಜುಷೇಧಾಂ |
ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ವವಸಾ ಹಿ ಭೂತಮಥಾ ಧತ್ತಂ ಯಜಮಾ-
ನಾಯು ಶಂ ಯೋಃ || ೭ ||

ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಾಗ ಜಗತ್ತಿಯು ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋತುಹೋದುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಭಂದಸ್ಸು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿತು. ಇದೂ ಸಹ ಅರ್ಧದಾರಿಗಿಂತ ಮೀರಿಹೋದರೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಲಾಗದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬೇರಾಯಿತು. ಆಗ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಸೋಮರಕ್ಷಕರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಸೋಮರಕ್ಷಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಕೃಶಾನ್ವು ಒಂದು ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಈ ಪಕ್ಷಿಯ ಪಾಲಿನ ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಉಗುರು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು. ಅದು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನವಾಗಿಯೂ, ಎಡಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವಾಗಿಯೂ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ತೃತೀಯಸವನವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೧-೮-೨-೧೦) ತದ್ವೈ ಕನಿಷ್ಠಂ ಭಂದಃ ಸದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಪ್ರಥಮಾ ಭಂದಸಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ತದು ತದ್ವೀರ್ಯೇಣೈವ ಯಚ್ಛೇನೋ ಭೂತ್ಯಾ ದಿವಃ ಸೋಮಮಾ-ಭರತಃ | ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಸ್ವರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಶೈಲನರೂಪವಾಗಿ ಪರಂತರನನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಸೋಮನನ್ನು ತಂದಿತು. ಆಮೆತಿಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಶೈಲನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧ ೧೨; ೩-೯-೪-೧೦). ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ ತದ್ಗಾಯತ್ರೈ ಮಿಮೀತೇ ಸ ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಶೈಲೋ ಭೂತ್ಯಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಇದೇ ಅಪ್ಯಾನವು ಕೊಂಚ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೧) ಒಂದು ಸಲ ಕದ್ರುವಿಗೂ ಸುಪರ್ಣಿಗೂ ವಾಜ್ಯವಾದಾಗ ಕದ್ರುವು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಪರ್ಣಿಯು ಅವಳ ಅಧೀನಳಾಗಬೇರಾಯಿತು. ಆಗ ಕದ್ರುವು ಸುಪರ್ಣಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನನ್ನು ತಸ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ತಂದು ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅವಳ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಬಹುದೆಂದಳು. ಆಗ ಸುಪರ್ಣಿಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಜಗತ್ತೀ, ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಈ ಎರಡು ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಆಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತೆಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವನ್ಯಧಾನಾ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಸಯಃ (೧. ೩-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹನಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಮೂತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (೧. ೧೨-೩೪) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುತ್ರದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮೃಧ ಧಾತುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಲ್ಲುಟ್ಟಿವರಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಾಯ ಉರು ಲೋಕಂ ಚಿಕ್ರಥಃ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ತರವಾದ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಭಾರ್—ಹೈಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಪರಗ್ವೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹೈಗ್ರಯೋರ್ಭಕ್ಕಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಘ್ನಾತ್—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತೆಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಒತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಪದ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವೃಧಾನಾ—ವೃಥ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರದತ್ವ. ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕಾನಜ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಹವಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ವೀತಂ ಹರ್ಯತಂ ವೃಷ-

ಣಾ ಜುಷೇಧಾಂ |

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ವವಸಾ ಹಿ ಭೂತಮಥಾ ಧತ್ತಂ ಯಜಮಾ-

ನಾಯು ಶಂ ಯೋಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಹವಿಷಃ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ | ವೀತಂ | ಹರ್ಯತಂ | ವೃಷಣಾ |

ಜುಷೇಥಾಂ |

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ | ಸುಶನಸಾ | ಹಿ | ಭೂತಂ | ಅಥ | ಧತ್ತಂ | ಯಜಮಾ-
ನಾಯ | ಶಂ | ಯೋಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಹೋಮಾರ್ಥಮಾಹವನೀಯಸಮಾಸಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹವಿಷ ಇದಂ
ಹವಿರ್ವೀತಂ ಭಕ್ಷಯತಂ | ತದನಂತರಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಯಾಮಯೇಥಾಂ | ಹೇ ವೃಷಣಾ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಜುಷೇಥಾಂ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಪರಿಚರಣಂ ಸೇವೇಥಾಂ | ತದನಂತರಂ ಸುಶ-
ರ್ಮಾಣಾ ಶೋಭನಸುಖೌ ಸ್ತವಸಾ ಹಿ ಶೋಭನರಕ್ಷಣೌ ಚ ಭೂತಂ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತಂ | ಅಥಾನಂತರಂ
ಹವಿರ್ಧತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಂ ಶಮನೀಯಾನಾಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಯೋಃ ಪೃಥಕ್ಯುತ-
ನ್ಯಾನಾಂ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಪೃಥಕ್ಯುರಣಂ ಚ ಧತ್ತಂ | ವಿಧತ್ತಂ ಕುರುತಂ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ತೇನ |
ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ನಿ. ೪-೨೧ | ಇತಿ || ಹವಿಷಃ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ವೀತಂ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನ-
ಖಾದನೇಷು | ಫಸಸ್ತಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ವೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇ-
ಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪೃಥಮಾಯಾಸ್ಮಿಜ್ವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಹರ್ಯತಂ | ಸಾದಾದಿ-
ತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಜುಷೇಥಾಂ | ವೃಷಣೇತ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮಿತ್ಯನಿಧ್ಯಮಾನವತ್ತೇ
ಸತಿ ತಿಜಃ ಪರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ತವಸಾ | ಉಭಯತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸೋಮಗನಸೀ
ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ರರಪದಾಗ್ನಿದಾತ್ವತ್ವಂ | ಭೂತಂ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
ಲುಕ್ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ—(ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು)
ಸೇರಿದ | ಹವಿಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವೀತಂ—ಭಕ್ಷಿಸಿ | ಹರ್ಯತಂ—(ನಮ್ಮಮೇಲೆ) ಕೃಪೆಮಾಡಿ. ಅಥವಾ ಈ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ | ವೃಷಣಾ—ಇವ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾಗಿ | ಜುಷೇಥಾಂ—(ನಮ್ಮ ಸೇನೆ
ಯನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತರೂ | ಸ್ತವಸಾ ಹಿ—ಉತ್ತಮವಾದ
ರತ್ನಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ | ಭೂತಂ—(ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆಗಿ | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಯಜಮಾನಾಯ

ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ | ಶಂ—(ರೋಗರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನೂ | ಯೋಃ -- ಭಯರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ | ಧತ್ತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ. ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಕೃಪೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತರೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರಾಗಿ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ರೋಗರಹಿತವೂ ಮತ್ತು ಭಯರಹಿತವೂ ಆದ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ||

English Translation

Agni and Soma, partake of the proffered oblations ; be gracious to us ; showers of desires, be pleased ; prosperous and diligent protectors, be propitious and grant to the sacrificer health exemption from ill.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ—ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಅಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀತಂ—ವೀತಂ—ಅಶ್ವೀತಂ | (ನಿ. ೪-೧)೯ ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಶಂಯೋಃ—ಸುಖಂ ಯುಃ (ನಿ. ೪-೨೧) ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಧರ್ಮವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ಅಂದರೆ ರೋಗಗಳ ಶಮನರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಭಯದ ನಿವಾರಣಾರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಎಂದರ್ಥವು ನಮ್ಮ ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಭಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತಚ್ಚಂಯೋರಾವೃಣೇಮಹೇ (ತೈ.ಸಂ. ೨-೬-೧೦-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಯುನೇಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಪುತ್ರನೆಂದರ್ಥವು ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಖದಾತರೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹವಿಷಃ - ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ —ಎಂಬ ನಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಧ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಬಂದಿದೆ.

ವೀತಮ್—ವೀ ಗತಿಪ್ರದನಕಾಂತ್ಯನಮಾದನೇಸು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚ ಎಂದು ಅನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಚಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿರಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭೃದಿ. ರಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸಗೀತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜುಷೇಘಾಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ವೃಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ನಿರ್ವೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ, ಸ್ತವಸಾ—ಈ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮನ್ವಂತ, ಅಸಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸೋರ್ಮಾನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಶಃ ||

ಯೋ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಹವಿಷಾ ಸಪರ್ಯಾದ್ವೇವದ್ರೀಚಾ ಮ-
ನಸಾ ಯೋ ಘೃತೇನ ।

ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ ಪಾತಮಂಹಸೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ
ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

ಸದಸಾತ್

ಯಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಹವಿಷಾ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಮನಸಾ |

ಯಃ | ಘೃತೇನ |

ತಸ್ಯ | ವ್ರತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ಪಾತಂ | ಅಂಹಸಃ | ವಿಶೇ | ಜನಾಯ | ಮಹಿ |

ಶರ್ಮ | ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನೀಷೋಮಾ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವದ್ರೀಚಾ ದೇವಾನಂಚಿತಾ ದೇವತಾ-
ಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ ಮನಸಾಂತಃಕರಣೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಡಾದಿನಾ-
ಸಪರ್ಯಾತ್ ಸಪರ್ಯತಿ ಪರಿಚರತಿ | ಯಶ್ಚ ಯಜಮಾನೋ ಘೃತೇನಾಚ್ಛೇನಾಗ್ನೀಷೋಮೌ
ಪರಿಚರತಿ | ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ರಕ್ಷತಂ | ಅಂಹಸಃ ಸಾಪಾತ್ರಂ
ಚ ಯಜಮಾನಂ ಪಾತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಪ್ರವಿಶತೇ ತಸ್ಮೈ ಜನಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ವಭೂತಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಛತಂ | ದತ್ತಂ || ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ |
ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ |
ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಸೇವಾನಂಚಿತೀತಿ ಸೇವವ್ಯುಚ್ಛ | ಅಂಚಿತೇರ್ಯತ್ಪ್ರಗಿತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಿಷಗ್ವೇವಯೋಶ್ಚ ಬೇರದ್ರ್ಯಂಚಿತಾವಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಪಾ.-
೬-೩-೯೨ | ಇತಿ ದೇವಶಬ್ದಸ್ಯ ಬೇರದ್ರ್ಯಾದೇಶಃ | ತೃತೀಯೈಕವಚಿನೇಶಚ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪೇ
ಜಾಮಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇದ್ರಿಸ್ಥೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಸಾತನಂ
ಕೃತ್ವರನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ | ಪಾ. ೬-೩-೯೫-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದದ್ರ್ಯಾದೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ನಿಶೇ |
ಸಾನೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ - ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತ ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ದೇವದ್ರೀಚಾ-ದೇವತಾಪರನಾವ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ | ಮನಸಾ-ಅಂತಃಕರಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಹವಿಷಾ-

ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಸಪರ್ಯಾತ್—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಘೃತೇನ—ಅಜ್ಞಾಹುತಿಯಿಂದ (ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ) | ತಸ್ಯ—ಅಂತಹ (ಎಲ್ಲಾ) ಯಜಮಾನರ | ವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ. | ಅಂದಸಃ—ಪಾಪದಿಂದ | ಪಾತಂ—(ಅವನನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿ. | ಘಿಶೇ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ | ಜನಾಯ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಹಿ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಶರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಚತಂ—ಕೊಡಿದ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಜ್ಞಾಹುತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿ. ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Agni and Soma, protect his sacrifice and defend him from ill, who with a mind devoted to the gods, worships you with clarified butter and oblations ; grant to the man engaged in devotion extreme happiness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನಾಂ ಅಂಚಿತಾ ದೇವತಾಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ | ಅನನ್ಯಮನಸವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಅವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತಪ್ಪರವಾಗಿ ಅವರನ್ನೇ ಸೇರುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ—ಯಾಗಾದಿ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಯಾಗವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ

ಪಾತಂ ಅಂದಸಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ವಿಾರಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಇಂತಹ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಇಂತಹ ಪಾಪಭೀತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಅನೇಕವಿವೇ—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ತಾ ಯವಿಷ್ಠಾಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ |

ಕೃದೀ ಷ್ವರಿಸ್ಮಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ಸ್ಮಿನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಘೋ ವಿಸ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೩-೪)

ಯತ್ತೇ ವಯಂ ಪ್ರಮಿನಾಮ ವೃತಾನಿ ಸ ನೋ ಮೃಳ ಸುಷಟಾ ದೇವ ವಸ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ- ೮-೪೮-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತಲೋಪದಿಂದಲಾಗಲೀ ಇತರ ವಿಧದಿಂದಾಗಲೀ ಸಂಭವಿಸುವ ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಷೋಮರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ವಿಶೇ ಜನಾಯ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಪ್ರವಿಶತೇ | ಜನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು, ವಿಶೇ | ಮನುಷ್ಯನಾನ್ವೃತ | ಪುತ್ರಾದಿಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ತಭೂತಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ವಿಶ ಲ್ಲವ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ, ಧನಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವವರಿಂದ (ನಿ.೩-೭) ವಿಶೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜನಾಯ | ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ — ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದೇವನಾಡ್ವಂದ್ವೇ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯಾತ್—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಲೇಟೋ ಡಾಟಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಕಂಡಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಸನಾಡ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಲಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನಾ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ದೇವದ್ರ್ಯಚ್. ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವರೂಪ ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬುತ್ರಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ದಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೇವ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ವಿಷ್ವಕ್‌ದೇವಯೋಶ್ಚ, ಟೀರದ್ರ್ಯಂಚತಾವಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ರ್ಯದೇಶ. (ಟಿಗೆ ನೂತ್ರ) ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವದ್ರ್ಯಚ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಟೀಃ ಲೋಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಉಪಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವದ್ರ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದೇವದ್ರೀಚಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದ್ವಿಸಂಘೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಸಾತನಂ ಕೃತ್ ಸ್ವರ ನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದ್ರ್ಯದೇಶವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾತಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಲೋಽದ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅದಾದಿ. ತಿಜಂತದ ಪರ
ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ವಿಶೇ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚೇ-
ಸ್ತೃತ್ವೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧.೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚತಮ್—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಽದ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ-
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಸಹೂತೀ ವನತಂ ಗಿರಃ ।

ಸಂ ದೇವತಾ ಬಭೂವಥುಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಶಬ್ದಗಾಥೆ ॥

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ । ಸ ಸವೇದಸಾ । ಸಹೂತೀ ಇತಿ ಸ ಸಹೂತೀ । ವನತಂ । ಗಿರಃ ।

ಸಂ । ದೇವತಾ । ಬಭೂವಥುಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಪೌರ್ಣಮಾಸಯಾಗೇಽಗ್ನಿಷೋಮಾಯಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯಾಗ್ನಿಷೋಮೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ । ತಥಾ
ಚ ಸೂಕ್ರಿತಮುಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ । ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ
ರೋಚನಾನಿ । ಅ|| ೧-೬ । ಇತಿ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೋ ಯುವಾಂ ಸವೇದಸಾ ಸಮಾನೇನ್ಯೇಕೇನ ವೇದಸಾ ಹವಿರ್ಫಪ್ತಣೇನ
ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾ ಸಹೂತೀ ಸಮಾನಹ್ವಾನಾ ಚ ಸಂತಾ ಗಿರೋಽಸ್ಮದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರ್ವನತಂ । ಸಂಭ-

ಜೇಥಾಂ | ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಯಾ ಯುವಾಂ ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ ಸಂಭೂತೌ ಸಂಭಾವಿತೌ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ರಾಜಾ ನಾ ಏತೌ ದೇವತಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಸನೇದಸಾ | ಸಮಾನ್ಯಂ ವೇದೋ ಯಯೋಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ವನತಂ | ವನ ಪಣಿ ಸಂಭಕ್ತೌ | ದೇವತ್ರಾ | ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮರ್ತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಸನೇದಸಾ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ (ಹವಿ ಸ್ವಿನರೂಪದ) ಧನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಸ ಹೂತೀ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಗಿರಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ವನತಂ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ—(ನೀವು) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, endowed with the like wealth, and invoked by a common invocation, share our praises, for you have ever been the chief of the Gods,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸನೇದಸಾ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಬಂಧದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸನೇದಸಾ ಯುಮಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನಿ ಒಂಬ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಗಿರಃ—ಸ್ತುತೆಯೋ ಗಿರಃ ಗೃಣಾತೇಃ | (ನಿ. ೧-೧೧) ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವನತಂ—ವಶ್ತಿ, ಉಶ್ವಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ, ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವತ್ರಾ ಸಂಬಭೂವಥುಃ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಯುವಾಂ ಸಂಭಾವಿತೌ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆಯೂ ನೀವೇ ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ,

ಅದರೆ ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಈ ಪುರೋಡಾಶರೂಪದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸವೇದಸಾ—ಸಮಾನಂ ವೇದಃ ಯಯೋಃ ತೌ ಸವೇದಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನದ ಟಿಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಹೂತಿಃ—ಸಮಾನಾ ಹೂತಿಃ ಯಯೋಃ ತೌ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ವನತಮ್—ವನ ಇಣ. ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಐಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ರಾ—ದೇವ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಪ್ರವೃದ್ಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷ ಪುರುಮರ್ತ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮಾವ॒ನೇ॑ನ॒ ವಾಂ ಯೋ॑ ವಾಂ ಘ್ರತೇ॑ನ॒ ದಾಶ॑ತಿ ।

ತಸ್ಮೈ॑ ದೀದಯ॒ತಂ ಬೃ॒ಹತ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋಮಾವ॒ನೇ॑ನ॒ ವಾಂ । ಯಃ । ವಾಂ । ಘ್ರತೇ॑ನ॒ ದಾಶ॑ತಿ ।

ತಸ್ಮೈ॑ । ದೀದಯ॒ತಂ । ಬೃ॒ಹತ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽನೇನ ಘೃತೇ-
ನೋತ್ಪನ್ನಾದಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇನಾಜ್ಞೇನ ಯುಕ್ತಂ ಹವಿರ್ವಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಬೃಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಂ ದೀದಯತಂ | ಪ್ರಕಾಶಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ದಾಶತಿ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಶಸ್ತ್ರಪೋಃ ಸಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾ-
ನಿಘಾತಃ | ದೀದಯತಂ | ದೀದಯತಿರ್ದೀಪ್ತಿರ್ಮಾ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ — ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ |
ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅನೇನ ಘೃತೇನ—ಈ ಆಜ್ಯಹುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವಾಂ—
ನಿಮಗೆ | ದಾಶತಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನ
ವನ್ನು | ದೀದಯತಂ—ಕೊಡಿರಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಈ ಆಜ್ಯಹುತಿಯಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, give ample recompense to him who presents to you
both, this clarified butter.

|| ವಿಕೀರ್ಣವಿವರಗಳು ||

ಘೃತೇನ—ಉತ್ಪನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಆಜ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವು.

ದೀದಯತಂ—ಭ್ರಾಜತೇ, ಭ್ರಾಶತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.
೨-೨೮) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಎಂದರೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಧವರು
ವರ್ಧಯತಂ | ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧಿ ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ದಾಶತಿ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷವಚನರೂಪ. ಶಮ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದಲೂ,
ತಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅದರಂತೆ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದ
ರಿಂದ—ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧ ೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದಯತಮ್—ದೀದಯ ಎಂಬ ಧಾತುವು ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಞ್ಯಾಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನ
ರೂಪ. ಅತಿಬಂತಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ:

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾವಿನಮಾನಿ ನೋ ಯುವಂ ಹವ್ಯಾ ಜುಜೋಷತಂ |
ಆ ಯಾತಮುಪ ನಃ ಸಚಾ || ೧೧ ||

ಪದಸಾಹಿ:

ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ | ಇಮಾನಿ | ನಃ | ಯುವಂ | ಹವ್ಯಾ | ಜುಜೋಷತಂ |
ಆ | ಯಾತಂ | ಉಪ | ನಃ | ಸಚಾ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಯುವಂ ಯುನಾಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಾನೀಮಾನಿ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಷಿ
ಜುಜೋಷತಂ | ಸೇನೇಥಾಂ | ತದರ್ಥಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸಚಾ ಸಹ ಯುನಾಮುಸಾ ಯಾತಂ |
ಉಪಾಗಚ್ಛತಂ || ಜುಜೋಷತಂ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ |
ಛಂದಸಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಯದ್ವಾ | ವಿಕರಣಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲಃ | ತತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾನ್ಯಾಭ್ಯುಪ್ಪಸ್ಯಾಚಿ ಸೀತೀತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿ-
ವೇಧಾಭಾವಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ | ನಃ—
ನಮ್ಮ | ಇಮಾನಿ ಹವ್ಯಾ—ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜುಜೋಷತಂ—ಸೇವಿಸಿ (ಅವಶ್ಯಾಗಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಲಕ್ಷಿಸಿ | ಸಚಾ—ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ | ಉಪ ಆ ಯಾತಂ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ||

|| ಛಂದಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮ ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, be pleased with these our oblations and come to us
together.

ಹನ್ಯಾ—ಹವೀಂಷಿ ! ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು ; ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ಪದವು.

ಸಚಾ—ಸಹ ! ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ (ಬನ್ನಿ) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹನ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಿಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜುಜೋಷತಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಿಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಅಥವಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ಆದೇಶ ಆಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಪಿಪ್ಪುತಮರ್ವತೋ ನ ಆ ಪ್ಲ್ಯಾಯಂತಾಮು.

ಪ್ರಿಯಾ ಹವ್ಯಸೂದಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಬಲಾನಿ ಮಘವತ್ಸು ಧತ್ತಂ ಕೃಣುತಂ ನೋ ಅಧ್ವರಂ

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ || ೧೨ ||

ಸವಸಾಕಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಪಿಪ್ಪತಂ | ಅರ್ವತಃ | ನಃ | ಆ | ಪ್ತ್ವಾಯಂತಾಂ | ಉಸ್ರಿ-
ಯಾಃ | ಹವ್ಯಸೂದಃ |

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಬಲಾನಿ | ಮಘವತ್ ಸು | ಧತ್ತಂ | ಕೃಣುತಂ | ನಃ | ಅ-
ಧ್ವರಂ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ವತೋಽಪ್ಯಾನ್ವಿಪ್ಪತಂ | ಪಾಲಯತಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ
ಪ್ರೀರಾದಿಹವಿಷ ಉತ್ಪಾದಯಿತ್ಯು ಉಸ್ರಿಯಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಗಾವಶ್ಚಾ ' ಪ್ತ್ವಾಯಂತಾಂ | ಆಪ್ತ್ವಾ-
ಯತಾಃ ಪುನ್ವದ್ಧಾಃ ಸಂತು | ಮಘವತ್ಸು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷ್ಟಸ್ಮೇ ಆಪ್ತ್ವಾಸು ಬಲಾನಿ
ಧತ್ತಂ | ಸ್ವಾಪಯತಂ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಧ್ವರಂ ಯಾಗಂ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕೃಣುತಂ |
ಕುರುತಂ || ಪಿಪ್ಪತಂ | ಪ್ತೌ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪ್ತೌ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಿಷಃ ಸ್ತುಃ |
ಅರ್ತಿಪಿತೃರ್ಯೋಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ | ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಹ್ವರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ |
ಷೂದ ಹ್ವರಣೇ | ಕ್ವಿಪ್ಪೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಶ್ರುಷ್ಟಿ-
ಮಂತಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಧನನಾಮ | ಶು ಆಶ್ವತ್ಥತೇ ವ್ಯಾಪ್ತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ | ಪುಷೋದರಾದಿಃ |
ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಚಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅರ್ವತಃ—ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು | ಪಿಪ್ಪತಂ—ಕಾಪಾಡಿಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ—ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ | ಉಸ್ರಿ-
ಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು | ಆಪ್ತ್ವಾಯಂತಾಂ—ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ | ಮಘವತ್ಸು—ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಬಲಾನಿ—ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಇಟ್ಟು ತುಂಬಿಸಿಂ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಅಧ್ವರಂ—ಯಾಗವನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣುತಂ—ಮಾಡಿಂ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಂ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರೀರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ. ನಾವು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳವ

ರಾಗದ್ದೇನೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರಿ. ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ

English Translation

Agni and Soma, cherish our horses, and may our cows, affording milk that yields butter for oblations be well nourished ; give to us who are affluent, strength to perform religious rites and make our sacrifice productive of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ವತಃ—ಅತ್ಯಃ, ಹಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿ (ನಿ. ೨-೨೬) ರುವುದರಿಂದ **ಅರ್ವಾ** ಅಂದರೆ ಅಶ್ವವೆಂದರ್ಥವು. **ಅರ್ತಿ ಗಚ್ಛತಿತ್ಯರ್ವಾ** ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ **ಅರ್ವೇರಣರ್ವಾ** (ನಿ. ೧-೩೧) ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಯಾದುದರಿಂದ **ಅರ್ವಾ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ **ಅರ್ವತಃ** ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಋಪ್ಯತಂ —ಪ್ರಾಣಿ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಇಲ್ಲಿ ಪಾಲನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿ ಧಾತುವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ತ್ರಿಯಾಃ—ಅಘ್ನಾಃ, ಉಸ್ರಾ, ಉಸ್ತ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೮) **ಉಸ್ತ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ |** ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ **ಉಸ್ತ್ರಿಯಾಃ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು **ವೀತಂ ಪಾತಂ ಪಯಸ ಉಸ್ತ್ರಿಯಾಃ |** (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೪) ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೪-೧೯).

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತಂ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ಅಪರಿಮಿತಮಪಿ ಸುಖನಾಮ** ವಿತದ್ಧ್ರಷ್ಟ್ಯಂ ಫಲಭೂತೇನ ಸುಖೇನ ಸುಖವಂತಂ | ಎಂದರೆ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ ದ್ವಿದ್ವರೂ ಸಹ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದೂ, ಫಲಭೂತವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿಸಿ **ಅಥವಾ ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಕ್ಷಿಪ್ರವಂತಂ |** ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷರವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾದ ಫಲಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಋಪ್ಯತಮ್—ಪ್ರಾಣಿ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕೆಲವರು ಪೃ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅರ್ತಿಋಪ್ಯತೋಽಶ್ವಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಸಿತ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾಪ್ತದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣವುಂಟು. ಹಿಂದೆ ಆಗಿ ಕೋನಾಮ ಎಂದು ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ **ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್**

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನನವದ್ವಾಪವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತಃ—ಅರ್ವಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಸೂದಃ—ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಪ್ರರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ ಸೂದ ಪ್ರರಣೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಯೇ—ಅಸ್ಯತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ತೀ ಆದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಮ್—ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಧನವ ಹೆಸರು. ಶು=ಅಶು ಅಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿ? (ಬೇಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು) **ಪ್ರಪೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಪೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ, ಶ್ರುಷ್ಟಿನಾನ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪ್ರಸ್ತನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಪ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣುತಮ್—ಕೃಣ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. **ಸ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರಣಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ವ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೯೨ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪಂಚದಶೇನುನಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇವಂ ಸ್ತೋಮಮಿತಿ ಷೋಡಶಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾಪ್ತಂ | ಪಂಚದಶೇಮೋಡಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ |
ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಭವತು ಸುಸ್ತತೋ ರಥ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ ದೇವದೇವತ್ಯಾಃ |
ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣ ಇತ್ಯರ್ಧಚೋಃ ಲಿಂಗೋಕ್ತಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿಷಡ್ವೇವತ್ಯಃ | ಅಥವಾ
ತಸ್ಯಾಪ್ಯಗ್ನಿರೇವ ದೇವತಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಯಸ್ತು ನಿಪಾತಭಾಕ್ತೃನಾಪ್ರಧಾನಾಃ | ಏತತ್ಸರ್ವಮನು-
ಕ್ರಾಂತಂ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಲಕ ಕುತ್ಸ ಅಗ್ನೇಯಂ ತದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ
ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋರ್ಧಚೋಃ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೋ ಯದ್ವೇವತ್ಯಂ ವಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ||
ಪ್ರಾತರನುನಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ಜಾಗತೇ ಭಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಅಶ್ವಿನಶಸ್ವೇ ಚ | ತಥಾ ಚ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಸಂ ಜಾಗೃವದ್ಧಿಃ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭಿಷ್ಠನಿಕೇ
ಷಷ್ಠೇದ್ರವನ್ಯಾಗ್ನಿವ್ಯಾಃ ರುತೇಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ವಾನಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರಯಜ್ಯವ
ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೭-೭ | ಇತಿ || ತೃತೀಯಸವನ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯೇ-
ಷಾಗ್ನೇಧಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸ ಇತಿ
ತಾರ್ಕೀಯಸವನಿಕೃಃ | ಅ. ೪-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು-
ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು (೯೪-೧೦೫) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂಬವನು ಮುಷಿಯು-
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದು ಮತ್ತು ಹದಿನಾರನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ಭಂದಸ್ತಿನವು.
ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತಿ ಭಂದಸ್ತಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಸ್ತೋಲಕ ಕುತ್ಸ ಅಗ್ನೇಯಂ
ತದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋರ್ಧಚೋಃ ಲಿಂಗೋಕ್ತ
ದೇವತೋ ಯದ್ವೇವತ್ಯಂ ವಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎಂಟನೆಯ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ
ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೊನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಹದಿನಾರನೆಯ
ಮಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಅದಿತಿ, ಸಿಂಧು ಪೃಥಿವಿ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ಆರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಯರು.
ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವರುಣಾದಿಗಳು ಅಷ್ಟ ಮುಖ್ಯರಲ್ಲ. ಪ್ರಾತರನುನಾಕ
ಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯಕೃತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತಿ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವಿನ ಶತ್ವಮಂತ್ರ
ಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ
ಸಂಜಾಗೃವದ್ಧಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಠನವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ
ದಿನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶತ್ವಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಸಸಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿತ್ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ
ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಪ್ರಯಜ್ಯವ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೭) ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನೇಧ್ರನೆಂಬ ಮುಕ್ತಜನು ಇಮಂ

ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಚ್ಯಾನಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೋತಸೂತ್ರದ—ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ಇತಿ ತಾರ್ಕೀಯಸವನಿಕೃಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೫-೫).

ಸೂಕ್ತ—೯೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೪ ||

ಅವ್ಯಕ್—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೩೦, ೩೧, ೩೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ಕಂಪೈ— ೧೬

|| ಮುಷಿ—ಈಶ್ವ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೭, ಆ ರಲ್ಲಿ ೪ ನೆಯ ಪಾದ, ೯-೧೫, ೧೬ ೧ ಮತ್ತು ೨ ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಅಗ್ನಿಃ | ಆ ರಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ನೆಯ ಪಾದಗಳು, ದೇವಾಃ | ೧೬ ರಲ್ಲಿ ೩ ಮತ್ತು ೪ ಪಾದಗಳು, ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋದಿತಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ದ್ಯೌರಗ್ನಿರ್ವಾ ||

|| ಭಂದಃ—೧, ೧೪ ಜಗತಿಃ | ೧೫-೧೬ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೇಮಾ
ಮನೀಷಯಾ |

ಭದ್ರಾ ಹಿ ನಃ ಪ್ರಮತಿರಸ್ಯ ಸಂಸದ್ಯಗ್ನೇ ಸಪ್ತೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ || ೧ ||

ಸದಸಾಕಃ

ಇಮುಂ | ಸ್ತೋಮಂ | ಅರ್ಹತೇ | ಜಾತವೇದಸೇ | ರಥಂ ಇವ | ಸಂ |

ಮಹೇನು | ಮನೀಷಯಾ |

ಭದ್ರಾ | ಹಿ | ನಃ | ಪ್ರಮತಿಃ | ಅಸ್ಯ | ಸಂ ಸದಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಯೇ |

ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತನ || ೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಸ್ಕಂ

ಅರ್ಹತೇ ಪೂಜ್ಯಾಯ ಜಾತವೇದಸೇ ಜಾತಾನಾಮುತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ವೇದಿತ್ರೇ ಜಾತಪೂಜ್ಯಾಯ ಜಾತಧನಾಯ ವಾಗ್ಧಯೇ ಮನೀಷಯಾ ನಿಶಿತಯಾ ಬುದ್ಧೀಮನೋತತ್ಪೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಥಮಿವ ಯಥಾ ತಕ್ಷಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಂ ಮಹೇನು | ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಃ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಸದಿ ಸಂಭಜನೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಬುದ್ಧಿಭದ್ರಾ ಹಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸಮರ್ಥಾ ಖಲು | ಅತಸ್ತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಸಖ್ಯೇ- ಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ ಸಖಿತ್ಯೇ ಸತಿ ವಯಂ ಮಾ ರಿಷಾಮ | ಹಿಂಸಿತಾ ನ ಭವಾಮ | ಅಸ್ಮಾನೈಕ್ಷೇ- ತ್ಯರ್ಥಃ || ಅರ್ಹತೇ | ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅರ್ಹಃ ಪ್ರತಂಸಾಯಾಂ | ಸಾ- ೩೨-೧೩೩ | ಇತಿ ಲಟಃ ಶತ್ವಾದೇಶಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದಿನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತುಶ್ಚಾದಿಸದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಮಹೇನು | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ರಿಷಾಮ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ತನ | ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸೀತ್ಸಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅರ್ಹತೇ—ಪೂಜ್ಯನು | ಜಾತವೇದಸೇ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನೂ ಅಥವಾ ಧನ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮನೀಷಯಾ—ನಮ್ಮ (ಚುರುಕಾದ) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ—ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ರಥಮಿವ (ರಥಕಾರನು) ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ | ಸಂ ಮಹೇನು—ಬಹಳ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇವೆ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ಸಂಸದಿ—ಸಾಂಘಿಕವಾದ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪ್ರಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಭದ್ರಾ ಹಿ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತನ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುಷ್ಯನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಥಕಾರನು ನಾಡೋಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ ನಾವೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಅಗ್ನಿ ದೇವನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಲಾಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

To him who is worthy of praise, and all-knowing, we construct, with our minds, this hymn, as (a workman makes) a car; happy is our understanding when engaged in his adoration ; O Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತವೇದಸೇ—ಜಾತಾನಿ ವೇದ ; ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿದುಃ ; ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯತೇ ಇತಿ ನಾ ; ಜಾತವಿತ್ತೋ ನಾ ಜಾತಧನಃ ; ಜಾತವಿದ್ಯೋ ನಾ ಜಾತಜ್ಞಾನಃ | ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವೂ ಇವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಸಿ. ೭-೯) ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಹಾಗ್ನಿ ಭೂತಸ್ತ್ವಸಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |

ಜಾತವೇದಾಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೭)

ಮುಷಿಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯಮೇಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತವೇದನೆಂದೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ.

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಶ್ರಿತೋ ಹ್ಯಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಶ್ರಿತಃ |

ಅನಯೋರ್ಜಾತವೇದಾಸ್ತು ತಥೈತೇ ಜಾತವೇದಸೀ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೭)

ಅಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಇವೆರಡೂ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂಥನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ಭೂತಾನಿ ವೇದ ಯಜ್ಞಾತೋ ಜಾತವೇದಾಥ ಕಥೈತೇ |

ಯಚ್ಚೈಷ ಜಾತವಿದ್ಯೋಽಭೂತ್ ವಿತ್ತಂ ಜಾತೋಽಧಿವೇತ್ತಿ ವಾ ||
(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೦)

ವಿದ್ಯತೇ ಸರ್ವಭೂತೈರ್ಹಿ ಯದ್ವಾ ಜಾತಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |
ತೇನೈಷ ಮಧ್ಯಭಾಗೇಂದ್ರೋ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ ||
(ಬೃ. ದೇ. ೨-೩೧)

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವನಲ್ಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೇ ಸಕಲಧನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಲೋಕವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೆಂತೆ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಜಾತವೇದಸೇ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೀಮ—ಯಥಾ ತೆಕ್ಸ್ಮಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಾಃ | ರಥಕಾರಸು ರಥವನ್ನು ನಾಜೂಕಾಗಿಯೂ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇರುವವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಸಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿರುವುದೂ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತವಾದ ಭಾವದಿಂದ ನಿಮಗೆ ಅಹ್ವಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಮಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವೆವು ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ರಚನೆಯನ್ನು ಅನೇಕಸಲ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕೌಶಲ್ಯವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಧಾನವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಸ್ತೋಮಂ ಸಂ ಹಿನೋಮಿ ರಥಂ ನ ತಪ್ಪೇನ ತಪ್ಪಿನಾಯ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೪)

ವಸ್ತ್ರೇವ ಭದ್ರಾ ಸುಕೃತಾ ವಸೂಯೋ ರಥಂ ನ ಧೀರಃ ಸ್ವಪಾ ಅತಕ್ಷಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೫)

ಏನೇದಿಂದ್ರಾಯ ವೃಷಭಾಯ ವೃಷ್ಟೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಕರ್ಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೬-೨೦)

ಏತಂ ನಾಂ ಸ್ತೋಮಮುತ್ಪ್ರಿಞಾನಕರ್ಮಾತಕ್ಷಾಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದೆ.

ತವ ಸಖ್ಯೇ ವಯಂ ನಾ ರಿಷಾಮ—ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಹಿಂಸಿಸಲಾರನು ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಯಾವ ವಿದ್ಯವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗಲಾರದು.

ನ ತಸ್ಯ ಮಾಯಯಾ ಚನ ರಿಪುರೀತೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಶ ಹವ್ಯದಾತಿಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೨-೧೫)

ಮಾ ತೇ ಸಖಾಯಃ ಸದಮಿದ್ರಿಷಾಮ ಯಚ್ಛಾ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಒದಗಲಾರದೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಈ ಅನುಪೂರ್ವಿಯು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವಾಗಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ಅರ್ಹತೇ—ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಃ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಶಸ್ತ್ರತೋರುವಾಗ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅರ್ಹತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ವ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹೇಮ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸೌಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಯೇಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯೇ—ಸುಖ್ಯಾ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಯೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಿಷಾಮ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಲೋಡುತ್ವಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸೌಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಜ್ಜದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುತ್ತಮಸ್ಯಸಿಚ್ಛೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ವೇಷಾಮಸಿದೃತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಓರುತ್ತದೆ.

ತನ—ಯುಷ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ವಾಮೀ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಮಸರ್ವಂತಕ್ಕೆ ತನಮಮಾಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ ಆದೇಶ. ಐಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರಾದೇಶ ಮಸರ್ವಂತಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದೋರ್ಜಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯನರ್ವಾ ಕ್ಷೇತಿ ದಧತೇ
ಸುವೀರ್ಯಂ ।

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ ॥ ೨ ॥

೩ ಪದಪಾಠಃ ೩

ಯಸ್ಮೈ । ತ್ವಂ । ಆಯಜಸೇ । ಸಃ । ಸಾಧತಿ । ಅನರ್ವಾ । ಕ್ಷೇತಿ । ದಧತೇ ।
ಸುವೀರ್ಯಂ ।

ಸಃ । ತೂತಾವ । ನ । ಏನಂ । ಅಶ್ನೋತಿ । ಅಂಹತಿಃ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ ।

ಮಾ । ರಿಷಾಮಾ । ವಯಂ । ತವ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ದೇವಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಜಸಿ ಸ
ಯಜಮಾನಃ ಸಾಧತಿ । ಪ್ರಾಭಿಲಷಿತಂ ಸಾಧಯತಿ । ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತೈರ್ಥಃ । ಕಿಂಚ ಸ ಯಜಮಾನೋ
ನರ್ವಾ ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತ್ಯುತಃ ಸನ್ ಕ್ಷೇತಿ । ನಿವಶತಿ । ತಥಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋ-
ಪೇತಂ ಧನಂ ದಧತೇ । ಧಾರಯತಿ । ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತೈರ್ಥಃ । ಧೃತ್ಯಾ ಚ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ತೂತಾವ ।
ವರ್ಧತೇ । ಏನಂ ಯಜಮಾನಮಂಹತಿರಾರ್ತಿದಾರಾದಿವೃತ್ತಿಂ ನಾಶ್ನೋತಿ । ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ । ಅನ್ಯತ್ಪ್ರಾ-
ವರ್ವತ್ ॥ ಸಾಧತಿ ॥ ಸಿಧು ಸಂರಾದ್ಧೌ । ಚಿಚಿ ಸಿದ್ಧೈತೇರಪಾರಲೌಕಿಕೇ । ಸಾ- ೩-೧-೪೯ ।
ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ । ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣೇರನಿಟೀತಿ ಚ ಲೋಪಃ । ಕ್ಷೇತಿ । ಪ್ರಿ
ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ । ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ । ದಧತೇ । ದಧ ಧಾರಣೇ । ಭಾವಾದಿಕಃ ।
ತೂತಾವ । ತು ಇತಿ ವೃದ್ಧೈರ್ಥಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ । ಅಸ್ಮಾಚ್ಚಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ । ತುಜಾದಿತ್ಯಾ
ದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ । ಅಶ್ನೋತಿ । ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ । ಅಂಹತಿಃ ಹಂತೇರಂಹ ಚ
ಉ ೪-೩೨ । ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ । ಚಿದಿತ್ಯನುವ್ರತೇರಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ॥

ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಆಯಜಸೇ—
(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಸಾಧತಿ—(ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. | ಅನರ್ವಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ) ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯದಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿ,
ಶತ್ರುಗಳ ಅಧೀನನಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಜ್ಞೇತಿ—(ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ) ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಸುವೀರ್ಯಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು | ದಧತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | (ಅನಂತರ) | ಸಃ—
ಆ ಯಜಮಾನನು | ತೂತಾವ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. | ಏನಂ ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು |
ಅಂಹತಿ—ದಾರವ್ರ್ಯವು | ನ ಅಶ್ನೋತಿ—ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ. | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತವ ಸಖ್ಯೇ—
ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ | ನಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ
ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಗಳ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯವಿಲ್ಲದೇ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ
ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ದಾರವ್ರ್ಯ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ
ಕಾರಣ ನಾವು ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

He for whom you sacrifice, accomplishes (his objects), abides free from aggression, and enjoys (wealth, the source of) strength; he prospers and poverty never approaches him; let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಯಸ್ಮೈ ಆಯಜಸೇ ಸಃ ಸಾಧತಿ— ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು
ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಾನವರಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಅವನೇ ಗೃಹಪತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಮುತ್ತಿಕ್ಕಾ
ಗಿಯೂ, ಹೋತೃನಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರ
ಅನುಗ್ರಹವು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೧; ೧-೧೨-೧; ೧-೧೩-೧;
೧-೧೪-೨; ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಶುಕ್ಲಗಳಿಗೆ ಪರಿತಪ್ತನಾದ ಶುಮಾರು ಇನ್ನೂ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ
ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಇವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆಂದು
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನರ್ವಾ— ಅನರ್ವಾಪ್ರತ್ಯುತ್ಪೇದ್ಯಸ್ಯಸ್ಮಿನ್ (ನಿ. ೬-೨೩) ಇತರರ ಆಶ್ರಯವೂ ಅಧೀನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಂ. ೨-೪೦-೬ ; ೪-೧೭-೨೦ ; ೫-೪೯-೪ ; ೭-೨೦-೨ ; ೧೦-೬೧-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ, ಅವರ ಅಧೀನರಾಗದೇ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಿತನಾಗದೆಯೂ, ಅವರ ಅಧೀನನಾಗದೆಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವು.

ಕ್ಷೇತಿ— ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸನಾಡುತ್ತಾ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ತೂತಾವ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ತು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ತೂತಾವ ಎಂದಾಗಿದೆ. ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಹತಿಃ— ಅಂಹತಿಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚ ಹಂತೇಃ (ನಿ. ೪-೨೬) ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಿದೆ. ಹಂಸನಾಡು, ದುಃಖಪಡಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ದುಃಖವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ **ಅಂಹತಿಃ ನಾಶ್ನೋತಿ** ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಅಂಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಸೇ— ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯಜ್ಞೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಧತಿ— ಇದು ಸಂರಾಧ್ವಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಸರವಾದಾಗ ಸಿದ್ಧ್ಯಂತರಸಾರಲೋಕಿಕೇ— (ಸಾ. ಸೂ ೬-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ, ಬರುವುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತ್ವನಾಗಿ ಣಿಚಿಗಿ ಗೋರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಭವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪಿಗಿ) ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧತೇ— ದಧ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಭಾವಿ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಮ್— ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುವಿನ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ವೀರವೀರ್ಯೌಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಭುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೂತಾವ— ತು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಪರಿತವಾದ ಧಾತು. ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾಸದಿಂದ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ನೋತಿ— ಅಶನ ವ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂದತಿಃ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಹಂತೇರಂದತಿಃ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೨) ಎಂಬ ರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಂಹ ಎಂಬ ಆದೇಶ. **ವಹಿವಸ್ಯ**—(ಉ. ಸೂ. ೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂಶ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಶಕೇನು ತ್ವಾ ಸಮಿಧಂ ಸಾಧಯಾ ಧಿಯಸ್ತೇ ದೇವಾ ಹವಿ-

ರದನ್ತ್ಯಾಹುತಂ |

ತ್ವಮಾದಿತ್ಯ ಆ ವಹ ತಾನ್ಮುಗ್ರಿಶ್ವಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾ-

ಮಾ ವಯಂ ತವ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶಕೇನ್ಮು | ತ್ವಾ | ಸಂಽ ಇಧಂ | ಸಾಧಯ | ಧಿಯಃ | ತ್ರೇ ಇತಿ | ದೇವಾಃ |

ಹವಿಃ | ಅದಂತಿ | ಆಽ ಹುತಂ |

ತ್ವಂ | ಅನಿತ್ಯಾನ್ | ಆ | ವಹ | ತಾನ್ | ಹಿ | ಉಶ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ | || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾತ್ವಾಂ ಸಮಿಧಂ ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಂ ಕರ್ಮಂ ಶಕೇಮ | ಶಕ್ತಾ ಭೂಯಾಸ್ತು | ತ್ವಂ ಚ ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಾಸಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಾಧಯ | ನಿಷ್ಪಾದಯ | ತ್ವಯಾ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಯಾಗಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವೇ ತ್ವಯ್ಯಗ್ನಾಹುತಂ ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಚರು-
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ಹವಿದೇವಾ ಅದಂತಿ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಸಾಧಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ತ್ವಮಾದಿತ್ಯಾನದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಾ ವಹ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾನಯ | ತಾನ್ದೀ-
ದಾನೀನೇವ ವಯಮುಶ್ಯಸಿ | ಕಾಮಯಾಮಹೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶಕೇಮ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತಾ |
ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇಽಜ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಮಿಧಂ |
ಇಾಇನ್ನೀ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತ್ರೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತ-
ಮೈಕವಚನಸ್ಯ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಉಶ್ಯಸಿ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಇಂದತೋ ಮಸಿಃ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಿಪೋ-
ಲುಕ್ | ಗೃಹಿಜ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಮಿಧಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು | ಶಕೇಮ-
ನಾವು ಶಕ್ತರಾಗುವಂತಾಗಲಿ. | ಧಿಯಃ—ನಮ್ಮ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಸಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಾಧಯ—
ಸಂಪಾದಿಸು. [ನೇರವೇರಿಸು] (ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ) | ತ್ರೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಆಹುತಂ—(ಅರ್ಪಿಸಿದ) ಅಹುತಿನಾದಿದ |
ಹವಿಃ—(ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ) ಹವಿಷ್ಕಗಳನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅದಂತಿ—ನೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ಅನಿತ್ಯಾನ್—ಅದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ |
ಹಿ—ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ | ತಾನ್—ಅವರನ್ನು | ಉಶ್ಯಸಿ—ನಾವು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತವ—ನಿನ್ನೊಡನೆ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿ ಷಾಮು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನು
ಆನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಚರುವುರೋಡಾದಿಗಳನ್ನೇ ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು. ನಾವು ಪ್ರೀತಿ, ಬಯಸುವ ಸಕಲವಾಗ ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ.

English Translation

May we be able to kindle you ; make the rite perfect, for through you the gods partake of the offered oblations ; bring hither the Adityas, for we love them ; let us not suffer injury, through your friendship.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಧಿಯಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ, ದಂಸಃ— ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಧಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಉಶ್ವಸಿ—ವಶ್ವಿಃ, ಉಶ್ವಸಿ, ವೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅದಿತ್ಯಾಃ—ಅದಿತ್ಯಃ ಕಸ್ಯಾದಾದತ್ತೇ ರಸಾನಾದತ್ತೇ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಾದೀಪ್ತೋ ಭಾಸಾ ಇತಿ ವಾದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಇತಿ ವಾ । (ನಿ. ೨-೧೩) ರಸಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂಡುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ಜ್ಯೋತೀರ್ಮಂಡಲಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮರೆಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅದಿತಿಪುತ್ರನೆಂದಾಗಲಿ **ಅದಿತ್ಯ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸರಸ್ಯಯ ಶಬ್ದವಾಗುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ **ಅದಿತ್ಯಾನ್** ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿರುವುದರಿಂದ **ಅದಿತ್ಯ** ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನಿಗೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ **ವಿವಮನ್ಯಾಸಾಮಸಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರವಾದಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ ತದ್ಗೃಹೈತನ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ನೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ ।** (ನಿ. ೨-೧೩) ಅದಿತ್ಯಪರವಾತ ಸ್ತುತಿಗಳು ಮಿತ್ರನಿಗೂ, ವರುಣನಿಗೂ, ಅರ್ಯಮನಿಗೂ, ದಕ್ಷನಿಗೂ, ಭಗನಿಗೂ. ಅಂಶನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಪರವಾತ—

ಇಮಾ ಗಿರ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ಯೂಃ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |

ಶೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತುವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೦-೧)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಂಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರು ಇರುವುದಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ಆದರೆ,

ದೇವಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಯೇ ಸಪ್ತ ತೇಭಿಃ ಸೋಮಾಭಿ ರಕ್ಷ ನ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿಸ್ತವ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೧೪-೩)

ಅಪ್ಪೌ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇರ್ಯೋ ಜಾತಾಸ್ತನ್ಸ೧ಸ್ವರಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಪುತ್ರರು ಎಂಟುಮಂದಿಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಕ್ರಿಯಾ

ಶಕೇಮು—ಶಕ್ಲೃಲ್ಪ ಶಕ್ವೌ ಧಾತು. ಆಶೀರ್ಲಿಫ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲಿಜ್ಞಾಸಿಷ್ಯಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಫ್, ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುವಾತ್ಮೇತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಫ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮಿಧಂ—ಇಾಇಂಧೀ ದೀವ್ತ್ ಧಾತು. **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ವಿಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯುಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. **ಅನಿದಿತಾಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾ ನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಕಾರಾಂತ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿಯಾ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಂತಿ—ಅದ ಭಕ್ವಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾನ್—ದೀರ್ಘದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ತ್ವೇ—ಯುಷ್ಮದ್ ಲಬ್ಧ. ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಲೋಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೇ ಆದೇಶ.

ಉಶ್ವಸಿ—ವಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃಶಕಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾನ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ **ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಇದಂತೋರ್ಮುಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಸಿಗೆ ಇಕಾಗಮ. ಹಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭರಾಮೇಧ್ರಂ ಕೃಣವಾಮಾ ಹವೀಂಷಿ ತೇ ಚಿತಯಂತಃ ಪರ್ವ-
ಣಾಪರ್ವಣಾ ವಯಂ |

ಜೀನಾತವೇ ಪ್ರತರಂ ಸಾಧಯಾ ಧಿಯೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ನಾ
ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭರಾಮ | ಇಧ್ರಂ | ಕೃಣವಾಮ | ಹವೀಂಷಿ | ತೇ | ಚಿತಯಂತಃ | ಪರ್ವ-
ಣಾಃ ಪರ್ವಣಾ | ವಯಂ |

ಜೀನಾತವೇ | ಪ್ರತರಂ | ಸಾಧಯ | ಧಿಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ನಾ | ರಿ-
ಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವದ್ಯಾಗಾರ್ಥಮಿಧ್ಯಮಿಂಧನಸಾಧನಮೇಕಸಿಂಶತಿದಾರ್ವಾತ್ಮಕಂ ಸಮಿತ್ಸಮೂಹಂ
ಭರಾಮ | ಸಂಸಾದಯಾಮ | ತದನಂತರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನ್ಯನ್ನಾನಿ
ವಯಂ ಕೃಣವಾಮ | ಕರವಾಮ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಮಾವೃತ್ತಾಭ್ಯಾಂ
ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಚಿಂತಯಂತಸ್ತಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಃ | ಸ ತ್ವಂ ಜೀನಾತವೇಽಸ್ಮಾಕಂ

ಜೀವನಾಪಧಾಯ ಚಿರಕಾಲಾವಸ್ಥಾನಾಯ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಪ್ರತರಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತರಂ ಸಾಧಯ | ನಿಷ್ಪಾದಯ | ಅಗ್ನೈಸ್ತಮಾನಂ || ಚಿತಯಂತಃ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇಽಫಿತ್ಯತ್ಯಾಲ್ಪಭೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ರಯೋರಿತಿ ವೀಪ್ರಾಯಾಂ ವ್ಯಿರ್ಭಾವಃ | ತಸ್ಯ ಪರಮಾಮ್ರೇದಿತಮಿತಿ ಪರಸ್ಯಾಮ್ರೇದಿತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರತರಂ ತರಬಂತಾತ್ಪ್ರತಬ್ಧಾತ್ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಕರ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾದಮು ಚ ಚೈಂದಸಿ | ಸಾ.
೨೧-೪-೧೨ | ಇತ್ಯಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ-ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಇಧ್ಯಂ— (ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ) ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು | ಭರಾಮ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ | ತೇ-ನಿನಗೆ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು) | ಚಿಂತಯಂತಃ—ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ | ದವೀಂಷಿ—ಚರುವುರೋಡಾರಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ಕೃಣವಾಮ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಜೀವಾತೇನೇ—(ನಾವು) ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧಿಯಃ—(ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರತರಂ—ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟತರವಾಗಿ | ಸಾಧಯ—ಸಂಪಾದಿಸು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ ಸಹ್ಯೇ—ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ ಚರುವುರೋಡಾರಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾವು ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟತರವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

We bring fuel, we offer oblations, reminding you of the successive seasons (of worship); thoroughly complete the rite in order to prolong our lives; Agni, let us not suffer injury through four freindship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಇಧ್ಯಂ— ಇಧ್ಯಃ ಸಮಿಂಧನಾತ್ | (ನಿ. ೮-೪) ಉರಿಸು. ಹೊತ್ತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಧ್ಯಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ— ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ—ಅರ್ಧಮಾಸಪರ್ವ ದೇನಾ-
ನಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀಣಂತೀತಿ | (ನಿ. ೧-೨೦) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪೃಥಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿ

ಗೊಳಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರೀಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ಪರ್ವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪಕ್ಷಕಾಲ. ಅಮಾ ವಾಸ್ಯಾ ಪೌರ್ಣಮೀ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂಬುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷ.

ಚಿಂತಯಂತಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಃ ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ; ಆಯಾ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮ ತ್ವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನಾ ಜ್ಞಾತವಂತಃ | ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭರಾಮು—ಡುಬ್ಬೆಚ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡುತ್ತವುಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾನ್ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿಂತಯಂತಃ—ಚಿಂತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. **ಸತ್ಯಾಪಸಾರ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ಠಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೇ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚಿಂತಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ—ನಿತ್ಯನೀಪ್ರಯೋಗಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಷ್ಣು ತೋರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವ. **ತಸ್ಯಪರಮಾಮ್ರೇದಿತಮ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇದಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಆಮ್ರೇದಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತರಮ್—ಕ್ರಿಯಾ ಶ್ರುತರ್ಕ ತೋರುವಾಗ ಪ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತರ ಎಂಬ ತರ ಬಂತದ ಮೇಲೆ ಅಮುಚಿ ಚ್ಚೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಅಮು ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸಾಧಯ—ಷಿಧು ಸಂರಾದೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಸಿಧ್ಯತೇರ-ಸಾರಲೌಕಿಕೇ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಲೋದ್ಯಮವು ಪುರುಷ ವಕವಚನರೂಪ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ ಗೋಸಾ ಅಸ್ಯ ಚರಂತಿ ಜಂತವೋ ದ್ವಿಪಚ್ಚ ಯದುತ
ಚತುಷ್ಟದಕ್ತುಭಿಃ ।

ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತ ಉಷಸೋ ಮಹಾ ಅಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ನಾ ರಿ-
ಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ । ಗೋಸಾಃ । ಅಸ್ಯ । ಚರಂತಿ । ಜಂತವಃ ದ್ವಿಪಚ್ಚ । ಚಿತ್ರಃ । ಯತ್ ।
ಉತ । ಚತುಃ ಪತ್ । ಅಕ್ತುಭಿಃ ।

ಚಿತ್ರತಃ । ಪ್ರಕೇತಃ । ಉಷಸಃ । ಮಹಾನ್ । ಅಸಿ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ । ನಾ ।
ರಿಷಾಮಾ । ವಯಂ । ತವ ॥ ೫ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಅಸ್ಯಗ್ನೇರ್ಜಂತವೋ ಜಾತಾ ರತ್ನಯೋ ವಿಶಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಗೋಸಾ ಗೋಸಾ-
ಯಿತಾರೋ ರಕ್ಷಕಾಃ ಸಂತಕ್ತುರಂತಿ । ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ । ತದನಂತರಂ ಯಚ್ಚ ದ್ವಿಪಚ್ಚ ದ್ವಿಪಾತ್ ಮನುಷ್ಯಾ-
ದಿಕಮಸ್ತಿ ಉತಾಸಿ ಚ ಚತುಷ್ಟತ್ ಚತುಷ್ಟಾತ್ ಗವಾದಿಕಂ ಯದಸ್ತಿ ತದುಭಯಮಕ್ತುಭಿರಂಜಕೈರಸ್ಯ
ರತ್ನಿಭಿರಕ್ತಮಾಶ್ಲಿಷ್ಯಮಭೂತ್ । ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಚಿತ್ರೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಕೇತೋ ರಾತ್ರಾವಂಧ-
ಕಾರಾವೃತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಿತಾ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತೋಷಸ ಉಷೋದೇವತಾಯಾ ಆಸಿ
ಮಹಾನ್ ಗುಣೈರಧಿಕೋಽಸಿ । ಭವಸಿ । ಉಷಾಸ್ತು ರಾತ್ರೇಕ್ಷರಮಭಾಗೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ । ಅಗ್ನಿಸ್ತು
ಸರ್ವಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರೆ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ತಸ್ಯ ಗುಣಾಧಿಕಂ ॥ ಗೋಸಾಃ । ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೇ । ಗುಪ್ತಾ-
ಧಾಪನಿಪಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಃ । ಸಾ. ೩-೧-೨೮ । ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾ । ಅತೋ ಲೋಪಃ । ವೇರಪ್ರತ್ಯ-
ಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ ಬಲಿಯಾನಿತಿ ಪೂರ್ವಂ ನಲಿ ಲೋಪಃ । ನ ಚಾತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿ-

ವತ್ಸಂ | ನ ಪದಾಂತೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಲೋಪಂ ಪ್ರತಿ ತನ್ನಿಷೇಧಾತ್ | ದ್ವಿಪತ್ | ದ್ವೌ ಸಾದಾವಸ್ಯೇತಿ
 ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಸಾ. ೫-೪-೧೪೦ | ಇತಿ ಸಾದಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ ಸಮಾ-
 ಸಾಂತಃ | ಅಯಸ್ಕಯಾದಿತ್ವೇನ ಭತ್ವೇ ಸಾದಃ ಪತ್ | ಸಾ. ೬-೪-೧೩೦ | ಇತಿ ಪದ್ಧಾವಃ | ಏಕದೇಶ-
 ಏಕೈತಸ್ಯಾನನ್ಯವತ್ತ್ವಾತ್ | ಪರಿ. ೩೭ | ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಸಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು | ಸಾ ೬-೨-೧೯೭ | ಇತ್ಯು-
 ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುಷ್ಪತ್ | ಪೂರ್ವವತ್ತ್ವಮಾಸಾಂತಃ ಪದ್ಧಾವಕ್ಕೆ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ
 ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ಏಕರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ನೃಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಫಿ. ೨-೫ | ಇತಿ ಚತುರ್ಥಶಬ್ದ
 ಅದ್ಭುತಾತ್ | ಸ ಏವ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸ್ವರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ || ೫

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ಚಂತವಃ—ರಶ್ಮಿಗಳು | ವಿಶಾಃ—(ಸಕಲ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಗೋಪಾಃ—
 ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ | ಚರಂತಿ—ಹರಡುತ್ತವೆ. | ಯತ್—ಯಾವ ಯಾವ | ದ್ವಿಪತ್—ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದ್ವಿಪಾದಿಗಳೂ |
 ಉತ—ಮತ್ತು | ಚತುಷ್ಪತ್ ಚ—ಗವಾದಿಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ | ಅಕ್ತುಭಿಃ—(ಈ ಅಗ್ನಿಯ) ಕಿರಣ
 ಗಳಿಂದ (ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ). | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಚಿತ್ರಃ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ
 ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಪ್ರಕೇತಃ—(ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಸಃ—
 ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ | ಮಹಾನ್ ಅಸಿ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರು
 ವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯಾದಿದ್ವಿಪಾದಿ
 ಗಳೂ ಮತ್ತು ಗವಾದಿ ಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಲೈ
 ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಸಕಲಲೋಕವನ್ನೂ
 ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರತಕ್ಕ ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಮಹಿಮೆ
 ಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ
 ಪೀಡಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

His genial (flames), the preservers of mankind, spread around and
 both bipeds and quadrupeds are enlivened by his rays ; Shining with various
 lustre, and illuminating (the world by night) you are superior to the dawn ;
 Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶಾಂ—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ
 ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ | ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಜಂತವಃ—ಜಾತಾಃ ರಶ್ಮಯಃ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದರೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಂಭ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ **ಜಂತು**, **ಜಂತವಃ**, **ಜಂತುಭಿಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳು, ಯಜಮಾನರು, ರಶ್ಮಿಗಳು, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧-೪೫-೬; ೧-೬೪-೩; ೫-೭-೨; ೬-೬೭ ೧೩; ೧೦-೧೪೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಅಕ್ತುಭಿಃ—ಶ್ಯಾವೀ, ಕ್ಷಪಾ, ಶರ್ವರೀ, ಅಕ್ತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೩ ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೧೮) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಣ, ಆಯುಧ, ಕತ್ತಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. **ಅಂಜ್** ಧಾತುವಿಗೆ, ಅವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಬಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣವೆಂತಲೂ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ದೇವನನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಮು. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ಬರುವ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ೨-೧೦-೩ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆಂದರ್ಥ. 'ಆದರೆ ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯವೇ ಹೆಚ್ಚುಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ, ಕಿರಣಗಳೆಂದು ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿನರಣೆಯಂತೆ : **ಅಕ್ತುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿನಾಮೈ-ತತ್ | ಇವ ತು ಸಾರಚರಾನ್ನ ಕ್ತಂಚರೇಷು ರಕ್ಷಾಸಿಶಾಚಾದಿಷು ವರ್ತತೇ | ರಾತ್ರಿಚರೈಃ ಸಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |** ಅಕ್ತು ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾರಚರಾದಿ ದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಕ್ಷಾಸಿಶಾಚಾದಿಗಳೊಡನೆ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, **ಉಷಸಃ (ಅಸಿ) ಮರ್ಹಾ ಅಸಿ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.** ಉಷಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಜಗತ್ತಿನ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ನೀನು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಉಷಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನು. ಸಾಯಣರ ವಿನರಣೆಯಂತೆ:—ಸಕಲವಾದ ದ್ವಿಪತ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳೂ; ಚತುಷ್ಟತ್-ಗವಾದಿಗಳೂ ಸಹ, **ಅಕ್ತುಭಿಃ** ಆವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಪಾಃ—ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. **ಗುಪ್ತಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಭ್ಯ ಆಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗೋಪಾಯ ಎಂಬ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕ್ಷಿಪಿಸನ್ನಿರುವ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾದರೆ ನೊದಲು **ವೇರಪ್ಯಕ್ತಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ-
ಬಲೀಯಾನ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಲ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ಯಕಾರ ಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ
ನಪದಾಂತಪರೀಯಲೋಪ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವ
ಪ್ರತೀರ್ಷಿತ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ **ವೇರಪ್ಯಕ್ತಸ್ಯ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪಿಸನ ವಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ. ಗೋಪಾ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರಂತಿ— ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಸತ್— ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಅಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ**— (ಪಾ. ಸೂ.
೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಯಸ್ಕಯಾದೀನಿ ಚ್ಚಂದಸಿ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರು-
ವುದರಿಂದ **ಪಾದಃ ಪತ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಕೇವಲ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ **ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವತ್** ಎಂಬ ಪರಭಾಷೆಯಿಂದ ಪಾದ್ ಇದ್ದಂತೆ.
ಆಗುವುದರಿಂದ **ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುಷ್ಯತ್— ಹಿಂದಿನಂತೇ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸಾಂತಲೋಪವೂ ಪದಭಾವವೂ ಬರುತ್ತವೇ
ಚತುಃ+ಪತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದುದುಪಧಸ್ಯ **ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ತು ಬರುತ್ತದೆ.

ನ್ರಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ— (ಫಿ. ಸೂ. ೨೮) ನಾಂತ, ರೇಫಾಂತ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಶಬ್ದವು ರೇಫಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತಾಃ
ಪೂರ್ವಪದಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಧ್ಯಯುರುತ ಹೋತಾಸಿ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪೋತಾ

ಜನುಷಾ ಪುರೋಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ ವಿದ್ವಾ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಧೀರ ಪುಷ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-

ಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಅಧ್ಯಯುಃ | ಉತ | ಹೋತಾ | ಅಸಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಃ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ |

ಪೋತಾ | ಜನುಷಾ | ಪುರೋಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಧೀರ | ಪುಷ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮಾ | ವಯಂ | ತವ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಧ್ಯಯುರಧ್ಯರಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ನೇತಾ ದೇವಾನ್ತತಿ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಯದ್ವಾ ಯಾಗ ಅಧ್ಯಯೇವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಭವಸಿ | ಅಧ್ಯಯೋ ಮನುಷ್ಯೇ ಜಾತರೂಪೇಣ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾ-ತ್ಯತ್ತೇನ ವಾವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ಪೂರ್ವೋ ಮುಖ್ಯೋ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಪೂರ್ವವದ್ಭೂತಯೇವಸ್ಥಾಯ ಹೌತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾ ವಾಸಿ | ಭವಸಿ | ಮಾನುಷೋ ಹೋತಾಮುಖ್ಯಃ | ತದಪೇಕ್ಷಯಾಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ | ತಥಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶಾಸ್ತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಿಕ್ಷಕೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಹೋತಯೇಜ ಪೋತಯೇಜೇತ್ಯಾ ದೀನಾ ಪ್ರೈಷೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರೀತಿ ನೈತ್ಯಾ ನರುಣಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ | ಪೂರ್ವವತ್ತಸ್ಮಿನ್ನವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ಪೋತಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪಾವಯಿತಾ ಶೋಧಯಿತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಪೋತೈನಾಮಕಸ್ಯ ತ್ವಿಜಃ ಪೂರ್ವವದಧಿಷ್ಠಾಯ ಯಾಗ-ನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ತಥಾ ಜನುಷಾ ಜನ್ಮನಾ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯೇನ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರಸ್ತದಾಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗದೌ

ಹಿತೋಽನುಕೂಲಾಚರಣೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಾಹವನೀಯೇ
ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಸಿ | ಅಥವಾ ಪುರೋಹಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವಾತ್ |
ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೀರ್ಧೇವಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಿತಿ | ಅತಸ್ತಸ್ಮಿ-
ನ್ನೈಹ್ಯಣಿ ಪೂರ್ವವದವಸ್ಥಾಯ ತದ್ಗ್ರಾಸಃ ಸನ್ನಿತ್ಯಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಧ್ಯರ್ಯ-
ವಾದೀನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಹೇ ಧೀರ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ | ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವರಾಹಿತೈನ
ಸಂಪೂರ್ಣಾನಿ ಕರೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಜುನುಷಾ | ಜನೇರುಸಿ | ಪುರೋಹಿತಃ | ದಧಾತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪೂರ್ವಾಧರೇತ್ಯಾದಿನಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ ಪುರಸ್ಕಬ್ಧೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ತದ್ವಿತಶ್ಚಾ-
ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿರಿತ್ಯವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಪುರೋಽವ್ಯಯಮಿತಿ ಗತಿತ್ವಾದ್ಗತಿನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಯ ಇತ್ಯಾಂ | ಇಂತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ತ್ವಂ— ನೀನು | ಅಧ್ವರ್ಯುಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ
ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತನಾಗಿಯೂ | ಉತ— ಮತ್ತು | ಪೂರ್ವ್ಯಃ— ಮುಖ್ಯನಾದ | ಹೋತಾ—
ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ (ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ) | ಅಸಿ— ಆಗದ್ದೀಯೆ |
ಶಾಸ್ತಾ— (ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೈತ್ರಾ ವರೂಣಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ
ರುವವನೂ ಮತ್ತು | ಪೋತಾ— (ಯಜ್ಞದ, ಶುದ್ಧಿಕರ್ತನೂ ಅಥವಾ (ಯಾಗ ನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ) ಪೋತೃ
ನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಜನುಷಾ— ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ | ಪುರೋಹಿತಃ— ಮುಂದೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಾಭಗಳಿಗೆ
ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಚರಣೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದೇವಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ (ಆದ್ದರಿಂದ)
ವಿಶ್ವಾ— ಸಕಲವಾದ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ— ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್— ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದು |
ಧೀರ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುಷ್ಯಸಿ— (ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲದೇ) ಯಜ್ಞ
ವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ತವ— ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ— ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು |
ಮಾ ರಿಷಾಮು— ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ, ಮುಖ್ಯನಾದ ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ, ಮೈತ್ರಾ
ವರೂಣ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಪೋತೃಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಪುರೋಹಿತ
ನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಸಕಲ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು
ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತ ನಾವು
ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are the sacrificing or the invoking priest, you are the principal
(presenter of the offering) the director (of the ceremonies), their performer

or by birth the family priest ; thus conversant with all the priestly functions, you make the rite perfect ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

॥ ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ॥

ಅಧ್ಯಾರ್ಯ, ಹೋತ್ರ, ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ಯ, ಪುರೋಹಿತ— ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಹೋತ್ರವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಾದ ನಿರ್ವಹಣಾಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡುವಂತೆ ಅವ್ಯಾಸ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ. ದವಿಸ್ತನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ದಂಚುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಅವರವರ ಅಭೀಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲಗಲನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾ ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ವಿದ್ವಾನ್ ಧೀರ ಅಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲವಾದ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ದ್ವಿ ಕೊಂಚವೂ ಮ್ಯೂನಾಧಿಕೃಗಳಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೇರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಕೇತುಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ವಿಪ್ರಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ನುಹಯಂತ ಚಿತ್ತಿಭಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨-೨)

ಸ ಕೇತುರಧ್ವರಾಣಾಮಗ್ನಿದೇವೇಭಿರಾ ಗಮತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೦-೪)

ಅ ವೋ ರಾಜಾನಮಧ್ವರಸ್ಯ ರುದ್ರಂ ಹೋತಾರಂ ಸತ್ಯಯಜಂ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨-೧)

ಹೋತಾರಂ ಚಿತ್ರರಥಮಧ್ವರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ರುಶಂತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧-೫)

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮೀತ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಮಭವತ್ಪರೋಗಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧)

ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸಂವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೆಂದೂ, ಸಕಲ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸುವವನೆಂದೂ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ನೇರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗುವನೆಂದೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ

ಜನುಷಾ—ಜನ್ಮನಾ ಮುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ. ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದನೆಂದು ಶ್ರುತಿಮಾಕೃವಿದೆ

ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ- ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಕರ ಅಸಿ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ಯವು ಹೋತ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರವರೂ ಸ್ವನದಕ್ಷರೂ ಮುಕ್ತಿಕೃ.

ಪೋತಾ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾವಯಿತಾ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದ ಋತ್ವಿಕ್‌ಗೆ ಸಹಾಯಕನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದೋತಾ—ಋ ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ. ಧಾತು. ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನುಷಾ—ಜನೀ ವ್ರಾವುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಷಾದಿಕವಾದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪುರಸ್ತಾತ್ (ಆಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ) ಹಿತಃ (ಅನುಕೂಲಾಚರಣಃ) ಪುರೋಹಿತಃ ಡುಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಣಾಮುನಿಪುರಧಿವಶ್ಚೈವಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪುರ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಆಗ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತದ್ವಿತ್ತಪ್ಪಸರ್ವ-ನಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪುರೋವ್ಯಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೭) ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪುರಃ ಎಂಬುದು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದಾಗ ಗತಿನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಪುರೋಹಿತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಹಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ—ಋತ್ವಿಜಃ ಇಮಾನಿ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾನಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣವಚನಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯಾಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ತೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ವಿಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಶ್ಯತ್ವವರ್ಸುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುಥವಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಧೀರ್ಘ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರ ಲೋಪ.

ಪುಷ್ಯಸಿ—ಪುನ ಪುಷ್ಪ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ತಿಬಿಂತ್ಯನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸದೃಜ್ಜಸಿ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸಂತಳಿದಿವಾತಿ
ರೋಚಸೇ ।

ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿದ್ಧಧೋ ಅತಿ ದೇವ ಪಶ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-

ಷಾಮಾವಯಂ ತವ || ೭ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯಃ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಸದೃಜ್ | ಅಸಿ | ದೂರೇ | ಚಿತ್ | ಸನ್ |

ತಳಿತ್ | ಇವ | ಅತಿ | ರೋಚಸೇ |

ರಾತ್ರಾಃ | ಚಿತ್ | ಅಂಧಃ | ಅತಿ | ದೇವ | ಪಶ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಶ್ಚಂ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಶೋಭನಾಂಗಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ವಾದಸಿ ಸದೃಜ್ಜಸಿ
ಅನ್ಯಾನಃ ಸದೃಶೋ ಭವಸಿ ಸ ತ್ವಂ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸನ್ ದೂರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ ತಳಿದಿವ |
ಅಂತಿಕನಾಮೃತತ್ | ಅಂತಿಕೇ ವರ್ತಮಾನ ಇವಾತಿ ರೋಚಸೇ | ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಸೇ | ತದುಕ್ತಂ

ಯಾಸ್ತೇನ | ದೂರೇಽಪಿ ಸನ್ನಂತಿಕ ಇವ ಸನ್ನೃತ್ಯಸೇ | ನಿ. ೩-೧೧ | ಇತಿ | ರಾತ್ರಾಶ್ಚೈತ್ ರಾತ್ರೇರಪಿ
 ರಾತ್ರೇಃ ಸಂಬಂಧಿಸಮಂಧೋ ಬಹುಲಮಂಧಕಾರಮಪಿ ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನಾಗ್ನೇತಿ ಪಶ್ಯಸಿ |
 ಅತೀತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಸೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕೋಽಂತಂ ಯಸ್ಯ |
 ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸದೃಜ್ | ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಕ್ತೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಸಾ.
 ೩-೨-೬೦-೧ | ಇತಿ ಸಮಾನೋಪಪದಾದ್ಯುಶೇಃ ಕ್ವಿನ್ | ದೃಕ್ಪದೃಶವತುಷು | ಸಾ. ೬-೩ ಲ್ | ಇತಿ
 ಸಮಾನಸ್ಯ ಸಭಾವಃ | ದೃಕ್ಪ್ರವಃಸ್ವತವಸಾಂ ಭಂದಸಿ | ಸಾ. ೬-೧-೮೩ | ಇತಿ ನುಮ್ | ಸಂಯೋ-
 ಗಾಂತಲೋಪಃ | ಕ್ವಿನ್ವತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಾತ್ರಾಶ್ಚಃ |
 ರಾತ್ರೇಶ್ವಾಜಸಾ | ಸಾ. ಸೂ ೪-೧-೩೧ | ಇತಿ ಜೋಷ್ ||

ಗೃತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾವ ನೀನು | ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ |
 ವಿಶ್ವತೇ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಸದೃಜ್ ಅಸಿ—(ಕೊಂಚವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ) ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗ್ನಿಯೇ |
 (ಅಂತಹ ನೀನು) | ದೂರೇ ಚಿತ್ ಸನ್—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ತೆಳಿದಿವ—ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದವಂತೆಯೇ | ಅತಿ
 ಶೋಚಸೇ—ಅತಿರಯನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ನೀನು) | ರಾತ್ರಾಶ್ಚ-
 ಶ್ಚೈತ್ ಅಂಧಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ | ಅತಿ ಪಶ್ಯಸಿ—ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |
 ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಹ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗಬರುವಂತೆ
 ಆಗಲಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗಿ
 ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದವಂತೆಯೇ ಬೆಳಗು
 ತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಭೇದಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹ
 ವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are of graceful form and alike on every side, and although remote,
 shine as if near ; O divine Agni, you can see beyond the darkness of night ;
 Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಶೋಭನಮುಖಃ | ರಮ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿ ; ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
 ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸು, ಇವರ ಪರವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪವುಳ್ಳ

ಪರಾಗದ್ದರಿಂದ, ಸುಪ್ರತೀಕಃ, ಸುಸಂದೃಶಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ

ತಳಿತ್—ತಳಿತ್, ಆಸಾತ್, ಅಂಬರಂ—ಇತ್ಯಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕೆ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಶಯನಾದ ಪ್ರಕಾರವು ಮೂರದ್ದಿದ್ದರೂ ಹತ್ತಿರ ಸಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಲೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಂಧಃ—ತೆಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತ್ರಿ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ | ನ ದರ್ಶನಮಂಧಂತಮ ಇತ್ಯಭಿ-ಭಾಷಂತೇ | (ನಿ. ೨-೧) ಅವಧಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡಲಾಗದಿರುವುದು. ಅಂಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲು ಎಂದರ್ಥ. ಕುರುಡಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದು ಜನಗಳು ಆಡುವ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿತ್ತತಃ—ವಿತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚವ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಿಸಿಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಲೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕಃ ಅಂಗಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸುಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೃತ್ಯಾದಯಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದೃಞ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೆಂಬ ಪದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋತ್ಪೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶ್ ಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದೃಗ್‌ದೃಶ ವತುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸದೃಶ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ದೃಕ್‌ಸ್ವನಃಸ್ವತವಸಾಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸದೃನಶ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೊದಲು ದಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ ಹೇಳಬೇಕು. ಕ್ಷಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಐಕಾರಾದೇಶ. ಸದೃಞ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ಯೋರ್ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಮ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರಾಃ—ರಾತ್ರಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರೇಶ್ವಾಜಸೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್. ಸಷ್ಠೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವೋ ದೇನಾ ಭವತು ಸುಸ್ವತೋ ರಥೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ-

ಸೋ ಅಭ್ಯಸ್ತು ದೂಢ್ಯಃ |

ತದಾ ಜಾನೀತೋತ ಪುಷ್ಯತಾ ವಚೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-

ಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೮ ||

ಸದಪಃ

ಪೂರ್ವಃ | ದೇನಾಃ | ಭವತು | ಸುಸ್ವತಃ | ರಥಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಶಂಸಃ | ಅ-

ಭಿ | ಅಸ್ತು | ದುಃಽಢ್ಯಃ |

ತತ್ | ಆ | ಜಾನೀತ | ಉತ | ಪುಷ್ಯತ | ವಚಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |

ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೮ ||

. | ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ದೇನಾ ಅಗ್ನ್ಯವಯವಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇನಾಃ ಸುಸ್ವತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಥಃ ಪೂರ್ವ ಅನ್ಯೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ರಥೇಭ್ಯೋ ಮುಖ್ಯೋ ಭವತು | ಆಪಿ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಶಂಸಃ ಶಂಸನೀಯಮಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಪಾಪಂ ದೂಢ್ಯೋ ದುರ್ಧಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧಿನಸ್ತದನಿಷ್ಠಾಚರಣಪರಾಙ್ಗಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಂತು | ಅಭಿಭವತು | ತಾನ್ಪಾಧತಾಂ | ತದಿದಂ ಮದ್ವಾಕ್ಯಂ ಹೇ ದೇನಾ ಆ ಜಾನೀತ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವಗಚ್ಛತ | ಉತಾಪಿ ಚ ತದ್ವಚೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ವಚನಂ ತದರ್ಥಾಚರಣೇನ ಪುಷ್ಯತ | ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ಹೇ ಸರ್ವದೇನಾತ್ಮಕಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ಸುಸ್ವತಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಂಸಃ | ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಂಸೋಽಭಿಶಾಪಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣಾ | ಇಾತ್ಪ್ರಾದಾಪ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೂಢ್ಯಃ | ದುಷ್ಯಂ ಧ್ಯಾಯಂತೀತಿ ದುರ್ಧಯಃ | ಢ್ಯೈ ಚಿಂತಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಞ್ಣೇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ದ್ವಿಗ್ರಹಣಾನುವೃತ್ತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ

ವಿಧ್ಯಂತರೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಾತ್ಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪೃಷೋದರಾದಿಸು ಧೈರ್ಯ ಚೇತಿ ಪಾಶಾದ್ವರೋ
ರೇಫಸ್ಯೋತ್ತಂ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಸ್ವಸ್ತಂ ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳಾದ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೇ | ಸುಸ್ವತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಯಜಮಾನನ | ರಥಃ—ರಥವು | ಪೂರ್ವಃ—(ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಮುಂದಾಗಿ | ಭವತು—ಇರಲಿ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ಶಂಸಃ—ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು | ದೂಢ್ಯಃ—ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು |
ಅಭ್ಯಸ್ತು—ಹಿಂಸಿಸಲಿ | ತತ್—(ನನ್ನ) ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ಜಾನೀತ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ವಚಃ—ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಪುಷ್ಯತ—ನೆರವೇರಿಸಿರಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ - ನಾವು | ಮಾಃರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

|| ಛಾಂದೋಗ್ಯ ||

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳೇ ಆಗಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮ ದಯೆಯಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನ ರಥವು ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿರಲಿ ನಮ್ಮ ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು
ಪಾಪಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಿ. ನನ್ನ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ
ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿರಿ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಾವು ಯಾವ
ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Gods, let the chariot of the offerer of the libation be foremost ; let our
denunciations overwhelm the wicked ; understand and fulfil my words ; Agnil
let us not suffer injury through your friendship-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೂಢ್ಯಃ—ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯಃ (ನಿ. ೫-೨) ದುಷ್ಪವಾದವೂ ಪಾಪಾತ್ಮಕವಾದವೂ ಆದ
ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಶಂಸಃ—ಅಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಪಾಪಂ | ನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಕ್ರಮಿಸಿ
ಹಿಂಸಿಸಲಿ.

ಪುಷ್ಯತ—ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ತುಂಬಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಸ್ವತಃ— ಸುಷ್ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವ ಏಕರಣ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರ

ಣಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಜುವ್ದದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಸ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕನಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದು ಆಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಃ—ಶಂಸು ಸ್ವತಃ ಧಾತು. ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಂಸಃ ಅಭಿಶಾಪಃ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೂಢ್ಯಃ—ದುಷ್ಟಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ದುರ್ಧಯಃ ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು(ದೃಶಿ) ಕಾರ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಚಿ ಎಂಬ ಪಾಠವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದುರಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಾ ಉತ್ತರಪಾದಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿನ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಮೃತ್ವಮಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾನೀತ - ಜ್ಞಾ ಅನಬೋಧನೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪ್ಪರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವ್ಯವವಿರು ವುದರಿಂದ ತಅಪೇಶ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಹಲಾದಿ ಜಾತ್ವಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯತಃ—ಪುಷ್ ಪುಷ್ಯೌ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲೋಣ್ನುಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ನಧೈದುರ್ಗಶಂಸಾ ಅಪ ದೂಢ್ಯೋ ಜಹಿ ದೂರೇ ವಾ ಯೇ
ಅಂತಿ ನಾ ಕೇ ಚಿದತ್ರಿಣಃ ।

ಅಥಾ ಯಜ್ಞಾಯ ಗೃಣತೇ ಸುಗಂ ಕೃಧ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಧ್ಯಃ | ದುಃ ೨ ಶಂಸಾನ್ | ಅಪ | ದುಃ ೨ ಧ್ಯಃ | ಜಹಿ | ದೂರೇ | ವಾ |

ಯೇ | ಅಂತಿ | ವಾ | ಕೇ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರಿಣಃ |

ಅಥ | ಯಜ್ಞಾಯ | ಗೃಣತೇ | ಸು ೨ ಗಂ | ಕೃಧಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೯ ||

|| ಸಂಯೋಜ್ಯಾಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವಧೈರ್ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈರ್ದುರ್ಮತಃಸಾನ್ವುಜೀನ ಕೀರ್ತನೀಯಾನ್ಮುಧ್ಯೋ
ದುರ್ಧಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧೀನಪ ಜಹಿ | ವಧಂ ಸ್ತಾಪಯ | ಯೇ ಕೇಚಿತ್ ಯೇ ಕೇ ಚಿನ ದೂರೇ ವಿಪ್ರ-
ಕೃಷ್ಣದೇಶೇ ವಾಂತಿಕೇ ಸಮೀಪದೇಶೇ ವಾ ವರ್ತಮಾನಾ ಅತ್ರಿಣೋಽತ್ತಾರೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೋ
ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನ್ಮುರ್ಧಿಯೋಽಪ ಜಹೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಥಾನಂತರಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಯಜ್ಞಪತಯೇ
ಗೃಣತೇ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಗಂ ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವ-
ವತ್ || ವಧ್ಯಃ | ಹನಕ್ವ ವಧ ಇತಿ ಹಂತೇಃ ಕರಣೇಽಪ ವಧಾದೇಶಕ್ವ | ಸ ಚಾದಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯುದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುಃಶಂಸಾನ್ |
ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ವಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಲಿತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಸೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಹಿ | ಲೋಟಿ ಹಿಃ |
ಹಂತೇರ್ಜ ಇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದಕ್ರಾಧಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಲೂಗಭಾವಃ | ಅಂತಿ | ಅಂತಿ-
ಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಅತ್ರಿಣಃ | ಅದೇಸ್ವಿನಿ ಚೇತಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಇಕಾರೋ ನಕಾರಪರಿತ್ಯಾಕಾರ್ಥಃ | ಗೃಣತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಗಂ |
ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ | ಸಾ. ೩-೨-೪೮-೩ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಧಃ | ಕೃಧಿ | ಶ್ರುತ್ಯಣುಪ್ಪ್ರಕೃಪ್ಪಭೃಶ್ಚಂದ-
ಸೀತಿ ಹೇರ್ಧಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಧೈಃ—ಸಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಳಿಂದ | ದುಃಶಂಸಾನ್—
ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ | ದೂರೈಃ—ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಪೇಯಿಹಿ—
ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು | ಯೇ ಕೇಚಿತ್—ಯಾವ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ | ದೂರೈಃ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ನಾ—ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ |
ನಾ—ಇದ್ದರೂ | ಅತ್ರಿಣಿಃ—ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸಾದಿವುಷ್ಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಸಾಯಿಸು) | ಅಥ—ಆಮೇಲೆ |
ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ | ಗೃಣಿತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಸುಗಂ—ಶೋಭನವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಸಖೈಃ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ, ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ನಿನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು. ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಲಿ. ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಾದ
ನಮ್ಮ ದುಷ್ಟಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಾಯಿಸು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಶೋಭನಕಾರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾದಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ನಾವು
ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Overcome with your fatal (weapons) the wicked and the impious, all
who are enemies whether distant or near, and then provide an easy (path)
for the sacrificer who praises you ; Agni, let us not suffer injury through your
friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ವಧೈಃ—ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈಃ | ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣ
ವಾಗಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾಧನೈರಸಾಯೈಃ, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಿದ್ಧಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಡೂತ ವಸ್ತೃಚ್ಛಾಪ್ಲಮನಂತ್ರೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ತದಾ ನಿರೋ ವಧೈರಜೇತ ದುರ್ಮತೀಂ |.

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಹೀಗೆಯೇ, ೧-೧೩೩-೬ ; ೨-೨೮-೬ ; ೬-೨೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾ
ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅತ್ರಿಣಃ—ಅತ್ತಾರಃ, ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ನರಭಕ್ಷಕರಾದ ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು.

ಸುಗಂ—ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ | ಸಂಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಯಾನಾನ್ ಸುಗಾನ್ ಪಥಃ ಕುರುಷ್ವ ಸುಮನಾಃ ಸ್ವಯಂ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೭-೬-೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಯಂಪಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ತಂ ನಃ ಕರತೃರ್ವತೇ ಸುಗಂ ಮೇಷಾಯಾ ಮೇಷೈಃ |

ಸೃಘ್ಯೋ ನಾರಿಘ್ಯೋ ಗವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩-೬)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ೮-೯೩-೧೦; ೧೦-೮೬-೫. ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ,

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅಪ ತಂ ವರ್ತಯಾ ಪಥಃ ಸುಗಂ ನೋ ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ ಕೃಧಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೈತಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಕಂ ಗಂತವ್ಯಂ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹಿ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ೧-೧೦೨-೪; ೭-೧೦೪-೭; ಇತ್ಯಾದಿ ಪಠಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅಪರಿ-
ತಮಸಿ ಸುಖನಾಮೈತತ್ ; ಇಹ ದೃಷ್ಟವ್ಯಂ ; ಎಂದು

ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರ ವರಿವಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಪ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮಘವನ್ ವೃಷ್ಣಾಃ ರುಚಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಗಂ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸುಖವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಧೈಃ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಹನಶ್ಚ ವಧಃ—**(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಸ್ತುತಿಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾಪೇಶ. ವಧ ಎಂಬುದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಪ್ಪಾಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ ಆಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾ-
ತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಃಶಂಸಾನ್— ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ದುಃ ಉಪಪದ-
ವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದ್ವಿಃ ಸುಷು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ದುಃಶಂಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದುಃಶಂಸಾನ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗು-
ತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವಸೂ-
ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವಸೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹಿ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ವ.ಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ.
ಹಿ ಪರವಾದಾಗ ಹಂತೇರ್ಜಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾ-
ಭಾತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದೇಶ ಬಂದುದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬು-
ದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ— ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಿಣಃ— ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅದೇಸ್ತಿನಿಚೆ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ತ್ರಿ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ನಕಾರೋತ್ತರ ಇಕಾರವು ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗದಂತೆ ಇರಲಿ ಎಂದು ಸೂಚನಾಗಿದೆ
ಇಕಾರವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಲಂತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಿನ್
ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಣತೇ— ಗ್ಯ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಲಷರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ
ಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿೃದ್ಧದ್ವಾನ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ
ವಿಕರಣವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗೃಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಾವಿಕವಚನಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತ
ವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗಮ್— ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೆ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ

ಲೋಪ. ಸುಗ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಧಿ—ಡುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ರುತ್ಯಣಿಪ್ಪಾಕೃತ್ಯಭ್ಯಕ್ತ೦ದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರೂಪಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ

ಯದಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅರುಷಾ ರೋಹಿತಾ ರಥೇ ನಾತಜೂತಾ ವೃಷಭ-
ಸ್ತೇವ ತೇ ರವಃ ||

ಆದಿನ್ನಸಿ ವನಿನೋ ಧೂಮಕೇತುನಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ || ೧೦ ||

೩ ಪದಗಾಥೆ ||

ಯತ್ | ಅಯುಕ್ತ್ಯಾ | ಅರುಷಾ | ರೋಹಿತಾ | ರಥೇ | ನಾತಜೂತಾ |
ವೃಷಭಸ್ಯ | ಇವ | ತೇ | ರವಃ |

ಆತ್ | ಇನ್ನಸಿ | ವನಿನಃ | ಧೂಮಕೇತುನಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ | || ೧೦ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅರುಷಾರೋಚಮಾಸಾ ರೋಹಿತಾ ಲೋಹಿತವರ್ಣಾ | ರೋಹಿತ ಇತ್ಯಗ್ನೇರಶ್ವ-
ಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ರೋಹಿತೋಲ್ಯಗ್ನೇರಿತಿ ದರ್ಶನಾತ್ | ರೋಹಿತೇನ ತ್ವಾಗ್ನಿರ್ದೇವತಾಂ ಗಮಯತು |
ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೪-೩ | ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಚ್ಛ | ಏತೇ ವೈ ದೇವಾಶ್ವಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೭-೪-೩ |
ಇತಿ ಹಿ ತತ್ರ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ನಾತಜೂತಾ ನಾತಸ್ಯ ವಾಯೋರ್ಜೂತಂ ಜವೋ ವೇಗ ಇವ ವೇಗೋ
ಯಯೋಸ್ತೌ | ಅದೃಶಾವಶ್ಚಾ ರಥೇ ಯದ್ಯದಾಯುಕ್ತಾಃ ಆಯೋಜಯಃ ತದಾನೀಂ ವನಾನಿ ದಹ-
ತಸ್ತೇ ತವ ರವಃ ಶಬ್ದೋ ವೃಷಭಸ್ಯೇವ ದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಮಹೋಕ್ಷಸ್ಯ ಶಬ್ದ ಇವ ಗಂಭೀರೋ ಭವತಿ |
ಅದನಂತರಂ ವನಿನೋ ವನಸಂಬದ್ಧಾನ್ಪ್ರಾಪ್ತುಮಕೇತುನಾ ಧೂಮಃ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕೋ ಯಸ್ಯ
ತಾದೃಶೇನ ರಶ್ಮಿನೇನ್ದಸಿ | ನ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಸೌರ್ವವತ್ || ಆಯುಕ್ತಾಃ | ಯುಜ್ಞರ್ ಯೋಗೇ |
ಲುಜಃ ಝಲೋ ಝಲೀತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಅರುಷೇತ್ಯಾದಿವಚನೇಷು ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾ-
ಕಾರಃ | ರವಃ | ರು ಶಬ್ದೇ | ಋದೋರಭಿತಿ ಭಾವೇಲ್ಯಪ್ | ಇನ್ದಸಿ | ಇನಿ ನ್ಯಾಪ್ತೌ | ಭೌವಾದಿಕಃ |
ಇದಿತ್ತ್ವಾನ್ಮಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅರುಷಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ | ರೋಹಿತಾ—ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ |
ನಾತಜೂತಾ—ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಅದ (ನಿನ್ನ) ಕುದುರೆಗಳು | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ
ಆಯುಕ್ತಾಃ—ಕಟ್ಟಿಲ್ಪಡುವವೋ (ಆಗ) | ತೇ—(ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ) ನಿನ್ನ | ರವಃ—ಶಬ್ದವು | ವೃಷಭ-
ಸ್ಯೇವ—ಗೂಳಿಯಗುಟರಿನಂತೆ (ಗಂಭೀರವಾಗಿರುತ್ತದೆ) | ಅತ್—ಅನಂತರ | ವನಿನಃ—ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ
ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ | ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ಇನ್ದಸಿ—
ಅವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—
ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ, ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಅದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು ನೀನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದವು ಗೂಳಿಯ ಗುಟರಿನಂತೆ, ಗಂಭೀರವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ನೀನು ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಅವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ
ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

When you have yoked the bright red horses, swift as the wind to your car, your roar is like that of a bull, and you envelope the forest trees with a banner of smoke ; Agni, let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಷಾ—ಅರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುನಃ ರೋಹಿತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ರೋಹಿತಾ—ರೋಹಿತೇಽಗ್ನೀಃ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳನೆಂದರ್ಥ.

ವಾತಜೂತಾ—ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಜೂತಂ ಜನಃ ನೇಗಃ ಇವ ನೇಗಃ ಯಯೋಃ ತಾ | ವಾಯುವಿನ ನೇಗದಂತೆ ನೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ವಾತಜೂತವೆಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ವಿ ವಾತಜೂತೋ ಅತಸೇಷು ತಿಷ್ಠತೇ ವೃಥಾ ಜುದೂಭಃ ಸೃಣ್ಯಾ ತುವಿಷ್ವಣಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೮-೪)

ಯದ್ವಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸ್ಮಾದ್ಗಿರ್ಹ ದಾತಿ ರೋಮಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವಾತೇನ ಪ್ರೇರಿತಃ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥಗುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ— ವನಸಂಬಧಾನ್ ವೃಕ್ಷಾನ್ |

ಇನ್ದ್ರಸಿ—ಇನ್ದ್ರತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ದ್ರಸಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಸಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧೂಮಕೇತುವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಃ ; ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಕೇತುವೆಂದರೆ ಧ್ವಜ. ಧೂಮವೇ ಧ್ವಜವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಕೇತುಃ ಜ್ಞಾನಂ ವಾ | ಧೂಮೇನ ಯಃ ಜ್ಞಾಯತೇ ಸ ಇತಿ ವಾ ಕೇತುವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಧೂಮದಿಂದ ಯಾವನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಕ್ತಾಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಚೇಃ ಸಿಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜ್ ಆದೇಶ. ಝಲೋ ಝಲಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಜಿಗೆ ಲೋಪ ಚೋಃ ಈಃ ಎಂಬುವರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಖರಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಷಾ—ಅರುಷಾ, ರೋಹಿತಾ ವಾತಭೂತಾ, ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ (ಔ) ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರವಃ— ರು ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಋದೋರಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ವಸಿ— ಇವಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ನಾಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ—ವನ ಮೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ವನಿನಃ ಅತ ಇನಿ ಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

————— : ೦ : —————

ಸಂಹಿತಾಂಶಃ

ಅಧ ಸ್ತನಾದೃತ ಬಿಭ್ಯಃ ಪತತ್ರಿಣೋ ದ್ವಪ್ನಾ ಯತ್ತೇ ಯವ-

ಸಾದೋ ವ್ಯಪ್ಥಿರನ್ |

ಸುಗಂ ತತ್ತೇ ತಾವಕೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ

ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಥ ॥ ಸ್ತನಾತ್ । ಉತ । ಬಿಭ್ಯುಃ । ಪತತ್ರಿಣಃ । ದ್ರಪ್ನಾಃ । ಯತ್ । ತೇ ।

ಯವಸ೦ ಅದಃ । ವಿ । ಅಸ್ಥಿರನ್ ।

ಸುಗಂ । ತತ್ । ತೇ । ತಾವಕೇಭ್ಯಃ । ರಥೇಭ್ಯಃ । ಅಗ್ನೇ । ಸವ್ಯೇ ।

ನಾ । ರಿಷಾನು । ವಯಂ । ತವ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ದೇ ಅಗ್ನೇ ಅಥ ದಗ್ಧಂ ವನಪ್ರವೇಶಾನಂತರಂ ಸ್ತನಾತ್ಪ್ರದೀಯಾತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಂಭೀರ-
ಶಬ್ದಾತ್ । ಉತಶಬ್ದೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ । ಪತತ್ರಿಣಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಬಿಭ್ಯುಃ । ಬಿಭ್ಯತಿ । ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವಂತಿ । ಉತ್ಪತ್ತೇನ ದೇಶಾನಂತರಂ ಗಂತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಯದಾ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವಂತಿ ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಮನ್ಯೇಷಾಂ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಾನಾಂ ವೃತ್ತಾದೀನಾಂ ಛೇತಿರ್ಜಾಯತ ಇತಿ । ಅತಸ್ತಸ್ಯೈವ ವನಂ
ಪ್ರವಿಶತಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತಾದೃತಸ್ಯ ತೇ ತವ ದ್ರಪ್ನಾ ಜ್ವಾಲ್ಮಿ-
ಕದೇಶಾ ಯವಸಾದೋ ಯವಸಾನಾಮರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ತೃಣಾನಾಮತ್ತಾರಃ ಸಂತೋ-
ಯದ್ಯದಾ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ ವಿವಿಧಮವತಿಷ್ಯಂತೇ ತತ್ತದಾ ತೇ ತವ ಸರ್ವಮರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಸುಖೇನ ಗಂತುಂ
ಶಕ್ಯಂ । ಅತಸ್ತಾವಕೇಭ್ಯಸ್ಪ್ರದೀಯೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯಶ್ಚ ತದರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಭವತಿ । ಪೂರ್ವಂ
ಪ್ರವೃತ್ತೈರ್ಜ್ವಾಲಾಗ್ರೈಸ್ಪ್ರಾಣಾದಿಷು ದಗ್ಧೈಷು ಸತ್ಪು ತ್ಪದೀಯಾ ರಥಾಃ ಪ್ರತಿಬಂಧಮಂತರೇಣ ಪಶ್ಚಾದ್ಗ-
ಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾವಃ । ಅನ್ಯತ್ರವಾನಂ ॥ ಬಿಭ್ಯುಃ । ಇಂಭೀ ಭಯೇ । ಛಾಂದಸೋ ಅರ್ಹಃ । ಏರನೇ-
ಕಾಚೆ ಇತಿ ಯತ್ । ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ । ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯ ಇತಿ ತಿಷ್ಠತೇರಾತ್ಮನೇಪದಂ । ಲಾಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಝಸ್ಯ ರನ್ । ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಛೇತೀತ್ತಂ । ದ್ರಪ್ನಾದಂಗಾತ್ । ಪಾ. ೮-೨-೨೭ । ಇತಿ ಸಲೋಪಃ ।
ತಾವಕೇಭ್ಯಃ । ತವಕಮನುಕಾನೇಕವಚನೇ । ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೩ । ಇತಿ ಯುಷ್ಮದ್ವತ್ಪದವಕಾದೇಶಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ । ಅಥ—ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನಂತರ । ಸ್ತನಾತ್—(ನಿನ್ನ) ಶಬ್ದದಿಂದ ।
ಪತತ್ರಿಣಃ ಉತ—ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ । ಬಿಭ್ಯುಃ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ । ತೇ ನಿನ್ನ । ದ್ರಪ್ನಾಃ—ಜ್ವಾಲೆಯ
ಅಂಶಗಳು । ಯವಸಾದಃ—ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ । ಯತ್—ಯಾವಾಗ । ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕು
ಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ । ತತ್—ಅಗ । ತೇ—ನಿನಗೆ । ಸುಗಂ—(ಸಕಲ ಅರಣ್ಯವೂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿ
ಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ । ತಾವಕೇಭ್ಯಃ—ನಿನ್ನ । ರಥೇಭ್ಯಃ—ರಥಗಳಿಗೂ (ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ

ವಾಗುತ್ತದೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಭಯಪಡುತ್ತವೆ. ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯ ಅಂಶಗಳು ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿದಾಗ ನಿನಗೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೂ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರವೇಶವು ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

At your roaring even the birds are terrified ; when your flames, consuming the grass, have spread in all directions, (the wood) is easy of access to you and to your chariots ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರಷ್ಟಾಃ—ದ್ರಷ್ಟೆ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ರವಣಿ ಶೀಲವಾದುದು ಎಂದರೆ ಹರಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಅಥವಾ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟುಗಳಂತಿರುವ ಸೋಮರಸದ ಬಿಂದುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಕಿರಣವೆಂದೂ, ಪತಾಕೆಯೆಂದೂ, ಚಂದ್ರನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ದ್ರಷ್ಟಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ವಾಲೈಕದೇಶಾಃ ಜ್ವಾಲೆಯ ಭಾಗಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದಃ ಕಠಿನವಚನಃ ಕಠಿನಾಃ ಬಹುಳರೂಪಾಃ | ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದವು ಕಠಿನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗಿಯೂ ಬಹುಳವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯಜ್ವಾಲೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ತಿಷ್ಠತೇದಿಂ ರೂಪಂ | ವಿತಿಷ್ಠಂತೇ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಕಲ ವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಇರು. ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸುಗಂ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೯ನೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಕ್ತಿಯಾ

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಕಾರಗೈ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭ್ಯಃ—ಜಾಃಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಜಿಲಜ್ಜಿಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಃ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಸ್ತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಜ.

ಗಾಲ್ಪಿಟಾಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏರನೇಕಾಚೋಽ-
ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿಸಿರನ್—ಷ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ವಃ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಬ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಘೋರಿಚ್ಚ-
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಪ್ರಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್
ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ.
ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಜೇಧ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾನಕೇಭ್ಯಃ—ತವ ಇನಾಃ ತಾನಕಾಃ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥವಿನಕ್ಕಾ ವಗಾದಿದಾಗ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರನ್ಯತೆ.
ರಸ್ಯಾಂ ಖಂಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪರವಾದಾಗ ತನಕನುಮಕಾನೇಕವಚನೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತನಕ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ • ಚತುರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥಃ

ಅಯಂ ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಧಾಯಸೇ^೨ ವಯಾತಾಂ ಮರು-

ತಾಂ ಹೇಲೋ ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳಾ ಸು ನೋ ಭೂತ್ವೇಷಾಂ ಮನಃ ಪುನರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ

ಮಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ವರುಣಸ್ಯ | ಧಾಯಸೇ | ಅವಯಾತಾಂ | ಮರುತಾಂ |

ಹೇಳಃ | ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳ | ಸು | ನಃ | ಭೂತು | ಏಷಾಂ | ಮನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯಿ | ಮಾ |

ರಿಷಾನು | ವಯಂ | ತವ ||೧೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾ ಮಿತ್ರಸ್ಯಾಹರಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿನಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಿನೇ ಧಾಯಸೇ ಧಾರಣಾಯಾಸಸ್ಯಾಪನಾಯ ಭವತು | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಧಾರಯಿತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಯಾತಾಮವಸ್ತಾದ್ಭುತಾಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯಾಧಸ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಮರುತಾಮೇತತ್ಪಂಜ್ವಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಹೇಳಃ ಕ್ರೋಧೋದ್ಭುತೋ ಮಹಾನ್ಭವತಿ | ಅದ್ಭುತ ಇತ್ಯೇತನ್ಮಹನ್ಯಮ | ತಸ್ಮಾತ್ಕ್ರೋಧಾದಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣೋ ರಪ್ತತಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸು ಮೃಳ | ಸುಷ್ಮ ಮೃಡಯ | ಸುಖಯ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಮನಶ್ಚ ಪುನರ್ಭೂತು | ಪುನರಸಿ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಭವತು | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಧಾಯಸೇ ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಮುಕ್ತಂದಸೀತಿ ಭಾವೋಽಸುನ್ | ಣಿಧಿತ್ಯನುನ್ವತ್ತೇರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ಣತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಅವಯಾತಾಂ | ಯಾ ಸ್ತಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದವಪೂರ್ವಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ವ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮೃಳ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಛಂದಸ್ಯಾಭಿಯಥೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಗಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ದ್ವ್ಯಚಿಣ್ಣೀತಸ್ತೃಜಿ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಭೂತು | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯಂ—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ) ಈ ಯಜಮಾನನು | ಮಿತ್ರಸ್ಯ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿನದೇವನಾದ) ಮಿತ್ರನ (ಮತ್ತು) ವರುಣಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿನದೇವನಾದ) ವರುಣನ | ಧಾಯಸೇ—ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ (ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ) | ಅವಯಾತಾಂ—ಆಗಲಿ | (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ) ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತಾಂ—ಮರುದೈವತಗಳ | ಹೇಳಃ—ಕ್ರೋಧವು | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹತ್ವಾನ್ವಿತವಾದ | (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ) | ಅಗ್ನೇ—ನಲ್ಪೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸುಮೃಳ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ಪುನಃ—

ತಿರುಗಿಯಾ | ಭೂತು—(ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ) ಆಗಲಿ | ತಿವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಈ ಯಜಮಾನನು ಮಿತ್ರವರುಣರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳ ಕ್ರೋಧವು ಭಯಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮಿತ್ರವರುಣರು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು- ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮನಸ್ಸು ಪುನಃ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಆಗಲಿ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May this (your adorer) enjoy the support of Mitra and of Varuna ; wonderful is the fury of the Maruts ; (dwellers in the region) below (the heavens) encourage us ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಧಾಯಸೇ—ಈ ಪದವು ಧರಿಸು, ಧಾರಣೆಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕುಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧೇರ್ ಷಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಸಿಷ್ಟವಾಗಬಹುದು. ಧಾಯಸೇ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಧಾರಣೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಿಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಮು ಸು ೧-೩೧-೧೩ , ೧-೬೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಷಕಾಯಿ | ಜಗತಃ ಧಾರಣಾಯಿ | ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ; ೧-೧೦-೨ ; ೨-೧೬-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಾಯಿ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಧಾರಣಾಯಿ, ಅವಸ್ಥಾಪನಾಯಿ ಭವತು ಎಂದೂ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸೋಮಪಾನಾಯಿ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ —

ಮಿತ್ರೋ ಮರುಣೋ ಮರುತಕ್ತ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಯಜ್ಞಮಾಜಗ್ಮುಃ | ಸೋಽಗ್ನಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಹ್ವಿಪ್ರಮನಾಃ
ತಾನ್ತುತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಕ್ರುದ್ಧಾ ಯಿಜ್ಞಾದ್ವೇನಾ ಜಗ್ಮುಃ | ತತ್ತ್ರಸಕ್ತಯೇ ಕುತ್ಸೋ-
ಽಗ್ನಿಮುನಾಚಿ |

ಒಂದುಸಲ ಮಿತ್ರನೂ, ಮರುಣನೂ ಮರುತ್ನುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುತ್ಸನ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಕುತ್ಸನು ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿ ಯಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆಗ ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದ ದೇವತೆಗಳ ಕ್ರೋಧವು ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾದುದೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾತಾಂ—ಅಪಗಚ್ಛತಾಂ | ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

ಹೇಳಿಃ—ಕ್ರೋಧಃ | ರೇಳಿತೇ, ಹೇಳಿತೇ ಭಾಮತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವವನು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಕೃಷ್ಣತಿಕರ್ಮಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೪; ೧-೧೧೪-೪; ೧-೧೨೧-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸುಮೃಳಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸುಬುಪಡಿಸು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧಾಯಸೇ—ದುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿಹಾಧಾಜ್ಞಾಭ್ಯಕ್ತಂದಸಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಸೇರ್ಣಿತ್—** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ **ಅತೋಯುಕ್ ಚಿನ್ ಕೃತೋಃ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಗಮ. ಧಾಯಸ್ ಎಂದು ಸಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುಧಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾತಾಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಯಾತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿತಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ— ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಧಾತ್ವ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಳಿ—ಮೃಡ ಸುಮನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರ್ಹ್ಯಾಪಿಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ **ಣೀರನಿಚಿ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ **ಅತೋ ಹೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಲೋಪ. **ದ್ಯೈಚೋಽತಸ್ತಿಸ್ತೀಜಃ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ಯೈಚ್ಚವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. **ಭೂಸುಪೋಸ್ತೀಜ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ. ಭೂತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಹಿಂಹಿತಾಶಾತಃ ||

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂ-
ನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ಯಾಮ ತವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೩ ||

ಪದಸಾತಃ

ದೇವಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಸಿ | ಮಿತ್ರಃ | ಅದ್ಭುತಃ | ವಸುಃ | ವಸೂನಾಂ |
ಅಸಿ | ಚಾರುಃ | ಅಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ | ಸ್ಯಾಮ | ತವ | ಸಪ್ರಥಃ | ತಮೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ | || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತುಂ ದೇವಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮದ್ಭುತೋ ಮಹಾಸ್ತಿತ್ವೋಽಸಿ
ಪ್ರೌಢಃ ಸಖಾ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾರುಃ ಶೋಭಸ್ತ್ವಮಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ವಸೂನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧನಾನಾಂ
ವಸುರಸಿ | ನಿನಾಸಯಿತಾ ಭವಸಿ | ಅತೋಽಸ್ಯಾಕಂ ವಸೂನಿ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ
ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇತಿಶಯೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ತವ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಶರ್ಮಣಿ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಸ್ಯಾಮ |
ವರ್ತಮಾನಾ ಭವೇಮ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶರ್ಮನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು | ದೇವಾನಾಂ—(ಸಕಲ)ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹಾನುಹಿಮನಾದ | ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ಸಖನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಚಾರುಃ—ಮನೋಹರ

ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು ! ಅಪ್ಪರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವಸೂನಾಂ—(ಸಕಲ) ಧನಗಳಿಗೂ | ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸ್ವಾಪಕ
ನಾಗದ್ವೀಯೆ. | ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಶರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞ
ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—(ನಾವು) ಇರುವಂತಾಗಲಿ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—
ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಸಖನಾಗಿ
ದ್ವೀಯೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಪಕನಾಗದ್ವೀಯೆ. ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಇರುವಂತೆಯೂ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತ
ವಾಗಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆಯೂ ಆನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

You brilliant (Agni) are the especial friend of the gods ; you who are
graceful in the sacrifice are the confirmer of all riches—may we be present in
your most spacious chamber of sacrifice ; Agni, let us not suffer injury
through your friendship.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ದೇವಾನಾಂ ಅದ್ಭುತಃ ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡ ಮಿತ್ರನಾಗದ್ವೀಯೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ
ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ
ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಾಚುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನು. ಅದರಲ್ಲೂ ಮಹ
ತ್ವದ ಮಿತ್ರನು.

ತ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಸೋ ಅಮೃತ ಆಸಾ ದೇವಾ ಹವಿರದಂತ್ಯಾಹುತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೪)

ತ್ವಾ ದೂತಮಗ್ನೇ ಅಮೃತಂ ಯುಗೇಯುಗೇಹವ್ಯವಾಹಂ ದಧಿರೇ ಸಾಯುಮೀಡ್ಯಂ |

ದೇವಾಸತ್ವ ಮರ್ತಾಸತ್ವ ಜಾಗೃಪಿಂ ವಿಭುಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ನಮಸಾ ನಿ ಜೇದಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ
ತೃಪ್ತಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನೆಂದೂ
ಹೊಗಳಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಪ್ರಯಸಿ ತ್ವಮೇಕ ಇದ್ವ್ಯಾನಾ ಚ ಯಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೂ ಪೃಥ್ವಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ **ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ** ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇ | ಸುತ್ತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದವನ್ನು ೫-೬೫-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ತರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ. ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ **ತರ್ಮನ್** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಆಶ್ರಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ—

ಯಚ್ಚಾ ನಃ ತರ್ಮನ್ ಸಪ್ರಥಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಎಂಬ ನುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ **ತರ್ಮನ್** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ತಾಸಸ್ಮೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತರ್ಮನ್—ಇದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಜಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂಮ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ವಿಧಿಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯಾಸುಹಿ**—ಪರಸ್ಮೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಹಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ

ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದೇಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತತ್ತ್ವೇ ಭದ್ರಂ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧಃ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜ-
ರಸೇ ವೃಳಯತ್ತಮಃ ।

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇಃ ಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ನಾ
ರಿಷಾಮಾ ನಯಂ ತವ || ೧೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ । ತೇ । ಭದ್ರಂ । ಯತ್ । ಸಂಽಇದ್ಧಃ । ಸ್ವೇ । ದಮೇ । ಸೋ-
ಮಽಆಹುತಃ । ಜರಸೇ । ವೃಳಯತ್ಽತಮಃ ।

ದಧಾಸಿ । ರತ್ನಂ । ದ್ರವಿಣಂ । ಚ । ದಾಶುಷೇ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ ।
ನಾ । ರಿಷಾಮ । ನಯಂ । ತವ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ಪಲು ಭದ್ರಂ ಭಜನೀಯಂ । ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಿಂ ಪುನ-
ಸ್ಥತ್ । ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯ ಉತ್ತರವೇದಿಲಕ್ಷಣೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ । ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ತೋಲೋಕ್ತೋ

ಯದುತ್ತರವೇದೀ ನಾಭಿಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೪ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಸ್ಯಾಮುತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ಸಮಿದ್ಧಃ
ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಃ ಸೋಮಾಹುತೋ ಹುತೇನ ಸೋಮರಸೇನ ಸಂತರ್ಪಿತಃ ಸನ್ ಜರಸೇ |
ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಸ್ತೂಯಸ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತದ್ವದ್ವಿಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ತೃಪ್ತಂ ಮೃಳಯತ್ತಮೋಽತಿ-
ಶಯೇನಾಸ್ತಾಕಂ ಸುಖಯಿತಾ ಭೂತ್ವಾ ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ ಚ
ದಾಶುಷೇ ಹವಿದ್ವತ್ಸವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದಧಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಸಮಿದ್ಧಃ |
ಇಾಇಂದ್ರೀ ದೀಪ್ತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಶ್ರೀದಿತೋ ನಿಷ್ಠಾಯಾಮಿತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗತಿರನಂತರ
ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಸೋಮಾಹುತಃ | ಸೋಮೇನಾಹುತಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಜರಸೇ | ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದಧಾಸಿ | ಅನುದಾತ್ರೇ ಚೇತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸ್ವೇ ದಮೇ—(ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ) ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಸಮಿದ್ಧಃ—
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ಸೋಮಾಹುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಜರಸೇ—
(ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತತ್—ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ ಮತ್ತು
ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಸಹ | ಭದ್ರಂ—(ನಿನಗೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ (ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ
ನೀನು) | ಮೃಳಯತ್ತಮಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮ
ಫಲವನ್ನೂ | ದ್ರವಿಣಂ ಚ—ಧನವನ್ನೂ ಸಹ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ದಧಾಸಿ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ
ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ
ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣಾನಂತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿನ್ನ ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ
ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರವೂ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯ ಅನುಭವವೂ
ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

English Translation

It is pleasant to you when you are lighted in your own abode and propitiated by libations are praised (by the priests); then, much delighted, you give rewards and riches to the worshipper; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಃ | ೩೧೯.

ಸ್ವೇ ದಮೇ—ಗಯೇ, ಕೃದರೇ, ಗರ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೩) ದಮೇ ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೇ ಧಮೇ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ವೋ ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರ-ವೇದೀ ನಾಭಿಃ (೧-೨೮) ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಗೃಹ ಅಥವಾ ಸ್ವಲೋಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಜರಸೇ—ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿ ಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಜರಸೇ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದಾ ಗಲಿ, ಅಥವಾ ಮುತ್ರಿಕೃಗಳಿಂದ ನೀನು ಸ್ತುತಿವಲ್ಲದಲು ಎಂದಾಗಲೀ ಆಗುತ್ತದೆ.

ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾತುಷೇ ದಧಾಸಿ—ಹವಿರ್ವಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ. ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ—

ವಿಶ್ವಂ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಜಯತಿ ತ್ವಯಾ ಧನಂ ಯಸ್ಮೇ ದದಾತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ ೧-೩೬-೪)

ಸೀಸಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೀ ದದಾತ ವಿಪ್ರ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಮು. ಸಂ ೬-೧೦ ೩)

ಯೋ ಅಗ್ನಿಂ ತನ್ನೋ ೩ ದಮೇ ದೇವಂ ಮರ್ತ್ಯಃ ಸಪರೈತಿ |

ತಸ್ಮಾ ಇದ್ವೀದಯದ್ವಸು |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೪-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಿದ್ಧಃ—ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಈದಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಶ್ವೀದಿಕೋನಿಷ್ಪಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವು ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝಷಷ್ಠಫೋರೋಧಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಾರಾದೇಶ. ಝಲಾಂ ಜಞ್ ಝಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಞ್. ಗತಿರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಾಹುತಃ — ಸೋಮೇನ ಆಹುತಃ ಸೋಮಾಹುತಃ ತೃತೀಯಾತಪ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಸೇ—ಜ್ಞಾನ್ ನಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಸೇ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಽಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಜರಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ವ್ಯವಹಿತವಾಸ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಧಾಸಿ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. ಅನುದಾತ್ತೇ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತುಸೇ—ದಾತ್ವ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿ ವಸಿ ಘಸೇನಾಂ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ತ ದಾರುಣೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪

1 ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ 5

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಂ ಸುದ್ರವಿಣೋ ದದಾಶೋಽನಾಗ್ರಾಸ್ವಮದಿತೇ

ಸರ್ವತಾತಾ |

ಯು ಭದ್ರೇಣ ಶನಸಾ ಚೋದಯಾಸಿ ಪ್ರಜಾವತಾ ರಾಧ-

ಸಾ ತೇ ಸ್ಯಾಮ || ೧೫ ||

ಪದವಾಕ್

ಯಸ್ಯೈ | ತ್ವಂ | ಸುದ್ರವಿಣಃ | ದದಾಶಃ | ಅನಾಗಾಃ ತ್ವಂ | ಅದಿತೇ |
ಸರ್ವತಾತಾ |

ಯಂ | ಭದ್ರೇಣ | ಶನಸಾ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಪ್ರಜಾಽವತಾ | ರಾಧಸಾ |
ತೇ | ಸ್ಯಾಮು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸುದ್ರವಿಣಃ ಶೋಭನಧನಾದಿತೇಽಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಸರ್ವತಾತಾ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷ್ಠು |
ಯದ್ವಾ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವರ್ತಮಾನಾಯ ಯಸ್ಯೈ ಯಜಮಾನಾಯಾನಾಗಾಸ್ತುಮಸಾಪತ್ನಂ
ಪಾಪರಾಹಿತೈನ ಕರ್ಮಾರ್ಹತಾಂ ತ್ವಂ ದದಾಶಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ಸ ಯಜಮಾನಃ ಸಮ್ಯದ್ಗೋ ಭವತಿ |
ಯಂ ಚ ಯಜಮಾನಂ ಭದ್ರೇಣ ಭಜನೀಯೇನ ಕಲ್ಯಾಣೇನ ಶನಸಾ ಬಲೇನ ಚೋದಯಾಸಿ ಸಂಯೋ-
ಜಯಸಿ ಸೋದಸಿ ಸಮ್ಯದ್ಗೋ ಭವತಿ | ವಯಂ ಚ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಜಾವತಾ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರೈ-
ರ್ಯುಕ್ತೇನ ತೇ ರಾಧಸಾ ತ್ವಯಾ ದತ್ತೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು || ಸುದ್ರವಿಣಃ |
ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ | ದ್ರು ಗತಾ | ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್ | ಉ. ೨.೫೦ | ದ್ರವಿಣ-
ಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತೇ ಮಕಾರೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದದಾಶಃ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೋಕಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಯಂತಂ | ಸರ್ವತಾತಾ | ಸರ್ವದೇವಾಶ್ಚಾ-
ತಿಲಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ತಾತಿಲ್ಪತ್ಯಯಃ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇತು ಸರ್ವಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷ್ಟಿತಿ ಬಹು-
ವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾತ್ಯಂತಂ | ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ
ಸಪ್ರಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಪುಳನನೂ | ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸರ್ವ-
ತಾತಾ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೂ ಅಥವಾ (ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ) ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ |
ಯಸ್ಯೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅನಾಗಾಸ್ತುಂ—ಪಾಪರಹಿತವಾದ (ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು) | ತ್ವಂ—ನಿನಗೆ |
ದದಾಶಃ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಮತ್ತು) | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಭದ್ರೇಣ—ಕಲ್ಯಾಣಾ
ತ್ವಕವಾದ | ಶನಸಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಚೋದಯಾಸಿ—ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು
ವುದು ಬುಡಿತ. ನಾನೂ ಸಹ) | ಪ್ರಜಾವತಾ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ | ತೇ ರಾಧಸಾ—ನಿನ್ನಿಂದ
ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನದೊಂದಿಗೆ | ಸ್ಯಾಮು—(ಕೂಡಿಕೊಂಡು) ಇರೂಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಿನ್ನ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೋಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ನೀನು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ರಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ ಸಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಖಂಡಿತ. ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Fortunate is the worshipper to whom (assiduous) in all pious works, you possessor of riches, indivisible Agni, grant exemption from sin, whom you associate with auspicious strength, may he be (enriched) by you with wealth that comprehends progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುದ್ರನಿಣಃ—ಶೋಭನಧನಃ | ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಪಲ್ಲದೇ ಋ. ಸಂ- ೧೦-೬೧-೨೧ ನೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಯ ಧನವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಅಥವಾ ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಅಗ್ನೇ | ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದೀನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ದೀನವಲ್ಲದ್ದು, ಸ್ವಯಸದಿರುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಯರಹಿತನು, ಮರಣರಹಿತನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ತ್ರಾತಾರಮವೃತಂ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಯಜಿಷ್ಯಂ ಹವ್ಯವಾಹನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೫)

ನೂ ಚಿತ್ತಹೋಜಾ ಅಮೃತೋ ನಿ ತುಂದತೇ ಹೋತಾ ಯದ್ವೃತೋ ಅಭವದ್ವಿನಸ್ತತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮರಣರಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದಿತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯು ದೇವಮಾತಾ (ನಿ. ೪-೨೩) ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅದಿತೀಪುತ್ರನಾದನು. ಆದುದರಿಂದ ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಅದಿತೀಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಂಸದ್ರಾವಿಮಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿರಸ್ಯದಿತಿರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧-೧-೨೪) ಅದಿತಿ

ಯೆಂಬುದು ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವಾಯ ಶಬ್ದವೆಂದೇ ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವತಾತಾ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ **ಸರ್ವತಾತಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ **ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷು** ಸಕಲ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ.೧೧-೨೪) **ಸರ್ವತಾತಾ** ಎನ್ನುವ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ ಪುರುಧ ಪ್ರಸೂತೋಽನಾಗಾನ್ನೋ ವೋಚಿತು ಸರ್ವತಾತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೯)

ಶತತಮಂ ನೇಶ್ಯಂ ಸರ್ವತಾತಾ ದಿವೋದಾಸನುತಿಥಿಗ್ನಂ ಯದಾವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೬-೩)

ರಾಯೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸರ್ವತಾತೇಳೀ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೬೯-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ೬-೧೫-೧೮ ; ೬-೧೮ ೧೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ **ಸರ್ವತಾತಾ** ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಅನಾಗಾನ್ತ್ಯಂ—ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಲೋಪಬಂಧರೂ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ ನ್ಯೂನತೆಯದ್ದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಇಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಜ್ಞಿಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ರಾ ಯವಿಷ್ಯಾಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಛಿದಾಗಃ |

ಕೃಧೀ ಪ್ಸಸ್ಮಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ತ್ಯೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರುಧೋ ವಿಷ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೨-೪)

ಯಸ್ತೀಮಾಗಶ್ಚ ಕೃಮಾ ತತ್ಸು ಮೃಳ ತದಧ್ಯಮಾದಿತಿಃ ಶಿಶ್ರುತಂತು |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೯೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಶ್ಚಿತ್ತವು ಪೂರಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

|| ವಾಕ್ಪರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುದ್ರವಿಣಿ—ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದ್ರವಿಣಿಃ. ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ರು ದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ

ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ದ್ರವಿಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಃ— ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್—ಲೋಪಃ ಪರಸ್ವೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಅದೇಶ ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿ ಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾಶಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರ್ವತಾತಾ— ಸರ್ವದೇವನಾತ್ಮಾತಿಲ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾ ಸ್ತುತಯಃ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ಇತಿ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ಸ್ತುತಯದಿಂಶ್ಚಿತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ದಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯಾಸಿ— ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಪಸಾರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೇ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಯನ್ಮಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾನತಾ— ಪ್ರಜಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರಜಾನಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಸ್ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಸ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಸಧಾಯಾತ್ಮ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಶ್ವತಃ

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರತಿರೇಹ
ದೇವ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾನದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

|| ಶವಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಆಯುಃ |
ಪ್ರ | ತಿರ | ಇಹ | ದೇವ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃ-
ಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಸ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಂ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ
ಸುಭಗತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರತಿರ | ಪ್ರವರ್ಧಯ |
ಪ್ರಪೂವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತ್ವಯಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಂ ನೋಸ್ತಸ್ಮಾಕಂ ತದಾಯುರ್ಮಿತ್ರಾದಯಃ ಪದ್ವೇ-
ವತಾ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತಾ ತ್ವಾ ವರುಣೋ-
ನಿಷ್ಪಾನಾಂ ನಿವಾರಯಿತಾ ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ವಾ ದೇವಮಾತಾ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲೋದ-
ಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರಥಿತಾ ಭೂದೇವತಾ | ಉತೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ದ್ಯೌಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ
ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ | ಏತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾ ಅಗ್ನಿನಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಮಾಯುರ್ಮಮಹಂತಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವ-
ತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ | ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಸುಭಗಾನ್ವಂತ್ರ ಇತ್ಯದ್ಭಾಕ್ತಾದಿಷು
ಸಾಲಾದ್ಯಾವೇದಾಃ | ಪುನರಸಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯೋಕ್ತಶ್ಚಾಂದಸೀ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಮಹ-
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೋಕಃ | ತುಜಾದಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ | ತ್ವಂ—ಈ ನೀನು | ಸೌಭಾಗತ್ವಸ್ಯ—ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯುಃ—ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರ ತಿರ—ಬೆಳೆಸು | ನಃ—(ಅಂತಹ) ನಮ್ಮ | ತತ್—ಆ ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—(ರಕ್ಷಕನಾದ) ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—(ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) | ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅಖಂಡವಾದ ದೇವಮಾತೆಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದೀ ದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಾತೆಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ ನೀನು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಸು. ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಭೂಮಾತೆಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Divine Agni, do you who know what is good fortune on this occasion, prolong our existence, and may Mitra, Varuna, Aditi, ocean, earth and heaven preserve it to us.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು ||

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ—ಅಂತಹ ನೀನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು ಎಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ರರೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೩)

ತತ್ತೇ ಭವಂ ಯತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಸ್ಯೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜರಸೇ ವ್ಯಳಯತ್ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ಪ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುರ್ವೇಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ಲಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೪)

ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸೌಭಗತ್ಯಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ತಸ್ಯ ಭಾವಃ | ಎಂದರೆ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ; **ಜಾತವೇದಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ** ತೀರ್ಥಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ವರ್ತಿಸಿ ರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃತ್ವದ್ವಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆಯನ್ನೂ ಆಯಾ ಸತ್ಪುರೋಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒದಗಿಸುತ್ತಾ.

ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ— ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. **ಪ್ರ ತಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಧಯ** ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ (ನಿ. ೧೦-೪೦) ಮುಕ್ತಂಹಿತಯು —

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತವೇ ಸು ಪ್ರ ತಿರಾ ನ ಆಯುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದವರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸು, ನಾವು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೀವಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ **ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ** ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ನಮ್ಮ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಿ, ಪೂಜ್ಯವಾಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಅವು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಇದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಸೂಕ್ತದ ಆದಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾಗಿದ್ದು, ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸರ್ವದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಕುತ್ಸಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು. ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಭಾರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದೇರ್ಕವೆಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ವಚನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕುತ್ಸಮುಷಿಗಳ ಉದೇರ್ಕವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇತಿಯು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

ಇಮಂ ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸೋ ದದರ್ಶ ಜಾತವೇದಸ್ಯಂ ಜಗಾದ ಮೋಳಶರ್ಚಂ |

ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಇತ್ಯೈತೋ ದೇವದೇವಾಸ್ತಯಃ ಸಾದಾ ಉತ್ತಮಾಯಾ ಸ್ತತೋಽರ್ಥಂ ||

ತಸ್ಯೈವ ನಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತಂ ಮಿತ್ರಾದಿಭ್ಯೋ ನಾತ್ರ ಪಥಃ ಪ್ರಕೃತಾಭ್ಯಃ |

ಅಂತೋಽರ್ಥರ್ಚಸ್ತು ನಾ ಪಞ್ಚಾಂ ಸ್ತುತಾನಾಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಃ ಸಾದೈಸ್ತು ದ್ವಿಭಿಃ ಸ್ತುತಾಃ ||

ಭರದ್ವಾಜೇ ಗೃತ್ಸಮದೇ ವಸಿಷ್ಠೇ ನೋಧಸ್ಯಗಸ್ತ್ರೇ ವಮದೇ ನಭಾಕೇ |

ಕುತ್ಸೇ ನೋದರ್ಕಾ ಬಹುದೈವತೇಷು ತಥಾ ದ್ವಿದೇವೇಷು ಸಮಾನಧರ್ಮಿಣಃ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ III. 126—128)

ಕುತ್ಸ ಆಂಗರಸನು ಈ ಸೂಕ್ತದ (೧-೯೪) ನವನ್ನು ಪಡೆದು ಹದಿನಾರು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಸ್ಥನ ಪರವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದನು. ಪೂರ್ವೋ ದೇವಃ ಎಂಬ ವಿಂಟನೇ ಮಕ್ಕನ ಮೊದಲು ಮೂರು ಘಾದಗಳೂ, ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ. ಭರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ. ವಸಿಷ್ಠ, ನೋಧಾಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ವಿಮದ, ನಭಾಃ ಇವರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದೇರ್ಕಗಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವು ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ, ದ್ವಿದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಉದೇರ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಉದೇರ್ಕವು ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಮುಷಿಯ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುವುದು

ಸ್ಯಾಕರಣಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾ

ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭುವಃ ಸೌಭಗಮ್. ಸುಭಗಾನ್ಯಂತ್ರೇ—ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಸೌಭಗವೆಂದರೇ ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ತಿರುಗಿ ಭಾವಾರ್ಥಕ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೌಭಗ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿರ—ಪ್ರ ಪೂರ್ವವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ, ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮಹಂತಾಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಅಮೇತಃ (ಪಾ.ಸೂ.೩.೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಃಗೆ ಶ್ಚ ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

೯೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿನ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಮಹೀಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-

ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಋಕ್ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಶ್ರೀಃ

|| ಹಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಕ್ಷ್ವೇ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುಕ್ತವೂ ಆದ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

—:೦:—

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವೇದೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗ್ವೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭ್ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

॥ ಸಾಯಣ ॥

